

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MATTHIAS SAXTORPH
OG HANS SAMTID

MATTHIAS SAXTORPH

OG HANS SAMTID

ET BIDRAG TIL FØDSELSHJÆLPENS
HISTORIE I DET 18. AARHUNDREDE

AF

E. INGERSLEV

KØBENHAVN
J. FRIMODTS FORLAG
MCMXIII

FORORD.

Naar jeg sluttede det 1907 udgivne 2det Bind »Fragmenter af Fødselshjælpens Historie« med en Fremstilling af det Standpunkt, hvortil vi herhjemme var naaet paa Fødselslærens Omraader, men i saa Henseende begrænsede Tidsrummet til omkring Midten af det 18de Aarhundrede, laa det vel nok som en fristende Tanke ved senere Lejlighed at følge Traaden videre. Ikke mindst var der en Opfordring hertil, naar det maatte indrømmes, at de Mænd, der i det paagældende Tidsrum herhjemme repræsenterede Fødselsvidenskaben, ikke vandt nogen særlig fremragende Plads i dennes Historie, men at en ny Æra, der ikke blot blev af Betydning for Fødselshjælpens Fremskridt indenfor Landets Grænser, men ogsaa bragte den danske Skoles Ry udenfor disse, først begyndte i Aarhundredets sidste Halvdel.

Selv om jeg en Tid havde kredset om den Plan at behandle den skandinaviske Fødselshjælpens Historie i den hele Periode fra Midten af det 18de til Midten af det 19de Aarhundrede, med samtidigt Hensyn til Forholdene udenfor Skandinavien, blev det mig ret snart indlysende, at denne Opgave, foruden at gøre Arbejdet end omfangsrigere, vilde overstige mine Kræfter, og jeg besluttede derfor at lade Omraadet for dette Skrift afsluttes med Udgangen af det 18de Aarhundrede, hvoraf maatte følge, at Knudepunktet i en Fremstilling af Fødselshjælpens Historie hos os indenfor det saaledes afgrænsede Tidsrum vilde blive *Matthias Saxtorph*.

Der var desuden en vis Tilløkkelse ved den saaledes indsnævrede Opgave, forsaavidt det vel tør fastslaaes, at en udførligere monografisk Skildring af Matth. Saxtorphs Virksomhed som Fødselsvidenskabens Repræsentant herhjemme, en Skildring, hvor denne saavidt mulig belystes fra alle Sider, hidtil ikke har foreligget. Det specielt biografiske Materiale, som Fortiden har efterladt, er hovedsagelig indfattet i Lahdes

og R. Nyerups »Samling af fortjente danske Mænds Portrætter«, 1. D. 1793, hvor om Saxtorphbiografien bemærkes, at den er grundet dels paa det ved hans Doktorpromotion udstedte Programma og dels »paa indhentede men tilforladelige Efterretninger«, endvidere i Paul Scheels sig nær til dette Værk sluttende »Biographische Nachrichten von M. Saxtorph« i Nord. Arch. f. Natur- u. Arzneykd. 2—3. Bd. (1801—02) og atter optrykt i Scheels Udgave (1803) af Saxtorphs samlede Værker. I mange Henseender er Fremstillingen her kortfattet og lader paa flere Punkter Savnet af et fyldigere Livsbillede — der nu er vanskeligere at tegne — blive føleligt. Men ikke mindre har det hidtil skortet paa en mere indgaaende Vurdering og Kritik af Obstetrikeren Saxtorph, af Repræsentanten for Fødselsvidenskaben ved vor Højskole i et Tidrum, hvor denne netop ved ham vandt et Navn ogsaa udenfor Landets Grænser. Og ikke mindst den Glans, som M. Saxtorph kastede over dansk Videnskabelighed, specielt som denne gav sig Udslag ved den af ham ledede Fødselsstiftelse, kunde indbyde til den Opgave i en Monografi at fremstille, hvad han udrettede indenfor sit Specialfag. hvorledes hans Standpunkt var til Tidens brændende Spørgsmaal og til de Brydninger, der netop i hans Tid gjorde sig gældende mellem andre af hans navnkundige Kredsfæller.

De Fremstillinger, der i saa Henseende har foreligget i Haandbøgerne over Fødselshjælpens Historie, fra Osiander (1799) gennem Siebold (1845) til Fasbender (1906), har ganske vist til Held for Saxtorph, trods hans Stilling som dansk Skribent, kunnet begrundes paa et direkte Kendskab til hans Skrifter, fordi disse i langt overvejende Grad ogsaa fremkom i tyske Oversættelser, men det ligger i Sagens Natur, at de Grænser, som slige Haandbøger maa sætte for Skildringen af den enkelte Forfatter, maa blive ret snævre og sjældent kan være baserede paa et skarpere Detailstudium. Nu møder der jo ogsaa den Vanskelighed for en nøjere Bedømmelse af Saxtorphs historiske Betydning, en Vanskelighed, der ikke mindst maa have gjort sig gældende for fremmede Medicinalhistorikere, at det paa Grundlag af hans trykte literære Arbejder ikke bliver let udtømmende at belyse hans Stilling til Fødselshjælpens forskellige Spørgsmaal, idet Hovedparten af disse Arbejder er Lærebøger beregnede for Jordemødre, medens hans mere videnskabeligt anlagte, paa Læger sigtende Produktion, er godt og vel en Snes mindre og større Tidsskriftafhandlinger, idet en Haandbog for Læger over hele Fødselslæren aldrig fremtraadte under hans Navn.

For Udenforstaaende har det derfor hidtil været vanskeligt at faa et Indblik i, hvad Saxtorph som Universitetslærer bød sine Studerende,

idet han selvfølgelig for dem maatte gaa ud over Rammen af de i det hele ret elementære Jordemoderbøger. Paa forskellig Maade lader denne hidtil fulte Lakune i vort Kendskab til ham som Lærer sig imidlertid udfylde ved endnu bevaret Haandskriftmateriale, og Tilstedeværelsen af dette, ikke mindst Fundet af nyt saadant, ikke før benyttet, har været en ikke uvæsentlig Spore for mig til overhovedet at gøre dette Forsøg paa at skrive Saxtorphs Historie. Jeg skal derfor kort nævne dette utrykte Materiale, som ved Siden af trykte Arbejder her har ligget til Grund for Bedømmelsen af ham som Obstetriker. Af Kollegier, skrevne af Elever, findes i Fødselsstiftelsens Bibliotek et Brudstykke fra 1787 og en fuldstændig Forelæsningsrække i to Bind, 1791—92, endvidere paa Universitetsbibl. (Add. 190, 8°) en lignende for 1776, og dernæst har Overlæge Lützhøft overladt mig et Forelæsnings Manuskript fra 1777. Nok saa vigtig som disse for Bedømmelsen af Saxtorphs videnskabelige Stilling er en i Fødselsstiftelsens Bibliotek værende Samling løse smaa Oktavblade, signeret »Prælectiones in arte obstetr.«, uden Aar, men skrevet dels af Saxtorph selv, dels af Sønnen, en Materialsamling til hans Forelæsninger gennem flere Aar, hvad de idelige Gentagelser viser, vistnok ogsaa til enkelte af hans Afhandlinger, idet der er en Overflod af Noter og Uddrag fra andre Forff., vedrørende saa godt som alle Fødselshjælpens Omraader, med tilknyttede Bemærkninger af Saxtorph selv.

Dette hidtil kendte Materiale blev nu paa heldig Maade suppleret med andet, der kom frem og faldt mig i Hænde ved Flytningen af Fødselsstiftelsen til Rigshospitalet og den dermed følgende Oprydning af Biblioteket i »Musæum Saxtorphianum«. Af ikke ringe Interesse var først i saa Henseende et Manuskript i 4° paa godt 100 Sider, uden Signatur eller Aar, men skrevet af Saxtorph. Det viste sig at være lignende Forelæsningsoptegnelser som de ovennævnte, men vedlagt var tillige Udkast til selve disse, navnlig Indledningen til saadanne, deriblandt hans allerførste, med Bemærkninger hist og her af speciel Interesse. Jeg har, hvor der henvises til disse to sidstnævnte Haandskrifter, betegnet det første som »Notesamlingen«, det sidste som »Efterladte Papirer«. Men af ikke mindre Betydning for en Bedømmelse af Saxtorphs Stilling til den praktiske Fødselshjælp var dernæst Fundet af to »Lister over Barselqvinders Fødsler paa det kgl. Akkouchements-Huus i Friederichs Hospital«, Fødselsprotokoller altsaa, der omspænder Tidsrummet 1. Jan. 1777—10. Juni 1783, og som ved Siden af et Bundt løse, alt fra tidligere Tid i Stiftelsens Lægearkiv indlemmede Journaler for Tiden Jan. 1788—Aug. 1789 udgør det eneste nu bevarede Journalmateriale fra M. Saxtorphs Tid. Protokollerne, der ikke før vides at

have været kendte eller benyttede, har ligget ubemærkede hen, den ene i »Musæum Saxtorphianum«, den anden i Kontorets Arkiv.

Det første Sted viste sig nu imidlertid at have dækket over et Par Dokumenter af lignende, eller vel rettere end større Interesse ogsaa for en Skildring af Saxtorph, forsaavidt de muliggør et, om end beskedent, saa dog hidtil ganske savnet Indblik i hans og andre Samtidiges Studietid i Fødselsstiftelsen under Berger. Blandt det under Ordningen af Stiftelsens Bibliotek i de ny Lokaler henlagte usorterede Materiale faldt mig med Mellemrum af et Par Maaneder to Protokoller i Hænde, der viste sig at stamme fra Bergers Elever i Tiden 1763—70 og indeholdende Optegnelser over de af disse observerede Fødsler. Nærmere Rede saavel for de Saxtorph'ske som for disse fra Bergers Tid stammende Protokoller vil blive gjort paa andet Sted.

Særlig kærkomment maatte jo det sidstnævnte Fund være i Betragtning af den Rolle, Berger har spillet for Saxtorphs Uddannelse og Udvikling og under Hensyn til, at det aabnede Mulighed for et, om end nok saa lille, dog hidtil ganske savnet Indblik i, hvad der gik for sig indenfor Fødselsstiftelsens Mure i Bergers Tid. Thi det er jo en Selvfølge, at der i en Fremstilling af den Rolle, M. Saxtorph spillede som Obstetrikens Repræsentant hos os i sidste Halvdel af det 18de Aarh., ikke mindst maatte ses hen til det første Grundlag for hans Udvikling som Fødselshjælper, og forsaavidt dette skyldtes Berger, burde dennes Navn og den Betydning, han havde som Banebryder herhjemme i Fødselsvidenskabens Studium, jo nødvendig blive en Faktor, der toges væsentligt Hensyn til under Bedømmelsen af Saxtorphs Standpunkt overfor saadanne Spørgsmaal, hvor han byggede paa det fra Berger modtagne eller afveg derfra.

Ikke mindre har jeg tillige i Fremstillingen lagt Vægt paa at inddrage saadanne Navne fra Saxtorphs Samtid, der udenfor vort Land blev de Førende i Obstetrikens Historie, med Skitser af dem og deres Værker til bedre Forstaaelse og Vurdering af den Plads, Saxtorph indtog blandt disse hans berømte Kaldsfæller. Særlig har jeg vel i saa Henseende ladet Smellie og Levret træde i Forgrunden, medens Baude-locques, Boërs og Osianders Navne er indflettede under en noget snævrere Synsvinkel, men til Saxtorphs Samtidige har jeg ogsaa regnet Obstetrikens Repræsentanter i Sverrig og til Slut givet en kort Oversigt over Fødselshjælpens Udvikling her i Bergers og Saxtorphs Tidsalder, et Resumé, der dog saare langt fra gør Fordring paa at fremtræde som en indgaaende Skildring af Emnet, der vilde have krævet Studier paa Stedet. Jeg har dog ønsket at tilknytte det, dels fordi mange af disse Bergers og Saxtorphs svenske Fagfæller havde faaet deres Uddannelse

samme Steder i Udlandet som hine, og flere af dem staaet i Forbindelse med vor Fødselsstiftelse, dels fordi der hos os sikkert gør sig et lidt mangelfuldt Kendskab til den svenske Obstetriks Historie gældende, en Brist, der — i hvert Fald udenfor de specielle Fødselshjælperes Kreds — næppe er blevet afhjulpnet ved den ifølge Sagens Natur ret sammentrængte Fremstilling, der findes hos Siebold og yderligere ved Heinricius i det 1903—04 udkomne Supplementbind til Siebolds Værk.

For den Støtte, der fra forskellige Sider er ydet mig ved dette Arbejde, maa jeg bringe min Tak og i saa Henseende først nævne mine Kolleger Dr. K. Carøe og Dr. N. Gram, af hvilke den sidste fra sine grundige Undersøgelser af Frederiks Hospitals Arkiv har ladet mig tilflyde værdifulde Vink, der blev mig til Nytte ved senere eget Arbejde i Landsarkivet. Med utrættelig Velvillie har Dr. Carøe bistaaet mig med personalhistoriske Oplysninger om Kirurger og Læger i M. Saxtorphs Tidsalder og paa mange Punkter stillet sit indgaaende Kendskab til vore Arkivers Akter vedrørende Medicinalvæsenet til min Disposition. Med taknemlig Paaskønnelse maa jeg dernæst nævne den Imødekommen, der stedse er vist mig i de forskellige Arkiver, til hvilke jeg har maattet ty, og endelig til Slut aflægge en ærbødig Tak til Direktionen for Carlsberg Fondet, hvis liberale Understøttelse har muliggjort Udgivelsen af dette Arbejde.

Forf.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Første Afsnit.

Indledning. — Balth. J. de Buchwald og Fødselstangen. — Jens Bing som Generalakkoucheur. — Første Forslag til en Fødselsstiftelse. — Det fri Jordemoderhus i Gotersgade. — Flytning til Frederiks Hospital. — »Frugtsommelige Qvinders Barnefødsel« her og Carl Jensenius. — Bergers Forhold til det fri Jordemoderhus før 1761. — Buchwalds Forslag til klinisk Undervisning i dette. — Bergers Planer i samme Retning. — Disses Gennemførelse ved Reskr. $\frac{15}{5}$ 1761. — Virksomheden i Fødselsstiftelsen i Bergers Tid. — Ordningen af Undervisningen. — Sundhedstilstanden, Barselfeber. — Berger som Jordemoderlærer. — Syge- og Jordemoderhuse i Frederiksborg og Esbønderup. — Jordemoderskoler i Altona og Flensborg. — Bergers Planer til Jordemodervæsenets Forbedring. — Hans Ophør med akademisk Virksomhed, Fald og Forvisning. — Breve fra hans Eksil i Aalborg og Kiel

Side
1 — 61

Andet Afsnit.

Matth. Saxtorphs Ungdom og Studietid. — Første literære Arbejder. — Udenlandsrejsen. — Hans Lærere i Udlandet. — Disputatsen og Kritiken af samme. — Første Forelæsning. — Stadsakkoucheur. — Vikar for Berger. — Indflytning i Oeders Lejlighed. — Overlæge ved Alm. Hospital. — Prof. art. obstetr. designatus. — Reservemedikus ved Fredr. Hospital

62 — 85

Tredje Afsnit.

Fødselsstiftelsens Virksomhed i Fredr. Hospital under Saxtorph. — Sparsomme Kilder til Oplysning om samme. — Stigende Belægning og første Barselfeber Epidemier. — Saxtorphs Forslag til Bekæmpelse af disse. — Hans Elever, Jens Bang. — Ordningen af de Studerendes Undervisning. — Kirurgernes Klager over samme. — Kirurgiske og medicinske Øvelses- og Disputerselskaber. — Jordemoderundervisningen. — Befolkningens Ulyst til at benytte eksaminerede Jordemødre. — Rogerts Forslag til en Fødselsstiftelse i Viborg. — Saxtorphs kølige Holdning overfor dette. — Frugtbar literær Virksomhed; første Jordemoderbog. — Medlem af Kommissionen til Kirurgiens Forbedring. — Medicinsk Direktør for Fredr. Hospital. — Medlem af Kommissionen for den ny Fødselsstiftelse. — Forhandlingerne om Indflytning i dennc. — Juliane Maries Gaard

85—127

Fjerde Afsnit.

Side

Indflytning i den ny Anstalt. — Livligt Besøg af fremmede Læger. — Beskrivelser af Stiftelsen gennem disse. — Stigende puerperal Mortalitet. — Jordemoderbogen i udvidet Skikkelse. — Saxtorph som Lærer, hans Vurdering af Fantomet. — Sparsom videnskabelig literær Produktion. — Saxtorph som Akkouchour ved Hoffet. — Karen Ørsløv. — Joh. Sylv. Saxtorphs Ansættelse som Lektor art. obstetr. ved Fødselsstiftelsen. — M. Saxtorph Prof. ordinarius. — R. Buchhaves Plan om at blive Akkouchour ved Stiftelsen. — Kontrovers med F. L. Bang i Anledning af Reservemedikatet. — Sønnens Doktorpromotion. — Hans Udnævnelse til Prof. extraord. i Kirurgi og Obstetrik. — Anatomiske Forelæsninger i M. Saxtorphs sidste Aar. — Hans Død. 127—159

Femte Afsnit.

Saxtorph som Obstetrikenes Repræsentant ved Højskolen. — Hans Standpunkt til forskellige af Fødselslærens Omraader. — Bedømmelse af det normale Kvindebækken. — Livmoderens Leje. — Hymen. — Undersøgelse (Eksploration) i Svangerskabet. — Hans Bidrag til Læren om den regelmæssige Issefødsels Forløb. — Miskendelse af Fødselsmekanismen ved 2den Issestilling. — Mangelfuld Forstaaelse af Ansigtsfødsels Forløb. — Aktiv Indgriben ved Underkropfødsel. — Undervurdering af Mulighed for Evolutio spontanea. 159—185

Sjette Afsnit.

Det patologiske Bækken. — Vidtløftig Klassifikation af de enkelte Bækkendiametres Anomalier. — Det flade Bækken. — Korrekt Observation af Fosterhovedets forskellige Indstillinger ved Passagen gennem dette. — Undervurdering af Bækkenmaaling. — Ruptura uteri. — Truende Bristning (Crantz, A. Douglas). — Vending ved indtraadt Ruptur. — Gastrotomi. — Ruptura uteri in graviditate. — Inkomplet Ruptur. — Obliquitas uteri. — Form- ikke Lejeforandring. — Retroflexio uteri gravidi. — Tidligste Meddelelser herom. — Saxtorphs Kasuistik. — Tidens manglende Forstaaelse af Komplikationen. 185—214

Syvende Afsnit.

Efterbyrdsperioden. — Eksspektativ Behandling. — Tilsidesættelse af himanuelle Haandgreb. — Udvendigt Tryk paa Modergrunden eller Gnidninger af samme ikke benyttet. — Harvies Ekspression af Placenta. — Abortplacenta. — Atonia uteri. — Dussés Forslag om udvendige Friktioner som Hæmostatikum. — Saxtorphs Behandling af Atonien. — Kompression af Aorta. — Kolde Indsprøjtninger. — Taponade. — Placenta praevia. — Hastig Forløsning. — Advarsler mod denne. 214—235

Ottende Afsnit.

Tangoperation. — Saxtorphs Forbilleder i Tanglæren. — Bergers Bekendtskab med Tangen. — J. J. Frieds Stilling til denne. — Fødselstangens Introduktion hos os. — Roederer og Heister. — Bergers

Vurdering af Tangen. — Dens Brug i Fødselsstiftelsen i hans Tid. — Smellie og Fødselstangen. — Will. Hunter. — Kølig Tilslutning i England til Tangen og Forkærlighed for Vectis. — André Levret. — Hans »cours particuliers«. — Levret og Smellie som Praktikere. — Opposition mod Tangen i Frankrig. — Høj Tangforløsning. — Saxtorphs Tanglære. — Principiel Forkastelse af høj Tang. — Anlæggelse i Siderne af Bækkenet. — Skraa Anlæggelse af Tangen. — Det kombinerede Træk ved Baand efter Levret. — Baandtrækket i den praktiske Fødsels-hjælp. — Det afrevne Hoved. — Tang paa Sædet. — Perforation. — Fodvending. — Levrets »Preparation«. — Dystocie par l'anneau de Bandl. — Ingen skarp Sondring mellem Vending og Ekstraktion.	235—294
--	---------

Niende Afsnit.

Nye obstetriciske Problemer. — Partus præmatur. artific. — Symfysiometri. — Jean Louis Baudelocque. — Hans Forhold til Lachapelle og andre Kolleger. — Sacombe. — Sigault. — De første Symfysiometri. — Alph. Leroy. — Luc. Joh. Boër. — Wienerskolen under Boër og Zeller. — Boër og Fr. B. Oslander. — Vor hjemlige Skole upaavirket af Kontroverserne mellem disse. — Saxtorphs Passivitet i Debatten om Partus præmat. artif. og Symfysiometri. — Paul Scheels og Herholdts Forslag vedrørende Asphyxia neonatorum. — Mindre Afhandlinger af Saxtorph paa Retsmedicinens, Teratologiens, Gynækologiens og Pædiatriens Omraader. — Barselsengsbehandling	295—346
---	---------

Tiende Afsnit.

Obstetrikens Repræsentanter i Sverrig i M. Saxtorphs Tid. — Elff. — Schulzenheim. — Kraak. — Trendelenburg. — Alm. — Carlander. — Gistrén. — Herm. Schützercrantz. — Saxtorph og Barselseberen. — Børnedødelighed. — Tilbageblik	346—382
--	---------

M. Saxtorphs literære Arbejder (ved egen og andres Haand) kronologisk ordnede	383—387
Citater og Henvisninger	388—401
Bilag	402—430
Navneregister	431—438
Rettelser og Tilføjelser.	439—440

FØRSTE AFSNIT.

Indledning. — Balth. J. de Buchwald og Fødselstangen. — Jens Bing som Generalakkoucheur. — Første Forslag til en Fødselsstiftelse. — Det fri Jordemoderhus i Gotersgade. — Flytning til Fredr. Hospital. — »Frugtsommelige Qvinders Barnefødsel« her og Carl Jensenius. — Bergers Forhold til det fri Jordemoderhus før 1761. — Buchwalds Forslag til klinisk Undervisning i dette. — Bergers Planer i samme Retning. — Disses Gennemførelse ved Reskr. $15/5$ 1761. — Virksomheden i Fødselsstiftelsen i Bergers Tid. — Ordningen af Undervisningen. — Sundhedstilstanden, Barselseber. — Berger som Jordemoderlærer. — Syge- og Jordemoderhuse i Frederiksborg og Esbønderup. — Jordemoderskoler i Altona og Flensborg. — Bergers Plan til Jordemodervæsenets Forbedring. — Hans Ophør med akademisk Virksomhed, Fald og Forvisning. — Breve fra hans Eksil i Aalborg og Kiel. —

Fra en vis Side set kunde Obstetrikens Historie i det 18de Aarhundrede synes at danne en Kontrast til de to foregaaende Seklers, men nærmere betragtet svinder Forskellen, og et enkelt bestemt Forhold gentager sig for dem alle. Efter en Stilstand i Udviklingen kommer der omkring og efter Midten af hvert enkelt af disse Aarhundreder en Renæssance af mer eller mindre indgribende Betydning og i forskellig Grad prægende hver af hine Perioder.

Skarpest i Forgrunden træder vel i saa Henseende det 16de Aarhundrede med den ved Ambroise Paré genindførte Fodvending, hvis rette Vurdering, forbedrede Teknik og udvidede Omraader dog først kom til fuld Udvikling i det 17de Aarh.s sidste Halvdel gennem de celebre franske Akkoucheurer med Mauriceau og Portal i Spidsen.

Selv om nu de to betydningsfulde Reformers, der karakteriserer Obstetrikens Historie i det 18de Aarh., Fødselstangens Publikation og den første kliniske Skole for saavel kvindelige som

mandlige Fødselshjælpere, allerede introduceredes i dettes 3die og 4de Decennium (Palfyn 1723, Strassburger Skolen 1737), var det dog uimodsigeligt ogsaa først efter Midten af nævnte Aarhundrede, at Virkningen af denne Renaissance gjorde sig gældende. Thi først efter dette Tidspunkt tog man jo Eksemplet fra Strassburg op andre Steder, idet den ene Fødselsstiftelse efter den anden grundlagdes paa Kontinentet og i Storbritannien, og hvad Fødselstangen specielt angaar, skal andet Steds dokumenteres, hvor sendrægtig man en Tidlang stillede sig over for den almindelige Forstaaelse og Vurdering af dette Instrument, og at det i Virkeligheden først var et Stykke ind i Aarhundredets sidste Halvdel, at Tangen uden Modstand vandt den Plads indenfor Fødselshjælpernes Kreds, der tilkom den.

I begge Henseender fulgte vi herhjemme Eksemplet. At *Johannes de Buchwald*, der var en affældig Olding, da de første Vink om Fødselstangen maatte være naaet her til Landet, ikke skænkede denne Nyhed nogen Opmærksomhed, ligger vel i Sagens Natur, men der er heller ikke noget, der tyder paa, at Sønnen, Balthazar Johannes, i hvis Tid der jo netop blev slaet til Lyd for de første brugbare franske og engelske Fødselstænger, i nogen Grad lod sig det være magtpaaliggende at virke for disses Indførelse hos os, thi den eneste Fødselstang, *Balth. de Buchwald* fandt Anledning til at omtale i sin forbedrede Udgave af en dansk Jordemoderbog, hans Oversættelse (1749)* af Mesnards franske »Vejviser«, var dennes meget primitive, ukrydsede Tang, der nærmest var en Genganger af den Palfyn'ske Type. — At B. de Buchwald ikke følte sig bevæget til at gøre Propaganda for den første danske Fødselstang, som hans yngre Samtidige Jens Bing — uvist paa hvilket Tidspunkt — førte frem og tog i Brug herhjemme, kan næppe undre, idet Jens Bing tydelig nok i visse Henseender var en Pionér for Berger, hvad Bestræbelser angik, der tog Sigte paa at skyde en Bresche i den hjemlige Stagnation paa Obstetrikens Omraade og rokke ved Buchwalds Stilling som Autoriteten her. —

Muligt *Jens Bing* har følt sig saa imponeret ved, hvad der mødte ham under den 7aarige Rejse i Udlandet, der afsluttedes 1737 efter lange Ophold i Paris og Strassburg, at han saa meget mere har faaet Øjet op for det tarvelige Standpunkt, Fødsels-

*) Jordemoder Eksamensprotokollen 5. Sept. 1749: »Samme Dag blev den nyelig udgivne Jorde-Moder-Skole alle Jordemødre alvorlig recommanderet som et meget nyttigt og fornødent Verk.«

hjælpen stod paa i hans Fædreland. Det var i hvert Fald en ret storartet og om ikke ringe Selvtillid vidnende Plan, han søgte realiseret, da han (1740) faa Aar efter Hjemkomsten, som 33aarig ung Mand, forebragte Kongen sin Ansøgning om at blive Generalakkoucheur. Hvad han tilsigtede, var intet mindre end dette, overfor Hovedstadens Jordemødre egenhændigt at paatage sig de Hverv, der hidtil havde været betroet Jordemoderkommissionen af 1714, og yderligere til denne fremskudte Post at knytte den Stilling som praktisk Raadgiver for Jordemødrene i vanskelige Fødselstilfælde, der blev Hovedopgaven i det en Snes Aar senere oprettede og af Berger først varetagne Stadsakkoucheur Embede.

Bing's Memorial¹⁾, der i visse Henseender frembyder Interesse og derfor lidt nærmere skal omtales her, androg altsaa paa, at »han af mange Aars Erfarenhed havde befundet en slet Tilstand blandt Barsel Konerne formedelst en Deel uforfarne og unyttige Jordemødre, ved hvilke nu Moderen, nu Barnet, ja undertiden begge haver lidt paa deres Helbred, ja sat Livet til, og det fordi ingen publice havde været beskikket dertil at have Tilsyn og Direktion, samt at lære og undervise alle dem, som skulde betjene Jordemoder Embeder«. Thi foreslog han:

1. Om hans Maj. vilde beskikke en Directeur over Jordemødrene, nemlig en af profession accoucheur, hvilken tillige skulde være et Membrum af Colleg. medicum. Denne accoucheurs Embede skulde være at kalde alle nu i Kjøbenhavn værende Jordemødre og Svøbekoner for sig, samme examinere og undervise og meddele de Døgtigste sin Bestalling paa Stempelpapir. — 2. Skulde det alvorligen befales, at ingen Jordemoder maatte efterdags paa egen Haand udvælge og bruge nogen til sin Svøbe Kone og Haandlangere, uden den var først underviist, examineret og beskikket af accoucheuren. — 3. At ingen, som herefter vilde være Jordemoder, maatte antages dertil uden at hun havde virkelig været Svøbekone udi 3 Aar. — 4. Skulde nogen Jordemoder befindes i virkelig Forretning hos en Barsel Kone, da bør hun strax lade accoucheuren det vide, som strax uden Ophold ordinerer en anden i hendes Sted, og om der er nogen Fare eller Vanskelighed hos, at følge selv med. — 5. Naar Jordemoderen bliver kaldet til en Kone, som laver til Barsel, og hun formener noget uordentligt, vanskeligt eller farligt, lidt eller stort, skal hun gjøre det strax bekjendt for accoucheuren og indhente hans Raad betids til videre Iagttagelse. — 6. Det skulde bekjendtgjøres, at ingen maatte herefterdags befatte sig med Jordemoder Tjeneste uden de, som haver lært det her i Staden og dertil kjendt døgtige samt ordentlig beskikkede af Collegio og accoucheuren, som nu er her i Staden. — 7. Colleg. med. skulde være Forum kompetens, hvor alle Klager vedrørende Jordemodervæsenet skulde afgjøres og decideres. Endelig var at ønske et huus kunde med Tiden oprettes for svage fattige og nødlidende Barselkoner at nyde fri Pleye og Opvartning, medens hendes Barsels Seng varede, hvortil udfordres en anseelig Capital, der ey kunde samles uden ved Straf, Bøder, Confiscation, donationer og godvillige Stiftelser.

Kancelliet sendte Ansøgningen til Coll. med.s Betænkning, hvis Svar af 22. Sept. 1740 kort gik ud paa, »at ifald den kgl. Forordn. af 30. Nov. 1714 blev uforrykket og efterlevet, behøvedes ikke at gjøres nogen ny Forordning derom«, og dermed faldt Sagen foreløbig bort. — Men Jens Bing gav dog ikke straks tabt. Han synes at have haft Støtte fra indflydelsesrig Side, ikke helt usandsynligt fra Simon Crügers, hvem slig Krænkelse af Fakultetet næppe var uvelkommen, og næste Aar kom Ansøgningen igen til Betænkning i Coll. med., der nu i Svar af 20. Maj (41) skarpere afviste den pretentiøse Ansøger: »Det formeenes, at Accoucheur Funktionen er af stor Vigtighed, og som den angaaer mange Menneskers Liv, den da ikke uden Fare kand betroes til en Person alleene og endnu mindre til et ungt Menneske« (!). Man henviste til, at andre »her i Staden og Landene« gav sig af med Akkouchement, »dels privilegerede Accoucheurs der have aflagt mange Prøver paa deres Bequemhed i den Profession, dels og iblant Chirurgoes nogle, som assistere ved haarde Barnefødsler, uden at tale om de 2de Brødre Doctores von Buchwaldt, som lade sig den Sag ved haarde Fødsler være angelegen. Og er det ingen af Colleg. med. bekjendt, hvorvidt Supplicants Erfaring i at accouchere strækker sig, dog kand de ikke forestille sig, at den overgaar den, som forbemeldte accoucheurs have, og lade det derfor staae derhen med hvad Grund og hvad Hensigt Directeur General Crüger saa høylig berømmer Supplicants Capacitet, omendskjønt det ikke vilde falde vanskeligt at vise den.«

Foruden dette Hip til Crüger udtalte man sin Misfornøjelse med hans hele Adfærd i den Sag, for saa vidt han ikke havde ført sit Votum til Protokollen, men havde taget Ansøgningen til sig og i 4 Uger beholdt den, »man skønnede, der maatte være nogle hemmelige Hensigter under«.

Dermed faldt Jens Bings højtflyvende Aspirationer til Jorden; kun opnaaede han kort efter at blive Medlem af Jordemoderkommissionen og af Colleg. med., men i særlig Grad synes man altsaa ikke at have vurderet hans personlige Evner som Akkoucheur. Muligt nok havde han endnu ikke paa det Tidspunkt bragt sin Fødselstang frem, men selv i saa Fald vilde denne, trods senere rosende Anerkendelse hos Autoriteter i Udlandet, deriblandt selve Levret, dog maaske næppe over for Bings hjemlige Dommere have kastet noget synderlig afgørende Lod i Vægtskaalen til Fordel for ham.

Et enkelt Punkt i Bings Ansøgning, som jeg ikke før har set fremdraget, fortjener dog en vis Opmærksomhed, nemlig det

til Slut udtalte Ønske om et Hus for fattige Fødende, det første Forslag altsaa herhjemme til en Fødselsstiftelse, og uden Tvivl var det vel Forbilledet i Strassburg, der havde givet Bing denne Tanke, selv om det ikke fremgaar af hans Memorial, hvorvidt Øjemedet med Fødehuset, ud over den filantropiske Side af Sagen, ogsaa skulde sigte paa Undervisning. — Muligt dog, at dette Bings sidstnævnte Ønske har vakt Tanker hos Buchwald om at etablere noget i Retning af en virkelig Jordmoderskole; i en Indstilling 23. Febr. 1743²) til Universitetspatronen I. L. Holstein gjorde han nemlig gældende, dels at Jordemødrene ikke kunde bestride de Omkostninger, som Magistraten krævede for Beskikkelsen, dels at det ved Forordn. af 30. Nov. 1714 normerede Antal af 30 Jordemødre i Kjøbenhavn langt fra var tilstrækkeligt, men at det burde »extenderes til 60 for at kunne desto bedre forekomme alle fuskerier og tillige have her som et Seminarium, hvorfra heele Riget kunde vordt forsynet med habiles Jorde-Mødere, som jeg især lader mig være angelegen at give behørig Undervisning«. — Magistratens Erklæring, der indhentedes, afviste ganske det første Punkt og var ret fornærmende overfor Buchwald, idet man hævdede, at det, der trykkede Jordemødrene, var »Udgivterne til Buchwald og andre Vedkommende for Examen og Attestes udstedelse«; uden Betaling, paastod man, fik de ikke Attest, derfor var formentlig Tallet paa Jordemødre nu for ringe, »og det er vel ikke at undres over, at hand ønsker Jorde Mødrene formeerte til et dobbelt større Tall siden hans Interesse derved ikke formindskes men vel forøges«. Magistraten skulde med Fornøjelse levere Raadstueattest gratis, naar Buchwald vilde gøre det samme. — Beskyldningen mod Buchwald synes at have været ret ugrundet, thi i sit Svar $\frac{1}{4}$ 43 til Holstein oplyser han, at det var Kommissionsbudet, der efter en Gang vedtagen Skik fik 4 à 6 Mark for hver Jordemoder, »naar hun ved Examen var funden capabel«; og det Hele endte da med et Kompromis, hvorefter Omkostningerne for en Jordmoders Bestalling ikke maatte overskride 9 Mark, og ved bevislig Fattigdom skulde det, ud over hvad det stemplede Papir kostede, ikke volde Vedkommende Udgift.

Reskr. af $\frac{1}{5}$ 43 fastslog altsaa, at Jordemødrenes Tal i København blev forøget til 60, men »Seminarieret« høres der ikke senere noget om, og hvor vidt Buchwald havde tænkt sig dette anlagt paa andet end teoretisk Undervisning, er vel ogsaa tvivlsomt nok. Impulser fra hans Side til at bane Vej for en praktisk Skole i Fødselshjælp for Studenter eller Jordemødre gjorde sig

ikke gældende, den Gang Tegningerne til Frederiks Hospital allerede 1751 kunde forelægges Kongen; det Tilløb, han omsider faa Aar før sin Død gjorde for at iværksætte en klinisk obstetricisk Undervisning i nævnte Hospital, skyldtes jo ene og alene Frygten for, at Berger her skulde komme ham i Forkøbet, og endte med et ret krænkende Nederlag for ham.

Men lykkedes det nu ikke for Jens Bing at blive primus motor til en Fødselsanstalts Oprettelse her i Landet, kom Sagen dog i Gang en Stund efter fra helt anden Kant, ganske vist uden mindste Impuls fra Lægers end sige specielle Akkoucheurers Side.

I van Deurs³⁾ Medicinalhistorie bemærkes om den 1750 oprettede Hitlebørnsstiftelse og det dertil knyttede »fri Jordemoderhus«, at begge skyldtes Fred. d. V.s første Dronning Louise. Saa naturligt det maaske falder at tilskrive den afholdte og populære Dronning Initiativet her, har jeg dog ikke kunnet finde nogen direkte autentisk Bekræftelse i saa Henseende, men ganske vist tyder Alt paa, at Planen var udgaet fra Hoffet. En Skrivelse til Kongen af 4. Sept. 1749 fra Direktørerne for Missionskollegiet (og Vajsenhuset)⁴⁾ indledes saa: »Da Eders kgl. Maj. af højpriseligste landsfaderligste Omsorg er sindet at lade indrette en Stiftelse for fattige Hitlebørn . . .«, og en senere af 31. Okt. s. A.⁵⁾ fra I. L. Holstein til Vajsenhusdirektionen begyndte paa lignende Maade: »Efter at hans Maj. er falden paa de allernaadigste Tanker, hvorledes der kunde oprettes en Stiftelse her i Staden for fattige Hitlebørn«. Den Gisning ligger vel nær, at Stødet til disse Majestædens filantropiske Tanker var givet fra hans Dronning.

Vajsenhusdirektionens første Plan⁶⁾, der 27. Sept. 49 indsendtes til Kongen, gik ud paa at erhverve et Hus i Kattesundet, »tværs overfor Lavendelstræde og den saakaldte Henrik Fiurens Gang«, og Bekostningen for 12 Børns aarlige Underhold her kalkuleredes til 568 Rd., men Forslaget har ikke behaget, thi 31. Oktob. s. A. modtog Direktionen den ovennævnte Skrivelse fra Holstein, hvori kommuniseredes, »at hans Maj. allernaad. har udladt sig med, at der for en deslige Stiftelse formodes bedre Lejlighed ved Børnehuset paa Christianshavn, og at der med Oberdirektionen for de Fattiges Væsen derom kunde corresponderes«. Dette skete da, og 12. Febr. 1750 fremkom Fattigdirektionens Overvejelse, efter at samme havde korresponderet med de Kommitterede for de Fattiges Væsen.

Det viste sig nu, at disse sidstes Tilkaldelse blev af afgørende Betydning for vor Fødselsstiftelses første primitive Begyndelse, thi de Herrer Kommitterede*) foreslog, for yderligere at hjælpe paa Nødstilstanden for de Spæde, til Hittebørnsstiftelsen at knytte et frit Jordemoderhus, idet »to Gjordemødre skulde engageres for i eget Lokale under Taushed at betjene Frugtsommelige«. — Direktionen havde dog alvorlige Betænkeligheder overfor dette Forslag, og Indvendingerne gik ud paa, at man ved at forebygge et Onde vilde give Lejlighed til et andet, forsaavidt det var at befrygte, »at crimina adulterii næsten impune kunde begaaes, ja at mange fattige Ægtefolk, især Soldater og Matroser, vilde betjene sig af den Lejlighed for at faa deres Børn opdragede paa publice Bekostning, uden nogen Byrde for dem selv«, saa at det Antal Børn, der vilde falde paa Fattigvæsenet, vilde blive uoverkommeligt stort. Direktionen sluttede da med allerunderdan. at indlade til Hans Maj.s allernaad. Behag, hvorvidt ellers dette velment nok udfundne Projekt kunde synes Hans Maj. gørligt og tjenligt.

Hvilke Talsmænd de Kommitteredes Forslag har haft ved Hove, maa være usagt, men 13. Marts 1750 udgik jo det kgl. Reskript, der foruden Hittebørnsstiftelsen paa Kristianshavn for 24 Børn fastslog:

1. To gode bekendte Gjordemødre skal antages, til at betjene dem, som enten af Undseelse ei vilde have deres Besvangrelse bekendt, eller af Uformuenhed ingen Hjælp vide sig, naar de gjøre Barsel, da Saadanne i Forveien maa have Frihed til hemmelig at raadføre sig med disse Gjordemødre. — 2. Saadanne Gjordemødre skal være eedsvorne og forsynes med Instrux, hvorefter de skulde være pligtige, under Straf, som Meenedere, efter Loven, og tillige at forvises af Landet, det ei at aabenbare, hvo sig i saa Maade hos dem anmeldede og af dem lod sig betjene. — 3. Disse Gjordemødre skal boe paa et for alle bekendt Sted og tillige være forsynede med 3. 4 eller flere Kamre og i hver Kammer med en Seng, paa det at, om Nogen, enten af Undseelse eller Uformuenhed ei vidste sig Sted at ligge i Barselseng, de da hos bemeldte Gjordemødre uden Frygt for at blive aabenbarede kunde vorde betjente . . .«

I to Jordemoderen *Inger (Knudsdatter) Pedersen* tilhørende Huse i Gotersgade (mellem Volden og Rosenborggade) blev da »det fri Jordemoderhus« indrettet; den første Patient modtoges allerede d. 11. Juli 1750, og i nær 10 Aar øvedes her en for Yder-

*) Disse var: Stadshauptmand Fabricius, Justitsraad Edinger og af de 32 Mænds Raad: Kommerceraaderne Beck og Arwcdsen. Direktionens Medlemmer var: Grev Berckentin, Etatsraad Friis og Hofpræst Jørgen Bang.

verdenens Indblik sikkert vel skærmet Virksomhed indtil 1759, da Inger Pedersens Død gav Stødet til, at Anstalten kom ind under heldigere Vilkaar. Der hviler, som sagt, et dunkelt Slør over denne primitive Fødselsanstalt. Naar Reskriptet taler om »to gode bekendte Jordemødre«, nævnes i senere Skrivelser (s. n.) hvor den omtales, kun Jordemoderen. At det var Inger Pedersen, der repræsenterede denne, og at hun ikke blot var Værtinde, tør vel næppe betvivles; selv om hendes Navn ikke direkte findes knyttet

Fig. 1. Gotersgaden, hvor Jordemoderhusene laa.

til Virksomheden i Fattigvæsenets Tjeneste, kan »Jordemoderen ved det fattiges Væsen« eller »den frie Jordemoder udi Gothersgade« sikkert kun betyde hende. Formodningen herom bestyrkes ved et Notat i Jordemoderkommissions Protokollen (p. 69), at der den 23. Jan. 1754 fremstillede sig for Kommissionen en »Jungfrue med Nafn Bendte Christians Daatter til at blive examineret.« Efter at hun »under løfte af idelmeere fliid var admitteret«, blev det hende tilladt »at vorde efter Ansøgning sin Moder, som er ved dette af Magistraten forordnede Finde Huuset, adjungeret«, og fik Ekspektance

paa, naar der blev Vakance, »at blive virkelig annammet udi Jorde Moders Tal«. De biografiske Data om Inger Pedersen er kun faa. Kommissionsprotokollen, der begynder Anno 1735, men hvor Eksamina ikke nævnes før 1743, giver ikke Oplysning om, naar hun bestod denne, men nævner hende sammen med andre Jordemødre som Bisidder ved Eksamen $^{13}/_7$ 50, ligeledes i et Møde $^{12}/_{11}$ 51, hvor der blev afsagt Dom over Maren Anders, der havde forset sig grovelig ved en Fødsel, bl. a. ordineret »Philonium Romanum, hvad langt overgaaer en Jordmoders Begreeb og Indsigt«, hvorfor hun mistede Skilt og Privilegium. — Heller ikke Raadhus

Arkivet giver nærmere Oplysning om »Frijordemoderen«, muligvis er hun synonym med den »Inger Christine Pedersen«, der i Marts 1743 nævnes i en Magistrats Skrivelse⁷⁾ »über die Hebammen so hier in Copenhagen und Christianshavn Schild aushaben«, hvor hun opføres i den Klasse Jordemødre, »welche noch nicht geschworen sondern nur Ihre Atteste von der Commission haben«. Efter Trinitatis Kirkebog (1757—1813) begravedes 6. Febr. 1759 »Inger Christine Petersen frie Jordemoder udi Gothersgade, Brystsyrge«, Alderen er ikke nævnt; af Skiftet⁸⁾ fremgaar, at Kirurgen, Holsteneren Johan Georg *Nessler*, var Svigersøn, nemlig gift med ovennævnte »Bendte«. Han havde 16. Novbr. 1756 ladet sig eksaminere af Jordemoderkommissionen og fra samme erholdt et paa Tysk udstedt Testimonium for Duelighed som Fødselshjælper, et i Kommissionens Annaler hidtil enestaaende Tilfælde, thi først ved Reskr. 2. Jan. 1761 (hvorum s.) paalagdes det vordende Land- og Stadsfysici samt Kirurger i Provinserne at underkaste sig Tentamen i Fødselsvidenskab ved Fakultetet eller Jordemoderkommissionen, det sidste vel for at kunne undgaa det forhadte Fakultet; ved det anatomisk kirurgiske Theater blev der jo nemlig ikke doceret eller eksamineret i Obstetrik. — Aaret forud havde *Nessler* taget kirurgisk Eksamen hos *Crüger*, blev 1756 Demonstrator i Anatomi og Kirurgi ved Gymnasiet i Altona (for hvilket *Struensee* en Tid efter var Direktør) og senere Læge ved den her fra 1765 oprettede Jordmoderskole. Hans Ophold i København var allsaa kun af kort Varighed, maaske var det Forlovelsesforholdet mellem ham og »Benthe Christians Daatter«, der muliggjorde det for denne sidste trods Jomfrustand at blive eksamineret til Jordemoder*), hun blev nemlig først gift 13. Nov. 56 i Altona.**)

Jordemoderhusets Beliggenhed i Gotersgade kan nærmere angives, thi 12. Nov. 1750 »lader Inger afg. Christian Petersens sit af Ridder *Folmer****) tilkjøbte Huus i Gothersgade under Ro-

*) I Lighed med det eneste i 18de Aarh. kendte Eksempel hos os paa en ugift Kvindes Beskikkelse som Jordemoder, den af *Norrie* (Tidsskr. f. Jordem. Maj 1895) omtalte *Cathrine Bittermann*, der, støttet til Colleg. med.s Erklæring, 1782 fik Bestalling, skønt hun ikke havde haft Bryllup, men som trolovet samlevet med sin Styrmand, der døde, inden lovformeligt Ægteskab var indgaaet.

**) »Concession zur Haus Copulation für den Demonstratorem Anatomiae ordinarium und Operateur in Altona *Joh. G. Nessler* und *Benedikte Petersen daselbst*« (Rigsark., Patenten Extr. 1756—59, p. 147).

***) Var *Mursvend*, boede 1728 ved Vestervold (Kjøbenh. Huse og Indvaanere efter *Branden* 1728, udgivet af *Kjøbh.v.s Brandforsikr.*, 1906, p. 226).

senborg Quarter assurere«⁹⁾). Huset var det senere Gadenummer 117, der tillige med Naboejendommene nu er gaaet op i K. F. U. M.s Bygning; hele denne Strækning Huse nedbrændte ved Københavns Brand 1728 og blev altsaa opført paany efter dette Tidspunkt.*). — I de første 3—4 Aar har Inger Petersen kun ejel dette ene Hus, men 5. Juni 1754 ses hun (fra 1753) at være Ejer

Fig. 2. Jordmoderhusene i Gøttersgade.

og Assurandeur af Nahohuset Nr. 115¹⁰⁾, der 12. Jan. 51 ejedes af Hendrik Brun; den voksende Virksomhed i Jordmoderhuset har altsaa nødvendiggjort dettes Udvidelse, og efter dette Tidspunkt har Datteren altsaa assisteret Moderen, kun en kort Tid dog, da hun som sagt 1756 blev gift i Altona. — Husene (i Fig. 2 del 2det og 3die i Rækken fra Rosenborggade)**)) var ganske ens indrettede, hvad vel tyder paa samme Bygmester og første Ejer; Nr. 115 havde fra først af ogsaa kun 3 Etager, men 1792 har det

*) Før Branden ejedes Huset (117) af Bødker Math. Rasmussen, 1739 var Murmester Jac. Klein Ejer (Matr. Protoc. over Kjøbh.s Gaarde og Huse fra Paaske Anno 1728 til Michaelis forn. Aar da den store Ildebrand den 20. Oktob. . . fortærede . . . p. 523; Landsarkivet).

**)) Hjørnehuset til denne, med Gavl til Gøttersgade, var fra 1766, da det assureredes af Tømmermester Andr. Iwers. (Gadens Udseende i Jordmoderhusets Tid ses bedst i Fig. 1, hvor Husene imidlertid er mindre kendelige).

og 51 (se Bilag I) viser, at det var farvelige Huse med indskrænket Plads, de forandredes ikke ret meget i Tidens Løb og var ved Nedrivningen omtrent i den oprindelige Tilstand.*)

Ud over den Opgørelse, at der i samme i nævnte Decennium fødtes 2841 Børn, kendes der ikke noget nærmere til Virksomhedens Detailler; under 8. Febr. 1757 indberetter Direktionen for Fattigvæsenet til Kongen, at der i Anstalten allerede var født 237 Børn og deraf bragt 128 til Konventhuset, til hvis Underhold der ikke var Penge nok.¹¹⁾ Det var jo stillet de til Jordemoderhuset søgende Mødre frit at overlade deres Børn til Konventhusets Forsorg, naar de ikke selv ønskede eller formaaede at sørge for dem; det kan vel næppe antages, at de i synderlig stor Udstrækning indlod sig paa dette sidste, og Sandsynligheden taler vistnok for, at Mortaliteten blandt de (for de nævnte halvandet Aar) resterende 109 Børn har været ikke helt ringe, naar det oplyses¹²⁾, at blandt de til Børnehuset i samme Tidsrum overladte Børn døde 55.**) — Om mandlig Assistance i denne Fødselsanstalt forlyder der ikke noget, hvad vel, blandt et saa anseligt Antal Fødende, skulde synes nu og da at have maattet paakræves. Den Formodning

*) Det er vel ikke at antage, at Gadestrækningen, hvor Jordemoderhusene laa, alt i disses Tid var berygtet som Sæde for Bordeller, men saadanne er vistnok snart efter Flytningen af hine blevet etableret her, thi allerede 1768 omtaler Suhm (»Hemmelige Papirer«, Rigsark.) Chr. VII.s og »Støvlettekathrines« naflige Skandaler i Gotersgade, hvor de bl. a. slog Vinduerne ind hos den »berygtede Hore-Madam Mads Hansens«.

**) En Udvej — lidet tiltalende vistnok — til at lette Byrden, som skaffedes Fattigvæsenet ved disse Børn, bød sig kort efter Hittebørnsstiftelsens Oprettelse. I Januar 1751 indkom en Begæring fra Grevinde Schack til Direktionen for Fattigvæsenet og Vajsenhuset om »at erholde 11 à 12 friske Drengbørn af dem, som underholdes af de Fattiges Kasse ved Convent- eller Børnehuset til Besætning paa hendes Godser«, og et Reskr. i Juni s. A. bevilligede dette. Der blev dog den Gang ikke udleveret noget Hittebarn, men i 1753 anmodede Ejeren af Gjorslev, Justitsraad Lintrup, om at faa til sit Gods 55 Drengs af 1½ Aars Alder, og han sigtede ogsaa til de ved Anordn. af 13. Marts 1750 underholdte Børn, »der forpleies ved dertil allernaad. destineerte fonds«, altsaa Børn fra Jordemoderhuset. I en Skrivelse (²/₃ 53) til Kancelliet (Sjæll. Missiv. 1753, 207, Indl.) satte de Kommitterede ved Fattigvæsenet sig bestemt mod Andragendet, ganske vist i forsigtige Udtryk og uden just at nævne det Odieuse, den stavnsbundne Fremtidslod, der beredtes de stakkels Børn, men Direktionen nærede ikke disse Betæneligheder og satte sit Ønske igennem. Reskriptet af ¹/₄ 53 tillod Udlevering af Hittebørn til Proprietærerne, dog ikke inden det fyldte 3die Aar, men Børnene kunde inden det 9de Aar affordres af Mødrene mod en Godtgørelse af 1 Mark ugentlig. »Hvilken Fattig havde Raad dertil«, siger vel med Rette Edv. Holm (Danm. Norges Hist., 3. Bd., 2. Afd., 1898, p. 531).

kunde ligge nær, at Berger, i sin Egenskab af Fattigvæsenets Kirurg fra 1752, ex officio var blevet benyttet i vanskelige Tilfælde, og den støttes maaske ved en Passus i det første Punkt i hans Instruks som saadan (se Bilag II), hvor Omraadet for denne Virksomhed nærmere præciseres, og hvoraf fremgaar, at hans »Op- og Tilsyn« foruden med de af den »privilegerede Jordemoder i Conventhuset henbragte saakaldede Hittebørn« ogsaa omfattede »Jordemoderen ved det fattiges Væsen i alle paakommende Tilfælde, hvor hands Raad og Assistance maatte forlanges og behøves«. Der kendes imidlertid nu ikke noget til Bergers (eller anden Kirurgs) Nærværelse i det fri Jordemoderhus eller til, at hans Hjælp er blevet krævet her, og Sandsynligheden taler for, at den privilegerede Jordemoder saare nødig har villet ty til saadan og derved givet Fattigkirurgen Indblik i Husets Affærer, tværtimod, Bestræbelserne gik sikkert nok ud paa at holde al fremmed Indblanding ude, det skulde da være, at ovennævnte Nessler i sin Egenskab af vordende Svigersøn har fundet Lejlighed til saadant, det var maaske overhovedet Forbindelsen med Frijordemoderen, der vakte hans specielle Interesse for Obstetrien.

At Forholdet har været som nævnt, og at ydermere Tilstanden i Jordemoderhuset i Kraft af den de Fødende sikrede absolute Hemmeligholdelse har været alt andet end heldig, træder da ogsaa paa det klareste for Dagen i den Skrivelse, Fattigvæsenet 3. Febr. 1759 sendte Frederiks Hospitals Direktion, to Dage efter Inger Pedersens Død, hvilken Begivenhed nødte til Salg af hendes Ejendele (ikke blot Huset, men ogsaa Inventariet tilhørte hende) og dermed nødvendig følgende Flytning af Jordemoderhuset. At der har været tilstaaet den i dette virkende Jordemoder en næsten uindskrænket og ukontrolleret Myndighed, synes, som sagt, tilstrækkeligt at fremgaa af denne Passus i Fattigdirektionens Skrivelse¹³⁾:

»Siden Anno 1750 har den Kgl. Stiftelse for de saa kaldte Hittebørn været under de Fattiges Væsens Administration, hvorved man iblandt adskillige Besværligheder isærdeleshed har været bekymrede i Henseende til Behandlingen ved Accouchements Huset i sig selv. som blandt meenige Mand passerede for ey alleene at være uordentlig men endog haard og voldsom. og omendskjøndt man har anvendt al mulig Flid og Omsorg for at erholde Oplysning derom ved anstillede Examinatorier og Forhører. saa er dog inlet beviisligt deraf udkommet. Ikke destomindre har Rygtet om Jordemoderens slette Behandling dog immer vedvaret, os til saa meget større Bekymring. som Vi efter den med Stiftelsen connecterede Taushed og den Jordemoderen i saa Henseende til lagte frie Raadighed, som ingen Inspection var undergivet, men allene

ved den hende tillagte Instrux og derefter gjorde Eed var indskrænket efter Samvittigheds og Christendoms Lov, ikke saae os i Stand til at komme efter den rette Sandhed til bedre og sikkrere Anstalts Føelse«.

Omtrent 2 Aar forinden, 30 Marts 1757, var Frederiks Hospital jo højtidelig blevet indviet, og et enkelt Punkt i sammes Fundats (af 6. Aug. 1756) gav Direktionen for de Fattiges Væsen Haab om at faa Jordemoderhuset flyttet til dette nye filantropiske Etablissement. I Fundatsens 43de Artikel hed det nemlig: »Som vi allernaad. have ladet forordne een egen Indretning til frugtsommelige Qvinders Forløsning og Barnefødsel, saa, naar samme kommer til nærmere Fuldkommelse, ville Vi derom lade gjøre en nærmere Anordning«, og i nævnte Skrivelse af 3. Febr. 59 til

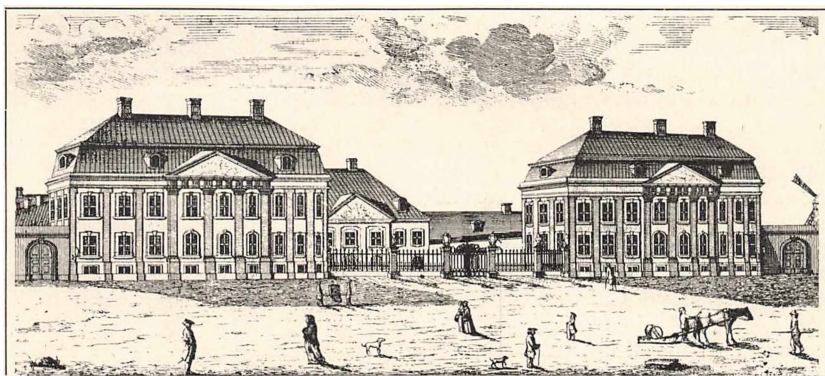

Fig. 3. Frederiks Hospital (Amaliegade Siden) 1764.

Hospitalet forelagde da Fattigidirektionen Ønsket om, at Jordemoderhuset kunde blive flyttet til Frederiks Hospital, med Henvisning til, at det længe havde været dens »bestandige Attraa og Ønske, at den forordnede Indretning i Hospitalet til frugtsommelige Qvinders Forløsning og Barnefødsel maatte komme til Fuldkommenhed«. — Hospitalsdirektørerne (Grev A. G. Moltke, Overpræsident von d. Lühe og Grev Ahlefeldt) stillede sig velvilligt til Sagen, man vilde give Hus og Vedligeholdelse af dette, men al øvrig Omsorg for Barselkvinderne maatte paahvile Fattigvæsenet. I Skrivelse af 6. Marts s. A. modtog man dette Tilbud med Tak, men henstillede blot, at Bepisningen maatte blive leveret af Hospitalet mod Betaling.

Sagens endelige Ordning trak dog endnu noget ud, thi først ved Mikkelsdag (Oktober) 1759 flyttedes Jordemoderhuset til Hospitalets søndre Pavillon i Amaliegade, der hidtil havde gaaet

under Navnet »Vasker«- eller »Inventariehuset« og desforuden tjent til Bolig for forskellige underordnede Funktionærer, ligesom en mindre Sal i Stuen var brugt som Kirke.*)

Men visse Ulemper vedrørende »frugtsommelige Qvinders Barnefødsel« i Hospitalet synes, allerede inden Jordemoderhuset flyttedes hertil, at have gjort sig gældende til Fortrædelighed og Bekymring for sammes Læger og Direktion, ja blot Frygten for, at noget saadant kunde passere, ses at have bevæget den første medicinske Overlæge ved Hospitalet, *Carl Jensenius*, endog inden han, 7. April 1757, overtog Posten, til at gøre Skridt hos Direktionen for at værge sig mod denne Eventualitet. Den 4. April n. A. sendte han nemlig Direktionen følgende Skrivelse¹⁴⁾:

»Da det nu skeer og herefter ofte vil skee, at løse og ugifte Personer anmelder sig i Friderichs Hospital til at blive cureerte for Defectus og Anomalias menstruorum, saa finder jeg det fornøden baade for min Samvittighed, saavel som og for Sikkerhed i min praxi, og for Hospitalets honneur, at forestille, om der ej maa antages en erfarende Jordemoder til at touchere saadanne Fruentimre, hvorom der var nogen Tvivl, og som mod en aarlig maadelig Discretion kunde indfinde sig, saa ofte det blev forlangt. De gode Herrer viide selv, hvor equivoque og uvisse de øvrige signa graviditatis ere, og hvor høynødvendig det er at samle alle mulige Tegn for at decouvriere en saadan Tilstand, inden man skrider til at arbeide paa Tidernes Fremstillelse igjen. Det vilde maaskee ej undgaae gemene Mands Critique og Eftertale, om enten jeg allene eller med Chirurgo tillige foretoge os at undersøge saadan Tilstand. Og til min Sikkerhed og Forsvar er det nødvendig, at en anden uvedkommende tillige med mig har examineret saadan tvivlagtig Tilstand.«

Direktionen synes ikke at have taget Notits af denne Henvendelse, men nu skete det, at tvende Kvinder, hvis Frugtsommelighed ikke var erkendt, i Oktober og November 1757 aborterede i resp. 7de og 6te Maaned under deres Ophold i Hospitalet. For at forebygge slige Kalamiteter, at Svangre søgte at føde i Hospitalet, stillede Direktionen 21. Marts 1758 et Forslag gaaende ud paa: »1) at Medicus eller Chirurgus, hos hvem de Syge laa, i Inspektorens ellers Hospitals Skriversens Nærværelse skulde holde Forhør over i den Henseende mistænkelige Personer og faa dem til at bekende; 2) at Gravide med andre Sygdomme inden 7de Maaned kunde indlægges i Hospitalet, og da Medicus anvende

*) Ved Fødselsst.s Indlemmelse i Hospitalet fik dette 1759 en virkelig Kirke paa det kendte Sted, hvad dog kun varede til 1771, da Struensee nedlagde den for at benytte Pladsen til Stuer for Veneriske, og ved Reskriptet af 10. Decemb. 1772, der jo kuldkastede de fleste af Struensee's Hospitalsreformer, genindførtes ikke i saa Henseende den gamle Tingenes Tilstand, thi en indviet Kirke fik Hospitalet aldrig senere.

særlig Forsigtighed med Medikamenter, der befordre Menstrua; 3) at Oldfruen visiterede saadanne Personers Seng hver Onsdag eller Lørdag, at intet blodigt Linned blev udleveret uden hendes Vidende til Vaskerhuset; 4) at Oldfruen strængt tilholdt Sygehusekonerne at efterse og melde, om noget mistænkeligt gik bort fra slige Patienter; 5) at Oldfruen ugentlig Onsdag og Lørdag visiterede Sygestuekonernes Kamre for at forebygge alle Collationer mellem dem og de mistænkte«.

Jensenius afviste temmelig harmfuld disse Forslag, der gik ind paa Lægernes Omraade, og fremstillede i sin Skrivelse (²¹/₉ 58), hvor uholdbare de var og umulige at gennemføre. Hvad Sagens Realitet angik, da skønnede han det vanskeligt at undgaa Tilfælde som dem, der var indtrufne, thi Diagnosen af Svangerskabet var ikke let; i det ene Tilfælde var Mistanken vakt, »hos hende havde man og vaagen Øie for Frugtsommelighed, hvorover hun blev undersøgt af den ved de daglige Syge Besøgelser medfølgende Accoucheur fra Göttingen Hr. Dr. Zeise, som foregav sig ey at finde eller mærke nogen Frugtsommelighed hos hende«. At tage dem ind før 7de Maaned var jo netop at risikere Abort; skulde slikt forebygges, var intel bedre og rettere, »end at der blev i et separat Værelse holdt et Par Senge, og at en Jordemoder blev engageret til Hospitalet, som ey allene kunde gaae Medico og Chirurgo til Haande med at undersøge mistænkte Personer, men og at assistere i de saa mulig forefaldende Aborter og andre Omstændigheder«.

Direktionen synes at have indset sit første Misgreb og til Dels at være gaaet ind paa Jensenius' Tanke, thi i et »Promemoria angaaende de i Fridr. Hosp. indlagte mistænkelige Personer«, underskrevet af Moltke, Fredensborg 2. Okt. 1758, og med Tilslutning af v. d. Lühe og Ahlefeldt, udtales:

»I hvor forsigtig og circospect, efter mine Tanker, Ober Direktionen end vilde søge at forekomme, at ingen frugtsommelig Qvinde nu og da skulde snige sig ind i Hospitalet, saa viser dog Erfarenheden, at slige Casus endog ved alle brugende Precautiones ere vanskelige at evitere. — Vel kunde man falde derpaa at holde en Jordemoder i Hospitalet, men som derved største Forsigtighed behøvedes, for ikke at afskrække Fruentimmeret som læt kunde tænke og paaføre Hospitalet den Eftertale, at Alle uden Forskiæll skulde visiteres, Tilmed og mig ey synes at være uomgiængelig nødvendig at udgives for saadan Jordemoder et vist Salarium, Kammer med Tilbehør: Saa holder jeg for min Deel derfor det retteste at være at Direktionen antoeg en habil Jordemoder imod en aarlig Douceur at sistere sig i Hospitalet, saa ofte enten den Medicus eller Chirurgus i een eller anden Tilfælde behøvede hendes Tjeneste«.

Om dette blev iværksat, kan jeg ikke oplyse. Muligt, at de Værelser i Tværlængen til Amaliegade, der i Gredstedts Skrift om Fredr. Hosp.¹⁵⁾ omtales som tilhørende »Jordemoderen«, var bestemt for en saadan til Raadighed staaende Person, og at de samme Steds nævnte Værelser i 1ste Etage »for accoucherede og accoucherende Kvinder« var beregnet for eventuelt af hende betjente Fødende, men at dette lille Forpil for Akkouchementsvæsenets regulære Introduktion i Fredr. Hosp. maaske ikke har været uden Betydning for Direktionens inødekommende Holdning overfor Fattigvæsenets Anmodning om Jordemoderhusets Indlemmelse i Hospitalet, synes vel ikke helt usandsynligt. Der bødes jo derved en god Løsning paa det saa vanskelige Spørgsmaal, miskendt Graviditet og følgende Fødsel blandt Hospitalets Patienter, og yderligere, uden Udgift for dette, skaffedes en fast ansat Jordemoder i dets umiddelbare Nærhed. —

Skøndt Akkouchementshuset altsaa i Henseende til Styrelse og Økonomi skulde danne en fra Hospitalet ganske adskilt Anstalt, blev denne Separation dog ikke fuldt gennemført med Hensyn til de Lokaliteter, hvori det blev installeret, thi det blev ingenlunde eneraadende i hele den søndre Amaliegade Pavillon (hvis Fordeling af Rum er beskrevet i Bilag III efter Assurance Vurderingsforretning 1768). Muligt for 1ste Etages Vedkommende, idet det her disponerede over seks 1 Fags Kamre og et 2 Fags, alle til Gaarden og for Betalende, samt til Gaden over to store Stuer med resp. 8 og 10 Senge (for Fritliggende) og en mellemliggende Fødestue. I Stueetagen havde dernæst Jordemoderen et Par Værelser, men Resten af denne ses at have været forbeholdt Andre, idet foruden Oldfruen Hospitalets Økonom havde nogle Værelser her, ligeledes Degnen eller Kantoren (og senere Præsten). Dernæst har det til Pavillonen knyttede »Vaskerhus«, der ikke blev flyttet, ogsaa haft Brug for Lokaler her, hvad ogsaa gjaldt for Loftsrummets Vedkommende, idet en Skrivelse (²⁸/₉ 59)¹⁶⁾ meddeler: »Siden den halve Deel af Vadskerhusets Loftsted er afdelt til Accouchementet og Folkene gierne kand gaae ud af et af Tag Vinduerne og gaae rundt i Renden, den ene til den andens Loft, saa beder Oeconomus Ravn, at der maatte sættes Jern Stænger i Vinduerne og en Hænge Laas for Loftslugen for derved at forekomme al Mistanke mellem hans og Jordemoderens Folk«. —

Naar det i det Hele taget er saa overordentlig Lidet, der hidtil har været kendt til Enkelthederne i vor Fødselsstiftelses

Virksomhed fra dens første Anlæg, og indtil Matth. Saxtorph blev dens Leder, en Mangel, som det dog maaske kan lykkes mig at bøde noget paa ved Hjælp af de i Forordet nævnte Dokumenter fra Bergers Tid, saa gælder det ganske særligt for det første Par Aar, inden Berger 15. Maj 1761 blev Stiftelsens Styrer og Lærer — fra hvilket Tidspunkt man vel egentlig er tilbøjelig til at regne vor Fødselsstiftelses Begynden — at vi savner alt Kendskab til Forholdene i dette forudgaaende korte Tidsrum og kun er henvist til Gisninger om, hvem Ansvarer for hele Ledelsen, hvad Fødslerne angik, egentlig paahvilede.

De Fødendes Tal naaede nemlig ret hurtigt den Højde, som det holdt sig paa i de følgende Aar, hvad man faar en Antydning af gennem den Oplysning¹⁷⁾, at der fra ²⁸/₁₀ 1759—³¹/₁₂ 1759 i Stiftelsen døbttes 60 Børn, og i 1760 287 (1761 278), og Materialet tjente ydermere, inden Bergers officielle Ansættelse, til Belæring for Jordemødre og Læger, om end vistnok kun i sparsomt Maal. — Det sidste fremgaar af den Erklæring, Balth. de Buchwald (og Lodberg Friis) 15. April 1761¹⁸⁾ sendte Grev Holstein (s. pag. 22) som Ripost overfor Bergers første Forsøg paa at erobre Fødselsstiftelsen og gøre den til en praktisk Skole i Akkouchement, idet der i Indledningen bemærkes: »Da foruden en Deel Jordemødre 2de Doctores nemlig Wernecke*) og Withe**) ere af Jordemoder Commissionen beskikkede til at nyde exercitium practicum in arte obstetr. udi det ved Hospitalet for besvangrede Fruentimmer Høypriseligst stiftede Huus, saa see vi ey, at der kand desidereres noget udi dend practiske Skole, saalænge Facultas med. og øvrige Membra af Jordemoder Commissionen maa beholde dend ifølge Forordn. af 30. Novemb. 1714 hafde Jurisdiktion over Jordemødrene.«

Der maatte vel naturligt spørges, hvem der da tog sig af disse Elevers »exercitium« i Jordemoderhuset, over hvilket kun Direktionen for de Fattiges Væsen havde Eneraadighed. Hospitalets Læger kan det ikke have været, da Sagen ikke vedkom dem, ligesom jo heller ingen af dem havde Betingelser som obstetriciske Vejledere; Jensenius' ovennævnte Skrivelse vidner noksom om hans Ulyst til at give sig af med de Ting, og Fakultet eller Jorde-

*) Wernecke, Chr. Levin, f. 1727 i Rostock, med. Kand. ved Fredr. Hosp. 1757—61, med. Eksamen 60, Dr. med. 60, Provinsialmedikus i Sjælland 62, Læge ved Herlufsholm. † i Næstved 1775.

**) White, Joris, f. 1731 i Trondhjem, med. Kand. ved Fredr. Hosp. 1757—61, med. Eksamen 60, Dr. med. 60, Bergmedikus i Kongsberg, † 1765.

moderkommission havde ligesaa lidt Adgang til Huset. Den første ved dette ansatte Jordemoder har sikkert været Else Sophie Peber, der var eksamineret i Maj 1749*), thi de Fattiges Konventhus i København tilskrev 17. Jan. 1760 Inspektøren ved Hospitalet: »at den privilegerede Jordemoder ved Accouchementshuset Mad. Peber havde ansøgt de Committerede om Brænde, og at der kunde hende leveres 4 Favne¹⁹⁾. Hun virkede iøvrigt kun 4 Aar ved Stiftelsen (hvor hun ogsaa forestod Økonomien), men har vel uden Tvivl været den, der saa godt som styrede det Hele. At der imidlertid maa være forefaldet Situationer, hvor Læges Tilkaldelse har været nødvendig, synes indlysende, og at den Assistance, der i saa Tilfælde tyedes til, har været Bergers, er der Forskelligt, der kunde tyde paa.

I Hosp.s Direktionens Møde 19. Dec. 1760²⁰⁾ fremlagdes en Opgørelse fra Fattigvæsenet over Fødselsstiftelsens Budget, som det synes i Anledning af den Eventualitet, at Hospitalet engang i Tiden skulde overlage dette, og her figurerer: »Jordemoderens Gage 250 Rd., Professor Bergers**) 30 Rd.«. Dette Honorar til sidstnævnte kan vel vanskelig tænkes at skyldes andet end hans sporadiske Tilkaldelse eller Tilsyn med Akkouchementshuset, og paa et saadant Forhold kunde maaske ogsaa en Passus tyde i en af Bergers Skrivelser (24. April 1761) til Holstein (s. pag. 26): ». . . . alleine da ich diese königliche Stiftung beständig unterm Aufsicht habe, da ich Gelegenheit gehabt habe solche dergleichen einzurichten «. — Og endnu Et kunde pege i samme Retning. Efter gammel Skik indledede Berger sin Lærervirksomhed med et lille Program²¹⁾, der udkom i Sommerferien 1761, og indbyder i samme til de i Efteraaret begyndende Forelæsninger. Hvor han i Afhandlingen drøfter Placentas Sæde over Orificium, bemærkes, at Muligheden af saadant nu var tilstrækkelig fastslaaet, men yderligere vilde han dog anføre en af ham »i dette Aar« (1761) observeret Sektion af en i Fødselsstiftelsen død Gravida og tilføjer: »som Vidne ved denne lærerige Sektion havde

*) »16de Mai 1749 fremstod for Commissionen Maren Knudsen Skomager Kone, Else Sophie Peber Peruque-Magers Kone, og Ingeborre Sørensen Smedekone, som lod sig examinere udi Jordemoder Videnskaben, og haver de udi Examine beviist sig saa expedite udi Svar baade i Henseende til de naturlige og vandskelige widernaturlige Barnefødsler, saa vi ey kunde nægte dem vedborlig Attest at de kunde af Øvrigheden tages i Eed« (Jordem. Eksam. Protokollen).

**) 7. April 1758 proponerede Grev Moltke »Chirurgen Berger til at være Professor udi Anatomi ved Kunstakademiet«. Reception og Bergers Edsaflæggelse fandt Sted ²⁰/₇ 1758 (Akad.s »Dagebog« Litr. A og C).

jeg Doctor Withe, der nu med Held virker som Læge i Kongsberg, og desforuden Jordemoderen, der mulig var Skyld i Twendes Undergang, fordi hun havde ladet omkomme, hvad der sandsynlig havde kunnet være reddet«. Det var altsaa den samme White, som Buchwald i April s. A. nævnede blandt dem, der ved Jordemoderkommissionens Initiativ fik Undervisning i Stiftelsen, men da Datoen for Sektionen ikke er omtalt, er det jo uvist, om den forefaldt efter Bergers officielle Tiltræden (15. Maj), eller tidligere paa Aaret. For det sidste kunde vel tale, at Programmet forelaa trykt allerede i Sommerferien, og Jordemoderens egenmægtige, af Berger dadlede Adfærd, leder maaske ogsaa nærmest til at formode, at han da endnu ikke var hendes officielle Chef. —

Bergers Karriere, før han naaede sit Maal at blive klinisk Lærer i Obstetrik og Fødselsstiftelsens Leder, er tidligere (1856) behandlet af Levy²²⁾ og paa mesterlig Maade af Jul. Petersen (1891)²³⁾; der vil derfor her være saa meget mindre Grund til at rekapitulere dette Afsnit, som der i det følgende vil blive Anledning til nærmere at berøre Enkeltheder i samme, forsaavidt de angaar hans obstetriciske Uddannelse og Standpunkt. Kun

Fig. 4. Chr. Joh. Berger*).

skal her lidt nærmere dvæles ved de Skridt, Berger foretog sig, da han, efterat have maattet opgive Haabet om den ham af Wohlert tiltænkte Post som Kirurg ved det ny Frederiks Hospital, lagde Kursen om og tog Sigte paa at blive Obstetrikens Repræsentant herhjemme. De Forhandlinger, der i den Anledning førtes fra Bergers og hans Modstanderes Side, kaster et ret klart Lys over Personerne og tjener til at fuldstændiggøre Billedet af de stridende Parter.

Den første Etape paa Vejen var jo sikkert nok Bergers Ud-nævnelse 25. Maj 1759 til »offentlig Accoucheur i Kjøbenhavn«, et Embede, der — saavidt ses — ikke forhen havde eksisteret,

*) Billedet er efter Fotografi af en Gibsbuste, tidligere opstillet i Vestibulen (nu i et Magasin) i Kiels Universitetsbibliotek, hvilket Berger havde testamenteret sin Bogsamling og en Pengesum. Om Kunstneren kan fra nævnte Sted intet oplyses.

men hvis Opgaver, som før nævnt, ogsaa havde spillet ind i Jens Bings Planer. Han skulde nemlig, som det lød i Instruksen (se Bilag IV) »ved forekommende Fødsler, hvor hans Tjeneste begjæredes, komme Jordemødrene til Hjælp med gode Raad og i fornødent Tilfælde selv med Gjerning være behjælpelig«. Samtidigt, og som en naturlig Følge af dette Embedes Overtagelse, blev Berger Medlem af Jordemoderkommissionen*). — Næste Aar gik han videre i Bestræbelserne for at befæste sin Position, idet han 14. Sept. 1760 ansøgte om at blive beskikket til virkeligt Medlem af Colleg. med., »ved hvilken allerhøjeste kongl. Naade jeg blev sat i Stand til ikke allene eftertrykkeligen at forestaae det mig allernaad. anbetroede Embede i Jordemoder Commissionen, men endog i Almindelighed at hjælpe efter min Formue til at befordre det almindelige Beste i de medicinske Forretninger«²⁴). Colleg. med.s Betænkning, underskrevet 28. Okt. af Jensenius, gik ikke Ansøgningen imod, men ses dog med en Smule Reservation at have støttet den, thi, som der siges, »omendskjøndt i den høykongl. Forordn. af 9. April 1740 i den første Paragraf de egentlig var bestemt, som efter deres Embede bør udgjøre Medlemmerne i Coll. medico, saa seer man dog af samme høykongl. Forordnings Preliminaire, at Hensigten ogsaa er, at der i Collegio til Medlemmer kan antages endogsaa de, som i nogen særdeles Part af Medicinen har opnaaet nogen grundig Videnskab og Erfarenhed. Da nu Suppliquenten er en god og vel forsøgt Accoucheur og forud alt er Medlem af den kgl. Jordemoder Commission, saa see vi ey noget som kunde være hans Ansøgning imod.«

Ved Reskr. af 14. Nov. 1760 blev Udnævnelsen da stadfæstet, men allerede inden dette Tidspunkt ses den gamle Buchwald at have sat sig i Bevægelse for at komme de Planer i Forkøbet, som Berger sikkert nok alt den Gang sad inde med overfor det fri Jordemoderhus i Fredr. Hosp., med hvilket han formentlig i sin Egenskab af Stadsaccoucheur stod i en vis Forbindelse, og hvis Mangler, ikke mindst overfor Undervisningen, maatte være blevet ham indlysende. I Colleg. med.s Møde 13. Sept. 1760 blev Justitsraad v. Buchwalds allerund. Forestilling af 13. August s. A. »anlangende at de ældste og dueligste Studiosi Med. et Chir. maatte erholde fri Adgang til det saakaldte fri Jordemoderhus for at øves og oplæres i Accouchementsvidenskab indskikket til Collegii

*) »16. Juli 1759 blev i Overværelse af Byens Jordemødre Chr. Berger, Professor ved den kongl. Mahler Bildhugger og Bygnings Akademi introduceret til Medlem af Jordemoder Commissionen« (Eksam. Protok.).

Erklæring. Membra fandt det indskikkede Forslag meget patriotisk og prisværdigt og beviste med adskillige Grunde Nyttens og Fornødenheden af at den Indretning gik for sig, De gav derhos Anledning til de Indskrænkninger, som burde iagttages ved dets Institutum og forestilte allerund., at ingen enten som Medicus eller Chirurgus maatte constitueres i Provindsen uden at de beviste med Attestata, at de havde i dend Anledning acquireret sig Indsigt og Erfaring i Jordemoder Videnskaben. Erklæringen in extenso ad acta henlagt²⁵⁾.

Den 2. Jan. 1761 udgik da »efter Buchwalds til os indgivne allerund. Forestilling« et Reskript, »at visse Studiosi med. et chir. som ere sædelige og have bragt deres Studia saa vidt, at de kunde vente Promotion, maa forundes Adgang til det fri Jordemoderhuus, dog ikkun til de Qvinder som ligge paa Stiftelsens Bekostning«, og samtidig udgik et Reskript til Coll. med., der kommunicerede, »at Enhver, som herefter vil gjøre Ansøgning om Beskikkelse til Land- eller Stadsphysikus eller til Chirurgus i Provindsen, skal først skaffe sig fornøden Kundskab og Indsigt i Jordemoder Kunsten og samme ved et Tentamen enten for det medic. Fakultet eller for Jordemoder Commissionen legitimere og derom skaffe sig et særdeles Attestatum«. — Der siges jo ikke i Reskripterne noget nærmere om, hvem der skulde give Eleverne denne Undervisning, kun en svævende Bemærkning om, at disse skulde »allene staae under Opsigt og Direction af den, som af Præsens og Directionen nu er eller herefter vorder betroet Inspection over bemeldte fri Jordemoderhuus«, men Prøven paa, at Undervisningen havde baaret Frugt, skulde altsaa aflægges for Fakultet eller Jordemoderkommission, der udstedte Beviset. —

Vistnok samtidigt med disse Buchwalds Bestræbelser for at etablere et Slags klinisk Undervisning i Jordemoderhuset, eller maaske snarere ansporet ved det tilsyneladende heldige Udfald af Modstanderens Forslag, har Berger plejet Underhandlinger for at realisere sine Planer, der tog et adskilligt videre Sigte paa Klinikens frugtbargørende Virkning, og det skinner igennem, at han alt en Stund forinden havde sikret sig Støtte paa allerhøjeste Steder.

Det første officielle Udslag af disse Planer foreligger i Bergers Skrivelse af 3. April 1761²⁶⁾ til Grev Holstein, hvori han henstiller:

»At den i det kgl. Friedrichs Hospital for svangre Fruentimmer værende Indretning kunde foruden den hidtil bekiendte men tillige

meget indskrænkede Nytte, endnu have en meget større, hvilken bestaaer deri, at den kunde tjene dem, som skulde og vilde bruges in arte obstetr. til en practisk Skole, uden hvilken de ikke kunne gjøre uden en meget langsom og tillige maadeligen Fremgang i denne Videnskab. Mit underdanigste Forslag er derfor, at denne kgl. Stiftelse maatte ved en kgl. allernaad. Befaling blive skiænket til det medicinske Fakultet her ved Universitetet for at tjene til en practisk Skole in obstetriciis, og at der efter andre berømte Academiers Exempel maatte sættes en Professor artis obstetr. med Designation at ascendere i det medicinske Fakultet. Denne Professors Forretning skulde være at læse privatim over Theoriam art. obstetr. og at give sine Tilhørere Leilighed til Øvelse i den practiske Skole, til hvilken Ende Opsigten over denne Skole allene maatte anbetros ham, og det saa meget desmere som Indretningen af denne kgl. Stiftelse ikke tillader at den er under mange Persohners eller et helt Collegii Opsigt, eftersom den staaer i saa nøie en Forbindelse med Directeurer af det Fattiges Væsen som har hele Oeconomien deraf at besørge og staaer til Ansvar ved Alt hvad denne Stiftelses Indretning angaaer, hvilken Forbindelse ikke saa vel er mulig imellem tvende Collegier som naar en Persohn allene har med et Collegio at bestille. Hvad forresten den øvrige Indretning og Forbedring af Jordemoder Væsenet her i Landet angaaer, da maatte den dertil udnævnte Professor som en Medlem af Collegio medico og af den kgl. Jordemoder Commission tilligemed bemeldte Collegier overlægge og undersøge de dertil best tjenlige Midler som en Pligt der var ham i Særdeleshed og fremfor de andre Lemmer paalagt. Deres høigrev. Excellence behager heraf at erfare mit allerund. Forslag. Maatte det have den Lykke at finde Deres høigr. Excell.s Bifald, saa tvivler jeg ingenlunde om dets Fremgang.

Da jeg i Særdeleshed har opoffret mig til denne Videnskab, saa beder jeg at Deres høigr. Excell. vil være forsikkret, at om jeg maatte være saa lykkelig at blive udnævnt til bemeldte Profession, skal jeg af alle Kræfter stræbe at opfylde dens Hensigt, og da Deres høigr. Excell. har givet mig Haab om Deres gunstige Beskyttelse, skal jeg ansee det for en af mine største Pligter at kunde i Gjærningen udvise den dybe Respect og fuldkomne Taknemmelighed, med hvilken jeg er«

Med Paategning af Holstein sendtes Skrivelsen til Colleg. med.s »medforderligste« Erklæring, og Hastværket, der end ikke tillod samtlige dettes Medlemmer eller Jordemoderkommissionen at udtale sig, ses bedst af Buchwalds og Lodberg Friis' Svar af 15. April²⁷) til Holstein:

»Dend practiske Skole for dem som skulde og vilde bruges in arte obstetr., hvilken Professor Berger synes at desiderere udi sit underdan. ingivne af 3de hujus, formeener samtlige øvrige Membra af Jorde-Moder-Commissionen at være sat udi fuldkommen Drift ifølge dend allernaad. Kgl. Anordn. af 2den January a. c. Da foruden en Deel Jordemødre 2de Doctores nemlig Wernecke og Withe ere af Jordemoder Commissionen beskikkede til at nyde exercitium Practicum in arte obstetr. udi det ved Hospitalet for besvangrede Fruentimmer Høypriseligst stiftede Huus, saa se vi ey at der kand desidereres noget udi dend practiske Skole, saalænge Facultas med. og de

øvrige Membra af Jordemoder Commissionen maae beholde dend ifølge Forordn. af 30. Nov. 1714 hafde Jurisdiction over Jordemødre samt dend hidtil vedtagne Rættighed til at beskikke efter befindende de in Theoreticis oplyste Jordemødre til det oven mældte stiftede Huus for at nyde exercit. pract., saavel som Cultores Med. et Chir. ifølge det allernaad. Kgl. Rescr. af 2 January a. c., da vores Senior Etatzraad Buchwald hidtil har paataget sig Informationen for Jordemødre og derved udvirket, at vi kand fremvise saa gode Jordemødre her som nogen andetsteds i Verden. Hvad andgaaer denne Kgl. Stiftelse, som Prof. Berger begjærer at maatte skiænktes til det Med. Facultet, da hand dog siden vil raade derfor, under dend prætext at de Fattiges Direction bedre var tjent med een Mand end med et Collegium, da er det soleklart, at vi som alleneste sigter og ere satte til denne Videnskabs Forbedring og Opkomst, aldeles ingen raison har til at melere os eller i ringeste Maade at hindre de Høye og Gode Herrer Directeurs udi deres oconomiske og andre fornøftige Indretninger ved denne Stiftelse. Vi andseer det ey heller for raadeligt til Publici sande Nytte, at dend Opsyn, som behøves til nogen Videnskabs Opkomst, betroes een allene, men heller 3 a 4 Collegialiteter, da vi for det øvrige intet har at erindre mod hvad de Høye og Gode Herrer Directeurs efter deres foretagne Indretning maatte finde for got at betroe ham som Kong. Accoucheur paa det Sted og ved dend Stiftelse, naar vi tillige med ham som Membra af Jordemoder Commissionen ikkuns maatte forblive ifølge de allernaad. Anordninger ved dend activitet vi sidder i for at vigilere for denne Videnskabs Opkomst, hvilken activitet vi og strax da denne nye Stiftelse for Besvangrede tog sin Begyndelse har vist Prøver af ved at beskikke Jordemødre derhen for at øve sig in Praxi, og da vi have Deres Høygrev. Excell.s naadigste Skrivelse derfor, at vi skal beskikke dem, som vi synes beqvemme dertil, at nyde exercit. pract., dog at samme ey til-lades at komme til dem, som betale for sig, da er det sidste en Post, som vedkommer alleneste Prof. Berger og dend beskikkede Jordemoder ved dette Huus at vigilere for, saasom de fleste dog ere Fattige. Hvad andgaaer hands allerund. Andsøgning om at vorde beskikket som Professor og Membrum Facultat. Med. her ved dette Kong. Universitet, dertil fordriste vi os ey at tilraade allerund., førend hand publice disputando et præsidendo har forsvaret i dend øverste Cathedra et af ham forventende andstændigt Specimen, da hand dog ey vel kunde tilstædes Jus ascensionis til emolumenta efter sin tour, førend samtlig consistorii Forklaring derom indkom. Thi lad være at hand in arte obstetricia kunde forsvare sine partes, saa hører der dog meget mere til at være Membr. Fac. Med. end at være øvet i denne Videnskab allene. Da Deres Høygrev. Excell. har befalet os at indsende vores allerund. Erklæring i Aften, som dend var, og Jordemoder Commissionen endnu ey har expederet sig gandske, mindre har samtlige Membra Coll. medici kundet indgive deres Betænkning, saa har vi tvende ey vildet mangle ifølge Ordre som Membra Facultat. og udi Jordemoder Commissionen at indsende denne vores allerund. Erklæring.«

At Svaret var konciperet af Buchwald, er vel hævet over al Tvivl, og dennes Selvtilfredshed med den forhaanden værende Ordning af Jordemodervæsenet er jo ikke mindre iøjnefaldende

end de to Fakultetsmedlemmers Despekt overfor den i videnskabelig Henseende ubetydelige Berger, der vovede at aspirere til en Plads ved deres Side. — Ikke mindre evident lægges den samme Følelse for Dagen i en Skrivelse 4. Maj 1761 til Kongen²⁸) fra de to Herrers Kollega i Fakultetet, Kratzenstein — altsaa egentlig post festum, da Sagen jo til Dels den Gang var afgjort — hvori han besværer sig over, at hans Ret som Prof. designatus blev traadt for nær ved Bergers Ansøgning, som han indstændig anmoder om maa blive afvist, thi »der Vorzug eines halben literati und erst kürzlich promovierten Medici vor einem schon 13 Jahre lang gewesenen Professorem würde mich gänzlich zu boden schlagen, zumal da selbiger noch nie auf irgend eine Art besondere Meriten gezeigt hat«.

Den overordentlig kølige Holdning, der prægede Buchwalds og Lodberg Friis' Erklæring om Bergers Forslag, og den ikke mindre umiskendelige Mistillid til Ansøgerens Kapacitet fremkaldte nu faa Dage efter, 22. April, et højst karakteristisk Promemoria fra Berger til Holstein, efter at Sagen, som det ses, havde været Genstand umiddelbart i Forvejen for mundtlig Drøftelse mellem de To. Trods Vidtløftigheden af Bergers Indlæg vil jeg anføre det in extenso, da det er rigt paa interessante Enkeltheder:

Euer Hoch Gräflich. Excell. gestrige Äusserungen wegen der von mir vorgeschlagenen practischen Hebammen Schule und des zu dem Ende errichtenden Professorats sind von der Beschaffenheit, dass ich nicht umhin kann Höchst Denen selben dieser Sache wegen einige fernere Erläuterungen zu geben, mit der unterthänigsten und demüthigsten Bitte Euer H. Gr. Excell. wollen dieses Unternehmen mir keines weges zu einigem Nachteil auslegen, sondern solches vielmehr als einen Eifer von einer Sache, von der ich überzeugt bin dass sie gut ist, ansehen und aus dieser Ursache mir meine Verwegenheit gnädigst verzeihen. Ich bin versichert Euer H. Gr. Exc. sind mit mir wegen der Wahrheit des Nutzens dieser vorgeschlagenen practischen Hebammen Schule einig, da es klar und unwidersprechlich gewiss ist, dass zur Erlernung dieser so nützlichen Wissenschaft, welche sich beynahe alleine auf Erfahrung und Uebung gründet, kein hinlänglicheres besseres und geschwinderes Mittel kann ausfindig gemacht werden als eben dieses, jedoch mit der Einschränkung, dass dergleichen Erfahrungen und Uebungen unter der beständigen Aufsicht und treuen Handleitung eines hinlänglich erfahrenen Lehrmeisters geschehen, dessen vornehmste Beschäftigung die Unterweisung und Ausübung dieser Wissenschaft ausmachen muss, und welcher Arzt dieses seines Berufs alle seine Verstands Kräfte vorzüglich dahin anwende, diese so bedeutliche und schwere Kunst mehr und mehr zu verbessern, und sich bestrebe alles zu wissen und zu samlen, was die gelehrte Welt in dieser Sache zum besten des menschlichen Geschlechts nach und nach kund thut, damit er im Stande seye dergleichen neue Entdeckungen seinen Schülern mitzutheilen und sie vor grobe ob

zwar alte Fehler bewahren. Sicher und gewiss ist es, dass niemand als nur der, dessen Beruf es erfordert, dergleichen Arbeit und Mühe mit rechtem Ernst über sich nimmt, und nicht weniger ist es gewiss, dass niemandt als nur der so diesen Theil der Heilkunde selbst und vielfältig ausgeübt hat und beständig damit beschäftigt ist, weder die Mangel dieser Wissenschaft recht einsehen noch weniger aber neue Entdeckungen recht beurtheilen kann. Wehm ist unbekannt und welcher verständige wollte zweifeln, dass die Wissenschaft als Geburts Hülfe so allen Menschen nothwendig ihre hülffreiche Hand reichet, ein sehr wichtiger und sehr edler Theil der Artzney Kunst seye, solche ist auch von je her von den besten und verständigsten Männern und Lehren der medicin. Wissenschaft vor das was sie ist angesehen worden, auch bereits seit vieler Zeit so wie die übrigen Theile dieser Kunst auf solche Schulen mit Eifer gelehrt und nach Möglichkeit ausgeübt worden, niemahls aber mehr und fleissiger als eben zu diesen unseren Zeiten, da man den Werth der nützlichen Wissenschaften besser zu schätzen anfängt, am meisten aber diejenigen so die Erhaltung und Vermehrung des menschlichen Geschlechts unmittelbar angeben. Derjenige — so die Theorie dieser Wissenschaft als academischen Lehrern anständig zugebe, hingegen bey derselben die würckliche Ausübung zugleich verwerfen wollte und nicht finden könnte, was eine practische Hebammen Schule mit dem Geschäfte einer medicin. Facultät gemein haben könnte, der gebe sehr deutlich zu verstehen, dass er von dem rechten Geist der Artzney Wissenschaft überhaupt und von dem Theil derselben so die Geburtshülfe lehret, insbesondere nicht rechtschaffenens wisse. Und was ist wohl der endliche Zweck aller academischen Theorien als die glückliche Anwendung, was ist besonders in der gantzen Heilkunde nöthiger, was ist wohl gewisser als die Richtigkeit seiner Lehren und theoretischen Sätzen mit deutlichem Beyspiele in der That bey dem Bette und an den Patienten selbst zu beweisen. Hier allein wird die Wahrheit der Kunst gereinigt von allen speculativischen Zierathen, den Schülern aufgedeckt, diese Lehart überzeugt und ist allein hinlänglich vor mörderischen Fehlern zu bewahren.

Hochgebor. Herr Graf, gnädigster Herr! Obstehende Betrachtungen haben mich zum Theil bewogen meinen gethanen Vorschlag so einzu richten wie geschehen ist, weil dadurch die Ordnung erhalten würde, indem ein wichtiger Theil der Artzney Wissenschaft gelehrt würde, wo er sollte gelehrt werden und so wie er sollte; dergleichen Ordnung aber hielt ich vor einen nöthigen Grund und Stütze guter Einrichtungen. Meine zweite Absicht ist gewesen durch die Verbindung dieser Schule mit der hiesigen Universität, dieser neuen und in die Länge der Zeit die besten Früchte bringenden Einrichtung, die so nöthige Dauer und Beständigkeit wo möglich zu verschaffen, ich habe geglaubet mit Gründen hoffen zu können, dass solche werde unter dem Schutz einer so ansehnlichen und nicht zerstörlichen Gesellschaft nicht alleine der einzeln und abgesonderten Einrichtungen fast unvermeidlichen Hinfälligkeit widerstehen, sondern auch an Vollkommenheit mehr und mehr zunehmen. Der Nutzen, die Anständigkeit, selbst die Ordnung meines unterthan. Vorschlags ist un widersprechlich, niemand wird durch denselben beleidigt oder dessen Ansehen und Vortheil gekrenket, des Königs allerhöchste Gnade schenket diese Stiftung der medic. Facultät um sie zu einer practischen Schule zu gebrauchen und diese Facultät dadurch in keiner Weitläufigkeit und in keinerley Abhängigkeit gebracht, keiner von ihnen hätte mit dieser Stiftung das geringste zu thun, als nur derjenige allein.

so seine Schüler in dem ausübenden Theil der Geburtshülfe in dieser Schule unterwiese, und eben derselbe hätte zugleich daselbst die Aufsicht über die Kindbetterinnen und ihre vorkommenden Krankheiten, das ist die einzige Relation so derselbe und durch ihn die medic. Facultät mit denen Directoribus dieser Stiftung haben könnte; benannte Höchste und Hohe Herren Directores wünschen gewiss nichts mehr als auf eine so vortheilhafte Art von der Verantwortung diese Inspection besorgen zu lassen befreit zu seyn. Des Königs Allerhöchste Gnade will den zu ernennenden Professorem selbst belohnen, hierdurch wird sicherlich niemandes Vortheil beeinträchtigt, und diese Allerhöchste Königl. Gnade schiene nur ein von der Facultät annehmliches Geschenk zu seyn; wenn ich vorgeschlagen, dass der neu zu ernennende Professor in der Facultät ascendieren sollte, so habe ich auf die Mässigkeit der gegenwärtig auszumachenden Besoldung gesehen, welche nur alsden erträglich würde, wenn solche mit der Hoffnung einer endlich besseren Besoldung Belohnung verknüpft wäre, ich habe auch gesucht dadurch unter gleichen Gliedern eine Gleichheit zu treffen, alles dieses schien mir auf die strengste Billigkeit gegründet zu seyn, der Eigennutz hat mir hierbey nicht die Feder geführt, weil es nicht wohl wahrscheinlich ist, dass bey jetzigen Umständen der medic. Facultät dieser Fall mit meiner Person sich leicht zu tragen könnte, und wenn es ja nach vieler Jahre Dienst geschehe, so wäre doch auch alsden diese Belohnung nicht unbillig und schadete gewiss niemanden, alleine ich habe bey dieser Sache mehr auf die etwanige Nachfolger mein Augenmerk gerichtet, weil ich dieser Einrichtung eine unverletzliche Beständigkeit und nöthiges Ansehen auszumachen wünschte. Hochgeb. Herr Graf! Gnädigster Herr! Dies ist der wahre und rechte Begriff meines unterthan. gethanenen Vorschlags, ich habe geglaubt, dass es meine Pflicht und Schuldigkeit erfordere solchen zu thun, lange habe ich an mich gehalten aus Furcht vor einem eigennutzigen Project Macher angesehen zu werden, alleine da ich diese königl. Stiftung beständig unter Aufsicht habe, da ich Gelegenheit gehabt habe solche dergleichen Gebrauch einzurichten, und da mir der daraus zu ziehende Nutzen beständig in die Augen fiel, so habe ich gewagt solchen an Allerhöchsten Ort allerunterthan. vorzustellen. Ich habe anbey gewünschet solche Professionem zu erhalten, ist es den unerlaubt seinen Vortheil zugleich zu suchen, wenn er sich auf das Wohl des gemeinen Wesens gründet? Jetzo aber da ich vernehme, dass diejenigen, so am besten von dieser Sache urtheilen könnten und sollten, derselben so sehr widerstreben und solche mit ganz anderen Augen ansehen. so bin ich bey weitem nicht so sehr von mir eingenommen diese Profession, so wie ich solche vorgeschlagen habe, ferner zu wünschen, ich würde bey so vielem Widerspruch und bey so vielem Missvergnügen vermuthlich nur schlechten Nutzen schaffen können, am gewissensten wäre, dass ich bey so gestalten Sachen mir meine übrige Lebenszeit ungemein verbittern würde. Sind Euer Hochgr. Excell. jetzo von meinen Gründen überzeugt, so bin ich versichert Hochdieselbe werde Sorge tragen, dass zu dieser vorgeschlagenen Profession ein tüchtiges aber zugleich annehmliches Subjectum in Vorschlag gebracht werde. Wollen aber E. H. Exc. die mir zgedachte Königl. Gnade mir dennoch zuwenden, so ist mein unterthan. Gesuch und demüthigste Bitte mit der medicin. Facultät mich keineswegs zu vermengen, sondern mich als Professor art. obstetr. ohne weitere Hoffnung zu constituiren, mir aber zugleich die königl. Stiftung von Kindbetterinnen zu einer practischen privat Schule anzuvertrauen.

Diese Euer Hochgr. Exc. höchste Gnade werde ich zeit Lebens mit dem allerinnigsten Dank erkennen, und mich bestreben diese Wohlthat mich mehr und mehr würdig zu machen. E. H. Excell. werden aber auch alsden die so nützliche Einrichtung unterstützen, wenn Höchtdieselbe dieser so eingerichteten extraordinären Profession eine beständige Dauer verschaffen werden. Ich bin «

Overfor den ret overlegne og saarende Tvivl fra de to Modstanderes Side om Bergers Betingelser for at blive Medlem af Fakultetet lægger denne jo nu, i tilsløret men let gennemskuelig Form, klart nok for Dagen, hvor liden Tro han havde til Buchwalds Evner som sit Specialfags Repræsentant ved Universitetet. Han tegner ham tydelig nok som den, der »ukendt med Viden-

skabens rette Aand« gik i den gamle Slendrian og ikke bekymrede sig om at følge Kunstens Fremskridt, og ganske særligt stikler han til ham, fordi han, slaaende sig til Ro i de gamle graa Teorier og Spekulationer, ganske manglende Blik for Betydningen af Undervisningen ved Sygesengen, der alene kan vække Eleverne til Eftertanke og skærme dem for »morderiske Fejlgreb«, en Beskyldning, der dog næppe var ganske retfærdig i Betragtning af den

Andel, Buchwald utvivlsomt havde haft i Stadsfysikus Wandlers Disputats fra 1746, der kraftigt havde slaaet til Lyd for Hospitalsklinikens Betydning. — Ret fortrøstningsfuldt maa vel Berger have kunnet støtte sig til allerhøjeste Bevaagenhed, idet jo endog Lønnen fra den kongelige Kasse allerede da var ham

Fig. 5*).

*) Billedet er fotografisk Gengivelse efter et i Voks bosseret Brystbillede af Berger. I Kieler Universitets Rektor- og Senatværelse findes en Tavle med 22 tilsvarende Portræter af Kieler Professorer fra Slutn. af forr. Aarh., deriblandt Berger. Kunstneren menes at være Carl Dan. Voigt, der i 1794 søgte Tegnelærerpladsen ved Universitetet, dog uden at erholde den, men i Ansøgningen bl. a. henviste til sin Færdighed »im Wachs zu poussieren« (G. Karsten Portraits von 22 Professor. a. d. Kiel. Univ. a. Ende d. vor. Jahrhundert. Kiel 1892). Billederne menes gjort efter levende Figur med Undtagelse af to (Cramer og Berger) der 1794 var døde, og Karsten antager for sikkert, at Bergers Buste er gjort efter et i København malet Portræt, hvilket dog som bekendt ikke eksisterer.

tilsikret, og maaske derfor hans resolute Villighed til at give Afkald paa det Hele, for ikke at udsætte sig for de Trakasserier, som Tjenesten i Fakultetet vilde skaffe ham, heller næppe har været saa alvorlig ment; han stillede da i hvert Fald endnu den Eventualitet op for Holstein, at han ikke vilde være utilbøjelig til at overtage Stillingen ved Skolen som en ren privat Affære, uden mindste Samkvem med Fakultetet og uden Ønske om at ascendere i dette.

Det varede da ogsaa kun en Uge, før Sagen var ordnet i Overensstemmelse med hans oprindelige Ønske, thi allerede 1. Maj 1761 kom et Reskript (se Bilag V), der skænkede den i Fredr. Hosp. indrettede Stiftelse for svangre Fruentimmer til Universitetet som en praktisk Skole i Obstetrik og beskikkede Berger til Prof. art. obstetriciae. Reskriptet blev dog faa Dage efter kasseret, da man vel har indset, at Forholdet til Jordemoderkommissionen, og specielt til Buchwald, der jo end ikke var nævnt, maatte nærmere præciseres, og 15. Maj udgik da det endelige, bekendte Reskript (se Bilag VI), der lod »Os elskelig Balth. Joh. de Buchwald« beholde Jordemoderundervisningen, Fakultet og Jordemoderkommission »sin hidtil havde Myndighed og Direction in arte obstetr.«, men ansatte Berger som tertius professor facult. med., idet der »efter andre Academiens Exempel maatte sættes en Prof. art. obstetr. med Designation at ascendere i det med. Facultet«, og altsaa betroedes Opsigten i Skolens quoad artem obstetr. ene til Berger.

Hvilede der, som før nævnt, et vist Slør over Fødselsstiftelsens Historie det første Par Aar i Fredr. Hospital, da har sikkert Kilderne til et nærmere Indblik i dens Virksomhed ogsaa været højst sparsomme for det Decennium, i hvilket Berger var dens Leder. Selv har han jo ikke efterladt os noget Dokument, der nærmere kunde belyse hans og Elevers Færden i Jordemoderhuset; en Rettesnor til at vurdere hans Standpunkt som teoretisk Lærer har vi vel derimod i de af mig (1910) udgivne Responsa til Spørgsmaalene i hans bekendte Lærebog, hvad enten disse Svar nu er Bergers egenhændige Værk, eller Udtryk for hans Lære, gengivet ved en af hans Elever.

Hvad vi hidtil har haft at holde os til for at erfare Noget om Virksomheden i Stiftelsen under Bergers Ledelse, har vel egentlig indskrænket sig til Udtalelser af Matth. Saxtorph, dels spredte

Bemærkninger i dennes Disputats, dels, og fornemmelig, den Karakteristik, han gav af Berger i sin Meddelelse i Videnskaberne Selskab, 1781, om Fødselsstiftelsen og de Fremskridt, Fødselshjælpen i Danmark havde vundet ved den ny Anstalt²⁹), og i hvilken han tegner ham som den udmærkede Lærer, der mere lagde an paa den praktiske Uddannelse, særlig gennem Øvelse i Under-søgelse, end paa »blotte Theorier og Lærdomme«. — Ved Siden af disse Saxtorphs trykte Ord findes der nu yderligere i hans faa efterladte, ikke før benyttede, private Papirer og i Skrivelser til Direktionen for Hospitalet ogsaa indskudt Bemærkninger om Berger, der supplerer ovennævnte.

I saa Henseende kunde der være Anledning til her først at fremdrage en af Saxtorph³⁰) henkastet Ytring om Berger, der peger paa en enkelt Side af de Vanskeligheder, der mødte denne ved Introduktionen herhjemme af klinisk obstetricisk Undervisning for Studerende, en Opposition, som man vistnok paa Grund af manglende Dokumentation ikke før har været opmærksom paa, men som jo iøvrigt ogsaa andre Steder gjorde sig gældende i Fødselsklinikernes Barndom. I et indledende Resumé over Fødselshjælpens Historie indskyder Saxtorph disse Ord: »Buchwald indrettede Jordemodervæsenet paa den Fod, det nu er hos os i Dannemark, men Berger brød Isen og aabnede Veyen til den sande Kilde, hvoraf Videnskaben kunde udøses (desværre vi mistede ham, men) hans Navn bør blive uforglemmelig, saalænge Døren er aaben for Fødsels Videnskaben hos os og Accouchementskolen flourer. Ved ham blev Adgangen til Accouchementskolen aabnet for de Studerende og hans Disciples lykkelige Foretagender prise overalt Læreren. (Hands uforsagte Mod i at overvinde de ubeskrivelige Hindringer, som ved Accouchementshusets Indretning bleve lagte for hans Foretagende, kand ingen bedre bevidne end jeg. Noget utroligt at turde vove paa den Tid at give de Studerende Adgang til Jordemoderhuset, hvor alting var hemmelig, Alle eedsvorne, alle skjulte og tildækkede og nu skulde blottes for Mandfolkenes Hjælp*). Buchwald læste for Jordemødrene, men Berger betroede deres Hemmeligheder til Studerende, hvis Foretagender priser deres Lærer. Jeg betjener mig af den Orden, han har brugt i sin Tid, og det er aleene nyere Opdagelser og fremmede Methoder, som jeg forøger hans Grundlærdomme med for at enhver af flere forskjellige Maader og Me-

*) Det i Parentes satte er i Saxtorphs Manuskript overstreget; muligvis har han fundet det for dristigt at udtale det.

ninger kand udvælge sig det beste«. — Ganske vist har Saxtorph andet Steds — men i saa afdæmpet Form, at det ikke i særlig Grad faldt i Øje — slaaet paa det samme, forsaavidt han i Indledningen til sit Skrift »Erferinger samlede paa det fri kgl. Jordemoderhus« (1764) udtaler: »Da Kongen havde ladet Huset indrette, blev Døren aabnet for Fødsels Videnskaben, Lucinae Dyrkere indladt, det forborgne Skærm, som hid-indtil forhindrede denne Videnskabs Fremvext, trukken til Side«.

Frygten for, at den de Fødende ved Reskriptet af 13. Marts 1750 sikrede Hemmeligholdelse *) skulde krænkes ved de Studerendes fri Adgang til Akkouchementshuset, har altsaa gjort sig sig stærkt gældende, og saa meget mere, som der aabenbart i det fri Jordemoderhus i Gotersgade — som alt tidligere berørt — har været vaaget meget strængt over Gennemførelsen af dette Princip og over Udelukkelsen af al Indblanding fra Mandfolkenes Side.

Men en, i Betragtning af det saa sparsomme Materiale fra den Berger'ske Periode, vigtig Kilde til et lidt nærmere Indblik i Fødselsstiftelsens Virksomhed i en Del, og den længste, af dette Tidsruun, er nu visnok de to Fødselsprotokoller, der faldt mig i Hænde efter Flytningen af det i Musæum Saxtorphianum værende Bibliotek og som, saavidt vides, aldrig før har været draget

*) Reskriptets Bestemmelse i den Henseende ses iøvrigt et Par Gange, dels i Bergers dels i Saxtorphs Tid, at have været lagt til Grund for retslige Kendelser. I Anledning af, at Berger var indstævnet for Konsistorium af en »Gr. G.« for at aflægge Vidnesbyrd, om bemeldte G.s Hustru ikke i hendes Barselfærd var blevet betjent i Akkouchementshuset, fastslog et Reskr. af 6. Jan. 1764 til Kjøbenhavns Universitet samt Notits til Præses og Direktører for de Fattiges Væsen, »at som bem. Prof. Berger ratione officii bør have Opsyn ved Stiftelsen for Hittébørn, saa vidt Accouchements Væsenet vedkommer, og Befalingen ang. denne Stiftelse af 13. Marts 1750 paabyder den allerstrængeste Taushed . . . saa er funden for godt: Bem. Prof. B. bør i foranførte og slige Tilfælde ikke aflægge Vidne« (Munks Love for Medicinalvæs. Kjøbh. 1804). — Omvendt i en senere Sag. I en Kancelliskrivelse af 1. Okt. 1793 til Kjøbh.s Hof- og Stadsret og til Kommissionen for den Kgl. Fødselsstiftelse (Petersen, Den danske Medicinallov, 1833 I. D. p. 294) meddeles, »at Assessor B. i en Sag ang. E. E., der for kort siden skal have født paa Fødselsstiftelsen, har ved et paa bem. Stiftelse hos Gjorodemoderen L. (Lange?) foretaget Forhør forlangt hendes Forklaring i den Henseende, hvilken hun skal have nægtet at afgive paa Grund af hendes Instruks og den hende ifølge Reskr. af $\frac{13}{10}$ 50 paalagte Ed, men da Delinqventinden er den, til hvis Fordel Gjorodemoderens Vidnesbyrd er krævet, og da den Taushed, som er paalagt Gjorodemoderen ved Fødselsstiftelsen blot er foreskreven med Hensyn paa Barnemødrenes Sikkerhed om, at deres Fødsler ikke skulle aabenbares, saa bør L. aflægge det æskede Vidnesbyrd.«

for Dagens Lys, naar undtages det Materiale, hvorpaa Saxtorph byggede sit første, mere selvstændige, obstetriciske Skrift, de ovennævnte »Erfaringer« fra 1764, hvor til Slut er opstillet: »En kort Liste over dem som naturligviis ere fødte udi det Kgl. fri Jordemoder Huus i de tre Maaneder Juni Juli August i 1763 tilligemed Fødsels Handlingens Beskaffenhed«.

De to Protokoller omfatter Tidsrummet Marts 1763—Febr. 1770, kun med en Lakune 1765 for Trimestret Marts—Maj, hvor blot er noteret: »Høgh & Cron hic fuere«; de ere førte af en Række (25) medicinske og kirurgiske Studerende, hvoriblandt en Del senere kendte Navne, som Mangor, Saxtorph, Jens Bang, Aaskow, Callisen, F. L. Bang, Abildgaard og Gulbrand, hvilke ogsaa (foruden andre Berger'ske Elever) nævnes af Saxtorph i hans ovenberørte Meddelelse i Videnskabernes Selskab, med Undtagelse, mærkelig nok, af de to Navnefæller Jens og Fredr. L. Bang (Jens Bang gøres her til Saxtorphs Discipel). — Tiden, hvori disse Elever har opholdt sig i Stiftelsen, ses at have varieret fra 3 til 6 Maaneder som Maksimum (en enkelt), men for Fler-tallet (15) var den et Trimester, og i det paagældende Tidsrum er Protokollen ført af Vedkommende, oftest paa Dansk, af Enkelte paa Latin eller Tysk, og af en Udlænding, C. M. Bugge*), paa Hollandsk. Hvert Trimester, eller længere Tidsafsnit, slutter med den Journalførendes Underskrift og oftest en mer eller mindre højtravende Hyldest til Læreren.

Optegnelserne er i det Hele korte og knappe; ved alle Fødsler er noteret Fosterhovedets Længde og Bredde, Placentas og Barnets Vægt, men for Moderens Vedkommende er i de naturligt og normalt forløbende Fødsler som oftest kun angivet Dagen for Indlæggelsen, Fødslen og Udskrivningen. Ved Komplikationer under Fødslen eller i Barselsengen er der gjort Rede for disse ved mer eller mindre detaillerede Noter og af forskellig Værd. — Det Materiale, der er samlet i Protokollerne, omfatter nu imidlertid ikke hele Stiftelsens Belægning, men vel den vigtigste, nemlig de Fritliggende; paa de betalende Kamre kom jo Eleverne ikke, kun i de to store Barselsengsstuer med deres tilsammen 18 Senge, og efter Sengenes Nummer er Barselpatienterne betegnede.

Hvad nu disse Optegnelser, der vel maa formodes at have staaet under en vis Kontrol fra Bergers Side, kan lære, navnlig med Hensyn til den Praksis, der fulgtes overfor de forskellige

*) Saxtorph kalder ham et Sted (»om den Tilvext« etc.) van der Boge, Stadsaccoucheur i Harlem, et andet Sted (hvorum s.) van der Boogen.

Uregelmæssigheder under Fødslen, er vistnok, paa Grund af Notaternes gennemgaaende meget knappe Form, ikke særlig rigtigt, men giver dog under alle Omstændigheder paa enkelte Punkter Mulighed for at danne sig et hidtil ganske savnet Skøn over visse Sider af Virksomheden i Fødselsstiftelsen under Bergers Styrelse. De Slutninger, der i saa Henseende kan drages, vil senere under Fremstillingen af Saxtorphs Standpunkt overfor forskellige af Fødselshjælpens Hovedkapitler nærmere blive berørt, saa meget mere, som han jo selv, som en af Skolens tidligste Elever, byggede paa dette Grundlag. Kun vil jeg paa dette Sted opholde mig ved et Par Sider vedrørende Bergers Stilling som Lærer og Direktør i Stiftelsen, idet jeg først forudskikker nedestaaende Oversigt over Eleverne, Tiden for deres Ophold i Stiftelsen og Tallene for de Fødende og de i Barselseng Døde i de resp. Perioder.

Elever i Fødselsstiftelsen under Berger (1763—70)*

	Tjeneste i Stiftelsen	Fødende	Døde i Barselseng
Mangor, Chr. Elovius. F. 1739, Alumn. paa Borchs Kolleg. 1758—63, Dr. med. 64, s. A. Hospitalsmedikus i Kristianssand, Landfysikus i Viborg 67, i Nestved 76, Stadsfysikus i København 83, † 1801.	Marts 1763— Maj 63	45	3
Saxtorph, Matthias.	Juni 63— Aug. 63	42	3
Garmsen, Joh. Henr. F. 1722 i Tønder, stud. først Teologi i Jena, immatr. 1761 i Kbhvn., Dr. med. 64, prakt. i Tønder. † 1810.	Sept. 63— Nov. 63	37	»
Bang, Jens. F. 1737, Alumn. paa Ehl. Koll. 1761—74, med. Eks. 73, Dr. med. 74, Læge ved Sorø Akad. 76, lægekyndig Viceborgmester i Kbhvn. 1801, † 1808.	Dec. 63— Febr. 1764	51	4
Lafont, Joh. Abel de. F. 1738, med. Eks. 66, Dr. med. 68, Landfysikus i Aalborg 70, i Næstved 83, prakt. senere i Veile, Ebeltoft, Fredensborg. † 1810.	Marts 64 Maj 64	55	2

*) Til de vedføjede korte Noter angaaende disses Vita er væsentlig benyttet K. Carøe: Den danske Lægestand 1479—1780 og 1786—1838.

	Tjeneste i Stiftelsen	Fødende	Døde i Barselseng
Buchhave, Rudolph. F. 1737, Alumn. paa Valkend. Koll. 62—67, med. Eks. 66, Dr. med. 68, Læge ved Sorø Akad. 67—76, prakt. i København fra 81, † 96.	Juni 1764— Aug. 64	47	»
Fabricius, Fred. Villh. Peter. Søn af Overmedikus F., f. 1742, Dr. med. i Edinburg 67, 1772 til Bornholm, som sindssyg indsat i Statsfængslet paa Kristiansø, † i Rønne 1817.	Sept. 64— Nov. 64	58	1
Aaskow, Urban Bruun. F. 1742, Alumn. paa Borchs Koll. 63—68, med. Eks. 66, Dr. med. 74, Livmed. hos Juliane Marie 75, Medl. af Direkt. for Fr. Hosp. 82, af Sundhedskoll. 1803, † 1806.	Dec. 64 — Febr. 1765	56	3
Høeg, Jørgen. F. 1734, Kand. ved Fred. Hosp. 61—68, med. Eks. 66, Landfysikus i Holbæk 66, † 1813 i Køge.	Marts 65— Maj 65	?	?
Cron, Adam. F. 1742, Kand. ved Fr. Hosp. 63—68, med. Eks. 66, Dr. med. 67, Bergmedik. i Kongsberg 71, † 75.			
Barfod, Petrus Johannes. ? ?	Juni 65— 9. Okt. 65	91	23
Hempel, Christian. F. 1738, kir. Tentamen 58, Amanuens. hos Berger, kir. og med. Eks. 66, Stadskirurg i Faaborg 66, † 1806.	10. Okt. 65— Dec. 65	48	23
Helmcke, Joh. Henr. Kir. Tent. og Overmedik. i Flaaden 1760, Kir. ved St. Hans Hosp. 61, ved alm. Hosp. 71, † 79.	Jan. 1766— 23. April 66	58	19
Callisen, Henr. F. 1740, kir. Tent. 60, Reservekir. ved Amfiteatret og Fr. Hosp. 62—67, kir. Eks. 64, med. Eks. 67, Dr. med. 72, Prof. i Kir. ved Univ. 74—94, Generaldirekt. for Kir. 94. † 1824.	24. April 66— Sept. 66	84	9
Friberg, Niels. F. 1741, med. Eks. 67, Dr. med. 73, prakt. 79 i Kbhvn., † 79.	Okt. 66— Jan. 1767	85	3

	Tjeneste i Stiftelsen	Fødende	Døde i Barselseng
Winckler, Chr. Martin. F. 1736, kir. Tent. 56, Reservekir. ved Amfiteatr. 61, Kirurg ved Vartov 63—67, † 81 i København.	Febr. 1767— 12. Maj 67	61	»
Wieler, Johan. F. i Breslau, kir. Tent. 1769, † 70 paa St. Thomas.	13. Maj 67— 14. Sept. 67	78	3
Bang, Fredr. Ludv. F. 1747, Alumn. paa Valk. Koll. 65—68, med. Eks. 67, Dr. med. 73, Overmed. ved Fr. Hosp. 75, † 1820.	16. Sept. 67— 10. Dec. 67	55	3
Fridsch, Andr. Frausing. F. 1744, med. Eks. 67, Dr. med. 72, Provincialmed. i Ribe 72, † 1807.	16. Dec. 67— 11. Marts 1768	62	»
Abildgaard, Peter Chr. F. 1740. Kom hjem 1766 fra en Rejse til Lyon, med. Eks. og Dr. med. 68, Forstander for Veterinærskolen 73, Stadsfysikus i Kbhv. 75—82, † 1801.	18. Marts 68— 11. Juni 68	62	»
Hartvig, Chr. Fr. F. 1742, kir. Tent. 63, Reservekir. ved Amfit. 69, kir. Eks. 71. Hofrejse- kir., Medl. af Sundh. Koll. 1803, † 1809.	11. Juni 68— 8. Okt. 68	51	2
Gulbrand, Joh. Vilh. F. 1744, med. Eks. 71, Dr. med. 74, Hofmedik. 76, Livmedik. 81, Medl. af Direkt. f. Fr. Hosp. 82, † 1809.	9. Okt. 68— 10. Febr. 1769	80	3
Bugge, C. M. »Hollandiae Batavus, civis Harle- mensis«.	13. Febr. 69— 4. Aug. 69	121	2
Flensborg, Herlov. F. 1735, med. Eks. 71, Dr. med. 73, Fysikus paa Als og Ærø med Bolig i Sønderborg 73, † 85.	9. Aug. 69— 4. Dec. 69	67	»
Plew, Joh. Fr. F. 1736 i Preussen, kom til Kbh. 58, Undermester i asiat. Komp. 63—69, kir. Eks. 70, Stadskir. i Nakskov 69, med. Eks. 76, † 77.	6. Dec. 69— 10. Feb. 1770	52	2

Det viser sig da for det første, at for Flertallet af disse Elever faldt det stationære Ophold i Fødselsstiftelsen, kort før de absolverede Eksamen, den medicinske eller kirurgiske, og at Tallet paa dem, der kun underkastede sig den sidste, var absolut underordnet (Helmcke, Winckler, Wieler, Hartvig og Plew).

At nu imidlertid det Indblik, man af denne Fortegnelse faar i den kliniske Undervisning, Berger bød sine Lærlinge, ikke hermed er udtømt, men at han i yderligere Grad havde sørget for dem i saa Henseende, fremgaar paa interessant Maade af et Indlæg, som Matth. Saxtorph, adskillige Aar senere, indgav i en Strid mellem det kirurgiske Akademi og Direktionen for Fredr. Hosp. angaaende Belægningen af Elevpladserne i Akkouchementshuset, en Kontrovers, som jeg senere vil komme tilbage til, men af hvilken der paa dette Sted vil være Anledning til at give et Uddrag.

Kort efter Oprettelsen af Kirurgisk Akademi, 22. Juni 1785, fandt dettes Direktion (Hennings, Kølpin, Brieghel, Bodendick, Lüders og Winsløw) det betimeligt under 9. Juni 1786 at sende Direktionen for Fredr. Hosp. en Klage³¹⁾ over Undervisningsforholdene i Fødselsstiftelsen saalydende:

»Ifølge vor Pligt at sørge for de ved det Chirurg. Academi Studerendes Undervisning og Bedste henvende vi os til det Kong. Fred. Hosp.s Direction, om det ikke var mueligt, at en bedre Indretning paa Accouchements Huset kunde skee med de der værende Pladser for unge Medici og Chirurgi, og om ikke den forhen i Etatsraad Bergers Tid brugelige Maade kunde indføres igjen, at nemlig ingen Candidat kunde ligge i længere Tiid end tre Maaneder, saa snart der fandtes andre, der kunde trænge til den Undervisning. Ikke heller synes os, at Udlændinge burde optage Plads for Indfødte«.

Som rimeligt var, bad Hospitalsdirektionen, af hvilken Saxtorph var Medlem, denne om først at udtale sig, og fra hans Haand fremkom da et langt Indlæg (hvorom senere), hvis Indledning her gengives:

»I Henseende til Pladsernes Belæggelse for de unge Læger og Chirurger paa Accouchementshuset har jeg bestandig holdt mig det kong. Rescr. af 15. Mai 1767*) efterrettelig ligesom og det kgl. Rescr. af 2. Jan. 1761.

Ifølge disse Rescripter handlede Berger, hvis Exempel jeg siden har fulgt: Berger gav hver Vinter sine Tilhørere Tilladelse til at gaae ud til Accouchements Huuset i den Orden, at hver fik sin Dag og Nat til at være tilstæde, for at undersøge de Svangre, for at see, kjende og adskille de forskjellige Fødsler. Af de flittigste og dueligste udsøgte

*) Saxtorphs Fejltagelse, 1767 i Stedet for 1761, paavistes senere i Deliberationen af Raadmand Schjøtt.

han siden 2 à 3, som uden at følge Ordenen fik Tilladelse saa tit de vilde og kunde, til at gaae derud og ved forekommende Fødsler, under Jordemoderens Opsigt, at betjene de Fødende. — Saaledes var Doctor Mangor, Chirurgus Hempel i Faaborg og Jeg, de 3 første, som over i 2 samfulde Aar, efter at vi først hade hørt hans Collegier, gik tidlig og sildig derud for at undersøge og passe paa at være tilstæde, naar nogen skulde føde. Efter forud at have prøvet Candidaterne og lært deres Lyst til Videnskaben og Duelighed at kjende, fik de først Leylighed til at ligge der i Stiftelsen, i kortere eller længere Tiid, ligesom han fandt det nyttigt og gavnligt for dem, og deres Leylighed det udkrævede.

Paa den Tid kom ikkuns een Candidat ad Gangen til at ligge paa Accouchements Huuset, og Doctor Mangor var den allerførste, han laa der i 6 Maaneder, efter ham laa jeg der i 9 Maaneder, efter den Tid freqventeerte jeg daglig Huuset igjen og kom atter til at ligge derude i 5 Maaneder. Efter mig kom Barfoed og laa der i 6 Maaneder og saaledes gik det immer fort, at en ad Gangen, snart en Medicus, snart en Chirurgus, ligesom det kunde indtræffe, laae der i kortere eller længere Tiid: nogle i 3 i 5 i 6 ja i 9 Maaneder ad Gangen, saa at det er mig uvitterlig om Berger nogensinde har fastsat nogen bestemt Tiid og holdt over, at de Studerende præcise i 3 Maaneder skulde ligge der, men Protokollerne viser alle det modsatte. Det streed ogsaa mod en klog og erfaren Lærers Indsigt, saa haandværksmæssig at ville bestemme Læretiiden for Studerende, hvis Genie og Beqvemhed ey forud kan afmaales og proportioneres. Desuden vidste Berger nok, at ofte i 3 Maaneder indtræffe ey saa mange unaturlige og forskiellige Fødsler, som til andre Tider indtræffer i een Maaned, hvilken Forskjæld nødvendig maa gjøre Tiiden ubestemt for dem, der skulle ligge i Accouchements Huuset, saafiemt Hensigten dermed skulde være at lære Konsten og danne Accoucheurer, og ey blot for at have Navn af at have lagt der.

Udlændinge bleve heller ey afviste i hans Tiid for at studere denne Videnskab her og fra at ligge i Accouchements Huuset: van der Bogen, en Hollænder, siden Stads Accoucheur i Harlem, har lagt paa Accouchements Huuset i 6 Maaneder. Jeg behøver ey at anføre flere Exempler til at oplyse denne Sag: nok at Berger udsøgte de flittigste, hæderligste og dueligste til at ligge i Stiftelsen og tillod sine øvrige Tilhørere, som vilde gjøre sig den Umage at gaae derud, uhindred Adgang, hver sin Dag, og i sin Tuur, for at undersøge og først kjende Fødslerne, førend de fik Lov til at betjene.

Enhver af Bergers Tilhørere kunde ligesaa umulig faae Plads paa Accouchements Huuset, som enhver studerende Chirurgus — hvor nyttigt det end kunde være — kan faae Plads eller Leylighed til at gjøre Operationer i Hospitalet«.

Det falder jo nu straks i Øje, at den af Saxtorph beskrevne Turnus ikke ganske stemmer med »Protokollerne«, idet hans eget og et Par andre Studiefællers (Mangors og Hempels) faste Ophold i Stiftelsen altsaa har været adskilligt længere, end vor Fortegnelse viser, men det maa erindres, at for omtrent de første to Aar, Maj 1761—Marts 1763, savnes tilsvarende protokollerede Optegnelser, hvorfor Undervisningsplanen i dette første Tidsrum ikke kan bedømmes. Naar det dernæst saa bestemt af Saxtorph hævdes, at Berger ingenlunde holdt paa et Trimester som den fastsatte Lære-

tid for Eleverne, viser dog rigtignok vor Opgørelse, at dette Tidsrum for langt de Fleste var Normen, og at en Forlængelse ud over 4 Maaneder kun tilfaldt Callisen og Barfod, et halvt Aar derimod Hollænderen Bugge.

Men hvad Saxtorph dernæst oplyser os om, og som fra visse Sider set vistnok er af ikke ringe Interesse, er altsaa for det første dette, at Berger til disse 3—4—5 maanedlige faste Kursus i Akkouchementshuset efter forudgaaet Prøve gjorde et Udvalg blandt Aspiranterne, og dernæst at han paa et tidligere Stadium af disses Udvikling gav dem Tilladelse til i Vintersemestret at frekventere Stiftelsen for hver især efter Tur, under et Døgns Tjeneste, at øve sig i Undersøgelse og Iagttagelse af Fødsler, medens senere 2 eller 3 af de dueligste fik fri Adgang til disse sporadiske Besøg og til, under Jordemoderens Opsigt, selv at betjene Fødende, en Tilladelse, som det ses Saxtorph i høj Grad har benyttet sig af, som han jo overhovedet synes at have været den i Henseende til Udnyttelsen af Materialet i Fødselsstiftelsen særlig begunstigede.

Naar det nu erindres, at slig Adgang til klinisk obstetricisk Belæring for Studerende i lange Tider var et pium desiderium for Stadfeldt, der naaede saa vidt, at Studenterne efter Forelæsnings-timerne fik Lejlighed til at overvære Fødsler, hvis en saadan netop da var i Vente, og at det først i hans Efterfølgers Tid lykkedes at gennemføre Døgentjeneste for Studerende i sidste eller næstsidste Semester før Eksamen, er det jo ret kuriøst at erfare, at denne fortræffelige Ordning for Undervisning allerede var sat i System af Fødselsstiftelsens første Overhoved, men, uvist hvorfor, senere gaaet i Glemme.

Det samlede Antal Fødende, der er noteret i de to Protokoller, blev 1498, og paa disse kom der 109 Dødsfald \approx lidt over 7 %. At specificere Dødsaaarsagen nøjagtigt lader sig ikke gøre, da den oftest ikke er anført, men at den for langt Flertallets Vegne har været Barselseber, kan ikke betvivles, det fremgaar dels af Notaterne om Barselsengens Forløb, dels af de ikke faa Sektioner, hvis Resultat næsten altid var Pusansamlinger i Abdomen og Betændelse af Organerne her.

Til de sparsomme Vink, Saxtorph har efterladt os om Begivenhederne i Fødselsstiftelsen i Bergers Tid, hører nu netop, i Anledning af en heftig Epidemi, der 1778 optraadte blandt Barselpatienterne saavel i Stiftelsen som i Byen, en kort Bemærkning²²⁾ om, at denne Sygdom, »Febr. puerperalis«, i Aarene 1765—66 i Bergers Tid af 579 Barselkvinder i Stiftelsen bortrev 91, og dette

Notat er da gentaget i mange andre senere Skildringer af Barsel-feberens Historie. At Tallene ikke stemmer med vor Opgørelse, beror jo dels paa, at her ikke er medregnet de Betalende, dels af Optegnelserne for Høeg's og Cron's Funktionstid mangler, hvor rimeligvis Epidemien alt har været i fuld Gang. Til et lidt nærmere Indblik i dennes Forløb, de supponerede Aarsager og de Midler, man tyede til for at bekæmpe den, giver nu det bevarede Journalmateriale fra Bergers Tid en, trods sin Mangelfuldhed, dog ret kærkommen Mulighed. Epidemiens Opblussen viser sig først i Barfods Tjenestetid, Juni—Oktob. 1765 (se Listen p. 33), men er jo sikkert nok begyndt allerede i de nærmest foregaaende Maaneder, kulminerer i Hempels Trimester, er endnu voldsom i Helmoke's og aftager endelig i Callisens Tid. Fordelt efter Maaneder præsenterede Epidemien sig saaledes:

Indkomne Døde				Indkomne Døde			
Juni	1765	27	8	Januar	1766	13	9
Juli	—	15	6	Februar	—	16	6
August	—	17	3	Marts	—	17	4
September	—	23	4	April	—	19	»
Oktober	—	26	6	Maj	—	15	3
November	—	16	12	Juni	—	10	4
December	—	15	7	Juli	—	19	1

Paa 248 Indkomne faldt da 73 Dødsfald $\approx 29,4\%$, og da Epidemien var paa sit Højeste, Nov. 1765—Jan. 1766, naaede Mortaliteten den skrækindjagende Højde af over 60% , et Tal, der vistnok ikke har noget Sidestykke i Fødselsstiftelsens Historie og jo overgaar den af Kayser i sin Tid saa stærkt fremhævede Mortalitet Nov.—Decemb. 1838 under Joh. Sylv. Saxtorphs Styrelse.

God har Sundhedstilstanden, efter Nutidens Maalestok, sikkert ikke været blandt Barselkvinderne i Bergers Tid, hvad Mortaliteten 7% for det hele paagældende Tidsrum jo klart nok viser, men hvad der har givet Anledning til denne begrænsede, morderiske Epidemi, og hvorfor den ret pludselig standsede, for ikke senere at gentage sig med sliq Voldsomhed, kunde være vanskeligt nok at udrede, men et Par Omstændigheder, der maaske til Dels giver et Fingerpeg til Forstaaelsen, skal dog anføres. — Uden Tvivl har vel det under Fattigvæsenets Styrelse staaende Jordemoderhus været ret tarvelig stillet og udstyret overfor Hygiejnens nødvendige Krav, dets økonomiske Direktører kan i den Henseende ikke forudsættes at have haft Blik for andet end den sparsomme-

ligste Anvendelse af Fattigvæsenets Midler overfor den rent filantropiske Opgave, som ene vedrørte dem. At det har skortet paa Opfyldelsen af disse hygiejniske Krav, viser nu netop en Besværing fra Bergers Side, da Barsel-feber Epidemien 1765 var paa sit Højeste, idet Fattigdirektionen under 27. Nov. og 28. Decemb. s. A. ses*) at have tilskrevet de Kommitterede for de Fattiges Væsen, »at da iblant Barselqvinderne paa Accouchementshuset i nogen Tid har været usædvanlig Sygdom, hvis Grund skal være Sengklædernes Ælde og Fugtighed efter Professor Bergers Beretning, da maatte ufortøvet 30 nye Senge anskaffes, der efter Over-slag skal koste 513 Rd., 24 Skilling«. — Andragendet er blevet bevilliget, thi 22. Juli 66 tilskrives de samme Kommitterede for Fattigvæsenet »fra Hr. Doctor og Professor Berger angaaende de i Accouchementshuset cassetede Sengklæders Brugbarhed i andre af Fattigvæsenets Stiftelser, naar ikkun de blive vel rensede og udtrukne i Luften, disse Ord: thi da jeg har befunden, at ingen af de Friske og Frugtsommelige, som haver lagt paa dem, have i mindste Maade fornummet til Sygdommen, førend de har gjort Barsel, men allene de, som havde gjort Barsel, ere blevne syge og hørdøde, saa holder jeg fore, at de til friske Hospitalslemmer paa behørige Steder kan være nyttige«.

At de gamle, malpropre Sengklæder, hvis Rensning og Ud-luftning maa have været meget mangelfuld paa Grund af det forholdsvis ringe Antal Senge, der, hvad Protokollerne noksom viser, hurtig blev belagt med Nyankomne efter forrige Indehavers Ud-skrivning eller Død, har spillet en Rolle i den nævnte Epidemis Historie, ligger ret nær for Haanden, derpaa tyder vel ogsaa Epide-miens ret bratte Ophør, da nyt Sengemateriale blev anskaffet. Men foruden disse mere indendørs Kalamiteter synes nu iøvrigt ogsaa andre af lignende Natur at have gjort sig gældende fra Jordemoderhusets nærmeste Omgivelsers Side, Ulemper, der, hy-giejnisk set, næppe heller har kunnet frakendes Betydning som højst uheldige, og som formentlig har øvet deres Virkning, saa-længe Stiftelsen var i den søndre Pavillon. Da Kirken 1771 efter Struensees Ordre blev nedlagt, flyttedes ogsaa Præstens Lejlighed, der indtil da ligeledes havde været i Midterlængens 1ste Etage, og den s. A. ansatte Præst Joh. Kjær fik anvist Værelser, nemlig de hidtil af Degnen eller Kantoren benyttede, i Stuen i søndre

*) Pontoppidan Magaz. f. almennytt. Bidr. til Kundsk. om Indretn. og For-fatn. i de kgl. danske Stater, Kbhv. 1793, II D., p. 86 og 90 (de originale Skrivelser har jeg ikke kunnet finde i noget af vore Arkiver).

Pavillon under Akkouchementshuset. Sin Misfornøjelse med denne Lejlighed har han tilkendegivet i en Skrivelse³³⁾ 31. Aug. 1776 til Direktionen saalydende:

»Samme Værelser ere vistnok gode i og for sig betragtet, men 2de store Uleyligheder findes ved dem, som gjør dem snart ubeboelige og jeg hidindtil har maattet taale. Den første Uleylighed er en næsten utaalelig Stank, som visse Dage om Ugen især om Sommeren, naar det er varmt, kommer fra det strax ved Siden af liggende Vaskerhus^{*)}, naar de koger eller tørrer de Syges Lagener e. l., da er der en Stank i min Opgang og i alle mine Værelser, som man boede i den arrigste stinkende Rakkerhule, hvortil og Hr. Cammerraad Münster saavel som flere ofte have været Vidner; den anden Uleylighed og som endnu er værre, den grusomme Skrigen, den ynkelige og læle Raaben og Klagen af de paa det her værende Accouchements Huus fødende Qvinder, som gjør Allarm baade Nat og Dag. saa jeg aldrig har Ro Nat eller Dag for Skrig og Jammer, og naar kun naadigst lages i Betragtning, at der paa Huuset fødes over 500 Børn om Aaret og Accoucheur Stoelen er lige over mine Værelser ja lige over mit Sengkammer over mit Hoved, og at det lyder ganske høyt ned til mig, saa kand naadigst letteligen dømmes, hvad Ro og Sindsforfatning jeg maa være udi, naar jeg er hjemme og skulde dog have Sinds Roelighed til mit Arbeyde og Embedes Førelse«.

Præstens krasse Skildring af de uheldige Følger af Vaskerhusets Nærhed lader vel formode, at disse ogsaa har været at spore indenfor Fødselsstiftelsens Omraader.

Men for at vende tilbage til Barselseber Epidemien 1765—66, da blev der nu ogsaa foruden det ny anskaffede Sengemateriale i andre Henseender gaet radikalt tilværks, paa hvis Initiativ, maa

være usagt, thi den 21. Febr. 1766 er i Protokollen af Helmcke noteret: »Idag var her tilligemed Hr. Professor Berger og saa Hr. Professor Hennings og Hr. Doctor Fabricius«. Sidstnævnte var jo den 1761 ansatte Overmedikus ved Frederiks Hospital, og Hennings

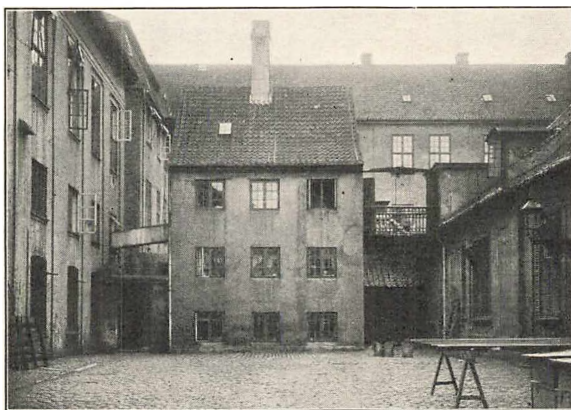

Fig. 6. »Vaskerhuset« i Stiftelsens Baggaard.

*) Naar dette er opført, kan jeg ikke oplyse, det omtales ikke i Beskrivelsen af Bygningen 1768 (se Bilag III), hvor kun Vaskeriet i Stuen berøres.

var samtidig med sin Ansættelse 1760 som Crügers Efterfølger i Generaldirektoratet for Kirurgien indtraadt i de »Tilforordnedes« Række ved Direktionen for Hospitalet. Efter hvis Ønske eller Befaling disse to Herrer, der strængt taget jo ikke havde det mindste med Jordemoderhusets Affærer at gøre, er traadt raadgivende til, kan jeg ikke oplyse, men helt usandsynligt er det vel ikke, at det skyldes deres Indgriben, at der næste Dag er noteret i Protokollen: »Idag kom alle Gangkonerne bort og andre i deres Sted«. Det synes jo næsten, at der paa højere Steder er opstaaet Tvivl om Bergers Evne til at magte Situationen og specielt den medicinske Behandling af Sygdommen, og at denne for en Stund er bleven lagt i Hænderne paa Fabricius, idet Helmcke under 28. Febr. for Nr. 14 noterer: »Hende ordineredes af Dr. Fabricius følgende diaphoretiske Pulver«*), og 26. Febr.: »Hr. Dr. Fabr. ordinerede saaledes til Nr. 1«**), endvidere samme Dag til Nr. 26 en diaforetisk Mikstur***), og endelig 12. Marts slutter med: »Idag var Hr. Doctor Fabricius her for sidste Gang«.

I Epidemiens Begyndelse ses Bergers egen medikamentelle Behandling væsentlig at have været et Dekokt af Cort. peruv. med Syr. diacodii. At Smittens Udbredelse gennem ildelugtende Uddunstninger nærmest har været den Forklaring, han selv tyede til, kunde vel allerede ligge i hans Protest overfor Direktionen mod de gamle mugne Sengklæder, og i samme Retning peger maa-ske ogsaa en Bemærkning af I. P. Barfod i Anledning af en Partus præcipit. den 13. Juli 1765, altsaa i Epidemiens Begyndelse:

»Da jeg frygtede, at saadanne hastige Forløsninger vilde bringe andre Suiten med sig, som jeg ogsaa har haft Exempel af i den korte Tid jeg har ligget herinde og observeret Fødendes Omstændigheder, har jeg tydelig indset, at de hastige Forløsninger gjerne har bragt den 2den eller 3die Dag Inflammationsfeberen efter sig, hvoraf de fleste er døde, eller jeg ogsaa har observeret, at Mælkefeberen var kommet i det længste 24 Timer efter Forløsningen, hvorefter har fulgt andre Suiten, altsaa besluttedes med vel overlagt Raad at forhale Fødslen ved at holde Haanden over Hovedet og saa peu a peu saa sagte at lade Fosteret

*) Rp.	**) Rp.	**) Rp.
Pulv. conch. ppt.	Mass. Pill. balsam.	Aqv. melissae
gran X	solve in	ꝛ VI
Nitr. purif.	Aqv. puleg.	— cinnamomi
gran VIII	q. s.	ꝛ II
Antimon. diaph.	ds. strax paa en gang.	Spir. Mindereri
gran VI		ꝛ β
sign. hverand. Time		Nitr. depur.
et Pulver.		ꝛ β
		Laud. liqv. Syd.
		ꝛ β
		Sachari
		ꝛ II

træde herfore, prima causa til dette Foretagende var dette fordi at fundus uteri derved kunde igjen lidet erhole sig, og at Luften ikke skulde trænge ind i Uterus, som lettelig skeer ved saadanne hastige Udkastninger eller Udskud, at Fibræ i Uterus derved let kunde blive antastede og irriterede, hvorefter da kan følge farlige Følger, og erindrer mig ogsaa at have hørt samme af Hr. Prof. Bergers Forelæsninger om den naturlige Fødsel og altsaa fulgt sammes Raad«.

Har Berger maattet lide den Tort i en kritisk Situation at maatte opgive Ævred og lade Andre tage Affære, blev det i hvert Fald ved den ene Gang, thi i Resten af hans Tid udbrød ingen lignende Epidemi, og Mortaliteten holdt sig til Febr. 1770, saalænge hans Virksomhed i Stiftelsen kan følges, forholdsvis lav, mellem 2 og 3 pCt.

Naar Samtidens Dom enstemmig har skildret os Berger som den fortræffelige Lærer for de Studerende, med aabent Øje for disses praktiske Uddannelse, vidner den Ordning, hvorefter han ledede denne, og i hvilken de her benyttede Dokumenter nu giver Lejlighed til at faa et nærmere Indblik, vel ogsaa i samme Retning. — Tilsvarende Vidnesbyrd om hans Virksomhed som Jordemoderlærer foreligger vel ikke direkte fra hans egen Tid, men man har her til Grund for Bedømmelsen af hans Forhold i saa Henseende lagt Referaterne i Jordemoderkommissionens Protokol angaaende Eksaminer, Møder o. a. og af disse Optegnelser sluttet, at Berger, navnlig i Mødsætning til Forgængeren Buchwald, tog sig det let med sin Stilling som Jordemoderlærer, men til Undskyldning fundet det forklarligt, at Arbejdet med disse Elever ikke kunde tilfredsstillende en Mand af hans Begavelse og Naturel. Maaske er det tilladeligt at læse saadant ud af den nævnte Eksamensprotokol, men helt indlysende er Berettigelsen dertil mig dog ikke. Ganske vist synker Tallet af eksaminerede Jordemødre paafaldende fra det Tidspunkt, Berger efter Buchwalds Død (1763) ene overtog Undervisningen af disse, fra 1763—71 fremstilledes 59 for Kommissionen, i et enkelt Aar, 1765, endog slet ingen, medens der i Buchwalds sidste 3 Aar eksamineredes 40, men hvorvidt Nedgangen skyldtes Forhold, der kan lægges Berger til Last, er vel egentlig ikke afgjort. — Møderne i Kommissionen var meget sparsomme i Bergers Tid, men da Anledningen til saadanne foruden Eksamen oftest var Bedømmelsen af indkomne Klager over Jordemødre, ligger der vel heller ikke heri noget afgørende Bevis for Ligegyldighed fra Bergers Side overfor denne Gren af hans Embedsvirksomhed. Formodningen om saa-

dant, iøvrigt ogsaa for andre af Assessorernes Vedkommende, er vistnok blevet noget bestyrket ved Stadfeldts Bemærkning³⁴⁾ om Buchwald, der et Par Gange i de andre Herrers Fraværelse maatte eksaminere med Kommissionsbudet som Bisidder. Dette passerede 2den og 13de Maj 1761*), men Bergers Fraværelse ved disse Møder lader sig vel ret utvungent forklare af hans netop i de Dage højst spændte Forhold til Buchwald, umiddelbart forinden Afgørelsen af den enes Nederlag og den andens Sejr. — Derimod ses ikke, om Berger var fraværende i et noget tidligere Møde, men ogsaa paa det Tidspunkt, hvor Striden mellem ham og Buchwald var i Udvikling, og hvor Sagen i Virkeligheden drejede sig om mulig mindre heldig Optræden fra Bergers Side som Akkoucheur. Den 21. Nov. 1760 var Kommissionen forsamlet i Anledning af indkommet Klage over den Behandling, der var blevet »en Bryggersvends Kone her i Staden« til Del, som var død en halv Time efter Forløsningen. Protokollens Referat af Mødet er saalydende:

»Ellen Niels Datter fra Lavendelstræde blev tilspurgt, hvorlænge hun havde været fra Konen, efter at hun første Gang undersøgte hende. Resp.: Hun havde været fra hende i 24 Timer, siden hun ey vilde tillade at hun ret undersøgte hende, og hun fornå til ingen Væske i nogen Maade. Bente Niels Madsens Enke, søm og var nærværende og havde været kaldet til samme Kone, sagde, at hun havde talt med Hr. Professor Berger Fredag Middag, efter at der havde været Bud hos ham om Torsdag Aften, men han kom Fredag Kl. 12, da hand sagde, at hun ey var i den Stand at hand kunde assistere hende, men ordinerede noget for hende, som gav Aabning og Veer, da hun af Bente blev forløst, siden Hr. Prof. Berger ey da kunde komme førend Kl. 9¹/₂, hvilket dog ey skeede, men hun døde. Dette blev da reserveret ad privatim discursum«.

Der har sikkert nok i denne private Diskussion været Lejlighed for Buchwald til at give Bergers Optræden i Sagen et mindre heldigt Skudsmaal.

Hvorvidt der i Bergers Tid fortsattes med den efter Buchwalds Erklæring (s. p. 22) allerede 1760 iværksatte Foranstaltning, at enkelte Læredøtre af Jordemoderkommissionen henvistes til praktisk Belæring i Fødselsstiftelsen, kan ikke ses af Protokollerne, der nævnes ingen kvindelige Elever i disse (som senere i Saxtorphs Tid), kun omtales nu og da den ved Stiftelsen ansatte Jordemoder. Den Brist i Jordemødrenes praktiske Uddan-

*) Eksamensprotokollen, Mødet 2, Mai 1761: »Berger lod sig undskyldte, Wandeler blev borte over Tiden, hvorfor Dekanus saa sig nødsaget til at examinere i Overvær. af Commiss. Budet.« — Mødet 13. Mai, s. A.: »2 Jordemødre examineredes ligeledes i Overvær. af Budet og 4 exam. Jordemødre.«

nelse, at de ikke i Læretiden fik fast Ophold i Stiftelsen, blev jo først afhjulpnen ved Indflytningen i den ny Bygning 1787, men at Berger, selv om Jordemoderundervisningen ikke har kunnet afvinde ham særlig Interesse, dog har haft et aabent Øje for Trangen til at afhjælpe Mangler i Jordemodervæsenets hele daværende Forfatning, fremgaar af Planer, som ganske vist først kom for Dagen i Slutningen af hans Embedstid, men som han dog har siddet inde med alt en Stund forinden, hvad Fortalen i hans »Spørsaale over Fødselshjælpen og Menneskets Fødsel«, 1766, viser. Hvor han i dennes sidste Afsnit henviser til Jordemoderlevernes lave intellektuelle Standpunkt og berører Muligheden af »Jordemoder Væsenets videre Forbedring«, peger han, uden her at ville gøre omstændeligere Forslag, blot paa en Side af Sagen, der synes at have været hans Yndlingstanke. »Det var,« siger han, »ellers meget læt at vise, hvorledes nogle faa tilforladelige Jordemødre i denne Residentz, og Forholdsvis i andre Kiøbstæder, samt een eeneste i hvert Herred, kunde forebygge mangfoldige Skader, naar de bleve saaledes bestilte til at have bestandig Opsigt med de andre Jordemødre, at uden deres Vidende og Raad intet vigtigt i Fødselerne maatte foretages eller efterlades. Borgerlige Friheder, og en anstændig Belønning, samt den af Øvrigheden, ved den givne særdeles Bestalling, beviiste Tillid, kunde give slige Opsigts Embeder anstændig Underhold og den behørig Anseelse, og vilde formodentlig have denne lykkelige Virkning, at opmuntre i Fremtiden mange unge Fruentimmer af bedre Herkomst og Opdragelse til, tillige at lægge sig efter denne Videnskab, og lære den med al nødvendig Taalmodighed, Agtsomhed, Flid og Eftertanke, i Haab maaske med Tiden at kunde opnaa disse betydelige Embeder. Opmuntringen vilde saaledes blive almindelig, og Haabet en lykkelig Aarsag til Kundskabens Udbredelse«.

Denne Tanke at etablere et Slags 1ste Klasses Jordemødre, rettere Amtsjordemødre, hvorunder Fødselshjælpersker af lavere Kvalitet sorterede, var nu iøvrigt tidligere kommet frem, dog, som det synes, hverken paa Initiativ fra Colleg. med.s eller Jordemoderkommissionens Side. Den 30. Juni 1755 tilstillede nemlig Gehejmeraad Amtmand Gram i Frederiksborg Kongen et saalydende Promemoria³⁵):

»Ihvorvel jeg forlængst har indseet og erfaret den store Nytte som Publicum og Undersaatte paa Landet hafde at forvente av een dygtig og erfaren Jordemoders Antagelse udi hvert Amt. som særdeles med

Underviisning og Raadgifvelse i paakommende Tilfælde kunde gaae tilhaande og ellers bestandig at have Indseende med alle de andre Jordemødre, da derved mange frugtsommelige Qvinder og deres Foster blev reddet i Livet, og iblant med desto sundere og friske tilvoxende Lemmer forsynet, til Fædrene Landets Tjeneste og Formeerelse, saa har dog hidindtil adskillige sig derved yttrende Vanskeligheder men fornemmelig Middel og Udveie til de derpaa anvendende uomgjængelig fornødne Bekostninger afskrækket mig fra herom at gjøre een allerunderdan. Forestilling. — Ikke destomindre da jeg ved Erfahrenheit alt meere og meere har bemærket denne Sags Nytte og Fornødenhed, formedelst de adskillige bedrøvede Følger som ofte arrivere i Mangel af een habil og vel øvet Jorde Moder paa Landet, haver dog Deres Maj.s Høi-priselig dragende Omsorg, ja stædse udvisende ømme og milde Hjertelaug mod Undersaatterne til Deres egen og Landets Velstand drevet mig til nu ved denne Leilighed dermed at fremkomme, da jeg tillige som en høifornøden Sag seer mig nødsaget til at gjøre allerunderd. Forestilling om et Sygehuses Indrættelse især for Veneriske Svagheder som desværre paa nogle faa Aar, uagtet al den anvendte Møje og Omhu, har tilvoxet og taget megen Overhaand udi nogle Byer og Stæder besynderlig paa det Cronborgske District, da det er bekjendt at Bonden og den gemeene Almue i saa farlige og smitsomme Tilfælde hverken holde den fornødne diæt eller retter sig efter de dem af vedkommende Amts Chirurg foretættende Regler.

Han proponerede da foruden et større Sygehus et mindre for Jordemoderen, »som af Generaldirecteuren for Anatomien og Chirurgien først nøje maatte examineris og efter befunden Dygtighed vedbørligen instrueres«, samt tillægges aarlig Gage, et Par Køer og Brændsel. I Rentekammeret næredes Betænkelighed ved, »at saadan Indretning skulle, efter hvad Forslaget i Begyndelsen meldte, blive almindelig i Landet, da fra andre Amter fornemmes ikke til Mangel paa tjenlige Jordemødre og ikke heller til nogen særdeles og vedvarende Svaghed hos Almuen«, men man vilde da gøre Forestilling, hvad Kronborg Distriktet angik, saaledes at der i begge Øjemed lejedes Huse. Da dette stødte paa Vanskeligheder, blev Grams Forslag approberet, ved Reskr. $\frac{8}{9}$ 1755 oprettedes »Syge og Gjordemoderhuset« i Esbønderup, og den første Amtsjordemoder blev ansat.

Et Par Aar efter skete noget lignende i Ribe³⁰). Stiftsbefalingsmand G.F.v. Holstein androg $\frac{3}{8}$ 1757 efter Begæring af Landfysikus Anchersen at faa en dygtig og edsvoren Jordemoder til Ribe med et Fiksum af 40 Rd. som det mindste, naar hun selv »skulde holde og oplære een eller to Svøbekoner eller under Jordemødre, saa at hun derved altid kunde være i Stand til at betjene samtlige Barselqvinder i Byen om flere end een Kone kom paa en Gang i Barnsnød, dog at hun ikke maatte antage, hvem hun

lystede, men til Doctoren og Magistraten bringe saadan i Forslag«. Det Søgte bevilligedes ved Reskr. $\frac{2}{9}$ 1757*).

Beskikkelsen af en Amtsjordemoder i Kronborg Distriktet foranledigede en i Hillerød praktiserende Jordemoder Ingeborg afg. Ole Jensen Bruns Enke til $\frac{10}{4}$ 58 at ansøge Kongen om en lignende Ansættelse i Frederiksborg Distriktet; efter at Erklæring fra Colleg. med. var indhentet og efter Indstilling af Kancelliet, der yderligere motiverede Andragendet med »at herved kunde spares en Pension af 30 Rd. for Postcassen«, bevilligedes det ved Reskr. $\frac{23}{3}$ 59. I den Anledning kom 22. Maj s. A. Amtmand Gram igen med Forslag³⁷⁾ om et Gjordemoder- og Sygehus i Frederiksborg, det sidste fornemmelig for Veneriske. I Indledningen skitserede han den Amtsjordemoderen tiltænkte, ret overordnede Stilling saaledes: »og saa nyttig som det er at faae een dygtig og erfaren Jordemoder antagen, der ved aarlig 2de Gange at underviise i Districtet kunde examinere og underviise de Qvinder der lader sig bruge som Jordemoder paa Landet, ja og self naar hun blev kaldet i forefaldende farlige og vanskelige Tilfælde komme de Frugtsommelige under adskillige haarde og tunge Fødsels Smerter til Hjælp, hvorved Moder og Foster ofte blev reddet som nu desværre i Mangel af fornøden Assistance maa lilsætte Liv og Helbred — saa fornøden er det og tillige at faae et Sygehus«. Forslaget approberedes $\frac{11}{12}$ 59.

Grams Interesse for de ved hans Initiativ oprettede Syge- og Jordemoderhuse viste sig atter nogle Aar senere, idet han 28. Febr. 1770 i en Skrivelse til Kongen³⁸⁾, hvori han udtalte sin Glæde over, at disses Fremtid var sikret gennem et af Kongen dannet Fond ved Penge fra Riddere af Dannebrogen, nu yderligere foreslog et af ham selv forfattet Reglement for begge stadfæstet. I Anordningens § 5 var af ham bestemt, at Amtsjordemødrene skulde

*) Anchersen har henvendt sig til Jordemoderkommissionen, der sendte Anne Marie Steuers med den Tilkendegivelse, at hvis hun ikke kunde leve af det Fiksum, Ribe gav, skulde hendes Plads i København staa hende aaben (Komm. Protok., Møde $\frac{7}{12}$ 57). — Man synes overhovedet i Kommissionen ikke at have næret store Tanker om de Vilkaar, Myndighederne vilde byde Jordemødrene. Paa et Andragende fra Holbæk Amt om at faa 4 eksaminerede Jordemødre ansatte der, svarede man Amtmanden, at 4 kunde vel vanskelig skaffes, da de dygtige næppe vilde tjene for en tarvelig Løn, man foreslog derfor at nøjes med én, »der vel mindst vilde kræve 100 Rd. foruden andre favorable Conditioner; bedre var det derfor at udsøge et Par skikkelige Bønderkoner og paa Amtets Bekostning sende dem til Byen for i 3—4 Sommermaaneder at lære og derefter eksamineres. (Protok. p. 85, Mødet $\frac{15}{11}$ 55).

være eksaminerede af det medicinske Fakultet, have Indseende med de ellers derværende Jordemødre samt undervise dem, rejse to Gange om Aaret for i Præstegaardene i Præsternes Nærværelse at informere Jordemødrene i ethvert Sogn, som af Præsterne dertil indstilledes. I farlige Tilfælde, hvor Amtsjordemoderen var tilstede, burde og nærmeste Jordemødre i Sognet tilkaldes for ved saadan Lejlighed at undervises.

Denne Gang ses man dog ikke at have ladet den for Jordemodervæsenet saa mærkelig interesserede Amtmand ene om Sagen, men sendt Forestillingen til Collegium med., og her kom den, som Underskrifterne viser, bl. a. til C. J. Bergers og Struensees Betænkning. Rimeligt nok er det vel den førstnævntes Kritik, der kom til Orde i Kollegiet, idet der angaaende Eksaminationen i Præsternes Nærværelse bemærkedes:

»Uagtet Præsterne ved saadan Act ikke meget kan udrette, saa er det dog endog i den Hensigt godt at Tingen saa meget vissere skeer og skeer paa en ordentligere og anstændigere Maade. Men lad være, at denne Undervisnings Maade kan have et Slags Nytte, saa er det dog lidt fra at den kan ansees for tilstrækkelig; desaarsag det meget var at ønske at der kunde findes Udvey til at forsyne een eller anden af disse Koner med fornødne Kostpenge til deres Ophold, at de i det ringeste paa nogle Maaneder kunde blive ved Fredericks Hospitals Accouchements Huus for at faa nogen tydelig Begreb og Kundskab om de ordentlige og naturlige Forløsninger«.

Ved Reskr., der udgik $^{12}/_{10}$ 70, toges der Hensyn til begge de nævnte Punkter.

Det er maaske ikke usandsynligt, at den ved Amtmand Gram saa heldig gennemførte Løsning af Jordemoderhjælpen i de to nordsjællandske Distrikter i Forbindelse med lignende Reformforsøg andre Steder (hvorum pag. 48), har spillet ind i Planer, som Berger mod Slutningen af sin Bane herhjemme fremkom med i et vidtløftigt Udkast til Jordemodervæsenets Forbedring og Omordning i hele Kongeriget, hvilket ikke før synes at have været kendt eller omtalt.

En overmaade svag Side ved Forordningen af 30. Nov. 1714, der egentlig reducerede den ved samme skabte Jordemoderkommission til en Lokalinstitution for Hovedstaden, var jo nemlig dette, at kun de københavnske Jordemødre skulde møde til Prøve for Kommissionen, i andre Stæder eller paa Landet var Undervisning og Eksamen lagt i Hænderne paa »den der værende Medico, eller om ingen sammesteds er, da den næstliggende Bys Practico«. Repræsenterede Kommissionen Højdepunktet af Tidens obstetriske Viden, var det jo givet, at den til Jordemoderunder-

visningen nødvendige Sagkundskab i de Tider ofte slet ikke var at finde hos Læger i Provinsbyerne eller paa Landet. Misligheden herved synes at have været følt allerede i Balth. de Buchwalds Tid. Til en af de Opgaver, der blev paalagt det 1740 oprettede Collegium medic., hørte ogsaa Udarbejdelsen af en ny Medicinalordning, et Problem, der jo stedse ses at have foresvævet Kollegiet, men uden Udsigt til at kunne blive realiseret paa Grund af de evindelige Stridigheder mellem dettes medicinske og kirurgiske Medlemmer, de sidste, som altid, anførte af Crüger. At man dog imidlertid naaede til at enes om et Udkast, der, uvist hvorfor, ikke blev bragt til Virkelighed*), viser et Dokument i Univ. Bibl.s Manuskriptsamling³⁹), der har til Overskrift: »Medicinal-Ordnung, betreffend Medicos Apothequers Chirurgo und Operateurs, samt Baders, item Weh-Mütter und überall die zur Praxin dieser Wissenschaft berechtiget seyn oder nicht«. Det er underskrevet af Kollegiets 16 Medlemmer, hvoriblandt Navnene: B. J. de Buchwald, Lodberg Friis, Wandeler, Crüger og Wohlert og slutter med: »In der General Versammlung der Coll. Med. Reg. gelesen den 29. Martij und den 14. April 1752 und dergestalt consentiret zu Folge des Protocols von erwehnten datis«. — Anordningen omfatter 74 Paragraffer; 7 af disse (6. Kap. § 68—74) handler om »Weh-Mütter«, og § 70 viser, at man har villet gøre et lille Tilløb til, at Eksaminationen af Jordemødrene for Kommissionen i København ogsaa skulde omfatte Jordemødre udenfor Hovedstaden, »naar de ikke boede for fjærnt fra denne«, og ligeledes røber den næstsidste Paragraf (73), at Tanken om, at de lovlige approberede Jordemødre skulde oplære et andet Kvindemenneske til i Nødsfald at yde sin Hjælp ved Fødslen, allerede da var fremme.

Store var de Fremskridt, der skulde naaes ved dette Supplement til den gamle Forordn. af 1714, vel ikke, og de løb da ogsaa ud i Sandet, hvad ligeledes blev Tilfældet med Planer til Jordemoderhjælpens Forbedring af langt større Rækkevidde, der, som sagt, skyldtes Berger.

Men inden disse nærmere omtales, skal berøres en Ordning af Jordemodervæsenet, der vistnok kun kom en Del af Riget til Gode, nemlig Hertugdømmerne, hvor der ved kgl. Reskr. af ¹⁸/₂ 1765 blev gennemført den Ansættelse af Distriktsjordemødre, som det først saa mange Aar senere (1810) lykkedes at etablere for det

*) Grunden synes, som Dr. Carøe har oplyst mig om, at have været, at den ny Patron Guldencrone, der havde afløst Benzons, bad om at blive fritaget for Arbejdet, da han ingen Veje kunde komme med Læger og Kirurger.

øvrige Kongerige. Hvad der ikke mindst fanger Interessen ved nævnte Reskript, var sammes Bestemmelse — for at sikre Kredsenes Forsyning med uddannede Jordemødre — at der skulde oprettes Jordemoderskoler i Altona og Flensborg. — Som Akterne (Statsark. i Slesvig)⁴⁰⁾ viser, rejstes Sagen allerede en Del Aar tilbage, og det synes, at det under Christian VI i Altona oprettede Gymnasium, navnlig det dertil 1740 knyttede Theatrum anatom. blev Anledningen. Vistnok var der ved Reskr. $\frac{15}{8}$ 1746 og $\frac{13}{5}$ 1749 gjort Tilløb til at forbedre Jordemoderhjælpen i Hertugdømmerne, idet Forordn. af 1714 blev udvidet til disse, forsaavidt de nævnte Reskripter fastslog, at Jordemødrene her ogsaa skulde undervises af Landfysici, men det havde ingen Art dermed, thi i sin 1753 udg. »Grundlegung z. Hebammenkunst« klager Landfysikus Bøssel over, at til Dato kun et Par Kommuner havde efterfulgt det, og det synes utvivlsomt at være denne Mand, der efter langvarige Forhandlinger bragte Sagen ind i et heldigere Spor. — Bøssel, der 1732 blev Landfysikus i Slesvig (med Bopæl i Flensborg), havde studeret Fødselshjælp hos Gregoire i Paris og slaar i flere af sine Skrivelser til Kongen paa, at han har dyrket dette »métier exprès«, saaledes allerede i den første af disse $\frac{23}{8}$ 1745, hvor han anmoder om Oprettelse af en Jordemoderskole i Flensborg og Jordemoderforordning for Hertugdømmet med Udkast til saadan. I en to Aar efter, $\frac{28}{3}$ 47 gentaget Henvendelse er der til Jordemoderskolen knyttet Ønsket om et anatomisk Teater. — Det synes først at være efter I. H. E. Bernstorff's Overtagelse af Præsidiet i Udenrigsministeriet (1751), at der er blevet rørt ved Sagen, idet der i Aarene 1754—55 veksles adskillige Skrivelser mellem Bernstorff, Bøssel og Magistraten i Flensborg, hvad dog først 1761 førte til et endeligt Udkast fra Bernstorff til den sidste, hvori der gaves Anvisning paa Skolens Installation i det gamle »Hospital zum heil. Geist«. Dette var en Stiftelse for gamle Enker efter Flensborg Borgere, der havde betalt Skat, og for Børn, men Magistraten satte sig energisk mod Planen som stridende mod Hospitalsfundatsen og henviste til, at Bøssel og hans Lærlinge kunde besøge Barselkoner i Hjemmene. Forhandlingerne herom har forhalet Ordningen, thi først $\frac{9}{4}$ 63 fastholdt Bernstorff igen over for Magistraten Ønsket om Anstaltens Anlæggelse i det gamle Hospital; der krævedes hertil Plads for 4 Barselkoner, fordelte i to Stuer, en Fødesal og et Værelse for Elever, hvis man ikke vilde foretrække at opføre et Sygehus, som i andre Henseender kunde være Byen til Nytte. Kort efter foreslog imidlertid Bøssel et andet,

under Opførelse værende Hus. Det fremgaar ikke tydeligt af Akterne, hvorledes det definitive Valg faldt, i det endelige Udkast til Anordningen og i Reskriptet ¹⁸/₂ 1765 bestemtes, at Anstalten skulde indrettes »in einem dazu ausersehenen Hause«.

Men kort inden Bernstorffs (og Bøssels) Udkast til Hertugdømmet Slesvigs »Hebammenordnung« stadfæstedes, ses Sagen at have været forelagt C. J. Berger, antagelig i Tiden omkring 1764—65, idet der fra hans Haand findes en (udateret) vidtløftig, ret skarp og paa enkelte Punkter interessant Kritik af samme. Det ser ud til, at Bernstorff paa egen Haand har indladt sig paa at opstille ret detaljerede Bestemmelser for Jordemødrenes Forhold under de forskelligartede Fødsler; Berger ironiserer herover og mener det ikke ganske stemmende med »Lovgiverens« Værdighed her at specificere Reglerne, »de naturlige Fødsler kræver ingen Jordemoderhjælp, det er Naturens Værk«, og ved de usædvanlige Fødselstilfælde skal hun tilkalde Hjælp, hvis Tiden tillader det. — Det i Midten af Aarhundredet ved den schwabiske Læge Mohr i Tyskland indførte Fantom blev af Bernstorff særlig anbefalet til Jordemoderundervisningen i Hertugdømmerne, men Bøssel ses ikke at have delt denne Anskuelse og derimod indtrængende holdt paa Undersøgelse og Øvelse paa Kadaver (!) med Anvisning paa, hvorledes slige skulde skaffes til Undervisningen, og i det endelige Udkast figurerer da ogsaa ved Siden af Mohrs Maskine »die Lage des Kindes an einem Cadaver worin das vor der Geburt gestorbene zeitige Kind«. Hertil bemærker Berger: »Woher nimmt der Lehrer ein solches Cadaver? in 23 Jahren habe ich nur eines zu zergliedern die Gelegenheit gehabt, aber wie wenig erklärt ein solches Cadaver den Lehrlingen! das Leben ist weg! alle Begriffe so hier entstehen, erklären sehr wenig den wahren Zusammenhang der Wirksamkeit des gebährenden Körpers. Das Touchieren in Geburtshülfe am Cadaver! das ist wahrlich noch keinem Menschen eingefallen, O wenn doch der Gesetzgeber Wissenschaft von dieser Arth nicht dogmatisieren wollte«. I det endelige Regulativ blev da ogsaa kun nævnt Demonstration af de kvindelige Genitalia paa Spirituspræparater. — Ikke mindre afvisende stillede Berger sig overfor Fantomet: »Die Maschienen sind nicht allein entbehrlich, sondern solche sind dadurch haupt-fehlerhaft, weil sie nichts gemeinschaftliches mit dem lebendigen und in der Geburth auf eine bestimmte Arth würcksahmen Körper haben, sie geben sehr falsche Begriffe, und bey Unterweisung der Hebammen ist es von noch grösserer Wichtigkeit dieselben vor falschen Begriffen zu bewahren,

als es nicht ist Ihnen richtige zu geben«. Derimod følte Berger sig meget tiltalt af en Bestemmelse i Anordningen, hvoraf han stærkt betonedede Savnet i Kongeriget og ønskede det afhjulpet. I den 7de § var nemlig fastsat, at naar Jordemoderen kunde vente den Fødendes Død inden Forløsningens Afslutning, skulde hun hen-vise til en Kirurg for at lade foretage Sectio cæsarea post mortem, selv mod de Paarørendes Ønske og Villie. Dette ansaa Berger imidlertid for utilstrækkeligt og mente, Hjælpen oftest vilde komme for sent; hans Forslag til anden Udvej for betids at faa Kejsersnittet udført var unægtelig ejendommeligt: »Diese Operation setzt keine Erfahrung in der Hebammenkunst voraus, sie erfordert wenig Geschicklichkeit und weiter nichts als nur die Vorsichtigkeit das in der Gebärmutter eingeschlossene Kind bey derselben Durchschneidung nicht zu verletzen. Ich bedaure immer dass unsere Landpriesler nicht einigen Geschmack an der Arzney Wissenschaft bekommen wollen, sie könnten wahrscheinlich grossen Nutzen schaffen. Ich muss hier anmerken, dass in beiden Königreichen kein Gesetz vorbanden ist, welches die baldige Eröffnung solcher Leichen befehle, welcher Mangel nicht allein zu ersetzen wäre, sondern dergl. Verordnung verdiente jährlich von der Kanzeley abgelassen und verneuert zu werden«.

Daniel Bøssel overtog Skolen i Flensborg; han var da allerede en aldrende Mand (61 Aar) men har ikke destomindre vistnok bestyret den til sin Død 1785, da Saxtorph i en Skrivelse, 1784 (hvorom s.), taler om »den gamle Bøssels Hospital i Flensborg«. Fra 1777 var V. G. Lilie († 1804) adjungeret ham i Embedet som Fysikus, og han forestod Skolen efter Bøssels Død, indtil den 1805 hævdedes, idet Undervisningen henlagdes til den dette Aar i Kiel grundlagte Fødselsstiftelse.

Hvad den samtidig i Altona oprettede Jordemoderskole angaar, da ses Tanken om en saadan ogsaa en Stund forinden at have været fremme. I den første Skrivelse, $\frac{1}{4}$ 1761, fra Bernstorff til Præsidenten i Altona, v. Qualen, henvises til, at der i *Nesslers Instruks 1756* som Demonstrator ved Anatomiteatret var paa-lagt ham eventuelt at forestaa en Jordemoderskole sammesteds, og nu fremlagdes Planen for en saadan, hvorom Præsidenten an-modedes at konferere med Prof. Maternus de Cilano, den tidligere Fysikus i Altona, der som Direktør 1740 havde indviet Theatr. anatom., og med den daværende Fysikus, Struensee. Fra Begge (saavel som fra Nessler) indsendtes Betænkninger, af hvilke Ma-ternus stillede sig ret køligt til Planen, medens Struensee ivrigt

optog den, henvisende til Göttinger Stiftelsen, som han selv havde frekventeret, og gav et nøje Udkast til dens Iværksættelse, stærkt betonende Nyttens af praktisk Undervisning i Fødselshjælp. — Sagen gik dog i Staa paa Grund af forskellige Hindringer, som Bernstorff hentyder til i sin næste Skrivelse ¹⁰/₄ 1763 til v. Qualen; samtidig ses Werlhof i Hannover at have villet substituere Nessler med Doctor Vogel, Stadsfysikus i Mölln, »en ægte Discipel af Roederer«, idet han i et Brev til Bernstorffs Læge, I. I. v. Berger, varmt anbefaler denne Protegé. Nessler har dog vel næppe behøvet at frygte Konkurrenten, i en lidt senere Skrivelse henstillede han, at han til sin Undervisning i Stedet for Bøssels Lærebog maatte benytte et af ham selv forfattet Eksemplar af »Lehrsätze der Hebammenkunst«, efter Approbation af Dekanus og Prof. art. obstetr. i København, et Ønske, der dog ikke blev opfyldt. — Forhandlingerne om Stedet for Skolen sluttedes da først 1765 med det Resultat, at den, som fra først af foreslaet af Struensee, blev knyttet til det anatomiske Teater, der var indrettet i en Sidefløj af Altonaer Tugthuset, efter beskeden Maalestok ligesom i Flensborg, med Værelser til 4 Barselkoner og en Fødesal. — At Bergers Raad er blevet indhentet med Hensyn til Altonaer Skolen, er der Intet, der tyder paa, Forhandlingerne synes her kun at være førte mellem Bernstorff, Struensee og Nessler.

Af Reskriptets Bestemmelser vedrørende Undervisning o. a. skal anføres nogle Enkeltheder. — Læredøtrene fik fri Undervisning, for hvilken betaltes 1 Rd. til Læreren og 1 Rd. til den fra Byen assisterende Jordemoder, hvilke Penge tilligemed 16 Skilling Lybsk ugentlig for Læredatterens Forplejning betaltes af Distriktet, hvorfra hun kom. Kursus holdtes om Sommeren fra Paaske til Mikkelsdag. Der optoges Svangre i de sidste Uger, fra først af kun gifte, men ved Resolut. 1769 indrømmedes, at naar gifte manglede, maatte svækkede ugifte Svangre optages; Anmodning om, at disse maatte fritages for »Bod og Fængselsstraf«, blev ogsaa bevilliget, da Anstalterne »ellers vilde miste deres Klientel«. For at gøre dette saa frugtbringende for Undervisningen som muligt skulde Jordemødrene i Altona og Flensborg være pligtige at tage mindst 1 Læredatter med sig til deres Fødsler i Byen og lade samme yde Hjælp under deres Anvisning, hvorfor der ydedes et Gratiale af 2 Rd., og i Instruksen for Demonstrator anatomiaë hed det, at for at skaffe mest muligt Materiale skulde fattige Fødende opfordres til mod et lille Vederlag maanedlig under Svangerskabet at indfinde sig i Fødesalen og lade sig undersøge,

og saadanne, hos hvem noget ekstraordinært kunde formodes at ville indtræffe under Fødslen, opmuntres til at indlægges paa Fødesalen. — Efter en Forestilling $\frac{3}{2}$ 1779 til tyske Kancelli blev Lazarettet i Altona forenet med Jordemoderanstalten, saaledes at sammes i Vinteren ledige Værelser benyttedes til Lazaret (!). — I Instruksen for Jordemødrene falder forskellige Punkter i Øje. Først den Bestemmelse, at ved Bryllup og Daab skulde en Tallerken gaa omkring til Indsamling af en Dusør til Jordemoderen, dernæst altsaa dennes Forpligtelse til ved truende Død under en Fødsel at tilkalde en Kirurg og om muligt tillige en Medikus, for at der kunde gøres Sect. cæsar. p. mort., ogsaa mod de Paarørendes Villie, og endelig paalagdes Jordemoderen overfor Ugifte den odieuse Pligt under Vesmerterne at udspørge den Fødende om, af hvem hun var blevet besvangret.

Nessler, der døde c. 1811, har vistnok ledet Altona Skolen til 1805, da den tidligere Fysikus i Rendsborg, Woldemar A. Nissen, overtog den, idet den oprindelige Bestemmelse, at den ligesom Skolen i Flensborg skulde nedlægges ved Kieler Stiftelsens Oprettelse $\frac{26}{4}$ 1805, ikke blev fastholdt; tværtimod, efter dette Tidspunkt blev de hidtil meget indskrænkede Lokaliteter udvidede og ved Donationer 1812 under Frederik VI forsynede med nyt Inventar*), men Jordemødrenes Eksamen skulde holdes i Kiel, hvor R. W. Wiedemann ansattes som Professor og Forstander, eller i København. Hvorlænge Nissen bestyrede Altona Skolen (han døde 1832), og naar denne blev nedlagt, kan jeg ikke oplyse; de af ham i nedenfor cit. lille Skrift lovede Redegørelser for Virksomheden i den synes ikke at være kommet frem.

Trods den vistnok noget tilbagetrukne Stilling, Berger har indtaget overfor den saaledes iværksatte Ordning af Jordemoder Undervisningen i Hertugdømmerne, har Bestemmelserne i samme, som Forbilleder, utvivlsomt spillet ind i Planer til Omdannelse af Jordemodervæsenet i Kongeriget, der sikkert nok skyldtes hans Haand.

Aaret 1771 var jo rigt paa Reformers og Forslag til saadanne fra Struensees og Bergers Side. Den 4. Jan. udgik Kabinettsordren til Universitetet om Forslag til Videnskabens Forbedring, men Konsistoriums Svar sidst i Marts, hvori der ogsaa var taget Hensyn til Ændringer i det medicinske Studium og Medicinalforholdene, blev kun vurderet »som ny Lapper paa en gammel

*) W. Nissen: Beschreib. d. neu eingericht. Entbind.-Lehr-Anstalt in Altona. Eine Gelegenheitsschr. bei Eröffn. dies. Instituts. Altona 1812.

Kjortel⁴¹⁾, og alt forinden, 22. Febr., havde Colleg. med. faaet Paalæg om at gøre Udkast til en ny Medicinalanordning. Kollegiet havde i de nærmest foregaaende Aar været beskæftiget med Udgivelsen af en ny Farmakopé, et Arbejde, der satte Frugt, idet Farmakopeen og den ny Takst blev stadfæstet 16. Juli 1772, men samtidig blev der altsaa taget fat paa Medicinalanordningen. Forslaget til denne, hvilket Norrie har ment at være gaaet tabt, findes i Rigsarkivet⁴²⁾ som Indlæg til Forhandlingerne om Farmakopeen, ledsaget af et Udkast, skrevet med Bergers Haand og dat. 8. Febr. 1771, hvilket viser, at Sagen allerede forinden den officielle Henvendelse til Coll. med. har været paa Bane mellem Berger og Struensee, og yderligere fremgaar af dette Udkast, at det i alt væsentligt fulgtes i den endelige Redaktion af Medicinalanordningens 61 Paragraffer*). De 12 sidste af disse danner da Kapitlet »Von Hebammen«, et interessant Aktstykke, der paa mange Punkter viser Ophavsmandens kloge Syn paa at faa gennemført en ensartet og rationel Jordemoderundervisning og Jordemoderhjælp i hele Landet, selv om den praktiske Udførelse af Forslaget vel nok vilde være stødt paa mange Vanskeligheder.

Blandt Paragraffernes Detailler skal her blot Hovedpunkterne i Forslaget fremhæves. — Ingen maatte fremtidig noget Steds i Riget øve Fødselshjælp uden de, der som lovlig underviste og prøvede Jordemødre, Læger og Kirurger var autoriserede dertil. For at gennemføre en hele Riget omfattende Ordning af Jordemodervæsenet og samle dette under een Myndighed skulde den ny Forordning ogsaa omfatte Hertugdømmet Holsten med Annekser; hvis den her ved Reskr. af 18. Febr. 1765 indførte Ordning i nogen Maade stred mod det ny Reglement, blev dette at følge, og Opsigten over Jordemødrene her skulde, ligesom Skolerne i Altona og Flensborg, paahvile Coll. med. — For hele Kongeriget skulde gennem Amtmænd, Magistrater, Fysici og andre Læger indberettes til Kollegiet, hvormange Jordemødre der var Brug for i de resp. Distrikter og Kredse, de forhaandenværende skulde møde for Lægerne, prøves, og Beretning om Resultaterne indgives. Ingen maatte herefter ansættes som Jordemoder uden efter grundig Undervisning og Legitimation af Colleg. med., og for at gennemføre dette skulde de ovennævnte Embedsmænd blandt Befolkningen udvælge dertil skikkede Kvinder i Alderen 20—30 Aar med behørlige legemlige og intellektuelle Egenskaber og sende dem for

*) Underskriverne er: Piper, J. J. v. Berger, C. J. Berger, Kratzenstein, Rottbøll, Wandeler og Tode.

et Aar til Skolen i København; skulde ingen findes, blev det Kollegiets Sag at skaffe andre, i Jordemoderskolen oplærte, til Erstatning. Udgifterne til Rejse, Underhold og Undervisning for disse Elever blev at afholde ved Bidrag fra Kommunen, dog at de Uformuende ganske blev befriede for noget Paalæg. — Ifølge en vel nærliggende Formodning om, at det kunde falde vanskeligt at skaffe det tilstrækkelige Antal af slige fuldt uddannede Jordemødre ud til Provinserne og paa Landet, og i Kraft af det Ræsonnement, »at de fleste Fødsler er naturlige og forløbe uden egenlig Fødselshjælp«, ses da den 57de § paany at bringe Bergers Plan om en Slags underordnede Fødselshjælpersker frem, der efter at have gaaet i Lære hos en Jordemoder skulde fremstilles for Fysikus til Prøve og, hvis den faldt tilfredsstillende ud, af ham antages som Stedfortrædere for Jordemødre, under disses Opsigt og Ansvar. Men andre Substituter for disse skulde ikke taales; saadanne, der uberettiget gav sig af med Fødselshjælp, skulde bøde med 3 Maaneders Tugthusstraf. — Alle Aspiranter til Fysikater, saavel som alle Læger eller Kirurger, der vilde øve Fødselshjælp, skulde underkaste sig Prøve for Jordemoderkommissionen og skaffe Attest for bestaaet Eksamen i Obstetrik.

For endelig ogsaa at drage Jordemodervæsenet i Norge ind under bedre Vilkaar skulde lignende Indberetning fra de paa-gældende Embedsmænd her sendes til Coll. med. om de Steder, hvor Jordemødres Ansættelse var paatrængende nødvendig, Tallet paa disse og den heldigste Bopæl for dem, som og de forhaandenværende skulde prøves, for at fremfor alt Ingen fremtidig øvede Fødselshjælp uden de autoriserede Jordemødre. Men her har jo aabenbart Fordringen om, at disse skulde oplæres i Jordemoderskolen i København, vist sig uigennemførlig, og i den 59de § fastsloges da resolut Oprettelsen af praktiske Jordemoderskoler i Kristiania og Trondhjem, og det overdroges Coll. med. gennem Forhandling med Stiftamtmandene i de to Byer at ordne Indretningen af disse Skoler med Flensborg Anstalten som Forbillede og vælge de behørigte Lærere.

Ret ejendommeligt var det Paalæg, der i § 60 knyttedes til Jordemoderens andre moralske Forpligtelser, at hun nemlig i Tilfælde af en Kvindes sandsynlig nær forestaaende Død inden Fødselens Afslutning i Tide skulde avertere dette for de Omværende og for Stedets Præst, og, med Muligheden at redde Barnet for Øje, sørge for Tilkaldelse af kyndig Hjælp til at foretage Kejsersnit post mortem, selv mod de Paarørendes Villie. — Tiltalende

var vel heller ikke det bestemte Forbud mod Jordemødrenes vante Skik at følge Barnet til Daab i Kirken, og allermindst i Betragtning af, at der lovedes Dusør for den, der angav Overtrædelsen af dette Paabud.

Det blev da navnlig ogsaa disse sidste Punkter, der tiltrak sig Kritik fra de Herrers Side, der i Finanskollegiet og Kancelliet fik Forslaget til Betænkning. Dette gik nemlig først til Finanskollegiet, under hvilket i Struensee Tiden slige Sager var henlagt, og selve den skæbnsvangre 16. Jan. 1772 ses Oeder, foruden andre kritiske Bemærkninger, at være betænkelig ved at afskære Jordemødrene fra den Kilde til en lille Indtægt, som Nærværelsen ved Daaben jo sikrede dem, men navnlig saa han skævt til den obligate Sektion i Tilfælde af Moderens Død: »Ist diese Sache gehörig ventilirt worden? sind bey anderen Nationen ähnliche Anordnungen, und ist man sicher genug gegen die Trüglichkeit der Anzeigen eines wirklich vorgefallenen Todes?«

Da Struensee var faldet, blev Sager som denne ved kgl. Resol. af 12. Febr. 1772 atter henlagt under Kancelliet, og fra dette sendtes den under 12. Maj tilbage til Kollegiet med Paategninger, der gik i lignende Retning. Saaledes fra Aagaard: »Jeg finder det betænkeligt, at en Mand skal tvinges til at lade sin Kone, som er i Barnsnød, aabne, naar en Chirurgus, som vel ikke altid er saa tilforladelig, siger, hun er død, og endda kan være meget uvis paa at redde Barnets Liv«, medens Luxdorph navnlig misbilligede Forslagets 1ste Paragraf: »Det synes en haard, om ikke barbarisk Lov § 50, at naar en Qvinde er i Barns Nød og kand ey betids faae Jordemoder, saa maac ingen anden tilstedeværende, om den end nok saa got forstod sig derpaa, komme hende til Hjælp«. — I Kollegiets Gensvar af 14. Juli holdt man i det Hele paa Forslaget, men var dog ikke utilbøjelig til at tage lidt Afstand fra den odiøse § 60: »I Henseende til den Betænksomhed, som forekommer i Anledning af § 60, hvorved det gjøres til Paabud endog mod Vennernes Villie at aabne en under Fødsels Smerter bortdød Moder for at rædde Barnet, maa vi forestille, at det endnu kunde synes haardere at lade et endnu levende Barn i den afdøde Moders Liv formedelst praejudicia langsom døe eller og med Moderen langsom begraves. Dog kan dette gjerne saaledes forandres, at denne Operation mere kan henstilles til Øvrighedens og Geistlighedens Tiltale efter Jordemoderens eller Accoucheurens Anmeldelse end til Lovens Tvang og Forordning«.

Muligt man altsaa var naaet til et Kompromis, hvad Ordningen af Jordemodervæsenet angaar, men dette var jo knyttet til Forslaget om Medicinalanordningen i Almindelighed, og et Hovedpunkt i samme, hvorpaa det Hele strandede, var Fordringen om, at Colleg. med. skulde danne et særskilt Departement med Eksekution og Jurisdiktion, hvad navnlig Oeder havde sat sig imod, og nu ikke mindre Kancelliet, der under 22. August, den sidste Skrivelse, der kan findes om Sagen, paany udtalte sig mod Kollegiets Ophøjelse til Departement og tillige mente det nødvendigt, hvad Kirurgerne Stilling angik, at konferere med disses Generaldirektør, og denne har næppe følt sig tilfreds med Forslagets Holdning overfor Kirurgerne eller ønsket dets Fremme.

Dermed sank altsaa dette i mange Punkter vel gennemtænkte Forslag til Jordemodervæsenets Forbedring hen i Forglemmelse, en Skæbne, der jo ramte saa mange af de Reformplaner, som Berger paa egen Haand, eller som Struensees Arbejdsfælle, udkastede i det sidste Par Aar, hvor han mere af Navn end af Gavn var Fødselsstiftelsens Overhoved. Hans midlertidige Tilbagetræden fra denne Post tilkendegaves vel officielt ved Reskr. af 15. Febr. 1771⁴³), der fritog ham for alle akademiske Forretninger, saalænge de andre Betjeneringer (Livmedikatet og Direktørstillingen ved den 7. Dec. 1770 oprettede kgl. Opfostringsstiftelse etc.) var ham anbetroede, »dog at han beholdt sin Ret til at ascendere in Facult. medic. efter sin Orden«, en Ordre, der blev taget til Efterretning i Konsistoriums Møde i Marts s. A.⁴⁴). Men der er jo nok, der tyder paa, at Berger allerede inden dette Tidspunkt kun har kunnet offre Virksomheden i Akkouchementshuset en sparsom Del af sin Interesse og Arbejdskraft; allerede inden han 17. Juni 1770 blev Livmedikus hos Christian VII, havde hans Virksomhed ved Hoffet været paakrævet i Anledning af Tronfølgerens (Frederik VI) Fødsel 28. Jan. 1768 paa Kristiansborg Slot, med den efterfølgende »besværlige og meget vanskelige Barselseng«⁴⁵), og efter hans Tiltræden af Livmedikatet og dermed følgende intimere Forbindelse med Struensee blev hans Tid og Interesse jo optaget af saa meget andet, der laa den beskednere Professor- og Overlægestilling fjærnt. Forskellige Antydninger af, at han maatte forsømme de Pligter, der var paalagt ham, mangler da heller ikke. Saaledes maatte Jens Bang i Aaret 1768 »i Bergers Fraværelse« holde Forelæsninger over Anatomi paa

Kunstakademiet*), og i Kofod Anchers Program ved Bangs Doktorpromotion (1774) beretter denne, at han 1769 hørte Bergers teoretiske Forelæsninger over Kirurgi, »saa ofte der var Lejlighed til at høre dem, thi med mange andre beklagede han Afbrydelserne i disse Forelæsninger«.

Her er ikke Stedet til at følge Enkelthederne i det sidste Afsnit af Bergers Bane inden Dommen og Forvisningen med de efterfølgende sørgelige Aar i Aalborg og i Kiel, det er paa udlømmende og fængslende Maade gjort af Jul. Petersen i hans Monografi over Berger, der burde kendes og læses af hver dansk Læge. Til de sparsomme Kilder, der kaster om end kun et Strejfflys over Bergers nærmere Forhold i disse Aar, hører, foruden et af mig før offentliggjort¹⁰⁾ Brev fra ham til Hjelmstjerne, yderligere nogle Breve, jeg senere har fundet i Rigsarkivet, og i Betragtning af de faa egenhændige Dokumenter af den Art, Berger har efterladt os, har jeg samlet dem eller Brudstykker (af de defekte) i et af de her vedføjede Bilag (VII).

Naar Brevet til Hjelmstjerne, der var skrevet knapt to Aar efter Kaldelsen til Kiel, klart nok røbede Bergers Misstemning ved Opholdet her og hans Harme over de tidligere Venners og Bekendtes kølige Adfærd mod ham, var det de samme Følelser, der gaar igen i saa godt som alle disse hans Skrivelser. To af dem er fra Kiel (⁵/₁₁ 1775 og ⁵/₃ 76) adresserede til Heinr. Ernst Schimmelmänn, hvis Familie han har været stærkt knyttet til, Resten er 10 Forretningsbreve, de 8 fra Eksilet i Jylland, de 2 fra Kiel (⁷/₁₀ 74 og ¹⁹/₂ 82) til Justitsraad og Bankkommisær Joh. Gottlieb Gondolatsch, Schimmelmänn's Agent og højre Haand, indkaldt af denne fra Sachsen, og som ses at have været Bergers økonomiske Raadgiver.

Den 18. Maj 1772 faldt Kommissionsdommen, der forviste Berger til Aalborg, og den 16. Juni ankom han hertil**). At han under Opholdet i Nørrejylland, indtil han i August 1774 her modtog

*) Klingbergs Nekrolog over J. Bang i Bibl. f. Læger 1810. — I Brev ⁶/₈ 71 fra Hirschholm til Grev Moltke (Akademiets Arkiv) frasagde Berger sig formedelst sine øvrige Forretninger Stillingen som Professor ved Akademiet, samtidig udnævntes han til Æresmedlem; ³/₂ 72 blev Diplomet supprimeret indtil videre. — Hvad der (efter Klingberg) gav Anledning til, at J. Bang 1764 »efter Bergers Anmodning holdt Forelæsninger for Jordemødrene paa den kgl. Fødselsstiftelse«, maa staa hen; dette Vikariat omtales mærkelig nok ikke af Bang selv.

**) Jydske Efterretninger (Aalborg) 1772 Nr. 25, 19. Juni, Fredag: »I Tirsdags Aftes ankom hertil Prof. og Doct. chir. Hr. Chr. Joh. Berger.«

Meddelelsen om sin Ansættelse i Kiel, har svinget mellem Haab og Tvivl med Hensyn til sin fremtidige Stilling, fremgaar klart af Brevene til Gondolatsch, og ikke mindre, at Tanken om at kunne vende tilbage til København, en Tid i hvert Fald, ikke har været ham ganske fremmed. I det første Brev til Agenten (¹⁰/₈ 72) skriver han: »Mein unglückliches Schicksal wird doch endlich einmahl müssen entschieden werden«, og næste Aar, 4. Marts, meddeler han, at han har skrevet til Etatsraad Guldberg og anholdt om Tilladelse til for en Tid idetmindste at maatte komme til København for at ordne Privatsager, og med Uaalmodighed afventer Svaret. Sikkert nok har det været afvisende, thi 28. Juni s. A. tilskriver han Gondolatsch, i hvis Hænder Salget af hans Hus i København var lagt, at der var den største Sandsynlighed for, at han aldrig vilde komme til at bebo dette Hus, end sige se det*). I næsten hvert af disse Forretningsbreve hentyder han til sin Stilling som den af Venner og tidligere Bekendte glemte og forladte Mand: »so gantz von meinen übrigen Freunden und ältesten Bekannten vergessen« (¹⁰/₈ 72), »von allen Menschen verlassen und von meinen ältesten Freunden vergessen« (²⁴/₈ 72), »ich habe keinen Menschen in Kopenhagen, der sich dieser Sache annehmen könnte« (⁴/₃ 73), »vertraulicher Umgang, Dienste, Freundschaft, Versprechungen, alles ist vergessen« (¹⁷/₆ 73) o. s. v.

Den Dom om Bergers opoffrende Virksomhed som Læge i Aalborg, der kommer til Orde hos Jul. Petersen**) og V. Ingerslev***), støtter sig vistnok til G. L. Badens⁴⁷) Bemærkning i saa Henseende: »Flere Aar derefter hørte jeg ham i Aalborg omtale med megen Deltagelse . . . for sin Beredvillighed i uden Fordeel at hjælpe de fattige Syge«, og der er jo ingen Grund til at tvivle om, at Berger her ydede sin kyndige Lægehjælp, naar Lejlighed bødtes, men at hans Ophold i Aalborg kun har været spredt og

*) Bergers Hus laa i Amaliegade, det nuværende Nr. 9. Vejviseren 1770 (den tidligst trykte for København) nævner ham boende Amaliegade, 1772: Amaliegade Litr. a. Ejendommen, der 1752 assureredes af »Stoelmager Peder Svendsen«, har Berger erhvervet 1769, da den paa ny assureres (for 7800 Rd.). Hans Køber blev sikkert Henr. Callisen, der 1775 er Ejer og har boet der til sin Død (1824); fra 1838 tilhørte den Konferentsraad Jonas Collin (Hoved Assurance Bog Litr. G, Landsarkivet). Den fra Gadelinien bag en Jerngitterport tilbagetrukket liggende Gaards Beliggenhed ses paa Kortet Bilag VIII, (Nr. 311).

**) l. c. p. 82: »det var hans Glæde og Tilfredsstillelse opoffrende at tage sig af Byens fattige Syge«.

***) »I Aalborg hvor han snart blev almindelig afholdt som en uegennyttig og dygtig Læge« (Danm.s Læger og Lægevæsen II, 1873, p. 401).

afbrudt af hyppige og lange Fraværelser, viser noksom Skrivelserne til Gondolatsch. — I det 24. Aug. 1772 herfra dat. Brev meddeler han i en Efterskrift: »Ich datiere meine Briefe immer von Aalborg, ob ich gleich bis jetzt noch nur selten in dieser Stadt bin, aber diesen Winter gedenke ich mich daselbst beständig aufzuhalten«. — Længere end til tidligt paa Foraaret har dette Vinterophold i Aalborg dog ikke varet, thi hans næste Brev er dat. 4. Marts 1773 fra Herregaarden Villestrup*), og de følgende to (17. og 28. Juni 73) fra Mariager Kloster**). Her var han i Slægtninges Kreds***), taler om i længere Tid at ville slaa sig til Ro der og nyder et fredeligt Velvære, som han aldrig tidligere havde kendt. — Fra samme Sted skrev han ligeledes den følgende Sommer (1774) 23. Juni, 25. Juli og 8. August, i hvilket sidste Brev han meddeler Modtagelsen af sin Bestalling som Professor i Kiel****). I Efteraaret 74 er han altsaa flyttet hertil; i et Brev

*) Villestrup i Aistrup Sogn bragtes af Else Margrethe Sehested til hendes Mand Gehejmerraad Rosenkrantz til Krabbesholm († 1777), som 1757 oprettede V. til et Baroni, der gik over til Sønnen Iver Rosenkrantz, † 1815 (efter Trap).

**) Mariager Kloster gik 1720 fra kong. Len over i privat Besiddelse. Det solgtes 1726 til Mathias de Thestrup, Landsdommer i Nørrejylland, og efter hans Død 1769 gik det over til Sønnen, Landsdommer og Justitsraad, senere Konferentsraad og Kammerherre Frants de Thestrup. 1796 uddøde hans Slægt (Mariager By og Klosters Hist. ved Dahlerup, 1882, p. 62).

***) Bergers Hustru var Laurentia (Rentze) Thestrup, Datter af Etatsraad Th. Hun blev gift 1760, døde 1764; Aaret før havde hun haft en besværlig Fødsel, »hvor der maatte bruges andre Midler end det ordinære«. En Søster var gift med Jens Sneedorff, fra 1751 Prof. i Lovkyndighed ved Sorø Akademi, 1761 Lærer for Arveprins Frederik, † 1764. Hun var udset til Kammerfrøken hos Caroline Mathilde, men afslog det (»Thestrupiana« i Aalborg Stiftsbibl.). En anden Søster var gift med Præsten ved Vartov, senere Prof. theol., Poul Egede.

****) Den Andel, der (af Jul. Petersen og G. Norrie) er blevet tillagt Svogeren, Poul Egede, i dette Avancement, turde vel nok, som af Edv. Holm (Danm. Norges Hist. 5. Bd., 2. B., p. 682) bemærket, være traadt i Skygge for end vægtigere Indflydelser. A. P. Bernstorff, der havde Modbydelighed for Berger og ikke forstod at vurdere hans videnskabelige Begavelse, højede af for Schimmelmann og Hustru og ikke mindst for den mere fordomsfri Guldberg, der mente Berger haardt behandlet, hvad tydeligt skinner frem i denne Passus i Brev $\frac{1}{8}$ 74 fra Bernstorff til D. Reventlow (velvillig overladt mig af Dr. A. Friis): »je doute que nous pouvons nous dispenser de placer le petit Berger à Kiel. Guldberg est persuadé qu'on lui a fait tort par son exil, et la cour n'en doute par consequent pas. Il est vrai que son ivresse n'a duré que six mois et qu'il en étoit revenu dans les derniers temps du règne de Struensée; il est également vrai qu'on n'a rien prouvé contre lui, et que le sentiment de vouloir réparer un traitement peut être trop sévère, est trop beau pour le condamner. Il s'y joint que tous les savants d'ici sont d'accord à louer ses talents distingués pour la chaire de professeur . . .«

kort efter (7. Oktob.) beretter han Gondolatsch om sit Møde med en Gren af Familien Schimmelmänn, og i det sidste, 8 Aar senere skrevne, forhører han med Bekymring om den gamle (Heinr. Carl) Schimmelmännns Befindende, hvis Død kort efter indtraadte. — Af mere Interesse er de to fra Kiel til Heinr. Ernst Schimmelmänn adresserede Breve, idet han i det første, der er skrevet i November 1775, altsaa ikke stort over et Aar efter hans Ansættelse, berører et Løfte fra den gamle Schimmelmänn om at ville interessere sig for hans Affærer i den Retning, at han kunde faa Afsked fra Universitetsstillingen og erholde en livsvarig Pension, og beder Sønnen om, hvor Lejlighed gives, at minde Faderen om dette Løfte og ogsaa selv virke for dets Opfyldelse. Han lægger i den Henseende ikke Skjul paa, hvor svært det var for ham efter saa mange Aars offentlig Tjeneste i København nu at føle sig »à la queue d'une faculté . . . où je ne serais jamais qu'un hors d'oeuvre, et à cet égard au moins, absolument d'aucune utilité«. Det andet, c. 4 Maaneder senere skrevne, Brev viser, at han har faaet Afslag fra Schimmelmänn, og aftvinger ham bitre Ord om ikke mere at skulle prøve paa at kæmpe mod sin Skæbne; en foreløbig Trøst er det ham, at Universitetets Kurator har stillet ham i Udsigt at blive fritaget for Arbejdet i Sommersemestret (1776) og ment uden Vanskelighed at kunne udvirke denne Naadesbevisning hos Kongen; selv om han maatte ønske denne Dispensation varig og ikke begrænset for Tid, vilde der dog deri ligge et for Offentligheden utvetydigt Bevis paa Hoffets tilbagevendende Gunst, og uden slikt Tegn vilde han aldrig kunne føle sig tilfreds. — Den attraaede Oprejsning naaedes vel yderligere gennem den ham ²/₁₀ 1776 tildelte Etatsraadstitel, som formentlig nærmest skyldtes Schimmelmänn trods Modstanden fra Bernstorffs Side, der ansaa Berger »for en umoralsk og intrigant Person og aldrig glemte ham hans Fortid« (A. Friis)⁴⁸).

I Betragtning af, at Berger saa hurtig opgav Ævred og Troen paa at kunne udrette noget ved det lille Universitet, bliver det lettere forstaaeligt, at det lykkedes ham efter kun 5 Aars Tjeneste ved dette at blive fritaget for alle akademiske Forretninger for derefter at leve som Privatmand de sidste 10 Aar, indtil Døden befriede ham 2. April 1789.

ANDET AFSNIT.

Matth. Saxtorphs Ungdom og Studietid. — Første literære Arbejder. — Udenlandsrejsen. — Hans Lærere i Udlandet. — Disputatsen og Kritiken af samme. — Første Forelæsning. — Stadsakkoucheur. — Vikar for Berger. — Indflytning i Oeders Lejlighed. — Overlæge paa Alm. Hospital. — Prof. art. obstetr. designatus. — Reservemedikus ved Fredr. Hospital. —

Allerede inden Bergers pludselige Fald var Vejen banet for Saxtorph til at blive hans Arvetager. Ikke blot havde de mange andre Opgaver, der det sidste Aarstid inden Katastrofen 17. Januar 1772 nødsagede Berger til at stille sin akademiske Virksomhed i Bero, bragt hans Elev i den heldige Stilling som Vikar i Jorde-moderskolen »under Bergers bestandige Opsigt og Direction«, men de Struensee'ske Omvæltninger i Aaret 1771, navnlig forsaauidt de angik Fattigvæsenet og Frederiks Hospital, bidrog, som senere skal vises, i mer end en Henseende til at jævne Vejen for Saxtorph. — Og dertil kom endelig, at han netop paa det Tidspunkt stod som den efter Tidens Fordringer fuldt udrustede Mand til at overtage saadant Hverv, nylig hjemkommen fra en 3aarig Udenlandsrejse, særlig lagt an paa Obstetrikens Studium, og umiddelbart forinden kreeret til Doktor ved Universitetet. — Saxtorphs Karriere, inden han naaede til dette Trin paa Videnskabens Bane, havde vel i mangt forment sig som andre fattige Studerendes paa den Tid, men støttet, ogsaa i dette Afsnit af hans Liv, ved Velynderes og høje Foresattes hjælpende Haand.

Matthias Saxtorph var født 1740 i Mejrup Præstegaard ved Holstebro og blev, forældreløs fra sit 4de Aar, opdraget hos en Borger, Chr. Bastrup, i Holstebro, indtil han, 10 Aar gl., kom til København, hvor den ældre Broder Joh. Chr. Saxtorph, senere Rektor i Roskilde, underviste ham sammen med Auktionsdirektør Bugges to Sønner*), til hvem han knyttede et varmt Venskabsforhold, og i hvis Hjem han blev optaget. Efter 1756 privat at være dimitteret til Universitetet tog han den filosofiske Eksamen

*) Thomas B. (1740—1815) var fra 1772 Prof. ved Universitetet i Matematik og Astronomi.

og kastede sig nu over Medicinen. — Glimrende Lærerkrafter var det vel ikke, der her mødte ham: i Anatomi og Botanik B. J. de Buchwald, i Materia medica Lodberg Friis, og Kratzenstein i Eksperimentalfysik og Kemi; Prisen for Nidkærhed som Lærer bar vel den sidste. Da Rottbøll 1760 kom hjem fra sin botaniske Studierejse og overtog Vikariatet for Buchwald (i Anatomi og Botanik), blev Saxtorph hans anatomiske Prosektor, og det synes, som om det var dette Fag, han fra først af nærmest valgte som sit Speciale*). Norries Tvivl¹⁾ om, at han allerede paa dette Tidspunkt gav Undervisning i Anatomi, hæves vel ved Paul Scheels²⁾ Udtalelse, at Saxtorph paa Ehlers Kollegium, hvor han 1759 var blevet Alumnus, indrettede et Laboratorium og der holdt Forelæsninger for sine Jævnaldrende, hvilket Auditorium han senere synes at have ombyttet med et lignende i et Hus i Universitetsgaarden, som Konsistorium 1760 gav ham Lov til at benytte i dette Øjemed. —

Fig. 7. Matthias Saxtorph**).

Hans første Arbejder var da ogsaa anatomiske. Efter Tidens Skik var Alumnerne paa Kollegierne pligtige at forsvare latinske Disputationer, der udkom i Trykken, og med Thom. Bugge som Opponent forsvarede Saxtorph i Decemb. 1759 sin første Afhandling: »Disquisit. mechan. med. de situ hominum convenientiss. in eundo et jacendo«, der drøftede Blodløbets Forskel i siddende og liggende Stilling, Ligevægtsforholdene under oprejst Holdning etc. I Aaret 1761 udviklede han i en lignende Traktat: »Quaestio anatomica cui bono?« Anatomiens Betydning og lod denne ogsaa gælde Teologerne — selv havde han Aaret forud taget teologisk Eksamen — forsaavidt den lærte Guds Vis-

*) Mærkeligt nok sluttede Saxtorph ogsaa sin Forfattervirksomhed paa samme Felt, idet hans sidste Skrift var den Aar 1800 udgivne »Osteologi«, hvoraf kun 1ste Del, omfattende Hovedet, udkom, og hvor han gjorde Forsøget at indføre en dansk Nomenklatur.

***) Lahde ad viv. del. et sculps. Hafn. 1798.

dom at kende og var et Værn mod Ateismen; iøvrigt udtalte han sig her som en delvis Modstander af Vivisektionen.

Men samme Aar var Saxtorph kommet i Berøring med Berger og fandt i ham en Lærer, der hurtigt ledede hans Interesser i anden Retning, thi efter hans egne Ord at dømme sluttede han sig jo fra allerførste Stund til Berger, som en af dennes ivrigste Elever, der efter al Evne udnyttede den Adgang til praktisk Øvelse i Akkouchementshuset, som nu bødes. — For disse sine tidligste Erfaringer og Indtryk som Begynder i Obstetrikens Studium gjorde han da Rede i en lille Afhandling, »Tentamen medic. de doloribus parturientium«, den tredje af de Disputationer, han holdt paa Ehlers Kollegium, og som han med Urban Bruun Aaskow til Opponent forsvarede den 6. Juli 1762. Det er de Grund-sætninger, Berger i sin Disputats (1759) havde fastslaaet for Forløbet af den regelmæssige Issefødsel, Eleven her rekapitulerer, med aabenhjertig Tilstaaelse af, hvor længe det varede for ham, den i Eksploration Uøvede, inden han overvandt de Vanskeligheder, der fra Modermundens, Fødselssvulstens, Fostervandets etc. Side kunde hindre Erkendelsen og Forstaaelsen af Fosterhovedets Indstilling i Bækkenet og Passage gennem dette, saaledes som Berger havde fremstillet disse Forhold.

Som allerede før berørt var Saxtorph den eneste blandt de Studerende, der frekventerede Stiftelsen i Bergers Tid, der har givet et lidt nærmere detailleret Indblik i Virksomheden her, forsaavidt han lagde de 32 naturlige Fødsler, der forefaldt i hans Trimester Juni—August 1763, til Grund for det næste Skrift: »Erfaringer samlede paa det Kgl. Fri-Jordemoder-Huus angaaende den fuldstændige Fødsel«, Sorø 1764. Det er altsaa de Erfaringer, han nu som mere moden Elev har samlet paa dette Sted, »der er bleven en Skole, hvor Videnskaben blomstrer, Studerende øves og Konsten forbedres«, der lægges frem i Skriftets første Del, medens han i den anden søger »at udlede Aarsagerne til de Begivenheder, som Erfarenheden i den første Deel har lagt for Lyset«.

Der er ingen Tvivl om, at dette lille Skrift, skøndt det saare langt fra er noget originalt Arbejde, men kun et velkrevet Udtryk for Bergers Lære, i høj Grad har bidraget til at grundlægge Saxtorphs Ry som obstetricisk Forfatter og da navnlig i Udlandet, hvor Berger egentlig var en ukendt Mand. Thi Forstaaelsen af, at denne stod bagved som Garant for Saxtorphs »Erfaringer«, fremlyser dog heldigvis af Anmeldelsen i »Kjøben-

havns Nye Tid. om lærde Sager³⁾): »Dette Skrift kan ansees som den første Grøde af Jordemoder-Kunstens Tilvæxt ved det fri Jordemoder Huus man kan ansee denne Afhandling som en Virkning af de herlige Anstalter, vor allernaad. Konge har anrettet ved det Kgl. fri Jordemoder-Huus, man veed, at Læremesteren er vores berømmelige Professor Berger« Paa nok saa utvetydig Maade kom det samme til Orde hos Daniel Bøssel, naar han i Fortalen til sin »Kort Underretning for Jordemødrene i den Flensburgske Jordemoderskole« (1765) bemærker: »den største Anstøds Steen i Jordemoderkunsten har hidt ind til voren de Kjendetegn paa Ansigtets Leye, naar Hovedet kommer foran . . . imod hvilken endnu for faae Aar de lærdeste og berømmeste Fostermestere har stødt sig skrækkelig. Men nu har Herr Professor Berger i Kjøbenhavn i sin inaugural Disputatz disse Kjendetegn ganske nøye beskrevet, og de trykte Erfaringer som Mons. Saxtorph har samlet paa det der værende Kongl. Frijordemoder Huus, bekræfter samme fuldkommen«. Selv om Bøssels Piece samme Aar udkom paa Tysk, har den vel ikke havt synderlig Udbredelse ud over den lille Kreds, den var bestemt for, og udenfor Danmark har man derfor næppe havt rigtig Rede paa Forholdet. Ydermere var Saxtorph saa betænksom 2 Aar senere at udgive sit Værk paa Tysk, hvilken Oversættelse*) synes at have tiltrukket sig en vis Opmærksomhed, for saa vidt Plenk i Wien ikke forsmaaede i det 5. Kap. i sine »Anfangsgründe d. Geburtsh.« (1768) at lægge Saxtorphs Skildring af den naturlige Fødsel til Grund for Fremstillingen uden at nævne Kilden, hvad Saxtorph ogsaa senere (i Dissertationen) beklagede sig over, hvorfor Plenk i den næste Udgave (1774) redresserede sin Forglemmelse ved at tilføje: »Dieses ist der Abriss von der Kette aller Erscheinungen, so in der Geburtshandlung nach den Naturgesetzen vorbei gehen, und welche Hr. Prof. Saxtorph mit der Pinsel der Natur so richtig gezeichnet hat«. —

Efter Studiernes Afslutning tog Saxtorph 1765 medicinsk Eksamen, modstod Fristelsen til hurtig at komme i Vej ved at søge Fysikatet i Ribe, der omkring det Tidspunkt var ledigt, og som han ved Fakultetets Støtte havde grundet Haab om at erholde,

*) »Erfahr. die vollst. Geb. betreff.: so auf d. Königl. freyen Geburtshaus in Kopenh. gesammelt. Kopenh. 1766«. — Jeg har tidligere (Bibl. f. Læger 8. R., IX, 1908: Læren om Issefødslen og den »danske Skoles« Andel i samme) gjort opmærksom paa det mærkelige Forhold, at Bogen nu ikke eksisterer her i Landet og heller ikke er opført i »Bibl. Danica«.

idet han tog sin Ansøgning tilbage*) og til Gengæld fik Ønsket om yderligere Uddannelse opfyldt ved Ansættelse som medicinsk Kandidat paa Fredr. Hosp. under Fabricius. Det var efter Scheel Hofkirurgen Wohlerts Yndest, der skaffede ham ind her**); Rottbøll havde ladet Saxtorph demonstrere en anatomisk Nyhed for Wohlert, Anastomosen mellem N. intercostalis***) og 5te—6te Hjernenervepar, derved havde han introduceret sig i dennes Bevaagenhed, der senere end mere kom ham til Gode. Sammen med Wohlert havde den af Bernstorff 1751 indkaldte, senere særdeles indflydelsesrige Livmedikus Joh. Just v. Berger, med Held behandlet et Benbrud hos Fred. V, og sin Tilfredshed med Resultatet gav Kongen Udslag i et Tilbud til de to Kirurger om en Naadesbevisning, som de uegennyttigt anmodede om maatte blive en Studierejse for to yngre fremadstræbende Læger og udpegede hertil Henrik Callisen som Kirurg, Saxtorph som Fødselshjælper.

Efter Afslutning af en godt etaarig Kandidattjeneste paa Fredr. Hosp. begav Matth. Saxtorph sig altsaa i Foraaret 1767 ud paa sin 3aarige Udenlandsrejse, om hvilken han i Programmet ved Disputatsen kun har meddelt faa Detailler og i senere Skrifter spredte Bemærkninger hist og her om de Erfaringer, han høstede hos de forskellige fremmede Lærere, han kom i Berøring med.

*) Saaledes efter R. Nyerups og Paul Scheels Fremstilling, men Ribefysikallet, der efter Anchersens Død 1760 indehavdes af Levin Andreas Wernecke, blev ikke ledigt den Gang. Wernecke, der var affældig, og »Stiftet ey alt for vel tjent med ham«, ses (Rigsark., Kancell.s Breve 15. Marts 1766) at have ansøgt Kongen om at maatte afstaa sit Embede til Fysikus Ingwersen i Fredericia, men Kancelliet erklærede, at sliG Ansøgning ikke kunde forelægges »da det ikke stod til ham at afstaae hans Embede til hvem han vil«. Han forblev da ogsaa i samme til sin Død 1772, da han afløstes af Andr. Frausing Fridsch.

**) Allerede en Stund forinden Ansættelsen har Saxtorph haft Ekspektance paa Pladsen. Blandt Forhandlingsemnerne i Direktionens Møde ^{29/10} 1765 var: »Stud. Medicinæ Urban Bruun Aaskov ansøger ved underdan. Memorial, at ifald Mons. Høg, som nu er examineret, skulle blive employeret og altsaa Vacance for en medicinsk Studerende her ved Hospitalet, han da dertil naadigst maatte vorde antaget«. Der resolveredes: »Studios. Saxtorph er for det første udseet at succedere Høg, men naar igjen Vacance falder og Hr. Doctor Fabricius da med Aaskov er fornøyet, kan han vente dertil at blive antaget«. Høg blev i Febr. 1766 Fysikus i Holbæk, først da altsaa traadte Saxtorph til ved Hospitalet; det følgende Aar blev Aaskow Kandidat ved samme.

***) »Nerv. intercostalis magnus« var det ældre Navn paa N. sympathicus.

Hvad R. Nyerup, og efter ham P. Scheel, har efterladt os i Biografien af Saxtorph, giver ogsaa kun et løst Skøn om Rejsens Enkeltheder og de Stationer, han valgte til sine Ophold. At den er bleven tiltraadt i Følge med H. Callisen, er vel sandsynligt, da denne ogsaa forlod København i Foraaret 67, Datoen for Udstedelsen af deres Rejsepas var den samme, 30. Maj 1767*). Men deres Veje skiltes i hvert Fald snart, thi Callisen tog straks til Paris, hvor Saxtorph jo sluttede. Derimod har denne i Wien haft Adgang til en Landsmands Selskab, thi Fridsch, der rejste ud 1768**), meddeler i Programmet til sin Doktorpromotion⁴), at han her ved Vennen Saxtorphs Velvillie blev introduceret hos v. Swieten og Livlægen Störck. Det første Ophold blev gjort i Flensborg, hvor han et Par Dage var Gæst hos Bössel, om lignende Besøg ved Jordemoderskolen i Altona forlyder der Intet, saalidt som om andre Stationer paa Vejen før Ankomsten til Wien.

Paa det Tidspunkt, Saxtorph kom hertil, virkede endnu de Haen som Lærer i »Bürgerspital z. heil. Geist«, og Auenbrugger som Perkussionens Banebryder i det spanske Hospital; muligt det var det Ry, hvori den førstes kliniske Undervisning stod, der virkede dragende paa Saxtorph, ligesom kort efter (1771) paa hans senere saa berømte Kaldsfælle Boër, og at de Haen hørte til Saxtorphs Lærere i Wien, nævner han da ogsaa selv. Fra det spanske Hospital taler han derimod kun om Livkirurgen Homburgs Operationer, ligesom han i det Patzmannske Hospital overværede Collins Forsøg med Störcks nye Midler mod Kræft, medens han i Nosocom. Misericordiæ fulgte Quarin. — Fra en Side set kunde det maaske undre, at Saxtorph valgte Wien til sit Hovedopholdssted og blev der i henved 2 Aar, hvis Maalet for hans Uddannelse i fremmed Land, hvad jo ligger nærmest at formode, i Særdeleshed galdt Fødselsvidenskaben, thi særlig gunstige Betingelser til just at belæres i denne Gren af Lægekunsten var vel egentlig ikke at finde i Wien paa den Tid, Saxtorph opholdt sig der, hverken hvad den kliniske eller teoretiske Undervisning angik. —

*) Rigsark., Patent. Extracte ³⁰/₅ 1767: »Salvus conductus pro medicinae studios. Matthia Saxtorph Austriam aliasque regiones externas petituro, et in simili: pro chirurg. studios. Henrico Callisen in Galliam aliasque reg. ext. profecturo.«

**) Hans Pas er udstedt ¹²/₈ 1768.

Allerede langt tilbage i Tiden havde i Wien de Svangre fundet Optagelse i det gamle »Bürgerspital z. heil. Geist«, der senere forenedes med St. Marx, hvor der fra Begyndelsen af det 18. Aarh. var en Afdeling for fattige Fødende paa 16 Senge, der senere af Kejserinde Eleonora*) forøgedes til 66 med aarligt 3—400 Fødsler. Hospitalet (Fig. 8), der tillige rummede en Afdeling for Syfilitiske og Afsindige, skildres som saadant, at det kun optog det laveste Proletariat. Men Undervisning fandt ikke Sted her, før Maria Theresia, under stærk Protest fra Gejstlighedens Side, 1752 aabnede det for Læger og Jordemødre. Ogsaa hende skyldtes den første ordnede Jordemoderundervisning i Østerrig, der ved et Hofreskr. 1748 blev lagt i den kejserlige Livlæge Molinaris Hænder og 6

Fig. 8. St. Marx.

Aar senere overtaget af Johan Nepomuk Crantz, den første Lektor i Obstetrik ved Wiens Universitet. Selv om det med Rette blev sagt om Maria Theresia, at hun »forenede et kronet Hoveds Visdom med en Moders Følelser«, er der vel næppe Tvivl om, at det

var Gerhard v. Swieten, Reformatoren af Lægeundervisningen i Wien, der gav Stødet til Kejserindens Omsorg for den i Østerrig saa forsømte Fødselshjælp, der indtil da kun havde været betroet uvidende Jordemødre. Udelukket paa Grund af sin katolske Trosbekendelse fra Maalet at blive Boerhaaves Efterfølger i Leiden havde v. Swieten 1745, efter tidligere Afslag, modtaget Tilbudet om Stillingen som Maria Theresias Livlæge. — Naar han som Grundlægger af »Wiener Skolen« særlig befæstede dennes Ry ved Valg af Lærere som Klinikeren de Haen, Farmakologen Störck og Botanikeren Jaquin, kom hans reformatoriske Iver ogsaa Obstetrikken til Gode, selv om de Mænd, der ved v. Swietens Initiativ blev de første Repræsentanter for dette Fag ved Wiener Universitetet, ikke just vandt Navn af første Rangs Kapaciteter. I Studiet af Obstetrikken var v. Swieten selv bevandret og offrede denne et ikke ringe Afsnit i det 4de Bd. af sine berømte Kom-

*) Gift med Kejser Leopold I (1658—1705).

mentarer til Boerhaaves Aforismer, der blev afsluttede i Wien, i hvilke han, uden at Fremstillingen just røber ham som den praktiske Akkoucheur, viser sig som en i den obstetriciske Literatur særdeles kyndig Forfatter, der ofte blev citeret af Andre, saaledes ogsaa af Saxtorph.

Den første Doktorand (1750) blandt v. Swietens Elever ved Wiener Skolen var Crantz, der gennem hans anbefaling fik Rejsestipendium af Kejserinden for i Paris at uddanne sig i Fødsels-hjælp hos Levret og Puzos. Efter Hjemkomsten 1754 blev han udnævnt til Lector art. obstetr., men beholdt kun denne Stilling til 1756, da den ombyttedes med Professoratet i Medicin og Materia medica. Trods den korte Funktionstid som obstetricisk Lærer blev Crantz dog en meget frugtbar Forfatter, blandt hvis Special-værker enkelte senere skal berøres. Hans Forhold til St. Marx og den der raadende »Oberwundarzt« synes noget uklart; forestaaet Fødeafdelingen, som Fasbender mener, har han næppe, men at det delvis tillodes ham at benytte Materialet, kunde en Bemærkning hos Zeller⁵⁾ tyde paa: »Denne værdige Elev af Levret gjorde sig al Møje for at bibringe Jordemødrene de nødvendige Kundskaber og Færdigheder og viste dem ved forefaldende Lejlighed den praktiske Behandling af Fødende«. — Hans Efterfølger i Lektoratet var Ferd. Lebmacher, der i sin 41aar. Virksomhed ikke optraadte literært, men som teoretisk Lærer i Obstetrik uddannede en Mængde Elever, til hvis Tal Saxtorph hørte, medens den praktiske Undervisning i St. Marx laa i Hænderne paa Ant. Rechberger, der havde afløst en uheldig Forgænger, en Oberwundarzt, ved Hospitalet, og nu blev dette, siger Zeller, en god Skole for Læger og Jordemødre.

I Nyerups og Scheels⁶⁾ Biografi af Saxtorph nævnes blandt dennes obstetriciske Lærere i Wien foruden Lebmacher kun Plenck, der paa den Tid ikke indtog nogen officiel Stilling, idet han først 1770 af v. Swieten blev kaldet til Prof. chir. et art. obst. ved Universitetet i Tyrnau (der 7 Aar senere flyttedes til Ofen), men som Elev af Lebmacher havde Plenck som Tolk for, hvad denne lærte, 1768 udgivet sine »Anfängsgrunde d. Geburtsh.«, der i talrige nye Udgaver meget længe var den ved Wienskolen mest benyttede Lærebog. Efter Nyerup lod Plenck Saxtorph følge med til Fødsler i Byen og undertiden assistere ved disse, hvad denne dog ikke selv nævner i Programmet. Det ligger nærmest at formode, at det fornemmelig var Lebmachers teoretiske Forelæsninger, »som jeg over et Aar har frekventeret«, siges der

i Disputatsen, der paa Fødselshjælpens Omraade blev Saxtorphs Udbytte i Wien, thi i hvilket Omfang han dyrkede praktisk Undervisning i St. Marx, taler hans Biografer ikke om, og han selv kun et enkelt Sted i sit trykte Ord⁷⁾, hvor han under Omtalen af Roonhuysens Vectis, til Støtte for sin affejende Dom om samme, berører, hvad han var Vidne til »i Kliniken i Wien, for hvilken v. Swieten var Forstander«, hvorved vel menes St. Marx, og i de efterladte Papirer findes i Udkastet til en Forelæsning denne Bemærkning: »I St. Marx Hospitalet i Wien er ligeledes et offentligt Accouchements Huus, som jeg selv har frekventeret«. Om der i denne tarvelige Anstalt var synderlig bedre Anledning for Saxtorph til Belæring i den praktiske Fødselshjælp end ved Bergers Fødselstiftelse, er vel tvivlsomt. —

Efter henved 2 Aars Ophold i Wien drog han (sammen med Fridsch) til Freiburg i Breisgau, hvor han arbejdede paa fysiologiske Omraader med Franz Gebhard, Prof. i Anatomi og Obstetrik, hvem han alt havde lært at kende som Prosektor i Wien; ifølge en Note i Dissertationen⁸⁾ har Saxtorph allerede her set den Modifikation af Fødselstangen, der ellers tillægges Fried jun., og som han senere optog.

I Strassburg, der var den næste Station, traf han endnu den gamle Fried, men ikke i Funktion, han var da en Olding nær de 80 og døde i Sept. samme Aar (1769); som 1ste og 2den Adjunkt ved Skolen fungerede Jos. Weigen og Sønnen G. A. Fried. — I ydre Henseende var sikkert Forholdene i »Bürgerliches Hospital«, hvor Frieds Fødselstiftelse var installeret, højst tarvelige paa den Tid, Saxtorph besøgte den, det Hele bestod af en »Kindbetterstube« med et mindre Rum for det opvartende Personale; først 1783, under Ostertag, blev Lokaliteterne udvidede med en særlig Fødestue, en større Sal paa 25 Senge og to mindre paa resp. 8 og 4, samt et Forsamlingsværelse for Lægerne⁹⁾. Hvad Saxtorph selv har meddelt om sit Ophold i Strassburg (der faldt sammen med Goethes), er ogsaa saare sparsomt, det indskrænker sig væsentlig til en Bemærkning¹⁰⁾ om et Præparat, han saa i det anatomiske Teater hos sin kirurgiske Lærer Joh. Fred. Lobstein, en Livmoder med intakte Æghinder fra en i Fødselens Begyndelse død Gravida, hvor Hovedets skæve Leje over Modermunden kunde iagttages; et lignende, bemærker Saxtorph, havde Berger demonstreret paa sine Forelæsninger. Lobsteins Præparat omtales ogsaa i en samtidig Strassburger Dissertation af Em. Friis fra Mülhausen¹¹⁾, og andet Steds¹²⁾ beretter Saxtorph, at han i Lobsteins

Samling havde set et Eksempel paa den sjældne Forekomst af Ruptur i Fundus uteri, ligesom den unge Fried havde vist ham et Bækken med Løsning af Ossa pubis, hvor Fried. sen. havde ekstraheret et Par sammenvoksede Tvillinger. Lobsteins kirurgiske Undervisning bestod væsentlig i Demonstration af Præparater og Øvelser paa Kadaver, en kirurgisk Klinik raadede han ikke over.

Fra Strassburg gik Saxtorph endelig til Paris for, som det hedder hos Scheel, at naa sit inderlige Ønske at høre Levrets Forelæsninger. — Til klinisk obstetricisk Belæring af synderlig Værd var der for en Elev som Saxtorph, der i flere Aar havde haft Adgang til Bergers Fødselsstiftelse, ikke Lejlighed i Paris, forsaavidt han, som alle Andre, var udelukket fra Hôtel Dieu's Fødeafdeling; der kunde i den Henseende kun bydes ham den tarvelige Undervisning i de private »Amphithéâtres«, der allerede da var kommet i Brug blandt Pariserlærerne og oftest bestod i et lejet Lokale hos en Jordemoder, der sørgede for Tilvejebringelse af Svangre og Fødende blandt det fattige Klientel. Der foreligger Intet om, at Saxtorph i Paris har benyttet denne Adgang til Undervisning, hvis Skyggesider hans Søn adskillige Aar senere skildrede med levende Farver fra sit Pariserophold 1796¹³).

Der havde indtil henved Midten af det 18de Aarh. ikke været officielle Akkouchementskursus i Paris, men 1745 efterkom Fakultetet en Anmodning fra en Del »Matroner« og Jordemødre om Belæring i Anatomi og Obstetrik og oprettede to Kursus; det anatomiske lededes af Bertin, medens Astruc overtog den praktiske Fødselshjælp, og efter hans Død (1766) Petit. Kirurgerne ansporedes til at følge Eksemplet, og støttet ved deres nylig (1747) afdøde Præses, Lapeyronies testamentariske Bestemmelser, etableredes to lignende Lærestole, en for Jordemødre og en for Studenter. Den første forestodes til 1753 af Puzos, derefter af Barbaut (1753—66), Pean (67—73), Deleurye (73—90) og endelig Piet til 1793. Fakultetets Cours var kun bestemt for Jordemødre, af decente Hensyn fik blot Docteurs og Bacheliers Lov til at deltage, og de maatte møde »en grande coustume*«). — Disse af Medicinerne og St. Côme Skolen ledede, rent teoretiske Jorde-

*) »On statua qu'à cause de la digneté et de la décense, les matrones seules, leurs aspirantes et leurs élèves seroient admises à ce cours . . . de plus que les docteurs et bacheliers pourroient y assister pourvu qu'ils fussent vetus des robes longues qu'ils portent dans les écoles, bonnet quarré, rabat etc. (P. Delaunay, Le monde méd. paris. au XVIII siècle, Paris 1906, p. 15).

moderkursus, der fra 1793 fortsattes i den ny oprettede *École de santé*, fik dog ingen nævneværdig Betydning for Fødselshjælpens Forbedring ude i Provinserne, hvor Empirien i Skikkelse af »les Matrones« var eneraadende; heller ikke de forholdsvis faa Læredøtre, der udgik fra *Hôtel-Dieu*, hvor de dog fik klinisk Undervisning, kunde hjælpe, da de som Jordemødre blev i Hovedstaden og de større Provinsbyer; men i Slutningen af Louis XV.s og under Louis XVI.s Regering havde Nøden blandt Barselkvinder i Landbefolkningen affødt en ejendommelig filantropisk Bevægelse, der tog Sigte paa at afhjælpe hin. En Pariser Jordemoder, *Mme le Boursier du Coudray*, der efter 13 Aars Praksis i Hovedstaden havde nedsat sig i Clermont i Auvergne, fik 1759 kgl. *Privilegium* paa at gennemrejse Provinserne og her oplære Jordemødre, idet hun gav Kursus og Øvelser paa et af hende selv konstrueret Fantom. I stor Udstrækning drev hun denne Virksomhed til 1781, da hun trak sig tilbage, men samtidig var Eksemplet blevet fulgt andre Steder i Frankrig saavel ved *Municipalraadenes* som ved *Gejstlighedens Foranstaltninger*; det Hele døde dog hen, dels paa Grund af Pengemangel, dels under Revolutionen, indtil *Ministeren Chaptal* og *Mme Lachapelle* omsider ved *Maternitéens* Oprettelse som Læreanstalt for Jordemødre gjorde det definitive Skridt til en forbedret Fødselshjælp i hele Riget. —

Der var saaledes paa den Tid, Saxtorph kom til Paris (antagelig i Slutningen af 1769 eller Begyndelsen af 1770), et rigt Udvalg af obstetriciske Lærere; blandt de officielle altsaa: Pean, Barbaut, Petit, og dertil kom da som Privatlærere Levret og Solayrès de Renhac, thi at den korte Tid, denne sidste holdt sine »*cours particuliers*« i Paris, netop faldt sammen med Saxtorphs Besøg her, har vi *Baudelocques* Ord for. Hvor han søger at dokumentere¹⁴⁾, at Prioriteten for Tangens Anlæggelse paa det over Bækkenindgangen staaende Hoved, blandt franske *Akkoucheurer*, tilkommer *Sol. de Renhac*, bemærkes, at denne fra Aar 1769 anbefalede saadant i sine *Cours* og 1770 selv praktisk demonstrerede det i flere *Elevers* Nærværelse. *Solayrès* virkede som *Akkoucheur* i Paris, siger *Baudelocque*, fra 1769 til 1772 inkl. Men under alle Omstændigheder foreligger der ikke noget *Vidnesbyrd* om, at Saxtorph har besøgt andre obstetriciske Kursus i Paris end *Levrets*. Beskaffenheden af disse og *Levrets* Stilling overhovedet som Lærer vil jeg paa andet Sted nærmere berøre og blot her fremhæve, at det var en rent teoretisk Undervisning uden nævneværdig Adgang til kliniske Iagttagelser og Øvelser, hvilket der derimod var Lejlig-

hed til hos Pean, hvis Undervisning imidlertid i andre Henseender stilles i et ret tvivlsomt Lys gennem den eneste autentiske Skildring, vi har af samme fra en Elev, nemlig Englænderen Tolver¹⁵), »Man-midwife«, der 1769 lærte hos Pean og hos Levret og paa lignende Maade har givet os et Indblik i sidstnævntes Lærervirksomhed, den vi ogsaa senere kommer tilbage til.

En Særstilling som obstetricisk Lærer indtog derimod Ant. Petit, idet han som Medlem af Fakultetet holdt Forelæsninger om Fødselshjælp. »Ingen Læge,« siger Leroy¹⁶), »havde i Frankrig endnu øvet denne Kunst, da Fakultetet havde den Glæde at se et af sine bedste Medlemmer betræde saadan Vej«. Disse Forelæsninger, af hvilke selve Sol. de Renhac skal have været paa-virket, blev først udgivne flere Aar efter Petits Død (1794) af Baignères og Perral, hvis trykte Gengivelse stammer fra Forelæsninger holdte 1770, altsaa i det Aar Saxtorph var i Paris; i Manuskript findes Petits Forelæsninger tillige i Bibl. de l'Acad. de Méd. for Aarene 1764—67¹⁷). — Petit lægger ikke Skjul paa sin Uvillie overfor Kirurgernes Supremati som Indehaverne af Fødselshjælpen: »Jeg gør mig en Ære af at øve denne Kunst her i Paris, en Akkoucher bør være Læge tillige for at bedømme Svangres og Barselkoners Sygdomme«, hedder det i Indledningen til hans Forelæsninger. Mærkeligt nok, at Saxtorph ikke fandt Anledning til at høre Petit, hvad vel næppe har været Tilfældet, han nævnes i hvert Fald intet Steds af ham; muligt noget nyt Kursus ikke var paabegyndt, da Saxtorph kom til Paris, thi sin Virksomhed som Lærer har Petit vistnok afsluttet omkring det Tidspunkt. Derpaa tyder en Bemærkning af le Moine, hans Elev og varme Beundrer, der fandt Anledning til at oversætte det Værk, som Smellies bitre Modstander, Burton, 1751 havde udgivet, og som han udstyrede med talrige Noter, byggede paa hvad han havde lært hos Petit, «qui a été mon principal guide, dans tout le cours de cet ouvrage»¹⁸), hvilke Noter le Moine havde tilføjet af Hensyn til de mange, der kom til Paris uden at kunne nyde godt af Petits Undervisning, den »hans mange Forretninger havde nødt ham til at indstille«. —

Om nu de store Forventninger, Saxtorph havde nærret med Hensyn til Udbyttet af Levrets Undervisning, blev opfyldte, kunde maaske drages i Tvivl. Hvor stærkt begrænset og stereotypt Omraadet for det, Levret gav i sine Fantomkursus, egentlig var, faar man et ret godt Begreb om dels gennem Tolvers Skildring, dels gennem det eneste Manuskript, stammende fra en Deltager i de

nævnte Kursus, som det lykkedes mig at faa i Hænde, og som andet Steds vil blive Genstand for nærmere Omtale. Som det var at vente, spillede Reglerne for Brugen af Levrets Tang en væsentlig Rolle i Fantomøvelserne, men Saxtorph lægger ikke Skjul paa¹⁹⁾, at han kom hjem med Mistro til Instrumentet, ikke mindst fordi han fandt saa liden Overensstemmelse mellem Levrets Fantomer og den levende Natur, og at det først var gennem egen Erfaring, han senere skiftede Mening, men allerede inden saadan var høstet, i Dissertationen skrevet straks efter Hjemkomsten, kritiserer han de Levret'ske Regler paa flere Punkter.

At Saxtorph i Levret saa Manden, der nok saa meget interesserede sig for de patologiske Fødselstilfælde, men som Lærer lod det skorte paa at bibringe sine Elever en klar Forstaaelse af den naturlige Fødsel, kommer vi tilbage til ved Omtale af den Sammenligning, han andet Steds drager mellem Levret og Smellie. Den Skole, som sidstnævnte og Hunter havde dannet i London, har Saxtorph mærkelig nok ikke følt sig opfordret til at lære at kende paa Stedet; han blev ikke Øjensvidne til den ved Smellie grundlagte engelske Fødselshjælp, skøndt han ofte nok i sine literære Arbejder hælder til dennes Anskuelse, thi efter at have afsluttet Rejsen med et Ophold i Leiden vendte han i August 1770 tilbage til Hjemmet.

Utvivlsomt maa Saxtorph allerede under sit Ophold i Udlandet have været beskæftiget med Udarbejdelsen af sin Doktorafhandling, da denne jo var et efter Tidens Forhold ret voluminøst Værk (207 Sider stor Oktav) og 5 Maaneder efter Hjemkomsten forsvarede den 19. Jan. 1771, som det i Kjøbenhavns Adresse Contours Efterretninger for 21. Jan. averteres: »Lørdagen d. 19de Januarii holdt Hr. Math. Saxtorph sin inaugural Disputatz paa øverste Auditorio under Hr. Liv Medici og Professor Bergers Præsidio som Promotor. Opponentes ordinarii vare Candidatus Medicinae Hr. Jens Bang Alumnus Colleg. Ehlersiani, Hr. Hof Medicus Doktor Tode og Hr. Justice Raad og Prof. Medicinae Friis Rottbøll vare Opponentes ex Auditorio«.

Titlen paa Afhandlingen, »Dissert. de diverso partu ob diversam capitis ad pelvim relationem mutuam*) angiver jo til Dels

*) Aaret efter udkom Afhandlingen tillige i Leipzig med lidt ændret Titel: »Theoria de div. part. ob div. cap. ad pelv. relat. mut. experientia fundata et fig. æneis illustr., Hafn. et Lipz. 1772«, men iøvrigt ganske uforandret, kun med

Planen for Indholdet. Dette er delt i 4 Afsnit, af hvilke det første omhandler Issestillingens Forløb ved normalt Bækken og regelmæssig Indstilling af Fosterhovedet, det andet drejer sig om Abnormitet fra Bækkenets Side ved behørigt Leje og Dannelse af Hovedet, det tredje om forkerte Stillinger af Hovedet ved normalt Bækken, og endelig det fjerde om Hjælpen ved forliggende Hoved, hvor Vending, Tang, mutilerende Operation etc. afhandles. — Enkelthederne i disse Afsnit skal der ikke her gaas nærmere ind paa, da der jo vil blive rig Lejlighed til at vende tilbage til dem i det Følgende under Fremstillingen af Saxtorphs Opfattelse og Vurdering af de forskellige Hovedpunkter i Fødselslæren, og det saameget mere, som Dissertationen i Virkeligheden er det eneste større Arbejde, hvor han — ganske vist altsaa paa et meget tidligt Tidspunkt af sin obstetriciske Bane — i strængere videnskabelig Form har behandlet et mere omfattende Afsnit af Fødselslæren.

Det er vistnok ogsaa nærmest paa Grundlag af, hvad Saxtorph præsterede i denne Afhandling, at hans Betydning som obstetricisk Forfatter er blevet vurderet udenfor hans Fædreland, men muligt var det vel, at en latinsk Dissertation fra vort Universitet ikke vilde være blevet særlig paaagtet i Udlandet, men sunket hen i Forglemmelse ligesom Bergers, naar ikke Afhandlingen sammen med Saxtorphs andre latinske Publikationer i det medicinske Selskabs Skrifter var blevet gengivet paa Tysk i de ved Paul Scheel (og I. S. Saxtorph) 1803 (og 1804) udgivne »Gesamm. Schriften von M. Saxtorph«.

De Anmeldelser, der blev Skriftet til Del i Udlandet²⁰), var, paa en enkelt nær, i det Hele rosende, dog væsentlig holdende sig til Rekapitulation af Indholdet, uden at det særlig markeredes, hvad Fremstillingen bød paa af mere originalt Syn. Med Hensyn til Hovedets Indstilling med Pilsømmen i Bækkenindgangens Skraavidde gjordes saaledes kun opmærksom paa Afvigelsen fra Smellies Opfattelse, naar undtages Hartenkeils Tidsskrift, der skød ret godt over Maalet ved herom at bemærke: »eine Wahrheit, welche bekanntlich unser Hr. Verf. zuerst lehrte«. — En anonym Recensent i Allg. deut. Bibl.²¹) var derimod meget skrap mod Saxtorph; denne har vist overhovedet paa hele sin literære Bane aldrig mødt en skarpere eller mere affejende Kritik, der dog rigtig-

en tilføjet Tavle med Figurer sigtende til Forklaring af visse Regler for Tangens Anlæggelse (hvorom s.). — Mærkelig nok har denne Udgave ikke eksisteret i vore Biblioteker, før Universitetsbibl. for et Par Aar siden erhvervede den fra Antikvariat i Tyskland.

nok paa de fleste Punkter var meget svagt underbygget med holdbare Argumenter og, hvor Anmelderen kommer ind paa det operative Gebet, røber, at han næppe selv sad inde med Indsigt og Erfaring, der kunde berettigede et saa voldsomt Overfald. Dette har da ogsaa straks kaldt Tode frem, der i en Antikritik i »Med. chir. Bibl.«²²⁾ meget skarpt tilbageviser »den saa ondskabsfulde Daddel, som Udgiveren af Bibliotheket ikke burde have ladet komme frem«. Tode gendriver efter Evne en Række af den Anonymes Angrebspunkter, fremhæver navnlig det Upassende i at revse en Forfatter, der allerede havde en saa god obstetricisk Uddannelse at støtte sig til som Saxtorph, og særligt skønnes det forkasteligt i Betragtning af, at Saxtorph var Bergers Yndlingsselev, en Mand, »der als Geburtshelfer und Lehrer betrachtet einer der grössten und glücklichsten Meister ist, ob er gleich seine Geschicklichkeiten mehr durch Ausübung als schriftstellerische Auskramung zu zeigen gesucht hat«. Kun paa enkelte Punkter, dem vi iøvrigt kommer tilbage til, maatte Tode indrømme fejlagtig Opfattelse hos Saxtorph. —

Som allerede tidligere berørt kunde Tidspunktet, hvor »summus honor« fra Universitetets Side tildeltes denne, ikke falde heldigere. Allerede 4 Dage efter Promotionen, 23. Jan. 1771, udnævntes han til Stadsakkoucheur, en Stilling, Berger vel længe havde tragtet efter at blive fritaget for, ligesom han allerede 1763 havde opgivet Hvervet som Fattigvæsenets Kirurg, og som et ikke mindre betydningsfuldt Trin henimod Overtagelsen af Bergers andre Lægestillinger kom d. 15. Febr. s. A. dennes Fritagelse for alle akademiske Forretninger med midlertidig Overdragelse af Jordemoderhusets Ledelse og Undervisningen i dette til Saxtorph.

Tilsyneladende har han hurtigt været betænkt paa at gaa i Gang med sin Docentvirksomhed, thi i Kjøbenhavns Adresse Con-toirs Efterretninger for 8. Marts 71 læses: »Doctor Med. Math. Saxtorph begynder Tirsdag d. 12. Martii kl. 2 sine Forelæsninger over Jordemodervidenskaben for de Herrer Studioses Medicinæ og Chirurgiæ«, men det kunde se ud, som om han har maattet udskyde Introduktionen noget, thi blandt de efterladte Papirer findes netop Udkastet til en Række Forelæsninger begyndte 8. April 71 (afsl. 14. Aug.), som dog vel maa formodes at være hans første, og hvis Indledning er noteret verbotenus, hvorfor jeg ikke vil undlade at gengive den her:

»Høystærede! Mit Forsæt er ey i Dag at give en vidtløftig Lovtale over Fødselsvidenskaben, endskjønt den virkelig er een af de nødvendigste og vigtigste Deelee af Lægekonsten, som ingen Physikus, ingen sand Læge kan være uerfaren i, og som alle Tider, ja i alle Tilfælde, har Hensigt til 2de Personers Frelse, ja til heele Familiers Velfærds Vedligeholdelse. Jeg vil tværtimod søge paa det tydeligste og sandfærdigste, forsaavidt Kjendskab og Erfarenhed kan vejlede mig, at forklare og vise de sande Grundvolde, som denne høystvigtige Deel af Lægekonsten grunder sig paa, og ved tydeligere at indsee den heele Videnskabs Kjæde, dens virkelige Tjeneste i de farlige ufuldstændige og uvirksomme Fødsler, vil Enhver uformærket lettere kjende Nytten og Nødvendigheden af denne Videnskab, end om jeg vidtløftigere vilde afhandle den«.

Efter en kort historisk Indledning i Fødselshjælpens Historie, »som alletider er angeneem og fornøvelig for dem som lægge sig efter Konsten og Videnskaben« nævnes »de Scribenter, som især bør recommenderes i Jordemoderkonsten«, hvoriblandt findes Navnene Manningham, Roederer, Hildanus, Morgagni, Mauriceau, de la Motte og Levret, »og yderligere i vores Sprog Bergers Spørsmåale, som jeg mestendeels agter at følge, siden mig ikke er bekjendt nogen Bog, hvori Sandheden meer end i denne fremskinner«.

I Saxtorphs Instruks af 6. Marts 1771 som Akkoucheur i Kjøbenhavn (se Bilag IX) var i § 2 bestemt, at han, for at Tilsynet med den i Fredr. Hosp. indrettede Stiftelse for svangre Fruentimmer blev paalideligt, skulde have de af Finantsraad Oeder i Hospitalet beboede Værelser. Oeder, der som Elev af Haller i Göttingen, sammen med I. I. v. Berger var bleven indkaldt af Bernstorff, havde efter det ham af Fakultetet beredte Nederlag ved Disputatsen 1752 set sig udelukket fra Universitetsstillingen, men var blevet udnævnt til Professor »ved vore botaniske Foranstaltninger« og havde som saadan indrettet den botaniske Have ved Amalienborg*), (der 1778 flyttedes til Charlottenborg), og i den Anledning, da Fredr. Hosp. var opført, faaet anvist Bolig i den nordre Pavillon til Amaliegade. Men 1771, under det Struensee'ske Regimente, blev Oeder ansat i Finantskollegiet og var dermed tabt for Botaniken, og den saaledes ledig bleven Lejlighed i Hospitalet tilfaldt nu Saxtorph, der beholdt den til sin Død.

*) Havens Beliggenhed ses paa Kortet (Bilag VIII) Nr. 342—342.

Erhvervelsen af denne Bolig, der iøvrigt i forskellig Henseende skaffede ham Bryderier, skyldte han nu imidlertid visse, for ham heldige Omvæltninger i Akkouchementshusets og Hospitalets Forvaltning. Var alt blevet her ved det gamle, var han næppe rykket ind efter Oeder, thi i et Hospitals Direktionsmøde 31. Jan. 1771 var man enig om ikke at overlade denne Lejlighed til andres Brug end til Hospitalets, enten til Studenter eller Officianter, men 6. Febr. s. A. kom Struensees kategoriske Ordre, der afsatte den gamle Direktion og lod en ny træde i Stedet bestaaende af de 4 Herrer: Overpræsidenten v. d. Lühe, Oberst Sames og de to Livmedici Berger, og 6. Marts kom en Kancelliskrivelse, der kundgjorde at Saxtorph skulde have Oeders Værelser *). —

Trods det store og hurtige Held, der hidtil havde fulgt Saxtorph, har han dog aabenbart ikke følt sig tilstrækkelig sikret i økonomisk Henseende. Vistnok havde Stadsakkoucheur Embedet skaffet ham en aarlig Gage af 200 Rdl., og da han i Marts 1771 overtog Akkouchementshuset efter Berger, har han ogsaa, efter hvad han selv oplyser (s. n.), oppebaaret de beskedne 30 Rdl., der, som alt berørt, var tillagt Berger fra Fattigvæsenet for hans Tjeneste ved Stiftelsen. Men til de Struensee'ske i 1771 indførte nye Reformer ved Fredr. Hosp. hørte jo ogsaa, at Jordemoderhuset blev unddraget Fattigvæsenets Styrelse og lagt ind under Hospitalet, hvilket skete i Juli s. A., en Byrde, dette ikke straks blev befriet for efter Struensees Fald, og ved den Lejlighed ses det lille Gratiale til Saxtorph at være blevet glemt. Ydermere paadrog Overtagelsen af Oeders Lejlighed ham en pekuniær Forpligtelse, der har trykket ham særdeles, og som det kostede ham en Del Anstrængelse at blive frigjort for. Oeder havde nemlig for egen Regning i nogle af Værelserne ladet anskaffe et, efter hvad der kan dømmes, ret kostbart Betræk, som Saxtorph maatte overtage. I den Anledning skrev han 28. Marts 1771 til Direktionen:

Siden Hans kgl. Maj. allernaad. har forundt mig de af Hr. Finance Raad Oeder beboede Værelser i Hospitalet og nogle af dem paa samme Hr. Finance Raads Bekostning ere blevne betrukne, saa paa det at Værelserne kunde conserveres, og Hospitalet ved at lade Betrækket blive, spare at sætte dem igjen i brugbar Stand for mig, saa haver jeg underdan. at udbede hos den Høye Direktion at det efter et foregaaende Overslag om sammes Værdi, maatte paa Hospitalets Regning blive ham udbetalt, da jeg forbinder mig til efterhaanden aarlig igjen at afbetale noget derpaa, indtil den ham accorderede Sum er udbetalt, i det Haab

*) Saxtorph boede forinden paa Nørregade (»Kjøbhv.s polit. Veyviser« 1770).

at saadant Vederlag efter Billighed erstattes mig igjen, naar jeg eengang forlader de betrukne Værelser i forsvarlig og brugbar Stand«.

Direktionen bevilligede det, saaledes at Saxtorph i 4 Aar skulde afdrage 50 Rdl. aarlig, men det har faldet ham vanskeligt, thi Aaret efter, 12. Marts 1772, sendte han Direktionen en saalydende Anmodning:

»Ved Forandringen som forrige Aar skeedte med Accouchements Huuset, da samme blev lagt under Fredr. Hosp.s Direktion, erfarer jeg nu af Hr. Secretair Münster*), at min Gage som Doktor ved samme Hospital hvor jeg dagligen maae have Opsigt og assistere ved de besværligste Fødsler, ikke er tagen i Consideration men udeglemt i det nye Reglement, endskjøndt jeg saavelsom min Formand bestandig har nydt samme i der Tid Accouchementshuset laa under de Fattiges Væsens Direction og findes af samme anført i Overleveringen. Saa falder min underdan. Begjæring, at jeg igjen til Væderlag for dette Tab maatte befries for de aarl. 50 Rdl.s Afgift som jeg ifølge Frid. Hosp.s høye Directions Resolution af $\frac{3}{4}$ 71 var forbunden i 4 Aar til Hospitalet at betale for det af Hr. Finance Raad Oeder efterladte Betræk i de Værelser jeg efter ham beboer, imod at afsige mig igjen al Ret til samme, naar jeg Værelserne forlader.

Den Fliid jeg har viist og herefter skal viise i at have Opsyn med denne Stiftelse og Barsel Qvindernes sande Velfærd, hvis Andtal for nærværende er langt større end tilforn, og hvis vandskelige Fødsler udfordre næsten min bestandige Hjælp, giver mig den underdan. Formodning at den høye Direction paa den Maade uden den ringeste Skade for Hospitalet seer mig mit Tab erstattet og mig igjen ved Deres gunstige Resolution opmuntret til at fortsætte mit Embede ved Jordemoder Huuset ligesom tilforn«.

Man synes ikke at have reflekteret herpaa, thi 26. Decemb. s. A. indsendtes paany en længere Redegørelse fra Saxtorph, hvor han henviser til sin ekceptionelle ulønnede Stilling ved Hospitalet, sin brydsomme Tjeneste, som han mener at have forvaltet paa en for Direktionen højst økonomisk Maade, og til den tvivlsomme Fordel det i andre Henseender, hvad Praksis angik, var for ham at bo paa et saa afsides Sted. — Næste Aar, 7. April 1773, kom et kgl. Reskr., der fritog ham for Tilbagebetalingen af de 200 Rdl. for Betrækket, paa hvilket intet Afdrag var sket, men fremtidig fastslog, »at ingen af de i Hospitalet boende Betjente, end ikke for egen Regning, herefter maatte enten i Henseende til Betræk eller andet foretage nogen Forandring ved de dem sammesteds forundte Værelser«.

Dog inden Saxtorph havde vundet dette lille Fremskridt i sin økonomiske Position, var denne blevet væsentlig forbedret ved en Ansættelse, han ogsaa skyldte en af Struensees og Bergers Re-

*) C. J. G. Mynster, Hospitalsinspektør fra 1771—77.

former, og i hvilken vel navnlig den sidste var i særdeles Grad meddelagtig, nemlig Omorganisationen af Københavns Fattigvæsen med Oprettelsen af »den almindelige Plejeanstalt«, hvis Direktion ifølge Reskr. af 16. Nov. 1771 blev Berger og Præsten Resewitz. Ved samme Plejeanstalt blev tre »Fattiges Læger« ansatte, nemlig Saxtorph, I. H. Schönheyder og Tode, og ved Siden af dem 4 Kirurger som assisterende. Deres Instruks udstedtes 26. Novemb. s. A., og ifølge den skulde Saxtorph, foruden Lægebehandlingen af de Fattige i et Bydistrikt, have Tilsyn med de Syge i det 1768 opførte Almind. Hospital. Ved dette blev desuden I. H. Helmcke (s. P. 33) ansat som Kirurg. Saxtorph havde altsaa Overlægestillingen ved Alm. Hospital fra Novemb. 1771; ved Helmckes Død 1779 blev Nicolai Jacobsen Kirurg og var tillige Medhjælper for de medicinske Syge. Saaledes henstod det til Saxtorphs Død (1800), fra hvilket Tidspunkt Jacobsen blev ansat som første Læge, eller Overlæge, baade for de medicinske og kirurgiske Syge; efter hans Død 1808 blev der ansat en Overmedikus og en Overkirurg.

Ganske klart har det vel ikke staaet for Almenheden, hvorledes Bergers Skæbne vilde forme sig efter Forvisningen til Aalborg, Tanken om en mulig Tilbagekaldelse har, maaske ogsaa for ham selv, næppe været skudt helt til Side, hvad en Ytring i Fakultetets Betænkning i Anledning af Saxtorphs og Callisens Ansøgninger om Pladsen kunde tyde paa: »Da vi ikke vide, om Hs. Kgl. Maj. anseer vores forrige Collegæ Plads vakant, saa kunne vi ikke andet end conditionaliter give vor Betænkning i denne Sag og vilde ikke, at vores Erklæring skulde i mindste Maade komme ham til Fornærmelse, da han i sit Lærerembede i adskillige Aar har gjort Universitetet de vigtigste Tjenester og opfyldt alle de ham paahvilende Pligter«, og i en Fortegnelse over det medicinske Fakultets Medlemmer i Begyndelsen af 1774 lader Tode²³) efter Kratzenstein og Rottbøll som Ordinarii følge som Designati: Berger, Saxtorph og Callisen.

Men dette Moment afholdt nu ikke de to Aspiranter fra at melde sig; de indgav begge 6. Nov. 1772 deres Ansøgning, af hvilke Callisens, der vel sikkert nok har sigtet paa den kirurgiske Arv efter Berger, ikke mere er at finde, medens Saxtorphs²⁴) viser, at det udelukkende var som Akkoucheur, han attraaede at komme i Betragtning:

»Da jeg i en Deel Aar har stræbt at gjøre mig habil til Akademisk Embede og derover allernaad. blev beskikket til Lektor in Arte Obstetr. for Studiosi med. et chir. her ved Universitetet, saa blev mig tillige Allernaad. anbetroet den practiske Skole paa det kgl. Accouchements Huus, hvori jeg skulde vejlede de Studerende in Praxi obstetr., hvilket jeg med al Fliid og Nidkjærhed uden Gage hidindtil har efterkommet, i den Allerund. Forhaabning at Ds. kgl. Maj., som altid viser Naade mod Deres troe og nidkjære Undersaatter, ved given Leylighed vilde forunde mig et Embede ved Universitetet, naar jeg som Lektor først ved Øvelse havde habiliteret og viist mig duelig dertil. — Nu er Tiden, Allernaad. Konge! at der i det medic. Fakultet behøvedes igjen en Professor, der in Examine kunde tentere den studerende Ungdom i denne Videnskab og holde den nødsaget til med Alvorlighed at lægge Vind saavel paa Praxiu som Theoriam, at ikke denne Videnskab som i sig selv er saa umistelig og nødvendig for Physicis paa Landet, skulde sættes til Side og forkastes, da der formedelst den nyttige Indretning i Accouch. Huuset ingen Stæder i Verden er bedre Leylighed til Øvelse i Accouch. Videnskaben end her, naar de Studerende rettelig betjente sig deraf, og det af dem som en nødvendig Sag blev fordret in Examine. Maalte jeg da, som den der allerede har gjort det første Skridt, ved Ds. Maj.s besynderlige Naade endvidere beskikkes som Prof. Design. i bemeldte Fakultet og indtil Vacance og Gage efter Orden kunde falde tillige antages som Notarius Facult. med., hvortil jeg forhen har været destineret, og i hvilket Embede ingen endnu er constitueret, saa blev mig derved givet Leylighed til at udbrede mine Indsigter til en almindeligere Nytte. I hvilket Haab min allerund. Ansøgning submitteres Ds. Maj.s allernaad. Bønhørelse«.

Om end noget betænkelig ved paa en Gang at ansætte to Designati gik Fakultetets Erklæring dog ikke Ansøgerne imod, kun ønskede man ikke, at Saxtorph skulde deltage i Eksamen, hvad vel kunde skade Ordinariis Prestige, men Kancelliet vilde det anderledes. Bestallingerne for dem begge udgik d. 18. Febr. 1773. —

To Aar forinden (2. Febr. 1771) havde Saxtorph ægtet Elisabeth Christine v. Sybrandt, Datter af Kommandanten over Akershus Fæstning; hun overlevede ham i 23 Aar († 1823). I Ægteskabet fødtes 3 Børn, af hvilke kun Johan Sylvester S. overlevede Faderen. Dødsåret for den yngste Søn, Christian Berger, og for en Datter, Christine Amalie, er ikke angivet i den Hundrup'ske Stamtavle (s. Bilag X); efter »Nicolai Kirkes Ligprotokol« blev Sønnen, $\frac{1}{2}$ Aar gl., begravet $\frac{14}{6}$ 76; Datteren $1\frac{1}{2}$ Aar. gl., $\frac{10}{5}$ 80, for begge var Dødsårsagen »Kikhoste«.

Som Professor design. tilkom der jo ikke Saxtorph nogen Gage*), hans Løn som Overlæge ved Alm. Hospital var 300 Rdl.,

*) Hvad dog ikke hindrede ham i privatissime at holde Forelæsninger og Øvelser, for hvilke Honoraret efter Tidens Forhold vel ikke var helt ringe. Blandt Saxtorphs efterladte Papirer findes en Indbydelse til Forelæsning (1791): »Den

men den ulønnede Stilling ved Akkouchementshuset var ham et stadigt Tryk, og en gunstig Lejlighed til at skaffe sig Emolumenter her lod han ikke gaa forbi. En saadan bød sig nemlig, da Reserve-medikatet ved Fredr. Hosp. blev ledigt, idet sammes første Indehaver, F. L. Bang, efter kun godt et Aars Tjeneste som saadan gled ind i Overmedikatet ved Fabricius' Død 5. Maj 1775. Det Reskript af 10. Dec. 1772, der omstødte de fleste af de Reformer, Struensee havde indført ved Fredr. Hosp. og lod det Meste vende tilbage til den gamle Tingenes Tilstand, stillede i sin 5te Artikel Ansættelsen af en Reservemedikus i Udsigt: »Dersom Direktionen finder det tjenligt og nødvendigt, maa den antage en Reservemedikus og dertil bringe en Person i Forslag, som da i aarlig Gage kan tillægges 150 Rdl.« Man havde altsaa ikke gjort Brug af dette Tilbud før i det sidste Aar af den gamle og svagelige Fabricius' Funktionstid, idet Bang $\frac{1}{3}$ 74 var blevet hans Medhjælper.

Skøndt nu den nyvalgte, kun 28aarige Overmedikus vel ikke tiltrængte den Assistance, hans Forgænger havde haft behov, kastede Saxtorph — efter et første forgæves Forsøg paa som Akkoucher at faa sig tillagt Bangs Honorar — dog straks sine Øjne paa selve det ledige Reservemedikat, en Stilling som for en Nutidsbetragtning kunde synes et ret mærkeligt Supplement for en Mand, der alt var Overlæge ved et stort Hospital og Forstander for en Fødselsstiftelse, hvilken Betragtning iøvrigt ogsaa senere blev gjort gældende fra hans egen Samtid. Den 9. Maj 1775, faa Dage efter Fabricius' Død, indgav han nemlig en Ansøgning til Direktionen om at erholde det nu ledige Honorar for Reserve-medikatet, hvori han slog paa forskellige Strænge, der kunde tale for en saadan Gunstbevisning, deriblandt ogsaa hans allerede svækkede Helbred og hans Varetagelse af det hele Akkouchementsvæsen som en Sag, han mere par bonté og ganske uegennyttigt havde paataget sig. Den ret karakteristiske Skrivelse lød nemlig saa:

»Den Attention hvormed den høye Direktion for Friderichs Hosp. har anseet og belønnet Hr. Doctor Bangs fliid for et Aars Tjeneste i at udvælge ham til Hospitals Medicus i den Sal. Fabritii Sted, opmuntrer mig til at haabe ved hans Avancement nogen Belønning for min Tjeneste

7de November begynder jeg mine Forelæsninger over den theoretiske og practiske Deel af Accouchements Videnskaben fra Kl. 4—5. Collegium koster 5 Rd. pro Persona, det $\frac{1}{2}$ ve prænumereres forud«. (30 Tilhørere havde tegnet sig). For Fantomøvelser var Prænumerationen 10 Rd. at betale forud, naar mindst 10 Deltagere havde meldt sig.

paa 4de Aar ved Accouchementshuuset, hvor jeg har udviist den største Nidkjærhed og Omsorg for de Syges Behandling og Huusets Beste, hvilket uden Tvivl har maattet paadrage sig saa høyskjønnende en Directions Opmærksomhed: foruden den uinteresserede Hensigt at have dannet i den Tid 3 a 4 tilforladelige Subjecter, hvoriblandt jeg vil nævne Hr. Doctor Gulbrand, som Publicum med Sikkerhed kan betjene sig af i Accouchements Forretninger og som ved deres Indsigt vil — uden min Fortrydelse — efterhaanden berøve mig en Deel af mine uvisse Indkomster.

Den høye Direction er det imidlertid bekjendt, at jeg den eeneste af alle Officianter ved Hospitalet nyder ingen Gage hverken af Publico eller Hospitalet derfor, uagtet der vel neppe skal findes en mere uinteresseret end jeg er, der i mit Sted uden Belønning saa oprigtig og med den Omhyggelighed vilde forslaae det Embede, som jeg nu forestaaer endog mod min egen Fordeel.

Direktionen vil formodentlig holde mig for rigelig belønnet ved frie Huus som jeg nyder i Hospitalet, hvilket mig dog i flere Henseender — som min Instrux udviser — er allernaad. af Kongen tillagt: nemlig for Bogholdning og Opsigt med de forhaanden værende Cassebørn som nu da Cassen er tillukt med lige Omhyggelighed udleveres indprotokolleres og opholdes paa Accouchements Huuset som før, og dernæst for Studiosorum Medicinæ et Chirurgiæ Undervisning i Accouchements Væsenet. Delte mit frie Bopæl, som jeg har tilfælles med alle øvrige Betjente i Hospitalet som desuden endda nyder Gage, er mig formedelst Fraliggenheden fra Byen til desto mindre Fordeel, som jeg derved berøves en anseelig Deel af den Praxi jeg ellers kunde have. Kuldens mere følelige Strængthed derude, foruden de store og høye Værelser, udfordrer desto mere Ildebrand der beløber sig omtrent aarlig for mig til 100 Rdl. — Skulde jeg da ikke formode, at Directionen som finder en Fond i de 150 Rdl. som Doctor Bang tilforn nød aarligen for sit Arbejde, maatte herefter ligeledes forundes mig aarligen for Accouch. Huuset, indtil jeg ved bedre Vilkaar med Taknemmelighed paa en anden Maade kunde finde Æquivalent for 150 Rdl., da jeg gjerne vilde tjene Accouch. Huuset omsonst ligesom jeg nu gjør.

Jeg maatte frygte for Directionens Misgunst og Misfornøjelse med mig i mit Embede, ifald jeg ved denne Leylighed skulde findes at være den eeneste Betjent i Hospitalet der for mit Arbejde skulde agtes uværdig til Belønning, det findes desuden ikke allene i Medici men endog i Chirurgi Instrux ved Fridr. Hosp., at ifald disse 2de skulde faae Forretninger ved Accouch. Huuset. saa skulde a parte betaales derfor, da jeg forretter allerede nu baade Medici og Chirurgi Embede med de der forekommende medicinske og kirurgiske Sygdomme som Huller i Brysterne Aareladninger etc.: saa indstiller jeg til den høye Directions Bevaagenhed om denne forlangte Gage mig i Fremtiden til mine Omstændigheder paa en anden Maade blev forbedrede høygünstigst maatte forundes, da en større Fordeel, mit Helbreds allerede begyndte Svækkelse maatte ellers nøde mig til ugjerne at forlade en Post som jeg blot af inclinasion og Kjærlighed til at befordre Stiftelsens Velfærd har paataget mig og som vel neppe nogen Anden efter mig modtog uden tilstrækkelig Gage.

Saxtorph har ikke haft meget Taalmod til at oppebie Svaret paa sin Ansøgning, thi allerede 4. Juni s. A. gentog han den i et vidtløftigt Indlæg til Direktionen, hvor han nu tilbyder sig selv

som Reservemedikus, og blandt hvis 13 Punkter jeg skal fremdrage enkelte, fordi de viser den ret ejendommelige Maade, hvorpaa han forstod at føre sin Sag:

»1. At jeg har tjent i 4^{1/2} Aar uden Gage ved den Kong. Accouch. Stiftelse med en saadan Nidkjærhed, som af en retsindig og duelig Accoucheur kan forventes. 2. At jeg aldrig har vægret mig, Nat eller Dag, tidlig eller sildig, at gjøre de allervandskeligste Haand- og Instrumental-Operationer, som ufejlbarlig ofte iblandt de 400 Fødsler aarlig maa forefalde, foruden den øvrige Medicinske og Chirurgiske Ordination. 3. At jeg er ene og allene Practicus uden Assistenten enten i Medicinen eller Chirurgen 10. At den Fordeel at boe i Hospitalet er lige saa vist til Accouch. Stiftelsens største og væsentligste Nytte, ifald Tilsynet skal være tilstrækkelig, som at Medici og Chirurgi Nærværelse er fornøden for det øvrige Hospital. Men derimod er samme Bopæl til Accoucheurens daglige og alt for følelige Tab i hans Praxi, i hans økonomiske Omkostninger, og i Særdeleshed i Henseende til hans Helbred, saalænge han skal tjene uden Belønning. Da Hospitalets Fraliggenhed fra Byen hvor han skal søge sit Udkomme, gjør, at Folk — ifald ikke andre Motiver driver dem dertil — ikke henter deres Læge fra den yderste Ende i Staden, naar de selv bor langt inde i Byen, i Nabolag med andre berømte Medicis. 11. At mit øvrige stræbsomme Arbejde som Accoucheur, der ingen Nat veed sig frie for, Sommer eller Vinter i Kulde Sne og Blæst at løbe fra Sengen til Byen, uden endgang at have den Bequemmelighed at faae Vogn i Nærværelsen, paa saadanne Tider naar Hyrekudsker svarer at det ey er Veyr at jage en Hund ud, i Steden for at give Vogn, da det gjælder enten at vove Helbredden eller lade den Fødende ligge, da har jeg allerede erfaret, hvad det er at boe paa Amalienborg, ja erfaret det saaledes, at det endog er mange af vores Medicis bekendt som jeg har konsulteret, hvor svag allerede mit Helbred er, i hvor kort en Tid jeg maa frygte at blive Invalid og uduelig til saa haardt et Embede, naar jeg af Mangel skal miste den Bequemmelighed som min svære Forretning fremfor noget andet medicinsk Embede udfordrer, og da maaskee forsildig beklager, at jeg tjente Publikum omsonst i Stædet for ved min Praxi at erhverve mig det, hvormed jeg da kunde leve. 12. Dertil kommer endnu det almind. Hospitals Bortflyttelse*) for hvis Tilsyn mine Værelser i Hospitalet vare mig beleylige men nu lige saa ubeleylige, naar jeg herefter skal udstaae dobbelt Kulde og Fatigue, for at forsyne tvende saa langt fra hinanden liggende Hospitaler. 13. Det er aldrig at formode, at Hospitalet kunde vente sig nogen ved min Afgang, der lige saa nidkjær for Stiftelsen som jeg, og ligesaa velskikket til at forestaae Accoucheur Embedet, som vilde tjene Hospitalet uden Gage, siden der fra den øverste Betjent som boer i Hospitalet lige ned til Portneren ingen tjener gratis uden jeg Men da Direktionen ikke af egen Authoritet kan disponere over de 150 Rdl. som aarlig er lagt til Reservemedicus saa maatte det efter min Formeening i paakommende Sygdoms Tilfælde allene være fornøden for Directionen ved Hospitalet at have en

*) 1775 blev Alm. Hosp.s Bygninger anset bekvemt beliggende for den grønlandske Handels- og Fiskefangsts Etablissement og blev derfor samme overladt og flyttet til den store Kasernebygning paa Hjørnet af Sølvgade og Volden. 1785 tilbageflyttedes Hosp. til det oprindelige Sted (J. C. Wendt, Alm. Hosp. i Kjøbenhavn. Kjøb. 1833, p. 56).

Reserve-Medicus, som i Medici Sygdom kunde forestaae hans Partes og være ansvarlig for Hospitalet, og i saa Fald tilbyder jeg mig da som den der er oplært i Hospitalet, kjender Hospitalet og boer i Hospitalet, at være beredvillig dertil tillige, naar jeg aarlig maa erholde de 150 Rdl.s Gage«.

Under 17. Juni 1775 bevilligedes da Ansøgningen, dog saaledes »at han ingen anden Tjeneste forrettede end i Medici Svagthed og at det aldeles blev uden Consequencer for de efterfølgende Accoucheurer«²³⁾, og denne mærkelige Sinekurepost beholdt Saxtorph da indtil sin Død. Dog undgik han ikke i sine sidste Leveaar at faa at føle, at der fra visse Sider havde været en ulmende Misfornøjelse med, at han, endog som Prof. ordinar. ved Universitetet, beholdt, om end kun af Navn, denne underordnede Stilling, hvad vi senere kommer tilbage til.

TREDJE AFSNIT.

Fødselsstiftelsens Virksomhed i Fredr. Hosp. under Saxtorph. — Sparsomme Kilder til Oplysning om samme. — Stigende Belægning og første Barselseber Epidemier. — Saxtorphs Forslag til Bekæmpelse af disse. — Hans Elever, Jens Bang. — Ordningen af de Studerendes Undervisning. — Kirurgernes Klage over samme. — Kirurgiske og medicinske Øvelses- og Disputérselskaber. — Jorodemoderundervisningen. — Befolkningens Ulyst til at benytte eksaminerede Jorodemødre. — Rogerts Forslag til en Fødselsstiftelse i Viborg. — Saxtorphs kølige Holdning overfor dette. — Frugtbar literær Virksomhed, første Jorodemoderbog. — Medlem af Kommissionen til Kirurgiens Forbedring. — Medicinsk Direktør for Fredr. Hosp. — Medlem af Kommissionen for den ny Fødselsstiftelse. — Forhandlingerne om Indflytning i denne. — Juliane Maries Gaard.

Naar de tidligere nævnte Fødselsprotokoller fra Bergers Tid har gjort det muligt for et forholdsvis langt Afsnit af hin Periode at erholde Oplysninger om Forholdene i Fødselsstiftelsen, er man med Hensyn til Journaler og en derved vunden Indsigt i den specielt obstetriciske Behandling stillet nok saa uheldig, hvad Virksomheden i Saxtorphs Tid angaar, og det gælder, mærkelig nok, navnlig det sidste Afsnit af denne, efter Indflytningen 1787 i den ny Bygning, thi Alt, hvad der fra den Tid kan findes, er 207 løse Journaler for godt halvandet Aar, 1788 til Aug. 89, førte over dels kliniske dels polikliniske Fødsler af de i Stiftelsen Studerende.

Lidt heldigere stiller Forholdet sig nu som sagt for den Tid, hvor Saxtorph virkede i Akkouchementshuset i Fredr. Hosp., idet der er bevaret Optegnelser over samtlige Fødsler i Tiden 1. Jan. 1777 til Midten af Juni 1783, samlede i to Protokoller ($\frac{1}{1}$ 77— $\frac{31}{3}$ 79 og $\frac{1}{4}$ 79— $\frac{13}{6}$ 83), hvis trykte Titelblad lyder: »Liste over Barselqvinders Fødsler paa det kgl. Akkouchements-Huus i Friederichs Hospital«, og hvor Optegnelserne er ordnede i 9 skematiske Rubriker: »Bækkenet, Modermunden, Vandets Stilling, Hovedets Leye, Veeerne, Fødselens Udfald, Efterbyrdens Fødsel, Fosterets Tilstand, Barselsengens Fuldendelse og besynderlig Iagttagelse«. Af hvem Protokollerne er førte, kan ikke ses, den over længere Afsnit ensartede Haandskrift kunde tyde paa Jordemoderen, men vidtløftigere Notater ved de komplicerede Fødsler skyldes sikkert Lægerne, og enkelte Steder genkendes her Saxtorphs egen Haandskrift. Disse Protokoller, af hvilke den ene kom for Dagen ved Flytningen af »Musæum Saxtorphianum«, den anden beroede i Stiftelsens Arkiv, synes heller ikke før at have været kendte, eller benyttet fra lægekyndig Side.

De trykte Kilder, der giver Oplysninger om Fødselsstiftelsen i Saxtorphs Tid, er ret sparsomme. Som den tidligste kan nævnes en kort Redegørelse, »De simplissima methodo tractandi puerperas in domo obstetr. reg. Haun. Anno 1773 observata«¹⁾ af Philip Rogert, der fra 1776 var Landfysikus i Viborg, og hvis Interesse for Jordemodervæsenets Forbedring i Jylland andet Steds skal omtales; han giver fra sit Ophold 1773 i Stiftelsen en Skildring af Hovedpunkterne i Fødselens og Barselsengens Behandling, altsaa fra Saxtorphs tidligste Funktionstid, og derfor vel nærmest Udtryk for de i Bergers Tid fulgte Principer. I sin Meddelelse i Videnskabernes Selskab 1781, hvor Saxtorph selv, efter en kort Oversigt over Fødselshjælpens Historie, skildrer Fødselsstiftelsens Udvikling, kommer han i Slutningen ogsaa ind paa de dér raadende Grundsætninger for Fødselens Behandling, en i ret store Træk holdt Fremstilling, af hvilken Enkeltheder i det Følgende vil blive berørt under Skildringen af Saxtorphs praktiske og videnskabelige Fødselshjælp. Og endelig foreligger der fra hans sidste Tid en interessant, om stor Sympati og Beundring for Saxtorphs »Skole« vidnende Afhandling af Franskmanden Demangeon, der som Gæst og Lærling besøgte denne 1797—1798*) og har givet en livfuld Skildring²⁾ af Stiftelsens Indretning, Arbejdsmaade og Un-

*) Demangeons Edsaflæggelse var af $\frac{4}{11}$ 1797.

dervisningen i samme. — Dog et nok saa værdifuldt Materiale til at belyse visse Enkeltheder i Saxtorphs Stilling som Overlæge, der ikke før har været særligt omtalte, saaledes hans Forhold til Kolleger ved Hospitalet, til Direktionen, til Eleverne her etc., og de Vanskeligheder, han paa forskellige Omraader havde at kæmpe med, er dels de Brudstykker af efterladte Papirer, der endnu findes fra hans egen Haand, og som alt paa sine Steder er benyttet i det Foregaaende, dels, og fornemmelig, Aktstykker i Fredr. Hosp.s Arkiv fra den Tid, Stiftelsen hørte under Hospitalet, og i Stiftelsens eget Arkiv efter Adskillelsen. Det er paa Grundlag af disse forskellige Kilder, jeg i det Følgende skal søge at supplere Billedet af Manden, som vi hidindtil har fulgt, til han paa eget Ansvar blev Fødselsstiftelsens Overhoved.

Den Afdeling, Saxtorph som Universitetets officielle Repræsentant for Fødselsvidenskab overtog, var jo, hvad de ydre Forhold angik, i samme Stand, som da Berger forlod den*), men nu stillet under en anden Bestyrelse, Hospitalsdirektionen altsaa, der vel kunde formodes at maatte have et mere aabent Blik for nødvendige Krav fra Hygiejnens Side, end Tilfældet var i den gamle Tid under Fattigvæsenets Opsigt. Uheldig stillet, som Afdelingen var i den Henseende, at der var saare daarlige Betingelser for Udvildelse, maatte slige Krav snart melde sig paa Grund af den stigende Belægning. Ved Saxtorphs Tiltræden var det aarlige Antal Fødsler c. 300, allerede inden det første Decenniums Udløb var Tallet oppe paa det dobbelte, og de uheldige Følger af den indskrænkede Plads udeblev da heller ikke.

Naar Rogert i sin Skildring af Fødselsstiftelsen 1773 med Tilfredshed henpegede paa, at Barselbeberen, »aliis locis adeo frequens«, kun havde krævet 1 Offer blandt 237 Fødende, da synes Sundhedstilstanden i de følgende 4 Aar heller ikke at have kunnet skaffe Saxtorph Bekymringer, idet Mortaliteten efter de af ham selv³) optegnede Tal (der omfatter Aarene 1771—80) knap naaede $1\frac{1}{2}$ pCt., men i 1778 ses Forholdene at have forværret sig. I en Note⁴) oplyser Saxtorph, at der i dette Aar grasserede en heftig Barselbeberepidemi saavel i Byen som i Stiftelsen, der her i to Maaneder bortrev 17 Barselkvinder, og den fra det Tidspunkt bevarede Protokol viser, at det var i November og December. At Saxtorph saa Aarsagen til Ulykken i den nu følelige Overfyldning

*) Bygningens Beskrivelse ved Vurderingsforretning 1763 se Bilag III.

i Fødselsstiftelsen, viser følgende Skrivelse⁵⁾), som han 4. Dec. 78 indsendte til Direktionen:

»Uagtet alle de Anstalter, som nu ere gjorte til at forekomme den paa Accouchements Huuset grasserende Puerperal-Feber, maa jeg dog endnu med Bedrøvelse see, at den om ikke saa hæftig, saa dog alligevel vedvarer, men da ingen af de Barselliggende, som ligger paa det andet Kammer, endnu har haft Anstød af samme, men befinde dem saa vel som efter vanskelige Fødsler pleyer, saa indstiller jeg allerydmygst til Directionens behagelige Overveyelse, om der ikke maatte gjøres Forsøg at indlægge de herefter kommende Svangre paa de tvende ved Kirken værende ledige Sygestuer i Hospitalet og lade samme der i Stuen føde og siden forlleges, for at see om der i Værelserne kan være nogen Aarsag at finde til Sygdommen eller ikke. Tillader Directionen denne Forandring at skee, da skal jeg tilligemed Jordemoderen Madame Ørsløv med største Omsorg besørge de Fødendes Pleye og Behandling uden videre Bekostning for Stiftelsen, hvorfor jeg nærmere forventer Directionens gunstigste Gjensvar«.

Inspektør Hempel*) tog det straks ad notam, opsatte selv Svaret, for at Direktionen kunde underskrive, og dette lød paa, at det tillodes indtil videre, at Værelserne toges i Brug »til dette saa vigtige Forsøg⁶⁾«. — Resultatet faldt, efter hvad Saxtorph oplyser, heldigt ud, men Freden varede ikke længe, og det ses, at man næste Gang ikke tyede til samme Middel, at evakuere til Hospitalet, men søgte at afhjælpe Pladsmanglen ved at benytte, hvad der kunde skaffes af Rum i selve Akkouchementshuset, og at der fra Direktionens Side gjordes Anstrængelser for at indskrænke de Studerendes Antal mest mulig. Den 17. April 1781 skrev Saxtorph nemlig til Direktionen⁷⁾):

»Da den farlige Puerperalfeber ytrer sig ogsaa paa Accouchements Huuset, hvor et Antal af 30 Personer ligger indpakkede paa hinanden i de to Værelser til Gaden og 21 af dem i forrige Uge haver født, saa frygter jeg for, at denne smitsomme Sygdom læt kunde gribe om sig, ifald ikke disse Patienter hastig bliver separerte fra de øvrige og mere Plads til at fordele Mængden bliver udseet og for Fremtiden til jævnlig Brug bestemt for Huuset. Thi som det aarlig indkomne Barselqvinders Tal er nu voxet til dobbelt saa stort som tilforn og dog ikke fleere Værelser end de tvende til Gaden haves for saa stor en Mængde, saa kan ey andet forventes end det Erfarenhed daglig bestyrker, at den Ureenlighed og Stank som følger med saa mange Barselliggende af alle Slags Sygdomme og Tilfælde, nødvendig maa inficere Luften for de øvrige i saa faa Værelser, allerhelst da den idelige Mængde forhindrer, at næppe nogen Sæng, mindre Værelse kan nogen Dag blive ledig til at udrenses og luftes.

Et Reserveværelse vil derfor være høyst nødvendig for Stiftelsen og hvorledes at samme med mindste Bekostning kunde anvises, haver jeg med Hr. Insp. Hempel overlagt paa følgende Maade. Dersom et af de Kamre som Oeconomus Giseman til sit Brug haver i underste Etage af

*) Inspektør ved Fredr. Hosp. fra 1777—93.

Accouch. Huuset ud til Gaarden, kunde overlades os til Brug for Studenter som skal ligge i Huuset, imod at anvises Hr. Giseman et andet ham ligesaa bekvemt Sted igjen i Hospitalet, saa kunde No. 1 som er 2 Rdl. Kamret, blive til et Reserveværelse, der indrømmes 6 Sænge og saaledes nogenlunde afhjælpe Manglen«.

Det stødte paa Vanskeligheder. Direktionen vilde ikke, at Økonomen skulde afgive noget Værelse, og Inspektørens Forslag at lægge de Studerende paa Loftet gik man nødvendig ind paa, men snarere vilde man, specielt da de kirurgiske Medlemmer Kølpin og Hennings, indskrænke den Plads, de Studerende krævede, ved at reducere disses Tal. Kølpin mente, at 2 Studenter og kun i 3 Maaneder var nok: »Skulde det ikke være tilstrækkelig for Landet, naar 6—8 Personer om Aaret kunde profitere deraf? Hvor i Verden findes slig Facilité? Sandelig, saameget mig er bleven bekjendt, hverken i Paris Strassburg eller London og ikke en Gang for mange Penge. Kunde ikke Hr. Prof. Saxtorph og vi allesammen med ligesaa megen og snart mere Grund ønske at for unge fattige Jordemødre fra Landet ogsaa fri Kammer etc. kunde indrømmes, ligesom allerede Hosp.s Directionen for mere og mere at befordre Accouchements Videnskaben har overladt Professoren selv de fornødne Værelser«.

Den sidste lille, noget malplacerede Spydighed viser vel D'hr. Kirurgers Følelser overfor Saxtorph, der paa andre Maader fik at mærke, at han hos disse ikke var persona grata, efter at han 1776 var traadt sammen med Aaskow, Callisen og Gulbrand i Kommissionen til Kirurgiens Forbedring. Saxtorph replicerede, viste, at Pladsmanglen ikke herved blev afhjulpen, ej heller for Studenter i det Tal, som var nødvendigt, og Direktionen resolverede da den 19. Maj, at de Syge kunde overflyttes til Hospitalets Stuer, og at det første Kammer i Stiftelsen kunde tages til Fritliggende.

Men den vedvarende Overfyldnings Ulemper kom endnu skarpere til Orde i en ny Erklæring samme Aars 1. December fra Saxtorph, fremkaldt ved, at Direktionen havde udbedt sig en Redegørelse over, hvad der ved Akkouchementshuset kunde behøves. I sammes 4de Punkt kommer han da atter tilbage til den ulykkelige Pladsmangel og skildrer unægtelig samme med saa mørke Farver, at man næsten kommer til at tænke paa Fødeafdelingen i det gamle Hôtel-Dieu med sine 3—4 Barselpatienter i samme Seng; han henpeger paa det ubehagelige Vaskeris Nærhed, hvis Ulæmper vi tidligere har berørt i Anledning af Præsten Kjærs Anke over samme, og beklager, at den oprindelige Plan, at hele

søndre Pavillon skulde tilhøre Akkouchementshuset, ikke blev realiseret. Den i Begyndelsen af Aaret indrømmede Evakuation af de Syge til Hospitalet ses, væsentlig af Diskretionshensyn, kun at være blevet benyttet i meget ringe Maal, og som eneste Udvej til at afhjælpe Pladsmanglen foresloges at gøre det til Pligt for de Fritliggende at tage Barnet med sig ved Udskrivningen og ikke overlade Stiftelsen Omsorgen for dette, et Middel, der jo ufejlbarligt vilde bringe Tallet af de til Stiftelsen søgende Svangre betydeligt ned, idet han ender med den interessante Oplysning, at det kun var blandt de Fritliggende, Barselfeberen rasede, da han aldrig havde set den paa de Betalendes Kamre, hvortil Aarsagen for Saxtorph ganske vist ikke var den, at disse ikke undersøgte af de Studerende, men at Renligheden i deres Værelser og Udluftningen af Sengklæder kunde gennemføres. Ordlyden af hans Skrivelse af 4. Dec. 81 var denne⁸):

»I de tvende Værelser hvori rummes 18 enkelte Senge for Barselkvinder, som ingen Betaling giver, har man ofte haft 30 Personer indpakkede saaledes paa hinanden, at man har maattet lagt 2 tilligemed deres Børn i enkelt Seng, hvilket har givet Anledning til at smitsom Sygdom, som har indsneget sig iblant dem, har forplantet sig desto hastigere over hele Huset og angrebet et anseeligt Antal Barselkvinder, ja ødelagt flere, hvis man ikke havde skyndt sig med at udskrive dem fra Accouch. Huuset, førend de vel burde eller kunde udføres. — Det er meer end sandsynligt og Directionen vel bevidst, at da den Høysal. Stifter af Fried. Hosp. anordnede bekvemme Værelser i Hospitalet til Fødende og Barselligende, og det Fløy af Hospitalet som nu hører Accouch. Huuset til blev dertil separeret fra det øvrige Hospital, at det da har været Hensigten, at denne Bygning allene skulde være til Fødende og derfor fik Navn af Accouchementshuus, for ey at anvendes til noget andet Brug. Men da de underste Værelser til Gaarden den Tid ikke behøvedes, saa blev de derfra tagne for at anlægge Vaskerhus for Hospitalet, hvilket i mange Henseender ikke burde være der, saasom det er altfor langt fra liggende fra Oeonomo, føder Stank og Fuglighed af sig, som skader Accouch. Huuset og som mange Gange er utaaelig for de derinde liggende Personer, foruden at dette Rum er nu umistelig for Acc. Huuset selv i derne Tid, da saa aneligt et Tal Fruentimmer søger Skjul og Pleye i dette Hospital. Saa at det var at ønske, at dette Vaskerhuus maatte blive forflyttet hen til et andet passeligere Sted i Hospitalet og Accouch. Stiftelsen igjen faae tilbage det hele Fløy haade til Gaarden og Gaden for at romme det store Antal Barselkvinder og Børn. Vel har Directionen i forrige Sommer efter min skriftlige Anmodning søgt at ville afhjælpe den Mangel paa Rum, som Acc. Huuset haver i denne Tid ved at tillade de Barselkvinder, som vare belagte med andre farlige Sygdomme end de Barselaffæren medfører, at maatte transporteres ind blant de andre Syge i Friedr. Hosp. for der at helbredes, men den Hjælp kan ingen af dem være tjent med, som søger Skjul for deres Fald i Accouch. Stiftelsen, og heller ikke mange har bekvemmet sig dertil, for ikke at tale om Faren ved at føre dem strax efter at de have født igjennem en Deel Gaarde og den kolde Luft, især om Vinteren, ind i Hospitalet,

saa fører dette Forslag desuden den Ulempe med sig at Personerne blive aabenbarede for alle i Hospitalet, i Stædet for at deres Stand, Navn, Person og Feyl efter Accouch. Huusets Hensigt burde evig forties og skjules for den heele Verden. Men skulde mit Forslag med Vaskerhusets Forflytning, som jeg dog ikke tror at være vanskeligere nu end forhen, da der med ringe Bekostning blev indrettet et ligedannet Vaskerhuus i Gaarden ved Jordemoderhuset, imod Forventning være gandske ugjørlig, saa tror jeg intet andet Middel at være tilovers end at indskrænke Barselqvinderne til det første sædvanlige Antal henimod 300 om Aaret, hvilket maatte skee ved en Forestilling til Kongen, at det igjen allernaad. maatte befales, at de Barselqvinder som laae uden Betsaling i Stiftelsen skulle herefter være forpligtede til at tage deres Børn ud med sig for selv at forsørge dem paa samme Maade som da Stiftelsen laa under Conventhuset, medmindre de ved Sygdomme vare blevene selv udygtige til at give Die eller havde født fleere end 1 Barn ad Gangen, da de i saa Fald maatte henvises og nyde Hjælp enten ved Pleye Anstalten eller ved Stiftelsen for Hittébørn. Thi derved vilde formodentlig det aarlige Antal af 600 Fødende igjen indskrænkes til 300 om Aaret, hvortil Værelserne bleve nogenlunde rommelige nok. Dog maatte denne Forandring ikke skee førend den forud var bleven bekendtgjort et Aar iforvejen. Uden slige Foranstaltninger vil Directionen læt indsee at det bliver en Umulighed at rædde saa mange Personer som uden Hensigt til deres Vilkaar og medbragte Sygdomme, ubehindrede modtages i Accouch. Huuset, hvor de sunde med de syge uden Forskjæld skal rommes og indpakkes i 2de Værelser som sjælden ere ledige saalænge, at man kan faa dem udluftede og tilbørlig rensede, men den indspærrede og med urene Uddunstninger besvangrede Luft fordærves og bliver en ødelæggende Gift for Huuset, hvilket bestyrkes saa meget meere derved, som jeg i den Tid jeg har været ved Stiftelsen endnu aldrig har seet nogen død paa Kamrene af den grasserende Sygdom, hvilket jeg meget tilskriver Kamrenes Reenlighed og at de saa ofte ere ledige og kan udluftes og renses efter Nødvendighed«.

Den 16. Jan. n. A. bevilligede Direktionen da »de i Mezanin Etagen værende 3de Klædekamre paa 5 Fag fra østre Ende af, og naar disse Lejligheder ikke skulde findes tilstrækkelige, da vil Direktionen nærmere overlægge, om endvidere et Klædekammer og maaske Præstens Værelse kunde efter Omstændighederne komme til Hjælp«^o). Hermed var vel gjort, hvad der kunde gjøres i Retning af Akkouchementshusets Udvidelse i søndre Pavillon. —

Om det var i Kontinuation af den Barselseber Epidemi*), der altsaa 1781 hjemsøgte Stiftelsen, at Sygdommen brød ud med stor

*) Om samme oplyser M. Salomonsen (Uds. o. Kjøb.s Epidemier, Kbhv. 1854, p. 123), at der fra Stiftelsen indlagdes 10—12 Ptt. paa Fred. Hosp., af hvilke flere døde, og F. L. Bang har i »Selecta Diarii nosocom. Fred.« (i Acta reg. soc. med. Hafn. I, 1783, p. 238) berettet, at i Juli 1781 bragtes 4 Barselsyge til Hosp., hvoraf 3 døde, i August ligesaa, og i Sept. 1. Men at Epidemien krævede flere Ofre, viser Protokollen fra 1781, hvorefter Dødsfaldene i Stiftelsen paa 582 Indkomne var 26.

Voldsomhed i Byen i Marts og April det følgende Aar, maa staa hen. Af denne Epidemi (1782) gav Tode i sin Ny Sundhedslidende¹⁰⁾ en Skildring, der er karakteristisk baade for Manden og Tiden:

»Marts og April vare mærkværdige ved to nye Sygdomme ligesaa sjeldne som uhørte hos os. Marts blev mangfoldige Barselkoners Bane-mand. Efter den heldigste Fødsel kom en indvortes Betændelse, som dræbte efter faa Dage, ja inden 24 Timer, og efter Døden fandt man en Betændelse af Nettet, Filpuden, som ligger over Tarmene og ikke har ringeste Samfund med de Deelee, som lide meest under Forløsningen. Stort, uhyre stort var deres Tal, som maatte betale den Glæde at have givet en elsket Ægtefælle en Søn eller Datter med Livet. Den grusomme Sygdom var blind mod Stand Ungdom Deylighed Dyd og andre Betragtninger, den bortrykkede noget af det Yndigste og Elskværdigste Danmark har at opvise, den snappede høje Rangspersoner lige saa næmt bort som en fattig Mands Hustru. Og stræng var man i sin Dom om Aarsagen. Jordemødrene fik først Skyld, men det blev snart afvist, thi den Deel i Underlivet, hvor Sygdommen sad, ligger ganske udenfor Jordemødrenes Virkningskreds Smitte kunde man formodet hos den, som betjente de fleeste der døde, men derpaa er der meget at svare. Thi det er helt naturligt, at den Jordemoder, som har de fleste Barslende under Hænder paa en Tid, da en ødelæggende Sygdom raser blandt Barselkonerne, maa være saa ulykkelig, at hun mister langt fleer end de øvrige, der ikke har saa mange at betjene. Ellers kunde jo den bedste Doktor i Byen beskyldes for Smitte. Doktorene er der ogsaa blevet fældet en ubarmhjerlig Dom over, men vore bedste Læger er brugte og de forskjelligste Methoder er blevet anvendte, saa man kan sikkert slutte, at Sygdommens Dødelighed ligger i Sygdommens egen særdeles Natur og Væsen. Ogsaa de Døde er blevet anklagede for ufornuftig Leve-maade. Hvem skal man beskyldes? Sygdommen selv. Den havde sin Oprindelse af noget Besynderligt i Luften, der gav Sygdommen sin særdeles Natur og Beskaffenhed«.

Saxtorph har ikke efterladt nogen direkte Tilkendegivelse af, at det paa den Tid stod lige saa galt til i Fødselstiftelsen, og den for dette Aar (1782) bevarede »Liste over Barsel-Qvindes Fødsler« viser kun, at der paa et Antal af 550 Indkomne faldt 4 Dødsfald, hvoraf ganske vist de to indtraf i Marts—April, ligesom i den førstnævnte Maaned 4 overflyttedes til Fredr. Hospital.

De Forholdsdegler, Saxtorph anmodede om hos Direktionen i Anledning af den sidste Barselfeberepidemi, der huserede i Stiftelsen, inden denne flyttedes fra Fredr. Hosp., nemlig 1786, var derimod af anden Art. Den 14. Nov. 1786 sendte han sine Kolleger i Direktionen*) følgende Pro Memoria¹¹⁾:

»Da den farlige saakaldte Barselfeber har siden August Maaned af og til grasseret paa Accouchements Huuset, hvoraf 70 har lagt syge og 10 ere døde — og den nu i de sidste Uger er bleven meere almindelig

*) Af denne var Saxtorph bleven Medlem i August 1781.

end den var, ligesom den hist og her forekommer i Staden — Saa skulle jeg ey undlade skyldigst at tilkjendegive Directionen Aarsagen hvorfor de Dødes Andtal i bemældte Hospital paa nogle Uger har været større end sædvanlig: Men derhos anmode, at som den Anmeldelse af de Døde der i de to sidste Uger ere gjorte i Aviserne, har mangfoldig skrækket adskillige frugtsommelige Koner heri Staden, hvoraf jeg i disse Dage har seet ubehagelige Følger og kan befrygte fleere: at samme her-efter maatte forbydes ugentlig i Aviserne at bekjendtgjøres: indtil ved Aarets Ende da det paa eengang kunde indføres hvormange der i Accouchements Huuset havde født og hvormange deraf var døde«.

Hertil bemærkede Inspektør Hempel under 16. Nov.:

»Saa længe Hendes Kong. Høyheds Prindsessens *) Svangerskab varede og til Hd. K. H.s offentlige Udgang gav jeg efter Aftale med Madame Ørsløw ingen Anmeldelse til Aviserne om Dødeligheden i Jordemoderhuset. Jeg kunde gjerne fremdeles efterlade det, om Hr. Justitsraaden havde behaget at erindre noget derom til mig. Een og anden endog ved Collegierne have i et Par Aars Tid af og til, endog naar ingen Sygdom var der og ingen døde, spurgt og paastaat, at der bestandig døde af Barselqvinderne i Stiftelsen af Mangel paa god Rygt og Pleye, og man forliede det i Aviserne. Jeg har derfor troet det rettest at bekjendtgjøre det virkelige derom til enhver Tid, men benævnte Tid undtagen for Prinsessens Skyld. Men da det tillige har Indflydelse paa andre frugtsommelige i Byen, saa er det nok best ikke at bekjendtgjøre de Døde til nogen Tid herefter, hvilket til den kong. Directions høybehag. Gotbefindende underdan. indstilles«.

Naturligvis stillede denne sig imødekommende overfor Anmodningen, idet der dog under Deliberationen afgaves et Par Vota, der røbede nogen Tvivl om, hvorvidt Barselqvebereren i Fødselsstiftelsen maaske kunde være holdt lidt mere i Tømme ved strængere Afvisning af de ny Indkomne, tidligere Evakuasjon af de Syge til Hospitalet og mulig ogsaa ved hurtigere iværksat medikamentel Behandling straks ved Sygdommens Udbrud, og tillige henpegede paa den Fare, der fra Stiftelsen truede Barselpatienterne i Byen. Det var Kølpin og Aaskow, der gjorde sig til Talsmænd for disse Betragtninger, idet den første under 18. Nov. voterede saaledes:

»Ved Hospitalet gjør vi os ingen Betænking ved at sætte i Aviserne af hvad egentlig Sygdom det anførte Antal af Døde virkelig døde, og jeg skulde snart ikke tro, at de af Forraadnelsesfeber paa Hospitalet Døde skulde gjøre mindre ubehagelige og skadelige Indtryk paa frygt-somme Folk i Byen end Barselqvindernes Sygdom paa Accouch. Huuset. Imidlertid har jeg intet imod, at de paa Acc. Huuset afdødes Antal indtil videre ikke bliver anmeldte i Aviserne, men Mortaliteten bliver derfor dog paa Acc. Huuset og vil uden al Tvivl ogsaa blive der, saa længe Barselqvinderne i et for stort Antal og paa den nu havende snævre Plads som Sild bliver indpakkede. Mere end 24 kan ikke vel have Plads og bør følgelig ikke flere modtages, og hvorfor skulde ved Acc. Huuset et vist Antal ikke ligesaavel sættes fast som det er skeet ved

*) Arveprins Frederiks Gemalinde, der 18. Sept. 1786 fødte Christian VIII.

Hospitalets Syge, kan der findes en mere fornuftig Aarsag til det ene, som til det andet? og er det ikke høyst uforsvarlig at modtage Barsekvinderne saaledes til deres egen og deres Børns og til Andres Fordærvelse baade der paa Stedet og omkring i Byen, hvor Smitten udbreder sig?

Hr. Livmedicus Aaskow vil nok angive den omtalte Precaution som ved sliq Indskrænkning og dens offentlige Publikation bedst kunde iagttages«.

Aaskow tog Anmodningen op og svarede som følger:

»Jeg er gandske af Hr. Justitsraad Kølpins Mening og er overbevist om at naar Dispositionen til galdeagtlige og putride Sygdomme — som nu virkelig mærkes — er forhaanden, saa er den Mængde sammenpakkede Barsekoner som nu uden Indskrænkelse antages, lettelig istand til at frembringe denne saa farlige ja formodentlig smitsomme Sygdom, som ikke aleene angriber dem som kommer ind i Stiftelsen, men endog synes til største Fare og Skade at udbrede sig i hele Byen, saaledes forekommer det mig, at hver Gang denne ødelæggende Sygdom har raset, har den altid nogle Maaneder iforvejen angrebet dem i Hospitalet.

Det bliver altsaa efter vores Pligt og Samvittighed høyst fornøden ikke aleene at sørge for de ulykkelige som har Hospital fornøden, men ogsaa at forekomme og stanse en saa ødelæggende Sygdom for alle svangre og fødende i Byen. Mit Forslag gaar altsaa ud paa: 1, at indskrænke Antallet til 24 a 30 Barsekoner saa mange som beqvæmlig kan rummes i Værelserne. At tilforn er ikke flere indtagne end kunde rummes en i hver Seng, kan jeg med Vished bevidne, skeedte i den Tid jeg selv som Candidat laa der i 3 Maaneder*) da Jordemoderen Md. Kreutz altid afviste dem naar ingen Plads kunde gjøres. 2, Strax at sende dem enten i et separat Værelse eller til Hr. Prof. Bang paa Hospitalet, saasnart de første Kjendtegn af Sygdommen yttred sig, som jeg saa meget mer maa erindre, som Hr. Professoren har beklaget sig over at de fleeste først bliver indsendt, naar den periode af Sygdommen er forløben, da de endnu staar til at rædde og hvorved ikke lidet de Dødes Tal paa Hospitalet selv er forøget. Jeg er fuldkommen overbevist om Hr. Justitsraad Saxtorphs baade Retsindighed og Fliid som jeg er vis paa at han anvender al Fliid, men vil dog aleene foreslaa at da der dog nu foruden Admanuenses ligger flere Studiosi paa Hospitalet, da den Orden maatte bestemmes at bestandig en var tjenende, saa de vexelvis maatte Nat og Dag være parate til saa snart nogen klagede sig over de allerførste Følelser som lod Sygdommen befrygte, strax at give de tjenlige virksomme Midler og sørge for Afsondringen. 3) At anmelde Dødeligheden i Aviserne seer jeg aldeles ikke nødvendig men troer endog at de som indsendes paa Hospitalet ikke heller bør anføres paa de ugentlige Dødelister derfra. 4) Som jeg ikke indseer andet end at man bør og kan anmelde det i Aviserne at herefter ikke over et vist Antal kan modtages paa Accouchementshuset. Lad være endogsaa at nogle faa Besvangrede bliver forlegne, saa er det dog bedre end at udsætte de antagne for den største Fare, at jeg ikke igjen skal nævne min Formodning om Muligheden at avle og udbrede en saa farlig Sygdom iblandt Byens Fødende. Dixi et liberavi conscientiam meam«.

Gulbrand endelig var enig med de to andre Herrer, dog næ-

*) Fra $\frac{1}{13}$ 1764 til $\frac{20}{2}$ 1765 (se P. 33).

rede han ikke mindste Tvivl om, at Stiftelsens Foresatte anvendte al mulig Omsorg for de Syge baade i Henseende til Kuren og Diæten, men han henstillede, at det anmeldtes i Aviserne, at Ingen blev optaget i Stiftelsen uden 14 Dage a 3 Uger iforvejen at have meldt sig hos Jordemoderen, for at denne kunde »af deres Konstitution og øvrige Omstændigheder« afgøre, om de burde modtages. —

Det var altsaa den sidste Barselseber Epidemi*), hvis Bryderier Saxtorph fik at føle i Akkouchementshuset i Fredr. Hosp., inden det Aaret efter flyttedes til sin egen Bygning, hvor han naturligvis heller ikke gik fri for denne Svøbe, som det senere nærmere skal omtales. —

Lod nu end saaledes Forholdene i Fødselsstiftelsen, medens den var indrammet i Hospitalet, meget tilbage at ønske og navnlig da med Hensyn til Chancerne for de Fødendes Sundhed og Liv, var det dog vel med en vis Berettigelse, Saxtorph i sit Foredrag 1781 i Videnskabs Selskabet kunde resumere det, der var vundet ved Oprettelsen af denne Anstalt, saaledes, at den i kort Tid var blevet: »Ikke alene en Planteskole for Fødselshjælpere og Jordemødre, men endog det sande Luttringssted for Videnskaben, hvor Sandhederne kunne udfindes og prøves, Fordomme udryddes, simplere og sikkrere Methoder anstilles, og et klarere Lys overalt antændes til Videnskabens Udbredelse og utallige Fødendes Frelse«. Og for Saxtorphs eget Vedkommende blev dette Afsnit af hans Virksomhed, skøndt det faldt under

Fig. 9**).

*) Heller ikke om denne har vi nærmere detaillerede Oplysninger fra Saxtorphs egen Haand. Salomonsen (l. c.) oplyser, at der fra Sept.—Decemb. indlagdes 18 paa Fredr. Hosp., hvoraf 10 døde; hos de fleste forsøgtes Doulcets Metode (Brækrod), sammen med Aareladninger, endog indtil 12 Gange, men Resultatet var slet.

***) Lips, Kopi efter Lahde's Stik.

langt tarveligere Forhold end dem, der senere bødes ham, vistnok ogsaa det, hvor han med størst Iver og Interesse hengav sig til sin Gerning som Lærer og Videnskabsmand, sikkert nok for sidstnævnte Felts Vedkommende, thi efter Indflytningen i den ny Fødselsstiftelse kom der en kendelig Stilstand i hans literære Produktion.

Hvad nu først Saxtorphs Forhold til Fødselsstiftelsens mandlige og kvindelige Elever i denne Periode angaar, da lader han i det nævnte Foredrag (1781), efter en Bemærkning om, at der i Tiaaret 1771—1781 var eksamineret 134 Jordemødre, en ret lang Række Læger passere Revue, der alle havde faaet deres obstetriciske Uddannelse under hans Vejledning: 12 Doctores, 11 Licentiati medicinae, 3 Stud. med. og 5 Stud. chir., blandt hvis Navne vi i det Følgende vil komme tilbage til adskillige. Kun om et Par enkelte skal her gøres en Bemærkning.

Det maa undre, at Saxtorph aabner Rækken af sine Elever blandt Doctores medicinae med Jens Bang. Denne havde i hvert Fald, som Listen Pag. 32 viser, sit Trimester i Fødselsstiftelsen under Berger fra Dec. 1763—Febr. 1764, kort efter Saxtorph selv. Men Bang, der tog medicinsk Eksamen 1773, var til 1774 med. Kandidat paa Fredr. Hosp., og det er jo muligt, at han ogsaa i den Tid har frekventeret Stiftelsen, altsaa under Saxtorph. Denne har (i nævnte Foredrag) jævnlig til Navnene paa disse Elever knyttet korte Notitser om deres daværende Stilling, og hvad de havde skrevet; om Bang bemærkes blot, at han var Læge ved det ridderlige Akademi i Sorø og skrev en Dissertation »De mechanismo partus, 1772«, altsaa en fejlagtig Tidsangivelse, da Bang disputerede 1774. Om rosende Bedømmelse af denne Afhandling, der ganske sikkert var Perlen blandt alle den Tids Dissertationer herhjemme, er der altsaa ikke Tale fra Saxtorphs Side, og ligesaa lidt fra hans Ven Todes, hvis Anmeldelse i »Med. chir. Bibl.«¹²⁾ klart nok viser, at man ikke vurderede den efter Fortjeneste; Bangs Fremstilling af Skuldrenes Passage gennem Bækkenet nævnes end ikke af Tode, og, som det senere skal vises, Saxtorph synes ligesaa lidt at have vurderet dette kapitale Punkt i Bangs Arbejde eller ladet sig belære deraf. Man fristes til at formode, at Saxtorph ikke har været synderlig tilbøjelig til at yde denne sin udmærkede Fagfælle den Anerkendelse, der tilkom ham, maa-ske til en svag Mistanke om, at han frygtede ham som en Konkurrent, thi at Berger paa et vist Tidspunkt begunstigede Bang, ligger nær at tro, idet han 1764 lod ham holde Forelæsninger

i sit Sted for Jordemødrene og atter 4 Aar senere benyttede ham som sin Vikar i Anatomi ved Kunstakademiet. Da han i August 1771 bad sig fritaget for dette Hverv, søgte Bang Posten, støttet af en varm anbefaling fra Berger; de andre Ansøgere var I. H. Schönheyder og Billedhuggeren A. Weidenhaupt, der blev foretrukket. Senere, som lægekyn- dig Viceborgmester i København, havde Bang Pladsen fra 1805 til sin Død 1808. — I de Planer, som Biskop Gunnerus efter Struensees Ordre 12. Dec. 1771 indgav til en Reform af Universitetet, var der tillige tænkt paa Opret- telsen af et Universitet i Norge, hvor Kristianssand var udset som det dertil passende Sted; blandt de Lærerkrafter, der her bragtes

Fig. 10. Jens Bang.

i Forslag, var »2 Medici, nemlig Prosector Jens Bang og mulig Aaskow; Saxtorph er det vel ikke at tænke paa«¹³⁾. At Berger stod bagved som Gunnerus' Raadgiver, ikke mindst med Hensyn til Universitetspersonalet, er en kendt Ting, og i det anførte ligger vel et yderligere Fingerpeg om de gode Tanker, den første nærrede om Jens Bang.

Forud for den Række Elever, Saxtorph paa nævnte Sted har draget frem, anfører han Navnene paa Bergers særlig fremragende Disciple, 10 i Tallet, hvoriblandt altsaa: Mangor, Buchhave, Fridsch, Aaskow, Gulbrand, Abildgaard, Callisen, Hempel, samt Hollænderen van d. Boye, hvilke jo alle findes i Listen P. 32—34; tillige nævner han Møller i Skien*). Hvad disse Bergers Elever angaar, maa vel Gulbrand, hvis Trimester i Stiftelsen faldt fra Dec. 1768 til Febr. 1769, senere yderligere have uddannet sig hos Saxtorph, siden denne i sin Skrivelse 9. Maj 1775 til Direktionen i Anledning af Reservemedikalet (s. P. 83) særlig fremhævede Gulbrand blandt »de 3 a 4 tilforladelige Subjecter, han indtil da havde uddannet«, og som Publikum med Tillid kunde henvende sig til. Under Lærerens Præsidium havde Gulbrand 1774 forsvaret sin

*) Hans Møller, f. 1736 i Norge, med. Eks., 71, Dr. med. 73, Landfysikus Bratsberg Amt med Bopæl i Skien, † 1796.

Doktorafhandling »De sanguifluxu uterino«, et ret ubetydeligt Arbejde. En nærmere Redegørelse for den Maade, hvorpaa Saxtorph havde ordnet Undervisningen af de Studerende, navnlig med Hensyn til deres Studieophold i Stiftelsen, foreligger nu i det lange Indlæg, han ¹⁷/₆ 1786 efter sine Kolleger Hospitalsdirektørernes Anmodning gav i Anledning af Kirurgernes Klage over den kliniske Undervisning i Stiftelsen, og hvoraf den Part, der kaster Lys over Bergers Undervisning, tidligere er gengivet. Jeg vil lade Fortsættelsen, der altsaa berører Saxtorphs personlige Stilling til Spørgsmaalet og yderligere bringer Navnene paa en Række medicinske og kirurgiske Elever, følge her:

»I Overensstemmelse med Rescripterne (²/₁ og ¹⁵/₅ 1761) og efter min Formands foranførte Exempel har jeg i den Tid jeg har forestaaet Accouch. Huuset, forholdt mig med Candidaternes Indlæggelse.

Jeg har hvert Aar, ligesom og i denne Vinter, givet mine Tilhørere Biletter og bestæmt hver sin Dag og Tuur til at gaae ind i Stiftelsen, for at undersøge og passe paa naar nogen skulde føde — dem som have logeret i Nærheden af Hospitalet, har jeg desuden ladet kalde at være tilstæde ved Forretningerne og dem som vare skikkede dertil, har jeg ladet betjene de Fødende. En Deel har imidlertid ikke kundet benytte sig saa vel deraf, som de burde, foregivende deres mange Collegier, deres Opvartninger hos de Syge, deres øvrige mange Forretninger, som de havde at iagttage m. m. Alle har derimod trængt paa, for den korte Tids Skyld, de havde at opholde dem her, at maatte komme til at ligge i Stiftelsen.

Jeg har ogsaa læmpet mig efter dem, saa meget jeg har kundet, og ikke allene søgt dem ud, som først skulle employeres til Landets Tjeneste, men endog lagt to Candidater af Gangen, ja undertiden 3, saa ofte de have kunnet komme overens om, at ligge alle tre sammen i det for Candidaterne paa Jordemoderhuset bestemte Værelse.

Endydermere jeg har aldrig gjort Forskiæl imellem Studiosos Medicinae og Chirurgiae end ikke til at blive mine Amanuenses, men uden Forskiæl ført dem an i min private praxi i Staden og vil herpaa anføre*) en Gerson, Weinbrenner, Piccardi, Jacobsen, Petersen, Neuman, Albers, Reinhardt, Ziegenhorn, Beaufin, Kræmer o. f. som alle ere levende Vidner. — Jeg har haft i Begyndelsen af denne Vinter liggende paa Accouch. Huuset Holtermann, Koch, Baumgarten, alle 3 examineerte paa det kgl. Amphi-Theatro-anatom. chir. og erkjendte for Chirurger, siden efter dem Brummerstedt, Rothe og Gert, hvoraf de 2de nyeligen ere examineerte af det Kong. Chir. Academi, og da nu deres Tid er om 8 Dage forbi, ere Pladserne igjen bortlovede til to andre Chirurger Bull og Møller, hvilke ligeledes ere i Vey til at employeres i Provindserne. Jeg indseer derfor ikke, med hvad Føye Chirurgi for nærværende Tid kan være misfornoyede med denne Stiftelses Indretning, med mindre det hee Chir. Acad.s Elever aleene skal have Nytten af en Stiftelse som er skjænket det medicinske Fakultet.

Den eneste Medicinske Candidat, som i Vinter har lagt paa Jorde-

*) Med Hensyn til de efternævnte Elevs Vita se Bilag XI.

moderhuuset, er Kierstens *), min nuværende Amanuensis, som en Tid lang har været hos mig, og paa ingen Maade er de Studerende paa Accouch. Huuset i Veyen, men meget mere til stor Gavn og Nytte: Skulle det være ham det chir. Academi pæger paa, som det synes jeg beholder for længe, da forsaavit at han er Candidaterne ganske uvedkommende. forsaavit at jeg har valgt mig ham som en Reserve Accoucheur, i paatrængende Tilfælde, for at være paa Raad med Jordemoderen, i min Fraværelse, og paatage sig Forretningerne i min private praxi i Byen, kan det aldrig med nogen Grund nægtes mig at beholde ham saalænge jeg lyster, og at danne ham efter det Løfte jeg har givet min forrige Lærer Etatsraad Berger, til en duelig Accoucheur.

Til min Assistent kan jeg ikke altid vælge dem som ligger i 3 Maaneder paa Accouch. Huuset, men jeg behøver længere Tid til at danne en, førend jeg med Sikkerhed efter mit Ansvar og Samvittighed tør betro ham mine Forretninger.

Saaledes gjorde Berger ogsaa, alle hans Auditores bleve ikke hans Amanuenses og hans Amanuenses bleve heller ikke qvartaliter omskiftede.

Er det desuden en Feyl at jeg har beholdt en eller anden af mine Assistentler i længere Tid end 3 Maaneder, saa er den samme Feyl især kommet Chirurgerne til Pas, som oftest har profiteret deraf, siden mine fleste Amanuenses har været Chirurger, jeg ventede heller ikke at nogen af dem kunde finde sig misfornøyet herover, førend det Chirurgiske Academi i Vinter skrev til mig, at Chirurgi klagede over, at jeg præfererede Medici ved at indlægge dem paa Accouch. Huuset, hvilket Klage-maal jeg den Gang viiste at være helt ugrundet.

I hvad Hensigt bem. Direction nu henvender sig i denne Sag til denne Direction, er mig ubekendt, det maa derfor ydmygst undskyldes, at jeg saa vidtløftig har søgt at oplyse for Directionen den heele Sags Sammenhæng og haaber at have viist derved: at i hvor læt det er at klage, saa er dog Klagen ey altid Sandhed; det chir. Academie vil selv faae at høre, at Candidati chirurgiae klager for nærværende Tid over, at Medicinerne nu erholder de chir. Candidaters Pladser paa Hospitalet, og dog holdes denne Indretning for den beste, saaledes vil det altid ind-

*) Vilh. Henr. Kerstens var Søn af Kielerprofessoren J. C. Kerstens († 1801), der tidligere (til 1769) havde været Prof. i Mineralogi og Kemi i Moskva. Efter 1787 at have taget Doktorgraden i Kiel blev han Feltmedikus i Norge og døde kort efter, 12. Dec. 1788, i Frederikstad. Om den nævnte Doktorpromotion oplyser »Schlesw. Holstein. Provinzialberichte« 1787, p. 507. at 15. Juli 1787 blev »summi honores in der Arzneigelahrheit und Wundarzneikunst« i Kronprins Frederiks Nærværelse tildelt W. H. Kerstens og J. K. Niemann (fra Altona) med Tilføjende: Hr. Dr. Kerstens vird in seiner demnächst herauszugebenden Beschreibung die Geschichte des von ihm zu Kopenhagen zweimal in den Jahren 1784 u. 86 beobachteten Kindbetterinnensebers erzählen«. — Afhandlingen, der altsaa var Udbytte af hans Ophold ved Fødselsstiftelsen i København, blev ikke publiceret eller trykt, antagelig vel paa Grund af Forf.s Forflyttelse til Norge og tidlige Død, beklageligt nok, i Betragtning af de faa nærmere Beretninger vi har om Barselbeberens Optræden i Saxtorphs Tid. — En anden Afhandling, som Kerstens i Dec. 1785 forsvarede i det af Saxtorph stiftede, kun kort Tid bestaaende, Disputerselskab (hvorom s.), kom derimod frem i »Tentam. med. de directione forcipis in partu applicandae«. (En yngre Broder, Johannes Chr. K., der ogsaa blev Elev her i Fødselsstiftelsen, vil senere blive nævnt).

træffe, at ved offentlige Indretninger, hvor en stor Deel høste Frugten, vil Resten, som ey kan nyde Fordeelen deraf, altid være misfornøiede.

Man kan heller ikke med Føye sige, at Udlændinge har i min Tid betaget Pladsen paa Accouch. Huuset for de Indfødte, den eneste Fremmede som har lagt der, var Temschenko en Russer, som blev sendt hertil fra Hr. Etatsraad Berger i Kiel for at studere Accouchements Videnskab, hvortil han var forsynet med Stipendio fra Keyserinden, han laa selv 3die paa Accouch. Huuset og betog ingen Pladsen ved sin Nærværelse, ligeledes er nu den førbenævnte Gerl, den anden fremmede, han er Königsberger, har studeret her i 2 Aar og lagt 4 Uger paa Accouch. Huuset og reyser om 8 Dage.

Jeg indstiller derfor til Directionens høye Betænkning hvorvit den heri behager at indlade sig. Og da jeg med sand Glæde skal tragle efter at gjøre min Videnskab og Accouch. Stiftelsens Indretning saa almindelig nyttig for Landet som muligt er, saa skal jeg ogsaa med Fornøjelse saafremt det chir. Acad. behager at correspondere nærmere med mig om den Sag, og finder det efter nærværende Forfatning nyttigere for Videnskaben og de Lærende, at indrette det anderledes for de chir. Candidater end det forhen har været, findes ganske beredvillig til at indlægge en Chirurgus ad Gangen hver 3de Maaned, allene at det mig efter Rescriptet forbeholdes: ey at indlægge andre Chirurger end dem som forud have lagt god Grund i Videnskaben, som nogen Tid have frekventeret Jordemoder Huuset og viist sig skikkelige, paapassende og villige til at undersøge og gjøre Forretninger saavel i de naturlige som ved unaturlige Fødsler. Af disse saaledes prøvede Candidater vil jeg hver Fjerding Aar forestille Akademiet 3, af hvilke tre Akademiet selv udvælger hvilken det lyster til at lægge ind i Stiftelsen.

Men hvad Candidati Medicinæ angaaer, da forbeholder jeg mig selv at bestemme Tiden for disse, hvorlænge de maa forblive i Stiftelsen for at føre sig samme til Nytte og for grundig at øves i en Videnskab, de siden som Land Physici skal undervise og assistere Jordemødre i, og dertil giver de ovenanførte Rescripter mig unægtelig Medhold.

I Svar af 8. Juli gjorde altsaa Direktionen Kirurgerne opmærksomme paa, at Stiftelsen var skænket det medicinske Fakultet ved Universitetet, og at Ordningen af den praktiske Undervisning i samme var en Sag, der alene var betroet Prof. artis obstetr., og ifølge dette »kunne vi ikke give det kgl. Academi anden Oplysning om de unge studerende Personers Indlæggelse til Øvelse i Jordemoder Stiftelsen, enten hvorledes dermed hidindtil er forholdet eller derefter at kunde forholdes, end det hermed følgende af mig Saxtorph forfattede, da denne Sag alleene angaaer det medic. Facultet og Prof. artis obstetriciæ«.

Akademiet lod sig ikke nøje hermed, men blev grovt, idet der under 16. Aug. svaredes:

»I Følge Directionens Skrivelse af 8 July a: c: udbede vi os behagelig Oplysning ¹⁰ hvorledes det er at forstaae, at alle andre medicinske og chirurgiske Sager ved Hospitalet skulde henhøre til Directionens Bestyrelse, hvilke tillige efter forrige Anordninger har været lagt under det medic. Fakultet, Accouchements Anstalten derimod skulde allene være

undtagen? da dog for en Deel Aar siden, ved Leilighed af de heftige Barsekvinders Mortalitet denne blot medic. chirurg. Sag ikke allene blev forelagt til Hospitals Directionens Bedømmelse, men Directionen ogsaa over de den Tid nødvendige Forbedringer blot allene og uden Medvirking af det medic. Facultet deciderede. 2° Om den Kong. Direction ved Modtagelsen af Accouch. Huuset havde erholdt nogen særdeles Forskrift og nøyere Bestemmelse, saavel dets økonomiske som medic. chirurg. Bestyrelse angaaende, saasom den Anmodning fra Accouch. Anstalten til en Kong. Hosp. Direction at være blot dets Oeconomus, vilde være ligesaa usømmelig, som høybemeldte Directions saa dybe Føyelighed for den uanstændig og forringende«.

Under Deliberationen om, hvorledes der skulde repliceres, gav Saxtorph et nyt Indlæg, hvori han viste Uholdbarheden af Akademiets Opfattelse og sluttede saalunde: »og troer jeg heller ikke, at Directionen vel kan indlade sig i Correspondance eller underskrive noget til det chirurg. Academie uden at tilmelde dette for Eftertiden med mere Anstændighed at forfatte dets Breve til en kongl. Direction, ifald det herefter venter Besvarelse«.

Man blev enig om, at Akademiet intet Svar skulde have paa dets »ubehagelige« Skrivelse af 16. Aug. og henholdt sig blot til den første Erklæring af 8. Juli.

Saaledes endte denne Kampagne, og det var vel forsaavidt et ubetimeligt Tidspunkt, paa hvilket Akademiet fandt Anledning til at møde op med sin Protest mod Undervisningsplanen i Stiftelsen, som det jo nu vidstes, at Øjeblikket, hvor denne skulde rykke ind under helt andre Forhold, var nærførestaaende, og at Reglementet her, ogsaa hvad Undervisningen angik, ikke mere udelukkende vilde blive lagt i Direktionens Haand, men i sidste Instans fastsat ved Reskript fra højere Sted.

Ved Siden af den Gerning, Saxtorph i Stiftelsen øvede som Lærer og Vejleder for Studerende og yngre Læger, lagde han nu ogsaa paa andre Maader for Dagen, at det var ham om at gøre al ansøre de Unge videnskabelige Interesser. Der ytrede sig paa det Tidspunkt, da han afløste Berger, blandt de yngre mere fremadstræbende Kræfter en livlig Trang til Dannelsen af Øvelses- eller Disputerselskaber for unge Læger og Kirurger, hvortil Begyndelsen blev gjort af Tode, der paa sin Udenlandsrejse (1765—68) havde faaet Ideen til saadant under sit Ophold i Edinburgh. I 1771 oprettede Tode »Det kirurgiske Privatselskab« ogsaa kaldet »Det kirurg. Disputerselskab«, som holdt sit første Møde 3. Juli d. A. med et Medlemstal af 10, der i de to følgende Aar steg til 41; til Forhandlingerne brugtes Tysk, da over Halvdelen af Med-

lemmerne var Tyskere⁴⁴). Selskabet skal have bestaaet i 12 Aar. Mulig ansporet ved dette Kirurgernes Forspring oprettedes Aaret efter »Det medicinske Selskab«, hvis Stiftere var Abildgaard,

Fig. 11. Joh. Clem. Tode.

Callisen, Saxtorph, J. H. Schønheyder, Tode og Junge, til hvilke senere sluttede sig F. L. Bang og Aaskow. Paa Arveprins Frederiks Fødselsdag, 11. Oktober 1772, blev det første Møde holdt, og det 1774 udgivne Bind »Collectanea soc. med. Haun.« indlededes da ogsaa med Afhandlinger af samtlige Stiftere. 1774 blev Berger optaget som Æresmedlem (altsaa som Prof. i Kiel) sammen med Livlægerne J. J. v. Berger og Piper. Selskabet blev 1782 »kongeligt«, og dettes »Acta« udkom i 4 Bd. fra 1783—1803, senere fortsat af to Bd. »Nova acta«, 1818 og 21*).

Men et Par Aar efter Dannelsen af dette Selskab, der jo sigtede paa ældre, modne Videnskabsmænd, havde »Kløverbladet« Saxtorph, Callisen og Tode 1774 oprettet et Øvelsesselskab for medicinske Studerende »Societ. exercitat. medica«. Et Par Dokumenter vedrørende dette, nemlig en »Protocoll. soc. exerc. med. Haun.« og en »Protoc. quaestoris soc. ex. med. H. (inceptum $\frac{1}{2}$ 75)« er mærkelig nok havnede i Fødselsstiftelsens Bibliotek, vel sagtens fra at have været i Saxtorphs Værge; de indeholde Fortegnelser over Møder, Selskabets Love med Underskrift af (31) Medlemmer etc. Efter Lovenes § 8 bestod Selskabet alene af Studios. medicinae ved Københavns Universitet; Vedkommende maatte have hørt Collegia over een eller nogle Dele af den egentlige Medicin. Dets Hensigt var en dobbelt: 1) at disputere i medicinske Materier, 2) at samle af ny udkomne medicinske Journaler og Skrifter vigtigere Afhandlinger og udgive dem hele eller i Udtog i Fædrelandets Sprog. Disputationerne holdtes i det latinske Sprog, 2 eller 4 Gange maanedlig, 3 Uger forinden leveredes

*) 1848 kom endnu »Det kgl. med. Selsk.s Skrifter, Ny Række, 1ste Bd.«, der aldrig blev fortsat.

Afhandlingen til den »Moderator«, hvem det tilfaldt at gennemse den, han skulde ogsaa bistaa Defendens overfor Opponenten, hvis samme ikke magtede det. Hvorlænge dette Selskab bestod, er noget tvivlsomt, V. Ingerslev¹⁵⁾ og Haderup¹⁶⁾ angiver 4 Aar, men i den ene af de nævnte Protokoller er det sidst noterede Møde 8. Marts 1780*).

Endelig taler Tode¹⁷⁾ endnu om et af Saxtorph 1785 stiftet »Soc. disput. med.« med Aasheim og Mangør som Forstandere, om hvis Virksomhed jeg kun kan oplyse, at der paa Universitetsbiblioteket findes 10 Disputatser fra samme (i 8°) for Aaret 1786 og 1 fra 1789; Saxtorph selv berører det ikke noget Steds, og det nævnes heller ikke af hans Biograf Scheel, men i det cit. Tidsskrift bemærker Tode i den Anledning: »Da sidstnævnte Selskab ikke fandt Anledning til at anmode mig deltage i Styrelsen, oprettede jeg selv 2. Mai 1787 et, hvori ikke blot Medicinere og Kirurger men ogsaa Pharmaceuter og andre Kunstbeslægtede kunde deltage«. Heller ikke dette Selskab, for hvilket Tode var eneste Præsæs, og hvor der kunde disputeres paa Dansk, Tysk eller Latin, høres der senere noget til, men fra de to førstnævnte, det kirurgiske og medicinske Øvelsesselskab, leveredes, ogsaa paa Obstetrikens Omraade, forskellige Smaaafhandlinger, af hvilke enkelte vil blive berørt i det Følgende. —

Hvad nu Jordemoder Undervisningen angik i de 17 Aar, hvori Saxtorp hvirkede i Akkouchementshuset i Fredr. Hosp., da bemærker han vistnok i Meddelelsen 1781 om Fødselsstiftelsen, at fra 1771 havde »foruden 134 examinerede Jordemødre« et betydeligt Antal studerende Læger øvet sig her i Kunsten, og deraf kunde maa ske sluttes, at disse Læredøtre havde været de Studerende ligestillede med Hensyn til praktisk Undervisning. Om nu denne »Øvelse« virkelig har omfattet det hele Antal eksaminerede

Fig. 12. Henr. Callisen
(anno ætat. 38).

* Hos Lahde (Saml. af fortjente danske Mænds Portrætter, 1798) siges Selskabet at være ophørt 1782.

Jordemødre i dette Tidsrum, er vel tvivlsomt nok *), men i hvert Fald maa Adgangen for dem til klinisk Belæring have været ganske sporadisk og derfor langt larveligere end Studenternes, da de ikke som disse boede i Stiftelsen, et uheldigt Forhold, der, som ovenfor berørt, allerede blev beklaget i en af Kølpins Skrivelser (1781) til Saxtorph.

Ikke mindre mislig var nu vel imidlertid den Omstændighed, at langt Flertallet af disse eksaminerede og muligt i Stiftelsen uddannede Jordemødre blev i København**) og de større Købstæder og derfor ikke bidrog til at højne Fødselshjælpen i Smaa-byerne og navnlig ikke paa Landet. At denne nemlig her i hele

Fig. 13. Rud. Buchhave.

Saxtorphs Tidsalder befandt sig i en ynkværdig Tilstand, at Tilhøjeligheden til at foretrække de upriviligerede Fødselshjælperes Bistand var urokkelig rodfæstet i Landbefolkningen, og sammes Fordom mod kyndigere Hjælp saare vanskelig at udrydde, lød der Vidnesbyrd nok om, og fra den Side set var det beklageligt, at Bergers Udkast til en, om end paa visse Punkter radikal, Omordning af Landets Jorddemodervæsen blev skrinlagt

og ikke oplaget som en af hans Eftermands første Opgaver, thi hvad Saxtorph inden sin Død fik udrettet paa dette Omraade, satte ikke store Frugter, som det senere skal berøres.

En malende Skildring af Fødselshjælpenes Tilstand blandt hine Tidens Landbefolkning, med Forslag til at raade Bod paa Manglerne, findes bl. a. i det pseudonyme Skrift »Orthophili Tanker om Lægevidenskabens Tilstand og nødvendige Forbedring i

*) Eksempelvis findes i Protokollen fra 1779 kun 5 Koner (Md. Meier, Hansen, Ramløse etc.) noterede som havende assisteret ved kunstigt Indgreb, i Reglen Fremtrækning paa Underkroppen, i 1780 derimod 9 (»den jydsk Kone Mette«, »den gamle Samsøkone« etc.), i 1781 atter kun 6.

**) Jordemoderforordningen af 1714 havde fastsat Tallet paa Jordemødre i København til 30, paa Buchwalds Indstilling blev, som tidligere nævnt, ved Reskr. $\frac{3}{4}$ 1743 Tallet udvidet til 60. Ved Reskr. $\frac{1}{7}$ 1795 blev det tilladt enhver eksamineret Jordemoder at praktisere i København, uanset Tallet.

Dannemark og Norge^{*)}), hvis Forfatter var den daværende Sorø-læge Rud. Buchhave, der senere efter sin Nedsættelse 1781 i København gjorde sig bemærket som en ivrig Polemiker, Forkæmper for Nellikerødens Betydning som feberstillende Middel, navnlig overfor Malaria, og iøvrigt ogsaa (hvorum s.) aspirerede til Ansættelse ved Fødselsstiftelsen, da Planerne 1783 kom op om Oprettelsen af en Plejestiftelse, og senere, 1795, attraaede at blive selve Saxtorphs Stedfortræder i Stiftelsen. I Afsnittet »om Jordemødre« skrev han:

»De pruiseligste Anstalter til at lære Jordemoderkunsten Hayes nu her i Kjøbenhavn, og Staden er derved saaledes blevet forsynet med gode Jordemødre, at den i denne Post ikke eftergiver nogen anden. — Men lader os reyse begge Riger igjennem saa ville vi erfare, hvor højlig Landmanden i denne Henseende er at beklage, ja falde i Forundring, at ingen hidtildags har tænkt paa at opveye saa stor Mangel, uagtet man har skrevet og arbejdet saa meget paa Landmandens Opkomst og Folkemængdens Forøgelse. I disse Byer staa den ene Naboerske den anden bje ved Forløsningen, den ene Ukyndige giver den anden Raad, den ene rækker den anden hjælpsomme men uerfarne Hænder. Ved denne Medhandling bliver mange uskyldige Fostre dræbte i Fødselen førend de see Dagens Lys eller og lemlæstede og gjorde til Krøblinge idet de fødes. Findes en Kone hist og her, som paatager sig at forløse Barselkoner og har Navn af Jordemoder, saa har Alderen allene, men ikke Indsigt og Erfarenhed, gjort hende berettiget hertil. Disse uvidende Mennesker tilskynde ofte de Fødende under Fødslen at bruge et og andet hidsigt Middel for at befordre Fødslen Udi Forordn. af 30. Nov. 1714 . . . er vel udi den første Artikel befalet: at paa Landet skulde Jordemødrene førend de maatte øve sin Profession lade sig undervise og overhøre af den næst vedliggende Byes Practico, men om dette er skeet siden Forordningens Udgivelse er uvist. I det ringeste er det ikke skeet uden paa meget faa Stæder udi mange af de næst afvigte Aaringer, efterdi næsten ingen overhørte Jordemødre findes i Bondebyerne, thi blive nogle af de i Kjøbenhavn underviste udsendte paa Landet, da reyse de allene til Kjøbstæderne og overlade Landsbyerne til deres Skjæbne, som derfor ere i denne Sag aldeles forladte og i Nød hjælpeløse. Skulde denne Betragtning ikke opvække os til Melynk over Landmanden, som dog er Kjærnen af Staten og hvis Undergang drager vores efter sig?

At ville forsyne Landene med Fostermødre fra Kjøbenhavn som der kunde være underviste og overhørte, var i sig selv meget godt, men uden at tale om den store Mængde som hertil udfordredes, saa vilde det først falde Indvaanerne tungt at lønne samme og dernæst har Erfarenheden viist, at Bondekonerne have større Fortrolighed til sine egne, i hvor uvidende de endog ere, end til Fremmede, hvorføre da man ved Tvangsmidler i denne Sag ikke vilde udrette meget, saa vilde det blive fordeeltigt, at de bekom Fostermødre af deres Jevnlige.

I denne Henseende synes det fordelagtigst, at enhver Præst paa Landet udsøgte af sine Sogne en ung og skikkelig Kone. Af disse Koner

*) København 1771.

maatte et Antal af 20 til 30 paa engang beskikkes til den nærmeste Physicum for af ham mod en fastsat Betaling af en offentlig Casse at tage Undervisning og Overhøring. Efter aflagt Eed maatte de beskikkes af Øvrigheden i hvert andet Sogn som de, der allene havde Frihed i Sognene for en billig Priis at betiene Barselkoner. — Dernæst maatte det paalægges Præsterne nøye at paaagte at ikke nogen uberettiget Kone loed sig bruge som Foster-Moder og om saadant indløb, da strax at melde det for Amtmanden at hine efter Omstændighederne kunde blive afstraffet.

Paa denne anførte Maade kunde Landene blive forsynet med due-lige Fostermødre uden nogen mærkelig Bekostning Nyttens vilde langt overveje Bekostningen«.

Buchhave har vist kun kendt Forholdene paa Sjælland; fra anden Del af Landet havde allerede tidligere Berthel Wichmand, der fra 1752 praktiserede i Aalborg, i sin »Korte Undervisning f. Jordemødre« (1755) givet en drastisk Skildring¹⁸) af Fødselshjæl-pens Tilstand i Nørrejylland. Hans Forslag om at oprette en Jordemoderskole i Aalborg tog man ikke Hensyn til, hvorfor han iværksatte en privat Undervisning af Koner fra Sognene og senere som Fysikus eksaminerede dem.

Muligt var det Wichmands Eksempel, der gav en anden nørre-jydsk Fysikus Mod til c. 30 Aar senere at indgaa til Kongen med et ret storartet, vel gennemtænkt og grundig motiveret Forslag om Oprettelsen af en Fødselsstiftelse i Nørrejylland, en Plan, jeg ikke før har set omtalt, og som vel fortjener at blive draget frem nu, da kun et Par Aar er forløbet, siden en sliq Anstalt blev grund-lagt i Jylland, ganske vist under Hensyn til andre Motiver end dem, der da ansporede til saadant. Den til Kongen adresserede Ansøgning¹⁹) er dateret »Wiborg d. 22. Dec. 1783« og blev indgivet af »Johann Philipp Rogert M. D. og Land Physicus i Wiborg«, der allerunderdan. foreslaar »en Jordemoder Skole og et dermed for-bundet Fødsels Huus Oprettelse i Wiborg for Nørrejyllands 4 Stifter for at afhjælpe fra Grunden Landets store Trang til due-lige Jordemødre«. Ansøgningen lød saa:

»Da jeg ofte ved at være kaldet til Frugtsommeliges Hjælp paa Lan-det, som have været bestedte i Barns Nød, har været Vidne til den vold-somme Behandling, som mange af dem i vanskelige Tilfælde maa ud-staae, hvorved baade Fosteret og Moderen maa sætte det Liv til som ved en kyndig Jordemoders Hjælp ofte havet kunnet været reddet, idet der er forekommet mig, foruden mindre Ulykker af sonderbrudte Lem-mer, Huller i Hovedet af en Bismerkrog og Hovedet knuset i Moders Liv, saa at ikke et af Hjerneskillens Been har været in situ eller nexu naturali, uden at man har kunnet anklage nogen derfor, da 3—4 sig kaldende Jordemødre efter hinanden have udtømt deres Forstand og Kræfter for endelig at ville skille dem ad og derved ødelagt dem begge,

saa har jeg søgt efter Evne at ville raade Bod paa disse Ulykker ved at bekendtgjøre, at jeg for en meget ringe Betaling af 20 rd. for hver vilde undervise i Jordemoder-Konsten, men har i de 7 Aar jeg har været her, til Dato kun havt 7, hvoraf jeg har lært de 2de gratis, skjønt med megen Besværighed i Henseende til at skaffe den fornødne praktiske Kundskab. Og da jeg har Aarsag at troe, at flere Proprietairer ville forsyne deres Godser med denne saa nyttige som nødvendige ja umistelige Hjælp, saafremt de ikke saa sig udsatte for den Ubehagelighed at de oplærte Jordemødre forbigaaes og de uoplærte vedblive at bruges og lade sig bruge, og saadant ikke kan afvendes, førend Landet var forsynet med det tilstrækkelige Antal Jordemødre, at der da kunde sættes en alvorlig og tilbørlig Straf for dem, som uden at være oplærte og beskikkede lade sig bruge, saa har jeg agtet det for min allerund. Skyldighed at forestille Ds. Kong. Maj. som saa naadig og landsfaderlig har seet til Land Almuens Trang i epidemiske Sygdomme udi Forordn. af 17. April 1782*), denne for Landet i saa mange Maader skadelige Mangel paa delige Jordemødre, og allerund. foreslaae at en Jordemoder Skole med behørig Fødsels Huus blev anlagt i Wiborg for Nørre Jylland paa samme Maade som af Ds. Maj.s høisalig Fader er skeet i Flensborg og Altona for Schlesvig og Holsteen i Aaret 1765. Til den Ende har jeg allerund. hosføyet 1: Extract af en Fortegnelse som mig ved hans Høværv. Hr. Biskop Tetens fra Geistligheden i Stiftet er til hænde kommet paa de i Almindelighed fødte i Wiborg Stift i 10 Aar fra 1. Jan. 1772 til ult. Decemb. 1781, de i den Tid dødfødte og inden 6 Uger døde Børn, Koner som ere døde uforløste og i Barselseng og Tallet paa de oplærte og examinerede Jordemødre med hosfølgende Anmærkninger, at Ds. kong. Maj. deraf allernaad. ville see hvad Tab Landet omtrent aarlig af den Aarsag allene lider og hvor nødvendig saadan Anstalt er. 2: en Plan til at bestride de dermed forbundne Udgivter, som ere nødvendige i Henseende til Lærerens Lønning og Fødsels-Huuset m. m. og 3: et Udkast til en forventende allernaad. Forordning i Overensstemmelse med den Schlesvigske og Holsteenske, denne Sag angaaende, hvori de af mig foreslagne nødvendig eragtede Forandringer findes indesluttede. Skulde det nu allernaad. behage Ds. kong. Maj. at værdige mit allerund. Forslag Deres kong. Opmærksomhed og det maaskee mig betroes at indrette det og forestaae det, hvortil jeg venter at Ds. Kong. Maj.s Collegium med. vil erkjende min Duelighed, skal jeg ikke allene af yderste Evne stræbe, at Ds. kong. Maj.s Landsfaderl. Hensigt dermed opnaaes, men endog forfatte en Lærebog som kunne eragtes beqvem til Skolens Brug«.

Hvad der ydermere gør denne Ansøgning interessant, er de til samme føjede Bilag, specielt det førstnævnte, der, saavidt mig bekendt, er det tidligste, om end selvfølgelig mangelfulde Forsøg paa herhjemme at levere en purperal Mortalitetets Statistik, vedrørende Landdistrikter. Listen, der omfatter Læsø og 14 Herreder (213 Sogne), præsenterede sig (sammenlagt) saaledes:

*) Forordn. anlangende de fornødne Hjælpe-Midler til de blandt Almuen (i Danmark) optrædende smitsomme Sygdommes Helbredelse, og at forekomme deres videre Udbredelse.

»Liste paa de i Wiborg Stift i 10 Aar fra d. 1. Jan. 1772 til d. 1. Jan. 1782 i Almind. fødte Børn, dødfødte, og døde inden 6 Uger efter Fødslen, og Barselqvinder som ere døde uforløste eller i Barselseng, og Antallet paa de da værende oplærte og examinerede Jordemødre«.

Børn			Døde Barsel-Qvinder		Jordemødre
Fødte i Almindelighed	Dødfødte	Døde inden 6 Uger	Uforløste	I Barselseng	
16459	938	1838	91	294	12

I de dertil knyttede Bemærkninger indrømmes først, at Opførelsen ikke er fuldstændig nøjagtig, da enkelte Kirkebøger var brændte, i andre Optegnelserne ikke fuldstændige etc., og tilføjes: »Dette ikke uagtet seer man dog at Tallene ere anseelig store imod andre Steder«. De Sammenligninger, der i saa Henseende drages, er hentede fra Angivelser hos Süßmilch²⁰⁾ om Forholdet mellem Dødfødte og Fødte i Almindelighed, samt mellem Fødende og de under Fødsel og i Barselseng Døde, saavel som fra lignende i Todes »Nye Sundheds Tidende«²¹⁾ vedrørende Forholdet i London. Naar Tallene for Mødres »Død under Fødsel og i Barselseng« hos Süßmilch svingede mellem 1 paa 65—110, og hos Tode var 1 paa 81, da viste Rogerts Liste for bemeldte 10 Aar 1 paa c. 56. Han slutter sine Betragtninger i den Anledning saaledes:

Dette store Tab af Børn og Koner er allene beregnet for 10 Aar for Wiborg Stift, det mindste af Jyllands 4 Stifter og jeg tør forsikre at Tilstanden er ikke bedre i de andre. Jeg ville ikke regne Antallet af de inden de første 6 Uger bortdøde, hvoraf vist en stor Deel maa skrives paa de grove og ukyndige Jordemødres voldsomme Behandlings Regning. Men langt større er det Antal, som ikke kan angives af Koner, som saaledes mishandles under Fødslen, at de ikke allene aldrig mere føde, men endog bære elendige i Grund fordærvede Legemer deres Livs Tid til stor Plage for sig selv og vis Ødelæggelse for deres Familie som derved maa savne en troe Ægtefælles og god Husmoders tilbørlige Om-sorg og Tilsyn.

Dog tilstaaer jeg gjerne at man kan ikke tilregne Jordemødrenes Uvidenhed alle disse Ulykker allene, der ere de Tilfælde hvor den kloge- ste og erfarenste ikke kan hjælpe, foruden at Konernes egen Selvraadig- hed, Uforsigtighed, onde Vaner og stærke Arbeide kan gjøre meget, men disse Aarsager finde lige saavel Sted hos andre Folk som hos os og Forholdet i Skaden er for stor til at Aarsagen kan miskjendes, naar man af Beregningen seer at der er neppe 12 underviiste og examinerede Jordemødre i det heele Stift, Kjøbstæderne iberegne, og hvoraf de 3 ere her i Wiborg«*).

*) Af Listen fremgik nemlig: »1 exam. af Dr. Mangor, 1 oplært af en ube- kendt Chirurg, Thomsen i Skive, 4 exam. af Dr. Viehmann i Aalborg, 5 op- lærte i Kjøbenhavn, 1 af Rogert.«

Rogert ledsagede Ansøgningen med et vidtløftigt Udkast til hele Planens Realisation og til Jordemødrenes Stilling i Jylland, blandt hvis Enkeltheder bemærkes, at det skulde være gifte Koner, der oplærtes uden Betaling og uden at bebyrde Undersaatterne med Lærerens Lønning; denne henstilledes udredet af Kongen ligesom i Altona og Flensborg, og for at faa videst mulig Øvelse ogsaa udenfor Skolen i Fødsels Huset skulde Jordemødrene i Viborg være »skyldige til naar det forlanges til en Fødende at tage i det mindste een Lærling med sig at gaae dem til Haande og lade dem selv hjælpe ved lette Fødsler, under deres Anførsel, de Fødende som ville tillade det«^{*)}. Opsigten over Anstalten, der ikke var tænkt i lille Stil, nemlig 50 at oplære for hele Jylland, overlodes en Kommission, bestaaende af Fysikus (altsaa Rogert) og den forhaanden værende Medikus samt to Raadmænd. Undervisningen skulde bestaa i Foredrag og Eksaminatorier, Øvelser i Præparater og Adgang til Sektion af de i Viborg Tugthus døde Kvinder. Ved Foredraget var at benytte »Dr. Rogerts korte Underretning som med hosføjede Udtog af Jordemoder Forordningen maatte allernaad. trykkes paa kong. Bekostning og lilstilles enhver Lærling uden Betaling. Efter Informationen fremstilledes Lærlingen for Kommissionen for at prøves og erholde Bevis. —

I den med Ansøgningen følgende anbefaling fra Biskop Tetens og Stiftamtmand Hauch fremhævedes særlig, at der i 213 Sogne (thi i Viborg alene var 3) ikkun fandtes 9 underviste Jordemødre, og iblandt dem endda 1 oplært af en Ubekendt, og 3 formedelst Alderdom snart ubrugelige, hvilket noksom vidnede om Stiftets høje Trang. Sagen gik til Colleg. med.s Betænkning, der gennem sit Medlem Kratzenstein udbad sig Saxtorphs Udtalelse om samme. I sit Votum røbede denne tydelig nok en lidt kølig Holdning overfor Planen; med al Respekt for Rogerts Evner til at overtage Forstanderpladsen stillede han sig lidt skeptisk overfor en hvilkenksomhelst senere tilfældig Fysikus som eventuel Successor, ligesom den aabenbare Tilsidesættelse af hans egen fortræffelige lille Jordemoderbog vel ikke har været ham helt behagelig. Sine Betragtninger over Forslaget resumerede han nemlig saa:

»Den af Hr. Doctor Roggert grundede og vel overlagte Plan til et Fødsels Huuses Opretning i Wiborg, som haver baade Stiftamtmandens og Biskoppens favorable Erklæring for sig, skønner jeg ikke at kunne

^{*)} Øjensynligt har Jordemoderskolerne i Altona og Flensborg været Forbilledet for Rogert.

andet end fortiene Hans kong. Majs høyeste Bifald, ifald Omkostningerne dertil efter den gjorte Plan kan undredes. Nogle faa Ting synes mig at kunne fortiene nærmere Overlæg:

1. Om der ikke burde holdes i dette Fødsels Huus en meget vel oplært og duelig Jordemoder, som eene og alleene skulde være gageret for Stiftelsens Nytte uden at være beskæftiget med Forretninger i Byen. 2. Om det vel er gjørligt at paalægge Byens Jordemødre at tage Lære Døttrene fra Fødsels Hospitalet med dem i Forretninger i Byen under Muldt, da det vel ikke depender af Jordemoderen men af de Folk, som de skulle betiene, om de ville have saadan en Læredatter tilstæde hos sig eller ey, og endnu mere hvis Fødselen var unaturlig, om de da skulde ville lade den Fremmede betiene sig, thi skulde hun allene gaae med for at see til, uden selv at udøve Forretningen, ville hun derved neppe gjøres saa habil som behøvedes. 3. Kunde det ikke hælde sig at i et Fødsels Huus hvor saa faa Fødende kunne indkomme (N. B. Antallet er ikke bestemt) al maaskee et helt Aar kunne omløbe, uden at der forefaldt en unaturlig Fødsel, og naar den endog indtraf, kunne kuns een eneste af de Lærende udøve sin Konst derved. Denne Mangel fortalte den gamle Doctor Bøssel i Flensborg mig, undertiden at hændes i hans Hospital.

4. Kunne man ifald en Physicus af en mindre oprigtig og nidkiær Character, end Hr. Doctor Roggert, skulle engang succedere i dette Embede, være sikker paa at den Examen og Prøvelse, saavel som heele Lærdommen kunne være tilstrækkelig nok og Hensigten ikke misbruges, naar den skeer alleene i en eneste kyndig Persons Nærværelse; alle andre Studerende, Medici, Chirurgi, Pharmaceutici endog fra Westindien maa reyse til Kjøbenhavn for at examineres af Facultetet. Mig er til Exempel meget nøye berettet, at en vis Physicus her i Riget holder en Chirurgus, som aldrig skal forstaae, eller selv have udøvet Accouchement Videnskaben, men for at skaffe ham en Slags Nærings Vey, lader ham antage og undervise Jordemødrene for 20 rd. pro persona og derefter giver Physicus disse Lærlinge Attest som oplærte Jordemødre og autoriserer dem til Hinder for dem, som herfra ere examineerte og paa det Kong. Accouchements Huus oplærte.

5. Ifald Hr. Dr. Roggerts Underretning skulle privilegeres til Brug for Wiborg Jordemoder Skole og ingen anden maatte bruges, saa burde den vel indsendes til Colleg. medic. eller til Facultetet og der først igjennemsees og approberes, at der ikke aarlig skulde skee ligesaa mange Editioner og Forandringer som ved Doctor Bøssels i Flensborg.

6. Disse faa Punkter indstilles til Coll. Med.s Betænkning og bedes derhos, at denne Plan førend den fra Colleg. Med. indstilles til kongel. Approbation, maatte anbefales først at sendes til Commissionen for den ny Accouchement Stiftelse, da bemeldte Commission er i Begreb med at gjøre Forestilling til Kongen om en ligedan Indretning at faae Jordemødre gratis underviste til Provinsen.

Dette skete altsaa, idet af Kommissionens Medlemmer, Holmskjold, Gulbrand og Aaskow, de to sidste i alt væsentligt ses at have sluttet sig til Saxtorph, og navnlig Aaskow mente, at Anlægget var for stort, og at saa mange Jordemødre ikke kunde oplæres og langt mindre faa Anledning til at se vanskelige Fødsler.

Dermed maa Sagen altsaa være blevet henlagt, thi der høres ikke senere noget om den, og det var vel ogsaa forsaavidt et mindre heldigt Øjeblik, den bragtes frem, som jo faa Aar senere Jordemoder Undervisningen i Stiftelsen kom ind i et andet Spor, hvor der netop sigtedes paa at faa Landet bedre forsynet med eksaminerede og i Stiftelsen oplærte Jordemødre. —

Som tidligere antydet blev det Tidsafsnit, i hvilket Saxtorph virkede i Fødselsstiftelsen, inden denne flyttede til sin egen Bygning, det frugtbareste med Hensyn til hans literære Produktion. Vi har i det Foregaaende fulgt denne til Dissertationen 1771; Aaret efter udgav han 1ste Del af »Plan til Forelæsninger over Jordemoder Videnskaben«, hvis 2den Del kom 1773. Fremstillingen er her ganske skematisk, og indenfor Rammen af de mangfoldige Rubriker opbygges i successivt udpenslede Detailler den hele Fødselslære og Fødselshjælps Totalbillede. Bogen var, som Saxtorph selv udtalte det i Indledningen, »blot at ansee som Skelettet af Legemet eller som Forløber af Videnskaben selv, som han i sin Udstrækning een Gang agtede at udgive«, og Hensigten har vel været at give Tilhørerne ved Forelæsningerne et Kompendium, et Vademecum, der kunde lette Tilegnelsen af disse.

Hvad Indholdet iøvrigt angaar, altsaa Saxtorphs daværende Standpunkt som Obstetrikens Repræsentant, ikke ved Universitetet, hvad han jo endnu ikke var, men ved Jordemoderskolen, da vil vi andet Steds komme nærmere ind derpaa; det er en Selvfølge, at han paa det Tidspunkt saa godt som udelukkende gav Bergers Lære. Det ligger maaske ogsaa antydet i den højtravende og vel lidt over Maalet skydende Anmeldelse, Tode gav af Bogen i sit »Med. chir. Bibl.«²²), om han jo end ogsaa her yder Saxtorph al mulig Honneur: »Ist es möglich dass ein Lehrling, der nach einem solchen Leitfaden unterwiesen wird, anders als richtig und ordentlich denken und verfahren sollte? Welch ein nützliches Breviarium hat nicht die junge Priesterschaft der Lucinen an diesem Umrisse? Jeder Schüler, jede Schülerinn, so aus der bildenden Hand dieses zweyten Bergers kommt, macht dem Meister Ehre und giebt die blühendsten Hoffnungen, so dass man ohne alle Selbstliebe behaupten kann, dass das Hebammenwesen in Dänemark in so glücklicher Verfassung ist, als man es an den Ufern der Seine und des Thames, des Rheins, der Fulda und der Donau noch gesehen hat. Hier hört man von keinem Kopf-abreissen und anderen jämmerlichen Mordgeschichten! Hier

hat man keinen Anlass zu dem feindseligen Zedermordio, das zuweilen über die ganze Ostsee herüber tönt, und hier pflegt man nicht bey jedem glücklichen Erfolge gelehrt zu kakeln«.

Trods den hele aforistiske Form af dette Skrift blev det i Virkeligheden det eneste større Arbejde, i hvilket Saxtorph gav en samlet Oversigt over Fødselslæren, thi de Forventninger, hans ovennævnte Ord i Indledningen til 1ste Del af Bogen kunde vække om en Udgave af »Videnskaben i hele sin Udstrækning«, blev ingensinde realiserede, en for Læger beregnet Haandbog i Fødselsvidenskab kom aldrig til at bære Saxtorphs Navn, besynderligt nok, da han i saa lang en Række Aar virkede som Lærer, og det jo kun var meget faa af hans samtidige Fagfæller, der i den Henseende fulgte Eksemplet.

Tre Aar efter, 1776, udkom den første Jordemoderbog »Kort Udtog af Jordemoder-Videnskaben«, der af Forfatteren selv betegnes som »kun en Ledetraad, der krævede vidtløftigere Forklaring«. Ikke destomindre blev dog denne lille Bog (168 S.) Grundlaget for Jordemoder Undervisningen her i Landet i mer end et halvt Aarhundrede, thi selv om der kom mange senere Omarbejdelser saavel i Saxtorphs egen Tid som i hans Efterfølger Sønnens, var Kærnen i disse dog ret uforandret den samme, som i denne første Udgave. Den var tillige blandt Saxtorphs Lærebøger den, der tidligst fremkom i tysk Oversættelse: »Umriß d. Geburtshülfe f. Wehmütter mit Genehmigung u. viel. Verbesserungen d. Verf. übers. v. K. F. Schröder, Kopenh. u. Leipz. 1783«. Oversættelsen og Bearbejdelsen blev lagt i Hænderne paa en medic. Studerende, Karl Frants Schröder, der i Vinteren 1779 havde været sendt op til Vardø i Finmarken for at træffe Foranstaltninger mod Udbredelsen af den der og i Omegnen grasserende Syfilis. Schröder, der ogsaa af Andre (Abildgaard, Buchhave) havde været benyttet som Oversætter, døde 1787 uden at have taget medic. Eksamen. — Paa Islandsk blev Bogen 1789 oversat af Jon Svensen, der fra 1780 var Landfysikus paa Island, og i Manuskr. (4°) findes i Fødselstiftelsens Bibliotek en fransk Oversættelse: »Traité des accouch. en faveur des sages-femmes. Traduit sur l'édition allemande de C. F. Schröder«.

Den i videnskabelig Henseende nok saa værdifulde Del af Saxtorphs literære Arbejder publicerede han imidlertid i det af ham og Kolleger stiftede medicinske Selskabs Skrifter, og til Bestyrkelse af den tidligere gjorte Bemærkning, at langt Flertallet af hans videnskabelige Publikationer fremkom i Tiden, hvor han

virkede i Fredr. Hosp., kan anføres, at af de 18 Afhandlinger, som han leverede til »Collectanea« og »Acta soc. med. Hafn.«, hørte de 14 til Tiden før 1783 inkl., da første Bind af »Acta regiae soc. med. H.« udkom. Af Videnskabernes Selskab var Saxtorph 1780 blevet Medlem, og i dette bragte han ogsaa enkelte Meddelelser frem, hvilke vi, ligesom de ovennævnte i det medicinske Selskab, senere nærmere kommer til at omtale.

I den ved Reskr. 11. Nov. 1776 anordnede Kommission til Kirurgiens Forbedring var han, som tidligere berørt, indtraadt som Medlem sammen med Aaskow, Callisen og Gulbrand. Allerede Sammensætningen, 4 Læger og ingen Kirurger, var en Anstødssten for disse, og end mindre var de naturligvis tilfredse med den Betænkning, Kommissionen 2 Aar efter afgav. De Rænker og Intriger, der i de følgende 5 Aar blev smeddede og bragte Sagen til at gaa i Staa, har Norrie udførlig skildret i sin »Chirurg. Acad.s Hist.« (1896); ved Systemskiftet 1784 satte Kirurgerne jo deres Villie igennem, og under fuldstændig Tilslidesættelse af Kommissionens og Colleg. med.s Forslag blev kirurg. Akademi oprettet vød Reskr. 22. Juni 1785. Af det Nag, som Kirurgerne efter denne Sejr nærrede navnlig mod Callisen, fik Saxtorph ogsaa sin Part at føle.

Et andet Societet, i hvilket han indtraadte, skaffede ham ogsaa en Del Fortrædeligheder, om ikke just fra Kirurgernes Side. Ved kgl. Bevilling af 15. Aug. 1781 blev Saxtorph udnævnt til medicinsk Direktør for Fredr. Hosp., dog kun Akkouchementvæsenet vedrørende, som det i Udnævnelsen²³⁾ hed: »Dog haver Du allene at deliberere med bemeldte Direktører i de Sager som til Accouch. Stiftelsens beste kunde agtes nyttige, saavel i Henseende til det Oeconomiske som Medicinske, men ey at befalte Dig med noget af det, som iøvrigt vedkommer Hospitalet«. I et 4 Dage senere Direktionen tilstillet Pro Memoria, som Saxtorph vedlagde den kgl. Resolution, udtrykker han sin Glæde over det ærefulde Hverv i følgende Ord:

»Deres Excellence med øvrige høye og høystærede Herrer Directeurer som have kiendt min Iver og Nidkiærhed for Accouch. Stiftelsen fra dens Begyndelse indtil denne Dag, da jeg i fulde 20 Aar, naar jeg allene undtager mine 4 Reyse Aar, har været en daglig Betjent ved Stiftelsen og den eneste der fra Eleve indtil Directeur har tjent mig op derved, dog uden at være Stiftelsen til mindste Tyngde og uden nogen-sinde at have fortjent eller modtaget nærværende eller forrige Directions mindste Ugunst eller Irettesættelse for mit Embedes Førelse: Saa har jeg i den Anledning Aarsag til at smigre mig i det Haab, at den nærværende Direction som altid har paaskionnet og med Glæde seer For-

ljeneste at belønnes, vil fremdeles værdige mig sin høje og gunstige Bevaagenhed og antage et Medlem, som Stiftelsen selv har opelsket, med lige saa stor Behag som jeg med Glæde modtager dette ærefulde Embede som Tegn paa Kongens Naade og værdig Belønning for saa mange Aars Tjenese ved Stiftelsen«.

Direktionen har dog ikke følt sig ubetinget tilfreds med det ny Medlems Optagelse men fundet Anledning til at skønne, at han noget overtraadte sin Kompetence, thi 9. Aug. det næste Aar (1782) indgav Saxtorph en Klage til Kongen, hvori han paabe-raabte sig sin Ret til at deltage i alle Direktionsmøder, men man havde undladt at tilkalde ham nu og da, og faa Dage forinden havde han fra Direktionen modtaget et Pro Memoria²⁴), at man havde besluttet herefter at holde to særskilte Direktionsssamlinger, en for Hospitalets og en for Akkouchementshusets Anliggender, og skulde det meldes ham, om Møde af sidstnævnte Art maatte forefalde.

Direktionens Svar af 1. Novemb.²⁵) imødegik Saxtorphs Opfattelse paa det Bestemtteste og undlod heller ikke ved den Lejlighed at give ham en lille Snært i Anledning af hans Stilling som Reservemedikus. Naar Saxtorph som Grund til at søge Direktørposten havde paaberaabt sig sin Formands Stilling som saadan, var det ganske ukorrekt. Berger var kun Medlem af Direktionen fra 6. Febr. 1771—17. Jan. 1772 og blev det i Egenskab af Livmedikus, og i de 11 Maaneder »blev udi July samme Aar Accouch. Stiftelsen først hendraget fra de Fattiges Væsen til Fredr. Hospital, og Hospitalet derved samlet med andre bekiendte høyst skadelige Forandringer givet sin første og endnu uforvundne Svækkelse«. Naar der i hans Bestalling stod »men ey at befalle sig med noget af det som iøvrigt vedkommer Hospitalet«, var det »jø høypriselig passende til i det mindste det at han er Reservemedicus«. Man ventede, at han vilde gaa sin Vej, naar Akkouchementsvæsenet var behandlet i Møderne, og Hospitalets Anliggender skulde for, men han blev siddende, stilltiende »som Auscultant«. For at undgaa dette tilskrev man ham, at Akkouchementsvæsenet skulde behandles særskilt, og haabede, Kongen vilde bifalde det.

Hvad Resultatet blev, oplyses ikke, ventelig har Saxtorph godvillig fundet sig i den af de andre Herrer ønskede Ordning, i hvert Fald skiltes han paa bedste Maade fra dem, da Stiftelsen flyttede fra Hospitalet, idet han i en Afskedsskrivelse, 10. Febr. 1788²⁶), til Direktionen med Tak for den Tid, de havde arbejdet sammen, udtalte, at intet skulde være ham behageligere eller mere fyldestgørende, end om Direktionens »ham stedse høystvigtige Bi-

fald for dette Embede maatte, saafremt han havde fortjent det, ham skriftligt tilkiendegives«. — Direktion bød i sit Svar²⁷) ikke paa almindelige Talemaader alene, men stillede sine bona officia i Udsigt paa et Felt, der sikkert har været Saxtorph meget kærkomment:

»Da Hr. Justitsraaden ved Skrivelse til os under 10. Febr. d: a: melder: at De formedelst det kgl. Accouch. Huuses Forflyttelse fra Fredr. Hosp. nedlægger Deres Embede som Accoucheur ved denne Stiftelse, efterat De haver forestaaet samme i 18 Aar under Directionens Bestyrelse ved dette Fredr. Hosp. ligesom og, at De formedelst bem. Accouch. Huuses Forflyttelse tillige ophører med at tage Deel og Sæde i denne Direction, saa ville vi ikke undlade at tilkiendegive Hr. Justitsraaden den Tilfredshed og Fornøjelse hvormed vi have anseet den utrættelige Pliid og Aarvaagenhed, samt de grundige Indsigter med hvilke De bestandig haver virket til Accouchements Væsenets gode og lykkelige Fremgang i denne Kgl. Frie Fødsels Stiftelse baade som Accoucheur derved i 18 Aar uden Løn saa og ikke mindre som Med-Direkteur tillige i de sidste 5½ Aar. Hvorfor vi aflægge vores forbindtlige Taksigelse. Og skal det være os en Glæde om Dem her ved Stiftelsen kan vises nogen Tienstvillighed i Henseende til Deres unge studerende Søn, om han nogensinde skulde attraae at bane sig Vey ved Hospitalet til hans Videnskabers Befordring«.

At den ved Struensee iværksatte Sammenkædning mellem Fødselsstiftelsen og Fredr. Hosp. havde været følt af dettes Direktion som en tung Byrde, man inderlig længtes efter at blive befriet for, er der ingen Tvivl om; i den ovenfor (P. 114) nævnte Skrivelse til Saxtorph regnedes den jo til de »høist skadelige Forandringer« fra Aaret 1771, og det derved for Hospitalet voldte økonomiske Tab maatte Direktionen med Beklagelse ogsaa lægge i Vægtskaalen, da den saa sig nødsaget til at afslaa et Andragende om et Gratiale, som Jordemoderen Mad. Ørsløw i Decemb. 1787, kort før de Frilliggendes Afdeling flyttedes, søgte om i Betragtning af hendes 17aarige Virksomhed i Hospitalets Tjeneste. Trods de varmeste Anbefalinger fra Saxtorph, Gulbrand og Aaskow mente de andre Herrer det ugørligt at opfylde hendes Ønske under de daarlige Pengeforhold, »Stiftelsen havde i de 17 Aar kostet Hospitalet 40000 Rdl.«! Man skønnede overhovedet, at den Tilvækst, Hospitalet havde faaet ved Stiftelsen, slet ikke havde været Meningen med Fundatsen, »der allene kunde have Hensyn til at frugtsommelige Fruentimmer i besynderlige Sygdoms Tilfælde, eller naar deres Fødsels Tid paakom, medens de for anden Sygdom laae paa Hospitalet, ikke skulde være derfra udelukte«. Med Utaalmodighed har Direktionen ventet paa, at Separationen mellem de to Anstalter kunde fuldbyrdes, thi endnu saa sent som

19. Marts 1787 udviklede den i en Skrivelse²⁸⁾ til Kongen, at man i Aaret 1782 var i Beraad med allerund. at forestille Majest. alle de Ulemper, som Fødselsstiftelsen voldte Hospitalet, men man standsede i Forsættet ved den glædelige Meddelelse 5. Nov. 1782, at Kongen havde bestemt Adskillelsen. Men nu havde Kommissionen arbejdet i 4 Aar, og endnu var man ikke flyttet. Kommissionen, der nævnes, og med hvilken adskillige skarpe Skrivelser var vekslede, var altsaa den ved Reskriptet 1. Nov. 1782²⁹⁾ nedsatte, be-

Fig. 14. Juliane Marie
(Anno ætat. 50).

bestaaende af Gehejmerraad Holmskjold, Etatsraad Schow, Livmedici Aaskow og Gulbrand, samt Saxtorph, der skulde træde sammen for at overveje det nødvendige i Anledning af, at Akkouchementshuset flyttedes fra Frederiks Hospital til den af Enkedronningen købte, ved Hospitalet nærliggende Gaard. (Dennes og Hospitalets Omgivelser i Tiden straks efter sidstnævntes Opførelse ses i Bilag VIII, der er et Brudstykke af et 1757 tegnet Kort over »St. Annæ Øster Kvarter«, med Angivelse af en Del af Grundejerne). — Dronningens »ædelmodige Hensigt« med dette Køb var, som det hedder i nævnte Reskript, »at forbedre sin Høystelskelige Konges og

Gemahls Stiftelse« derved, at »fleere Syge kunde vorde antagen paa Friderichs Hospital«, naar den Plads, som Akkouchements Anstalten indtog, kunde anvendes for Syge. Muligt har den som Medlem af Kommissionen først nævnte Mand, Holmskjold, i sin Egenskab af Dronningens Kabinetssekretær, haft en ikke ringe Betydning for Planens Undfangelse*). — Hvorfor det tog saa lang

*) Joh. Theod. Holm var en Mand med alsidige Interesser. Efter at have taget medicinsk Eksamen 1760 var han Læge og Professor i Botanik og Naturvidenskab ved Sorø Akademi, hvorfra han tog Afsked 1765, blev senere (1767) Generalpostdirektør i København, 1772 Kabinetssekretær hos Enkedronningen

Tid at realisere denne vil fremgaa af en kort Skitsering af Sagens Gang, idet der først skal forudskikkes et Par Bemærkninger om Gaarden, den bekendte Bygning Nr. 25 i Amaliegade. Sammes Bygmester og første Ejer var Generalmajor Thurah, der efter Eigtveds Død (1754) fuldendte Frederiks Hospital og navnlig ledede Opførelsen af de 4 Pavilloner. Den 4. Maj 1757 anmodede Thurah, »at hans i Amaliegade ny opbygte Gaard maatte blive assureret og den til saadan Efterretning behøvende Vurdering blive foranstaltet;«³⁰⁾ efter hans Død, 1759, ejedes Gaarden af Kommerceraad Hortmann og Hofstømmermester Züber, hvilken sidstnævnte den 1777 blev tilskødet, og af ham solgtes den altsaa 1782 til Enkedronningen. Den udførlige Beskrivelse ved første Vurdering (se Bilag XII) af Ejendommen, hvis Hovedbygning bestod af Forhuset til Amaliegade og det lange Sidehus tilvenstre i Gaarden, viser, at

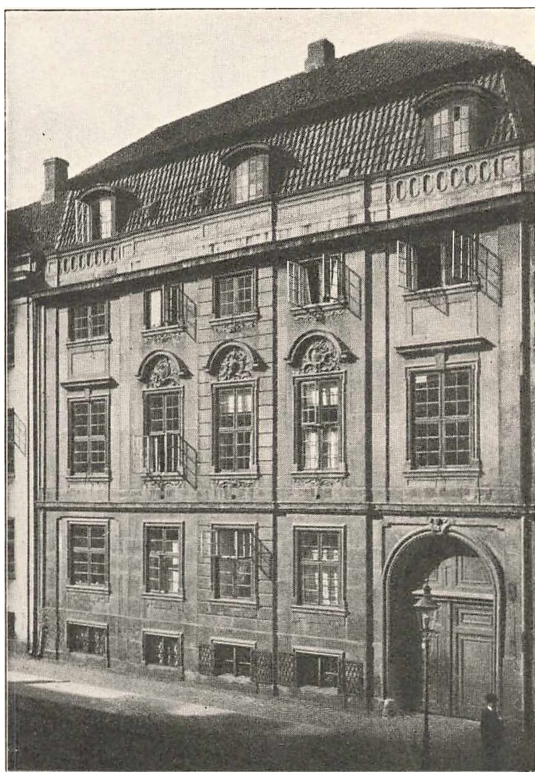

Fig. 15. Thurahs Gaard.

og adlet 1782 under Navneforandring. Hans botaniske Studier gav sig Udslag i et stort, pragtfuldt udstyret, mykologisk Arbejde. Ved hans Død (1793) kom Misligheder for Dagen vedrørende de forskellige, ham underlagte Kasser, Enkedronningens, Porcellænsfabrikens, hvis Indretning han ogsaa forestod, etc., hvilket sattes i Forbindelse med den store Fod, hvorpaa han levede; hans Installation i Postgaarden krævede 19 Værelser til egen Beboelse, 6 til Domestikker, 4 Vognremiser og Staldrum til 6 Heste (Dansk Portrætgalleri, 1. Bd., det kgl. danske Postvæsen, p. 45, Kjøb. 1904). — Kommissionens eneste ikke lægekyndige Medlem, Chresten Schow, der havde været Sekretær ved den 1772 over Struensee og Brandt nedsatte Kommission, var Deputeret i Kancellikollegiet.

den i Et og Alt svarede til en Grand-seigneurs Krav, hvad ikke mindst galdt 1ste Sals Værelserne, med Parketgulv, rigt Stukaturarbejde, kostbare Tapeter og Paneler og Lister af fineste Træsarter. Den forreste Gaard indrammedes, foruden af Muren til

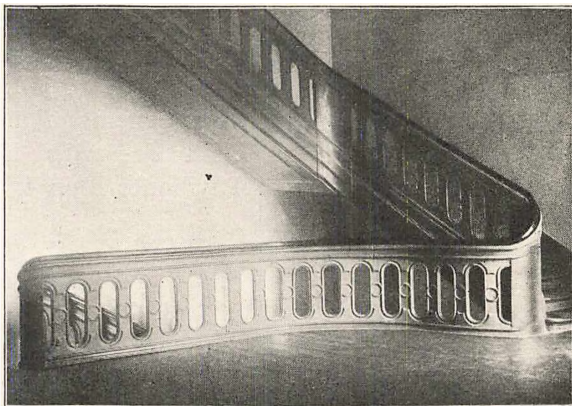

Fig. 16.

Frederiks Hospital, af en lav Tværbygning, hvori Vognremise o. a., samt Porten til Baggaarden, i hvilken der laa en imponerende Staldsidebygning, og bagerst Haven ud til Norgesgaden, indhegnet af Mur; i samme Pavilloner, Espaliers og Buegange. Af al denne Herlighed er vel i vor Tid kun Reminiscenser at paavise, nemlig Hovedtrappen (Fig. 16) og i Vestibulen foran »den grønne Stue« de med de »saakaldte pousserede hollandske Fliser« over Panelet beklædte Vægge (Fig. 17).

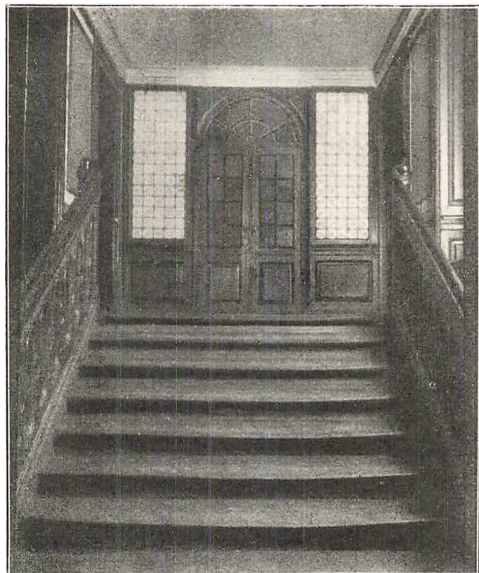

Fig. 17.

Sandsynligheden taler for, at Gaarden var i uforandret Stand, da Dronningen 23 Aar efter Thurahs Død købte den, det kan dog ikke afgøres, da Vurderingsforretninger ved senere Assurancer (1765, 77 og 82) nu ikke foreligge; at den derimod maatte undergaa Forandringer, da den overgik til Fødselsstiftelse, er forstaaeligt og antydes ogsaa i den første Skrivelse, 10. Dec. 1782, fra Kommissionen til Dronningen, efter at den har taget den »allernaadigst skienkte prægtige Gaard i Øyesyn«, hvor det hedder ³¹⁾:

»I hvor meget man end vil søge at beholde Værelserne, saaledes som de ere, tillader Indretningens Beskaffenhed det ikke gandske . . . det vil derfor være uforbigengeligt fornøden at afdeele og gjøre adskillige Forandringer i Værelserne og for at erholde flere, kunde dette lettest skee, naar paa Tværbygningen i Forgaarden, der nu er een Etage høi med fladt Tag belagt med Jærn Blik, blev paasat endnu tvende hvorved den faaer samme Høide som Side Bygningen . . . og Stalden indrettes til Vaskerhuus.« —

Den senere Beskrivelse af Bygningen, som den var i Matth. Saxtorphs Periode (Assurance Vurd. 1801, s. Bilag XIII) viser imidlertid, at ikke saa lidt af Pragten fra Thurahs Tid endnu genfundtes i de betrukne, med forgyldte Lister indfattede Vægge, i Dørmalerier, de med Stukkaturarbejde prydede Lofter og indlagte Gulve; i Stedet for

den lave Tværbygning i Forgaarden afsluttedes denne nu af den lidet prydende, 4 Etages høje Bygning, hvorigennem Passagen til Baggaardene (Fig. 19—20) hvor Økonomibygningerne laa. I Haven kom fra 1792 det bekendte lille »Havehuus« til at ligge,

Fig. 18. »Havehuset«.

fra først af bestemt til Inokulationsanstalt (Fig. 18).

Det Punkt, der forhaalede Indflytningen i Dronningens Gaard, var Anbringelsen af Børnene, altsaa Plejestiftelsen. Ammestuer havde man ikke haft i Frederiks Hospital, og om Ulemperne deraf hedder det i Inspektør Bendz's Beskrivelse (1803)³²⁾ af Fødselsstiftelsen:

»Reglen var den, at Mødrene blev der, til Børnene blev udsat, hvilket sjældent varede over 3 Uger, saasom Koner fra Landet paa den Tid gjerne vilde modtage Børnene. Naar det derimod traf som i Høstens Tid, at Børnene ikke meget blev søgt, eller mange Fødende indfandt sig og nogle af disse døde, opsamledes forladte Børn i Stiftelsen, og da brugtes gjerne et eller flere af Værelserne for høit betalende Barselkvinder, som kunde være ledige, eller og disse med Ammer og Børn i Ubekvemmelighed maatte ligge mellem hverandre. Deraf fulgte enten at Børnene blev hurtigere udsatte, end de laalte, eller at de Fødende og andre ei havde fornøden Bekvemmelighed*).

*) Fra Stiftelsen i Fredr. Hosp. blev Børnene altsaa udsat i Pleje paa Landet, eller ad interim i Byen, gennem den $\frac{7}{12}$ 1770 oprettede Opfostringsstiftelse

Hvad Kommissionen altsaa først fastslog i Skrivelse 15. Marts 1783 til Kancelliet⁸³) var Nødvendigheden af en rummelig Bygning, hvor Børnene, naar de nogle Uger efter Fødslen flyttedes fra Stiftelsen, kunde optages, indtil de havde Kræfter til at udgaa

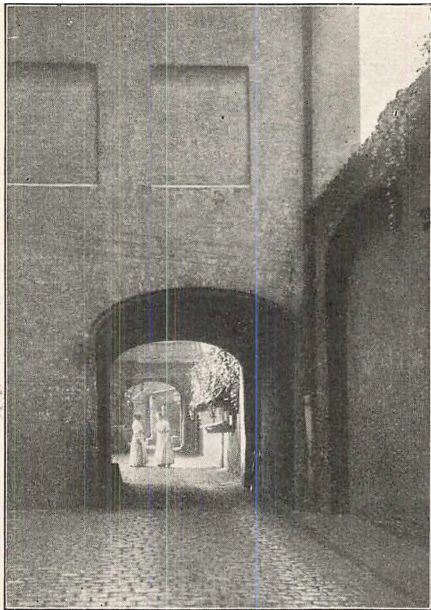

Fig. 19. Forgaarden med Indgang til Mellemgården.

og anbringes under skarpeste Opsyn, og til dette Øjemed foresloges den udenfor Stadsens Nørreport liggende Gaard Solitude, hvor Inokulationsanstalten 1770 var blevet oprettet, men som man var betænkt paa at nedlægge, da den ikke trivedes og havde haft sit væsentligste Klientel blandt Hiltébørnene*). Betænkningen ses at have mødt en bestemt Modstand hos Generalprokurøren Stampe, der i et vidtløftigt Indlæg⁸⁴) 25. Marts 1783 rettede en skarp Kritik mod samme og ikke mente, nogen Resolution kunde tages, før alle Planens Enkeltheder ganske anderledes var belyst baade med Hensyn til det Ønskelige at nedlægge Inokulationshuset

og med Hensyn til den ny Fødselsstiftelses Opgave og de dertil nødvendige Fonds. Stampe har ønsket at høre Statsminister Guldbergs Mening om Sagen, og denne sendte ham 10 Dage efter en Skrivelse, der er karakteristisk og viser, at han som Kender af Stemningen paa allerhøjeste Sted vidste, at man dér ikke vilde skøtte om ny Hindringer for Planens Gennemførelse:

»Vistnok er denne heele Sag angaaende Accouchements Anstalten og de ulykkelige Børn meget delicat i sig selv for Samvittigheden, og

»for Nyfødte Børn« under Konferentsraad Lundings (d. æ.) og Bergers Bestyrelse til ¹⁰/₁₁ 1772, da den kom ind under den alm. Plejeanstalt (o: Fattigvæsenet). 1781 ophørte Plejeanstalten, og Meningen var da, at Opfostringsstiftelsen skulde henlægges under Fredr. Hosp., hvis Direktion bestemt modsatte sig dette, og foreløbig blev Bestyrelsen overdraget Justitsraad Lundings (d. y.) indtil ¹⁰/₆ 1804, da den ny Direktion for alle tre Stiftelser traadte til.

*) M. Saxtorph omtaler (»Om den Tilvæxt« etc.), at han i Aarene 1771—72 sendte 358 Børn til Inokulationshuset.

delicat fordi Hds. Majestæt Dronningen har dertil bestemt en kongelig Gavnildhed, og meget sørger for en Stiftelse som rører Friderichs Hospital. Dette sær vigtige og yevende forudsat bliver mit Raad til Deres Høivelbaarenhed at De denne Gang indskrænker Deres egen Betænkning aleene dertil: a) at man saa hastig som mulig forelagde alt, hvad Inoculations Huuset angaaer, for Kongen, ligesom og hvad Commissionen har forlangt; dog at, om Kongen skulde finde for godt at bestemme dette Huus til den af Commissionen forlangte Brug, der dog ey maatte røres derved, eller nogen Forandring med bemeldte Huus og dets Capital foretages, førend man tydeligen indsaae, om saadanne Indtægter kunne udfindes, som ville til de ulykkelige Børns Opdragelse være klækkelige. b) At Cancelliet, som ikke andet kan end berømme Commissionens gode Hensigter med disse forladte Børn, venter fra Commissionen at see sig tilfattet den heele Plan og hvad Udgivter dertil vil udfordres og disse specificerte, samt om Commissionen veed at opgive noget Middel til Erholdelse af de Summer, der kunne blive fornødne over den Fonds, som til bem. Børns Underholdning allerede er henlagt.

Deres Høivelbaarenhed har forlangt mine Tanker og her seer De dem ganske oprigtigen. Videre synes Deres Ven ikke at De denne Gang skulle gaae. Inokulations Huuset har ingen Nytte. Og gjerne kan Cancelliet andrage for Kongen igjennem Stats Raadet Commissionens Begjæring. Kongen gjøre da hvad han vil. — At intet urigtigt skal skee er forebygget ved Tillægget til første Post (a). Det andet (b) svares Commissionen og lad den nu komme med sin Plan etc. Saa faaer man at see og høre. Men alt dette er kun mine Tanker, mit Raad. Thi hvad Deres Høivelbaarenhed selv har behaget at tilstille mig er i alle Maader overmaade got og rigtigt, kun at det ikke, saavidt jeg veed, er Tiden«.

At Guldberg saa Sagen fra den rette Side, viser det allerede 23. April 1783 udst. Reskr., der fastslog, at Inokulationshuset skulde sælges, og en Etage sættes paa samme, de fornødne Penge anvistes, og man udbad sig Kommissionens Betænkning om de nødvendige Forandringer med Overslag.

Omkring dette Tidspunkt ses Planen om at oprette en slig Børneplejeanstalt at have givet en ellers udenfor Fødselsstiftelsen staaende Mand Anledning til at tilbyde sine bona officia som en efter egen Formening kvalificeret Børnelæge, idet den før nævnte Rud. Buchhave ^{27/8} 1783 sendte Holmskjold følgende ejendommelige Pro Memoria⁸⁵).

»I Anledning af at jeg i det Kong. med. Selskab her i Kjøbenhavn oplæste en Afhandling i Begyndelsen af Aaret 1782 om de alkaliske Midlers fortræffelige Brug mod spæde Børns Cholérine, der oftest forarsager Epilepsie, som efter de derom gjorte Beregninger dræber $\frac{1}{3}$ af alle nyfødte Børn i det første Fødeaar, oplæste jeg i paafølgende Foraar 1782 en anden Afhandling, der grundede sig paa den første, angaaende en Opdragelses Stiftelse for de nyfødte Børn, som fødes paa Frideriks Hospital, som ellers hidindtil ere blevne udsatte paa Landet til Opfostring, men hvoraf som bekjendt ikkuns en liden Deel, efter Sigende $\frac{1}{3}$, Deel, er i Live, da de fleeste formødelst Fostermodrenes Uvidenhed og skødesløse Behandling sætte Livet til.

Denne sidste Afhandling, som af Selskabet blev anseet ikke at være medicinsk-praktisk nok til efter dets Love at kunne indføres i Selskabets Skrifter, men at samme meere henhørte til det politiske Fag, er bleven liggende i Selskabets Gjemmer, indtil den for nogle Maaneder siden blev mig tilbagesendt. Den har altsaa henligget i halvandet Aar uden at blive bekendtgjort, thi da jeg intet offentligt Embede har, fattes mig ogsaa Leilighed til at gjøre sligt et nyt Forslag paa behørigte Steder bekendt, men har opsat saadant, indtil en beqvæm Leilighed kunde gives, da det kunde vorde forestillet til nøyere Eftertanke og Overlæg. Men da Rygtet nu uformodentlig siger mig, at saadant et Opfostringshuus, som jeg i min Afhandling har foreslaaet, med det første skal oprettes, og jeg endnu intet Embede har bekommet og derfor maa læge det mindre, indtil noget bædre og større kan opnaaes, ønsker jeg meget at kunne vorde anlagen som Læge ved denne Stiftelse, da jeg troer at kunne være berettiget meere end nogen anden, siden jeg dog formeener at have givet den første Anledning til at tænke derpaa og det første Forslag til at føre det i Værk. Min Afhandling har jeg i disse Dage sendt til H. Excell. Hr. Geheimeraad Guldberg og tillige udbedet mig dette Embede for det første. Afhandlingen selv indeholder ikke uden det blotte Forslag og i Henseende til den indvortes Forfatning af Stiftelsen kan jeg vel her foruden give en Deel Anslag, naar det blev mig tilladt. Imidlertid da jeg formoder at Deres Velbaarenhed har Indflydelse paa denne Stiftelse og Opdragelses Indretning, som uden Tvivl bliver den første af sit Slags, beder jeg underdanigst at maatte være i Erindring.

Man har vel lagt Ansøgningen ad acta uden at skænke den noget Svar, der findes i hvert Fald i Arkivet ingen Konzept til saadant, men efter at denne Plan var strandet, kastede Buchhave senere paa ikke mindre pretentiøs Maade, vel for at opnaa det af ham ønskede »bædre og større«, sine Øjne paa den nu nedlagte Inokulationsanstalt, idet han 1. Nov. 1785 sendte Kongen en Ansøgning gaaende ud paa, »at det forhenværende Koppe-Indpodnings-Huus med tilhørende Have udenfor Stadens Nørreport maatte overdrages ham for derude at anstille Forsøg med Nellikerødens og tillige andre til Lægekunsten henhørende Urter Dyrkning, samt til Belønning for sine hidtil gjorte Opdagelser i Medicinen allernaad. at skjænkes og til fuldkommen Eje og Ejendom at forundes ham Have og Bygningen«. Svaret paa det vidtløftige, ikke uinteressante Pro Memoria (s. Bilag XIV), som Kancelliet ^{3/12} 1785 sendte til Kommissionens Betækning, foreligger ikke nu, sikkert har det været afvisende, thi Buchhave hørte næppe til de Kolleger, man tog au serieux. Dog ogsaa andre Privatfolk ses at have spekuleret i Inokulationshusets Udnyttelse, thi kort før Buchhave gjorde det sidstnævnte Forsøg paa at erhverve det, indgav Johannes Theodorus Böhme »Borger og Mæekler i Kjøbenhavn« ^{6/10} 1785 en Ansøgning til Kongen³⁵⁾ om at overtage Bestyrelsen af et af ham projekteret Hitte- og fattige

Børns Hospital, »paa det samme med Tiiden kunde komme i Lighed med Foundlings Hospitalet i London og Waysenhuset i Halle«, og udbad sig hertil Solitudegaarden. Efter til Protectores at have proponeret Kronprinsen og Arveprins Frederik samt til Direktører og Kommitterede en Række af Byens mest ansete Navne, gøres der Rede for, hvorledes Klientelet til denne Anstalt skulde skaffes, nemlig gennem en kgl. Befaling til Akkouchementsanstalten, »at alle de Børn, som sammestæds blive fødte, skulde afleveres til denne nye Stiftelse imod den Betalings Erlæggelse som sædvanlig er, og naar noget Barn fandtes levende liggende nogensteds ligesaa didhen bringes, og skulde der findes Liebhabere som paa visse Aar vilde indsætte Børn, da at faae dem der indlemmet efter en taalelig accord.« Mæglerens Slutningspassus, der altsaa skal begrunde hans Kvalifikationer til denne Direktørpost, er ikke den mindst interessante Side ved Ansøgningen:

Fig. 20. Baggaarden med Indgang til Haven.

»Allernaadigste Konge! Jeg og min Hustru haver lil dato avlet sammen 5 Sønner og en Datter, som alle til dato Gud være lovet ere friske og vel og de have ikke kostet os til Doctor, feldskiær eller til Apothequet 20 Rd., men vi haver holdt dem reene og ordentlig i Spiise Drikke og motion, ey heller negligeret at lade dem lære at være hørig og lydlig de Pligter, som de ere Gud, Kongen, Øvrigheden, deres Husbønder, Fædre-nelandet og deres Medmennesker skyldig, og jeg forsikkrer Deres Kong. Maj., at ifald jeg og min Hustru sik dette Sted under Forvaltning og til Patroner Directeurer og Committerede ovennævnte Herrer, saa tvifler jeg ikke paa, at denne Hille- og fattige Børns frelsnings Hytte vil blive med Tiiden en ret Tillflugts Have for betrængte forladte og hjælpeløse Sjæle, som med Tiiden kan blive til duelige undsaatter, ja til villige Mænd til at møde Landets Fjender førend de betræde Fædre-nelandets Grændser og Farevande. Og da efter mit Principium Børn høre mere Fædre-nelandet end som Forældre til, saa synes mig, at det er den største Ære og Pligt, at faae disse Poder vel opdraget til folk som kand blive Staten til Nytte og Fordeel i Tiden. Jeg indlader derfor til Deres Kong. Maj. at tage denne min velmeente proposition i allernaad. Betragtning og Overveyelse samt forventende allernaad. Resolution«.

Kommissionens Svar til Kancelliet, der $\frac{6}{12}$ 1785 afæskede dens Betænkning om Planen, foreligger heller ikke nu, men en Koncept til Voteringen om samme findes, der viser, at man sluttede sig til Gulbrands Votum: »Da I. Böhme ventelig er en løyerlig Persohn og ventelig har Lyst at have Solitude og ventelig ellers intet at tage sig fore . . . og da saamange have Lyst til Solitude var det vel best at oppebi flere Liebhaberens Anmældelse for at see om ikke nogen skulde mælde sig, der kunde have Grund til med mere Ret at begære samme.« Saadanne meldte sig dog næppe i de første Aar, thi i April 1787 indrømmede Kommissionen, at Solitude, der endnu ikke var solgt, maatte benyttes til

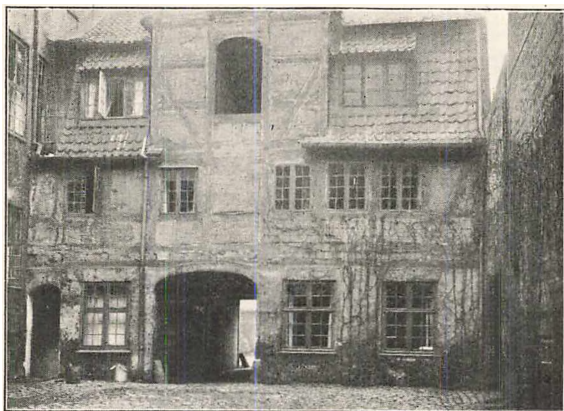

Fig. 21. Baghuset i Nr. 23
(Professorgaarden).

Supplering af Militærelatens Sygehus, hvorefter Forhandlingerne en Tid forud var førte med Magistraten. — Dronningen udstedte Gavebrevet 29. Jan 1785, og i Henvendelse 20. Decb. n. A. til Kommissionen tilkendegav hun den, med Tak for Arbejdet, sit Velbehag, bad den fremtidig henvende sig til Kongen og an-

modede nu kun om, at man ved allerund. Forestilling for denne vilde berøre det Ønske, som hun »af visse Aarsager« havde forbigaaet i Gavebrevet, »at Vi selv nu, og derefter de regjerende Dronninger, blev forundt den Rettighed at udnævne en Meddirekteur i Direktionen for denne Stiftelse«, ligesom at hendes Løfte til Professor Portrætmaler Juel, at dennes Svigerfader Th. Holm blev Inspektør ved Stiftelsen, (Barbara Lund Oldfrue, Villads Hansen Portner), maatte stadfæstes.

Endelig 5. Marts 1787 modtog Kancelliet da Kommissionens Betænkning, der nu gik ud paa, at opgive Planen om Inokulationshusets Anvendelse, der vilde blive for kostbar, og i Stedet for opføre en Bygning paa den »tæt op til Dronningens Gaard liggende øde Plads, der vansirede denne«, hvad der vilde have store Fordele paa Grund af den nære Beliggenhed ved Fødselsstiftelsen.

I Dronningens Bestemmelser angaaende de Studerende og Læredøtrene foresloges Ændringer, de af hende forebragte personlige Ønsker bøjede man sig selvfølgelig pligtskyldigst for, men bemærkede, »at det formentlig vilde være heldigt, at samme Kommission i Begyndelsen vedblev at have Indseende dermed, indtil Plejestiftelsen var bragt i Orden, for at da for begge Stiftelser een Direktion kunde udnævnes«*).

Et Par Uger efter (16. Marts) tiltraadte Kancelliet Kommissionens Betænkning, forelagde den for Kongen, og 23. Marts 1787 udgik da det bekendte Reskr. om den ny Fødselsstiftelse, der 8 Dage efter (31. Marts) aabnedes for Betalende. Først paa det Tidspunkt paabegyndte man altsaa Opførelsen af Plejestiftelsen, der derfor heller ikke kunde tages i Brug, da Fødselsstiftelsen i Begyndelsen af det næste Aar (1788) ogsaa aabnedes for Fritliggende, men først Aaret efter. — Plejestiftelsen blev altsaa opført paa den ubebyggede Grund mellem Dronningens Gaard og Gadenummer 23; i Bendz's Beskrivelse (1803) af Fødselsstiftelsen hedder det: »men hvorledes Commissionen kom efter, at bemeldte Plads var at faae, som efter hvad der kan erfares tilhørte Dronningen, eller fik den, derom findes Intet mellem havende Papirer«. Sikkert nok tilhørte Pladsen Dronningen, thi den blev (efter velvillig Medd. fra Stadskonduktørkontoret gennem Kapt. Norgaard) ^{18/2} 1783 »tilskødet Enkedronningen af Matthias Bræslau, der 1752 havde faaet Maalebrev paa Grunden«. Beskrivelsen af Plejestiftelsen (Assur. Vurd. 1794), der foruden Kontor og Bolig (i Stueetagen) for Inspektør Holm og Overammen (Md. Berg)**) kun var beregnet for Børnene med Ammer, viser, at den bestod af Forhuset, til hvilket der (indtil Ombygningen 1845—48) var Indgang fra Gaden, og et tilsvarende højt Sidehus til Gaarden. De

*) Kommissionens 5 Medlemmer vedblev dog at udgøre Stiftelsens Direktion indtil 1793, da Holmskjold døde; hans Efterfølger som Kabinetssekretær hos Enkedronningen var den ved Postvæsenet ansatte Justitsraad Almer, der da ogsaa 21. Maj 1794 ifølge allerhøjeste Anmodning udnævntes til Medlem af Kommissionen. Denne ophævedes ved kgl. Resol. ^{13/5} 1804, og Bestyrelsen af Fødsels- og Opfostringsstiftelsen overdrages til én samlet Direktion, hvis Medlemmer foruden Gullbrand, Aaskow og Almer af den gamle Kommission (Schow var efter Ansøgning i Naade entlediget 1801 fra alle Hverv) var Etatsraad Malling, Deputeret i Toldvæsenet, Hofmedikus Scheel, Winsløw som Repræsentant for kirurg. Akademi og Lunding for Fattigvæsenet. Med de tre af disse Medlemmer arbejdede Matth. Saxtorph altsaa til sin Død, det samme galdt Inspektør Holm, der døde en Maanedstid før Saxtorph.

***) Fra 1798 fik J. S. Saxtorph som en Slags Plejebørnslæge (hvorom s.) et Par Værelser her.

for Børnene bestemte Stuer i For- og Sidehusets 1ste og 2den Etage var store Rum (»Sale paa 2—3—4 Fag«), og Udstyrelsen selvfølgelig tarvelig, sammenlignet med de ret luksuriøse Værelser i Juliane Maries Gaard. Denne var i Matth. Saxtorphs Tid altsaa alene forbeholdt de Fødende, paa Stueetagen nær, der i Forhuset beboedes af Md. Ørslew — som af de senere Overjordemødre — i Sidehuset (hvor i vor Tid var Klinikistværelser, Skolen, Musæet etc.) fandtes Døbestuer, Oldfruens (Md. Lunds) 2 Værelser og, adskilt fra disse ved en Gang, det store Køkken.

Den sidste Udvidelse af Stiftelsen fandt Sted efter Matth. Saxtorphs Tid, nemlig 1803, da man ved Gehejmeraad Clasens Bistand erhvervede den Generalinde Schimmelmann tilhørende Ejendom (Gade Nr. 23)*. Det var alter Hensynet til Børnene, der nødte til dette Skridt. De Vilkaar, der bødes disse og deres Ammer i Saxtorphs sidste Tid, har været ret afskrækkende, hvad der fremgaar af Inspektør Bendz's Beretning. Sidst i Aaret 1801 forlangte Kancelliet Efterretning om Fødsels- og Plejestiftelsens Tilstand, og Erklæringen fra Kommissionen lød paa, at den første ikke manglede noget i at opfylde sit Øjemed, medens Plejestiftelsen var mangelfuld. Beregningen var fra først af stillet paa 30 Børn, men Tallet var steget, ja til 70—100 daglig; Forudsætningen, at 1 Amme, naar det gjordes nødig, skulde kunne passe og opføde 3 Børn dels med Die dels med Mad (!), kunde ikke følges, dertil var de fattige, udtærede Personer ikke i Stand, og Anbringelsen af alle 4 i én Seng (!) var farlig for Børnene. Altsaa forøget Plads var nødvendig og blev sanktioneret. (I Anledning af den ny Bygning indstillede Kommissionen, at det maatte tillades J. S. Saxtorph, der endnu som Overlæge havde maattet nøjes med de to Værelser i Plejestiftelsen, og P. Scheel at faa Bopæl i samme, men Svaret fra Kancelliet lød paa, at man ikke havde dristet sig til at indgaa med den Forestilling; ved den kgl. Resolution næste Aar, der indsatte den ny Direktion, blev det dog indrømmet). —

At nu Fødselsstiftelsen, som den i Matth. Saxtorphs Tid var installeret i den af Dronningen skænkede Gaard, præsenterede sig

*) Denne Bygning var den ældste af dem alle, idet den 1753 tilhørte Bager Joh. Johannsen, der 23. Marts d. A. assurerede »sin ny opbygte Bagergaard«. Forhuset var som nu, Sidehuset var en 2 Etages Bygning paa 11 Fag, hvori Bageriet. I et Bindingsværks Tværhus, 2 Etager med enkelt Kvist samt Gennemkørsel til Baggaarden, var der Vedkammer, Staldrum, Resten Kornloft. 1782, da Ejendommen tilhørte Etatsraad Heinrichs, var Bageriet afløst af det nuværende 3 Etages Sidehus, men Baghuset var som nu (Fig. 21).

som en efter Tidens Forhold vistnok enestaaende Anstalt, er udenfor al Tvivl. Ikke blot var den lagt an paa at huse et ret anseligt Antal Fødende, men Interiøret maa i Mangt have været ret forskelligt fra de faa lignende Stiftelser i Udlandet, der som Undervisningsanstalter kunde konkurrere med den, thi den var jo altsaa oprindelig bygget i helt andet Øjemed end det at være et Tilflugtssted for fattige Barselkvinder, tværtimod, som en Rigmands private Hjem var den fra først af udstyret med al dertil hørende Luksus. Som det er nævnt og kan ses af Beskrivelsen (Bilag XIII), var ikke saa lidt af Herlighederne fra den første Ejers Tid at genfinde i de senere Føde- og Barselsengsstuer. Ogsaa i saa Henseende maa den have gjort et ejendommeligt og tiltalende Indtryk ikke mindst paa Fremmede, der, fraset denne vor Stiftelse, paa hin Tid vel kun kunde finde Adgang til lignende klinisk obstetricisk Undervisning i Wien og Göttingen, hvor Forholdene, som senere bliver at omtale, saare lidt i saa Henseende kunde taale Sammenligning med Københavns Fødselsstiftelse.

FJERDE AFSNIT.

Indflytning i den ny Anstalt. — Livligt Besøg af fremmede Læger. — Beskrivelser af Stiftelsen gennem disse. — Stigende puerperal Mortalitet. — Jordemoderbogen i udvidet Skikkelse. — Saxtorph som Lærer, hans Vurdering af Fantomet. — Sparsom videnskabelig literær Produktion. — Saxtorph som Akkouchour ved Hoffet. — Karen Ørsløw. — Joh. Sylv. Saxtorphs Ansættelse som Lector art. obstetr. ved Fødselsstiftelsen. — M. Saxtorph Prof. ordinarius. — R. Buchhaves Plan om at blive Akkouchour ved Stiftelsen. — Kontrovers med F. L. Bang i Anledning af Reservemedikater. — Sønnens Doktorpromotion. — Hans Udnævnelse til Prof. extraord. i Kirurgi og Obstetrik. — Anatomiske Forelæsninger i M. Saxtorphs sidste Aar. — Hans Død. —

Den 31. Marts 1787 begyndte altsaa Virksomheden her for de Betalendes*) og 1. Jan. 1788 for de Fritliggendes Vedkommende, og

*) Herom hedder det i Inspektør Bendz's Beskrivelse (1803) af Fødsels- og Plejestiftelsen: »Efter at saaledes Alt var ordnet og bestemt, blev Fødselsstiftelsen aabnet for Betalende 31. Marts 1787, som var Kong Frederik d. V's Fødselsdag, og indfandt sig da et Fruentimmer, som fødte samme Dag et Pigebarn, som blev kaldt Juliane Marie«(!).

dermed et nyt Afsnit i Fødselsstiftelsens Historie, hvoraf Enkelt-heder navnlig med Hensyn til Administration og Undervisning i sin Tid er skildret af Stadfeldt¹).

For Matthias Saxtorph blev nu det Spand af 13 Aar, han virkede under de ny Forhold, i visse Henseender en Opgangstid, i andre det modsatte. Det første fik vel navnlig sit Udtryk i de nu langt heldigere Vilkaar for Undervisningen, dels det større Materiale, idet de Fødendes Tal, der i det første Aar (1788) var lidt over 700, jævnt voksede op mod de 1000, dels i, hvad der jo havde nok saa stor Betydning, at det blev muligt at skaffe bedre Betingelser for Elevernes faste Ophold i Stiftelsen, hvad der navnlig kom Læredøtrene til Gode, som jo hidtil ganske havde været udelukkede fra denne Fordel. Fundatsen (²³/₃ 1787) bestemte disses Antal til 10—12, alternerende indsendt fra de 6 Stifter i Danmark og de 4 Stifter i Norge; Læretiden var fra $\frac{1}{2}$ —1 Aar. Med Hensyn til de Studerende havde Dronningen i Gavebrevet fastsat disses Tal til »2 Studenter, en Medicus og en Chirurgus med frit Værelse og Ildebrand men paa egen Forpleining«, men Kommissionen henstillede, at det blev »2 af hver Videnskab«, med 8 Maaneder som længste og 4 Maaneder som korteste Opholdstid, hvilket tiltraadtes og fastsloges i Fundatsen; der er dog vistnok blevet set igennem Fingre med, at de Studerendes Tal nu og da blev overskredet, de i Protokollerne noterede Navne kunde tyde derpaa. Hine foreligge jo, som alt nævnt, fra M. Saxtorphs Tid, desværre kun i meget sparsomt Maal, men en, om end kun statistisk set, interessant Redegørelse for Tallene paa Barselkvinder, Børn, Studerende og Læredøtre i Tiden 1788—1803 er dog bevaret i Stiftelsens Arkiv²), udarbejdet sammen med et Uddrag af dennes Historie, i Anledning af den ny Forordning for Fødselsstiftelsen, som det overdroges den ¹⁸/₅ 1804 udnævnte Direktion at give Udkast til. Her hidsættes følgende Oversigt, hvad Studerende og Læredøtre angaar; de Bemærkninger, Tallene paa de sidste kunde give Anledning til, skal senere fremføres. (Tabellen, saavel som den Pag. 135 anførte, er — dog uden nærmere Angivelse af Kilden — aftrykt i »Physisk medizinske Betragtninger over Kjøbenhavn. Stadens Beboere tilegnede af Dr. H. Callisen«, 2. D., 1809, P. 486 og 488):

Tabel

»som viser hvormange der ere givne practisk Veiledning i Fødselsvidenskaben ved den kgl. Fødselsstiftelse fra 1788 til Udgangen af 1803« (Aarene 1801—03 her udeladt).

	Studerende				Gjørdemødre		
	I alt Indfødte inclus. Holstenere	Deraf		Udlændinge	I alt	Deraf	
		Medici	Chirurgi			Fra Kjøbenhavn	Fra Landet, saasom de danske Pro- vindser og Norge
1788	7	4	3	»	15	7	8
89	9	3	6	2	13	9	4
1790	8	3	5	1	23	7	16
91	10	4	6	1	30	12	18
92	9	3	6	2	22	10	12
93	10	4	6	2	15	5	10
94	9	3	6	3	18	2	16
95	10	4	6	3	17	7	10
96	10	4	6	2	19	9	10
97	10	4	6	3	25	10	15
98	9	4	5	2	25	14	11
99	10	4	6	3	20	11	9
1800	12	4	8	2	19	8	11
	123	48	75	26	261	111	150

Som Fødselsstiftelsen præsenterede sig i Aarhundredets sidste Decennium under Matth. Saxtorphs Ledelse, bød den sikkert, navnlig sammenlignet med Forholdene andetsteds, ualmindelig heldige Betingelser som Undervisningsanstalt, og at dens Ry som saadan har bredt sig viden om, viser det forholdsvis store Antal fremmede Læger, af forskelligste Nationalitet, der søgte hertil for egen Regning eller paa Foranledning af deres Hjemlands Regeringer*) for at nyde godt af Saxtorphs Undervisning, og som

*) Saaledes nævner J. S. Saxtorph i Kommissionsbetænkningen til Kancelliet (20/4 1804) angaaende en ny Forordning for Fødselsstiftelsen, »at Regjeringen i Portugal 1788 sendte to Regimentschirurger hertil, der laa her i 9 Maaneder,

senere paa forskellig Maade, gennem Meddelelser om det frugtbringende Udbytte af deres Ophold her, gjorde vor Fødselsstiftelse bekendt langt ud over Landets Grænser. Saavidt Pladsforholdene tillod det, har Saxtorph vistnok været meget liberal overfor fremmede Lægers Ønsker om Uddannelse hos ham, og han undgik da heller ikke, specielt fra Kiurgernes Side, at møde Protest mod denne fremmede Invasion. Ved Reskriptet ^{23/3} 1787 var der strængt taget slet ikke givet nogen Hjemmel for Fremmedes Ophold i Stiftelsen, men det synes at have været en stiltiende Forudsætning, at det var Direktionen tilladt at indrømme saadant. I dennes Møde 27. Dec. 1797, hvor en Ansøgning fra »fransk Borger Demangeon, étudiant en Médecine« om at besøge Stiftelsen forelaa, tilstodes det ham »paa de vedtagne Conditioner«³⁾. Ved Cirkul. af ^{31/11} 1797 var det nemlig »foredraget« Kommissionen, at Fremmede skulde betale et Honorar maanedlig for Kammer og Varme, og man havde fastsat dette til 2 Rdl. ugentlig om Vinteren, 1 Rdl. om Sommeren*). Under Saxtorphs Efterfølger aftog Fremmedbesøget og hørte lidt efter lidt op, dels paa Grund af det stigende Antal

og 1799 søgte Kurfyrsten af Sachsen gennem Departementet for de udenlandske Sager Plads for Dr. Schlegel fra Leipzig, og mange andre fra Tyskland, England og Frankrig have for egen Regning søgt hertil«. — De nævnte Portugisere var nu iøvrigt ikke helt velsete Gæster i Stiftelsen. D'hr. »Studiøsi chirurgiæ Joseph Antoine de Cuitte og Antoine Cordozo Monturo« var efter Anmodning fra Statsminister Bernstorff, til hvem det portugisiske Hof havde henvendt sig, blevet modtagne d. 13. Okt. 1788. Utvivlsomt har man under Fødselsstiftelsens netop da begyndte ny Æra følt sig smigret ved Anmodning fra det fjærne Land, thi Holmskjold, der vidste, at Bernstorff havde givet den portugisiske Gesandt godt Haab, anbefalede indtrængende Ansøgningen, og Saxtorph ligesaa, »skøndt der ingen extraordinære Værelser var, havde han talt med Md. Ørsløw, som indrømmede en af sine Stuer«. Da de imidlertid, med Alt frit, havde loget i Stiftelsen over et Aar, skrev Kommissionen 5. Nov. 1789 til Bernstorff, at dette lange Ophold faldt Stiftelsen bekosteligt og bad det høre op; samtidig anmodedes Inspektør Holm om at melde Herrerne, at hvis de ønskede at blive længere, maatte de betale. Kort efter meldte Holm, at Brevene »var uaabnede, formentlig efter Ordre, ham tilbagesendte, for ikke at sigt henkastede«, og bad Kommissionen forebringe Ministeren Klage over den uartige Opførsel, hvilket da skete, »endskjøndt man vel kunde bruge en alvorlig Omgangsmåde mod de 2de Herrer«, og Bernstorff bad da, for ikke at bringe disse i en øjeblikkelig Forlegenhed, at Opholdet endnu maatte forlænges de 3—4 Vintermaaneder mod Betaling fra Chargé d'affaires. Derved blev det, og disse Fremmedes Besøg i Stiftelsen strakte sig saaledes næsten over 1½ Aar (Fødselsst. Ark., Kopibog 1788—1803, p. 89 og »Correspondance 1789«).

*) I Kommissionsbetænkningen 1804 bragtes den nævnte Ydelse i Forslag, vel for at blive legaliseret, yderligere motiveret med, at »passeligt kunde Pengene bruges til Oprettelse af et Bibliothek som Stiftelsens Ejendom«.

Distriktskirurger, dels under Trykket af Uvillien mod hint*). Efter Callisen⁴⁾ frekventeredes Stiftelsen i Tiden 1788—1808 af 38 fremmede Læger; naar han i den Anledning bemærker: »disse har Stiftelsen for en stor Del at takke for den Agtelse, den nyder udenlands«, krævede Relfærdighed vel nok at tilføje den Andel, som disse Elevers Lærer havde i den af Udlandet ydede Agtelse. I deres Hjemlands Literatur gav som sagt flere af dem deres Beundring for vor Fødselsstiftelse Udtryk, dels i Journalartikler, dels i Piécer, saaledes skrev den tyske Læge Chr. Rink fra Langensalza i Stark's Archiv⁵⁾ om den over al Forventning store og prægtige Anstalt, »Danmarks Stolthed«, som han besøgte 1791, og i hvilken han næste Aar haabede at kunne opholde sig, hvormed han da samme Steds⁶⁾ giver Beretning. Et Par Aar forud havde en anden tysk Kollega, Schetelig⁷⁾, meddelt Indtrykkene fra sit Besøg her. Men navnlig Demangeon, der senere vandt sig et Navn som Akkouchour i Paris og var blandt Deltagerne i Konkurrencen efter Baudelocques Død (1810), gav i en dette Emne viet Brochure (se P. 87) en detailleret Skildring af Fødselsstiftelsens Indretning, Undervisningsforhold og Principerne for de Fødendes Behandling, alt gennemstrømmet af varmeste Sympati og Beundring for Saxtorph som Lærer. En Anstalt som denne, slutter Demangeon, med Henblik paa Forholdene i sit Fædreland, vilde være »le plus puissant remède contre le charlatanisme des amphithéâtres particuliers«. Som Udtryk for Værdsettelsen herhjemme af Fødselsstiftelsens Betydning kan vel anføres Rasm. Nyerups Ord i »Beskrivelse af Kjøbenhavn« (1800), hvor han, støttende sig til Demangeons »ærefulde« Beretning*), siger: »at den udbreder Glands over vor Nationalcharakters Humanitet som en af de mest veldædige Indretninger i Europa»!

Lod Konfluksen af Læger, der ønskede Uddannelse ved den ny Stiftelse, saaledes ikke noget tilbage at ønske, synes de Forventninger, man, i Betragtning af de gunstige Betingelser der nu bødes Læredøtrene, havde maattet nære med Hensyn til Land-

*) Dette kan dog næppe lægges J. S. Saxtorph til Last, men den voksende Opinion mod de Fremmedes Ophold i Stiftelsen gjorde sig mere og mere gældende, støttet bl. a. af Sundhedskollegiet, der i en Betænkning angaaende Kommissionens Forslag (²⁰/₄ 1804) til en ny Forordning for Fødselsstiftelsen, stærkt ankede mod disse stadige Besøg af Udlændinge og gjorde gældende, at saadant fandt ikke Sted andre Steder. J. S. Saxtorph protesterede mod det sidste, henvisende til Wien og Göttingen, og forfægtede kraftigt den hidtil fulgte Praksis.

*) Den af Tode (Med. chir. Journ. 5. Bd., 1. St., 1800) i Udsigt stillede tyske Oversættelse af Demangeons Skrift ses ikke at være blevet iværksat.

distrikternes Forsyning med duelige Jordemødre, at være blevet skuffede, særlig i de første Aar. Det Misforhold mellem Elever fra København og det øvrige Land, der overhovedet træder frem i Tabellen P. 129, gjorde sig fornemmelig gældende det første Par Aar 1788—89, og et Udslag heraf træder frem i et Promemoria, som Kommissionen 30. Maj 1789 sendte Kancelliet⁸⁾:

»Da der for nærværende Tid ikke er det Antal af Læredøtre ved den Kong. Fødsels Stiftelse, som det allernaad. Rescr. af 23. Marts næstforr. A. tillader, og ingen endnu dertil har meldt sig, saa paa det at Vedkommende kunde nyde den Fordeel som denne milde Stiftelse tilbyder til Nytte for det almindelige, skulle vi tjenstlig anmode det kong. Danske Cancellie behag. at ville anmode Stiftamtmandene især i Norge at ville sørge for, at saadanne Læredøtre bekvemme til Konsten dertil maatte blive opmuntrede og bragte i Forslag«.

I den Anledning udgik et Reskr. ^{18/7} 1789 til samtlige Amtmænd i Danmark og Norge om at virke for Sagen, og en øjeblikkelig forøget Tilgang af Elever fra Provinserne ses da ogsaa at gøre sig gældende det næste Par Aar, men derefter ingenlunde i stigende Proportion. Kalamiteten var jo, at Chancerne for et tarveligt Udkomme ved Jordemodertjenesten i Landdistrikterne var saa slette paa Grund af Landbefolkningens Ulyst til at bruge eksaminerede Jordemødre og dens Forkærlighed for Fuskerne.

Reskriptet til Amtmændene havde givet Stiftamtmand Sehestedt Anledning til hos Fysikus Rogert i Viborg at søge Oplysning om, hvorledes Sagen bedst kunde iværksættes, og denne Embedsmand, hvis egen Plan om en Fødselsstiftelse i Viborg jo var strandet, ses da at være fremkommet med det mærkelige Forslag, »at et Antal af 30 Jordemødre paa een Gang maatte ansættes i Wiborg Stift og aarlig Løn tilstaaes dem«, om hvilken Plan Kancelliet udbad sig Kommissionens Betænkning. Denne svarede, at det ikke lod sig gøre at oplære 30 Jordemødre paa en Gang for Viborg og i den Tid udelukke alle andre Stifter, da kun 10—12 Læredøtre aarlig kunde indtages, og disse maatte fordeles paa de danske og norske Stifter:

»Langt bedre vilde det være, naar de paa Stiftelsen oplærte efter udstaaende Examen med en aarlig fast Løn kunde ansættes i Provindsen, da adskillige Exempler viser, at disse ikke vil ansættes uden i Kjøbenhavn af Frygt for for liden Fortjeneste paa Landet, thi i Kjøbenhavn er der meer end 30 examinerede Jordemødre over Antallet, som ønsker sig Levebrød. Maaden hvorpaa den Indretning kunde skee, maa vi overlade til det kong. Danske Cancellie«⁹⁾.

Derom afæskede dette da Amtmændenes Betænkning, men der kom dog Intel ud deraf, og andre Udveje til at afhjælpe Fød-

selshjælpens elendige Tilstand paa Landet bragte næppe heller synderlig Forandring; en Kancelliskrivelse ²⁹/₄ 1791 fastsatte Taksten for de eksaminerede Jordemødre og samtidig Bøder for de Barselkoner, der benyttede ueksaminerede, og et Promemoria til Amtmændene, ¹¹/₆ 1791, fastslog, at ingen Læredøtre maatte i Fremtiden indsendes til Stiftelsen, førend der forud var udset Steder, hvor de siden efter skulde ansættes som Jordemødre og være beredvillige til at nedsætte sig, hvilken Bestemmelse af Øvrigheden forud maatte tilkendegives Kommissionen for Fødselsstiftelsen.

Sit lidet lyse Syn paa Fødselshjælpens Tilstand udenfor Hovedstaden gav Saxtorph Udtryk gennem følgende Ord i et Forelæsningsudkast (»Efterl. Papirer«) fra c. 1787: »Bedrøvelige Exempler lære os, at en utallig Mængde Landfolk og Børn omkomme aarligen af Mangel paa duelige Jordemødre og habile Accoucheurer. Der er de Stæder paa Landet i Norge, hvor Jordemødrenes heele Kunst bestaaer i at sidde med et Par Brilller paa Næsen for at agte paa, naar Barnet fremskydes uden enten at forstaae at undersøge eller hjælpe paa anden Maade«.

At det vedblev at gaa i den gamle Gænge, viser noksom det sidste Skridt, Matth. Saxtorph her foretog sig, idet han proponerede den Ordning af Jordemødervæsenet udenfor København, der ene kunde bringe Sagen i bedre Spor, Ansættelsen af Amtsjordemødre Landet over. Den 6. Juni 1796 sendte han sine Kolleger i Kommissionen et Cirkulære, hvori han paakaldte deres Hjælp, særlig Konferentsraad Schows, til at faa Jordemødre »ansatte i Districterne, ligesom Physici og Districts Chirurgi, at ej den almindelige Jammer allevegne fra længer skulde høres«¹⁰). I Mødet 27. Juni s. A. bad man Saxtorph, at han skriftlig herom vilde meddele sine Tanker, hvad han har gjort i følgende Promemoria¹¹):

»De idelige Beklagelser, som over ilde Medfart mod de Fødende og deres Børn, af Mangel paa examinerede og beskikkede Jordemødre i Provindserne, daglig indløbe til Commissionen, foranledige at jeg drister mig til paa en Tid, da ingen for Fødselsvidenskaben kan være gunstigere i Danmark end denne: at forestille Commissionen om det ikke kunde være nyttigt, da endeel gode og oplærte Jordemødre haves som ligge uforsørgede af Mangel paa Embede: at forestille det Kong. danske Cancellie den Trang der overalt klages over, for ved dets Virksomhed og kraftige Understøttelse at udfinde en Plan til at faae Embeder paa Landet for Jordemødre, ligesom de til Landets Beste ere indrettede for Land Physici og Districts Chirurgi, da ikke Mangel paa Undervisning og duelige Subjecter, men blot paa anstændig Levebrød er Aarsag til at

der klages allevegne over at Landboernes Koner mishandles under Ukyndiges Hænder, fordi ingen oplærte og kyndige, som allene til dette Brug opoffre sig, kan uden fast Løn og visse Indkomster (hvilke paa saa meget faae Slæder uden i Kjøbenhavn haves) finde deres nødtørftige Udkomme og uden Trang komme deres Medmennesker til Hjælp«.

Kommissionen indstillede Forslaget til »det kong. Danske Cancellies behagelige Overveielse og kraftige Understøttelse«, men der skulde jo hengaa endnu en rum Tid, før dette vigtige Skridt til Fødselshjælpens Forbedring ude i Landet blev realiseret ved Reglementet af 21. Nov. 1810.

Var der saaledes fra en Side set, hvad Adgangen til Undervisning og Belæring angaar, vundet betydeligt ved Indflytningen i den ny Stiftelse, stillede det sig unægtelig mere tvivlsomt med Hensyn til de forbedrede Chancer for de Kvinder, der nu, i voksende Tal, søgte Tilflugt her, thi trods de langt rigeligere Pladsforhold — der var jo nu 50 Senge foruden de 5 af Generalmajor Clasen skænkede*) — viste Mortaliteten blandt Barselkvinderne saa langt fra nogen Nedgang i de 13 Aar til Aarh.s Slutning, at tværtimod Forholdet, sammenlignet med det forudgaaende Decennium, blev ugunstigere. At Tilfældet blev saa, at den rigeligere Adgang for Eleverne, mandlige og kvindelige, til praktisk Øvelse i uheldig Retning kom til at øve sin Virkning paa Sundhedstilstanden, forstaas nuomstunder let. Ganske vist hører vi fra disse Saxtorphs Slutningsaar kun om én større Barselfeberepidemi, dog ikke fra hans egen Haand, thi for hele dette Tidsrum savner vi i saa Henseende direkte Vidnesbyrd, men blandt de Tal, Kayser samlede i sit Værk (1845) om Barselfeberens Optræden i Stiftelsen, findes ogsaa en Redegørelse for Aarene 1788—1800, hvori angives Tallene for Fødende og for de i Stiftelsen og Fredr. Hospital døde Barselkvinder, og blandt disse Aar falder da særligt 1792—93 i Øje. »Aarsagen,« siger Callisen, »til den store Dødelighed i disse Aar var en i Stiftelsen epidemisk herskende ondartet Barselfeber, som næsten aarlig, i en større eller mindre Grad viser sig blandt de Fødende«; det første af Aarene viste paa 849 Fødende 45 i Stiftelsen og 18 i Fredr. Hosp. Døde, og 1793 paa 875 resp. 42 og 7, en samlet Mortalitet af næsten $6\frac{1}{2}\%$.

*) Fordelingen af disse var efter Demangeon denne: 3 Sale hver med 6 Senge og Clasens 5, alle for Fritliggende, hvad altsaa udgjorde »Skolen«. Dernæst 4 Stuer hver paa 3 Senge for 12 »Borgerkoner«, Resten (20 Senge) for Betalende.

Kaysers Angivelser for de i Stiftelsen Døde er hentede fra Callisen; om dennes Kilder har været da eksisterende Protokoller, som nu ikke er til Stede, maa være usagt, Sandsynligheden taler snarest for, at de stammer fra en Fortegnelse i Stiftelsens Arkiv over Barselkvinder og Børn for Tidsrummet 1788—1803, analog den forrige Tabel (P. 129) og udarbejdet (1803) i samme Øjemed. Den hidsættes her:

»Fortegnelse over Antallet af de paa den kongl. Fødselsst. sig indlagde Barselkvinder og fødte Børn fra 1788, da den fik sin nye forbedret Indretning, til 1803 incl.«
(Aarene 1801—03 udeladte).

	Barselkvinder						Børn			
	Total Antal	Deraf					Total Antal	Deraf		
		Betalende		Fritliggende		Døde		Døde	Medtagne af Mødrene	Efterladte af Mødrene
		Ugifte	Gifte	Ugifte	Gifte					
1788	704	138	1	565	»	7	706	82	82	542
89	769	147	2	619	1	4	784	115	124	545
1790	882	200	4	678	»	21	884	103	131	650
91	839	296	3	540	»	29	837	108	106	623
92	849	296	2	550	1	45	868	87	80	701
93	875	328	5	542	»	42	871	90	87	694
94	843	272	8	561	2	10	846	85	84	677
95	865	304	28	524	9	21	875	111	118	646
96	813	276	31	502	4	7	812	96	115	601
97	874	334	22	504	14	22	872	97	114	661
98	907	305	14	565	23	4	919	84	127	708
99	934	329	26	561	18	23	942	103	123	716
1800	995	350	38	568	39	8	996	110	132	754
	11149	3575	184	7279	111	243	11212	1271	1423	8518

Hvad der fremgaar af Børnetabellen, bliver senere at omtale; for Barselkvindernes Vedkommende viser for det første Opgørelsen, at de Betalende udgjorde et ikke ringe Tal af Belægningen,

nær 34 %, hvad jo i nævneværdig Grad maa have indskrænket Undervisningsmaterialet for de Studerende, der i den Henseende alene var henvist til de Fritliggende. Desværre oplyser Tallene ikke Mortalitetsforholdet henholdsvis for Betalende og Fritliggende, der vilde have frembudt megen Interesse netop med Hensyn paa Saxtorphs Erklæring 1781 (s. P. 92) »at han endnu aldrig havde set Sygdommen (∴ Barsefeberen) paa de Betalendes Kamre«.

Epidemien 1792—93 blev beskrevet af en af Saxtorphs Elever, Boe Boyesen*) i en Disputats fra Borchs Kollegium¹²⁾, hvoraf fremgaar, at den udbrød i Oktob. 1791 og var saa særdeles voldsom i December og Januar det næste Aar, »ut nulla ei succumbens evaderet«. De Betragtninger, den med Hensyn til Behandling og Aarsager gav Anledning til i Boyesens Afhandling, skal senere omtales. Men ogsaa andre af Aarene saaledes 1790, 97 og 99 viste en betænkelig høj Mortalitet, og naar denne for det hele Tal af 13 Aar, medregnet de til Fredr. Hospital Evakuerede (som Kayser uddrog af Hosp.s Protokoller), sikkert naaede over 2½ pCt., blev Resultatet dog afgjort slettere end det tidligere Decenniums (1771—80) i Fredr. Hospital, hvor Mortaliteten var c. 1,5 pCt.

Det viser sig, at Saxtorph i stor Stil og vel som det Middel, han lagde mest Vægt paa, tyede til Evakuering af de Syge til Fredr. Hosp., ganske vist derved brydende med det Princip, han tidligere havde kæmpet for (s. P. 91), ikke ved sliq Flytning at krænke den hans Klientel sikrede Hemmeligholdelse af Fødslen, som det ogsaa fra Hospitalsdirektionens Side kom til Orde i en Skrivelse 29. Sept. 1788 til Kommissionen for den ny Fødselsstiftelse. Direktionen for Fredr. Hosp., der vel havde haabet at blive Stiftelsen kvit i enhver Henseende, følte sig brøstholden ved den Bestemmelse i Reskr. af 23. Marts 1787, at Barsekvinder, »som maatte bekomme en eller anden langvarig Sygdom, skulde paa Accouchementshusets Requisition strax modtages i Fredr. Hosp.«. Man spurgte, om hermed ogsaa var ment Barsekvinder med den saakaldte epidemiske Barsefeber, der jo fordrede separate Sygestuer og særlig Betjening etc., til megen Bekostning for Hospitalet, og var stridende mod Hemmeligholdelsen, der var sikret Barsekvinderne, samt henviste til, at Saxtorph selv i sin Tid modsatte sig sliq og kun tvunget af Pladsmanglen maatte ty dertil, men nu var der jo Mulighed for at lave egne Sygestuer i den ny Stif-

*) Senere praktiserende i Svendborg og død der 1822 som Stiftsfysikus.

telse. Direktionen maatte dog trække det korteste Straa; det blev ved Kancelliets Ordre, hvad vel unægtelig ogsaa var heldigst for Fødselsstiftelsens Vedkommende.

Naar Saxtorph saaledes i disse Aar i rigeste Maal fik Lejlighed til at øve sin Gerning som Lærer, og der for denne ydedes ham den største Anerkendelse fra alle Sider, var derimod samtidig hans Virksomhed som Forfatter, og ikke mindst af specielt videnskabelige Arbejder, afgjort fattigere end i Tiden forud. Lærebogen for Jordemødre udkom i fornyet og udvidet Skikkelse (men med uforandret Forord) som »Nyeste Udtog af Fødselsvidenskaben til Brug for Jordemødre« (1790), hvis forøgede Omfang (256 S.) skyldes særlig Kapitlerne om Efterbyrdsperioden og Vendingen. Titelbladet havde yderligere Tilføjelsen »med Kobbere«, idet der som Anneks var tilknyttet 6 »anatomiske Tavler for Jordemødre«, der ogsaa samtidig blev udgivet som et Separatskrift. Afbildningerne, der er temmelig tarvelige Reproduktioner efter Smellie, angaar Bækkenet, Livmoderen og de forskellige Fosterstillinger med ledsagende Tekst, et sammentrængt Resumé af Lærebogens Fremstilling og vistnok i det Hele mindre afpasset for Jordemødres Opfattelse end for Studerendes. Det kunde ogsaa synes, som om Saxtorph selv ikke har følt sig tilfreds med denne udvidede Form af Lærebogen og er vendt tilbage til en kortere Ledetraad, thi to Aar efter udgav han et »Kort Indhold af det nyeste Udtog af Fødselsvidenskaben«^{*)}, hvor han i Forordet siger: »Efter at jeg 1790 havde udgivet det nyeste Udtog af Fødselsvidenskaben til Brug for Jordemødre, fandt jeg, uagtet al min Bestræbelse i at forkorte denne Videnskab, at de lange Paragrapher kunde ei saa let fattes af de Enfoldige fra Landet som mindre var vante til at læse og hvis Hukommelse og Tænkraft var mere indskrænket end hos de mere oplyste. Jeg besluttede derfor at tillægge dette korte Indhold«. Efter Anmeldelsen i »Kjøbhv.s lærde Efterretninger« (1794) at dømme synes Trangen til slig kort Vejledning for »Koner fra Landet« at have været længe følt, »den samme Erfaring,« siger Recensenten, »maatte for længe siden have tilskyndet Hr. Forfatteren, foruden de forhen udgivne Lærebøger, der ere saa fuldstændige, at en Student, naar Instrumenternes Brug blev tilføjet, næppe behøver dem fuldstændigere, at udgive een

*) Ogsaa dette Skrift savnes nu, i denne første Udgave, i vore Biblioteker (saavel som i norske og svenske) og er ikke nævnt i »Bibl. Danica«.

der som denne kan være mere passelig for disse Koner end de første«. Bogens Motto lød: »See, hør, tænk og gjør«.

Af det »Nyeste Udtog« udkom nu, besynderligt nok samme Aar, 1792, to tyske Oversættelser, den ene som »Auszug d. Entbindungskunst z. Gebr. f. Hebamm. mit Kupfern (Leipz. u. Kopenh.)« ved I. C. Kerstens, »Student d. Arzneywissenschaft«*). I Forordet bemærker Kerstens, at han paa Saxtorphs Anmodning har markeret de Steder vedrørende Manualoperationerne, som Hofer **) uden at nævne Kilden havde plagieret i sine »Lehrsätze d. pract. Geburtsh.« (Augsb. 1788). Endnu en Gang fik Saxtorph altsaa Anledning til at beklage sig over en tysk Kollegas mindre korrekte Benyttelse af hans Arbejder. — Den anden Oversættelse skyldtes Tode: »Umriss d. Entbindungswissensch. f. Wehmütter aus d. Dän. zuerst übers. v. K. F. Schröder, jetzt nach d. neuest. Originalausg. durchaus umgearb. v. J. C. Tode (Kopenh. u. Leipz. 1792)«. Vistnok uden noget Mandat fra Saxtorphs Side har Tode paataget sig Udgivelsen, idet han i Forordet bemærker, at Forlæggerne***) had ham besørge Sagen, og at man opgav at tage de anatomiske Tavler med, da disse maatte stikkes paany; desuden var jo Smellies Originaler større og bedre, og »sandt at sige, det Afsnit passede bedre for Læger end for Jordemødre«.

Det var uden Tvivl ved disse to Oversættelser, at Saxtorphs Ry som Jordemoderlærer særlig befæstedes i Udlandet, de fik en meget rosende Omtale i »Neue allgem. deut. Bibl.«¹³), det samme Tidsskrift, der havde revset hans Dissertation saa skrap, kaldes

*) Samme Kerstens (Johannes Christian) f. 1768 i Moskwa, var yngre Søn af den P. 99 Note nævnte Kielerprofessor. F. L. Bang, der kalder ham »sin flittige Discipel i to Aar«, ønskede ham (1790) til Reservekandidat ved Elektriserstuen i Fredr. Hosp., hvilket bevilligedes (Fr. Hosp.s Ark. Indk. S. 1790). Han tog Doktorgraden 1792 i Kiel og praktiserede fra samme Aar i Itzehoe. Til Emne for Disputatsen (»Formidolosi Rheumatismi biliosi triplici abscessu metastatico aegre demum sanati historia«) benyttede han sin egen under en 4 Maaneders Tjeneste ved Fødselsstiftelsen i København i Nov. 1791 paadragede svære Sygdom, som han tilskrev Anstrængelsen ved en besværlig Forløsning, han fra Stiftelsen var kaldet til i Byen (Vending ved Skraaleje med fremfalden Arm), og en trods stor Upasselighed kort efter paa Aaskows Anmodning foretaget Sektion af et Puerperallig. Han behandlede under Sygdommen, der synes at have været af pyæmisk Natur, af F. L. Bang, assisteret af Winsløw, der aabnede de metastatiske Ascesser.

**) Fr. Jos. Hofer var Prof. i Anatomi og Kirurgi i Dillingen i Bayern, der havde Universitet til 1804.

***) Disse vare Faber og Nitschke, medens Kerstens Ud gave besørget af Pelts Boghandel paa Børsen.

en af de bedste Jordemoderbøger, hvis Korthed og Klarhed fremhæves i Modsætning til Baudelocque's. Samtidig kommer Ønsket om, at Saxtorph ogsaa vilde skrive en Lærebog for Læger, frem i disse Ord: »Möchte es doch dem grossen Saxtorph gefallen, seine Erfahrungen und Bemerkungen über die schweren Geburten, den Geburtshelfern zum Besten nächstens auch öffentlich zu machen«.

I talrige ny Oplag vedblev disse Lærebøger at udkomme lige op til 1828, da »Nyeste Udtog« fremtraadte i 3die Udgave, besørget, ligesom 2den Udg. (1804), ved Joh. Sylv. Saxtorph, der til sin Død benyttede Bogen ved sin Undervisning, sammen med det »Korte Indhold af nyeste Udtog«, hvoraf ny Udgaver 1802 og 13, ligesom Todes »Umriss« paany udkom 1801 og 1811; en tysk Oversættelse af de »anatomiske Tavler«, der jo manglede i dette, havde Tode givet 1802.

Det Grundlag, som disse Lærebøger dannede for Saxtorphs Undervisning, suppleredes endvidere med Fantomøvelser. Med Hensyn til Vurderingen af Nyttens af saadanne synes der at være foregaaet en Svingning hos Saxtorph. Det er tidligere berørt, at Berger vistnok var Modstander af Fantomet og næppe har ladet det faa Indpas i sin Undervisning, og de Ytringer, der herom kom frem hos Saxtorph i Disputatsen, viser, som før berørt, at han under Opholdet i Udlandet ikke er blevet overbevist om »Maskinernes« Nytte, men som sin Lærer Berger kun tillagde Under søgelse og Øvelser paa »Levende« noget Værd. Paa hvilket Tids punkt Saxtorph har forandret Anskuelse om Fantomet og indlemmet det i sin Undervisning, kan jeg ikke oplyse, men i Fundatsen ²¹/₃, 1787 for den ny Stiftelse blev Brugen af samme legaliseret, naar det hedder: »Professoren skal lade Eleverne, fornemmelig i Begyndelsen, tillige jevnlig øve sig paa Qvinde Billedet (Phantome) hvilket bør være i Stiftelsen, og det forinden de lægge Haand paa Naturen selv«. I Udkastet til en Indledningsforelæsning for Studerende (»Efterl. Papirer«, Aaret er ikke anført) viser Saxtorph sin Samstemning hermed og sin Vurdering af Fantomet:

»Men foruden dette« (Undersøgelse af Svangre og Fødende) »maa en Begynder søge at erhverve sig en practisk Øvelse i at udføre de forekommende Operationer i Fødselsvidenskab, hertil udfordres ikke aleene tjenlige Maskiner men endog en god Tilsynsmand, som kand vise og paaagte ethvert Haandgreb som anvendes under Operationen. Før min Tid har Phantomer eller Maskiner ikke været i Brug hos os til at exercere sig paa, og de har heller ikke været længe i Brug hos andre. Omendkjønt jeg finder at Operationerne som i Accouchements Videnskaben paa Phantomen har samme Nytte og Fordele til at erlange en Færdig-

hed og Bekvemhed som de chirurgiske Operationer haver paa Cadaveret. Det menneskelige Legeme er til at øve sig derpaa allfor kostbar og allfor nøyagtig en Dommer over vore Feyllagelser, det er derfor ikke unyttigt at Begyndere lader sig først undervise paa Maskiner i Haandgrebene og i Instrumenternes Application for med en tilvandt Færdighed at gaae de utallige og indviklede Vanskeligheder i Møde som kan forekomme hos Fødende og som Mængden af de Fødende selv vilde ikke engang forslaae til at kunde vises for alle«.

Sikkert nok har Saxtorph væsentlig underbygget Undervisningen for de Studerende med sine egne, ved lang Erfaring vundne Anskuelser, og at han tillagde disse en ikke ringe Vægt og deri saa det rette Grundlag for Elevernes senere Virksomhed, fremlyser bl. a. af følgende Ord i et Forelæsningsudkast (»Efterladte Papirer«):

»De maa ikke undres over, at jeg i adskillige Stykker og Læresætninger findes afvigende fra mange andre autoribus, som har skrevet i denne Videnskab, men De maae nøjagtig overveje mine Grunde og lægge Erfarenheden til for at overbevises om mine Meeninger, naar De faaer indseet Sandheden, vil De ydermere bestyrkes derved, at de finder de allernyeste Scribenter meere og meere nærme sig til mine Meeninger, ja mange antage dem«.

Overfor de rige Frugter, der saaledes skyldtes Saxtorphs Virksomhed som Lærer for Jordemødre og Forfatter af Lærebøger for disse, traadte nu, som tidligere berørt, hans øvrige literære Produktion i dette Tidsrum mærkelig i Baggrunden. Fra regnet 4 mindre Afhandlinger i de 1791 og 92 udkomne 2det og 3die Bd. af det kgl. med. Selskabs Skrifter og et Par Meddelelser i Videnskabernes Selskab udgik der intet større videnskabeligt Arbejde fra hans Haand i de 13 Aar, han virkede under de ny Forhold, og hans obstetriciske Forfatterskab hørte ganske op, efterat han (1795) var blevet Prof. ordinarius, idet der i de følgende 5 Aar til hans Død, umiddelbart forinden denne, kun kom et mindre anatomisk Arbejde, ligesom han (efter Scheel) 1799 i Vidensk.s Selskab gjorde en Meddelelse om enøjede Monstra, der ikke ses at være blevet trykt, og hvortil Manuskriptet er forsvundet¹⁴).

Forklaringen til dette fra en vis Side set paafaldende Faktum maa vel dels søges i hans store praktiske Virksomhed, der nu ganske beslaglagde hans Tid, dels maaske ses som et Udslag af den nu mere fremrykkede Alder, under hvilken Tanken om, at Sønnen skulde overtage og fortsætte hans Gerning, har været stærkt fremme hos ham, som det nærmere vil fremgaa af, hvad herom senere skal anføres.

Af ydre Æresbevisninger var Matth. Saxtorph 1784 blevet Justitsraad, og 1792 fik han Etatsraadstillen, efter Aaret forud at have betjent Kronprinsessen ved dennes første Forløsning; efter Scheel skal han ogsaa have assisteret ved de (4) følgende*). Nærmere Beretninger om disse Fødsler, navnlig da om den første, har vel sikkert foreligget, men findes nu ikke i Rigsarkivet, og menes tabt ved Slotsbranden 1794. Om det, ogsaa for Akkoucheuren, ret bedrøvelige Udfald af Forløsningen d. 22. Sept. 1791, Frederik d. VI.s første Barn, findes imidlertid en lille Notits, ganske vist ikke fra Lægehaand, men som dog kaster en Smule Lys over Begivenheden. Den er nemlig berørt i et Brev fra Grevinde Charlotte Schimmelmänn til Grevinde Louise Stollberg (f. Reventlow), der findes i Bobé's bekendte Værk¹⁵⁾, og som jeg i Mangl af bedre Oplysninger ikke vil undlade at gengive her:

Seelust 27. Sept. 1791.

Vous savés que la pauvre princesse Marie après avoir souffert pendant 48 heures les plus cruelles tortures a perdu son enfant; ce qui devoit aggraver sa douleur étoit la joye excessive qu'on lui donna et celle du Prince Royal quand l'enfant se mit à crier d'une voix forte un quart d'heure après sa naissance; il vint au monde comme mort, on y prépara la mère qui rependit d'abord: wie Gott will. A peine l'eut elle dit que l'enfant se mit à crier. Gustgen**) fut témoin de cette joye et dit qu'elle ne vit jamais rien de pareil. Cela ne devoit durer que quelques heures. Vers minuit il perdit la respiration, prit des convulsions et à deux heures il étoit mort. La douleur du Prince Royal a été profonde, mais sa resignation y donnoit un calme touchant . . . Depuis que le Prince Royal ne craint plus pour les jours de sa femme il pleure son enfant mais ne murmure pas. Saxdorff lui a sauvé la vie mais il ne croyoit pas possible que l'enfant puisse vivre un moment, tant la position étoit fautive. Je ne vis jamais un plus bel enfant et d'une grandeur surnaturelle . . . Saxdorff dans son désespoir a dit au prince de Hesse les derniers moments, que si cela duroit une demie heure encore, la

*) Disse vare: Marie Louise, f. ¹⁹/₁₁ 92, † ¹²/₁₀ 93, Caroline, f. ²⁸/₁₀ 93, † ³¹/₈ 1881, Louise, f. ²¹/₈ 95, † ⁷/₁₂ 95, Christian, f. ¹/₀ 97, † ⁵/₀ 97. Saxtorphs Nærværelse ved sidstn. Fødsel berøres i Joh. Bülow's »Brevbog« (J. Clausen og P. F. Rist: Breve og Memoirer III, Kbhvn. 1906. Fra Hoffet og Byen, Stemninger og Tilstande 1793—1822, p. 35): »Den Glæde, Kron-Prindsessens Nedkomst forårsagede i Fredags, varede kun kort, da den lille strax om Løvedagen fik en hæftig Feber-Paroxysme og siden hver Dag igjen indtil om Torsdagen, da han døde om Aftenen Kl. 6¹/₂. Doctores ere uvisse om Aarsagen til Sygdommen; mueligen er samme foranlediget ved Fødselen, da Barnet ikke laae naturligt, og Saxdorff derfor maatte accouchere, men dette Tilfælde uagtet sees dog mange Børn at leve og blive friske. Callisen, Saxdorff samt en nyelig hidkommen Medicus fra Pymont ved Navn Marcard har udtømmet deres Konst for at redde Barnet, men forgjæves . . .«

**) A. P. Bernstorff's 2den Hustru, Augusta (»Gustchen«), f. Stollberg.

mère et l'enfant succomberoient. On a débité en ville dass es eine Missgeburt wäre, on l'a donc fait voir au public; en un jour Wegner a compté plus de milles personnes, plusieurs ont dit avec étonnement: ce n'est donc pas un monstre, c'est bien le plus bel enfant possible«.

Det har vel altsaa drejet sig om en Asphyxia neonatorum af alvorlig Grad, som det ikke lykkedes Saxtorph at hæve. Hvilken Assistance han ved den Lejlighed har haft, maa være usagt, hans højtskattede Jordemoder Karen Ørsløws var det ikke, thi hun havde forladt sin Tjeneste i Stiftelsen og Landet (s. n.) omkring Midten af det forrige Aar, men tidligere i hvert Fald havde Karen Ørsløw været en søgt Person ved Fødslerne i Kongefamilien. Den $23/8$ 1781 ansøgte hun¹⁶⁾ Hosp.s Direktionen om en Stedfortræder i Stiftelsen, »da hun efter hendes Maj.s allern. Befaling var udsat til at betjene hendes Kgl. Høyhed Prinsessen«. Det drejede sig om Arveprinsessens*) første Nedkomst $19/9$ 1781, hvor der fødtes en Datter, som døde samme Dag. Om hun har assisteret ved de næste Fødsler, $17/2$ 1783 og $2/5$ 1784, hvad vel er sandsynligt, findes ikke bekræftet ved lignende Ansøgninger, men 4. Sept. 1786 meldes, at hun efter hendes kgl. Højhed Prinsessens Ordre er befalet i denne Uge at drage op paa Slottet for at betjene ved hendes Forløsning og foreslaar en Vikar i Stiftelsen i sit Sted. Fødslen (Chr. VIII.s) foregik 18. September. Det samme gentoges næste Aar, da hun 1. Decemb. beder om en Vikar i Anledning af, at hun efter allerh. Ordre er blevet befalet »at ligge paa Slottet, indtil hendes kgl. H. Prinsessens Nedkomst er forbi«; Fødslen (Prinsesse Juliane Sophie) indtraf først 18. Febr. 1788.

Mad. Ørsløws Navn bør ogsaa i andre Henseender ikke glemmes under en Skildring af hendes Chefs Historie, thi hun var ham utvivlsomt en udmærket Medhjælp i Størstedelen af hans Virksomhed. Hun blev eksamineret 12. Sept. 1769**) og har sikkert tiltraadt Pladsen i Stiftelsen 1771, idet Inspektør Hempel i en Indstilling til Direktionen, Sept. 1786, i Anledning af hendes Ansøgning om frit Brænde henviser til hendes 15 Aars Tjeneste i Stiftelsen. Hvem hun har afløst, tør jeg ikke bestemt sige, sandsynlig den Mad. Kreutz, som Aaskow (s. P. 95) nævner som

*) Sophie Frederikke af Mecklenburg Schwerin, gift $21/4$ 1774 med Arveprins Frederik.

**) Uden at hun dog ved den Lejlighed synes at have tiltrukket sig særlig Opmærksomhed, hvad nu og da Tilføjelsen »særdeles oplyst og duelig« ved andre Eksaminander vel antyder. Derimod bemærkes om nævnte Eksamen: »Patronus coll. med. Hans Excell. Geheimeraad Thott bærede dette Examen med sin Nærværelse« (Jord. Komm.s Protok.).

Jordemoder i Stiftelsen 1764—65, og som 1763 fulgte efter Mad. Peber, der ifølge et Avertissement i Adresse Avisen flyttede fra Stiftelsen 13. Juli d. A. — Saxtorph har selv sat Karen Ørsløw, der altsaa bistod ham i mindst 20 Aar, det bedste Minde, idet han i sit Foredrag 1781 i Videnskabs Selskabet¹⁷⁾ nævner hende som et Mønster for mange andre paa Grund af hendes store Indsigt og Færdighed, og i Deliberationen blandt Direktionens Medlemmer om hendes ovennævnte Brændselsansøgning kaldes hun af Gulbrand for »en næsten mageløs Jordemoder i Stiftelsens Tjeneste«. Hun fratraadte som sagt Tjenesten i Stiftelsen omkring Midten af 1790; efter nyt indgaaet Ægteskab ses hun imidlertid, nu som »Fru Bruenech«, ifølge en Skrivelse 8. Aug. 1790 fra Norge ikke helt at have opgivet Haabet om at træde tilbage i den gamle Plads. Kommissionen tilskrev hende nemlig 10. Dec. d. A. saaledes¹⁸⁾:

»Ifølge Deres Skrivelse af 8. Aug. d. A. hvori forlanges, at det maatte tillades at en anden paa en føye Tid blev antaget i Deres Sted, indtil De nærmere maatte erfare Deres forestaaende Skæbne, om De skulle forblive i Norge eller med Deres Mand forflyttes her til Staden for igjen at tiltræde Jordemoder Embedet ved Stiftelsen. Have vi i Betragtning af Deres forhen udviste troe Tjeneste og Nidkjerhed for Stiftelsen villigen føyet Dem saalænge vi nogenlunde kunde, og ladet Embedet til videre staae aaben for Dem, men da Stiftelsens Vel udfordrer at der snart maa beskikkes en fastsat Jordemoder, saa have vi besluttet til førstkommande Nytaar at besætte Embedet, hvilket vi ikke vilde undlade Dem herved at bekjendtgjøre«.

Ønsket blev dog ikke realiseret, thi Mad. Lange *), der i Ørsløws Fraværelse et halvt Aar havde forrettet dennes Tjeneste i Stiftelsen, blev i Januar 1791 ansat som Stiftelsens Jordemoder. Hendes Forgængerske søgte endnu en Gang adskillige Aar senere en Paaskønnelse for sin tidligere lange Tjeneste, idet hun 7. Marts 1798 udbad sig en Pension paa 100 Rd.; i Svaret til »Fru Bruenech, Laurvigen« beklagede Kommissionen at maatte afslaa det.

I Aaret 1792 havde Saxtorphs Søn, den da 20aarige Johan Sylvester, absolveret sin kirurgiske Eksamen (med udmærkede Vidnesbyrd fra Callisen, Hennings og Winsløw) efter i 6 Aar at have været Voluntør i Fredr. Hospital og samtidig (s. n.) under

*) Antoinette Louise Lange aflagde Ed 1. Marts 1791. — Paa Indstilling af Saxtorph i December 1781 blev det fastsat, »at alle ved Huuset Tjenende og Lærende skulde for Direktionen mundtlig eller skriftlig aflægge Tausheds Eed«. — Karen Ørsløws Underskrift af Edsformularen er af 29. Decb. 1781.

Faderens Vejledning »erhvervet sig teoretisk Indsigt og praktisk Duelighed i Fødselsvidenskab«. Dette Tidspunkt fandt Saxtorph senior nu belejligt til at gøre det første Skridt til at knytte Sønnen til Stiftelsen og derved aabne Vejen for denne til at blive hans Successor. Den Maade hvorpaa dette gennemførtes, vidner noksom om Matth. Saxtorphs kloge Beregning, og de Skrivelser, han i den Anledning vekslede med Kancelliet, giver et karakteristisk Billede af hans Ufortrødenhed, naar det gjaldt et Maal, der i saa høj Grad faldt sammen med hans personlige Ønsker. Den 1. Aug. 1792 sendte han nemlig Kongen følgende Ansøgning¹⁹⁾ om at faa Sønnen adjungeret som Akkouchour ved Stiftelsen:

»Oplært i den Kong. Accouchements Stiftelse tjente jeg først derved i 10 Aar, og siden i en Tid af 20 Aar har jeg forestaaet Stiftelsen som Accoucheur og Lærer, og nu i sidste 6 Aar faderlig opdraget min Søn Johan Sylvester Saxtorph i bemældte practiske Skole indtil han, baade der, og i privat Praxi her i Staden, har udviist fyldestgjørende Prøver paa hans theoretiske Indsigt og practiske Duelighed saavel i Fødselsvidenskab som i de øvrige Medicinske og Chirurgiske Deele — hvilke Videnskaber han især har dyrket under de her ved Universitetet og det chirurgiske Academie værende Lærere, hvis Vidnesbyrd derom medfølger. Siden dette Aar har han aflagt offentlig Prøve med beste Character in Examine chirurgico og Fødsels Videnskab, ligesom han agter at aflægge samme næste Aar for det medicinske Facultet her ved Universitetet. Er derefter i dette Aar beskikket til Subchirurgus i det kong. Friderichs Hospital og nu Allernaadigste Konge! nedlægges for Deres Maj.s Fødder min allerund. Ansøgning om at faae bemældte min Søn mig adjungeret ved Fødsels Stiftelsen. I den forønskede Forhaabning, at Fædrelandet og Fødsels Stiftelsen i Besynderlighed, med Tiden i ham vil finde en duelig Accoucheur og Lærer, som tillige vil kunne lætte mig Byrden efter saa mange Aars temmelig besværlig Tjeneste, hvilken jeg lige til de 5 sidste Aaringer af Nidkjærhed for min Videnskab og i Forventning af min allernaad. Konges besynderlige Naade uden Gage ved bemeldte Fødselsstiftelse har forestaaet.

I Forventning om Bønhørelse«.

Kommissionen for Fødselsstiftelsen anbefalede Andragendet paa det bedste, navnlig med det for Øje, at Stiftelsen »i Tiden kunde blive forsynet med en grundig oplært og vel øvet Mand«, men i Kancelliet har man aabenbart været i Tvivl om, i hvad Egenskab Faderen egentlig ønskede Sønnen knyttet til Stiftelsen, og næret Betænelighed ved en mulig stiltiende indrømmet Successionsret, hvilket fremgaar af et faa Dage efter fra Saxtorph til Gehejmeraad Brandt sendt Promemoria:

»Da jeg i min indgivne allerund. Ansøgning om at faa mig min Søn adjungeret ingenlunde forstoed, at Adjunctus gav Rættighed til Succession, men Deres Excell. har behaget at give mig den Oplysning, at det almindeligen forstaaes saaledes: saa giver jeg mig den Ære underdan. at forklare min Hensigt.

Det gaaer med Fødsels Videnskaben som med flere Videnskaber der ikkun have een Lærestoel i Landet, at faae eller ingen lægge sig efter en saadan Videnskab med den Nidkærhed og Fuldkommenhed som udfordres hos en Lærer, hvor Haabet om at høste Frugt af Arbeydet er saa vidt udseende*). Og da Fødsels Videnskaben i Danmark har som Lære Anstalt erhvervet sig den Anseelse i andre Lande, at stædse adskillige Fremmede søge hertil for at oplæres ved samme, saa kunde jeg ikke andet end ønske at denne Celebritet maatte blive saa meget muligt hævdet og forsikkert i Fremtiden. Min Søn som i en tidlig Alder har begyndt med Lyst at lægge sig efter denne Videnskab under min Veyledning, haver som jeg som Fader tør sige, saa megen Beqvemhed til at opfylde mit Ønske, at jeg uden ald Parlished kan vente at han vil blive i Stand til at holde Videnskaben i Hævd, naar han ikke af Mangel paa Haab om at faa Leylighed til at bruge sin Kundskab i dette Fag falder paa at behandle det som et Biefag. Dette haabede jeg at forekomme ved at binde ham meere til Stiftelsen og derved tillige i paa-kommende Tilfælde af Sygdom, Dødsfald, eller andre mødende Omstændigheder, at efterlade mig en duelig Eleve, der kunde i Tide være bekjendt med Stiftelsens Indretning og som Accoucheur og Lærer gaae mig til Haande i de der forefaldende Forretninger, især under min Opsigt være behjælpelig i at underviise og veylede de aarligen i denne Stiftelse oplærende Jordemødre.

Jeg overlader derfor til Deres Excell. og Høy Kong. Cancellie selv at bestemme under hvilken Character denne Hensigt best kunde opnaaes enten som Anden Accoucheur og Lærer ved Fødsels Stiftelsen — eller som Lector artis obstetriciae ved Fødsels Stiftelsen, hvilken Titul i lignende Begivenhed er forundt forhen en Tychsen, en Manthey ved det chirurg. Academie — eller som jeg formodede Adjunctus, hvilken Titul Hr. Regiments Fældskiær Schumacher har haft ved bemældte Academie, dog uden for nærværende Tid at have Rættighed til Succession: om hvilken han dog ved længere udmærket Fliid, Reyse og meere udbredt Praxi i Tiden kunde gjøre sig Haab om at erlange, naar han som Lector eller Adjunctus vedblev at udøve Accouchements Videnskaben med allmindelig Berømmelse og til Gavn og Nytte for Staten.

Herpaa indstillede da Kancelliet ^{21/9} 1792, at Sønnen, »naar han vedblev med Fliid at forøge sine allerede erhvervede Kundskaber og Duelighed i sin Videnskab, maatte ved Hjemkomsten fra hans forehavende Udenlandsreyse vente at blive ansat som

*) Der var vistnok som eventuelle Arvetagere efter Saxtorph foruden dennes Søn paa det Tidspunkt kun Paul Scheel at nævne. Men uanset, at denne jo baade med Hensyn til Studierejse og Doktorpromotion var et Hestehoved bagud for Joh. Sylv. Saxtorph, vilde Konkurrencen vel sagtens have været frugtesløs for Scheel. At Haabet om Pladsen senere var ganske forgæves for denne, laa i Sagens Natur og kom ogsaa til Orde i den Ansøgning, Scheel senere (^{10/8} 1801) indsendte til Kongen om at blive Reserveakkoucheur, hvori han, jævnsides den Yttring, »at han intet mere ønskede end at kunne vedblive at dyrke dette Fag af Lægekunsten«, betonedede, at han ikke prætenderede »at faae spem succedendi, som desuden paa Grund af hans og Professor Saxtorphs næsten lige Alder af sig selv faldt bort« (Rigs. Ark., 4. Depart.s aabne Breve 1801, 103).

anden Akkouchieur og Lector art. obstetr. ved den Kong. Fødselsstiftelse«, hvad et Reskr. af samme Dato bevilligede.

Dette Perspektiv, først efter en Rejse, der laa ude i Fremtiden, at faa Sønnen knyttet til Stiftelsen, stemmede nu ingenlunde med, hvad Saxtorph havde attraaet, og et Par Uger efter (⁹/₁₀) betænkte han sig da ikke paa at sende Kancelliet følgende Promemoria²⁰), hvori han efter Evne søgte at skyde de personlige Motiver, man maatte kunne tillægge ham, i Baggrunden:

»Den mig fra det kong. Danske Cancellie gunstigt meddelte Resolution af 21. Sept. angaaende min Søn har jeg modtaget med allerund. Taknemmelighed som Beviis paa Hans Kong. Majs Naade for mig og min Søn og paa det høye Collegii Bevaagenhed. Men jeg maa beklage tillige, at jeg deraf seer at jeg meget utydeligen haver fremsat og forklaret mit Ønske og min Hensigt, saa at den kong. Resolution ikke kan komme min Søn til den forventede Nytte eller befordre min Hensigt med ham. Og dersom det var en Sag der allene angik min eller min Søns personlige Fordeel saa vilde jeg ikke vove at foruleilige det høye Collegium med nye Ansøgning og Forklaring, men det angaaer en offentlig og vigtig Sag, hvis Bestyrelse er mig anbetroet. I Betragtning heraf haaber jeg, at dette mit igjentagne Andragende ikke ugunstigen bliver modtaget.

Jeg har ikke ønsket at min Søn skulle reise udenlands føren omtrent trede Aar, saasom jeg vil at han skal reise som fulddannet og øvet Mand i sin Videnskab og ikke paa Reisen behøve at anvende Tid og Bekostning paa at lære det hos Fremmede, som kan læres her. Derfor ønskede jeg at han i Forvejen maatte blive bunden til Fødsels Stiftelsen, under noget Navn eller Titul, der kunde opmuntre et ungt Menneske og tilvænne ham i den Virkekreds for hvilken han skulde bestemmes, hvorved hans Beqvemhed kunde offentlig sættes paa Prøve og han faae Leylighed til i Udøvelsen at vise sine Kundskaber, ligesom det tilforn er skeet med Lector Wahl, Viborg, Manthey o. fl. som alle vare Lectores i nogle Aar føren de reiste udenlands.

Endskjønt min vigtigste Bevæggrund hertil var at gjøre det som jeg troede tjenligt til at vedligeholde den Anseelse og Fuldkommenhed som Accouchements Videnskaben har opnaaet her i Landet, og som almindeligen og af Fremmede erkjendes, da bestandig ikke alleene fremmede Lærlinge men endogsaa een Deel graduerede Læger søge hertil for at dannes ved Fødsels Stiftelsen, saa er det dog ogsaa min Pligt at sørge for min Søns Velfærd og ikke opoffre denne for hiin Hensigt. At give ham allene den Udsigt, at han om nogle Aar kunde haabe at blive ansat som anden Accouchieur eller Lector uden Gage ved Fødsels Stiftelsen, vilde ingenlunde efter de Kundskaber han besidder, og Commissionen for Fødsels Stiftelsen har bevidnet, opmuntre ham til at vedblive i den besværlige Vey, at dyrke Fødsels Videnskaben, da det høieste Haab han i denne Vey kunde gjøre sig, er at blive Professor med 400 Rd. Gage, thi anden Løn er der ikke for denne Lærestoel. Selv har jeg arheydet som Lærer ved Universitetet i 20 Aar uden Gage, og næsten lige saa længe uden Gage ved Fødsels Stiftelsen.

Naar min Søn valgte den almindelige praktisk medicinske Vey, kunde han lættere og tidligere komme i Embede og Levebrød. Han har allerede som chirurgisk Volunteur gjort 6 Aars Tjeneste ved Frideriks Hospi-

tal, og nu da han er den øverste Candidat er han allerede berettiget til at søge chirurgisk medicinsk Embede som i alle Henseender er meere lukrativ end Lærestolen for Fødsels Videnskab.

Min underdan. Bøn er derfor at det Kong. Danske Cancellie ved en favorabel Forestilling til hans Kong. Maj. vil udvirke allernaad. Resolution: »At min Søn Johan Sylv. Saxtorph maatte nu allernaad. ansættes før hans Rejse som Lector art. obstetr. ved Fødsels Stiftelsen uden Gage, og derved auctoriseres til at gaae mig tilhaande ved de forefaldende Forretninger som Fødsels Hjelper samt afvexlende med mig til at holde offentlige Forelæsninger for dem. som oplæres paa Fødsels Stiftelsen«.

Ved at vælge denne forsigtige Vej, der ikke præjudicerede noget med Hensyn til det prekære Successions-spørgsmaal, naaede Saxtorph sit Maal, idet et kgl. Reskr. $\frac{5}{11}$ 1792 bevilligede det ansøgte. I Vintersemestret 1793 averterede da Joh. Sylv. Saxtorph som Lektor Explorationsøvelser »tam in gravidis quam in parturientibus« og »Collegia repititor. et examinatore. obstetricibus«, fortsættende de næste to Semestre, idet han efter sin Doktorpromotion 16. Sept. 1795 drog udenlands. Hvorledes der under hans Fraværelse fra Faderens Side blev sørget for at knytte ham ogsaa til Universitetet og efter Hjemkomsten yderligere til Fødselsstiftelsen, vil senere blive omtalt. —

Fig. 22. Joh. Sylv. Saxtorph som ung*).

Ventetiden som »designatus« blev overmaade lang for Saxtorph, idet han først ved Kratzensteins Død, 8. Juli 1795 blev Prof. ordinarius. Det Forsøg, der kort efter dette Avancement blev gjort paa at rykke ham bort fra Akkoucheurstillingen ved Stiftelsen, har han vel nok kunnet tage sig let, thi den ufortrødne Buchhave overtraf nu sig selv i sine pretentiøse Aspirations-

*) Efter Pastelmaleri tilhørende Konferentsraadinde Saxtorph.

tioner, idet han indgav en Ansøgning om som Akkoucheur ved Stiftelsen at Iræde i Saxtorphs Sted, efter at denne var blevet Prof. ordinarius. De originale Dokumenter vedrørende Ansøgningen og Kancelliets Stilling til samme kan nu ikke findes i Rigsarkivet, men den »allerunderdan. Erklæring«, som Kommissionens Medlemmer, Schow, Aaskow, Gulbrand og Almer i den Anledning ^{1/8} 1795 tilstillede Kancelliet²¹), giver dog tilstrækkeligt Indblik i Affæren, hvis Udfald for Buchhave — der var en Mand paa 58 Aar, han døde Aaret efter — næppe kunde være tvivlsomt:

»Den Gjenstand af Doctor Buchhaves Ansøgning, som Commissionen allerund. skjønner at kunne sige sine Tanker om, vil allene blive denne, om Doctoren kunde gjøre sig Haab om at blive ansat som Accoucheur ved den os anbetroede Fødselsstiftelse nu da Hr. Etatsraad Saxtorph efter Prof. Kratzensteins Død indgaaer som Professor ved Universitetet.

I den Hensende skulle vi da allerunderd. formeene, at Etatsraad Saxtorph, uagtet han ascenderer til Løn og emolumenta ved Universitetet, dog ikke kan betages fremdeles at være Fødselshjælper ved Stiftelsen og at nyde den af Hend. Maj. Dronningen dertil henlagte Lønning, thi det er ham tillagt ved det allernaad. confirmer. Gavebrev, og derom er han bleven underrettet gennem Consistorium, som allern. erfaret af allerund. vedlagt Gjenpart. Naar nu dertil kommer, at Etatsraaden i alle Maader har opfyldt den Betingelse under hvilken denne Løn er ham tilstaaet, saa kan ingen rimelig Grund være til at skille ham ved det emolumentum han er i Besiddelse af og hvortil han ifølge det Kong. Gave Brev har et jus quæsitum fremdeles at beholde.

Vi vedlægge ellers allerund. Etatsraad Saxtorphs Betænkning om Doctor Buchhaves Ansøgning i det Heele og i Anledning af at Etatsraaden beraaber sig paa Vores Vidnesbyrd om at han opfylder, og siden han bekom Løn, har opfyldt det Tilbud, Doctor Buchhave gjør, nemlig at give Koner fra Landet frie Undervisning for at oplæres til Jordemødre, maae vi aldeles tilstaae Rigtigheden heraf, hvilket vi ogsaa formode ey at kunne være Doctor Buchhave ganske ubekjendt, da Koner Tiid til anden indkomme fra Landet og efter at have nydt frie Undervisning i Videnskaben udsendes igjen til Provincerne og der blive beskikkede til Jordemødre.

Deres Maj.s Danske Cancellie er det ey heller uvitterligt, da derfra, efter Commissionens Anmodning, ere udgangne Circulares, for at indbyde Vedkommende i Provincerne til at indsende Lærlinge der i Fødselsstiftelsen kunde nyde fri Undervisning.

Uden iøvrigt i mindste Maade at tage i Tvivl eller at ville nedsætte de mange Fortjenester Doctor Buchhave beraaber sig paa at have, maatte det dog tillades os allerund. at anmærke, at Etatsraad Saxtorphs Fortjenester in arte obstetr., hvilke han som klog og beskeden Mand forbigaaer, ere i og udenfor Deres Maj.s Stater saa vel bekjendte, at det vilde være overflødig herom at anføre andet Bevis end at mange Fremmede med Begjærighed og af Gavnelyst have søgt at benytte sig af denne Mands Vejledning i en for Menneskeligheden saa saare vigtig Videnskab, hvilken fra en Bergers og efter ham en Saxtorphs Tid kan siges at have gjort Epoque ved det kjøbenhavnske Universitet«.

Fortrædeligheder af anden Art, som ogsaa hang sammen med Ordinarius Stillingen har derimod vistnok været Saxtorph ubehageligere, og formentlig var det saadanne, Scheel sigtede til, naar han i sin Biografi af den fordums Lærer taler om Ærgrelser i dennes sidste Aar, der gjorde ham pirrelig og mulig fremskyndede hans pludselige Død. Avancementet til Ordinarius hindrede nemlig ikke Saxtorph i at beholde de tidligere indehavte Stillinger som Overlæge ved Almind. Hospital og, hvad der jo nok var besynderligere, Reservemedikatet ved Fredr. Hospital. F. L. Bang har aabenbart en rum Tid, og navnlig efter at Saxtorph var blevet lønnet Universitetsprofessor, følt sig ilde berørt ved at have denne Substitut, og i Anledning af en forestaaende Deliberation om Reservemedikatet sendte Bang 24. Juni 1799 en Skrivelse til Direktionen²²), hvori han hævdede, at hvis han skulde have Nytte af sin Reservemedikus, maatte denne være pligtig at forrette Overlægens Arbejde, saa ofte det paa en billig Maade blev forlangt og at være denne subordineret. »Manglen af dette Forhold havde Sted, saalænge Hr. Etatsraad Saxtorph har været Reservemedicus, og man kan vel heri finde en gyldig Aarsag, hvorfor jeg saa meget som muligt søgte at behjælpe mig uden hans Assistance«.

Fig. 23. F. L. Bang.

Dobbelt maatte han stille dette Krav, nu da Tallet af de Syge var saa stort, og hans Alder og mindre Sundhedsstyrke gjorde det nødvendigt, thi »fem og tyve Vinteres tilige Morgenstund i kolde Sygestuer og trækfulde Gange kan jeg med Rette ansee for en Hovedkilde til den haarde og langvarige Gigt Sygdom, som jeg forrige Vinter maatte udstaae«.

I en senere Skrivelse af 14. Juli giver Bang sin Misfornøjelse Luft paa nok saa spydig Maade og røber tillige en anden Bihensigt ved at have rejst Spørgsmaalet:

»Hr. Etatsraad Saxtorph har i Følge sin Ansøgning om at være Reservemedicus med det Vilkaar: Indtil hans Indkomster blev forbedrede, selv frakjendt sig Ret og Fordring til at beholde denne Post, efter at anførte Vilkaar var opfyldt. Men som bekjendt er dette Vilkaar om ikke før saa dog omtrent for 4 Aar siden aldeles bleven opfyldt, da Hr. Etatsraaden indtraadte til fuld Professor Gage ved Universitetet. At Hr. Etatsraaden desuagtet siden er forbleven i Besiddelse af denne Plads, bør han vel ikke ansee for nogen dertil retgivende consensus tacitus fra Direktionens Side men som en ikke upassende Forventning efter Hr.

Etatsraadens egen Anmeldelse om, at hans Ønske var opfyldt og altsaa Reserve-Medicus Pladsen vacant. De nyttige Hensigter som kan og bør have ved Reserve Medicus Pladsen ved Hospitalet, kunde ikke opnaaes ved Hr. Etatsraadens Besiddelse deraf . . . Jeg tør haabe at Hr. Etatsraaden selv vil finde sig tilfredsstillet ved anførte Grunde og derfor uden nogen Misfornøjelse fratræde Pladsen, hvilket jeg helst ønskede at skee til næstkommende Mickelsdag paa det jeg i tilkommende Vinter kunde have den Lettelse og Nytte af en Reserve Medicus, som jeg trænger til.

Skulde det tænkes at jeg ved foranførte Deduction ogsaa havde det til Hensigt at aabne Veyen for min Stedsøn Doctor Mynster, saa tør jeg og være den Hensigt bekjendt . . . og da min Deduction er en Følge af Directionens Deliberation om denne Sag, saa har jeg intet at bebreide mig«.

Saxtorph imødegik dette ret personlige Angreb i et langt og skrappt Svar: 14. Sept. 1799, der, hvor Lejlighed bødes, ikke undlod at snærte Bang*):

»Hvorvidt de Grundsætninger, som Hr. Prof. Bang har yttret om de Egenskaber en Reservemedicus ved Fredr. Hosp. efter hans Tanke bør besidde og om det Forhold som denne bør staae i til Professoren som øverste Læge, samt endeligen om Hr. Doctor Mynster som Professorens Sted-Søn maatte dertil have fortrinlig Adgang, er en Sag hvilken jeg ikke bør udlade mig om naar Spørgsmaalet bliver afhandlet som almindeligt, siden det var at forekomme en saa oplyst Directions Bedømmelse, der vil blive Reglen for samme. — Men naar Hr. Professoren bygger sit Forslag med det Hensyn at jeg som Reservemedicus ved bem. Hospital skal fratræde Lønnen for at denne kunde tilfalde en anden og naar han for at naae dette Maal fremfører og paastaaer saadanne Sætninger, der skulle godtgjøre mig at være mindre skikket end en yngre Læge til den Post, saa skylder jeg baade Sandheden og mig at gaee den frimodig i Møde. I Forvejen maa jeg bemærke, at Hr. Prof. Bang vel har talt til mig om, at Hr. Doctor Münster efter hans Ønske maatte blive Reservemedicus og at jeg intet erindrede imod Ansøgning om at denne værdige Mand indtraadte i saadan Post for at komme i en Vey til Befordring og i sin Tid at tiltræde Embedet naar det efter min Afgang blev ledigt. Men aldrig har jeg sagt at jeg for at give Dr. Mynster Gage vilde frasige mig min nuhavende, som med de flere Indkomster jeg nu for Tiden besidder er Belønningen for særdeles mange Aars Tjeneste i forskellige Greene uden at have for disse i en rum Tid af Aar nydt saa fast en Gage der skulle kunne bidrage til at forbedre de Vilkaar der ved flere Aars ringere Indkomster trænge til Forbedring.

Jeg maa overalt tilstaae at jeg ikkun nødtvungen af Hr. Prof. Bang, som har villet hente Grunde for sit Ønske fra min oeconomicke For-

*) En ikke mindre skarp Kritik havde Bang 3 Aar i Forvejen været Genstand for fra R. Buchhaves Side, der i Augustheftet 1796 af sit »Politisk physisk Magazin« rettede et voldsomt Angreb paa Bang, fordi denne havde stillet sig saa afvisende overfor Buchhaves Plan om at anstille Forsøg med Nelliakeroden i Fredr. Hospital, hvorved han som Overmedikus »i høy Grad havde skadet Lægevidenskabens Oplysning og Fremgang hos os i de 21 Aar, han havde været i dette Embede«.

fatning, nævner denne, da jeg i Almindelighed troer at Embedslønninger ikke bør ansættes efter Mandens øvrige Forfatning men efter Embedets Hensigt og Vigtighed, altsaa ey heller betages den som er i Besiddelse deraf, fordi hans Vilkaar forbedres. Lønnen er efter mine Tanker Betaling for Arbeidet som man er paalagt at udføre, og Billigheden taler for at denne ikke betages den Embedsmand, som kan og vil opfylde de ham paaliggende Pligter. Jeg har derfor aldrig kunnet antage Meeningen ved de Ord i min Antagelse til Reservemedicus af 17. Juny 1775 »indtil videre«, hvilke Hr. Professoren saa stærkt inhærerer, at være andet end denne, at jeg skulle vedblive denne Post saalænge den nødvendigviis existeerte og indtil man fandt mig enten uduelig eller uværdig til samme. — Naar altsaa Hr. Prof. Bang er med mig eenig om en Reservemedicus, saa tilstaaer jeg at det forekommer mig heelt synderligt, at just denne Mand vil være den som giver Ordene »indtil videre« en anden Forstand. Jeg gjentager det, at det forekommer mig heelt synderligt at Hr. Prof. Bang ytrer saadan en Fortolkning som fraviger saa aldeles hans egen Tænkemaade, at han har attraaet og opnaaet at han imod Hospitals Foundationens Aand og Ord er bleven bestandig Læge derved*). At Hr. Professoren er duelig fortjent til denne Naade, erkjender ingen meere end jeg, at det kan blive Hospitalet til Gavn, skal jeg ey holde i Tvivl, men det vilde være en Beskyldning imod mig selv om jeg vilde frakjende mig Besiddelsen af de Egenskaber, der bør fordres af mig som Reservemedicus og om jeg vilde nægte, at jeg tror mig ligesaa fortjent til at vedblive Besiddelsen af dette Embede og dets Indkomster som Hr. Professoren af hiint med sammes Løn og Emolumenter. — Jeg overlader ligeledes til Hr. Prof. Bang at bedømme, hvad han vilde have anseet den Adfærd for at burde kaldes, naar jeg havde anket over at han blev bekræftet for stedse i sin Post, da han jo kunde siges ligesaa vel som han har yttret om mig, ved Vedblivelsen at fortrænge mig, naar jeg søgte at blive hans Eftermand, eller andre Læger der som Hospitals Læger i de for denne Post fastsatte Aar, vilde søge paa denne Bane at vinde den Hæder, grundet paa Øvelsen, som pryder Hr. Professoren, og som da vilde have blevet flere til Deel. Thi jeg maatte aldeles miskjende Hr. Prof. B.s oplyste Tænkemaade naar jeg kunde endog for et Øjeblik antage at han skulle troe, at ikke andre som forundtes lige Levlighed til Erfarenhed og Kundskab, skulle naae henimod samme Maal. At Hr. Prof. B. om han end holder min Beqvemhed til Reservemedicus i Tvivl, ikke kan holde i Tvivl min Lyst til at efterkomme mine Pligter i det Fag, derom er jeg overbevist, og jeg er aldrig udebleven derfra, naar jeg er kaldt. Jeg tør saaledes vel paastaae at have Duelighed og Villie til at være Reservemedicus ved Fredr. Hosp. efter det Forhold hvori jeg er ansat, men maatte Professoren behøge at danne sig et andet Begreb om en Reservemedicus end hidtil har været saa tør jeg vel vove at tilføje nogle faa Anmærkninger. Dersom jeg ey gandske har misforstaaet Hr. Prof. B.s Hovedbegreber om en Reservemed. ved Hospitalet — thi jeg frafalder mig fra alle Betragtninger som have Hensyn til Hr. Professorens egen Person — da skal derved forståes en Læge, som i et og alt skal følge de øverste Lægers Anordning, thi neppe tillader Ordet Subordination en anden Forstand. Dette Begreb

*) Et Argument, Buchhave heller ikke undlod at drage frem i sin ovennævnte Kritik af Bangs Virksomhed som Overlæge.

om en Reservemedicus stemmer ikke med det ellers almindelige, at derved forstaaes en Embedsmand som har Kundskab og Færdighed til i alle Tilfælde at forrette den ellers ansatte Embedsmands Forretninger, da derimod Hr. Professorens yttrede leder til at Reserve Embedsmanden endeligen maa være mindre duelig end denne og i det Høieste betragtes som den førstes Fuldmægtig, saadant et Begreb om en Reserve Embedsmand er ikkun lidt trøstende for dem, som hos denne skulle modtage Hjælp og lidet opmuntrende for den Mand som blev ansat som Reservemedicus. — Til dette Hr. Prof.s almindelige Begreb synes han at føje dette særdeles: at den som skal dannes til en duelig Reservemedicus ved et Hospital just maa dannes dertil i samme Hospital. Ved nøyere Overlæg turde vel Hr. Prof. forandre Meening, siden han derved tillige antager at den paa saadant Sted engang af en Læge indførte Lægemaade havde naaet al den Fuldkommenhed, som kan ventes. Tværtimod synes det rimeligt at Hensigten bedre opnaaes naar Lægerne ved et Hospital forsynede med Kundskaber hentede paa flere Steder, bringe disse Erfaringer til hinanden og derved danner deres Regler til Kurmetoder — og at en ældre Læges Erfarenhed er mere betryggende for den Lidende end en yngre Læges kan vel i Almind. antages. — Til Slutning kan jeg ey forbigaae at anmelde: at dersom det ey er overdreven Beskedenhed af Hr. Prof. Bang naar han forsikkrer at 8 a 10 Aar henrandt, inden han erhvervede de Kundskaber som ere nødvendige for en Hospitals Læge, saa maa Fundationen meget have foylet i at sætte Grænsen for dette Embedes Vedblivelse til 6 Aar, naar en Mand af saa megen foregaaende Kundskab Fliid og Duelighed som Hr. Prof. Bang skulle have behøvet en saa lang Tid til at danne sig, thi det er et at gaae frem med Videnskaben og forøge sin Erfarenhed, dette finder Sted i alle Fag og til alle Tider, og et andet at have Kundskab og Duelighed til at varetage et Embede«.

Reservemedikatet gik dog ikke over paa andre Hænder, mens Saxtorph levede, først 7. Nov. 1800 tiltraadte O. H. Mynster Pladsen, thi Spørgsmaalet hang ogsaa sammen med Saxtorphs Biholdelse af Boligen i Hospitalet, som vistnok var det Punkt, der egentlig bragte Deliberationen frem indenfor Direktionen, der stærkt ønskede disse Værelser til Brug for Hospitalet selv. I en Skrivelse 29. Aug. 1799 lod man dette Ønske komme frem for Saxtorp, der $\frac{21}{3}$ svarede, at han godt kunde tiltræde dette Syn, men bad om Erstatning, til han kunde faa en Professorbolig. Dog hævdede han bestemt sin Ret til Boligen i Henhold til sin Instruks af $\frac{6}{3}$ 1771, og at ingen Forandring krævedes, da Akkouchementshuset 1788 flyttedes fra Fredr. Hosp., thi, føjede han til:

»At høysalig Dronning Juliane Marie, hvis Goddædighed skænkede Hospitalet tilbage de Værelser som Accouchement Stiftelsen tilforn havde, ikke har andet end villet, at mit Ophold skulde blive saa nær muligt sidst bem. Stiftelse og de dermed forbundne Indretninger, er nok som bekjendt, og at Allerhøystsamme, da ingen anden Leylighed var for mig til dette Øyemed, antog som en afgjort Sag at jeg for stedse beholdt mine nuværende Værelser, bestyrkes end mere derved at hendes Maj.

Dronningen lod paa sin Bekostning opføre Staldrum*), Vogn Remise med Tilbehør i Fredr. Hosp. for at høre til de øvrige Huuslejligheder som vare mig tillagte«.

Da der intet forlød om den krævede Erstatning for hans Tilbud at fraflytte Lejligheden, skrev Saxtorph paany 2. Jan. 1800 til Direktionen:

»Vel har jeg i sidste Pro Memoria til den kgl. Direction for Fredr. Hosp. erklæret mig villig under de anførte Betingelser at fratræde mine Værelser til næstkommende Paaske Flyttetid, men da jeg indtil Dato endnu ingen videre Resolution om Huusleye har erholdt, finder jeg mig nødsaget til ærbødigt at tilkjendegive den høye Direction, at jeg af Mangel heraf seer mig ey i Stand til at udflytte før Mikkelsdag«.

Døden, der indtraf inden denne Termin, føjede det altsaa saa, at Saxtorph fik Lov til at beholde den Bolig, han som ung Mand var flyttet ind i for at varetage Gerningen ved Stiftelsen, og først et halvt Aar efter hans Bortgang fik Hospitalet fuld Raadighed over Lejligheden, thi d. 4. Okt. 1800 ansøgte Sønnen, Joh. Sylvester, paa sin Moders Vegne om, at hun maatte blive boende, i det mindste i de to Værelser i 2den Etage indtil Udgangen af December af Hensyn til Realisationen af Boet, hvorimod hun vilde gøre de to Værelser i 1. Etage ryddelige, hvis Direktionen ønskede at disponere over dem. Der svaredes under 24. Okt., at det første indrømmedes, men de to Værelser i 1ste Etage maatte overlades Direktionen, da Dr. Ranøe skulde tiltræde Lægeembedet ved Hospitalet og var anvist disse Værelser indtil videre. Den 12. Okt. 1800 var Ranøe udnævnt til Medicus ved Hospitalet. —

Samme Aar Saxtorph blev Prof. ordinarius, havde han den Tilfredsstillelse som Universitetets Rektor 16. Sept. at tildele Sønnen Doktorgraden; »es ist wohl,« bemærker Tode²³⁾ i den Anledning, »niemals eine Promotion in Kopenhagen gehalten worden, die so sehr merkwürdig war, als des jungen Herr Doktor Saxtorphs seine. Er disputierte unter seinem Vater, dieser promovierte ihn auch, und zwar als Rector magnif., und jedermann gestund, dass keine Hoffnung je gegründeteter war, als diese: dass der Sohn dem wahren Meister in der Geburtshülfe, wofür man den Vater erkennen muss, werde in dieser dem Vater völlig ähnlich werden«.

*) En Skrivelse 23. April 1783 til Direktionen for Fredr. Hospital fra Holmskjold meldte, »at Dronningen havde givet Saxtorph Løfte paa Stald i Fredr. Hospital, og efter hendes Befaling beordredes paa hendes Bekostning et lidet Huus bygget i Professorens Gaard eller hvor Lejlighed gaves« (Fødselsst. Ark., Papirer vedrørende Bygningerne, 1782—1803).

Under *Joh. Sylv. Saxtorphs* straks derefter med kgl. Understøttelse tiltraadte Rejse til Udlandet gik den 22aarige Paul Scheel, der endnu ikke havde taget medicinsk Eksamen, Faderen tilhaande i Fødselsstiftelsen*). Ud paa Foraaret næste Aar (²⁸/₁₀1796) døde Magnus Horrebøw efter kun 2 Aars Funktion som ekstraordinær Professor i Anatomi, og Saxtorph sen. lod nu ikke denne Lejlighed, skøndt den ikke skulde synes særlig gunstig, gaa glip til at arbejde videre paa Sønnens Fremtid. Han tilbød at lede Undervisningen i Anatomi, hvad Fakultetet stillede sig velvilligt til, og 16. Sept. 1796 befalede Kongen, at Horrebøws Plads blev

Fig. 24.

Joh. Sylv. Saxtorph som ældre**).

Den ny Docentplads søgtes da af Joh. S. Saxtorph, J. D.

ubesat, til flere Supplikanter meldte sig til samme; Herholdt alene havde søgt, og med Skjelderup som anatomisk Prosektor holdt da M. Saxtorph i de følgende Semestre Forelæsninger over Anatomis forskellige Afsnit. — Kort efter at J. S. Saxtorph var kommet hjem, gjorde Fakultetet gældende, at der krævedes et ekstraordinært Professorat i Kirurgi, og i Universitetspatronens (Hertug Chr. Frederik til Augustenborg) Forslag herom, 28. Jan. 1799, til Kongen²⁴) fremhævedes Nødvendigheden heraf, navnlig saalænge det med. Fakultet og det kirurg. Akademi var to særskilte Institutioner, derimod behøvedes ikke noget Professorat i Anatomi***).

*) I sin senere (¹⁰/₃ 1801) Ansøgning om at blive Reserveakkoucheur siger Scheel: »Da jeg i 3 Aar under salig Etatsraad Saxtorph i den Tiid hans Søn, nuværende Professor Saxtorph var paa sin Udenlandsreise, har besørget denne sidstes Forretninger som hans Faders Medhjælper i alle ved Fødselsstiftelsen forefaldende Forretninger, naar Etatsraaden var ikke selv tilstede og siden efter paa min med allernaad. kong. Understøttelse foretagne Udenlandsreise ikke har forsømt at benytte mig af de Leiligheder der tilbød sig til at cultivere Fødsels-hjælpen, saa ønsker jeg nu intet meer end at kunde vedblive at dyrke dette Fag af Lægekunsten«. (Rigsark. 4. Depart.s aabne Breve, 1801, 103).

***) Efter Maleri tilhørende Konferentsraadinde Saxtorph.

*** Skjelderup, der i Nov. 1800 blev Adjunkt ved det med. Fakultet og 1805 Prof. ekstraord., overtog efter Saxtorph sen.s Død Undervisningen i Anatomi.

Herholdt og C. Fenger; den sidste stiledede paa en Lærerpost i Anatomi og Fysiologi, Herholdt i Anatomi, Kirurgi og Fysiologi, men den unge Saxtorph i Kirurgi og Obstetrik. Saxtorph sen. havde nemlig med Sønnens Ansøgning ladet følge en Redegørelse*), hvori det hed, at da Pladsen maatte blive uden Løn, turde det være raadeligt, for at forkorte Udsigten til den ulønnede Ansættelse, at forbinde dermed en Professio artis obstetr., »derved vilde Vedkommende kunne gjøre sig Haab om efter Etatsraad Saxtorphs Afgang eller frivillige Fratrædelse at nyde den Gage af 400 Kr., som Dronningen havde skænket«. Støttet hertil indstillede da Patronen den unge Saxtorph til Professor chir. et art. obstetr. og, for at give de to andre Ansøgere en Opmuntring, disse til Professores honorarii. Fakultetet tiltraadte, Konsistorium ligesaa, men dette sidste holdt tillige paa, at Herholdt efter at have »promoveret in doctorem medicinae« skulde blive Prof. extraord. anatomiae. Den 15. Febr. 1799 faldt da J. S. Saxtorphs Udnævnelse; Aaret før var han, samtidigt med Faderen, blevet optaget som Medlem af Societé de Méd. i Paris.

Som Lektor havde han jo gaaet denne til Haande i Stiftelsen men ikke haft Bolig her, hvad heller ikke fulgte med det ekstraord. Professorat, men alt forinden Opnaaelsen af dette havde den gamle Saxtorph faaet Sagen ordnet ogsaa i den Henseende. Lejligheden hertil greb han i Anledning af et Forslag, som han i Kommissionens Møde 25. Juli 1798²⁵) bragte frem, sigtende til at afhjælpe Manglen paa Ammer i Plejestiftelsen, og som gik ud paa at gøre et Forsøg med at opføde Børn uden Die og yderligere, for at mindske Tallet paa spæde Børn i Plejestiftelsen, henstillede »hos een eller anden honnettede Kone her i Byen eller tæt udenfor Byen at indrette som et aparte Pleje Huus paa 15 til 16 Børn under 2 à 3 Opvartningskoners og denne Kones Overopsigt«. Dertil knyttede han da det Ønske, at den nylig fra sin Rejse hjemkomne Søn maatte forundes et Par nærmere angivne Værelser i Plejestiftelsen, for at han »saavel til dette nye Forsøg som ogsaa til Stiftelsens og de andre Børns Nytte desto bedre kunde være ved Haanden Nat og Dag«. Kommissionen stillede sig velvillig til Sagen, kun med den Klausul, at Værelserne skulde overlades Stiftelsen, saa snart denne maatte ønske dem, og at de nødvendige Indretninger blev uden Udgift for Stiftelsen;

*) Hverken denne Skrivelse eller J. S. Saxtorphs Ansøgning er nu at finde i Original i Rigsarkivet, men begges Ordlyd fremgaar af Patronens Indstilling.

senere ses denne dog at have betalt de til Omdannelsen medgaaede 336 Rd., og Forsøget blev altsaa iværksat. Om Resultaterne synes kun at foreligge en kort Bemærkning hos Demangeon, hvorefter de ikke var heldige; skøndt Opflaskningen var betroet de omhyggeligste blandt Ammerne, og Mælken stammede fra Køer paa Landet, fik Børnene meget hyppigt Gulsot og døde; hvorvidt den projekterede Anstalt i Byen for kunstig Ernæring af Smaabørn blev sat i Scene, kan ikke oplyses.

Det var altsaa det første Skridt til en ganske vist ikke strængt officiel Ansættelse af en egen Læge ved Plejestiftelsen, men sam-

Fig. 25.

tidig med J. S. Saxtorphs Udnævnelse $15/8$ 1800 til Akkouchour ved Fødselsstiftelsen (med Ret til indtil videre at beholde sine to Værelser i Plejestiftelsen) udnævnte Kongen Dr. Meyer til Reservelæge ved denne »med 150 Rd. i 3 Aar for under Prof. Saxtorphs Tilsyn at sørge for de nyfødte Børns medicinske og diætetiske Pleje« (hvilke Forretninger tilforn havde været overladt Kandidaterne ved Fødselsstiftelsen). Den af Kancelliet udfærdigede Instruks for samme Dr. Meyer*) præsenteredes $28/1$ 1801 i Kom-

missionens Møde, men hans Funktion har kun været kortvarig, thi i Mødet $30/1$ 1801 fremlagdes Kancelliets Promemoria af $20/6$ s. A.: »at Doct. Med. Ditt. Fr. Meyer under Gaars Dato

*) Fridrich Detlev Meyer var født i Altona, Dr. med. i Kiel 1798, han holdt ifølge Lektionskataloget i Vintersemestret 1800 Forelæsninger over Kemi og Medicinens Encyklopædi. I Marts 1801 sendte Kommissionens andre Medlemmer en Klage over ham til J. S. Saxtorph i Anledning af, at han i nogle Dage havde forladt sin Tjeneste som Reservelæge og gjort en Rejse til Fyen uden indhentet Tilladelse. Om hans senere Skæbne kan (ifølge Dr. Carøe) kun oplyses, at han fra 1803 praktiserede paa St. Thomas og var der endnu i 1816.

efter hans derom gjorte Ansøgning er entlediget fra det ham betroede Embede som Reservelæge ved Pleiestiftelsen og dertil, under lige Vilkaar, under samme Dato allernaad. er beskikket Dr. Med. Paul Scheel«. Faa Maaneder efter, 21. Aug., udnævntes Scheel til Reservelæge ved Fødselsstiftelsen. En fast ansat Reserveakkoucheur havde Matth. Saxtorph nemlig ikke haft; Forholdet i saa Henseende oplyses ved en Skrivelse, ^{20/}1803, fra hans Søn²⁶⁾ i Anledning af Udkastet til en ny Forordning for Fødselsstiftelsen, hvor Ansættelse af en »bestemt Reserveakkoucheur« bragtes i Forslag. Det hed heri:

»I Rescr. 1787 var en saadan ikke nævnt, men Commissionen indsaa snart, at han vilde være fornøden og indførte derfor i Professorens Instrux, at han selv maatte vælge en af sine flitigste Tilhørere iblandt de 4 Studerende i Stiftelsen til sin Reserve Accoucheur, der i Nødsfald kunde forrette hans Embede og derfor maatte ligge 8 Maaneder i Stiftelsen i Stedet for de andre Studerende kun 5 à 6. Paa den Maade har man søgt at afhjælpe Manglen af en fast Reserve Accoucheur, der dog naturligvis vil være sikkrere og nyttigere end som en Studerende, der hver 3die Maaned skulde afvexle, da Stiftelsens Kasse ei tillader at tilstaae nogen Gage til en saadan Embedsmand, indtil

Hr. Hofmedicus og Stadsphysicus Dr. Scheel der i de 3 Aar jeg Prof. Saxtorph var paa Udenlandsrejse gik min sal. Fader til Haande ved Stiftelsen og nød hans private Undervisning og Anførsel. efter Ansøgning af Deres Maj. allernaad. blev beskikket til Reserveakkoucheur ved Stiftelsen dog uden Emolumenta paa nogen Maade, hvilket han selv i sin Ansøgning meldte, at han ikke forlangte«. —

Som Udslag af Matth. Saxtorphs anatomiske Sysler kom jo det sidste literære Arbejde fra hans Haand, Osteologien (1800), hvis paatænkte Fortsættelse blev standset ved hans Natten mellem d. 29de og 30te Juni 1800 pludselig indtraadte Død; en Recept, han for sit Ildebefindende selv vilde skrive, blev ikke fuldendt. Det synes, at hans Helbred mod Slutningen har ladet formode

Fig. 26.

en sli­g Katastrofe, naar det i et Ligvers i Berlinske Tidende 7. Juli bl. a. hedder: »han gik bort hastig, skjønt ei uventet for at savnes men ei for at glemmes«. — Paul Scheel har i faa Rids med varme Ord tegnet ham som den nidkære fortræffelige Lærer, den tillidvækkende Læge ved Sygesengen, den for alt Nyt i Videnskaben livligt interesserede, sangvinske og i selskabelig Omgang velsete Mand. Med ikke mindre Patos skrev den i Vennekredsen ham vistnok særlig nærstaaende Tode saaledes²⁷⁾: »Han var unægtelig een af de mest øvede i sin Konst, ja han havde ikke sin Lige i Europas Hovedstæder, London og Paris. Saa stor en Anseelse var han i, at der tyede ikke allene Tyskere, men ogsaa Svenske Russere Engelskmænd Franskmænd Portugisere og Amerikanere til hans Undervisning. Han var ogsaa een af vore lærde Læger. Han havde en besynderlig Gave at forklare sig paa en tydelig og fattelig Maade, saa at hans Foredrag var særdeles frugtbringende. Han var tillige den blideste Mand i Omgang, den sindigste i alle sine Foretagender, den varmeste og bestandigste i Venskab. Hans Afmindelse er uforglemmelig ligesom den Agtelse og Kjærlighed hvori han stod hos Medborgere saavel som hos de Studerende var almindelig«.

Matth. Saxtorph blev begravet paa Assistents Kirkegaard, og efter Scheel lod Sønnen paa Graven sætte et beskedent men smukt Marmormindesmærke med hans Brystbillede i Basrelief, »hvilket en Kunstner og Digter nogle Aar før hans Død havde forfærdiget som Tabula votiva«, med Randinskriftion: »Ham signer Moderen med spæde Børn i Favn, og frøe staar Manden hos og signer Saxtorphs Navn«. Kunstneren var Thorvaldsen, og Digteren Rahbek. Graven er nu demoleret, allerede 1868 omtales den ikke i Friis' Beskrivelse af Assistents Kirkegaard²⁸⁾, men kun Sønnens, og i G. L. Lahdes Samling af Mindesmærker samme Steds fra²⁹⁾ er den ikke optaget. Det nævnte Basrelief var Kopi efter en Gibsmedaillon (Fig. 26), der tilligemed en tilsvarende af Saxtorphs Hustru (Inskriftion: »Ey fød for sig alleene«; Fig. 25) hørte til Thorvaldsens Ungdomsarbejder, hvilke han, forsynede med nogle Linier fra Rahbek, bragte Familien som Erkendtlighed for den ham i Hjemmet viste Velvillie (s. nærmere Bilag XV). Efter sagkyndig Udtalelse er de sikkert gjort 1793, hvad Underskrifterne antyder, ikke, som Thiele et Sted anfører, 1783, altsaa da Thorvaldsen var en 15 Aars Dreng, medens et andet Sted nævnes 1795.

Scheel sluttede sin Biografi over Saxtorph med en Opfordring til Elever af denne og til Fædre og Mødre, hvem han havde ydet sin Hjælp, om Bidrag til en Marmorbuste, som skulde opstilles i Fødselsstiftelsens Auditorium sammen med Bergers. I Forventning om Tilslutning var Arbejdet, allerede samme Aar Saxtorph døde (ved indsendt Forskud fra Sønnen), bestilt og paabegyndt af Thorvaldsen i Rom, men det kom dog ikke til at staa paa nævnte Sted; i vor Tid har den Thorvaldsenske Buste kun været kendt som Gibsafstøbning — som Bergers — i Auditoriet, og den gik for en 20—30 Aar tilbage tabt ved et Uheld uden siden at være blevet erstattet. Originalen i Marmor (Fig. 27)*, der ikke er hugget af Thorvaldsen selv, kom, efter mange forgæves Forsøg fra Bidragydernes Side paa at faa den udleveret, ikke til København før i Slutningen af 30erne og har siden været i Familiens Eje. (Om de nærmere Forhold i saa Henseende henvises til Thieles Beretning, s. Bilag XV).

Fig. 27.

FEMTE AFSNIT.

Saxtorph som Obstetrikens Repræsentant ved Højskolen. — Hans Standpunkt til forskellige af Fødselslærens Omraader. — Bedømmelse af det normale Kvindebækken. — Livmoderens Leje. — Hymen. — Undersøgelse (Eksploration) i Svangerskabet. — Hans Bidrag til Læren om den regelmæssige Issefødsels Forløb. — Miskendelse af Fødselsmekanismen ved 2den Issestilling. — Mangelfuld Forstaaelse af Ansigtfødsels Forløb. — Aktiv Indgriben ved Underkropfødsel. — Undervurdering af Mulighed for Evolutio spontanea. —

Naar vi i det Foregaaende har dvælet ved M. Saxtorphs Udvikling som Fødselshjælper, samt stilet mod at tegne et Billede

* I Profil paa Billedet foran Titelbladet.

af ham som Person og Lærer og i den Henseende fremdraget enkelte Sider, der belyste hans Forhold til Eleverne, til samtidige Kolleger ved Hospitalet eller Medlemmer af dettes Direktion, da skal der i det følgende Afsnit søges givet en Skildring af ham som Obstetrikens videnskabelige Repræsentant herhjemme. Med dette for Øje har det ikke været min Tanke at lade alle Fødselslærens Kapitler og Enkeltspørgsmaal passere Revue for at dokumentere Saxtorphs Standpunkt overfor disse, men jeg har foretrukket at fremdrage dels saadanne Afsnit, hvor Lærerens Opfattelse og Fremstilling for Eleverne bliver af væsentlig Betydning, dels saadanne Spørgsmaal, til hvilke hans Navn særligt har været knyttet, eller som han gjorde til Genstand for sine ret talrige smaa og større Specialafhandlinger. Men samtidig har jeg, netop for at bedømme Saxtorphs videnskabelige Standpunkt paa de forskellige Omraader, ved ikke faa af disse tillige berørt de Anskuelser, der var raadende hos de celebre Repræsentanter for Obstetrikken, der hørte til hans Samtid, og dertil føjet korte Skildringer af de Mænd, der gennem den Autoritet, der knyttedes til disse Navne, prægede Obstetrikens Historie i dette Tidsrum. Og endelig har jeg, hvad Saxtorphs Samtid angaar, taget et lidt videre Hensyn til hans Fagfæller indenfor Skandinavien og i Arbejdets sidste Afsnit givet et noget mere samlet Overblik over Obstetrikens Udvikling i Sverig og dens Repræsentanter her i Aarhundredets sidste Halvdel.

Det falder naturligt, ikke mindst i Betragtning af den Rolle Saxtorphs Navn altid har spillet i Læren om den regelmæssige Issefødsel, at indlede en Vurdering af Hovedtrækkene i hans Lære om Fødslen og dens Behandling med nogle Bemærkninger om hans Forstaaelse af Rumforholdene i det normale Kvindebækken. Jeg har i saa Henseende, hvad Bækken-diametrene angaar, i et tidligere Arbejde¹⁾ berørt en besynderlig Uoverensstemmelse mellem Fremstillingen hos Saxtorph og hans Lærer Berger. Medens denne, som vi erfare det i Svarene paa hans »Spørgsmaale« — i Bergers Doktorafhandling lades dette Punkt uberørt — beskriver Tværvidden i Bækkenindgangen som den største og stiller Skraavidden mellem denne og Conjug. vera, hævder Saxtorph, at Diam. obl. er den største saavel i det skeletterede som i det med Bløddele bedækkede Bækken, hvad Berger kun vil lade gælde for det sidstnævnte, hvor Psoas og Iliac. intern. jo formindsker Tværvidden. Denne Opfattelse, som Saxtorph

allerede fastholdt i sit første obstetriciske Arbejde, Dissertationen fra Ehlers Kollegium, gentages i Disputatsen og senere Arbejder som ogsaa i Forelæsningsmanuskripterne 1777 og 1791—92; Maalet for Skraaviden angives til $5\frac{1}{2}''$ og for Tværvidden $5\frac{1}{4}''$ (i den første Jordemoderbog fra 1776 derimod er Tværvidden $5\frac{1}{2}''$, men D. obl. ikkedestomindre større). Men trods disse Angivelser og trods det, at han i Disputatsen ivrede mod Smellie, fordi denne satte Tværvidden i Bækkenindgangen som den største og derfor lod Fosterhovedet indtræde med Pilsømmen i denne, er det øjensynligt, at han efterhaanden har taget lidt Afstand fra sin første Paastand om Skraavidens absolute Overvægt over Tværvidden, thi i Forelæsningerne 1791 hedder det: »undertiden variere de, saa at D. obl. kun er $5\frac{1}{4}''$, og i de som Appendiks til »Nyeste Udtog af Fødselsvidensk.« (1790) knyttede »Anatomiske Tavler« omtales et Sted (P. 8) Tværvidden i øverste Aabning som værende »næsten lige saa stor og undertiden større end Skraaviden«. — Denne vakkende Angivelse af de to Maal faar til Dels en Forklaring i »Notesamlingen«, hvor der siges: »Diam. obl. og tranv. er ofte afvexlende med hinanden i Størrelse uden Skade for Fødslen, naar blot Conj. vera er uforandret . . . de bløde Deelee, som beklæde Bækkenet, betage noget af mensura . . . især Psoas, som borttager D. transv. megel, da det den tager fra obl. skader ey saa meget, at den jo derfor bør ansees for den største«. Derefter er det jo altsaa i Realiteten kun det med Bløddelle dækkede Bækken, for hvilket Saxtorph lader Skraavidens Oversigt gælde, i Overensstemmelse med hvad Levret havde gjort gældende i sine »Leçons particuliers«, hvor det bebrejdes Smellie — paa samme Maade som Saxtorph gjorde det i Disputatsen — at han holdt Tværvidden i øverste Aabning for den største og kun tog Hensyn til det tørre, ikke til det friske (køddækkede) Bækken, »car ce n'est pas le squelette mais le vivant qui accouche«.

Det var i Virkeligheden heller ikke det gensidige Forhold mellem disse to Vidder, der for Saxtorph var det afgørende for et normalt Forløb af Issefødslen, forsaavidt dette beroede paa et bestemt Forhold mellem Bækkenet og Fosterhovedet. Betingelsen herfor saa han i en vis Kongruens mellem dette og de to af ham konstruerede »Ovaler« i Bækkenindgangen. Om disse skyldes Saxtorphs egen Spekulation, maa jeg lade usagt, men formoder det, da jeg ikke kender nogen Forfatter, hvorfra han har kunnet laane Ideen. Denne kommer ikke til Orde i de egentlige Jordemoderbøger, men udvikles nærmere i de »Anatom. Tavler«, hvis

første Blad i Fig. 3 giver hosstaaende Rids, hvortil den forklarende Anmærkning er denne: »Den øverste Aabnings indvendige Rum kan med rette ansees som sammensat af tvende lige store Ovaler, hvis Længder ligge skraaes over hinanden, saaledes at enhver af disse Ovalers smalleste Ender vender tilbage i Aabningens bageste Hjørner, og deres rundeste Ender vende frem imod Bækkenets forreste Bue, som er større og videre end de bageste Hjørner«. Kun altsaa, hvor Hovedet indtræder med Pilsømmen i Skraavidden, og Panden ligger i et af de bagerste udhulede Bækkenhjørner, er der for Saxtorph den nødvendige Kongruens mellem

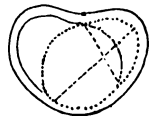

Fig. 28.

Fosterhovedets ovale Omkreds og Bækkenindgangen; i hvilken Grad han har lagt Vægt paa denne Kongruens, kommer vi nærmere tilbage til ved Omtalen af hans Lære om den regelmæssige Issefødsel, men den, anatomisk set, uklare Beskrivelse af Bækkenindgangens Maal gaar igen længe efter hans Tid hos Efterfølgere i Lærerstillingen. Sømmen, der ogsaa nævner »Ovalerne«, lader (i Forelæsningerne 1838—39) Tværvidden være 5" og Skraavidden $5\frac{1}{4}$ " men tilføjer: »de Nyere mene, at Diam. tr. er større end obl.«, medens Fenger (Forelæsninger 1833) bemærker, at Maalene varierer, saa at, naar den ene er $5\frac{1}{4}$ ", er den anden $5\frac{1}{2}$ " og omvendt.

Heller ikke hvad Bækkenudgangens Maal angaar, er hans Angivelser konstante; Længdevidden, der regnes fra Spidsen af Os sacrum til Buen under Isbenet, er som oftest anslaaet til $5\frac{1}{4}$ ", men i Lærebogen 1776 til $5\frac{1}{2}$ ", og Tværvidden er her $4\frac{1}{2}$ ", medens den ellers overalt er $4\frac{1}{4}$ ", for hvilken Diameters Vedkommende han heller ikke er i Overensstemmelse med Berger, der angav den til 4". — I Forelæsningerne og Notesamlingen findes spredte Bemærkninger om Bækkenakse, øverste og underste Bækkenplans Hældning mod Horisonten, Retningen af Bækkenindgangens Akse o. s. v., der falder sammen med Jens Bangs Angivelser, uden at iøvrigt hans Navn kommer frem i den Anledning. —

Naar Saxtorph saaledes, baade i sit anatomiske og obstetriske Syn paa Bækkenet, havde en ejendommelig Opfattelse, gør det samme, i hvert Fald i førstnævnte Henseende, sig gældende overfor den bløde Fødselsvej. Fra først til sidst hævdes, saavel i hans trykte som utrykte Ord, en forkert Opfattelse af den ikke svangre Livmoders Leje. Dette er for Saxtorph en Retroversion, saaledes som Beskrivelsen i Jordemoderbøgerne, og overensstemmende hermed i Forelæsningerne, lyder: »Moderens

besynderlige Leje er paa skraae, saaledes at Modergrunden vender tilbage imod Korsbenet, og Modermunden vender forfrem imod Isbenet; ved denne Stilling kommer dens ene Flade, som er lidet ophævet, til at vende noget opad og forfrem imod Blæren, og den anden, som er mere flad, til at vende nedad og tilbage imod Endetarmen«. Denne Retroversion ændres nu efter Saxtorph først under Svangerskabet, naar Livmodergrunden i 3de—4de Maaned af Krydsbenets Forhøjning tvinges fortil hen over Isbenet, og hermed stemmer — hvad vi senere kommer tilbage til — hans Forklaring af Patogenesen for den patologiske Retroflexio uteri under Svangerskab, at denne skyldes et kun lidt fremstaaende Promontorium, altsaa særlig skulde betinges ved et for vidt Bækken.

Hvorfra har nu Saxtorph denne misvisende Opfattelse af Livmoderens normale Leje? Ikke fra sin Lærer Levret, thi denne beskriver den tomme Livmoders Leje saaledes, at Fundus er i Højde med Promontorium, noget nærmere dette end Os pubis, men Retningen af Organel er skraa, »de devant en arrière, c'est-à-dire, de son fond à son col.«²⁾, og i Svangerskabet bliver Foroverhældningen end betydeligere. Naar Tolver i sin Beretning om Levret som Lærer gør den Bemærkning, at denne i Anatomien fulgte Winsløw, har han i hvert Fald her emanciperet sig fra ham, thi i »Exposition de la structure humaine« (1782) hedder det om Uteri Leje hos Winsløw³⁾: »sa situation est oblique de sorte que le Fond est en arrière et en haut, le Col en avant et en bas«, og det samme genfindes vel hos Berger, naar paa Spørgsmaalet (§ VI, 10): »Hvorledes er den tomme Moders besynderlige Leye beskaffen i Henseende til Bækkenet?« Svaret lyder saa: »Fundus ad posteriora et superiora aequalis est altitudini eminentiae ossis cruciati. Orificium oblique antrorsum in cavum pelvis descendit«. Jeg formoder derfor, at det er fra disse to, Saxtorph har sin Opfattelse, der ogsaa hyldedes af hans Søn; at han ikke ved klinisk Undersøgelse kom til et andet Resultat, laa maaske i den Maade, hvorpaa han eksplorerede, hvad nedenfor skal berøres.

Diskussionen om Hymen var endnu ikke kommet til Ro paa Saxtorphs Tid, og han bragte ikke større Klarhed i Spørgsmaalet, idetmindste ikke hvad Carunculae myrtiformes angaar. Disse beskrev Levret⁴⁾, i Overensstemmelse med Mauriceau, som smaa Proliferationer fra Vaginalslimhinden, 4 i Tallet, 2 paa

hver Side, og forenede ved Basis, undertiden helt ud til Spidserne, ved cirkulære Folder. Det er disse sidste, der danner Hymen og som Regel brister ved første Coitus, Karunklernes Rolle er at bidrage til Udvidelse af Vaginas Lumen under Fødslen, de formindskes successivt ved Fødslernes Antal; at de, uden at det udtrykkelig siges, af Levret betragtedes som Residua hymenis, ligger vel i Forklaringen, og Winsløw, hans anatomiske Forbillede, holdt paa det samme, der ikke mindre bestemt udtaltes af hans Samtidige, Smellie og Deleurye, som ogsaa senere af Baudelocque.

Saaledes opfattede Saxtorph imidlertid ikke Forholdet mellem Hymen og Carunculae. Den korte Beskrivelse i Jordemoderbogen lyder paa, at Moderskeden hos Piger er næsten lukket »med en Hinde og med Kjødlapper«. Om de sidste hedder det supplerende i »Notesamlingen«: »De Gamle holdt dem urigtig for at være Lapper af en disrumperet Hymen, og følgelig ansaae de dem som et signum corruptae pudicitae, men de findes nærværende endog hvor Hymen er heel, og Nyttens er at formeere Vaginas Vidde in partu og derfor udslettes de meer og meer jo oftere Konen føder«. Hans Paastand om deres Tilstedeværelse ved hel Hymen faar yderligere følgende forklarende Tilføjelse i Forelæsningerne 1777: »Hr. v. Haller har fundet dem ved Hymens Tilstedeværelse, de ligge indenfor Hymen og skal efter hans Mening tilligemed Hymen være tilstede hos Jomfruer«. Men her har Saxtorph noget misforstaaet Haller⁵⁾, hvis det da overhovedet er fra denne, han har sin Opfattelse og ikke fra den tidligere Lærer Plenck i Wien, der havde en lignende. Hallers Forklaring*) er nemlig denne: I Vaginalmundingen finder man enten Hymen eller Karunkler, disse er Rester af den bristede Hymen, men der findes ikke sjældent, ved intakt Hymen, tæt op til denne, nogle ærteformede Karunkler ved Basis af Columnae rugar. vaginae, der ikke skyldes den dilacererede Hymen. Det er altsaa disse af Haller beskrevne, accidentelle, vaginale Slimhindeekskrescenser, der af Saxtorph forstaas som virkelige Carunc. myrtiformes. Hymens Integritet var for ham ikke noget signum virginitalis, saalidt som absentia hyminis var ham et signum virginitalis deperditae, hvad han i et Forelæsningsudkast (»Efterl. Papirer«) paa følgende Maade gør Rede for:

*) Rettene J. J. Hubers, fra hvem den første Tavle over Uterus i Hallers Atlas (Fascic. I, 1743) stammer.

»Til Conceptionen udfordres ikke altid intromissio penis in vagina, men allene approximatio partium et ejaculatio seminis er undertiden nok til foecundationens Frembringelse. Efter denne sidste Sætning kan man opløse følgende qvæstion: nemlig om et Mandfolk kan besvangre et Fruentimmer i Søvne og uden at nogen af dem kan være vidende derom. I mine Tanker er der en physisk Mulighed derfor thi 1) erectio penis og ejaculatio seminis kan skee uafvidende i Søvne 2) approximatio partium kan skee i Søvne 3) følgelig ere de 2de conditiones muelige i Søvne, som udfordres til foecundationen.

Der blev derfor ved Høyeste Ræt eengang ageeret en Sag imellem en Broder og Søster, som af Mangel paa andet Leye havde lagt sammen. Søsteren blev frugtsommelig, uden at have lagt hos andre Mandfolk og uden at have celebreret coitum med ham. Qvæstionen blev derfor denne, om det kunde være muelig? hvorpaa jeg erklærede mig for Mueligheden. —

Efter disse Bemærkninger om Saxtorphs Opfattelse af visse anatomiske Forhold vedrørende Fødselsvejen skal endnu, inden Omtalen af den egentlige Fødselshjælp, berøres hans Stilling til en speciel Side af Undersøgelsen under Svangerskabet, *Eksplorationen*. — Netop med Henblik paa den efter alle Samtidiges Dom skrupuløse Nøjagtighed, hvormed Berger indøvede sine Elever i denne Gren af Undervisningen, er det overraskende her at se Saxtorph dels emancipere sig lidt fra sin Lærer, dels slet ikke følge ham. Hvad det første angaar, lærte Berger ved *Exploratio vaginalis* at bruge 2den og 3die Finger, mens 4de og 5te holdtes udstrakte, en Regel, som Joh. v. Hoorn først angav, fordi man derved kunde hæve Mellemkødet og naa højere op i Vagina. Reglen gaar igen i Mangors Doktorafhandling⁶⁾, et Arbejde, som Saxtorph netop fremhævede som »det smukkeste Skrift i den Materie«⁷⁾, men selv giver han i *Jordemoderbogen* ikke Anvisning paa at følge den; der tilraades ogsaa her at eksplorere med to Fingre men at lægge 4de og 5te ind mod Vola. Vigtigere end dette og mere paafaldende er det dog, at han aldeles ikke tog Hensyn til Bergers korrekte Anvisning paa nu og da at benytte bimanuel Eksploration. I Kap. XXI (i »Spørsmåale«) fremhæver denne, som Svarene til Sp. 32—33 viser, Fordelene ved samtidig Undersøgelse gennem Vagina og Abdominalvæggen, dels til at erkende et forøget Volumen af Uterus, dels til at lette den differentielle Diagnose mellem uterine og andre Tumores i Underlivet. At Saxtorph slet ikke skænkede den bimanuelle Undersøgelse nogen Opmærksomhed, lægger han navnlig for Dagen i sin Fremstilling af Diagnosen af det tidlige Svangerskab. Til Erkendelse af dette i de to første Maaneder angiver han (i *Jordemoderbogen*) kun Nedsynkningen af Livmoderen, saa at man »lette-

lig med det første Led af Fingeren kan naae Modermunden foran i Bækkenet«, og samtidig styrkes Diagnosen ved gennem Endetarmen at føle den »bagerste Flade af Moderen ophævet«, i Samklang saaledes med hans Opfattelse af Retroversionen som Livmoderens normale Leje paa det Tidspunkt. Og i 3de Maaned erkendes Svangerskabet ved, at »Modermunden af sig selv er optrukken saa høit i Bækkenet, at den vanskelig kan naaes med Fingeren«.

Der er saaledes ikke mindste Tale om ved bimanuelt Haandgreb at erkende Livmoderens forøgede Størrelse og derved stille Diagnosen Svangerskab, saa meget mere paafaldende, som enkelte af hans berømte Samtidige, deriblandt saadanne, der netop havde Betydning for hans obstetriciske Udvikling, klart havde markeret Nyttens af denne Undersøelsesmetode. Det gælder ganske vist ikke om Smellie, der stiller Diagnosen af Svangerskab før 4de Maaned som meget tvivlsom og ikke taler om at benytte bimanuel Undersøgelse i de første 2—3 Maaneder, men først i 5—6te Maaned; at han ikke fandt paa at ty til den ogsaa tidligere i Svangerskabet, træder paafaldende frem i et Par af hans «Cases», saaledes i et fra 1747⁸⁾, hvor han ikke kunde bestemme Tiden i Svangerskabet, »fordi Livmoderen ved Berøring af Modermunden bevægede sig op og ned«, og i et andet (1742)⁹⁾ kunde han med Fingeren i Vagina bevæge Uterus op og fra Side til Side, »fordi den underste Del af Abdommen var blød«, hvoraf sluttes, at var der Graviditet, kunde det kun være i 3—4de Maaned. — Men Levret gav ganske præcis Anvisning paa den bimanuelle Eksploration som diagnostisk Middel til at bedømme Volumenforøgelse af Uterus og skildrer¹⁰⁾ meget smukt, hvorledes man derved har Organet mellem de to Hænder og ved alternerende Bevægelse af disse, forskydende Livmoderen op og ned, kan jugere Størrelsen af samme. Ikke mindre klart taler Puzos (1759) og Deleurye (1770) om Sagen, den første yttrende¹¹⁾ sin Forbavselse over, at Mauriceau blot ved den interne Undersøgelse vilde erkende Svangerskabet i de første Maaneder*), og for Baudelocque endelig var den kombinerede Undersøgelse en indlysende Nødvendighed. — Ogsaa fra nærmere Hold, hos Saxtorphs skandinaviske Fagfæller, gik Anvisningen i samme Retning. Carl Ribe, eller von Ribben som han hed efter 1772 at

*) Muligt det var Puzos, der her havde Prioriteten, thi i Anmeldelsen af 1761 Udgaven af Levrets »L'art d. acc.« i Journal de Méd. (Maj 1761) siges om Diagnostik af det tidlige Svangerskab ved bimanuel Eksploration: »il adopta la manière de toucher que M. Puzos publioit dans ses leçons«.

være adlet, den første svenske Adjunkt i Obstetrik, havde 1777 udgivet Joh. v. Hoorns »Siphra og Pua« med Noter, der gjorde den til en efter Datidens Standpunkt ganske moderne Lærebog, og anbefaler deri den bimanuelle Undersøgelse, efter Tømning af Blære og Tarm, som bedste Middel til at erkende Svangerskab i 3de—4de Maaned, og ikke mindre klart gjorde Johan Kraak, der 1778 havde afløst Schulzenheim som Forstander for Almäanna Barnbördshuset, det samme gældende i sin »Handbok för Barnmorskar« 1782.

Der manglede saaledes saavist ikke Impulser fra anden Side til at optage den bimanuelle Undersøgelse i Undervisningen herhjemme; naar Saxtorph — efter Lærebøgerne at dømme — ikke indlod sig herpaa, hvad maaske netop forklarer hans fejlagtige Opfattelse af Livmoderens Leje i de første Svangerskabsmaaneder, vil hans Tilsidesættelse af bimanuelt Haandgreb paa andre Felter i Fødselslæren, som senere skal omtales, maaske være bedre forstaaelig.

Der er jo næppe Tvivl om, at hvor Talen bliver om Matth. Saxtorphs Fortjenester paa Fødselslærens Omraader, vil Tanken særligt fæste sig ved det Afsnit af samme, der vedrører den *regelmæssige Issefødsels Forløb*, og naar Fashbender i sit store historiske Værk¹²⁾ taler om den »danske Skole«, der efter Midten af det 18de Aarh. med Glans traadte frem i Fødsels-hjælpens Historie, er det Kapitlet om Fødselsmekanismen med Saxtorphs Navn i Spidsen, der sigtes til. Jeg har i et tidligere Arbejde udførligere behandlet Enkelthederne, hvad dette Spørgsmaal angaar, og særligt da den danske Skoles Forhold til Læren om Issefødslen, hvorfor jeg finder det naturligt at henvise til denne Afhandling¹³⁾ og her kun fremdrage Hovedlinierne i Undersøgelsen.

I denne fremhævedes da, at Læren om Issefødslen ikke skyl- des Enkeltmands Arbejde, men at den stykkevis er blevet opbygget paa en hel Række Forskeres Iagttagelser, der hver har givet sit mer eller mindre vægtige Bidrag til en samlet Forstaaelse af dette Naturens Værk. De enkelte Faser i Fosterhovedets Pas- sage gennem Bækkenet var, da Saxtorph begyndte sin literære Bane, hver for sig rigtigt opfattede, der manglede kun en mere udpenslet, jævn og klar Fremstilling af det hele Forhold, og det var dette Savn, han bødede paa.

Hvad disse enkelte Stadier i Forstaaelsen af Issefødslen angaar, da har jeg overfor Fasbenders Paastand, at Læren om Fødselsmekanismen »introduceredes 1742 ved Fielding Ould«, gjort gældende, at Begyndelsen maa sættes tidligere, forsaavidt allerede Hendr. v. Deventer (1701) havde Øje for Fleksionen af Hovedet, den dybe Stilling af Occiput, naar Issen træder ned i Bækkenet, og at v. Hoorn (1715) fulgte ham her, tillige betonende Defleksionen, naar Hovedet som den »utur skalet frambristande böna« træder ud af Bækkenet. Naar ingen af disse to berørte Forholdet mellem Fosterhovedets Længdevidde og Bækkenindgangens Vidder, blev det jo Fielding Oulds Fortjeneste, ved sin Teori om Hovedets Indstilling i Bækkenet med sidevendt Ansigt, først at rokke ved den gamle Lære om dets Indtræden i og Passage gennem Bækkenet med Ansigtet vendt lige bag til mod Os sacrum, men ud over dette naaede Ould ikke, Hovedets videre Passage fra Tværstillingen i øverste Aabning gennem Bækkenet og ud af dette lod han urørl. Den nærmere Redegørelse for denne Passage, saaledes som den dikteres af et lovbestemt Forhold mellem Bækkenets og Fosterhovedets Diametre, var forbeholdt Smellie, og naar Kritiken senere væsentlig rettedes mod hans ensidige Lære om Hovedets Indtræden i Bækkenets Tværvidde, fordi denne er den største — en Teori, der jo i Nutiden fra visse Kanter igen synes at skulle komme til Ære*) — har jeg i den nævnte Afhandling gjort opmærksom paa, at Smellie vistnok ogsaa har haft Blik for Hovedets Indtræden i Bækkenindgangens Skraaavidde, selv om han ikke heri saa Reglen.

Smellies Antagonist i Læren om Issefødslen var André Levret, lilsyneladende i det mindste, forsaavidt nemlig man kun holder sig til hans trykte Ord. Jeg fremhævede de divergerende og til Dels uforstaaelige Angivelser af Maalene i det tørre og friske Bækken i Levrets forskellige Værker og den, som Fasbender siger, »falske Lære om Fødselsmekanismen«, der kommer til Orde i

*) Ikke uinteressant er det vel i saa Henseende at se Varnier (Obstétr. journalière, Paris 1900, p. 144), støttende sig til Smellie's Tegninger (Tab. IX og XII i »Tabul. anatom.« 1754), give denne Æren for den »Opdagelse«, Faraboeuf gjorde 1886, og som Varnier bekræfter, at Normen for Issens Indtræden i Bækkenet er Asynclitismus poster. med tværløbende Pilsøm, »Asynclit. inverse à celui de Naegele«. Hovedets Indtræden med Pilsømmen i Bækkenets Tværvidde doceres nu ogsaa i den nyste skandinaviske Haandbog i Fødselshjælp (Brandt, 1911). — Der er noget nedslaaende i at se et saa kapitalt Punkt som den normale Issefødsels Mekanisme i Tidernes Løb til Dato være Genstand for helt divergerende Anskuelser!

disse, idet han nemlig lader Ansigtet vende lige mod Os sacrum under Hovedets Passage gennem Bækkenet, altsaa Hovedet indtræde i Bækkenets Diam. ant. post., der i det køddækkede Bækken er større, end Diam. transversa. Men samtidig blev der gjort opmærksom paa den besynderlige Uoverensstemmelse mellem denne Lære og hvad Levret gav i sine »Leçons particulières«, hvorom det hos os bevarede, tidligere M. Saxtorph tilhørende, interessante franske Manuskript »Discours de l'accouch. de Mr. Levret« gav et Vink, idet det er en Kommentar til det trykte Kompendium, som Levret lagde til Grund for sin Undervisning. Naar han ifølge hint docerede Hovedets Indtræden i Skraavidden, fordi den er den største, er det jo en Forstaaelse af Issefødselens Mechanisme, der snarere overtræffer Smellies i at komme Sandheden nær ved decideret at fastslaa den skraa Indtræden (medens Smellies Teori om Hovedets transverselle Indstilling af Levret reduceres til at være bygget paa patologiske, 3: fladt forsnævrede Bækkenener), og man fristes til at tro, at Michaelis havde Ret i sin Formodning, at Levret, trods bedre Erkendelse, paa Tryk fastholdt sit abnorme Standpunkt, fordi han ved at tilbagekalde det vilde give Rivalen Smellie Medhold i dennes ny Lære om Fødselsmekanismen.

Paafaldende nok synes Saxtorph, for hvem Levret betød saa meget, at gaa ganske uden om disse iøjnefaldende Modsigelser mellem dennes trykte Ord og mundtlige Undervisning. Medens han, hvor Lejlighed gives, er røde med sin Kritik overfor Smellies Doktrin om Hovedets Indtræden i Tværvidden, gøres der, som sagt, intetsteds nogen Bemærkning om Levrets antikverede Fremstilling af Issefødslen, som den blev givet i hans Værker. Saxtorphs Tavshed her falder saa meget mere i Øje, som den omtrent samtidige Tilhører og Deltager i Levrets Undervisning, den engelske »man-midwife« Tolver, ikke undlader at fremhæve den besynderlige Opfattelse af Bækkenmaalene, som kom til Orde bl. a. i det trykte Kompendium til Undervisningen. I sin skarpe Kritik af Levret lod dennes Samtidige, Alph. Leroy¹⁴⁾, heller ikke dette Punkt dø i Synden: »det er umuligt at bringe ham i Overensstemmelse med sig selv«, siges der.

For Saxtorph blev nu i hvert Fald den med det trykte Ord modstridende Lære om Fødselsmekanismen, som Levret synes at have givet i sine »Leçons«, ikke af nogen Betydning, da den jo maa være faldet sammen med den, hvori han alt var befæstet gennem sin Lærer Berger, og ser man hen til andre af Levrets Elever,

saaledes Roederer og G. W. Stein, da spores der hos den første ingensomhelst Paavirkning af, hvad han havde maattet kunne erfare gennem Levrels Lektion, Roederer har ingen Forstaaelse af en ved Bækkenets Rumforhold belignet Rotation af Hovedet under Passagen gennem Bækkenet, »der er jo ingen drejende Kraft i Uterus«, hedder det et Sted¹⁵⁾, for ham er Fleksionen af Hovedet, den dybe Stilling af Occiput, fremkaldt ved den gennem Hals-hvirvelsøjlen virkende Ekspulsivkraft, det afgørende, ligegyldigt hvordan Hovedet er stillet i Bækkenet, og for Stein gælder til Dels det samme, indtil han i sine sidste Arbejder maatte acceptere den da overalt vedtagne Forstaaelse af Issøfødslen. —

Da Bergers lidet paaagtede og i sproglig Henseende ikke heldige Doktorafhandling (1759) saa Lyset, var væsentlige Punkter i Issøfødslens Mekanisme rigtig erkendte og vurderede, fornemmelig da gennem Smellies Arbejder, men utvivlsomt satte Berger Kronen paa Værket ved at fastslaa Skraastillingen af Hovedet ved dets Indtræden i Bækkenet som Reglen og ikke som noget lejlighedsvist som hos Smellie. For den almindelige Anerkendelse af denne Doktrin herhjemme var det nu ikke Disputatsen, der blev det afgørende, men Bergers omhyggelige Undervisning og skrupuløse Indøvelse i Eksploration, der bragte hans i Begyndelsen vantro Elever til klart at forstaa og fuldt at værdsætte deres Lærers Teori. At denne nemlig blev modtaget med Skepsis og havde Vanskeligheder ved at blive accepteret af de i Undersøgelseskunsten uøvede Begyndere, lægger Saxtorph ikke Skjul paa. Det fremgaar, som naturligt maatte være, særligt i hans første lille obstetriciske Afhandling, Dissertationen 1762 paa Ehlers Kollegium, hvor han aabent tilstaar, hvor længe det varede, før han overvandt de Vanskeligheder, som kan møde den uøvede ved Eksplorationen, og hvor ofte han var i Tvivl, om denne Indstilling af Hovedet virkelig var et »signum partus felicis«. Ogsaa i Disputatsen berører han dette Punkt og nævner Bøssel som en af de mest tvivlende, indtil denne i sin egen Fødselsstiftelse i Flensborg fik Troen i Hænde og senere docerede derefter i sine Jordemoderbøger. Vanskelighederne for Diagnosen, som Saxtorph i det førstnævnte Skrift hentydede til, var navnlig Orificiums ringe Størrelse, høje eller skæve Stilling, Fødselssvulsten, rigeligt Fostervand, der spændte Hindeblæren ned o. s. v.; i en senere (1775) speciel Afhandling¹⁶⁾ om det samme Emne føjer han de sjældnere forekommende Uregelmæssigheder til: for tidlig Forbening af Kraniet eller det modsatte, altfor brede Sømme og Fonteneller, Anencephali, Hjernesvulst over Næsen etc. —

Det er da en Selvfølge, at den Fremstilling af Issefødselns Mekanisme, Saxtorph som 22aarig ung Mand gav i den lille Afhandling fra 1762, kun kunde være et Udtryk for, hvad han skyldte sin Lærer, og det lægges da ogsaa tilstrækkelig for Dagen i hans næste Værk, 1764, de paa det kgl. fri Jordemoderhus samlede »Erfaringer«, hvor han paa Grundlag af rigere praktisk Uddannelse i langt mere udpenslet Form beskriver Issefødselns Forløb i nøjeste Overensstemmelse med Berger, som det indrømmes i Fortalen: »Den forønskede Leilighed til at studere Jordemoder-Konsten, som de Danske i vore Tider kan rose sig af, har givet mig Anledning til at lade disse Erfaringer gaae i Trykken . . . Det Kgl. Jordemoder-Huus er bleven en Skole, hvor Videnskaben blomstrer, Studerende øves og Konsten forbedres. Der har jeg indhentet de Erfaringer, hvilke her ere optegnede vedrørende den naturlige Fødsel . . . under en saa berømmelig Lærers Anførsel, hvor man uden Andres vel konstige dog blotte Maskiner betragter Naturen selv«.

Med fuld Anerkendelse af, at Saxtorph her aabent tillægger sin Lærer Æren for, hvad denne paa dette Gebet havde lært ham, synes mig dog hans Udtalelser andre Steder at kunne trænge lidt til en lignende Indrømmelse og derfor at fremtræde en Smule arrogante. Det gælder saaledes Doktorafhandlingen, hvis første Afsnit — paa en lille Note nær, hvor bemærkes, at Berger ved en Sektion har iagttaget »situm verum capitis« og meddelt det i sine Forelæsninger — lovlige stærkt synes at ville fastslaa, at kun Smellie forud for Saxtorph havde haft Øje for et konstant Forhold ved den regelmæssige Issefødsel, mellem Fosterhoved og Bækken, men misforstaaet dette Forhold, forsaavidt han lod Hovedet indtræde i Tværvidden. I den ovennævnte lille Afhandling fra 1775, om de Diagnosen mødende Vanskeligheder ved Eksplorationen figurerer han ogsaa ene med Smellie, men reducerer her Uoverensstemmelsen mellem sig og denne til en Bagatel. Ganske vist tilføjes der, at Forklaringen af Issefødselns Mekanisme tidligere er fremstillet »end mere malerisk« — et næppe heldigt valgt Udtryk — i hans Lærer Bergers Dissertation, men hvad han, sikkert nok mere end denne, skyldte Bergers Undervisning, tales der dog ikke om. Jeg ønsker ikke at misforstaaes, som om jeg vilde beskyldte Saxtorph for at pynte sig med laante Fjer, hvad jo ogsaa vilde være ganske malplaceret herhjemme, hvor Bergers Fortjeneste paa dette Gebet af Fødselslæren, og hvad hans Elever i saa Hensende skyldte ham, var tilstrækkelig anerkendt, men ikke det

samme galdt i Udlandet, hvor Bergers Dissertation indtil 1838 var et ukendt Skrift, og hvor det, han i sin Undervisning gav sine Elever, først kunde erfares gennem disse. Det sidste blev jo netop Tilfældet gennem Saxtorphs Arbejder, fordi de næsten alle fremkom i tysk Oversættelse. Først saaledes »Erferingerne« fra 1764, der som ovennævnt to Aar efter forelaa paa Tysk og derved banede Vejen for Udlandets Kendskab til, hvad den »danske Skole« præsterede paa dette Omraade. Hvem der blev betragtet som Repræsentanten for denne, faar man straks Indtryk af i Hartenkeils tidligere cit. Udtalelser i sin Anmeldelse af Saxtorphs samlede Skrifter (s. P. 75), og yderligere i et af mig tidligere omtalt anonymt Haandskrift med Tillen »Hebammenkunst von Fried«, der findes i vor Fødselsstiftelses Bibliotek og til Forfatter sikkert kan antages at have Josias Weigen, 1ste Hebammenmeister i Strassburger Skolen efter Frieds Død 1769. Efter at have omtalt Oulds og Smellies »ny Opdagelse«, Hovedets Tværstilling i øverste Bækkenaabning, fortsættes der, idet som Kilde netop anføres Saxtorphs »Erfahr. die Geburt betreff.« (København 1766): »Von dieser neuen Lehre des Durchgang des Kopfs durch das Becken ist Saxdorph in etwas abgewichen Er nimmt einen schrägen Durchmesser als der grösste des Beckens an in diesem Durchmesser kommt der Kopf mit der Pfeilnaht bey seinem Eintritt ins Becken zu stehen . . . und diesem nach braucht er nur eine kleine Umdrehung«. Og ikke mindre befæstedes man ved de tyske Oversættelser af Saxtorphs andre Arbejder, fornemmelig Disputatsen, i Troen paa, at han var Op-havsmanden til Modifikationen af Smellies Lære om Fødselsmekanismen, saa at H. F. Nægele¹⁷⁾ kunde udtale, at naar man i Tyskland ikke havde taget Hensyn til, hvad engelske Forfattere allerede 20 Aar forud havde præsteret i Læren om Fødselsmekanismen, skete det nu ved Saxtorph, og han fik Æren, ikke Berger.

Naar dennes korrekte Beskrivelse af Hovedets Passage gennem Bækkenet ved den regelmæssige Issefødsel ikke levnede noget væsentligt at føje til af Nyt for hans Efterfølger, saa blev det desværre heller ikke dennes Opgave at supplere en Lakune i Fremstillingen af Issefødslen in toto, som Berger havde ladet staa aaben, nemlig S k u l d r e n e s Fødsel. Det blev overladt *Jens Bang* at udfylde denne. Selv om Berger, som bemærket i min tidligere Afhandling, indsaa Nødvendigheden af, at Skuldrene gaar igennem øverste Bækkenaabning i en af dennes større Diametre, lod han

Passagen af dem gennem underste Aabning og Hovedets derved betingede Drejning, naar det er født, uomtalt.

Fyndigt og klart beskrev Bang i sin Disputats 1774 Skuldrenes Passage gennem Bækkenet, dikteret paa samme Maade som for Hovedets Vedkommende af det lovbestemte Forhold (»secundum easdem regulas mechanicas«) mellem Skulderbredden og Rumforholdene i Bækkenet, og i Overensstemmelse hermed noterede han Hovedets Rotation med Nakken til Siden, naar Skuldrene gaar igennem underste Bækkenaabning. Vistnok var, som jeg tidligere har gjort opmærksom paa, Skulderbreddens Udtræden i underste Aperturs Længdevidde og Hovedets derved betingede Drejning rigtigt bemærket allerede tidligere af Sol. de Renhac (1771) og af Charl. White (1773), men Bang har den ubestridte Fortjeneste først at have beskrevet Skuldrenes Indtræden i Skraaviddens foroven, den modsatte, der benyttedes af Hovedet, og at have givet et fuldstændigt Billede af Skuldrenes Fødsel under normale Forhold.

Besyderligt er det, at Bangs fortræffelige Skildring af dette Led i den naturlige Issefødsel, hvortil Ingen senere har haft noget synderligt at føje, ikke satte tydeligere Spor i Saxtorphs Fremstilling af samme eller i de Regler, han i saa Henseende foreskrev for denne Del af Fødslen, thi man vil i hans Arbejder, fra de første til de sidste, forgæves søge en klar og tydelig Beskrivelse af Skuldrenes Fødsel, hvad maaske vil være mindre overraskende for de Skrifers Vedkommende, der udgaves før Bangs Disputats. I den første Del af »Erfaringer fra det fri kgl. Jordemoder-Huus« (1764), hvor han, som Indledningsordene i 2den Del siger, »som Tilskuer ansaae den hele Kjæde af Forandringer, som gik for sig i den Fødendes Legeme«, og i Overensstemmelse hermed ret malerisk skildrer den normale Fødsel, lyder Beskrivelsen af Fødselens sidste Fase saa: »Baghovedet stødte an mod Buen under Isbenet og rullede frem under den, ligesom omkring en fast Punkt, hvorved Fosteret, som tilforn vendte Ansigtet ned, fremførtes kneisende igjennem Moderskeden med en synderlig Fart og grusom Smerte, langt ud fra den Fødendes Legeme«. Det synes jo snarere at have været en Partus præcipitatus, der her skildres som Typen for en normal Fødsel, og det kan vel forklare, at Rotationen af Hovedet efter dets Fødsel har unddraget sig Opmærksomheden. Beskrivelsen af det nedadvendte og derpaa knejsende Ansigt leder vel nærmest til den Formodning, at Skulderbredden antages passere paatværs i Bækkenudgangen, hvad der

synes at bekræftes ved hans Udtalelse i Disputatsen¹⁸⁾ 7 Aar senere. I sin Argumentation for Issens Indtræden i Bækkenets Skraavidde, fordi denne er den største, afviser han Modstanderes Indvending, at dette sidste, Skraaviddens Overvægt, kun skulde have Betydning for de brede Skuldre, med den Bemærkning, at Skuldrene er bløde og sammentrykkelige og derfor ikke kræve saa stor en Diameter, desuden, føjes der til, gaar de jo gennem underste Bækkenaabning mellem Tubera ischii, hvor Diameteren ikke er større, end Conj. vera i øverste Aabning. Om han nu ogsaa fastholdt denne Opfattelse senere i de Arbejder, Jordemoderbøgerne, der kom efter Bangs Disputats, er ikke helt let at tyde, det synes dog ikke saa, men under alle Omstændigheder er det paafaldende saa lidt at spore nogen Paavirkning af Bang i Saxtorphs Lærebøger, forsaavidt der i disse savnes en klar Beskrivelse af Skuldrenes Passage ved den almindelige Issefødsel.

Under Fremstillingen af »Fødselshjælpen i Almindelighed« hedder det nemlig, omtrent enslydende i Lærebogen 1776 og i den sidste fra hans egen Haand, 1790, at naar efter Hovedets Fremkomst Kroppen ikke straks følger, »saa omfattes Hovedet paa Siderne med de flade Hænder, idet Pegefingerne lægges over Nakken og de andre under Hagen, og trækkes vaktende og lemfældig nedad imod Jorden«, hvad vel nærmest lader formode, at det er straks i Udtrædningsøjeblikket, naar Nakken er opadvendt, at der fattes saaledes om Hovedet og ikke lidt senere, naar det har drejet sig med Nakken sidevendt. At Saxtorph, ligesom sin Lærer, krævede Skuldrenes Passage gennem en af øverste Bækkenaabnings større Diametre, fremgaar af hans Forskrift for Hjælpen ved den »haarde og besværlige Fødsel«, hvor der raades til, hvis Skuldrene ligger mellem Isbenet og Korsbenet, i Diam. ant. post. altsaa, da manuelt eller med en enkelt Tangarm at dreje den bagtil vendte Skulder hen i Siden af Bækkenet, og naar han, hvad underste Bækkenaabning angaar, som Hindring for Skuldrenes Fødsel nævner Skuldrenes Leje mellem Sædebenene og vil afhjælpe dette ved at dreje dem »om i den underste Aabnings største Vidde«, da er der vel ikke Tvivl om, at han har den rette Forstaaelse af Skulderfødsels Mekanisme, men den kommer meget uklart til Orde i hans Fremstilling, og under alle Omstændigheder lagde han tilsyneladende ikke megen Vægt paa i Ledelsen af Fødslen her at følge den af Naturen anviste Vej. Han synes jo nemlig saare lidt at have foreskrevet et »festina lente«, naar Hovedet var født, men straks iværksat Fremtrækningen af Kroppen, i

paafaldende Modsætning til Berger, der i sine »Spørsmåle«, som Svaret til § 99, Sp. 32 viser, lærte, at »det i en fuldstændig Fødsel er unyttigt og unødvendigt, at Jordmoderen efter Hovedets Fødsel hjælper den øvrige Krop igjennem Fødsels-Veyen«.

Ingen havde skarpere end Ch. White¹⁹⁾ (1773) indprentet det samme og dadlet det sædvanlige Hastværk her, der efter hans Mening ofte kompromitterede Udstødningen af Placenta og forhindrede Efterveer: »leave things to nature and in general she performs her work the best, without assistance«, og der synes iøvrigt ogsaa herhjemme i Saxtorphs Tid at have lydt Stemmer i lignende Retning, saaledes fra Chr. Elov. Mangor, der udelukkende havde faaet sin obstetriciske Uddannelse hos Berger. Som Landfysikus i Viborg udgav han 1779 en Lærebog²⁰⁾ for »Jordemødre som er langt fra vor talentfulde Jordemoder Lærers mundtlige Undervisning«, hvori det indprentes Jordemødrene ikke at haste med Kroppens Fremtrækning; naar Hovedet er født, kan man godt give lidt Tid, og hvis Hjælp bliver fornøden, skal hun »langsom fatte Hovedet, dreje det lidet, saa drejer Barnets Krop sig, at den ene Skulder kan vende lidt nedad og den anden opad og da vaklende, ganske sagte, dreje Hovedet med begge Hænder nedad mod Konens Rumpøben og Jorden«, hvilken Forskrift jo, om end ud fra forkerte Præmisses, forsaavidt han lader Kroppen følge Hovedets Drejning, tillige viser Forstaaelsen af Skulderbredens Passage gennem underste Bækkenaabning.

At Saxtorph iøvrigt i denne sin Mangel paa Passivitet overfor Skuldrenes og Kroppens Fødsel var i Overensstemmelse med den paa hans Tid raadende Praktik, er der ingen Tvivl om, som Baudelocque²¹⁾ sagde: »On est dans l'usage de l'extraire«, hvilken Regel han ogsaa selv fulgte, skønt han indrømmede, at det Hele kunde gaa ved Naturen.

Kan der saaledes næppe med Rette tillægges Saxtorph den Fortjeneste at have givet en udtømmende Forklaring af Fødselens Forløb in toto ved den regelmæssige, første Issestilling, maa det vel og beklages, at han, der, som Siebold siger, »var den tro Iagttagere af Naturens Love ved Fødselsarbejdet«, ikke naaede lidt videre, hvad andre Stillinger af Issen angaar. — I den Henseende maa man vel først lægge Mærke til, at han blandt Afvigelserne fra det normale tro holder fast ved Stillingen af Fosterhovedet, hvor Pilsømmen korresponderer med Længdevidden i øverste Bækkenaabning, og Ansigtet enten vender mod Os sacrum

eller mod Symfyssen. Hypotesen om denne Stilling, der iøvrigt ogsaa overførtes paa Ansigtspådslen, spiller overalt ind i hans Arbejder, fra Disputatsen til Jordemoderbøgerne og Forelæsningerne fra allersidste Aar og figurerer blandt Aarsagerne til den »haarde, besværlige« eller »umulige, forkeerte Fødsel«, alt efter som den mod Isbenet eller mod Korsbenet vendende Del af Hovedet først synker ned.

Muligt vel, at Saxtorph har beholdt denne Stilling som Arve-gods fra Levret, om ikke just fra hans mundtlige Undervisning (s. o.), men Ingen har egentlig haft rigtig Tro til den. Solayrès, blandt hvis 6 Stillinger af Issen den klassificeres som 1ste og 2den (eftersom Nakken er fortil eller bagtil vendt), kalder den meget sjældnen, og han fik Skyld for at have beholdt den af Veneration mod Levret; Baudelocque, der rangerer den som 3die og 6te Position, men blandt c. 10,000 Observationer i 8 Aar kun saa 2 Tilfælde af den første og 1 af den sidste Art, skal efter Lachapelles Mening kun have beholdt den for Solayrès Skyld (!), og nævnte Dame har aldrig følt sliG Stilling af Issen og tager ikke i Betænkning at kalde den »purement imaginaire«. Det var den vel egentlig ogsaa for Baudelocque efter hans Udtalelser at dømme allerede 1775 i 1ste UdG. af Jordemoderbogen, saa meget besynderligere derfor at se Saxtorph ufortrøden til det sidste klassificere den blandt andre mer eller mindre hyppigt forekommende Uregelmæssighed under Fødslen.

For Saxtorph var det jo et Dogme, at Hovedets Oval maatte passe til Bækkenindgangens Ovaler paa den Maade, at Panden laa i disses bagerste, smallere Hjørne, Baghovedet fortil i det bredere, heri saa han Betingelsen for et normalt Forløb af Issefødslen. Ligger Panden fortil i Ovalen, er der ikke den tilbørlige Kongruens mellem Hoved og Bækken. Af de tre Eventualiteter, han her (i Disputatsen) opstiller for Fødselens Forløb, fører de to, Issens eller Pandens Nedsynken, til en haard Fødsel, Baghovedets til en umulig; dets eventuelle Rotation langs Bækkensidevæggen til Buen under Isbenet, det lovbestemte Forløb af 2den Issefødsel med Ryg bagtil, øjnedes altsaa ikke.

Dette Fejlsyn delte ganske vist Saxtorph med sin Samtids Koryphæer, og han beretter intetsteds noget om, at han, som Enkelte af disse, har iagttaget Nakkens Rotation fortil. Ikke mindst haandgribeligt saaledes Smellie, der refererer²²⁾ et Tilfælde fra de første Aars Praksis i London (1744), hvor en anden Akkoucheur forud havde prøvet Slingen og derpaa Vending, men

Smellie ekspekterede og saa Drejningen af Forhovedet bagtil mod Os sacrum*). Han tog dog ikke deraf Anledning til at følge denne Naturens Anvisning og opgive sin vante Udvej, manuelt eller instrumentelt at dreje Hovedet, og, hvor dette ikke var muligt, gøre Vending, saa lidt som Baudelocque, der (i Overensstemmelse med sin Lærer Solayrès) indrømmer, at det i højre eller venstre udhulede Bækkenhjørne staaende Baghoved (hans 4de og 5te Position) undertiden drejer sig fortil, »de sorte que tout se passe alors comme dans les meilleures positions du sommet²³⁾, men, føjer han andet Steds²⁴⁾ til — det sker saa sjældent, at det ikke kan blive til Gavn for de Fødende, saa at Reglen ogsaa for ham maatte blive at dreje Baghovedet fortil ved Kunst.

Overfor denne Undervurdering af, hvad Naturen selv formaar under Fødselsarbejdet, har det sin Interesse, ikke mindst naar Talen er om Smellie, at nævne hans Fælle og Rival, William Hunter, hvis Fremstilling af Fødselslæren vi ganske vist hidtil kun kender i Brudstykker**), som anden Haands Referat gennem Manuskripter, der stammer fra Tilhørere ved hans Forelæsninger. Fra et saadant***) kunde jeg finde Anledning til i denne Sam-

*) Varnier har derfor ikke Ret, naar han (l. c. P. 152) om den af ham saa højt skattede Smellie bemærker, at denne intet Steds taler om at have set spontan Rotation af Nakken fortil ved Stillingen »occipito sacrée«, og derfor proponerede altid at gøre Drejningen ved Hjælp af Tangen.

**) Saaledes har Merriman, der var Læge ved Middlesex Hospital, til sin »Synopsis of various kinds of diffic. parturit«. Lond. 1814 (oversat af Kilian 1826) føjet Noter fra et Hunter Manuskript, der var i hans Besiddelse. — Ægt-heden af de 1783 i London under Hunters Navn udgivne »Lectures on the gravid Uterus a. midwifery« (i tysk Overs. Leipz. 1795) betvivles derimod af Siebold, som allerede tidligere af F. B. Oslanders Elev C. E. Fischer, der efter Selvstudium har skildret den engelske Fødselshjælp i Slutningen af 18de Aarh. (Bemerk. über d. engl. Gebh., Göttingen 1797).

***) Manuskriptet, der findes i Fødselsst.s Bibl., er uden Aarstal, men da Hunter ender med at tilbyde at demonstrere sine anatomiske Tavler med den Bemærkning, at han er i Færd med at udgive disse, falder Tidspunktet jo i hvert Fald før 1774, da de forelaa færdige. — Ejendommelige er Slutningsordene: »I have now finished 20 years of Lectures, however as I presume I am still approved off. I propose 20 years more to begin next October and after this is over I propose to settle in the world and take to me a wife« (!), og ikke mindre paafaldende maa det vel synes, at Hunter overalt i Forelæsningerne, hvor han refererer Tilfælde fra Praksis, Møder med andre Kolleger etc., taler i 1ste Person.

Det kunde vække den Tro, at Manuskriptet stammede fra Hunters egen Haand. — I sit Foredrag ved Harvey Mindefesten 13/4 1876 i Edinburgh (The Harveian Adress 13. Apr. 1876: On the life of Will. Hunter, Edinb. med Journ.

menhæng at citere Følgende: »Suppose the child's head be ill placed, that instead of the occiput and vertex presenting we have the Forehead, and the Face instead of being placed backwards is placed forwards. In this case I do not turn the head round in order to deliver but 19 times out of 20 I leave it to itself to come as it will . . . perhaps she may be 2 or 3 hours longer in labour but give time and the child will be born alive . . . on the other hand if you attempt with the Forceps to turn the head one way or the other, you will probably kill the child and hurt, if not rupture the uterus«.

Desværre giver Hunter os jo ingen Besked om, hvorledes han da saa Hovedet træde ud under denne forstandige Passivitet, men sammenholdt med andre Felter i Fødselshjælpen, hvor han hævdede samme Standpunkt, i videst mulig Udstrækning at lade Naturen raade, var det maaske ikke saa uberettiget, at M. Duncan ved nedenfor nævnte Lejlighed udtalte om Hunter, at han i Historien burde sidestilles Boër.

Gav Saxtorph altsaa ikke noget Bidrag til en rigtigere Forstaaelse af Fødselsforløbet ved den regelmæssige 2den Issestilling, hvad det jo først adskillige Aar efter hans Tid var forbeholdt F. C. Nægele (1819) at stille klart frem, blev hans Opfattelse af Ansigtstilstanden vel end mindre skikket til at lede Behandlingen af denne ind i et heldigere Spor. Dette er en Be-

XXI, P. 1061) omtalte Math. Duncan, at der her i Colleg. of phys.s Bibl. fandtes to komplette Bind Manuskriptnoter til Hunters Forelæsninger, og tilføjer i den Anledning: »his views and even his words, are frequently quoted, and in my opinion without due caution, for none of us who are teachers would confide the accurate statement of our sayings to tradition through the pens of students«.

Heraf tog jeg Anledning til at konferere med Dr. Ballantyne i Edinburgh for at erfare mulig Overensstemmelse mellem vort obstetriciske Hunter Manuskript og de i Edinburgh værende. Resultatet var, at der i nævnte Bibl. findes 3 Folio-manuskript Noter til Hunters Forelæsninger over Anatomi, Kirurgi og Obstetrik, og at det sidste sluttede ganske paa samme humoristiske Maade som vort, samt overalt talte i 1ste Person, Singularis eller Pluralis, og ligeledes i næstsidste Slutningsparagraf stillede Demonstration af de delvis færdige Tavler i Udsigt. De synes altsaa samtidige. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Manuskriptets direkte Oprindelse fra Hunters Haand gjorde Ballantyne opmærksom paa, at han havde i sin Besiddelse et Studentermanuskript stammende fra 1747 over forskellige Universitetsfag, hvor der ofte taltes i 1ste Person, skønt det var Professorens Ord, der gengaves. Hvor der derimod som her overalt taltes i 1ste Person, mente han, nogen Sandsynlighed talte for Hunters eget Værk, men absolut Bevis er det jo ikke.

brejdelse, for hvilken Saxtorph ikke ganske kan frikendes, dels i Betragtning af hans Stilling som Leder af en stor Fødselsstiftelse, dels under Hensyn til, at der jo allerede paa den Tid havde hævet sig vægtige Stemmer for den Anskuelse, at Ansigt-fødslen kun var at betragte som en sjælden Art af naturlig Fødsel, der i sin Helhed kunde overlades til Naturen. Her tænkes vel ikke paa Paul Portal og Joh. v. Hoorn, hvis klare Udtalelser i saa Henseende jo nærmest kun blev en Røst i Ørken, men Deleurye (1770), der officielt optraadte som Lærer faa Aar efter, at Saxtorph var i Paris, og senere Wienserskolens Repræsentanter Zeller (1789) og fornemmelig Boër (1793) havde jo ikke mindre indtrængende taget Ordet for denne Opfattelse.

Dog ogsaa fra nærmere Hold var nu denne Lære blevet stillet Saxtorph for Øje. Den ansete svenske Fødselshjælper Jonas Gistrén havde 1793 Lejlighed til at iagttage en Ansigtfødsel i Carlanders Praksis, der paa det Tidspunkt var Adjunkt ved Fødselsstiftelsen i Stockholm. Hos en 40aarig Primipara stillede Ansigtet sig i Skraaviddet med Hagen bagtil tilhøjre. Ved ikke udvidet Modermund gjordes mislykkede Vendingsforsøg først af Jordemoderen, derpaa af Carlander. Gistrén raadede til, efter Baudelocque, med en Tangarm at bringe Nakken frem, men Veeerne begyndte at dreje Hovedet modsat. Den anden Tangarm lagdes an »for at hindre denne Naturens Gang, som syntes mig ret ubekvem« (!), men forgæves, Veeerne pressede snart Hagen lige ned under Arcus pubis, og Barnet fødtes! Dette Tilfælde, siger Carlander, »gav mig Anledning til bedre at iagttage Naturen, hvad jeg ved senere Ansigtfødsler fik Nytte af«, og det gav endvidere Anledning til en interessant Artikel af Gistrén, der ikke kom frem paa Tryk i Sverig, men blev publiceret i dansk Oversættelse i »Phys. oecon. med. chir. Bibl.« Bd. 9, 1796, ved C. G. Rafn, hvem han havde overgivet Manuskriptet med følgende Ord: »Inderlig længes jeg efter at se disse Anmærkninger, som jeg med Dig, min gode Rafn, sender over Havet, bestyrkede og med Held anvendte i Dit Fødeland. Jeg forudser, at det vil falde vanskeligt og fordre lang Tid, inden man forlader en Praktik, som Fordomme har hævdet. Men Danmark ejer mangen oplyst Læge, maaske en vil tage sig dette ad notam og Tak da fordi Du aftvang mig disse Blade, som Pullet alt i nogle Aar gemte«. — Gistréns Afhandling giver en mønsterværdig Fremstilling af Ansigtfødselens Forløb; korrekt udvikles, hvorledes og hvorfor Hagen, naar den er bagtil vendt, maa rotere fortil under Arcus infrapub. for at komme fri,

og at Fødselsmekanismen ved Ansigtsstilling er lige saa let og naturlig, som hvor Baghovedet byder sig for, hvilket Synspunkt altsaa maa være det ledende for Fødselshjælperen.

Det har sin Interesse overfor Carlanders Observation at stille en ret analog fra en anden svensk Fødselshjælperes Praksis, ogsaa en Samtidig af Saxtorph, Livkirurgen Herman Schützererantz, der ikke drog nogen fornuftig Lære af sin. Han refererer i »Märkvärdige Händelser i Förlossnings-Vetenskapen« (1785) en Ansigtsfødsel (Aaret nævnes ikke), hvor Hagen vendte bagtil og var saa nedpresset, at der hverken med Fingre eller Veçtis kunde udrettes noget. Han smurte da blot med Smør, trykkede nu og da Hagen op, men det fødtes »efter et Par Timer med Ansigtet først« (hvorledes siges ikke nærmere). Schützererantz ledsager sin Kasuistik med »Anmærkninger«; i den hertil knyttede hævdes, at Vending havde været det rette Middel, som ogsaa naar Hagen er sidevendt; er den fortil, vil han ved levende Barn føre Haanden op mod Panden og faa Hovedet ned i ret Stilling, ved dødt Barn trække frem med en Finger i Munden. Trods det, at han altsaa har set en Ansigtsstilling med Hagen bagtil gaa ved Naturen, vil han aldrig lade dette ske!

Ganske vist var det mod Slutningen af Saxtorphs Tid, at der saaledes i vor egen Literatur for første Gang blev gjort et Forsøg paa at ændre Fortidens vrang Anskuelse om et saa kapitalt Punkt i Fødselslæren, og deraf kunde vel forklares, at Saxtorph ikke selv har efterladt noget Vidnesbyrd om at have taget sig den ny Lære og specielt Gistréns Vink i den Henseende ad notam. Sandsynligheden for, at saadant ikke fandt Sted, er dog ret stor, forsaavidt der hos hans Efterfølger, Sønnen, heller ikke i dette Punkt findes nogen synderlig Afvigelse fra Faderens Doktriner. Disse kom første Gang til Orde i Disputatsen, her jo sikkert kun støttede til ringe personlig Erfaring, men ændredes ikke i senere Fremstillinger, hverken i Jordemoderbøgerne eller i hans Forelæsninger, efter Manuskripterne til disse at dømme. Af de tre Variationer, som M. Saxtorph opstiller: Hagen vendende bagtil, til Siden eller fortil, betinger de to første afgjort en ved Naturens Hjælp umulig Fødsel, kun for den sidste, Ansigtsstilling med fortil vendt Hage, indrømmes Mulighed for spontan Fødsel, men under stor Vanskelighed, og i Disputatsen henholder han sig i saa Henseende til, hvad Smellie har set, medens der hverken her eller senere tales om egen Observation af saadant. Nogen nærmere Fremstilling af Ansigtsfødslen, hvad Forløb og navnlig Diagnose

angaar, savnes egentlig ganske i Lærebøgerne for Jordemødre, den figurerer her væsentlig kun blandt Indikationerne for Vending, særlig da hvor Hagen er side- eller bagtilvendt. Kun i »Anmærkningerne« til de 6 anatomiske Tavler for Jordemødre bliver Sagen en lille Smule anskueliggjort for disse, men paafaldende er det ogsaa her at se Saxtorph, den tro Forkæmper for Læren om Pilesømmens skraa Indtræden i Bækkenet ved regelmæssig Issefødsel, fastholde Stillingen af Ansigtets Længdelinie i Bækkenindgangens Længdevidde og ganske forbigaa Ansigtets Indtræden i Skraa-vidden.

Selvfølgelig er der hos Saxtorph ikke Tale om en nærmere Skildring af Fødselens Forløb ved F o r i s s e - og P a n d e s t i l l i n g, men om hans Observation af begge giver dog Journalmaterialet Vink. Saaledes noteres ved en Fødsel $\frac{6}{3}$ 1781: »Hovedets største Længde var ved Indkomsten indpresset i Bækkenets øverste mindste Vidde, den store Fontenelle fandtes foran under Isbenet og fødtes saaledes med Ansigtet opad. Issen var ganske tilspidset, mellem Panden og Baghovedet knap $3\frac{1}{2}$ ». — Med smukt Resultat tyedes til Vending i følgende Tilfælde af Pandestilling, sandsynligvis ved snævert Bækken: »Først 12 Timer efter Ankomsten ($\frac{26}{12}$ 1777) kunde Leyei erkjendes, da Modermunden var saa stor aaben som en 15 Skilling. Pilesømmen løb paa tværs, men den forreste Fontenelle følte midt i Bækkenet og den bageste kunde ey erfares. Da Modermunden aabnedes mere, blev Tangen indprættet i den høire Side af Bækkenet, saaledes at jeg kunde finde det ene Øie«. Der gjordes Vending, og Barnet var levende. — Ved en poliklinisk Fødsel 1789, hvor, saavidt Referatet tillader at dømme, det ogsaa drejede sig om en Pandestilling, brugtes Tang. Tilfældet skal senere nærmere omtales, idet Saxtorph her tyede til skraa Anlæggelse af Tangen. —

Heller ikke for U n d e r k r o p s f ø d s l e n finder Saxtorph Anledning til at tage Afstand fra de paa hans Tid raadende Anskuelser. Den regnedes til de »haarde og besværlige Fødsler«, forsaavidt altsaa den ikke burde overlades til Naturen, men krævede Indgreb, nemlig Nedledning af Foden — hvad jo hos Saxtorph gik ind under Vending — hvis det var en ufuldstændig Fodstilling, og af begge Fødder, hvis det var en Sædestilling, thi »man maa ikke lade Barnet fødes dobbelt«²⁶).

Allerede hos Berger havde jo Saxtorph lært dette, om end denne indrømmede Sædefødselens spontane Forløb hos Multiparæ

ved lille Barn og rummeligt Bækken, og yderligere er han vel blevet bestyrket deri hos sine Lærere i Wien, Plenck og Lebmacher, men navnlig i Paris hos Levret. Der var jo, som tidligere bemærket, paa det Tidspunkt, Saxtorph besøgte Paris, andre Lærere her i Obstetrik foruden Levret, saaledes Petit, Pean, Solayrès etc., mulig ogsaa Deleurye allerede da gav privat Undervisning; om han har søgt nogen af disse, kan jeg ikke oplyse, ganske vist taler han²⁶⁾ med Anerkendelse om Deleurye som den af de franske Akkoucheurer, der bedst havde opfattet Fødselsmekanismen ved Issestilling, men Deleuryes noksaa fortjenstfulde Lære (1770), at Sædefødslen burde overlades til Naturen, har i hvert Fald ikke sat Spor hos Saxtorph, saalidt som de senere i Tiden med større Eftertryk om samme Emne publicerede Meddelelser fra Boër. Det var jo desværre i de Tider ikke Skik og Brug, at Indehaverne af de høje Lægestillinger drog udenlands for at berige deres Erfaringer ved Besøg i fremmede Kliniker, det var forbeholdt de unge, til slige Poster aspirerende Mænd; var Maalet naaet, blev de hjemme. Man kan i den Henseende beklage, at det samme var Tilfældet med Saxtorph, at hans lange Studieophold i Wien faldt paa en Tid, hvor ny frugtbringende Impulser næppe skulde møde ham her, hvad sikkert vilde have været Tilfældet ved et senere Besøg i den ny Wiener Fødselsstiftelse under Boërs Ægide. Dog, naar Talen er om Boër som Foregangsmand i Læren om Underkropfødselns naturlige Forløb, kan jeg heller ikke her undlade at nævne Will. Hunter som en nuomstunder lidet paagtet Pionér i samme Retning. Efter det ovennævnte (P. 177) Merri-manske Manuskript meddelte Hunter (Forelæsningen skulde være holdt 1768) sine Tilhørere, at han ogsaa en Tid havde fulgt Metoden at løfte Sædet og hente Fødderne ned, men opgav det, da næsten alle Børn gik tabt for ham, og overlod derfor senere Sædefødslen til Naturen. I vort Manuskript er hans Udtalelser om Sædefødselns Fortrin fremfor Fodfødslen nok saa betegnende: »The Rools laid down in Books in this case is to pass along the childs side when the labour is advanced and push the child up again into the pelvis, then endeavour to get hold of the feet and try to bring them down gradually and deliver so, but this is a bad practise«. Altsaa han lader Sædet komme, som det vil, med det korrekte Motiv, at selv om det er en voluminøs Masse, forbereder det saameget bedre Vejen for Hovedet. Er det en Fodfødsel, »we must take it as it offers, but if by a wish I could put the feet up again, I would . . . A great deal of mischief may

become by bringing down the feet, and if I should bring them down by the word of mouth, I would not do it«.

I den stærkt detaillerede Rubricering af de forskellige Stillinger, Fosteret kan indtage, naar Saxtorph vel ikke Baudelocques 92 Variationer, dem Lachapelle reducerede til 22, men han gør dog i Jordemoderbøgerne, hvor han behandler de Maader, hvorpaa Kroppen ved Tvær- eller Skraaleje kan byde sig for, et godt Tilløb i samme Retning, idet enhver af de 10 Stillinger, han her nævner (Bryst, Bug, Ryg, Aksil, Skulder, Hals o. s. v.) igen deles i 4 Underafdelinger, eftersom Hovedet vender fortil, bagtil eller til en af Siderne i Livmoderen, hvorved faas 40 Muligheder, der jo alle hører ind under »den umulige og forkerte Fødselshandling«, som kræver Vending. Muligheden af et spontant Fødselsforløb ved Skraaleje, *Evolutio spontanea*, taler Saxtorph ikke om i sine Lærebøger og har næppe selv iagttaget saadant, selv om Lejligheden dertil en Gang var ham nær.

Allerede i Disputatsen hentyder han til en saadan Observation herhjemme. Efter at have drøftet Vekselforholdet mellem Bækken og Fosterhoved og deraf flydende Uregelmæssigheder under Fødslen, slutter han med den rigtige Bemærkning, at Fødselens Vanskelighed eller Umulighed maa bedømmes efter mange samvirkende Momenter og tilføjer: »Hvem skulde tro, at et Barn med forliggende, nedtrængt Skulder og fremfalden Arm kunde fødes ved Naturen, og dog har Berger og Heuermann set sligt Tilfælde«²⁷). Berger har selv ikke berettet nærmere om dette Tilfælde, og i Heuermanns Skrifter har jeg forgæves søgt det omtalt; hvis det passerede før 1764, har Traditionen derom i hvert Fald ikke gjort sig gældende i Fødselsstiftelsen, hvor et i November d. A. forefaldende Tilfælde af Skraaleje ved en Abort viste, at man ikke regnede paa Muligheden af en *Evolutio spontanea*. Den paagældende Fødsel er refereret af F. V. P. Fabricius, hvis Optegnelse²⁸) er følgende:

»Vandet var gaaet og den lille venstre Arm af et 6 Maaneders Foster laa udenfor Vagina. Modermunden omsnørede Skulderne fast, Jordemoderen forsøgte Vending, men det var hende ikke muligt at indføre Haanden, hvorover hun fortvivlede og sendte Bud efter Hr. Hempel, hvorefter jeg ogsaa kom til. Vi fandt Situationen som nævnt. Hempel forsøgte Vending og var saa heldig, skjøndt han ikke kunde bringe Haanden ind i Moderen, dog at naae med Fingren til den ene Knæhas og fik Benet ned, hvorpaa det andet ved lempeligt Træk fulgte. Hovedet omsluttedes saa fast af Modermunden, at det først efter gjentagne Traktioner og Dreininger lykkedes at faa det frem«.

Nogle Aar senere, 1777, var Saxtorph selv til Stede ved en Fødsel, der afsluttedes ved *Evolutio spontanea*, skøndt han rigtig nok ikke blev Øjenvidne til det sidste. Tilfældet, der er det første nærmere beskrevne af den Art hos os*), blev observeret af Saxtorphs daværende Elev Philip Rogert, den senere Landfysikus i Viborg (s. P. 86), som har berettet derom i det med. Selsk.s Skrifter²⁹). Han kaldtes til en 3die Gang Fødende, der lavede til Fødsel i 7de Maaned, Vandet var gaaet 2 Dage forud, Jordemoderen havde ikke kunnet fuldføre Vending, men sandsynlig i Stedet for Fod faaet Armen ned, der nu laa fremme i den stærkt sammensnørede Moderhals. Hvert Forsøg paa at trænge op gennem denne mislykkedes for Rogert, og eneste Udvej syntes Embryotomi, men der var om Morgenen mærket Liv hos Fosteret, og Operationen vilde blive vanskelig, da kun Aksillen var tilgængelig. Om Eftermiddagen tilkaldtes Saxtorph, der ogsaa skønnede, at Vendingsforsøg var forgæves, og Embryotomi vanskelig. Efter Aareladning var om Aftenen indtraadt en glædelig Forandring. Værne havde udvidet Orificium, og Fosteret fyldte hele Bækkenet, »men paa en mærkelig Maade, der vel ikke lod haabe spontan Fødsel men aabnede et større og bedre Felt for operativt Indgreb«, idet Toraks og Abdomen var presset ned i Bækkenet, krummet mod Forfladen af Moderen, da pludselig en stærk Ve skød Fosteret ud, idet Rogert kun hjalp lidt til med Fingeren i Lysken. Barnet vejede 3 Pd.

Som Schönberg³⁰), der ogsaa detailleret omtaler Tilfældet, med Rette bemærker, synes Saxtorph ikke at have skænket denne sin Elevs Iagttagelse synderlig Opmærksomhed, idet han, som sagt, ikke fandt Anledning til for Jordemødrene at berøre Skulderfødselsens Mulighed, ej heller efter at Denman**) 1783 havde

*) John Burns Angivelse, at Joh. Henr. Schönheyder, Søn af den i Aarhundredets Midte bekendte københavnske Fødselshjælper J. F. G. Schönheyder, var den, der overhovedet først havde iagttaget *Evol. spont.*, staar, som Schönberg har bemærket, næppe sikkert til Troende. Fødslen, der fandt Sted 1774, beskrevs i »Acta soc. med. H. 1779« sammen med et Par andre »*Exempla sanationis improvisae*«. En Arm laa frem ved Siden af Hovedet; efter forgæves Forsøg paa Vending forlod Schönheyder Kønen, der næste Dag uden Hjælp og uden Vidner fødte et dødt Barn.

**) I den herhjemme næppe kendte »Lond. med. Journal«, men Denmans Meddelelse fremkom i Oversættelse i »*Journ. f. Geburtshelfer*«, Frankf. u. Leipz. 1787, 1. Bd., P. 112, sidestillet en Oversættelse af M. Saxtorphs Afhandling om Rupt. uteri in gravidit. (fra *Act. reg. soc. med. H. 1783*, vol. I), endvidere i *Journ. de Méd., Chir., Pharm.*, Paris 1785, Avril, P. 502 og Sept., P. 79.

publiceret sine Iagttagelser herom. I Forelæsningsmanuskripterne har jeg lige saa lidt fundet nogen Hentydning til Evol. spontanea efter hans egen eller andres Erfaring, kun i »Notesamlingen« nævnes et Sted (hvor Papiret bærer Vandmærket 1798) under Embryotomi, at Denman ved smaa Børn havde iagttaget Selvudvikling. Fra en vis Side set beklagede Schönberg, at Matth. Saxtorph foreholdt de danske Jordemødre Kendskab til Selvudviklingens Mulighed ved Skraaleje, navnlig da hans Efterfølger fulgte samme Spor i sine Udgaver af Faderens Lærebøger, og disse blev brugt i Norge lige til 1840, da Fayes Lærebog udkom. Thi for Jordemødre i Norges vidtstrakte Egne, hvor Lægehjælp særlig længere tilbage i Tiden var vanskelig tilgængelig, kunde der, som Schönberg fremhæver, indtræffe Situationer, hvor Kendskab til Muligheden for Skulderfødsels Afslutning ved Naturens egen Hjælp ikke var uden Betydning, og han lader til Dels den samme Anke gælde svenske Forhold, idet P. G. Cederschjöld, der var Elev af J. S. Saxtorph, i sin Lærebog fra 1822, der i et halvt Aarhundrede var Rettesnor i Sverrig, ogsaa lod Selvudviklingen uomtalt, hvad der maaske her fik noget mindre Betydning i Betragtning af den de svenske Jordemødre givne Ret til at bruge skarpe Instrumenter.

SJETTE AFSNIT.

Det patologiske Bækken. — Vidtløftig Klassifikation af de enkelte Bækkendiametres Anomalier. — Det flade Bækken. — Korrekt Observation af Fosterhovedets forskellige Indstillinger ved Passagen gennem dette. — Undervurdering af Bækkenmaaling. — Ruptura uteri. — Truende Bristning (Crantz, A. Douglas). — Vending ved indtraadt Ruptur. — Gastrotomi. — Ruptura uteri in graviditate. — Inkomplet Ruptur. — Obliquitas uteri. — Form- ikke Leje-forandring. — Retroflexio uteri gravidi. — Tidligste Meddelelser herom. — Saxtorphs Kasuistik. — Tidens manglende Forstaaelse af Komplikationen.

Efter i Hovedtrækkene at have gennemgaaet Saxtorphs Opfattelse af de fra den normale Issefødsel afvigende Fosterstillinger vil vi gaa over til at betragte hans Standpunkt i Læren om de forskellige Komplikationer under Fødslen og i den Henseende først vælge det **p a t o l o g i s k e B æ k k e n**.

Blandt de trykte Arbejder er det egentlig kun i Disputatsen, at der ofres Bækkenanomalierne en nærmere Omtale, thi, som rimeligt er, har han i Jordemoderbøgerne kun ganske kursorisk berørt Forsnævringen i øverste og underste Bækkenaabning. Det er derfor sikkert kun det førstnævnte Skrift, Siebold sigter til, naar han om, hvad Saxtorph her har præsteret, udtaler¹⁾: Er-schöpfend und dem Borne der reichsten Erfahrung entnommen sind die Einzelheiten des zu engen Beckens geschildert«, en Dom, der dog uden Tvivl skyder ganske over Maalet. Om rig personlig Erfaring kunde der jo paa det Tidspunkt, hvor Saxtorph dog endnu herhjemme og i Udlandet kun havde spillet Lærlingens Rolle, ikke godt være Tale, og allermindst paa et saa specielt Om-raade. Og deraf bærer Fremstillingen vel ogsaa nærmest Præg, idet den i Hovedpunkterne støtter sig til, hvad Deventer, Levret og Roederer her havde givet, men i den videre Udpensling af Emnet har Saxtorp indladt sig paa en skematisk Opsummering af alle tænkelige Afvigelser fra Normen for hver enkelt Diameters Vedkommende i de forskellige Bækkenrum, og denne rent spekulative Konstruktion af alle de Muligheder, der kan betinge et for lille eller for stort Maal af hver enkelt blandt Bækkenets mange Diametre giver i sin Vidtløftighed et forvirrende Totalbillede, hvorved Skildringen af de enkelte Hovedformer af det snævre Bækken kommer til at træde stærkt i Skygge. I den Henseende undgik da M. Saxtorph heller ikke senere i Tiden en skarp Kritik fra saa kompetente Dommeres Side som Michaelis og Litzmann, af hvilke den første²⁾, ganske modsat Siebolds Dom, betegner Saxtorphs Slutninger som »nicht der Erfahrung, sondern der Spekulation entnommen«, træffer han undertiden det rette, siger Michaelis, »so verliert sich dieses unter so vielem Hypothetischen, dass nur derjenige das wahre herausfinden wird, der es schon anderweitig erkannt hat«, en Dom, som Litzmann³⁾ ganske tiltræder.

Det var nu ogsaa kun i Dissertationen, at Saxtorph fulgte denne Vej i Fremstillingen af Bækkenets patologiske Forhold, som han iøvrigt ellers ikke har behandlet i andre Arbejder af mere videnskabeligt Tilsnit, medmindre hertil tør henregnes en Afhandling⁴⁾ af den medicinske Studerende Marcus Wöldike Kall*), der forsvaredes 5. Dec. 1778 i det af Saxtorph sammen med Tode og Callisen stiftede Disputerselskab, under førstnævntes

* Senere prakt. Læge i Roskilde, † 1817.

Styrelse, hvad vel rimeligt nok er ensbetydende med dennes væsentlige Andel i Arbejdet. For det lille Afsnit af Bækkenlæren, som Afhandlingen omfatter, Fejlene i øverste Bækkenapertur, er Overensstemmelsen med de i Saxtorphs Disputats fremsatte Betragtninger ganske iøjnefaldende, men det fortjener at bemærkes, at der blandt Aarsagerne til Skraaavidens Formindskelse i øverste Apertur her nævnes en Vridning af Promontorium til Siden, hvorved Skraaaviddens formindskes i den modsatte Sidehalvdel af Bækkenet, et asymmetrisk skraat forsnævret Bækken altsaa, en Deformitet, hvortil jeg ikke noget Sted ellers har fundet Antydning hos Saxtorph*).

De Former af snævert Bækken, som han lidt nærmere gaar ind paa med den praktiske Fødselshjælp for Øje, indskrænker sig da saavel i Jordemoderbøgerne — her dog kun ganske kursorisk — som ogsaa i Forelæsningerne for Studerende til de i øverste og underste Apertur forsnævrede Bækkener. Det første er det flade, i Længdevidden mellem Promontorium og Isbenet forsnævrede Bækken, hvad enten Krydsbenet er rykket for langt frem, eller Isbenet er for fladt, dannende en for ringe Bue fortil, Pelvis complanata, eller endog indadtrængt, Pelvis comprimata, hvor Bækkenindgangen faar det liggende Ottetals Form. For den første Kategori stilles god Prognose, da de andre Diametre i øverste Aabning er uforandrede, og Længdevidden i underste Aabning er forøget; synker Baghovedet derfor ned, gaar det let ud, men Pelvis complanata og comprimata anses for langt betænkeligere, da Diam. obl. her ogsaa er formindsket, og Forøgelsen af Tværviddens derfor ikke til nogen Nytte, fordi det ved Sidekompressionen saa stærkt forlængede Hoved ikke kan sænke sig med Baghovedet og komme fri under Arcus, thi i permanent Tværstilling, siger Saxtorph, kan det ikke gaa ud af Bækkenet. Nogen nærmere Skitsering af Fødselsforløbet ellers ved det flade Bækken indlader han sig ikke paa; Hovedets Indtræden her i Tværstilling i øverste Aabning var jo en kendt Ting paa den Tid, ikke mindst gennem Smellies fortræffelige Tavle 28, den første Illustration af den Art, som ikke senere er gjort bedre. Trykspor paa Kraniet eller Forskydning af dets Knogler, der heller ikke var ukendt for Smellie, berøres ikke af Saxtorph i hvad han har efterladt os af trykte Arbejder, men Observationen af disse For-

**) Fraregnet den Bemærkning i Disputatsen (§ 18), at han i Udlandets anatomiske Musæer havde set flere Eksempler paa »misdannede, fordrejede Bækkener«.

hold, saavel som af den ved det flade Bækken typiske Indstilling af Fosterhovedet, var ikke undgaaet ham, hvad Optegnelserne i Fødselsprotokollerne bærer Vidne om, uden at han naturligvis her havde Forstaaelsen af en efter det mekaniske Misforhold heldig afpasset Akkomodation. Saaledes er noteret ved en Fødsel ^{17/11} 1779:

»Korsbenet meget indstaaende i Bækkenet og Buen af Isbenet skarpere end sædvanlig. Bækkenets Vidde blev af Hr. Prof. Saxtorph maalet og manglede en Tomme i den sædvanlige Vidde i øverste Aabning mellem Korsbenet og Isbenet. Baghovedet laa ey ved Skambenet i den venstre Side, men mere bagtil hen imod Hulheden, og kunde der ey føles uden et lidet Stykke af Pilesømmen, som løb henimod Korsbenets Forhøyning, men den bageste Fontenelle meget tydelig: jo mere det blev præsset paa den øverste Aabning af Bækkenet, jo mere blev den høire Sidedeel af Hovedet indpræsset i den øverste Aabning. Væerne blev mere svage, og Hovedet blev paa samme Sted staaende. Blev beljent af Prof. S. med Levrets Tang, var beljent paa samme Maade en Gang forhen af Prof. S.

En korrekt Iagttagelse altsaa af en »forreste Issebensstilling« (Asynclitismus ant.) ligesom i følgende Observation, ^{25/11} 1780, hvor buleformig Depression af bagerste Isseben er noteret:

»Korsbenet mere indstaaende end sædvanlig. Vandet gik sivende Natten mellem den 24de og 25de: Hovedet laa paatværs, dog laa Pilesømmen nærmere Korsbenets Forhøyelse end som midt i Bækkenet, saa at den ene Sidedeel af Hovedet laa mere over Bækkenet, og blev det andet Sidebeen af Korsbenets Forhøyning indtrykt under det andet, saa at det gjorde en stor Hulhed ind i Hovedet imod den venstre Udhuling i Bækkenet. Blev derfor vendt, saasnart Modermundens Aabning var som 1 Crone stor aaben«.

Eksempel endelig paa Iagttagelse af »bagerste Issebensstilling« (Asynclit. post.) var følgende (^{1/5} 1782):

»Korsbenets Forhøyning meget skarp indstaaende, mere end sædvanlig. Hovedet stod over Isbenet. Pilesømmen løb tæt ved den forreste Rand af Bækkenet, og blev Hovedet langsom præsset saaledes paatværs igennem den øverste Aabning, forandrede Løyet ordentlig i Hulheden, men blev dog længe staaende ved Udgangen af den underste Aabning. Fødslen langsom og besværlig«.

Forsnævring i underste Bækkenaabnings Længdevidde ved indad prominerende Spids af Krydsbenet, ved ubevægeligt Haleben, ved spidsvinklet Arcus infrapub., eller i Tværvidden ved indadtrængte Tubera ischii, er den anden Hovedgruppe af Bækkenfejl, der nævnes, men uden nærmere detailleret Redegørelse. Kun en enkelt Gang er, med Hensyn til Forsnævring i underste Bækkenapertur, i Journalen noteret: »Tubera ischii sibi invicem nimis appropinquantes«, men nøjere Angivelse af Forsnævringens Grad,

eller hvorledes den erkendtes, omtales ikke. Der blev i det paa-gældende Tilfælde (¹⁵/₂ 89) gjort Vending ved staaende Vand. —

I Jordemoderbøgerne giver Saxtorph ingen nærmere Vejledning i Diagnosen af Bækkenforsnævring; Jordemoderen »skal ved Undersøgelse erkende, om der er Bækkenfeil tilstede, og om disse ere betydelige«, men hvorledes denne Undersøgelse skal ske, forlyder der ikke noget om. Heller ikke i Forelæsningerne skænkes der B æ k k e n m a a l i n g e n synderlig Opmærksomhed eller Tiltro. I Manuskripterne til disse fra 1776 og 77 tales der ved Siden af den udvendige Palpation af Arcus pubis, Ossa ilei og ischii blot om »ved vaginal Exploration med en Finger at erkende, om Apert. super., infer. eller Hulheden har den rette Diameter, og gennem Rectum føle, om Os sacrum har den behørig Krumning, og om Halebenet er bevægeligt«. Journalmaterialet giver heller ikke nærmere Oplysning om, hvorledes de forholdsvis hyppigt forekommende Forsnævninger i øverste Bækkenaabning, der altid angaar Længdevidden, er erkendt, det hedder kun: »Korsbenets Forhøjning meget indstaaende i Bækkenet« eller »mere indstaaende end sædvanligt«, »Korsbenets Forhøjelse meget skarpt indstaaende« etc., kun ganske undtagelsesvis er Forsnævringens Grad nærmere angivet som: »den mindste Vidde i den øverste Bækkenaabning var 1 Tomme formindsket formedelst Korsbenets Fremstaaelse«.

Ganske vist kunde Saxtorph næppe heller paa det Tidspunkt støtte sig til en synderlig bedre manuel Bedømmelse hos andre Autores af Bækkendeformiteterne, blandt hvilke der vel særlig maa tænkes paa Levret og Smellie. Den første bragte jo overhovedet ikke nogen Klarhed i Bækkenlæren, og hvad det her berørte Punkt angaar, nøjedes han med at afgrænse Omraadet for Kejsersnit til de Tilfælde, hvor Akkoucheuren ikke kunde føre Haanden op gennem Bækkenet⁵⁾ eller i hvert Fald ikke føre den ud efter at have fattet om Foden*). Smellie faar ganske vist af Fasbender⁶⁾ Æren for først nærmere at have angivet den manuelle Maaling af Diagonalkonjugata, men strængt taget er det lidt for meget at lægge i hans Ord. I Hovedværket (»Treatise« etc.) tales der ikke om Bækkenmaaling, men i »Collect. of cases«⁷⁾ berører han

*) Det sidste, altsaa at Haanden er »fermée«, betones særligt i Manusk. til »Leçons particul.« Det vilde være farligt, siger i den Anledning Baudelocque, naar man ikke skulde have anden Regel at følge. Den stærkeste Haand kan gaa ind i et Bækken med Conj. vera paa 2¹/₄”, og en lille Haand ved 2”, men af 10,000 Børn vilde vel næppe et i saa Tilfælde komme levende ud.

i nogle Observationer (resp. 1742 og 1753) Diagnosen af det snævre Bækken eksempelvis med følgende Ord: »Jeg kunde med Spidsen af min Finger vanskelig naa fremspringende Kant af sidste Lændehvirvel og øverste Del af Krydsbenet, hvoraf jeg sluttede, at Bækkenet ikke var over $\frac{1}{2}$ " eller $\frac{3}{4}$ " snævrere end normalt«, og i en anden⁹⁾: »Jeg følte det (Promontorium) saa meget fremstaaende, at Rummet mellem samme og Skambuen kun var 3 Tommer«, altsaa som det synes, en rent approksimativ Vurdering, der ikke støtter sig til nogen egentlig Maaling. Saadan tales der heller ikke om i det, saavidt ses, eneste Eksempel¹⁰⁾ i Smellies Kasuistik paa et i nederste Aabning tværforsnævret Bækken, hvor Hovedet stod fast dybt i Bækkenet mellem »ischia which seemed remarkably near to one another«.

Et Skridt nærmere til en egentlig Maaling gik vel hans Elev Johnson¹¹⁾, der udmaalte sin Haand i 7 forskellige Stillinger af Tommelen og de øvrige Fingre, svarende til en Størrelse af »Conj. vera fra 4" og ned til $1\frac{1}{4}$ " , derpaa indførte Haanden mellem Promontorium og Symfysen og iagttog den Stilling, Fingrene maatte anbringes i for at faa Plads her, en kunstlet Metode, der næppe kunde ventes at faa praktisk Betydning. Dette skete jo sikkert nok først ved I. L. Baudelocque, der allerede 1775 i 1ste Udg. af Jordemoder Lærebogen beskrev Maalingen af Diagonalkonjugaten og Fradraget for at faa Conj. vera og samtidig gjorde Rede for sin Compas d'épaisseur til Bestemmelsen af det efter ham siden opkaldte udvendige Bækkenmaal*).

Efter hvad der kan dømmes, har Saxtorph ikke senere taget synderligt Hensyn til disse Fremskridt i Bækkenforsnævringernes Diagnose eller forstaaet at vurdere dem, thi i Forelæsningerne fra 1791—92 afvises al instrumentel Bækkenmaaling som den manuelle langt underlegen, men hvad den sidste angaar, indskrænker han sig ogsaa her for den indvendige Palpations Vedkommende til blot at udtale, »at Promontorium kan føles med en Finger,

*) Man kunde fristes til at opkaste det Spørgsmaal, om Opfindelsen var Baudelocques egen, eller om han skyldte andre Ideen. I sin Redegørelse for Undervisningsforholdene i Paris omkring Aarene 1769—70 indskyder Tolver, hvor han taler om Pean, denne spydige Bemærkning: »Naar jeg fortæller om den Messingkrumpasser til at maale Bækkenet, som han applicerer med Spidserne over Hofferne og derpaa over os sacrum og os pubis, er det vel nok til at karakterisere Mandens Dygtighed«. — Solayrès de Renhac, der jo var Baudelocques Lærer, skal have staaet Pean nær.

naar man er øvet«, og et andet Sted (»Notesamlingen«) vrager han Baudelocques saavel som Steins Pelvimeter.

Den ret stedmoderlige Omtale af Bækkenmaalingen, hvis Nøjagtighed Saxtorph overhovedet betvivlede*), forklares nu til Dels ved den ringe Vægt, han lagde paa de enkelte Diametres Beskaffenhed. Den ene Fejl i Bækkenet, siger han i Forelæsningerne 1791—92, kan saaledes bøde paa den anden, at Fødslen dog sker naturlig**). Thi ogsaa for det patologiske Bækken spiller de to »Ovaler« en væsentlig Rolle; Forholdet mellem dem og Hovedets Omfang er for ham det afgørende, som han et Sted (»Notesamlingen«) udtaler: »Diametrene i Bækkenets Aabning kan have deres tilbørlige Maal, uagtet det øverste Rum, hvor Hovedet skal gaa igjennem, er for snævert. Derudi begaae vi fleste Authores en Feyl, naar de bedømme Bækkenet alleene efter dets Diametre uden at see paa det ovale Rum«. Men da han jo ikke ellers kunde give Anvisning til at erkende et muligt Misforhold mellem »Ovalen« og Fosterhovedet, blev Bedømmelsen af Fødselns Vanskelighed eller Umulighed i givet Tilfælde ret problematisk. De Anskuelser, Saxtorph i saa Henseende lægger for Dagen, viser i hvert Fald, hvor mangelfuldt han vurderede Fosterhovedets Evne til at akkomodere sig efter Rumforholdene i Bækkenet, idet han kun indrømmede Muligheden af spontan Fødsel ved en Forsnævring af Conj. vera ned til $3\frac{1}{2}''$, under dette Maal maatte Tang eller anden Kunsthjælp til. —

Endnu skal, hvad Saxtorphs Forstaaelse af Bækkenanomalierne angaar, bemærkes, at han med Hensyn til Svulster i Bækkenet som Fødselshindring i Disputatsen¹²⁾ nævner Eksostoser eller andre haarde Svulster, udgaaende fra Krydsbenet eller Buen

*) Et Udtryk herfor kan vel ogsaa ses i hans Elev Gregor Timtschenkos Doktorafhandling (1780), der var bygget paa Iagttagelser fra vor Fødselsstiftelse, og blandt hvis afsluttende Theses Nr. XII lyder saa: »Mensura pelvis mathematica, nimis rigorosa in partu plus damni, quam utilitatis affert; natura quippe interdum regulas geometricas illudit.«

**) »Levret«, fortsætter han, »var den første, som observerede, at ossa femoris hos Rakitiske kunne gøre Bækkenet ildedannet; vare de bøjede fortil, blev Bækkenets øverste Aabning ildedannet, vare de krummede bagtil, blev nederste Aabning ildedannet. Det blev modsagt, thi der blev paa Pariser Akademiet foreviist et Fruentimmer, krum i Ryggen, med konvexe Laar, op-højet Brystbeen, og hun fødte dog naturlige store Børn, og da hun døde, fandt man alle de Fejl i Bækkenet, som Levret havde opgivet, men man fandt tillige, at den ene Fejl redresserede den anden. Heraf sees, hvor vanskeligt det er at dømme, om Bækkenet er saaledes proportioneret, at Fødslen kan ske ordentlig.«

under Isbenet og forsnævrende Diametrene i øverste eller underste Apertur, eller i Hulheden. Han omtaler ikke her Svulster, der ikke direkte udgaar fra Bækkenet, men i »Liste over Barselqvin-der« 1779—83 er noteret et Tilfælde af Fibrom som Fødsels-hindring, sandsynlig, efter det korte Notat at dømme, et stillet, i Bækkenet nedsunket, subserøst Fibromyom, der tvang Saxtorph til Embryotomi, det eneste Eksempel herpaa i det bevarede Journalmateriale:

»No. 27, $\frac{13}{6}$ 81. Bækkenets øverste Aabning var meget formindsket formedelst en af de haarde Knuder, som sad paa Moderen, var indpræsset bag i Bækkenet ved Korsbenets Forhøjelse. Kun en Del af Hovedet laa over Bækkenet. Blev taget med skarpe Instrumenter af Prof. Saxtorph. Hun døde $\frac{14}{6}$ «.

Det paa hans Tid endnu omstridte Spørgsmaal om Bækkenknoglernes Eftergiven under Fødslen behandles ret indgaaende i Disputatsen (§ 22—25), og han fastholder senere i Forelæsningerne det der tagne Standpunkt, ifølge hvilket han stiller sig medierende mellem dem, der ganske benægter Diastase i Symfysen, og dem, der antog en saadan for et konstant Fænomen. Overfor de sidste gør han den korrekte Bemærkning, at gamle Primiparæ ikke føde vanskeligere, fordi Bækkenbruskene er haarde og ueftergivelige, men paa Grund af Stramheden i den bløde Fødselsvej, hvad han fandt Bevis for i Juvantia, Opium og Aareladning nemlig. Men ved svære Fødsler indtræder en Løsning i Bækkenartikulationerne, og til Held for Fødslen mener han, da baade Conj. vera og Diam. obl. forøges derved, den første dog kun nogle faa Linier. Han støtter denne Opfattelse foruden til Andres ogsaa til Bergers og sin egen Erfaring, hvad den sidste angaar, henviser han i Disputatsen til en Kone, hvor efter en svær Forløsning Bevægeligheden af Ossa pubis holdt sig 6 Uger efter Fødslen og hindrede Gangen, muligt det samme Eksempel, der figurerer i Forelæsningerne 1777, hvor nævnes en Jordemoder af hans Bekendtskab, hvis Ossa pubis efter en vanskelig Forløsning bevægede sig over hinanden, naar hun gik op af en Trappe. —

Med Hensyn til Følgerne af et betydeligere mekanisk Misforhold ved snævert Bækken berører Saxtorph ogsaa *Ruptura uteri*. Skøndt Elev af Levret emanciperer han sig til Dels fra dennes ensidige Opfattelse af Livmoderbristningens Patogenese: de ved Fosterhovedets Indkiling udløste, konvulsiviske Spark mod Uterinvæggen, særlig Modergrunden; den efter Vandets Afgang faste Omslutning af Livmoderen omkring Fosteret gør ham saa-

dant usandsynligt, og Erfaringen har — om han end hos Lobstein i Strassburg saa et Eksempel paa det modsatte (s. P. 71) — yderligere lært ham, at Rupturen sjældent sidder i Fundus, men oftest i Siderne af Moderhalsen og skyldes, fraset Fosterets »Krampe-slag«, Tryk af de ujævne Fosterdele mod et maaske fortyndet Parti af Uterinvæggen, der gennem Betændelse og Koldbrand fører til Bristning¹³⁾. Hertil kommer da ogsaa violent Ruptur ved forkerte Vendingsforsøg, i hvilken Henseende han navnlig advarer mod den Levret'ske »Préparation«, 2: at løfte den nedtrængte Fosterdel op for bedre at komme til Fødderne; han har set 3 Tilfælde af Ruptur i Moderhalsen efter dette Indgreb, der karakteriseres som bedre passende for Fantomet end for det levende Menneske¹⁴⁾.

Idet Saxtorph saaledes — som forud Berger — for en Del tager Afstand fra Fosterets egentlig aktive Rolle ved Rupturens Opstaaen, lægger han dog altsaa ingenlunde Hovedvægten paa de voldsomme Uterinkontraktioner som det vigtigste Kausalmoment, saaledes som før ham Roederer og af hans Samtidige fornemmelig Baudelocque, der ganske afviser Tanken om Fosterets konvulsiviske Bevægelser, idet disse, som der siges, ikke finder Sted i Uterus men i Underlivet, altsaa efter at Rupturen er indtraadt.

Der kunde maaske have været Grund til hos Saxtorph at vente en Hentydning til Diagnosen af den truende Bristning og en herpaa baseret profylaktisk Behandling af Ruptura uteri, i Betragtning af at han var Levrets og Wienerskolens Discipel. Førstnævntes Profylakse var nu vel næppe følgeværdig: en Aareladning indtil Synkope, saasart Moderen mærkede Fosterets første hæftige Stød i Epigastriet, hvormed Maalet var dels at lette Haandens Indførelse til Vending og Ekstraktion, dels at fremkalde en Depletion af de føtale Hjernekar og bringe Konvulsionerne hos Fosteret til Ophør*). — Levrets Elev og varme Beundrer**), Wienerlægen Crantz, der sikkert var den første, der førte an i Diagnosen af den truende Ruptur***), gik dog ikke den Vej i

*) Dette udvikles fyldigere i Manusk. til »Leçons partic.« end i Levrets trykte Kompendium (L'art d. acc. 1753). Det betones, at det ikke kommer an paa stor Blodudtømmelse, men paa Synkope, derfor tilraades Aareladning i halvt oprejst Stilling.

**) Han lod det af Chardin 1746 malede Portrait af Levret stikke i Kobber, som det ses foran Titelbladet i 1ste Udg. af L'art d. accouch. 1753 (s. Fig. 35).

***) I Skriftet »De rupto in partu doloribus a foetu utero«, Lips. 1756, der vakte Opsigt og i Oversættelse blev optaget af Udgiveren af Puzos »Traité d. accouch.« 1759.

terapeutisk Henseende. Han vil erkende den truende Bristning ved Palpation og Inspektion af Underlivet, der er stærkt spændt, opdrevel («vastum et distentum abdomen»), Vagina er retraheret, Modermunden højtstaaende, men Midlet, som han foreslaar til at forebygge Katastrofen, er Kejsersnit, om hvilket han stolt siger: »hoc vero praesidium primus contra omnium opinionem ex his rationibus propono«¹⁵). Crantz var ophørt med sin obstetriciske Lærervirksomhed, da Saxtorph besøgte Wien, men hans Elev og Efterfølger var Lebmacher, der jo synes at have været den Lærer, som Saxtorph her særlig sluttede sig til, uden at der dog herfra lader sig spore nogen iøjnefaldende Paavirkning af Crantz, i hvad Saxtorph senere docerede om Livmoderbristning, men som præmonitoriske Symptomer paa denne berører han dog (i »Notesaml.«) vedholdende Veer, som ej befordrer Fødslen, samt en brændende Smerte paa et Sted i Underlivet, sædvanligt over Skambenet.

Naar der med Hensyn til Diagnosen af truende Ruptura uteri altid er blevet tillagt det nævnte lille Skrift af Crantz saa stor Betydning, »Ingen har tidligere saa fortræffeligt skildret dette«, siger Fasbender¹⁶), og naar samme Forfatter om et af Boër beskrevet Tilfælde af Ruptur i Lacunar vaginae¹⁷), hvor Stramningen og Optrækningen af Vagina forud for Katastrofen særligt fremhæves, bemærker, at Fremstillingen hos Boër end tydeligere end hos Crantz minder om Nutidens Opfattelse af Mekanismen ved Ruptura vaginae et uteri, saa vilde det være Uret ikke at nævne endnu en anden, men i den Henseende hidtil upaaagtet Forfatter, den engelske Fødselshjælper Andrew Douglas, en intim Ven af Denman¹⁸), hvis Skildring af Livmoderbristningens Mekanisme nok saa vel kunde fortjene Fasbenders Ord om Crantz: »Man skulde tro det skrevet i Nutiden«.

Anledningen for Douglas til at behandle Emnet og udgive et Skrift¹⁹) herom var det Held, hvormed han 12. Sept. 1784 forløste Mrs. Maning ved dennes 4de Fødsel, hvor Ruptur var indtraadt 24 Timer efter Vandets Afgang, og hvor han gennem en Tværrift fortil nedad hentede Foster og Placenta frem fra Abdomen. I Løbet af 6 Uger var hun rask, fødte Aaret efter ved Vending, der i Denmans og Osborns Nærværelse blev gjort for at skaane Uterus (!), og endnu en Gang, 1788, fødte hun ved Naturen. Douglas afviser vel ikke ganske Tanken om, at en prominente Fosterdel kan lædere Uterus, men fremhæver dog navnlig, at Ruptur hyppigst findes i den nederste Del af Uterus, der mest

er udsat for Fortynding af Væggen »by stretching or rubbing«. Hvor nemlig snævert Bækken hindrer Fosterdelens Indtræden, og Veeerne driver denne ned mod Bækkenet, bliver den Part af Uterus, der ligger mellem begge, et Punctum fixum. Fundus uteri er mest kontraktil, derfor vil »every effort be made with a particular strain on the fibres immediately above the fixed points«, og den vedholdende Kontraktion vil tjene til at rive det øverste Parti af Uterus løs fra det nederste; det er Cervix, der bliver mest udsat for Indklemning, derfor har Rupturen hyppigst sit Sæde her og er som oftest transversel. Synderlig bedre Fremstilling af Maaden, hvorpaa Livmoderbristningen ved Bækkenforsnævring forberedes og kommer i Stand, kan vel egentlig ikke præsteres nutildags, der mangler jo blot Douglas' Paavisning af Kontraktionsringen, dog ogsaa hertil gør han et Tilløb, naar han til Slut bemærker: Paa en af Hunters Plancher er korrekt tegnet en Depression rundt nedre Parti af Uterus, nær Bækkenranden, »which will perhaps nearly mark the place where transverse lacerations are most likely to happen«*).

Douglas' Tilfælde maa vel forstaas som en Ruptur i nedre Uterinsegment; om det samme galdt en af Smellies tidligste Observationer²⁰⁾ fra hans Praksis i Lanark, om hvilken Glaister hævder, at det er det første autentiske Eksempel paa en helbredet Ruptura uteri, er mere tvivlsomt. Smellie følte Vagina afrevet fra højre Side af Modermunden i en Udstrækning af 3 Fingersbredder. Han forløste hende senere med levende Barn og følte da endnu »a large gap or chasm« til Siden for Orificium. Foruden dette har Smellie endnu et Eksempel²¹⁾, ogsaa fra hans Landpraksis, paa Ruptura uteri, her var Udgangen letal. —

Hvad Behandlingen af den under Fødslen indtrædende Ruptur angaar, taler Saxtorph kun om Forløsning per vias naturales, som han vel ogsaa er tyet til i de Tilfælde, han efter eget Sigende har iagttaget, uvist iøvrigt om udelukkende i egen eller ogsaa i andres Praksis. Der tales saaledes ikke om hans Nærværelse som Vidne ved et Par i Fødselsstiftelsens Praksis observerede Tilfælde, der er beskrevne af Johan Helm og Phil. Rogert²²⁾, hvilke begge af Saxtorph nævnes som Elever her. I Helms Tilfælde var Bækkenets Forsnævring forud erkendt (Sektionen viste en Conj. vera

*) Til hvilken Tavle i Hunters Atlas der sigtes, maa jeg lade usagt, jeg har ikke kunnet finde den paagældende. I det Smellie'ske Atlas viser Tab. XXXIV, et Skraaleje, hvor Hovedet ligger over Symfyen, og der er Tilløb til begyndende Evolutio spontanea, en utvivlsom Kontraktionsring.

paa 3"), og Hovedets Indtræden med tværløbende Pilsøm omtales. Rupturen skete spontant, Bækkenet følte tomt, hvorpaa Jordemoderen gjorde Vending med besværlig Ekstraktion af Hovedet. Sektionen viste Ruptur i Collum og øverste Del af Vagina. Rogert observerede ikke selv det af ham omtalte Tilfælde, der vistnok ogsaa fandt Sted under Fødselstiftelsens Auspicier, thi det er ligeledes beskrevet i en Dissertation²³) (1776) af Hamburgeren Joseph Gerson, der i to Aar frekventerede Stiftelsen som Elev af Saxtorph, og denne omtaler Afhandlingen, der er bygget paa Observationer herfra, med Anerkendelse. Efter Gerson var Rogert nemlig ikke tilstede under Forløsningen, der indlededes med Vendingsforsøg af »den meget erfarne Dr. A.« (Aaskow?), som derpaa lod Stiftelsens øvede Jordemoder tage fat, og afsluttedes af Gerson. Da han skulde op efter Placenta, kom Haanden ind i Abdomen. Konen levede i nær 3 Maaneder; Sektionen viste kronisk Betændelse og en Fistel fra Collum uteri til Abdomen. Bækkenet omtales som ikke forsnævret, men Hovedets forkerte (!) Indtræden med Pilsømmen nærmest Promontorium (»plus justo respiciens«, hedder det hos Rogert) fremhæves specielt.

Blandt kasuistiske Meddelelser om Rupt. uteri fra den Tid kunde endnu nævnes et Eksempel fra en anden Saxtorphsk Discipel, der illustrerer, hvor vanskelig Diagnosen af den ante partum indtraadte Ruptur faldt. Det refereredes ¹⁴/₆ 1777 i Todes kirurgiske Disputerelskab af Johan Petersen²⁴), der af Saxtorph var sendt ud til Vedkommende, en 30aarig 9de Gang Fødende. Vandet var gaaet 48 Timer forud; ved Ankomsten 12 Middag stod Hovedet bevægeligt i øverste Aabning. Konen var kold, beklemt, havde Trykken i Epigastriet, Veerne var ophørte, og der var lidt Blødning. Han aarelod, gav Laudanum og stillede naturlig Fødsel i Udsigt, da jo kun Veer manglede! Om Aftenen blev han atter hentet, man troede, hun sov, men ængstedes ved, at hun var kold; Mors viste sig at være indtraadt. Da Saxtorph var syg, foreslog Petersen at hente Callisen for at gøre Kejsersnit, men Manden forbød det. Et Døgn efter blev Sektion tilladt, som Reservekirurg Winsløw gjorde, hvorved fandtes Længderift i højre Uterinvæg, gennem hvilken Foster og Placenta var traadt ud i Underlivet.

Nøjere Referat om et af Saxtorph selv observeret og behandlet Tilfælde af Rupt. uteri, og hvor Diagnosen ante partum var nogenlunde sikker, byder det bevarede Journalmateriale kun et Eksempel paa, som her skal refereres, ogsaa i Anledning af den ejendommelige af Saxtorph instituerede Terapi:

»Kom ind den 8. Marts (1778) om Efm. Kl. 2, hendes Couleur var bleg og Øinene noget dunkle, Pulsen var liden og gesvindt, hun var kold paa Hænder og Fødder og Ansigt, ved Undersøgelsen var Modermunden fuldstændig aaben, saa at der ey fandtes uden en liden Rand af Modermunden paa den høire Side i Bækkenet. Vandet stod noget ned i Moderskeden, men slap, hun klagede over Smerter i Underlivet ligesom Mave Veer, men ved Undersøgelsen strammedes ey Hinden, Modermunden var under Smerterne slap, Hovedet laa over Bækkenets øverste Aabning, men havde sit ordentlige Leye, den bageste Fontenelle fandtes ved det venstre Skambeen og Pilesommen løb paa skraa til Ud hulningen i den høire Side, hun lagde sig i Sengen men maalte strags staae op igjen formedelst hun fandt saa stærk Smerte i Underlivet og tillige Trøken i Hjertekulen at hun ey kunde ligge i Sængen, hun stod op igjen og var oppe en Times Tid, hun lagde sig igjen, hun fik ligesom 2 a 3 Veer, smaae som var med kolde Gysninger forbunden, hvorved Vandet gik, Vandet var tykt grønt brunt blandet, hun var meget mat og den kolde Sved stod paa hendes Ansigt. Hun fandt bestandig Smerte i Underlivet, hun blev tillige saa smertefuld i hendes Skuldre, at hun ey kunde taale, at man lettede hendes Hoved fra Pudene, man kunde ved Undersøgelsen paa Underlivet finde Fosterets Deele meget tydelig, Pulsen hævede sig noget og den kolde Sved var ey saa betydelig, hun sov af og til men begyndte nu stærk at tørste, der paakom hende Brækning, men var ey af nogen Betydenhed, hun lod hendes Vand uden stor Besværighed, hun sov noget derpaa igjen, men da hun vaagnede brækkede hun sig stærkere men ey andel end hvad hun sidst havde drukket, som var blandet med grønt, derpaa undersøgte man hende og erfarede at Hovedet var gledet høiere op og havde noget forandret sit Leye saa at den bageste Fontenelle laa end meere foran ved Isbenet og tillige var der og ved den sidste Brækning kommet noget Blod ud af Moderskeden. Man formodede herpaa en Ruptur i Moderen, hun blev bragt paa Fødselsleyet, Levrets Tang blev anlagt, men Hovedet gled bort, Barnet blev derpaa vendt af Hr. Prof. Saxtorph, hvorved erfarede tilforladelig en Ruptur i Moderen. Efterbyrden laa i Underlivet i den Fødendes høire Side og Moderen laa noget til den venstre Side, som var meget sammentrykket. Barnet havde været dødt et Par Dage.

Derpaa blev en Svineblære udvasket i lunkent Vand og besmørt i Olie, hvorpaa blev bundet et Rør opbragt i Moderskeden og derpaa opblæst, Røret borttaget og Blærehalsen fast tilbunden at Vinden ey skulde komme ud deraf, der blev tillige bragt en Svamp i Moderskedens Munding og derfor igjen en Compres og Bind for at holde samme fast. Underlivet blev smørt med Campher Olie, hendes Puls var liden og gesvindt, om Aftenen blev den indbragte Blære udtrukken, hvorefter hun blev mere mat og meget smertefuld i Underlivet, den paafølgende Nat sov hun ikke, den 11te om Form. blev hun aareladt, fik Klyster, blev udsprøjet i Moderskeden med China Decoet, hun døde derpaa om Eftm. Kl. 4.

Da hun blev aabnet befandtes Rupturen fra Moderskedens Vedhæftning fra Isbenet skraa op i Legemet til Modergrunden paa den venstre Side, Moderen var betændt af Koldbrand og Tarmene vare paa et Sted inflammerede og overalt opblæst af Vind.

Man formoder at den Fødende har faaet denne Tilfælde, da hun førend hun kom herind havde klyvet en stor Brændeknude og ved den anbragte force tilvevebragt sig samme, da hun strags derpaa har følt Smerter og tillige erfaret, at der kom noget Blod og Vand fra sig«.

Om Saxtorph har hentet Ideen til den ejendommelige Anvendelse af en Kolpeurynter fra Andre, eller det var hans egen, kan jeg ikke oplyse. Hensigten har vel skullet være at tilvejebringe en Okklusion for Luftens Adgang gennem Uterinriften til Bughulen. —

Spørgsmaalet om Gastrotomi ante mortem ved Ruptura uteri kommer ikke frem i de nævnte Afhandlinger, og Saxtorph indlader sig heller ikke paa at drøfte den Side af Sagen, hvorom Meningerne paa hans Tid divergerede. Levret billigede Operationen, dog vel at mærke, han taler²⁵) kun om »Dechirement avant l'Accouchement«, og Tilføjjelsen: »mais quel seroit l'Accoucheur assez décidé pour se déterminer assez promptement à cette opération?« viser vel hans ringe Tro paa dens Gennemførelse i Praksis. Baudelocque — der havde saa sørgelige Erfaringer om Rupt. uteri fra den ulykkelige Affære hos Mme Tardieu (hvorom s.) — kunde derfor næppe med Rette støtte sig til Levret i sin Anbefaling af »l'opération césarienne« ved Ruptur, hvor der ikke kan forløses ad naturlig Vej, naar Fosteret for Størstedelen er traadt ud i Underlivet; med bedre Grund havde han kunnet henvisse til Kollegaen, Thibault Desbois, der 4. Okt. 1767 gjorde Operationen saa prompt, at Konen 4 Uger efter mødte i Kirken for at takke²⁶). I England derimod var Stemningen absolut mod Gastrotomi, hvortil vel nok Will. Hunters Autoritet mægtigt har bidraget, medens Smellie lod dette Spørgsmaal uberørt. De faa Linier, der i vort Hunter Manuskript ofres Rupt. uteri, viser klart nok dennes Standpunkt: »When it is ruptured I take it for granted the woman must die . . . it is sure to be fatal at last, in this case it is of no consequence what you do«. Han vilde, som Douglas bemærker, ikke volde Lidelse, hvor han ikke kunde udrette noget godt, men, føjes der til, med al Respekt for Hunters Kundskaber, korrekte Jugement og Erfaring, var der »in his temper a caution approaching timidity«, thi Douglas bekæmpede absolut denne Passivitet og holdt, naturligvis opmuntret ved sit Held hos Mrs. Maning, paa hurtigst mulig Forløsning per vias naturales, medens Gastrotomi ansaas for haabløs. Den sidste Anskuelse hyldedes ikke mindre af Boër, der her, som i andre Retninger, var under engelsk Paavirkning, sikkert nok dog ikke gennem personligt Samkvem med Hunter*), thi Boërs Besøg i London faldt omkring 1786, altsaa efter Hunters Død, men Denman var i saa Henseende traadt i dennes Spor.

*) Hvad gamle Siebold og efter ham Andre har sagt.

Til denne Del af Diskussionen om Ruptura uteri har Saxtorph som sagt ikke givet noget Bidrag, men en speciel Side af Spørgsmaalet, den i Graviditeten optrædende Ruptur, har han behandlet i en særlig Afhandling i det først udkomne Bind (1783) af det kgl. med. Selskabs Skrifter²⁷). Fremstillingen er i visse Henseender noget uklar. En Gravida i 6te Maaned fik ved Forløftning under Brændehugning heftig Smerte over Lænden, besvimedede og faldt omkuld. Hun holdt Sengen i 14 Dage under Blodafgang, der nu og da gentog sig i de første 6 Uger, Kollapsen tiltog, og i døende Tilstand søgte hun Stiftelsen. Et svampet Legeme følte i Modermunden, der kunde passeres af en Finger, efter digital Udvidning gjorde Jordmoderen Vending, den ned-sunkne Placenta skødes til Side, og uden Vanskelighed ekstraheredes et let macereret Foster. Kort efter indtraf Mors. Sektionen viste føtid blodig Vædske i Underlivet, Betændelse og Mortifikation af Tarmene omkring Uterus, paa Bagfladen af denne en Ruptur i hele Længden ned til Moderhalsen med Nekrose af Saarrandene. Placenta havde været insereret i Fundus, intet Spor til Sæde over Orificium. Naar var Rupturen indtraadt? Næppe ved Operationen, mener Saxtorph, den var let, og Mortifikationen af Saarrandene tydede paa en ældre Proces; han antog den derfor opstaaet ved Forløftningen eller ved Faldet mod Jorden, men den har sandsynligvis kun været partiel, Peritonæum har været intakt, siden Fosteret ikke var traadt ud i Abdomen, hvad han en Gang før har set et lignende Eksempel paa, og komplet er den først blevet, tror han, ved Veeerne.

Om han har Ret heri, er dog maaske tvivlsomt; Tilfældet hører med til det bevarede Journalmateriale, og Referatet i Protokollen*) stemmer ikke ganske med Saxtorphs trykte Ord, navn-

*) Optegnelsen her for ¹⁹/₁₁ 1779 lyder: »Kom ind og var meget mat, klagede straks over Susen for Ørene og at Synet blev for hende dunkelt. Pulsen var meget liden og mat, Læberne var blege, og hun havde en Ligfarve i Ansigtet. Hun var frugtsommelig i 6te Maaned, havde ved at forløfte sig 4 Uger forhen faaet Blodstyrtning, som havde vedvaret hver Nat i 4 Uger, nu havde hun i nogle Dage fundet Fødselssmerter. Ved Undersøgelsen fandtes Modermunden aaben, stor som en 2 Skilling og Moderkagen at ligge over samme, der gik lidt Blod fra hende, som var blegt og blandet med Vand og meget stinkende. Da Modermunden var saa stor aaben som en 10 Skilling, blev et lidet raaddent Foster frembragt tilligemed Efterbyrden, som var bleg og ganske tynd. Moderen trakte sig ey sammen, ey heller kom der noget Blod, hun blev indsprøjet i Moderen med Eddike og Vand men hjalp ey til Sammentrækningen. Underlivet var meget opsvulmet og meget ømt at beføle. Hun blev nu paa

lig hvad Riftens Udstrækning angaar. Sektionen omtaler jo ikke noget subperitonæalt Hæmatom, som vel maatte formodes, hvis der i saa lang Tid, som af Saxtorph forudsat, havde været en inkomplet Ruptura uteri. Snarere har der vel i det Tidsrum, Pt. blødte, været en Løsning af den i Fundus siddende Placenta med Dannelse af Hæmatom, der har komprimeret og fortyndet Uterin-væggen, den sidste er da sandsynlig bristet ved det operative Indgreb.

Medens det altsaa for dette Tilfældes Vedkommende kun er en Gisning, at det fra først af drejede sig om en inkomplet Ruptur, har Saxtorph jo altsaa, efter Slutningsordene, ved anden Lejlighed konstateret en saadan, og Tilfældet er vel uden al Tvivl den ovennævnte Observation (P. 188) med typisk Indstilling af Fosterhovedet i et fladt forsnævret Bækken og buleformet Depression af bagtilliggende Isseben, idet Fortsættelsen af Journalen lyder saa:

»Der paakom hende en Brækning, som var en grøn Materie, just idet man vilde bringe hende paa Fødselsleyet. Efter Forløsningen blev hun meget mat, hendes Couleur bleg og Pulsen liden gesvindt og stærk Feber, hun fik Kvalme, maatte brække sig strags naar hun havde nydt noget, men ey andet som hvad hun sidst drak, hendes Aandedræt var kort og besværlig, hun klagede over stærk Smerte i Underlivet, dog meest over det højre Skambeen, og op ad den højre Side, Smerterne tragte sig højere op under Hjertekuglen og Underlivet hovnede, hun sov lidt af og til Natten mellem den 25de og 26de, hun fik om Morgenen smaa Gysninger, hvorefter indfandt sig Sved, som tog til, Pulsen ufølelig og døde Kl. 1 om Natten mellem den 26de og 27de.

N. B. I de sidste Dage før Fødslen begyndte, klagede hun over Smerte i den højre Side som stragte sig ned i det højre Laar, da nu Fødselssmeterne begyndte tog Smerten mere til, og havde hun de allerstærkeste Trængsler ved Fødsels Begyndelse, som vedvarede fra den ene 23de om Aftenen til Kl. 11 om Aftenen den 24de, hvorefter Værne noget ophørte men kom dog af og til men ikke med saa stor Trængsel,

engang saa mat at hun neppe kunde tale. Stammende sagde hun, at hun fandt en ulidelig Smerte i hvert et Lem, hun døde 1 Time efter Forløsningen ganske stille. Da hun blev aabnet, fandtes Moderen at være bristet i Modergrunden og et lidet Stykke ned paa den bageste Flade, tillige var den stærk angreben af Koldbrand og de omliggende Tarme inflammerede og tillige ogsaa sine Steder Koldbrand, og da Moderkagen laa løs over Modermundten og Modermundten befandtes haard og stiv og ikke uden Besværlighed lod sig udvide og ey at se paa Moderhalsen at den der havde været tilhæftet, saa er det at formode, at ved denne forhen omtalte udvortes anbragte Voldsomhed ved at forløfte sig paa en Tøndé, Moderen var bristet og derved Moderkagen løsnet og nedfalden paa det underste Afsnit af Moderen, thi havde Moderkagen været hæftet paa Moderhalsen og Modermundten, da havde den ey været saa stiv men blød og slap.

da man ved Aabningen fandt Moderhalsen at være brusten, saa formodes Bristningen at være skeet ved den Tid, da Veerne tog af nemlig Kl. 11, den Hinde som omgiver og forener Moderen med Vandblæren og Mastarmen fandtes at være heel«.

Ved ikke at publicere dette Tilfælde af Rupt. uteri incompl. har Saxtorph vistnok berøvet sig Prioriteten i saa Henseende, thi Boër, der 1807 beskrev²⁸) den inkomplette Ruptur med Dannelse af stort subperitonæalt Hæmatom, bemærker, at han ikke erindrede nogetsteds at have læst derom, og saavel Boërs som Saxtorphs Omtale af Sagen maa vel ogsaa være gaaet Fashender forbi, naar han et Sted²⁹) skriver: »Bei keinem der Autoren des 18. Jahrhunderts, Baudelocque nicht ausgenommen, finde ich eine Trennung von perforierender und nicht perforierender Uterusruptur«. Boër finder Anledning til at fremhæve, hvor vanskelig Diagnosen ved inkomplet Ruptur maa være, og hvor let et saadant Tilfælde kan blive Fødselshjælperen til Ulykke. Man secerer, siger han, og finder noget, som intet Menneske har tænkt paa, ingen Magt beskytter en Fødselshjælper for Beskyldningen at have voldt Ulykken: »ich bedaure in Ewigkeit hin jeden Geburtshelfer, den ein solches fatales Loos trifft«. —

Det omtaltes ovenfor, at Saxtorph allerede ved en Formindselse af Conj. vera under $3\frac{1}{2}$ " mente Kunsthjælp nødvendig; de Indikationer, han i saa Henseende, fra Bækkenets Side, opstiller for de forskellige operative Indgreb, skal nærmere berøres under Omtalen af hans Standpunkt i den instrumentelle Fødselshjælp overhovedet, men i Tilslutning til den forudgaaede Skitsering af Hovedtrækkene i hans Bedømmelse af det snævre Bækken kunde der tages Anledning til endnu at nævne en Komplikation, hvis Rolle som Fødselshindring vel nok paa Saxtorphs Tid havde tabt noget i Betydning, men dog endnu regnedes med blandt Aarsagerne til vanskelig Fødsel, nemlig den skævt liggende Livmoder, *O b l i q u i t a s u t e r i*.

Deventers Paradoks, den enorme Betydning, der tillagdes Livmoderens skæve Leje under Fødslen, havde jo fundet den bedste Modtagelse herhjemme, forsaavidt Læren herom, i tro Kopi efter Joh. v. Hoorn, uden mindste Kritik var blevet optaget i Ballth. Joh. de Buchwalds første Jordemoderbøg fra 1725 og ikke ændredes i dennes senere Lærebøger. Den satte sikkert nok ogsaa sine Spor i, hvad Berger herom docerede men dog med nogen Reservation, forsaavidt han kun lagde Vægten paa de betydeligere

Grader af Oblikvitet som Aarsag til haard eller forkert Fødsel og som Indikation for Vending, medens der ikke tillagdes de ringere Grader af Deviation synderlig Betydning, forsaavidt Værne her som oftest formaaede at korrigere Stillingen.

Saa vel i Dissertationen som i det lille Tiltrædelsesprogram til Forelæsningerne 1761 hævder Berger, at et lateralt Sæde af Placenta betinger en ulige Distension af Uterus og dermed følgende Oblikvitet, en Lære, hvori han var blevet befæstet hos Fried, og som allerede var kommet til Orde i Stuarts Dissertation (1736), hvis Forfatterskab Berger med rene Ord tillægger Fried*). Allsaa en Form- ikke en Lejeforandring af Uterus, og Berger henviser til, at foruden Fried havde tidligere kun Fred. Buchwald i sin Doktorafhandling »De musc. Ruyschii« (1740) gjort opmærksom paa det samme, forsaavidt han ofte havde bemærket normal Stilling midt i Bækkenet af Orificium uteri, trods det, at Placentas Sæde var lateralt. Berger var derfor heller ikke i Tvivl om, at Lejeforandringer af den Fødende og uændelige Haandgreb ikke ophæver Uteri forkerte Leje, maaske kan det hjælpe lidt, føjer han til, en Indrømmelse, der muligvis gjordes af Hensyn til gamle B. J. de Buchwald. Som det var at vente, kommer den samme Anskuelse til Orde hos M. Saxtorph, saavel i Jordemoderbøgerne som i hans Forelæsninger, men i andre Henseender, baade hvad Ætiologi og Terapi angaar, stillede han sig i bestemt Opposition til Deventers Lære, og uden Tvivl, hvad det første Punkt angaar, under Paavirkning af Berger og af Levret. Denne sidste ofrede jo mange Sider³⁰) paa at imødegaa Deventers Hypotese om Ligamenternes Mangel paa Evne til at fiksere den højgravide Uterus og hindre Deviationen af samme; for Levret var Placentarsædet Kausalmomentet, thi sidder Placenta ikke i Fundus eller over Orificium, vil den tvinge Uterus over til den Side, hvor den er insereret. Ganske klart er det nu ikke, om Levret her³¹) tænker paa en Obliquitas ad situm (med lige Længdeakse af Uterus) eller ad formam (med krummet Akse); et Par Noter i Manuskrt. til hans »Leçons part.« viser imidlertid, at det er det sidste, der menes: »L'orifice ne reprend pas au fond dans la déviation, comme Deventer le pretend, mais incurvé (?) comme le Bec d'une Retorte«, og fremdeles: »L'orifice de la matrice ne change pas tant de direction dans aucun cas de déviation que le pretend van Deventer,

*) »Qui Stuardi dissertationis i de secundinis nocivis aequae ac salutiferis auctor est«, Note y, P. 13 i Bergers Dissertation.

en comparant la matrice à une cucurbite, mais il la faut comparer plutôt à une retorte».

At det er Reminiscenser fra Berger og fra Levrets »Leçons«, der kommer frem i en Afhandling³²⁾ om dette Emne, der hører til Saxtorphs tidligste (1775) Publikationer som Overlæge, er let nok at se. Han hævder her stærkt Nødvendigheden af at forstaa Livmoderens skæve Leje som en Obliqvitats ad formam, den har Form som en Retorte, Aksen altsaa krummet; hvor Placenta sidder, er Livmodervæggen fortykket, ikke saa ekspansiv som i den modsatte mere fortyndede Side, deraf den inegale Udvidning af Uterus. Ud fra denne Betragtning drager han derfor stærkt til Felts mod de fra forskellig Side fremsatte Forslag: at redressere Stillingen ved Lejeforandring af den Fødende, ved udvendigt Tryk paa Fundus, kombineret med Træk paa den skævt stillede Modermund for at bringe denne hen til Midten af Bækkenet, eller Redressement af det til Siden udgledne Hoved, manuelt eller ved Hjælp af Vectis. Alt dette, der ikke kan ændre Obliqvitet af Uterus, forkaster han, »ifølge rig og lang Erfaring«, en Udtalelse, der lyder lidt arrogant paa det Tidspunkt af hans Karriere, og anbefaler som eneste og rette Middel Vending i god Tid, eventuelt, hvor saadan er blevet forsømt, Tang.

I denne sin Daddel af alle Forsøg paa at korrigere det forkerte Leje af Livmoderen eller af Fosteret anteciperer Saxtorph jo egentlig Boër, der senere (1792)³³⁾ ikke mindre bestemt opponerede mod sligt. Boër sondrede ogsaa mellem »Schiefsein« og »Schiefliiegen«, hvilket sidste ikke vilde volde Vanskeligheder, i Tusinder af Fødsler har han ikke set noget Tilfælde, hvor det af den Grund blev nødvendigt at skride ind; for »Obliqv. ad formam« er Aarsagen ham vistnok dunkel, men Placentas Sæde skyldes det ikke. Naar Boër her tilføjer, at han i disse Anskuelser havde en Forbunds-fælle i Lebmacher, er det vel ikke saa usandsynligt, at Saxtorph, ved Siden af hvad Erfaringen altsaa havde lært ham, allerede fra Studeretiden i Wien var blevet befæstet i sin Opfattelse af denne Fødselsanomalie, som det kom til Orde i den ovennævnte Afhandling.

I et andet Afsnit af denne griber han Lejligheden til at vise det Omraade, hvor Korrektion af Fosterets Leje er paa sin Plads, nemlig ved retstillet Livmoder, men skævt mod Bækkenranden staaende Fosterhoved. Hvad der da kan være Aarsag til Deviationen af det sidste, gaar Saxtorph ikke nærmere ind paa, men naar den er hævet ved direkte manuelt Greb paa Hovedet, der

føres ned i Bækkenet, kan Veeerne virke perpendikulært paa Fosteret og Fødslen gaa let for sig. Det er altsaa Vending paa Hovedet ved direkte indvendigt Haandgreb — omtrent ad modum Busch — han plæderer for, naar Betingelserne er tilstede, som hvilke han kræver staaende Vand, lille, bevægeligt Hoved og Mødemunden saa stor, at Haanden kan indføres. Han støtter sig til en Kasuistik paa 3 Tilfælde, det tidligste fra 1772; kun om et af dem bemærkes, at Bækkenet var noget snævrere end sædvanligt, og i dem alle var det Hensigten at gøre Vending paa Grund af Hovedets mindre heldige Indtræden, men Vanskelighederne ved Forsøget herpaa lod ham vælge den simplere Udvej at føre Hovedet ned.

Ganske modsat Erfaring gjorde Smellie, der, som han siger³⁴), i Begyndelsen af sin Praksis ved skæv eller anden uheldig Indstilling af Hovedet ofte prøvede at korrigere Stillingen, men mødte saa mange Vanskeligheder, at han opgav det og siden altid tyede til Vending. —

En med den sidstnævnte i kronologisk Følge sidestillet Afhandling af Saxtorph³⁵) kunde der dernæst være Anledning til at nævne her, forsaavidt den ogsaa drejer sig om en Lejeforandring af Livmoderen, nemlig *Retrofleksionen af den gravide Uterus*, og tilmed gøre den til Genstand for en lidt mere indgaaende Omtale, da denne Lidelse, indtil Saxtorphs Meddelelse kom frem, var saare lidt kendt eller belyst ved Kasuistik.

I de sædvanlige historiske Redegørelser faar Aëtios fra Amida gerne Prioriteten som den, der først nærmere har omtalt *Retroflexio uteri*, og efter ham skal der Middelalderen igennem ikke forlyde noget om Sagen, før Roderigo a Castro paany (1603) bragte den frem. At Aëtios blev nævnet først, saalænge Soranos' Gynækologi ikke var kendt, er forstaaeligt nok, men Deviationerne af Uterus til Siden, fortil og bagtil, forbigaaes ikke af Soranos; han omtaler Diagnosen ved Eksploration og Iagttagelse af Symptomerne, der for Retrofleksionens Vedkommende er Retention af Fæces og Flatus, samt Besvær ved at sidde, men Terapien forbigaaes. Denne berøres derimod hos Aëtios, der dog efter Kapitlets³⁶) Overskrift her taler i Aspasius Navn: »At vero aversionem versus anum ita curabimus. Primum obstetrici imperabimus ut digito in anum immisso uterum propellat. Deinde glandem ano subdat IV digitorum longitudine ex galbano et cera paratam, cujus extremitati filum extractionis gratia sit annexum, atque ipsa obstetrix specillo cum digito submisso uteri collum dirigit«.

Altsaa der redresseres fra Rektum, indlægges et Pessarium, og Collum uteri føres hen i rette Stilling, en Terapi, der gør Aspasia Ære, hvem hun saa var, og om Anvisningen virkelig er hendes. Den satte dog lange Tider igennem intet Spor hos Forfatterne, dukker, saavidt ses, først op (1587) i den spanske Læge de Mercados Gynækologi³⁷), men i ændret Skikkelse, Terapien er nu kun medikamentel. At Portugiseren Roderigo a Castro, der 1594 nedsatte sig i Hamborg, derefter faar Æren for paany at have draget Sagen frem, er ganske med Urette, thi Fremstillingen i hans store Foliant³⁸) er en ren og skær Kopi efter Aëtios, og hverken her, eller tidligere, er der jo Tale specielt om Retrofleksion i Svangerskabet, om det hele ejendommelige derved betingede Sygdomsbillede, der, besynderligt nok, ikke har tiltrukket sig Opmærksomheden hos Forfatterne hele det 17de Aarh. igennem og et godt Stykke ind i det næste.

Thi det var forbeholdt en ellers obskur Danziger Læge, Reinick, i en Disputats³⁹) 1732 under Kulms Præsidium^{*)} at give den første klare, ved Sektion belyste Beskrivelse af Sygdommen. En i 4de Maaned gravid Soldaterkone fik efter et Fald med en svær Byrde heftige Lændesmærter og Retention med kun draabevist Udtømmelse af Urin. En Medikus behandlede hende med Diuretica, under tiltagende Hævelse af Underlivet døde hun paa 11te Dag. Manden ønskede Sektion og lod en Kirurg hente. Vesika fandtes fyldt med 10 Potter Urin, Væggen var fortykket, Ureteres og Calyces dilaterede, og højre Nyre kunde rumme en knyttet Haand; Uterus laa nedklemmt i Bækkenet bag Blæren.

Det synes, som Reinicks Tilfælde har givet J. J. Fried i Strassburg et Vink til Forstaaelse af denne Aarsag til Urinretention hos Svangre. Blandt de meget faa literære Arbejder, der direkte stammer fra Frieds Haand, er en lille Artikel, som han, ifølge en tilføjet Slutningsnote, i Jan. 1741 sendte til Nürnberg til Optagelse i de dér udgivne »Acta phys.-med. acad. Caesar. Leop. Carolinae«⁴⁰), hvor følgende Tilfælde refereres: En Kone fik ved at træde forkert ud af Sengen pludselig Urinbesværligheder, der af en tilkaldt Medikus antoges at skyldes Calculus, og behandlede i den Tro med Medikamina. Efter 3 Døgn kaldtes Fried til, spurgte straks om Menses, der var standsede paa 10de Uge, om Graviditet, der indrømmedes, men fik Afslag paa sin Anmodning om at maatte eksplorere. Insisterende stærkt derpaa, tillodes det ham

*) Hvem Fasbender (l. c., P. 636) derfor giver Æren for Observationen.

omsider, og han konstaterede, at Collum uteri laa klemt op mod Blærehalsen. Ved Kateter udtømtes en Mængde Urin, han trykkede Livmoderhalsen tilbage i Bækkenet og holdt hende nogle Dage i Sengen. Det videre Forløb tales der ikke om, men han henviser til Kulms Tilfælde, hvor det gik galt, fordi den rette Behandling, Kateterisation, ikke blev anvendt.

Om Fried har haft Blik for, hvad det drejede sig om, da der hverken tales om den tilbagebøjede Livmodergrund eller om Reposition af denne, maa være usagt; det har jo været et let Tilfælde, hvor spontan Reposition fulgte efter Tømning af Vesika.

At Smellie derimod ikke havde nogen fuld Forstaaelse af den af ham beskrevne⁴¹⁾ »sjældne men farlige Dysuri i Svangerskabets 4—5te Maaned«, lader sig næppe nægte. Han ser Aarsagen hertil i den forstørrede, men »nedsunkne« Livmoders Tryk mod Sphincter vesicae, skøndt han i det ene⁴²⁾ af det Par Tilfælde, han har iagttaget, føler Bækkenet fyldt af Livmodergrunden og fra Rektum erkender dennes Tryk mod Os sacrum. Reposition taler han derfor slet ikke om; i det nævnte Tilfælde kateteriseredes 11 Dage i Træk, hvorefter Svangerskabet fortsattes til sin Ende. I en anden Observation⁴³⁾ følte han Fundus uteri trængt bagtil mod nederste Del af Vagina og Orificium fortil over venstre Lyske, Vesika naaede op i Cardia, og kun et mandligt Kateter kunde naa op. Dagen efter indtraadte Abort, og Mors 3 Dage senere, som det siges, paa Grund af Inanition og Diarré (!). Ej heller her er der Tale om Reposition. Tiden for disse Observationer er ikke angivet af Smellie, men andetsteds⁴⁴⁾ ref. han et ham i Brev 1753 fra Dr. Hengeston i Ipswich meddelt Tilfælde, hvor denne ved en Abort i 4de Maaned fandt en Retrofleksion, reponerede ved Tryk paa Fundus, mens Tommelfingeren laa i Orificium. I næste Svangerskab fandt han samme Lejeforandring, raadførte sig med Smellie, der anviste »to raise the uterus higher«, indlægge et rundt Pessarium, eller hellere et bægerformet, som afbildet i hans Atlas Tab. 38. —

Reinicks Publikation synes nu iøvrigt, selv efter at den 1755 var blevet optaget i Hallers Udvalg⁴⁵⁾ af kirurgiske Dissertationer, ikke at være blevet kendt i videre Kredse, hvad vistnok først skete langt senere (1810) gennem Moskwa Professoren G. M. Richters Referat⁴⁶⁾ af samme, men adskilligt forinden var Opmærksomheden fra vægtigere Side blevet henledet paa Sagen. Saaledes havde van Doeveren i Groeningen i en akademisk Tale⁴⁷⁾ 3. Sept. 1762, om Kunstfejl og Nyttens af ved Sektion at erkende disse kort berørt

et af ham observeret, men mistydet, typisk Tilfælde af Retroflexio uteri i Svangerskabet, der i fyldigere Fremstilling publiceredes i et 3 Aar senere udgivet større Værk⁴⁸). Hos en ung Primipara optraadte i Slutningen af 2den Svangerskabsmaaned Urinbesværligheder, Hævelse af Underlivet, der naaede til over Navlen, Urinen kvilletteredes hyppigt men sparsomt, Orificium uteri kunde ikke naas, Diagnosen blev Hydrops uteri (!), og Terapien altsaa Diuretica, Purgantia, Resorbentia o. s. v. Svulsten voksede, Tilstanden forværedes under Respirationsbesvær, da der pludselig kom Lindring, Hævelsen af Underlivet faldt, men der følte Væske i samme; han anede Ruptur af Uterus (!), og hun døde paa Sygdommens 24de Dag. Sektionen viste Fejltagelsen. Abdomen var fyldt med Urin, den enormt udvidede Vesika bristet, Peritonæum var løftet op og løsnet fra Bugmusklerne. Uterus, i 3die Svangerskabsmaaned, laa indeklemmt i Bækkenet, trykkende Uretra, Conj. vera var formindsket 1", og Bækkenforsnævringen ansaas for Aarsagen til det abnorme Leje af Uterus. Han skuffedes altsaa ved den spontane sparsomme Urinafgang og føler dybt sin Fejl, thi Kateter vilde have kunnet hjælpe! — Et ikke mindre karakteristisk Tilfælde, det første Eksempel paa partiel Retrofleksion i 5te Svangerskabsmaaned med højresidig Hydronefrose og Dilatation af Ureter beskrives i et følgende Kapitel.

Skøndt det saaledes aabenbart netop havde været van Doeveren magtpaaliggende at vække Opmærksomhed for denne Afektion, blev det dog næppe ham, der effektivt banede Vej for den rette Forstaaelse af samme, der maatte en yderligere og vel nok saa vægtig Autoritet til, nemlig Will. Hunter. — Ikke egentlig ved eget Initiativ men ad Omveje blev Hunter Manden, der her førte an. I Oktober 1754 kaldtes Dr. Wall i London til en Gravida i 4de Maaned med Urinretention, han tømte ved Kateter 7—8 Potter Urin, eksplorerede og fandt en Svulst i Vagina, hvad der mindede ham om en Forelæsning hos Gregoire i Paris (naar, siges ikke). Han prøvede at reponere med en Finger i Vagina og en i Rektum, som Gregoire havde foreslaaet det, men forgæves; nu hentedes Hunter, og ny Repositionsforsøg i Leje à la vache med Haand i Vagina og Fingre i Rektum førte heller ikke til Maalet, det toges under Overvejelse at punktere Uterus gennem Vagina, og Hunter foreslog at høre et Par kyndige Mænds Mening, men disse saa ingen Redning for hende, og hun døde paa 4de Dag efter Walls Ankomst. Ved Sektionen fandtes Vesika, hvis Tilstand ikke nærmere er beskrevet, udspændt som en gravid

Uterus i sidste Maaned og iøvrigt det typiske Billede af den retroflekterede, inkarcererede Livmoder.

Kort efter omtalte Hunter Tilfældet i en Forelæsning, der maa have gjort Indtryk paa Tilhørerne, thi 13 Aar senere, Sept. 1767, hentedes John Lynn til en fattig Kone i London med Dysuri og Obstipation i Svangerskabets 14de Uge, hvor Kateterisation mislykkedes. Han erindrede dunkelt Hunters Forelæsning i 1754 om »inverted uterus« og fik Mistanke om noget saadant her, hvad Undersøgelsen bestyrkede. Repositionsforsøg mislykkedes ogsaa, og Punktur af Vesika, som blev foreslaaet, vilde Konen ikke tillade. Kort efter indtraadte Abort; nu kunde Kateter indføres, men der kom ingen Urin, og Sektionen bekræftede Formodningen om Ruptur af Vesika. Uterus laa inkarcereret i Bækkenet. — Til Lynns Meddelelse, der først blev publiceret⁴⁹⁾ 1771, og hvor han som heldigere Nomenklatur foreslog »Reflectio uteri«, knyttede Hunter et Appendiks, hvori han fortæller om Walls Tilfælde, som det, der gav Anledning til Forelæsningen 1754, og stillede i Udsigt, at han nærmere vilde komme ind paa Emnet, naar hans Tavler var udkomne, blandt hvilke en skulde illustrere dette*). At Opmærksomheden nu var blevet vakt for Sagen, viser de hurtigt efter hinanden følgende Meddelelser**) i det cit. Tidsskrift om heldigt behandlede Tilfælde, og som Resumé af, hvad denne Kasuistik havde bragt, forelagde Hunter⁵⁰⁾ 1776 »Summary remark on the retroverted uterus, adressed to the medical society«, der med Hensyn til Behandlingen fastslog, at selv om man ved fortsat Kateterisation kunde faa Uterus til at redresseres, var Hovedsagen først at tømme Vesika og derpaa reponere.

At Hunter fik en saa væsentlig Andel i, at nu efterhaanden Blikket blev opladt for det karakteristiske kliniske Billede ved Retroflexio uteri gravidi, skyldtes altsaa ikke saa meget hans egne personlige Erfaringer paa det Felt som den Vægt, der tillagdes hans Ord og Jugement, og hans Fortjeneste i saa Henseende blev anerkendt ogsaa udenfor England, som det prægnant kom frem i Mindeordene⁵¹⁾ om ham i det franske medicinske Akademi 2. Martz 1784, hvor der ydedes ham Anerkendelse »comme le premier qui a fait connoître une lésion confondue jusqu'alors parmi les autres maux auxquels les femmes enceintes sont ex-

*) Det er realiseret i Fig. 26 i Anatomia uteri human. grav., Birmingham. 1774.

**) Saaledes James Hooper 1771 (vol. V, Obs. X), Bird 1772 (ibid. Obs. XI), Jos. Hooper 1775 (ibid. Obs. XXXIV), Gartshore 1775 (ibid. Obs. XXXV).

posées, qui a souvent été meurtrière parce qu'on en ignoroit la cause«. ---

Det faldt nu -- i Kraft af den mærkelige *lex coincidentiae* --- i Matth. Saxtorphs Lod at iagttage to Tilfælde af *Retroflexio uteri gravidi* i ét og samme Aar, 1765, paa et meget tidligt Tidspunkt altsaa af hans medicinske Bane, der jo først i det Aar afsluttedes med Eksamen. Om det var som Lærling i Fødselsstiftelsen hos Berger, hans Hjælp søgtes, skal være usagt, han »kaldtes« til Tilfældene i Byen. De er berørte allerede i en Note i Disputatsen 1771⁵²⁾, men nøjere Rede gjordes der først for dem i det 1775 udg. 2det Bd. af det med. Selskabs Forhandlinger⁵³⁾, hvor Præparatet fra den ene Observation demonstreredes. I de væsentligste Træk skal den gengives her.

En Grovsmeds Hustru i Teglgaaardsstræde, gravid i 4de Maa-
ned, havde pludselig faaet stærke Smerter i Underlivet, hvilke et Par tilstedeværende Jordemødre havde antaget for Veer, og for at fremme Fødslen havde de i to Døgn holdt hende paa Fødestolen. Ved Eksplorationen fandt Saxtorph den Bækkenet fyldende, faste, haarde Svulst, som den ene Jordemoder havde antaget for Fosterhovedet, den anden for den spændte Hindeblære; kun med Møje erkendtes Modermunden fortil, højt oppe bag Isbenet; en elastisk, til Navlen naaende Hævelse i Underlivet diagnosticeredes som den fyldte Vesika. Hun forklarede i 6 Uger besværligt og kun draabevis at have kvitteret Urinen, som en erfaren Kirurg ofte, men forgæves, havde søgt at tømme med Kateter. Heller ikke for Saxtorph lykkedes Kateterisationen, han gav da Opium og forsøgte næste Morgen »efter moden Overvejelse« at skyde Svulsten op, hvilken han saa meget mere antog for Aarsag til Retentionen, som det var ham bekendt, »at den udvidede Livmoder ofte i 3die Maaned trykker Urinblæren, der ikke kan tømmes, før den første er løftet op, eller ved sin egen tiltagende Vækst stiger op over Blærehalsen«. Men dette Middel, »som han i de nævnte sædvanlige Tilfælde ofte med Nytte havde anvendt«, var her forgæves, Konen vilde ikke høre Tale om mere af den Art og henvendte sig til en anden Læge. Efter 8 Dages Forløb kom der Blødning og Veer, Saxtorph tilkaldtes atter, Aborteringen var i fuld Gang, og da den var afsluttet, kvitteredes en stor Mængde sort, tyk Urin, hvorefter Alt var i Orden, men om Uteri Leje tales der ikke.

Det andet Tilfælde, samme Aar altsaa, saa han først, da Pt. var in extremis; hun var i 5te Svangerskabsmaaned, havde

i 3 Uger lidt af heftige Underlivssmerter og ikke kunnet kvittere Urinen. Eksplorationen viste det samme Fund som i første Tilfælde, og i Underlivet følte Fluktuation, men det var her, han fik Forstaaelse af Sygdomsbilledet, da han var saa heldig at faa Lov til at gøre Sektion. Ved denne fandtes Underlivet fyldt med urinøs Væske og en Ruptur bagtil i Vesika, den tilbagebøjede Livmoder laa indeklemt i Bækkenet og kunde først løftes op, da han havde indført hele Haanden i Vagina. Sektionen oplyste nu tillige, at Placenta sad paa den bagerste Væg af Uterus dels i Fundus dels i Corpus, og heri saa han da en medvirkende Aarsag til Retrodeviationen af Uterus, men ikke den eneste. Thi medens v. Doeveren straks var paa den rette Side, da han saa Aarsagen til Livmoderens forkerte Leje i den ikke ringe Bækkenforsnævring, han fandt ved Sektionen, lægger Saxtorph i den Henseende tværtimod Vægten paa et for vidt Bækken, uden dog at levere Beviset for, at et saadant var tilstede i hans Tilfælde, og sikkert kun ifølge rent spekulativt Ræsonnement. Dette kommer frem baade i den nævnte Afhandling og i Disputatsen, hvor Retrofleksionen netop afhandles under det for vide Bækken som en uheldig Følge af dette; fra det Synspunkt altsaa, at Modergrunden, der jo i 3die Maaned stiger op over Bækkenranden, ledet fortil af det fremspringende Promontorium, i et for vidt Bækken mangler denne Leder og derfor, under fortsat Vækst, synker dybere ned, mens samtidig Collum gør den modsatte Bevægelse opad, og hele Organet faar Form af en Retorte. Denne Lære om det for vide Bækken som Aarsag til Retroflexio uteri holder Saxtorph stadig senere fast ved i sine Forelæsninger, og den gaar igen som Arv til Sønnen; uden Tvivl hang den sammen med hans forkerte Syn paa det normale Leje af Uterus i de første Svangerskabsmaaned, hvilket han jo, som tidligere nævnt, opfattede som en Retroposition.

At nu Matth. Saxtorph ved sit første Møde, som 25aarig ung Mand, med denne sjældne og saa ofte miskendte Svangerskabskomplika-tion var paa ganske bar Grund med Hensyn til Forstaaelsen af, hvad det drejede sig om, fremgaar klart nok af hans egne Ord i Referatet af det første Tilfælde, og at han næppe heller vilde være naaet videre i det andet, hvis ikke Sektion var kommet til, er forstaaeligt nok. Thi hvad forelaa der i saa Henseende paa det Tidspunkt, 1765, der kunde have vejledet ham? Næppe andet end Reinicks Disputats (1732) og van Doeverens

akademiske Tale (1762), og om disse to Publikationer ikke var kommet indenfor hans Rækkevidde, kan ikke undre. Hos Smellie vilde han, som ovennævnt, næppe have fundet den rette Vejledning. I Afhandlingen i »Collectanea« 1775 henviser han da heller ikke til anden Literatur, i Disputatsen 1771 — hvor han iøvrigt berører et tredje Tilfælde, der endte med Abort, som det første, men ellers ikke har omtalt — nævnes v. Doeversens »Specimen« 1765, Lynnes (og Hunters) Afhandling maa altsaa ganske være gaaet ham forbi.

Paa Udenlandsrejsen har Saxtorph næppe høstet Erfaringer paa dette Omraade; nærmest kunde der i saa Henseende tænkes paa Levret, forsaavidt denne ogsaa figurerer blandt de Forfattere, der tidligst skulde have givet Bidrag herom; selv hos Fasbender⁵⁴) er han taget med blandt saadanne, men det beror paa en Fejlagelse. I Levrets Hovedværk »L'art. d. accouch.« 1753 er der slet ikke Tale om Retroflexio uteri i den her omhandlede Form, en mystisk Beskrivelse møder derimod (§ 229 og 632) af Retrodeviation i det Tilfælde, at Lændehvirvlerne danner en fortil konkav Bue (»arquées à contre sens de l'état naturel«), hvilket skal give Respirationsbesvær under Svangerskab og Fødsel, men ellers ikke genere denne*). I en større Specialafhandling⁵⁵) om Lejeforandringer af Uterus — en af de sidste fra Levrets Haand — nævnes lige saa lidt Retrofleksion, men han opholder sig her særlig ved en Form af »deplacement«, som han ikke før har fundet omtalt hos Forfatterne, og som han først lærte at kende ved Sektion, Antefleksion nemlig, hvilket Navn han dog ikke bruger, men foreslaar »Renversement transversal«. I det givne Tilfælde, hvilket Levret, saa vidt det kan forstaas, ikke selv behandlede, havde Pt. Stensmerter, og der blev gjort Litotomi, men Stenen, som man ikke havde kunnet føle med Sonde, viste sig ved Sektionen at være det flekterede, paa Blæren hvilende Corpus og Fundus uteri. Belært herved stillede han, da et lignende Tilfælde mødte ham 1743, Diagnosen og behandlede Fleksionen med Pessar.

Sikkert nok havde Levrets Samtidige, Deleurye, observeret Tilfælde af Retroflexio uteri grav. (allerede 1760), men det synes, at have været Chopart, der efter sin Hjemkomst 1775 fra London, hvor han havde lært Hunter og dennes Afhandling at kende, først

*) I Manusk. til Leçons part. tilføjes dog, at hun bør føde staaende, sidende eller à la vache.

vakte Opmærksomhed for Sagen i Frankrig og bragte den frem i Acad. de chirurgie. I den gamle Journal de Méd. (Roux) blev nu forskellige Observationer meddelt, der viste et mangelfuldt Blik for Lidelsens egentlige Natur, indtil Desgranges (1783), der foretog Benævnelserne »Retroversion«, klarlagde denne og kaldte det »une matière encore toute neuve pour beaucoup de praticiens«⁵⁶), ligesom Baudelocques Broder valgte Emnet til en These (1784), og næste Aar, 1785, besvarede Desgranges den af Acad. roy. de chir. udsatte Prisopgave over dette Emne og vandt Præmien, den af Vermont, Marie Antoinettes Akkouchour, samme Aar indstiftede Guldmedaille.

Fra én Side set var det beklageligt nok, at man i Frankrig skulde modtage Belæringen om Retroflexio uteri gravidi fra England, thi i sidste Instans havde jo Dr. Wall, der gav Hunter Impulsen, høstet sine Erfaringer hos Gregoire, hvorfor det her, som i andre Henseender, havde været ønskeligt, at denne Mands rige Erfaringer var blevet publicerede*).

Naar Saxtorph i Slutningen af sin ovennævnte Meddelelse forbeholdt sig en udførligere Omtale af Emnet, hvad Behandlingen angik, blev dette ikke iværksat; fraset Forelæsningsne, hvor det ogsaa afhandlede under Kapitlet det for vide Bækken, kom han ikke senere tilbage til det, men uden Tvivl har det stadig for ham været et Spørgsmaal, som krævede Opmærksomhed og burde indprentes Eleverne, hvad der (i »Notesaml.«) skinner frem i nogle indledende Ord til en Forelæsning: »Hvor ofte ere Practici ey bedragne, naar de selv har været uvidende og ikke med Vished vidst at bestemme, om de sygelige Tilfælde dependere af Svangerskabet eller af andre Sygdomme, for Ex. naar en frugtsommelig Kone kan ikke lade Vandet, hvad vil den Practicus da gjøre, som ey selv kan undersøge og opdage Aarsagen. Alle urindrivende Midler kunde ey aleene blive unyttige men endog skadelige, ifald retroflexion eller descensus aleene deri var Skyld«. — At hans Bestræbelser for at sprede Kendskab om denne Komplikation har baaret Frugt, tør man vel ogsaa se et Vidnesbyrd om deri, at

*) Det maa bero paa en Fejltagelse, naar Chereau i sin Artikel »Histoire de l'obstétr.« (Dictionn. d. sc. méd. 2 Sér. T. 14, 1880, p. 89) om Gregoire skriver: »il communique à l'Acad. des sc. des faits intéressants (1724), il reconnait, il definit la rétroversion de l'uterus grávide«. — I »Hist. de l'Acad. d. sc.« findes for nævnte Aar kun en (ogsaa af Siebold cit.) kort Bemærkning af Gregoire om Ruptura uteri.

der ret tidligt herhjemme fremkom Meddelelser om heldigt erkendte og behandlede Tilfælde af Retrofleksion i Svangerskabet, og netop fra Læger, der specielt af Saxtorph er omtalte som tidligere¹ Elever. I saa Henseende kan nævnes Ph. Rogert i Viborg, der herfra beretter⁵⁷⁾ om et med Held behandlet Tilfælde, hvor Konen gik Tiden ud, fremdeles Chr. Caspar Seip, der 1776—80 var Kandidat paa Fredr. Hosp. og efter at have disputeret 1782 blev Landfysikus i Smaalenenes Amt. Blandt de forskellige Emner i Disputatsen⁵⁸⁾ var ogsaa et Afsnit »de Ischuria«, hvor der refereres et Tilfælde af »Hysteroloxia postica« hos en Soldaterkone i Rosengaarden, der 1781 søgte hans Hjælp. Han stillede straks Diagnosen, men baade Kateterisation og Repositionsforsøg, saavel fra Vagina som fra Rektum, mislykkedes; efter Aareladning og Laudanum indtraadte næste Dag Abort, og 3die Dag afgik Placenta.

Ogsaa udenfor Landets Grænser har Saxtorph vistnok bidraget til den haardt tiltrængte Belæring paa dette Felt, de første Meddelelser herom fra svensk Side gør i det mindste denne Formodning nærliggende. Aaret efter at have fratraadt sin Stilling som Overlæge ved Almäna Barnbördshuset i Stockholm, 1782, fandt Joh. Kraak Anledning til at bringe Sagen frem⁵⁹⁾, fordi der nu »ved Saxtorphs og Hunters sikre Observationer og Forskrifter« var kastet Lys over denne hidtil saa ukendte eller rettere miskendte Lidelse. Selv havde Kraak ikke set noget Eksempel paa denne og kendte fra Sverrig kun to Tilfælde efter mundtligt Referat, deriblandt et af Carl Ribben 1770 observeret, der tilfulde viser Tidens forvirrede Syn paa Sygdommen. Den i 4de Maaned gravide Kvinde frembød det typiske Billede af en inkarcereret retroflekeret Livmoder, Ribben tog to Kolleger til Hjælp, men ingen kunde udrede Sagen, man antog det for et fuldgaaet Svangerskab, Smerterne for Veer, men Modermunden kunde ikke føles, hvorfor man bestemte sig for Sectio cæsarea, som Døden dog forebyggede (!). Sektionen viste den fyldte Urinblære, trods det man flere Gange havde indført Kateter men kun udtømt en ringe Mængde Urin. — Der kunde drages en Paralel mellem Ribbens Tilfælde og et, som den ovennævnte Seip hentydede til i sin Disputats, hvor han beretter, at mens han var i Fødselsstiftelsen, fortalte Saxtorph om en Hændelse, der var mødt ham og en anden stor Fødselshjælper, hvor Orificium laa saa højt oppe over Isbenet, at Vedkommende raadspurgte Saxtorph, om det ikke var bedst ved Kniv at skaffe Føsteret Udvej, da han mistvivlede om at der var en Modermund (!).

Naar Kraak i sin ovennævnte Artikel talte uden personlig Erfaring, maa han ikke længe efter have høstet saadan, thi hans Efterfølger, Alm, beretter i samme Bind af det cit. Tidsskrift om et i Maj 1782 paa Fødselsstiftelsen i Stockholm iagttaget Tilfælde, hvor der i Schulzenheims og Kraaks Nærverelse efter forudgaaet Kateterisation gjordes Reposition i Knæ-Albueleje fra Rektum. Samme Fremgangsmaade benyttede Odhelius, fra 1785—87 Adjunkt ved Barnbördshuset, i det næste herfra ref. Tilfælde⁶⁰).

I en Dissertation fra Upsala, 1797, gav endelig Lindblad⁶¹) en ret fyldig Fremstilling af Emnet. Hans Anvisning til ved Repositionen (fra Rektum) at trykke Fundus uteri til Siden for Promontorium fortjener at bemærkes. Som sidste Udvej antyder han, at Callisens Forslag at gøre Bugsnit som ved Sectio cæsarea maa-ske var at vælge. Egen Kasuistik bringer han ikke, men ref. et ham af Gistrén, Adjunkten ved Barnbördshuset, meddelt Tilfælde til Illustration af Diagnosens Vanskeligheder. Der diagnosticeredes Retrofl. ut. gravidi, og Behandlingen (Kateter, Repositionsforsøg) rettedes derpaa, men hun aborterede i 6te Maaned, og det viste sig at være en nedsunken Ovariesvulst, der efter Fødslen lod sig reponere. Tilfældet minder om et lignende fra Saxtorphs Praksis, hvorom senere.

At Saxtorph saaledes gennem et Par af sine tidligste Publikationer vakte Opmærksomhed for dette ganske specielle Spørgsmaal i Fødselslæren, skyldtes jo ikke mindst det Held, at han hørte til de Første, der ved patologisk anatomisk Demonstration kunde give Bidrag til Forstaaelsen af Sygdomsbilledet. Det havde jo staaet i hans Magt at publicere sine Observationer adskilligt tidligere og derved være kommet Hunter i Forkøbet, thi selv om han, som sagt, berørte dem i Dissertationen, kom den egentlige Afhandling derom jo først 4 Aar efter Hunters Meddelelse, hvad stærkt beklagedes af Joach. L. Drejer, der en Del Aar senere i Anledning af et for første Gang (1820) i Fredr.s Hospital iagttaget Tilfælde af Retrofl. uteri non gravidi behandlede Emnet i en fortræffelig Licentiat- og Doktorafhandling⁶²).

SYVENDE AFSNIT.

Efterbyrdsperioden. — Eksspektativ Behandling. — Tilsidesættelse af bimanuelle Haandgreb. — Udvendigt Tryk paa Modergrunden eller Gnidninger af samme ikke benyttet. — Harvies Ekspression af Placenta. — Abortplacenta. — Atonia uteri. — Dussés Forslag om udvendige Friktioner som Hæmostatikum. — Saxtorphs Behandling af Atonien. — Kompression af Aorta. — Kolde Indsprøjtninger. — Tamponade. — Placenta praevia. — Hastig Forløsning. — Advarsler mod denne. —

En Fødselskomplikation, som M. Saxtorph ofrede en vis Opmærksomhed, forsaavidt han gjorde den til Genstand for flere Specialafhandlinger, var Blødningerne under og efter Fødslen. Forinden vi betragter disse nærmere for at vurdere det Bidrag, de gav til visse Sider af Spørgsmaalet, vil det være naturligt først at gøre Rede for hans Standpunkt i Læren om Efterbyrdsperioden i Almindelighed.

Deventers højst uheldige Propaganda for Efterbyrdens hurtigst mulige Fjernelse efter Barnets Fødsel var jo desværre ogsaa hos os blevet lyst i Kuld og Køn gennem Balth., de Buchwalds Lærebøger, indtil Berger satte en Stopper derfor og i sin Undervisning hævdede, at Løsningen af Placenta maatte overlades til Naturen, og først, naar dette var fuldbyrdet ved Uterinkontraktionerne, Fjernelse finde Sted ved lempeligt Træk i Navlestrængen. Dog er der Forhold, der tyder paa, at Berger — rimeligvis som Arv fra Fried — i Begyndelsen af sin Lærervirksomhed gik mindre eksspektativt til Værks i Efterbyrdsperioden, forsaavidt der i de første Aar af det Tidsrum, de bevarede Protokoller omfatter, paa-faldende hyppigt er noteret: »Moderkagen blev strax udtagen«, »Efterbyrden blev taget med Haanden« o. l.; saaledes for Eks. referer Jens Bang ved en Fødsel ¹⁰/₁₂ 1763, uden at Indikation nævnes:

»Jeg førte strax min Haand op i Moderen veyledende mig ved Navlesnoren til Moderkagen, som sad i Moderens højre Side. Jeg forsøgte at ville løsne den efter Hr. Levrets Maade ved at sætte de tvende Fingre paa min Haand bag Navlesnoren ved Moderkagen, saaledes at dirigere Snoren til Moderens venstre Side og med min venstre Haand at trække paa Navlesnoren, som hang udenfor Fødselslemmerne. Den kunde ey give efter ved denne Methode. Jeg for-

søgte da paa Hr. Prof. Bergers Maade at beklæde mine Finger-Ender med et Stykke af Hinderne, med dem saaledes armerede at løsne Kanten af Moderkagen fra Moderen og tillige at trække lemfældigen paa Snoren med den anden Haand. Herved løsnedes den og blev ganske heel udtagen«.

Allerede Aaret efter sin Nedsættelse i Sorø (1767) havde Rud. Buchhave fundet det betimeligt (anonymt) at udgive sin »Korteste og nødvendigste Undervisning for Jordemødre paa Godset af det Ridderlige Akademie i Sorø«, der vel saaledes — sammenlignet med B. J. de Buchwalds Plagiat efter v. Hoorn — egentlig blev den første, originale, danske Jordemøderbog, og at den var et Udtryk for, hvad Buchhave havde lært hos Berger, i hvis Klinik hans Trimester faldt 1764 (s. Listen P. 33), viser Indholdet klart nok. Ogsaa her lyder Anvisningen for Efterbyrdens Behandling ret aktiv: »saasnt Moderkagen ikke følger Navlesnoren Trækning, griber hun fat paa Navlestrængen med den ene Haand, og dernæst føres den anden Haand ved Siden af Navlestrængen forsigtig ind til Moderkagen, siden bedækker hun Fingrenes Ender med noget af Hinderne og søger Moderkagens løsnede Rand, hvilken hun griber fat med Fingeren og afskaller den heele Moderkage«.

Selv om nu Saxtorph ikke havde haft Berger til Lærer, vilde han vel være blevet ført ind paa den ekspektative Vej under Paa-virkning af den Reaktion, der, inauguret af Fred. Ruysch i Amsterdam, fra Midten af det 18de Aarh. mere og mere rejste sig mod den tidligere Aktivitet i Efterbyrdsperiodens Behandling og kom til Orde fra de den Gang Toneangivende.

Erfaringen blev i den Henseende til Dels Smellies Læremester. I et af sine »cases«¹⁾ bemærker han: »Da jeg nedsatte mig i London, var Parolen, at Efterbyrden skulde hastig fjærnnes, og Jordemødrene handlede derefter. I Begyndelsen fulgte jeg Strømmen, men Erfaringen lærte mig at skifte Standpunkt. Heri bestyrkedes jeg ved at læse Ruysch«. — Hunters Ord fik vel ikke mindre Vægt, men om han i London var primus motor paa dette Omraade, er dog vist, som Glaister siger, tvivlsomt. Hunter kom som 21aarig ung Mand 1741 til London med Anbefalingsbrev fra Cullen til Smellie og boede en Tid hos denne, der vel sikkert nok blev hans første Lærer i Obstetrik. I »case 186« fortæller Smellie: »I London hjalp Dr. Nisbeth mig med at forbedre Tangen og Dr. Hunter med at reformere den gale Praktik vedrørende Placenta«²⁾. At Hunter imidlertid tillagde sit Arbejde i den Henseende Betydning, viser en Tilføjelse i Forelæsningerne³⁾, hvor

han efter at have indskærpet den ekspektative Behandling af Efterbyrdsperioden siger: »If allowed to give an account of myself, I may say I have never been of more service to mankind than in making this my Practice known, and advise therefore to leave the placenta always to nature«. Belært ved enkelte ulykkelige Tilfælde saa Hunter sig dog senere nødt til at opgive denne absolute Passivitet, som han og hans Kollega Dr. Sandys var blevet enige om at prøve i Middlesex Hospital, hvad Denman¹⁾ har oplyst os om.

Ikke mindre uforbeholdent havde Levret straks i sine første Arbejder²⁾ gjort sig til Talsmand for den afventende Holdning overfor Løsningen af Placenta og advarede mod ethvert Forsøg paa at komme Naturen til Hjælp ved denne Akt, og, som rimeligt var, førtes disse Forskrifter videre til tysk Grund gennem Elever som Roederer, Stein og Crantz. —

Under sine Besøg hos de fremmede Lærere i Udlandet kunde Saxtorph derfor kun befæstes i de Anskuelser om Efterbyrdsperiodens Behandling, der var ham bibragte allerede fra Læretiden hos Berger, og som de da ogsaa kom til Orde i hans første Arbejde »Erfaringerne« fra 1764 og siden uforandret fastholdtes under hele hans senere Lærervirksomhed, idet Reglen jo lød paa aldrig, uden tvingende Indikation, at ekstrahere Placenta, før den var løsnet, hvorpaa Kendetegnene var Efterveer med moderat Blodafgang, den haarde Kugle over Isbenet og den i Moderhalsen palpable Efterbyrd. Saa skete altsaa Ekstraktionen gennem Navlesnoren, hvis afskaarne Ende vikledes om et Par Fingre paa den ene Haand, mens den anden fattede »højere oppe ved Fødselsdelene«, og under rokkende Træk med begge Hænder bragtes Moderkagen frem.

Allerede her emanciperede Saxtorph sig fra Levrets Forskrift. Denne kender nemlig Livmoderens Antefleksion umiddelbart efter Fødslen, den skarpe Vinkel, den danner med Vagina, og raader derfor til altid at lægge Fingrene paa den øverste Haand »au fond du Vagin« for ved bagtil rettet Tryk paa den strammede Navlesnor at lede Moderkagen ned i den rigtige Retning, en Anvisning, Saxtorph kun vil følge i Undtagelsestilfælde, »naar Konen har et forhængende Underliv«. Mere paafaldende var det maaske, at han her ogsaa afveg fra Berger, der under et andet Synspunkt, dog i Realiteten faldende sammen med Levrets, ogsaa raadede til med den ene Haand at gaa op i Vagina og lægge Fingrene ved Navlesnorens Insertion paa Placenta for ved Tryk her at lede denne

ned efter Bækkenets Akse, idet et simpelt lige Træk paa Funiklen kun vilde føre Placenta mod Arcus pubis.

For en Nutidsbetragtning gaar det vel imidlertid ikke an at dadle Matth. Saxtorph, fordi han ikke fulgte sine Lærere i disse intravaginale Manipulationer, men hvorom Alting er, Traktion gennem Navlestrængen var altsaa for ham, som for de Fleste, ene Midlet til at bringe den løsnede Efterbyrd ud af Fødselsvejen. Derfor saa man jo ogsaa med en vis Bekymring paa Tegnene til dens Skørhed og endnu mere paa dens Overrivning; Lederen manglede, og det krævede som Regel Haandens Indførelse i Livmoderen for direkte at kunne faa fat paa Moderkagen. Uden Omsvøb foreslaar Levret dette, og efter ham mange Andre, Saxtorph dog med en vis Restriktion, den nemlig, at hvis der er Tegn til, at Moderkagen kan løsnest af sig selv, skal dens Fødsel overlades til Naturen, men hvorledes den da skal fjernes, taler han ikke om, sagtens vel ved at gaa op med Haanden og tage den ud fra Moderskede eller Moderhals. Anvisning paa et samtidigt udvendigt Modtryk med den anden Haand paa Underlivet vilde vel næppe være tilføjet, thi saadant nævnes ikke, hvor der ved overrevet Navlesnor, i Tilfælde af Blødning eller fast Tilhæftning af Placenta, straks skal handles, der tales kun om Haandens Indførelse i Moderen. Hos Saxtorph savnes nemlig — og det er en Anke, som det er berettiget at lægge nogen Vægt paa — enhver Anvisning til *bimanuelt* Arbejde, i ovennævnte Forstand, ved den fysiologiske som ved den patologiske Efterbyrdsfødsel. Under almindelige Forhold er Fødselshjælperens bimanuelle Virken her indskrænket til Navlestrængen under Trækket paa denne, intet Steds foreskrives et samtidig understøttende Tryk paa Modergrunden; naar Jordmoderen til en Begyndelse ved at lægge Haanden paa Underlivet har overbevist sig om, at »Modergrunden har trakt sig sammen, og at der ikke er flere Børn i Moderen«⁶⁾, er der ikke mere Tale om nogen Aktion fra den Kant. Og end mere paa-faldende træder dette jo frem i Forskrifterne for den manuelle Udtagelse af Efterbyrden i Tilfælde af Blodstyrting, hvor den ene Haand skal holde i Navlestrængen, medens den anden arbejder oppe i Moderen, lige saa lidt her hører man noget om et understøttende udvendigt Modtryk fra Operatørens eller en Assistents Side.

Dette er en saa meget mere paa-faldende Lakune i Saxtorphs hele Fremstilling af dette Afsnit af Fødselshjælpen, som Nødvendigheden af ved Indgreb i Uterus at fiksere denne med den anden

Haand udvendigt bestemt var kommet til Orde fra forskellige Sider paa hans Tid, som ogsaa forinden. Saaledes allerede i Strassburgerskolens første Aar under J. J. Fried. I Danziger Lægen Peter Stuarts Dissertation (1736), der efter en Bemærkning i Fortalen sikkert gengiver Frieds egne Ord — Siebold tvivler ikke om, at han er Forfatteren, og Berger hævdede det samme (s. P. 202) — beskrives ved Placentas Udtagelse, hvor Navlesnoren er overrevet, nøjagtigt det bimanuelle Arbejde, idet den udvendige Haand støtter Uterus, »ne vacillet«, og under lignende Omstændigheder anvendte Smellie (1729⁷) og 1744⁸) den anden Haand udvendigt af Frygt for at rive Livmoderen løs fra Vagina, idet han, da Haanden gled op langs Navlesnoren følte Uterus stige højere og højere og og rulle rundt i Underlivet under den slappe Bugvæg, og ganske det samme indskærper Levret⁹) »pour empêcher la matrice de reculer«.

Idet Saxtorph saaledes gansk tier om Fiksation af Uterus under Fjærnelsen af Placenta, hvad enten dette fandt Sted ved Træk paa Navlesnoren eller ved intrauterint Indgreb, er det ikke mindre paafaldende, at han saa ganske ignorerede udvendig Manipulation i Form af Tryk eller Friktion paa Modergrunden som Hjælpemiddel til Løsningen og Ekspulsionen af Placenta, ja næppe nok, som senere nærmere skal omtales, finder Anledning til at omtale dette Middel som Hæmostatikum ved Atoni under eller efter Placentas Fødsel, i hvert Fald ikke Friktioner.

Vistnok havde Thomas Bartholin¹⁰) protesteret mod sligt, der efter hans Mening gav Hudløshed og Feber (!), men Stemmer havde dog rejst sig, som havde adskillig mere Vægt end hans, thi Erfaringen havde lært Louise Bourgeois og senere Marguerite de la Marche¹¹), at den heldigste Maade for Efterbyrdsperiodens Behandling var efter Barnets Fødsel at lægge Haanden paa Underlivet over Fundus uteri og ved lette Gnidninger med Haandfladen fremskynde Løsningen af Placenta for derefter at hjælpe den frem ved et Træk i Navlesnoren, og hvor dette sidste ikke førte til Maalet, tyede Guillemeau og Mauriceau ogsaa til Friktioner ved egen eller en Assistents Bistand.

Men naar disse det 17. Aarh.s Autoriteter ikke formaaede at vinde Øre i Skolen hos os, burde det samme vel næppe have været Tilfældet med Saxtorphs berømte Samtidige, J. L. Baudelocque, der saavel overfor sine Jordmoderelever som for Læger ved Siden af Trækket i Navlesnoren stærkt fremhævede Nødven-

digheden af de udvendige Gnidninger som understøttende Løsningen og Udstødningen af Placenta, hvad iøvrigt, blandt franske Lærere, allerede tidligere Deleurye ligeledes havde betonet, og Wienerskolen synes tidlig at have lært det samme, saaledes Plenck (1768), Lebmachers Elev, hvem Saxtorph jo særlig sluttede sig til. — Ogsaa i Nabolandet Sverrig var man klar over Betydningen af dette Haandgreb. Carl Ribben ændrede selvfølgelig i sin Udgave (1777) af v. Hoorns Lærebog den her tidligere anbefalede hastige Fjærnelse af Efterbyrden og advarede stærkt derimod, der lærtes nu at afvente Løsningen og derpaa øve et lempeligt Tryk i Navlestrengen under samtidig Gnidning af Fundus uteri. Ligesaa i Kraaks Lærebog (1782), der overhovedet ansaa fuldstændig Passivitet i Efterbyrdsperioden for det Bedste, men i Betragtning af, at Kvinden ønsker Afslutning, er »en uskyldig Haandsrækning« som den af Ribben anbefalede tilladelig. Medens disse to i Friktionerne af Modergrunden vel nærmest blot saa et Middel til at understøtte Ekspulsionen af Efterbyrden, naar denne spontant var løst, gik deres Kollega og Samtidige, den af dem næppe synderligt estimerede Kirurg Schützererants, et Skridt videre. Trods de mange Ekstravagancer i denne Mands Fødselshjælp, der senere vil blive nærmere omtalt, maa man dog paa enkelte Punkter yde ham sin Anerkendelse. Det gælder saaledes hans Forskrift for Efterbyrdsbehandlingen: naar Barnet er født, gvides Bugen med de flade Hænder for at faa Livmoderen til at trække sig sammen, vel ikke i den Tro, at altid derved Efterbyrden skulde løses, men stundom sker det dog; vil den ikke løses derved, løfter en Anden Bugen og Uterus op, og der trækkes i Navlestrengen, mens den anden Haand gaar op og trykker ud eller tager ud.

Dog paa end mere prægnant Maade var inden Aarhundredets Slutning hos engelske Fødselshjælpere kommet Anskuelse til Orde med Hensyn til Efterbyrdsperiodens Behandling, der nok saa meget havde fortjent Opmærksomhed, idet de i Virkeligheden dannede Introduktionen til den nuværende, mere rationelle Ekspulsion af Placenta.

Vi har tidligere berørt Manchester Kirurgen Ch. Whites (1773) korrekte Iagttagelse af Skuldrenes Passage og hans Advarsel mod her at gribe forstyrrende ind i Naturens Værk. Med ikke mindre Eftertryk betonedede han udvendig Kompression og Gnidning som Middel til at sikre sig den gradvise og perfekte Kontraktion af Uterus i Efterbyrdsperioden, og i omtrent i samme Retning havde hans Kollega, Will. Dease, i Dublin (1783) udtalt sig¹²⁾. Ikke

mindst under Paavirkning af den første førtes nu Sagen et Skridt videre af Jos. Clarke¹³), fra 1786 »master« ved Rotunda lying-in-Hospital i Dublin, idet han allerede inden Slutningen af Fosterets Uddrivelse lod Haanden virke paa Modergrunden, fortsættende Kompressionen og kontrollerende Uteri Kontraktion, indtil Foster og Efterbyrd var født, altsaa den siden som »Dubliner Haand-grebet« velkendte Metode. Forsaavidt denne vel egentlig var Forløber for den fuldt gennemførte Ekspulsion af Placenta uden intragenitalt Indgreb, saaledes som den introduceredes ved Credé, fortjener det dog vistnok at erindres, at der saa nær et Hundredaar forud for denne var givet en Anvisning til Bortskaffelse af Efterbyrden, der næppe lod synderligt faltes i Overensstemmelse med hvad Credé (1853) foreslog. Men Vedkommende synes at være gaaet Fødselshjælpens Historieskrivere forbi, ene dog med Undtagelse af Smellies Biograf Glaister, der oplyser os om, at Smellies Lærervirksomhed fortsattes af hans Elev *John Harvie*, der var gift med hans Niece og som saadan hørte til hans Arvinger. I et lille, som det synes, ogsaa i England forud for Glaister ganske ukendt Skrift fra 1767 om Perinæalunderstøttelse¹⁴) berører Harvie nu tillige Efterbyrdsperiodens Behandling med følgende Ord: »As soon as the child is committed to the care of the nurse, let the accoucheur apply his hand upon the belly of the woman, which is then very loose, and he will readily feel the contracting uterus, then having placed the flat of the hand over it, let him, by a light and gentle pressure, bring it downwards or towards the pubis, and he will feel the uterus sensibly contracting, and often will feel it so reduced in size, as to be certain that the placenta is expelled. By this method we will seldom have any thing to do afterwards, but to help it through the os externum if even so much remains undone«.

Den fuldstændige Ekspulsion af Placenta uden mindste direkte Manipulation ved denne stilles altsaa i Udsigt af Harvie alene ved Ekspulsion (der ogsaa anbefales overfor Koagler), og ved denne Anvisning kom han sikkert nok Leipziger Professorens i 1853 foreslaaede Metode saa nær, at hans Navn vel havde fortjent en Plads i den historiske Oversigt, hvormed Credé, støttende sig til Riedels¹⁵) tidligere (1847) vidtløftigere Resumé, indledede sin Hovedafhandling¹⁶) om den ny, af ham indførte Metode.

Kun Lidt kendes iøvrigt til Harvie og hans Virksomhed, han nævnes blot et Sted¹⁷) af Smellie som »my successor in the teaching of midwifery«, i hvis Eje et Par Torakopager, tilsendt Smellie

af en Kollega, nu var, og blandt Kasuistik fra anden Haand er ogsaa et Par Meddelelser fra Harvie, en Trillingabort med Hydramnios (1761)¹⁸⁾ og en kankrøs Ovariesvulst¹⁹⁾. Mc Clintock, der ikke havde haft Harvies ovennævnte Skrift i Hænde, saa derimod i Smellies Bibliotek i Lanark et Program for Harvies Kursus, der viste, at disse bestod af 17 Forelæsninger²⁰⁾.

Det maatte vel ligge nær at formode, at Harvie med Hensyn til sin Lære om Efterbyrdsperiodens Behandling var paavirket af Smellie, naar der ses hen til, at dennes Elev Johnson²¹⁾ ogsaa havde taget Ordet for at understøtte Trækket i Navlesnoren med et udvendigt Tryk paa Underlivet, som han dog — uden at der tales om Gnidninger — vil overlade til den Fødende selv. Hun skal i 10 Minutters Tid med begge Hænder trykke fra Epigastriet og ned mod Umbilikus og saa trænge, derpaa prøver Akkouchuren et Træk i Navlesnoren, imens fortsættes Kompressionen, men lavere nedere, i Regio hypogastrica, og nu glider Placenta gerne ud ved Trækket. Det sidste minder jo — naar Traktion i Navlesnoren udlades — næsten om Karl Schrøders Anvisning til at fjerne den i det nedre udposede Uterinsegment nedsunkne Placenta. Naar Johnson i en Note tilføjer, at denne af ham længe anvendte Metode ogsaa benyttedes af Hunter og Harvie, og at den sidste i sine Forelæsninger først synes at have anbefalet den, tyder det jo nærmest paa, at Harvie her var original, og efter det ovennævnte Citat at dømme, rigtignok paa en mere overraskende Maade end af Johnson antydet. Ud over dette peger den sidstes Ord saaledes ikke paa, at Harvie her havde lært noget af Smellie, og denne taler, fraset hvad der alt er bemærket om Brug af den udvendigt paa Underlivet lagte Haand som Modtryk ved Efterbyrdens Udtagelse af Uterus, heller ikke noget Steds om Tryk eller Gnidninger af Modergrunden, mens der ventes paa Placentas Løsning, endsige om slig metodisk, straks iværksat Ekspression. Hans Efterfølger, der her saa mærkværdigt var forud for sin Tid, fik ikke den Plads som Reformator i Efterbyrdsperiodens Behandling, han egentlig havde fortjent.

Det skortede saaledes ikke paa vægtige Autoriteter, der kunde have ansporet Saxtorph til at supplere sine Forskrifter for Efterbyrdens Fjernelse med et saa vigtigt Hjælpemiddel som et udvendigt paa Modergrunden virkende Haandgreb, men der er Intet, der antyder, at han tog disse Anvisninger til Følge, og dette blev desværre føleligt længe efter hans Tid, under hele Sønnens Virksomhed som Lærer. —

Efter den Betydning Navlesnoren spillede for Saxtorph som Midlet til at bringe Placenta frem, var det naturligt, at dennes Skørhed ved Abort maatte diktere ham Reglen her altid at overlade Placentas Fødsel til Naturen, og heri fulgte han tillige Berger. I en lille Afhandling²²) om en i 2 Maaneder tilbagebetalt Placentarest efter Abort i 7de Maaned tilbageviser Saxtorph tidligere Forfl.s Frygt for at lade Moderkagen blive tilbage i Uterus; er den hel og fastvokset, raadner den ikke*), og han har ofte set Placenta afgaa 10 Uger efter Abortering uden Lugt og under Vedkommendes fulde Velbefindende. I Forsøg paa digital eller instrumental Fjernelse ser han netop Farerne, Placenta rives i Stykker eller dekomponeres; det eneste Indgreb, han her billiger, er intrauterin Injektion med koldt Vand. Disse Saxtorphs Forskrifter var allerede tidligere kommet frem i hans Elev Gersons Dissertation (1776, s. P. 196), blandt hvis Kasuistik en Del netop vedrører Abortplacenta, og i Epikrisen lægges megen Vægt paa Injektionerne, men det bemærkes, at man nu og da efter disse saa ustandselig Hoste og Brækning (Refleks), ligesom hans Lærer havde iagttaget Hikke.

I denne strængt eksspektative Holdning overfor Efterbyrdsbehandlingen ved Abort var Saxtorph iøvrigt i Overensstemmelse med de Fleste paa den Tid, og det var vel næppe at beklage, at han her ikke sluttede sig til Forkæmperne for den hurtige, aktive Indgriben, der allerede den Gang havde ladet høre fra sig, og blandt hvilke var selve hans højt skattede Lærer Levret, i all Fald paa et vist Tidspunkt. Belært af en letal Abortblødning hos en ung Pige, der havde været betroet en Kvaksalvers Behandling, hvor Soumain fik Lov at gøre Sektion, som Levret overværede (1746), og hvor der fandtes en Mola carnososa, opfandt han sin Pince à faux-germes²³) og blev en Tidlang en ivrig Talsmand for den snarlige instrumentelle Fjernelse af Abortrester. Senere synes han at være blevet mere reserveret. I sin Meddelelse i Acad. de chir. (s. Citat 5) er han nu ingenlunde utilbøjelig til at holde paa den eksspektative Behandling, og bliver det nødvendigt at fjerne Abortrester, vil han gøre det ved bimanuelt Arbejde. For den aktive Abortbehandling, snarlig digital Fjernelse af Ægget, var hans Samtidige, Petit, ogsaa Talsmand ligesom Dease i Dublin.

*) Et Paradoks, bemærker en senere Forfatter (Paetsch, Verh. d. Gesells. f. Gebh. in Berlin, 1847, p. 21), som Erfaringen tilstrækkelig har modsagt.

Det berørtes i det Foregaaende, at Saxtorph ogsaa overfor Atonien i Efterbyrdsperioden paafaldende lidt tog Hensyn til den udvendige Friktion af Modergrunden til at ægge Uterus til Kontraktion. Ikke mindre gjorde det samme sig gældende, hvor efter Placentas Fjernelse Atonien vedvarer eller først begynder.

Fra sin Lærer Berger havde han ikke modtaget nogen Anvisning paa saadant som Hæmostatikum ved Atonia uteri post partum, og hvad han i den Henseende havde kunnet høste fra Forbillederne Smellie og Levret, faldt for den førstes Vedkommende ret negativt ud. Idet Smellie²⁴) stærkt betonedede, at det er den svigtende Kontraktion af Uterus, der her skulde bekæmpes, advarede han imod at spille Tiden med indvendige Medikamenter — blandt hvilke, efter hans »cases« at dømme, Tinct. thebaica spillede en Rolle for ham — men raadede straks at ty til »external application«, nemlig Kompresser dyppede i kolde, astringerende Opløsninger og anbragte over Krydset, ikke paa Underlivet; mindre Tro havde han til Aareladninger eller Ligatur af Ekstremiteterne; som sidste Udvej taler han om vaginal eller intrauterin Tamponade med Astringentia (hvorum s.), men nævner her hverken Friktioner eller Kompression af Uterus. Det er saa meget besynderligere, som Smellie, hvad vi andet Steds kommer tilbage til, netop under Fremtrækningen ved Placenta praevia lagde Vægt paa udvendigt Tryk og successiv Kompression af Uterus og ogsaa i et givet Tilfælde af Kollaps og Død umiddelbart efter Forløsningen ses at have tyet hertil. Efter en Vending (1741)²⁵), hvor der havde været Blødning under Fødslen, sank Pt. sammen, straks Barnet var ekstraheret og Placenta afgaaet. »I immediately pressed on the Abdomen with both my hands having forgot that precaution in time of the delivery«.

For Levret²⁶) var Hovedsagen manuelt at fjerne Koaglerne fra den atoniske Livmoder, han indprentede tilmed sine Elever at gentage dette Indgreb, saa ofte Nødvendigheden krævede det, og berører i anden Linie, men ret flygtigt, Friktioner, »douces et légères avec les mains sur le ventre en le ramenant pour ainsi dire de derrière en avant«, og dertil føjedes en Eddikekompress paa Underlivet. Naar Levret i en Note her tilføjer: »Feu M. Dussé, Accoucheur en Paris, a dit quelque chose de bon sur ce sujet«, da fortjener vistnok den Bemærkning fra nævnte ellers lidet kendte Akkoucheur, som Levret hentyder til, at drages frem. I »Journal des scavans« 3. Aug. 1722 er publiceret: »Extrait d'une lettre communiquée a M. Andry, Docteur de la Faculté de Méd.

de Paris touchant une nouvelle découverte sur la manière d'arrêter les pertes de sang qui surviennent aux femmes après l'accouchement par M. Dassé (sic!)*) Maître chirurg. accoucheur à Paris«. Artiklen indledes saaledes:

»J'ai considéré que le sang qui s'écoule de la matrice après que l'enfant & le placenta en sont sortis, ne vient qu'à l'occasion des orifices des vaisseaux qui restent ouverts, parce que les fibres de la matrice ayant été fortement tendues durant la grossesse, n'ont pas la force de se contracter assez pour comprimer ces orifices et mettre une barrière à l'impétuosité du sang. L'exemple d'un jeune arbre, auquel on a fait violence en le tenant long-tems courbé, et qui par cet éloignement de son état naturel, semble avoir perdu son ressort m'a fourni l'idée de ma découverte: J'ai remarqué qu'en aidant l'arbre à reprendre sa véritable situation, il la reprenoit effectivement, et que cela venoit du secours que l'on donnoit à ses fibres, qu'une contrainte suivie avoit presque privées de leur élasticité. Je me suis donc imaginé qu'en aidant de même les fibres charnuës de la matrice à se contracter promptement pour fermer l'orifice des vaisseaux, je seconderois les dispositions de la partie, qui d'elle même ne tend qu'à se remettre et que par là je remedierois à une maladie aussi fréquente que dangereuse. Rien n'est plus simple que la mécanique qu'exige cette operation, il ne faut que porter les deux mains sur la région hypogastrique et comprimer mollement le corps de la matrice par un mouvement tantôt circulaire, tantôt de droite à gauche de gauche à droite de haut en bas et de bas en haut, sous ces mouvements sont absolument nécessaires à cause des différents plans de fibres qui s'entrecroisent et forment une espèce de réseau.«

Ikke helt uden Grund kunde *Dussé* vel kalde sin Meddelelse »une nouvelle découverte«, naar samtidig hans berømte Lands-

*) Saaledes i Kvartudg. Paris 1722, p. 494 og ligeledes i Oktavudg. Amsterdam 1723, p. 227. Samme »Dassé, maître chir. accouch. à Paris«, figurerer i A. Portals »Hist. de l'anat. et de la chir.« 1770. Efter al Sandsynlighed skyldes Navnet en Trykfejl i den først cit. Journal, thi hos Levret (1751) hedder Manden altsaa Dussé, og i Hist. de l'acad. roy. des sciences, Année 1724 (Paris, 1726, T. III, p. 35 og enslyd. i Oktavudg. Amsterdam 1731, p. 51) gives under Afsnittet: »Diverses observations anatomiques« et Resumé af Artiklen i Journ. des scav., hvor bemærkes: »M. Dussé (sic!), Maître chirurgien Accoucheur à Paris, a fait voir à l'Academie un moyen qu'il a trouvé d'y remédier.« — Fra Tangens Historie er jo nu Navnet Dussé (eller Dusé) knyttet til den først af Alex. Butter i Edinburgh (Edinb. med. essays, 1735, vol. III) beskrevne franske Tang, og der er vel — hvad Siebold, og efter ham Kleinwächter (Lexik. hervorrag. Aerzte) uforbeholdent gaar ud fra — næppe Tvivl om, at det er den samme Dussé, der 1722 gav Meddelelsen i Journ. des scav., men ved en Fejltagelse her kom til at optræde under et falsk Navn. — Mærkelig nok savnes baade »Dussé« og »Dassé« i Dict. des sc. méd. (Biogr. méd. 1821) saavel som i Nouv. Biogr. gén. (Firmin Didot frères) 1856 og Biogr. univers. anc. et moderne, 1855, men i Chereau's Artikel (Obstetr.s Historie) i Dict. encycl. des sc. méd., T. 14, 1880, møder man endnu »Dassé« som Ophavsmand til »un excellent mémoire (1722) dans lequel il propose la compression hypogastrique«.

mand de la Motte, med aabent Øje for Uterinkontraktionernes Betydning som eneste Middel til at lukke de gabende Karlumina ved Atonien, mente ganske at maatte overlade dette til Naturen: »elle en est seule la maîtresse sans que l'Accoucheur y puisse contribuer en rien«²⁷⁾, og Lamotte var her et Ekko af Mauriceau²⁸⁾: »on ne peut pas porter aucun remède propre sur les vaisseaux ouverts en ces lieux, comme on feroit en d'autres parties«, idet han netop advarede mod al Bandageren eller Kompression af Underlivet.

Det var altsaa ikke blot Hæmostase, Dussé vilde opnaa ved sit Haandgreb, men ogsaa Fjærnelse af Koagler, hvilket jo viser, at han ved Siden af Gnidningerne lillige lagde Vægt paa Kompressionen af Uterus. Han var saaledes vistnok den Første, der maaltbevidst anviste det rationelle Middel overfor de atoniske Efterblødninger, men aabent Øre hos sine Landsmænd (eller Andre) fandt han nu egentlig ikke. Trods sin anerkendende Bemærkning om Dussé gjorde Levret, som sagt, ikke stort ud af dennes Forslag; hans Elev Leroux²⁹⁾ saa ogsaa ret køligt derpaa, mente Gnidningerne overflødige eller endog prekære, forsaa vidt de kunde foranledige Inversion, men at det, for at hindre Ophobningen af Koagler, var bedre blot at gribe Uterus og komprimere uden at flytte Hænderne. Puzos³⁰⁾ var tildels af samme Mening, han saa Hovedsagen i den manuelle Fjærnelse af Koaglerne, og blandt Levrets andre samtidige Kolleger foreslog vel Deleurye³¹⁾ til en Begyndelse Friktioner med de i Vand og Eddike dyppede Hænder, men Hovedvægten lagdes paa Kuldevirkninger, kolde Kompresser, Vandstraale, Is paa Underlivet, men navnlig Indsprøjtninger i Uterus. Antoine Petit³²⁾ endelig berører ogsaa Friktioner ret flygtigt: »on frotte avec un linge chaud, mouillé de vinaigre«, forslaar det ikke, tyes til Eddikekompresser, hvilke ogsaa selve Baudelocque³³⁾ nærmest satte i Spidsen fremfor Gnidningerne. — Heller ikke udenfor Frankrig syntes disse paa den Tid at være synderlig i Kurs. Denman³⁴⁾, der kun nævner Tryk paa Underlivet med en kold Haand, vilde ikke tage Koagler ud, men overlod Ekspulsionen af disse til Uterus selv, idet han gør den besynderlige Tilføjelse aldrig at have bekymret sig om Uteri Beskaffenhed efter Placentas Afgang, naar blot han kunde se bort fra en Inversion (!), og i Boërs³⁵⁾ Omtale af Atoniens Behandling spiller Friktioner ligeledes en meget ringe Rolle.

Idet Saxtorph altsaa overfor Atonien post partum væsentlig holdt sig til Bergers Forskrifter, indprentede han sine

Jordemødre straks at indføre Haanden i Moderen for at fjerne Koagler eller mulige Rester af Efterbyrden, og for nu at faa Sammentrækningen i Gang appliceres en 4 dobbelt, hyppigt skiftet Kompres, dyppet i koldt Vand og Eddike, paa det blotte Underliv, dette sammentrykkes med de flade Hænder eller med et anlagt Bind for at »trykke Moderen op imod Lænderne, at Blodets Tilløb kan forminskes«³⁶). Vi skal komme tilbage til dette sidste Paabud, som Saxtorph tidligere har ofret speciel Omtale, og som aabenbart sigter paa noget helt andet end Kompression af Uterus ved udvendigt Tryk eller Gnidning. Forslaar disse Ting ikke, føres den i Vand og Eddike dyppede Haand op i Moderen og holdes der saalænge, til Sammentrækningen følger, maaske med »samtidig Irritation af Rumpebenet med Fingeren«, eller med Klystersprøjten injiceres gentagne Gange Vand og Eddike i Moderen.

Andetsteds lægger Saxtorph for Dagen, hvilket af disse Midler, der har hans særlige Tiltro. Saaledes (1774) i en af hans tidligste Publikationer³⁷) vedrørende Plac. praevia, hvor han overfor Atonien, efter afsluttet Forløsning, indtrængende anbefaler den ovennævnte, for Jordemødrene kun løselig antydede Sammentrykning af Underlivet, der beskrives lidt nærmere med Hensyn til Øjemedel, hvilket fremgaar af disse Ord: »Remedium optimum certissimum efficacissimum quo sistitur exorta post partum hæmorrhagia est abdomen manibus facile comprimere. Per hanc enim compressionem fundus uteri versus dorsum premitur, viscera abdominalia sublevantur, ne ob nimium sanguinis affluxum et uterum vacuum plus justo sanguinis recipiant, et in vasis uterinis patulis eundem effundant«. Forbavsende Virkning vil han have sporet af dette Haandgreb, som han ofte saa sig nødt til at anvende i lang Tid, i et Tilfælde endog indtil 2 Timer, før Kollapsen hævedes, og det gives her ubetinget Fortrinet som det hurtigste virkende og sikreste hæmostatiske Mittel. At det er *A o r t a k o m p r e s s i o n*, der tilsigtes, skøndt det ikke direkte siges, kan vel ikke betvivles, og det bekræftes ogsaa gennem et senere Arbejde af Saxtorphs Elev C. J. Th. de Meza, fra 1794 Stadsfysikus i Helsingør, der i Aarene 1781—83 var hans Amanuensis og knyttet til Stiftelsen*). I et Skrift³⁸) (1783), der oprindeligt var bestemt til

*) Skriftet er dediceret Saxtorph og Overjordemoderen Karen Ørsløw, den sidste »pro instructione ad exercitium manuale ut levioris gratitudinis pignum«.

Doktorafhandling, hvad der maatte opgives, fordi denne*) skulde fremskyndes, omtales i Kap. »de sanguifluxu uterino« Trykket paa Underlivet som det virksomste og af Saxtorph først angivne Middel til at standse post partum Blødning, idet derved »Vasa meseraica og Aorta komprimeres«. I en senere Afhandling³⁹⁾ giver han den samme Forklaring: »ikke sjældent lykkes det herved at sammentrykke Vasa meseraica og Truncus aortae descend. i en saadan Grad, at der sættes Grænser for Blodets Tilløb fra Hjernen til Moderen, Tid vindes, og Moderen forskaffes de til Contraction nødvendige Kræfter«.

Der er næppe Tvivl om, at de Meza havde Ret, naar han gav Saxtorph Prioriteten**) for denne Form af Kompression, sigtende til at hæmme Blodtilførslen til Uterus, men ikke længe efter (1797) fremkom et Forslag i lignende Retning fra Ploucquet⁴⁰⁾ i Tübingen, der ikke syntes at kende noget til Saxtorphs Meddelelse, gaaende ud paa at komprimere Aorta gennem bagerste Uterinvæg, altsaa med den i Uterus indførte Haand. Han haabede derved at give Fødselshjælperne et Middel i Hænde til mekanisk Arterietryk i Lighed med Kirurgernes Tourniket, men har iøvrigt til Bevis for Metodens Nytte kun ét Tilfælde at støtte sig til, der forefaldt i en anden Læges, Dr. Rüdigers, Praksis, og det er lidt uklart, om Ideen ikke var dennes.

Synderlig Opmærksomhed synes nu hverken Saxtorph eller Ploucquet at have vakt ved disse Forslag; den sidstes Metode karakteriseres saaledes af Boër⁴¹⁾: »wieder ein von jenen vielen Vorschlagen wie es scheint am Schreibfische ausgesonnen«, og den ikke mindre erfarne Mme Lachapelle⁴²⁾ erklærer herom: »ce procédé a été généralement exclu de l'art des accouchements«, men begges Meddelelse gav Anledning til, at Ulsamer⁴³⁾, Lærer ved Jordmoderskolen i Würzburg, senere (1823) — som Banebryder altsaa for hvad Nutiden vil realisere ved Momburgs Slynge***)

*) Den udkom samme Aar (Diss. inaug. theor. pract. varii argumenti ad artem medend. et obstetr. spect.).

**) »Efficacissimum hocce remedium primum commendavit cel. Saxtorph« (Dissertat. Note P. 110), men naar de Meza tilføjer: »idem commendat Dassé (sic!), Journ. d. scav. 1772« (sic!), da gik Dussés Forslag jo, som ovennævnt, ud paa noget ganske andet.

***) I en Artikel fra seneste Tid (La Semaine Gynécologique de Paris 14. et 21. Nov. 1910), hvor Italieneren La Torre overfor Momburg med stor Patos vil vindicere sig Prioriteten for Aortakompression ved Bandagering, bringes ogsaa Saxtorphs Navn frem i den Anledning, men han faar ikke, kronologisk set, den skyldige Tribut. Som primus motor nævner La Torre nemlig Rüdiger, 1797

— tog Ordet for den mere direkte Aortakompression ved manuelt Tryk ovenover Modergrunden, og Fordelen ved denne Metode, hvis Nytte belyses ved Kasuistik, ser Ulsamer ogsaa deri, at der samtidig med Trykket kan, om nødvendigt, anvendes Gnidninger paa Modergrunden, kolde Omslag paa denne eller intrauterine Injektioner.

Det synes nu ogsaa, som om Saxtorph senere tog lidt mere Afstand fra sin Kompressionsmetode, den han efter det første Par Aars Overlægevirksomhed saa tillidsfuldt anbefalede, og at han i de intrauterine kolde Indsprøjtninger snarere saa det kardinale Middel mod Blødninger ved Atoni. 5 Aar efter publicerede han nemlig en Artikel⁴⁴) om Nyttens af disse, støttet til en vistnok meget beskedn Kasuistik paa 3 Tilfælde, men i dem alle omtales den forudgaaede frugtesløse Anvendelse af Underlivskompressionen og den prompte Virkning af Injektionerne, og i sit Foredrag 9. Febr. 1781 i Vidensk.s Selskab om Fødselsstiftelsen, hvor han til Slut (i et Slags obstetricisk Testamente) resumerer Fødsels-hjælpens Fremskridt herhjemme efter Stiftelsens Oprettelse, fremhæver han ogsaa de kolde Injektioner som det suveræne Midde, der hjalp, hvor andet, deriblandt Sammentrykning af Underlivet, svigtede. Den Virkning, der tilskreves den sidste, laa vel egentlig ogsaa i noget andet, som rigtig bemærket i M. Triers Oversættelse af Busch's Lærebog (1838): »Man maa snarere tilskrive den der ved foranledigede Irritation og paafølgende Contraction i Livmoderen den ikke sjældent gode Virkning af denne Fremgangsmaade«. —

Allerede paa Saxtorphs Tid var intrauterin Tamponade med Styptica bragt i Forslag. Smellie⁴⁵) taler om saadant: en Kompres eller Svamp, dyppet i Spiritus vini bragt op i Uterus og trykket af her, i Stedet for Indsprøjtning af lignende. Naar Fasbender⁴⁶) deri ser det første Eksempel i Literaturen paa intrauterin Tamponade og netop betoner »Trykket« af Tamponen*), var det vistnok mere den styptiske end den komprimerende Virkning, Vægten blev lagt paa. — Leroux⁴⁷) derimod synes ved sin

(alias Ploucquet), hvorpaa tilføjes: »Plus tard, Max (sic!) Saxtorph modifia le procédé; il comprimait l'aorte à travers la paroi abdominale et la double paroi utérine«; men Saxtorphs første Meddelelse var jo fra 1774. — Den kendes heller ikke af Baudelocque (neveu), der i en Meddelelse 1828 til l'Acad. des sciences (De la compression de l'aorte, exercée à travers la paroi ant. du ventre, Paris 1835) ogsaa mente at maatte tilkende sig selv Prioriteten for Aortakompression.

*) »Introduce and squeeze in the uterus« er Smellies Ord.

intrauterine Tamponade nok saa meget at have laget Hensyn til Kompressionen; ved en stærk post partum Blødning (1763) stoppede han en i Eddike dyppet Lærredskompres op i Uterus, derpaa en ny og en tredie end større i Vagina, herved standsede Hæmorrhagien. — Kun ganske forbigaaende berører Saxtorph⁴⁸⁾ en noget lignende Anvendelse af Styptica: ved Blødning under Retention af Abortplacenta tales der om at indlægge et Stykke blodstillende Svamp i Moderhalsen, medens Applikation af slikt oppe i Uterus forekommer ham lettere sagt end gjort. Vanskeligheden i saa Henseende vilde Boër⁴⁹⁾ komme over ved at bruge sin »Porte-plumaceaux«, men samtidig insisteredes stærkt paa udvendig Kompression ved Cingulum.

Ogsaa med Hensyn til den vaginale Tamponade synes Smellie at være gaaet i Spidsen; om han end her fortrinsvis havde den styptiske Virkning for Øje, taler han dog ogsaa om, at der ved Tamponens Tryk kan udløses Veer. Saaledes ved en Abortblødning (1750⁵⁰⁾), hvor han »efter Fred. Hoffmanns Vink« tamponerede Vagina med Blaar, dyppet i en Eddikeblanding; Abort og Tampon udstødtes samtidig. Naar Smellie lærte det, siges ikke, men 1742 bringer han⁵¹⁾ en Svamp, vædet med Allunopløsning, op i Vagina og standser Blødning fra en Collumrift, opstaaet efter Vending og Fremtrækning, og endelig 1733 udtaler han⁵²⁾: »Paa den Tid vidste jeg endnu ikke, at Blødningen ofte standser, naar man bringer blodstillende Midler op i Vagina og fylder denne med Charpikugler, og at Veer fremkaldes derved«. — Hoffmanns Observation⁵³⁾ — Aaret angives ikke — mener Leroux, var den første, der viste Tamponens Nytte; det var en Abortblødning i 3die Maaned, hvor der lagdes en Kompres, dyppet i »Caput mort. vitrioli« i Vagina, med godt Resultat, men det kaldes et »remedium anceps et extremum«. Selv om Leroux til sin vaginale Tamponade benyttede Astringentia, var han dog den første, der ved fast Udstopning særlig tilsigtede et Tryk mod nedre Uterinsegment og derfor netop foreslog den ved Plac. praevia.

Hverken her eller ved Abortblødning kom den dog til at spille nogen Rolle for Saxtorph, den skænkes, hvad jo næppe var at beklage, ingen Omtale i Jordmoderbøgerne, og i Forelæsningerne finder jeg den heller ikke berørt. At han stillede sig afvisende overfor Vaginaltamponaden, synes at fremgaa af en Bemærkning hos de Meza⁵⁴⁾, der efter at have nævnet Hoffmanns og Leroux' Brug af den i en Note tilføjer: »Jeg erindrer, at min Lærer Saxtorph i sine gyldne Forelæsninger fortalte om en Kvak-

salver, der rigtig standsede en Blodstyrtning ved slige opførte Klude bestrøede med Bovistpulver men forvoldte Koldfyrr i Moderen derved«.

Hvad specielt *Placenta praevia* Blødningerne angaar, fik Saxtorph en særlig Anledning til at beskæftige sig med disse og gøre dem til Genstand for den allerede citerede Afhandling fra 1774⁵⁵). Medens der nemlig, som han beretter, fra 1759 til nævnte Aar paa Fødselstiftelsen kun var iagttaget et Tilfælde af *Plac. praevia* blandt et Tal af 3600 Fødende, og han under Rejsen ligeledes kun én Gang havde truffet derpaa, var denne Komplikation i det sidste Halvaar mødt ham ikke mindre end 8 Gange, et mærkeligt Spil af Tilfældet, der lader ham opkaste det Spørgsmaal: »gives der epidemiske Fødsler ligesom epidemiske Sygdomme?« Idet han her gør Rede for Behandlingen, advarer han først mod de endnu paa hans Tid brugte Aareladninger, dernæst med end større Eftertryk mod at vente paa kraftige Veer, der skulde udvide Modermunden. Intet er forkasteligere, siger Saxtorph, en kostbar Tid spildes, thi det eneste kurative Middel er den hurtige Forløsning, og Modermundens Blødhed under disse Omstændigheder gør altid denne mulig. Naar Fødderne er fattede, følger Ekstraktionen umiddelbart efter, »Barnet føres hastig ud«, hedder det i Jordemoderbogen 1776 og enslydende 1790, og straks efter tages Efterbyrden.

Der er saaledes hos Saxtorph ikke Tale om at pavsere efter Vendingen ved *Plac. praevia* og lade Ekstraktionen vente en Stund, skøndt Farerne ved den pludselige Udtømmelse af Uterus ingeniunde var undgaaet hans Opmærksomhed, thi i en senere Meddelelse⁵⁶) om et Tilfælde af *Plac. praevia*, som han iagttog sammen med Rogert, og hvor de begge var enige om hurtigst mulig Forløsning, skøndt *Orificium* kun tillod Passage af en Finger, bemærkes, at der hos den stærkt anæmiske Pt., straks Hinderne sprængtes, optraadte Konvulsioner og, efter den øjeblikkelige Ekstraktion af Fosteret, Mors. Blødningen var under det Hele paa-faldende ringe, og Katastrofen tilskrev Saxtorph derfor den hurtige Udtømmelse af Underlivet, men finder ikke Anledning til at overveje Muligheden for at undgaa det sidste. At han ifølge sin Fortrøstning til Modermundens Blødhed og Eftergivelighed undervurderede Faren for *Collumriff* med derved betinget Efterblødning, ligger i Sagens Natur, denne specielle Komplikation ved *Pl.*

praevia var man paa hans Tid ikke klar over, hvad det bevarede Journalmateriale giver et typisk Eksempel paa:

»No. 13, 26. Sept. 1780 . . . uagtet Aabningen var ey slet saa stor som en 4 Skilling, maatte hun bringes paa Fødselslejet, hvor Vendingen i Hast blev foretaget, den vendende Haand bragtes igjennem Modermundten uden synderlig Besværlighed . . . hun fik et levende Barn, men da man ved ingen Midler kunde standse Blodstyrtingen efter Fødslen, indfandt sig Konvulsioner uden Ophør, og døde hun 1 Time derefter.«

I den forcerede Forløsning ved Plac. praevia indtog Saxtorph nu vistnok ikke nogen Særstilling, men der var dog allerede paa hans Tid fra forskellig Side fremkommet Advarsel herimod. Særlig kunde det ligge nær i den Henseende først at nævne et manende Ord fra svensk Side, der netop direkte blev rettet mod denne Saxtorphs Fremgangsmaade. Kraak, der 1778 blev Overlæge ved »Almänna Barnbördshuset«, havde Aaret forud forsvaret en Doktorafhandling⁵⁷⁾ i Lund, hvor han paa flere Punkter henviser til sin Lærer Schulzenheims Anvisninger og Erfaringer fra Praksis. Netop et Tilfælde som Saxtorphs ovennævnte havde lært Schulzenheim at slaa ind paa en anden Vej. Han blev (Aaret er ikke nævnt) kaldet til en Vens Hustru, der blødte under Fødslen, men var forhindret i straks at møde. Jordemoderen, der følte Moderkagen forliggende, turde ikke oppebie hans Ankomst, satte Fruen paa Fødestolen, vendte, ekstraherede og udtog Placenta i kortest mulig Tid, alt under meget ringe Blødning, og bragte Pt. tilbage i Sengen, hvor Mors i det samme indtraadte, til største Overraskelse for alle, ogsaa for Schulzenheim, der først nu kom til. Aarsagen var ham klar, og hans Behandling for Fremtiden blev langsom, pavserende Ekstraktion efter Vendingen, hvis Resultater han ikke fik Grund til at beklage.

Idet Kraak stærkt fremhæver det Rationelle i denne Fremgangsmaade og henviser til Smellie, »alter noster Sydenhamius«, der havde anvist lignende Vej, udtaler han sin Beklagelse over, at Saxtorph i sin Lærebog fra 1776 ikke havde udeladt Ordene »og fører Barnet hastig ud«, eller dog ledsaget dem med en Smule Reservation; følges slig Rettesnor blindt, siger Kraak, kan stor Ulykke voldes. Men de samme Ord gik hos Saxtorph uforandret igen i Jordemoderbogen 1790. Nogle Aar efter nævnte Doktorafhandling udgav Kraak sin Lærebog (hvorom s.) og advarer selvfølgelig her ikke mindre imod den hastige Forløsning under disse Forhold.

Hvad Smellie angaar, hvem Kraak foruden Schulzenheim, den førstes Discipel, nævner som eneste Talsmand paa det Tidspunkt for den langsomme Ekstraktion, da var hans Raad⁵⁸⁾ under Vendingen at lade en Assistent komprimere Underlivet, gradvis tømme Fostervandet, mens Haanden er oppe og ikke trække frem, før Uterus føles kontraheret om Fosteret, samt, hvis Blødningen er stoppet, lade Fosteret blive i Uterus 10—15 Minutter eller længere og lade Placenta fødes spontant. — Ogsaa Levrets Elev Leroux⁵⁹⁾ havde i et Par Tilfælde efter Vending og Nedledning af Fod og Sæde faaet Øje for Hæmostasen ved Fosterkroppens Kompression og ladet Resten af Fødslen forløbe spontant, en Udvej, der fandt en end mere prægnant Talsmand i Denman, der allerede 1783⁶⁰⁾ havde slaaet til Lyd for Sagen og senere⁶¹⁾ præcist formuleret Forskrifter, der i Virkeligheden anteciperede den 100 Aar efter introducerede »Berliner Metode«, hvortil Stødet jo var givet ved Braxton Hicks' (1860) kombinerede Vending ved ind- og udvendigt Haandgreb. I høj Grad betoner nemlig Denman den gradvise Udtømmelse af Uterus, at oppebie Uterinkontraktionerne under Nedledning af Fødderne og overlade hine, hvis de er kraftige nok, at drive Sædet videre, fordi dette ved sit Tryk paa de aabne Karmundinger, sammen med Veerne, tilvejebringer Hæmostasen, og tvinges man til at trække frem, bør det kun ske under Medvirkning af Veer.

Smukt kom dette ogsaa til Orde senere hos Lachapelle⁶²⁾, der, følgende samme Vej, og ikke mindst af Hensyn til Collumrift, lader Ekstraktionen vente: »Je fais en un quart d'heure, en une demi-heure même, une opération qui d'ordinaire ne me demande que quelques minutes ou quelques fractions de minute, et j'obtiens ainsi, sans déchirure, une dilatation suffisante pour que la tête n'éprouve à son passage aucune difficulté, le cou de l'enfant aucune constriction«.

Men disse første Tilløb til Forstaaelsen af Fosterets Rolle som intrauterin Tampon ved Placenta praevia vandt ingen almindelig Tilslutning i Matth. Saxtorphs Tid, endsige længe efter, det blev jo netop, paa Trods af Boërs Advarsel, den vaginale Tamponade som fast Udstopning, der her — ved Wigands (1808) Autoritet — fik Overtaget som foreløbig Behandling, indtil Vending med straks paafølgende Ekstraktion kunde finde Sted. —

Naar Kraak endvidere bebrejdede Saxtorph, at han ogsaa ignorerede Puzos' Anvisning ved partiel Plac. praevia at sprænge Hinderne og lade Fødslen gaa ved Naturen, da gør han ham noget

Uret, thi vistnok docerede Saxtorph for Jordemødrene, at hvor den løsnede Moderkage sidder længere fra Modermunden og ikke føles, altsaa ved Pl. pr. partialis eller dybt Sæde af denne, kan Fødslen under Omstændigheder overlades til Naturen efter Sprængning af Hinderne, idet de forstærkede Veer nu lukker for Karrene; den nedtrængende Fosterdels, specielt Hovedets, Kompression af disse nævnes derimod ikke. Men at han i Praksis ikke stolede paa det sidste, men ogsaa her lod Vending være eneraadende, kunde maaske skimtes gennem en af hans Elevers herhen hørende Observationer. Den unge, tidligere nævnte Russer Timtschenko studerede 1779 et Aar hos Saxtorph, opfordret dertil af Berger, hvis Forelæsninger i Kiel han havde hørt, og benyttede til sin Doktor-dissertation⁶³⁾ de obstetriciske Erfaringer, han havde høstet i Fødselsstiftelsen, »hocce verum musæum obstetricium«, som der siges i Indledningen. Afhandlingen er altsaa væsentlig bygget paa klinisk og poliklinisk Kasuistik, og blandt den sidste findes et Tilfælde, hvor Timtschenko i Modermunden følte et svampet Legeme, der antoges for Placenta. Ægteparret modsatte sig imidlertid den tilsigtede Vending, men ved en senere Visit, hvor Saxtorph var med, gav Konen — i Mandens Fraværelse — efter. Timtschenko gjorde da Vending, men følte nu kun Hinder, det formodede Placentavæv havde været et Koagel. Indgrebets Berettigelse motiveres med, at selv om det nedtrædende Hoved kan stoppe Hæmorrhagien, er der Fare for, at denne bliver indvendig; der er altid »periculum in mora«, derfor Vending à tout prix. At Elevens Ræsonnement her er Lærerens, ligger vel nær at formode. —

Det ejendommelige Sygdomsbillede ved Løsningen af den paa normalt Sted siddende Placenta havde man jo vistnok ikke faaet Øjet op for paa Saxtorphs Tid, og speciel Opmærksomhed offrede han det ikke; Erkendelsen deraf efter Forløsningen lægges dog for Dagen i en Observation, der hører til det fra hans tidlige Overlægetid bevarede Journalmateriale:

»Kom ind 31. Marts 1779 Kl. 4 om Eftm. og havde en heftig Blodstyrtning, ved Undersøgelsen fandtes Modermunden saa stor aaben som en 24 Skilling, blød og temmelig fortyndet, Vandet stillede sig og Hovedet havde sit sædvanlige Leye, hun var meget mat og hendes Couleur var klar. Hun blev paa samme Øieblik efter Indkomsten lagt paa Fødselsleyet og Vendingen forrettet i største Geschwindigkeit af Hr. Docteur Gordong*). Hr. Jacobsen var til stæde og ved Fosterets Fremdragelse væltede store Blodklumper ud af Moderskeden, man

*) John Gordon omtales af Saxtorph (»Om den Tilvext etc.) som den første (1780) paa St. Croix ansatte Fysikus.

kunde see at Moderkagen havde været løsnet ved sin ene Rand et Sted saa stort som en Crone. Aarsagen lil dette Tilfælde var Skræk, som den Fødende havde faaet ved at Krudttaarnet sprak ved Østerport. Hun var nok kommet noget for tidlig, men det var ey paa Barnet at see, efter Fosterets Fremkomst indfandt sig Convulsioner, som varede et Quarteer og Pulsen var borte, hun var overall kold som dog snart blev bedre.« (Udskr. $\frac{9}{4}$). —

Endnu skal, hvad dette Afsnit, Hæmorrhagierne under og efter Fødslen, angaar, bemærkes, at Saxtorph havde en paafaldende rig Erfaring med Hensyn til *Inversio uteri*, hvis forskellige Former og Udgange beskrives i en af de sidste (1792) Afhandlinger⁶⁴) fra hans Haand. Blandt en Kasuistik paa 5 Tilfælde lykkes Reposition i de to, og i et tredie, hvor han maatte opgive det, indtraadte der senere spontan Reposition. I andre to Tilfælde, hvor denne heller ikke lod sig gennemføre, indtraadte Døden, i det ene nogen Tid efter ved Gangræn, i det sidste ved Kollaps; her havde Saxtorph og Winsløw gentagne Gange forgæves arbejdet paa at gennemføre Repositionen.

OTTENDE AFSNIT.

Tangoperation. — Saxtorphs Forbilleder i Tanglæren. — Bergers Bekendtskab med Tangen. — J. J. Frieds Stilling til denne. — Fødselstangens Introduktion hos os. — Roederer og Heister. — Bergers Vurdering af Tangen. — Dens Brug i Fødselstiftelsen i hans Tid. — Smellie og Fødselstangen. — Will. Hunter. — Kølig Tilslutning i England til Tangen og Forkærlighed for Vectis. — André Levret. — Hans »cours particuliers«. — Levret og Smellie som Praktikere. — Opposition mod Tangen i Frankrig. — Høj Tangforløsning. — Saxtorphs Tanglære. — Principiel Forkastelse af høj Tang. — Anlæggelse i Siderne af Bækkenet. — Skraa Anlæggelse af Tangen. — Det kombinerede Træk med Baand efter Levret. — Baandtrækket i den praktiske Fødselshjælp. — Det afrevne Hoved. — Tang paa Sædet. — Perforation. — Fodvending. — Levrets »préparation«. — Dystocie par l'anneau de Bandl. — Ingen skarp Sondring mellem Vending og Ekstraktion.

Naar der saaledes paa det nys berørte Omraade af Fødselshjælpen næppe hos Saxtorph kan spores særlig Originalitet eller Tilslutning til saadanne Synspunkter fra anden Kant, der maatte lade ham ændre lidt i det en Gang tagne Stade, er det vel med større Forventning i saa Henseende, vi nu skal gaa over til at betragte hans Standpunkt i den operative Fødselslære, først og

fremmest da hvad *Tangoperationen* angaar, hvor hans Navn altid, og vel med Rette, har staaet indskrevet med en vis Glans. Det vil til en Begyndelse være naturligt at se hen til de Forbilleder, han her nærmest maatte følge, og blandt disse vil der vel være Grund til først at nævne Berger. —

I hvilken Udstrækning og paa hvilke særlige Omraader Lære-aarene hos Joh. Jac. Fried i Strassburg blev frugtbringende for Bergers obstetriciske Udvikling, er vanskeligt nok at bedømme; at det i hvert Fald ikke var fra dette Sted, han havde faaet Impulser til sin Lære om Issefødselens Mekanisme, er tidligere blevet berørt. Næppe heller har han hos Fried særligt kunnet faa Øje for Fødselstangens Betydning.

Hvorvidt nogen saadan var kendt og i Brug i København, da Berger 1743 drog til Strassburg, maa jeg lade staa hen. Sandsynligheden taler vel for, at Jens Bing, der paa det Tidspunkt var Medlem af Jordemoder Kommissionen og en søgt Fødselshjælper, havde introduceret sin Tang og brugt den i egen Praksis, skøndt han selv intet literært Vidnesbyrd har givet os i saa Henseende; den blev jo først publiceret fra fremmed Haand 1750 af Janck i Leipzig og fik ingen Betydning herhjemme, hvor den efter Saxtorps Ord (1781) var næsten ganske ubekendt*). Men under alle Omstændigheder har Bing nu næppe faaet Ideen til sin Tang hos Fried, men snarere hos Gregoire i Paris, thi efter Alt at dømme var det en ret reserveret Værdsættelse, der ydedes Fødselstangen ved Strassburger Skolen i J. J. Frieds Tid.

Til de overordentlig sparsomme literære Bidrag, denne har efterladt, hører et lille Brev¹⁾, skrevet i Juli 1731 til Widmann, hvori han med Varme omtaler, hvad der ved Jordemoder Skolens Qprettelse i Strassburg var vundet for Tyskernes Uddannelse i Fødselshjælp; han forklarer sin Undervisning, der lededes efter Joh. v. Hoorns lille Bog, som han, supplerende med hvad denne har forbigaaet for Svangerskabets, Barselsengens og det nyfødte Barns Vedkommende, lagde til Grund for sit tyske Foredrag. Han tilføjer endelig: »ipsas encheireses obstericias in foetu artificiose

*) Bings Tang var en Sjældenhed paa Saxtorps Tid, og Levy kunde ikke opdrive noget Eksemplar til Fødselstiftelsens Samling. En Note i Jancks Disputats oplyser, at Bing havde sendt et Eksemplar af sin Tang og sit Perforatorium til Prof. Günz i Leipzig, derefter er Afbildningen hos Janck gjort. Forespørgsel fra min Side til Proff. Zweifel og Tillmanns i Leipzig, om Tangen endnu var at finde der i Fødselstiftelsens eller det kirurgiske Instituts Instrumentsamling, blev fra begge besvaret benægtende.

ad hunc finem elaborato, matrici incluso, ostendam, . . . instrumenta obstetriciae artis, ea etiam, quae ipse inveni . . . non tantum ostendam, sed libere permittam, ut ad eorum exempla similia parentur«. Fødselstangen hørte nu paa det Tidspunkt næppe til det Armamentarium, som Fried demonstrerede for sine Elever; der kunde vel i hvert Fald kun være Tale om Palfyns Instrument, hvis Brugbarhed indtil da, fra mere celeber Side, nærmest kun var draget i Tvivl af Lorenz Heister (i Udgaverne 1724 og 31 af dennes Kirurgi), og en Udtalelse fra Strassburger Skolen selv gik i lignende Retning.

Det er jo nemlig kun gennem de talrige Dissertationer, der fremkom fra nævnte Skole i J. J. Frieds Tid, at man kan vinde et Skøn over dennes Standpunkt i den praktiske Fødselshjælp, og med saa meget mere Ret, som de fleste af disse Forff. ikke lægger Skjul paa, at de taler i deres Lærers Navn. Jeg skal derfor, med Fødselstangen for Øje, nævne nogle af disse Dissertationer, fordi de bekræfter Formodningen om, at Fried i Størstedelen af sin Lærervirk-somhed kun var en meget kølig Tilhænger af Tangen. I

Fig. 29. Joh. Jac. Fried.

den første²) af disse, samtidig med Frieds Meddelelse til Widmann, nævner Forfatteren, G. G. Müller, til Slut, hvor Talen er om det i Bækkenhulheden indkilede Hoved, Palfyns Instrument, men nærer stor Betænkelighed med Hensyn til den Plads, som dets Indførelse kræver; kun i ét Tilfælde mener han, det kan bruges, hvor der ved svage Veer er rummeligt Bækken og ikke stort Fosterhoved. Men det kræver en øvet Haand, og han ender med den Bekendelse, at alle forstandige Fødselshjælpere kan undvære sligt Instrument, naar de ved skæv Indstilling af Hovedet i rette Tid gør Fremtrækning paa Fødderne. — En ikke mindre kølig Tro til Tangen (den nævnes ikke, men ved »applicatio in-

strumenti integrum caput infantis eripientis« maa vel forstaas samme) udtales 5 Aar senere af Peter Stuart³⁾, hvis Ord jo netop efter Berger (s. P. 219) særlig faldt sammen med Frieds, han holder det for bedre, hvor Hovedet er indkilet, at perforere. — Og den i sin senere Virksomhed i Augsburg saa berygtede Fødselshjælper Deisch viste allerede i sin Strassburger Dissertation fra 1740⁴⁾ en uhyggelig Beundring for de i Sammenligning med Fortidens, langt snildere mutilerende Instrumenter, som Fried, »præceptor meus honoratissimus«, havde opfundet. Tangen forbigaar han, kun i § XXIV, det afrevne Hoved, nævnes under »Forcipes glabri ad caput extrahend.« Palfyns, men Gregoire figurerer, sammen med Armand, blot som Opfinder af Nettet. — I Voigts Dissertation fra 1743⁵⁾, der kun omhandler det afrevne Hoved, berøres heller ikke Fødselstangen; hvad der her betegnes ved Navnet »Forceps Friedii« er et ejendommeligt, baade til Perforation, Kompression og Ekstraktion beregnet, af Fried opfundet Instrument, et primitivt Forbillede for Basiotriben, som senere skal berøres. — Endelig i Kelps Afhandling om Eklampsi (1757)⁶⁾ henvises der, hvor Vending ikke kan gøres, til den engelske Tang (saaledes som Boehmer har beskrevet den i sin Udg., 1746, af Manningham); men der tilføjes: »quod usum horum instrumentorum adinet, illum non admittimus, nisi caput infantis parvae tantum molis esse deprehenditur, quia hisce instrumentis adhibitis, integrum caput protrahitur, unde magna fit viarum foetum transmittentium extensio, ex qua convulsiones jam præsentis ut augeantur necesse est. Ne dicam hac methodo adhibita vulnera colli vesicae urinariae, vaginae uteri, intestini recti et perinæi esse inducta«. For at forebygge disse Ulykker maa Hovedet, før det ekstraheres, formindskes, og hertil anvendes da Frieds Metode med de af ham opfundne Instrumenter, hvorefter det sammenfaldne Kranium ekstraheredes med Fingrene.

Disse af Frieds Eleve i beundrede instrumentelle Nyheder var da et troikartformet Perforatorium, en smal Sav til at udvide den hermed skaffede Aabning i Kraniet, en Hjerneske og endelig, som det mærkværdigste, hans Apparat til Ekstraktion af det afrevne Hoved. Det er afbildet i Voigts ovennævnte Disputats; om Maaden, hvorpaa det skulde bruges, fortæller navnlig den svenske Kirurg Herman Schützerantz⁷⁾, der 1739 besøgte Fried. Instrumentet bestod af to Tangskeer, hvorimellem laa et Bor; Hovedet fattedes med den ene Haand og drejedes om, saa at Fontenellen vendte mod Modermunden, den anden Haand førte Boret mod Fon-

tenellen, samtidig med at det ved en Mekanisme nede ved Haandtaget skruedes ind i Hjernen, aabnedes Skeerne og lagde sig om Siderne af Hovedet, til dette var helt omfattet, hvorpaa det trykkes sammen og ekstraheredes. Men, tilføjer Schützercrantz, Fried tilstod selv aldrig at have brugt det, en Bemærkning, der ogsaa findes hos Boehmer (i Udg. af Manningham, P. 158).

Hvad her er anført, tyder vel saaledes paa, at Fried en rum Tid stillede sig ret afvisende overfor Fødselstangen, og at hans talrige Elever, hvoriblandt jo ikke var saa faa Skandinaver, næppe har høstet synderlig Belæring om eller Tiltro til dens rette Brug. Et direkte og kompetent Vidnesbyrd herom foreligger nu ogsaa fra Peter Campers Besøg 1749 hos Fried. Efter kort iforvejen med Beundring i London at have lært Smellies Tang at kende og gjort Propaganda for dens Brug i Paris, hvor Petit paa hans Anmodning viste den frem i Akademiet, følte Camper sig ret skuffet ved hvad han saa hos Fried: »il se servoit encore du crochet, ouvroit la tête et tiroit avec beaucoup de circonspection le cerveau de l'enfant quand la tête étoit enclavée«⁸⁾, og andetsteds⁹⁾: »Fried lærte altid Perforation og Formindskelse af Hovedet, men var trods sin høje Alder ikke saa indtaget i egne Meninger, at han jo ikke undervurderede Nytten af den Smellie'ske Tang og tillod mig med denne at forløse en af sine Patienter nogle Mil fra Strassburg«.

Der er saaledes næppe Grund til at formode, at Berger vendte hjem fra Strassburg som en ivrig Proselyt for dette Fødselshjælpens nye Fremskridt, og hvorvidt han i Studieaarene herhjemme, til han 1750 havde afsluttet sine kirurgiske Eksamina, havde Lejlighed til yderligere at lære Tangens Værd at kende, er vistnok tvivlsomt. Foruden Balth. de Buchwald, hvis Virksomhed som Akkouchieur sikkert nok var meget indskrænket*), kendes som praktiske Fødselshjælpere i København paa den Tid H. F. Wohlert og Joh. Franciskus Schönheyder, af hvilke den første 1738—39 havde besøgt Paris og London og været Bergers Lærer før dennes Rejse til Strassburg. Begge var Elever af den omkring 1730 kendte Operatør Henrik Ditlev Clausen, der i en Del Aar var eneste Indehaver af den københavnske Fødselshjælpspraksis, men om

*) Thi i saa Henseende kan der vel næppe lægges altfor megen Vægt paa, hvad Colleg. med. (1741) som Svar og Protest overfor Kancelliet i Anledning af Jens Bings Ansøgning om at blive Generalakkouchieur bemærkede om »de 2de Brødre Doctores von Buchwaldt, som lade sig den Sag ved haarde Fødsler være angelegen« (s. P. 4).

deres Kendskab til eller Benyttelse af en Fødselstang vides ikke noget. Det samme gælder N. Fr. Bertram, der, ifølge Saxtorphs Udsagn, efter sin Hjemkomst fra Udlandet, omkring 1747, var en søgt Akkoucheur i København. Han havde studeret i Strassburg og Leiden og sidstnævnte Sted disputeret under Albinus; i Afhandlingen*), der drejede sig om Fødselens Vanskelighed paa Grund af Livmoderens skæve Leje, følges ganske Deventers Fodspor, og Tangen finder ingen Omtale. Samtidig med disse virkede altsaa tillige Jens Bing som Fødselshjælper, men der er Intet, der tyder paa, at dennes Fødselstang, uvist naar han tog den i Brug, vandt Indpas i andres Praksis. Det maa jo undre, at Bing ikke selv nævner den i sin Disputats fra 1746: »De causis partus difficil. notabilioribus«, der for andet Omraade i Fødselshjælpen, de forsømte Skraalejer, opruller et sørgeligt Billede af de københavnske Akkoucheurers Perfektibilitet paa daværende Tid**). — Hvad B. de Buchwald angaar, da har hans Forstaaelse og Vurdering af Fødselstangens Betydning uden Tvivl været meget ringe; da han endelig fandt Anledning til at omtale og afbilde en saadan i sin Oversættelse 1749 af Mesnards Jordemoderbog, var det jo kun en uheldig Type, han bød sit Publikum herhjemme, forsaavidt Mesnards Tang nærmest var en Genganger af Palfyns Instrument, og Buchwalds Omtale af »Sketangen«, hvad Brug og Indikation angaar, var saa kort og tarvelig, at den gør Indtryk af at være bygget paa teoretisk Ræsonnement, mindst af alt paa praktisk Erfaring.

Besyderligt nok var nu, Aaret før Buchwalds Oversættelse udkom, en brugbar Fødselstang, nemlig Chapmans, beskrevet og afbildet i en i København udgivet og trykt Bog. Som jeg udførligere har gjort Rede for det i mit Skrift om Fødselstangen (1887), stod Chapmans Tang sikkert nok — uvist ad hvilke Veje — i nær Relation til Chamberlens og repræsenterede under alle Omstændigheder Modellen for en virkelig brugbar Tang med krydsede Brancher, fenestrerede Skeer og en ret praktisk Junktur. Chapman omtalte sin Tang første Gang 1733 og afbildede den 2 Aar senere i 2den Udg. af sit Værk »Essay on the improvement of midwifery«. Dette fandt nu en læg Mand i København, Boghandleren Frantz Chr. Mumme, Anledning til at oversætte paa

*) De partu difficili ex uteri situ obliquo, Lugd. 1747.

**) s. »Fragm. til Fødselshj. Hist.« II, 1907, p. 366.

Tysk*) med tilføjet Afbildning af Tangen, og ligesaa paafaldende udkom samme Aar, 1748, et andet obstetricisk Arbejde paa Mummets Forlag og ved hans Foranstaltning, nemlig en tysk Oversættelse af Mesnards Jordemoderbog, som Buchwald jo altsaa Aaret efter (1749) lod udgive paa Dansk. Hvad der har bevæget denne Boghandler til at interessere sig for obstetriciske Værkers Udbredelse her i Landet, maa staa hen; biografisk kan der ikke oplyses andet om ham, end at hans 1728 paa Børsen grundlagte Boghandel 1794 gik over til Schubothe¹⁰⁾. Han menes død omkring 1753, da hans Enke omtales nogle Aar efter¹¹⁾. Ikke blot lod Mumme Chapmans Bog udgive, men han synes selv at have taget virksom Del i, at Oversættelsen fremtraadte i bedst mulig Skikkelse, som Fortalen til Læseren, der ogsaa synes at røbe hans Forstaaelse af Fødselstangens Værd, lader skinne igennem:

»Die Begierde, meinen Nächsten in einer Sache zu dienen, wovon so vieler Menschen Leben abhanget, ist die Ursache, dass ich meinen Lesern hiermit ein Buch in die Hände liefere, dessen Verfasser durch Beobachtung der hierinn enthaltenen Regeln vielleicht mehr Menschen zum Leben bevördert als die ungechickte Hand gemeiner Weh-Mütter in einem Jahre dem Tode aufopfert. Die Wichtigkeit eines solchen Buches erforderte die genaueste Uebersetzung, damit nicht, durch deren Nachlässigkeit, junge Anfänger in deser Kunst verwirret, und so wohl das Leben einer jungen Schönheit, als auch ihres Kindes in Gefahr gesetzt wurden. Ich habe also das englische Werk einem geschickten Manne in Sachsen zur Uebersetzung anvertrauet, gleichwohl aber, in Ansehung einer so wichtigen Abhandlung, die Uebersetzung nochmalen übersehen . . . lassen«.

Hvorvidt nu Mummets Oversættelse gav Stødet til, at man herhjemme fik Øje for Fødselstangens Brugbarhed, kan jeg ikke oplyse noget om; at Berger vel nok har været primus motor i saa Henseende, kunde Saxtorphs Ord (1781) tyde paa: »før hans (Berger) Tid var den engelske Tang, som Smellie har forbedret, endnu os Danske ubekjendt«. — Paa hvilket Tidspunkt af sin Karriere Berger bragte den engelske Tang frem og overhovedet optraadte som praktisk Fødselshjælper, er vanskeligt at paavise; bestemte Vidnesbyrd om, at han i sin første praktiske Virksomhed fra 1752 som Fattigvæsenets Kirurg lagde udpræget Interesse for Fødselshjælpen for Dagen, foreligger ikke, navnlig har jeg, hvad

*) Abhandl. z. Verbess. d. Hebammen-Kunst vornehmli. in Anseh. d. Operationen, von Edmund Chapmann Chirurgus. Aus d. Engl. in d. Deut. übers. Copenhagen, verlagts F. Chr. Mumme, 1748. Efter Siebold kom en ny Udg. Magdeburg u. Helmstädt, 1769. Bogen, hvoraf et Eksemplar, der har tilhørt Litzmann, er i mit Eje, findes i Kbhv. kun i kgl. Bibl.

tidligere er berørt, ikke kunnet finde nogen Støtte for den Formodning, at han ydede noget Tilsyn eller direkte Assistance ved den under Fattigvæsenet sorterende Fødselsanstalt i Gotersgade hos Inger Petersen, adskilligt tyder paa, at han i Kraft af den de Fødende her sikrede Hemmeligholdelse ikke har vundet noget Indpas i denne primitive Fødselsstiftelse. Det synes vel ogsaa nærmest, at det var Kirurgien i egentlig Forstand, Berger i disse Aar satte som sit Maal, idet han af sin Velynder Wohlert var udset til, naar Virksomheden i det ny Frederiks Hospital skulde begynde, at beklæde Posten her som ordentlig Kirurg under Wohlerts Overtilsyn som Oberchirurg, en Plan, der strandede paa Simon Crügers myndige Modstand, der satte Valget igennem af dennes Protegé Spierling som Overkirurg. Det var muligt først efter denne Skuffelse, at Berger tog Sigte paa sit næste Maal at blive Repræsentanten herhjemme for Specialfaget Obstetrik og som første Trin paa denne Bane 1759 fik sit Ønske opfyldt at blive ansat som Stadsakkoucheur og samme Aar at indtræde i Coll. medicum. Hvorledes han efter at være naaet saavidt gennemførte Planen at faa en obstetricisk Klinik indrettet og blive dennes Leder, har vi tidligere udviklet.

Det skal senere berøres, med hvor stor Mistro og ligefrem Uvillie Tangen selv i den Skikkelse, som Smellie og Levret havde givet den, en Tidlang blev mødt i begges Hjemstavn; at det samme ogsaa har gjort sig gældende andre Steder og ikke mindst paa Tider, da man endnu ikke kendte Fødselstangen i den ved disse to Autoriteter forbedrede Skikkelse, og hvor deres Lære om dens Brug ikke var trængt igennem, kan ikke undre. Et Udslag heraf har vi allerede lært at kende for Strassburger Skolens Vedkommende, og Virkningen heraf blev sikkert nok saa meget føleligere, fordi saa mange af Tidens Fødselshjælpere fik deres Uddannelse her, og deriblandt saadanne, hvis Navne senere kom til at indtage en fremskudt Plads i Obstetrikens Historie. — Saaledes ikke mindst *J. G. Roederer*, hvis meget reserverede Værdsættelse af Fødselstangen vel nok øvede sin Indflydelse ud over den lille Fødselsstiftelse i Göttingen. Rohlfs¹²⁾ Karakteristik af Roederer: »Begründer der wissenschaftlichen deutschen Geburtshülfe« er vel uimodsagt blevet tiltraadt af hans Landsmænd baade tidligere og nu. Fortidens Værdsættelse af Roederer kulminerer i Börners Ord¹³⁾: »O glückliches Göttingen, das solche Lehrer in seinem Schosse heget! O glückliche Zeiten, die einen solchen Lehrer liefern!« og hans »Elementa« blev i lange Tider, ligesom Heisters

Haandbog i Kirurgien, Grundlaget for de tyske Professorers Forelæsninger. Men Roederer tilstaar selv i Fortalen til »Elementa«, at disse foruden »ex multiplici scriptorum huc spectantium thesauro« er bygget dels paa egne dels paa Vennen og Læreren Frieds Erfaring, og J. F. Henckel, der efter Meckels Død 1774 overtog Jordemoderskolen i Berlin, men forinden havde givet Jordemødrene Undervisning og i den Anledning skrevet en Lærebog¹⁴), siger i Indledningen til denne, at hans Kilder har været Deventer, Frieds Manuskripter og Roederers Elementa, men hvad de sidste angaar, »finde ich zwar das mehreste in angeführten Manuscripten, wie auch Hr. Roederer es selbst gestehet«. Og Paavirkningerne fra Fried gør sig nu ganske vist, hvad Roederer angaar, ikke mindst gældende for hans Vurdering af Fødselstangen.

Naar Michaelis¹⁵) i saa Henseende stiller Roederer sammen med Heister og siger: »forsøgt den havde aabenbart ingen af dem«, da har han vistnok, som Schönberg allerede gjorde opmærksom paa, kun kendt den første Udgave af »Elementa« fra 1753, hvor Roederer i Tangen alene ser et komprimerende Instrument og kort slutter af med: »difficillima quin impossibilis forcipum propter caput ad ossa pelvis firmissime appressum applicatio est«, ligesom han i sin Tiltrædelsestale, 18. Dec. 1751, »De artis obstetr. præstantia« ikke fandt Anledning til at nævne Tangen blandt de Fødselshjælpens store Fremskridt, Talen ellers beskæftigede sig med. I Udgaven fra 1759 lader Roederer alle til Dato kendte Fødselstænger passere Revue, men med Hensyn til Omraadet for Anvendelsen synes han vistnok meget reserveret.

Det er Graden af Hovedets Indkiling, »Paragomphosis«, der for ham blev det afgørende. Ved første Grad behøver man blot at vente, og er Hovedet kommet ned til underste Aabning, anbefales det gamle Deventer'ske Haandgreb, som jo fandt en ivrig Talsmand i Joh. v. Hoorn, altsaa at føre Haanden op mellem Hovedet og Os sacrum, med Rygfladen mod dette, under Veen trykke Halebenet bagtil, medens Haanden samtidig søger at lede Hovedet ned. Dog, føjer Roederer til, er der Tilfælde, hvor Tang

Fig. 30. Joh. Georg Roederer.

her passer, men det bliver let en Modesag for at vinde Navn og faa Ende paa Affæren. I 2den Grad af Indkiling kan endnu bruges Tang, naar det er muligt yderligere at sammentrykke Hovedet lidt mere, men hvem vil prøve det, naar Modermund og Vagina omslutter Hovedet læt som en Handske! Vi saare Barnet og Fødselsvejen og forvolde en letal Koldbrand! Ved 3die Grad af Indkiling opgives alt Haab om Tang.

Det er altsaa den vidtdrevne Tvivl om at finde Plads for Tangens Anlæggelse, hvor Hovedet fylder Cavitas pelvis, der dikterer Roederers Mistro til Instrumentet, og det Indblik, som F. B. Osiander¹⁶⁾ gennem Uddrag af Roederers Dagbøger fra 1751—62 har givet os i Virksomheden i Göttinger Stiftelsen, viser noksom, hvor sjældent han indlod sig paa Forsøg med den, kun 3 Gange ved de 232 Fødsler, der forefaldt i det nævnte Tidsrum; ved en Forløsning i Novemb. 1754 er i Note af Roederer tilføjet: »Forcipe caput extrahebatur, usus primus hujus generis«; de to andre Tangforretninger faldt i 1759 og 61.

Det manuelle Haandgreb, som Roederer saaledes ikke er utilbøjelig til at betragte som et væsentlig Surrogat for Tangen, peger maaske hen paa Reminiscens fra Skolen hos Fried, hvor J. v. Hoorns Læresætninger vistnok var i ikke ringe Kurs; de samme kommer ogsaa frem hos en anden samtidig Autoritet, *Lorenz Heister*, med hvem Roederer som ovennævnt, men næppe helt med Rette, er blevet sidestillet, hvad Tangens Undervurdering angaar. — Heister var jo en fuldblods Repræsentant for de Kirurger i 18de Aarh.s første Halvdel, for hvem Fødselshjælpen var et underordnet Afsnit af Saarlægekunsten, og som derfor ogsaa kun kaldtes til i de vanskelige Tilfælde for med Haand eller mutilerende Instrumenter at afslutte Forløsningen*). »In Findung

*) Den virkelige Forfatter til en af hin Tids Jordemoderbøger — Barbara Widenmannins »Kurtze . . . Anweisung christlicher Hebammen . . .« Augspurg 1735 — hvor der ikke tages Afstand fra at anbefale spidse og skarpe Hager til at aabne og ekstrahere Fosterhovedet, var da ogsaa en sliig Saarlæge. Thi Barbara, »geschwornen Hebamme und der Zeit Führerin derselben in der Heil. Röm. Reichs Stadt Augspurg«, bemærker i Fortalen til sine Kaldsfæller, at mange af disse maaske vil tænke, at hun ikke selv har skrevet dette, »und hierinn irret ihr nicht«, thi hun har af Gud ikke faaet Talent til at skrive, men af sin Mand, »als allhieriger Augen- Schnitt- und Wunderarzt«, har hun lært, hvad en fornuftig Jordemoder bør vide, og dette i Forbindelse med hendes temmelig lange Praksis og Øvelse i Sprængning af Vandet samt »Hinwegnehmung und Wendung wie lebendiger so toter Kinder« har ført til, at hun lod sin Mand skriftlig forfatte dette. — Under »Anweisung zur Hülfe bey schweren

des Füsse besteht das Meisterstück dieser Kunst«, hedder det i Heisters første Udgave, 1719, af Kirurgien og de Fødselskasus, han har optegnet i sine »Med. chir. anatom. Wahrnehmungen«, og som indledes med hans tidligste Erfaringer hos Soldaterkoner i Felten, drejer sig da ogsaa mest om forsømte Skraalejer, hvor der eksviscereres og dekapiteres, Alt med v. Hoorns Metoder som Forbillede, eller om Issestillinger ved mekanisk Misforhold, hvor Perforation og Ekstraktion med Tænger, lagt intra- og ekstrakranielt, førte til Maalet.

I Heisters voluminøse Kirurgi er det da ogsaa kun 4 korte Kapitler, der omhandler Fødselshjælpen, som de to vigtigste det 150de: »Wie bey schwerer Geburt zu helfen, wenn das Kind noch lebet« og det 151de: »Von Ausziehung eines todten Kindes«. I 4de Udg. (1743), hvor Heister omtaler sine mislykkede Forsøg med Palfyns Tang, »som en Ven havde sendt ham«, tilføjes: »doch werden wir unten noch besondere Handgriffe dissfalls anführen«; det er altsaa v. Hoorns Forsøg paa manuel Ekstraktion af Hovedet, enten med begge Hænders 4 Fingre fattende fra Siderne om Hovedet, eller med venstre Haand ført under dette, gribende

Fig. 31. Lorenz Heister.

Geburten« omtaler hun de drivende Midler, som en for 15 Aar siden »allthier verstorbenener Barbierer, welcher sehr gute Erfahrung hatte in Ausziehung todter Kinder mit Instrumenten aus Mutterleibe«, kaldte »Täufels Tränke«. Selv ved hun at have Ry for at bruge saadanne, nemlig det saakaldte »Roggen-Mutter«, men det er et ganske uskyldigt Middel. Vil Jordmoderen give den Fødende et vedrivende Middel, kan hun lige saa godt bruge dette, »als eine schwanger Bauers Frau sich im Hunger eines schwartzen Stückes Brodes bedient«. — Tidligere Læreboogs Anvisning end denne paa Sekale som vevækkende er mig ikke bekendt.

om det som en Kugle, mens den anden virker fortil ved Skambuen. En enkelt Observation¹⁷⁾, for hvilken Aaret desværre ikke er noteret, modbeviser dog Michaelis' Paastand, at Heister aldrig havde forsøgt Tang*). Ved indkilet Hoved havde en Kirurg forgæves arbejdet med Hage, Heister kom til, »so nahm ich die englische Zange zur Hand«, han fik Hovedet, »das auf dem Gesicht lag«, ned i underste Aabning, tog Tangen af og ekstraherede det manuelt.

Men alt i alt tør det vel siges, at den Bedømmelse, der blev Fødselstangen til Del ved de første videnskabelige Arnesteder for Obstetrikens Studium paa Kontinentet, Strassburg og Göttingen, ikke tjente til at befæste eller højne dens Ry og næppe har bidraget til ivrig Propaganda fra de Elevers Side, der udgik fra disse Skoler i Tiden kort efter deres Oprettelse. Det ligger vel derfor nærmest at formode, at Berger paa den Tid, hvor han omkring Aarhundredets Midte begyndte sin praktiske Løbebane i København ikke i særlig Grad kunde blive Foregangsmanden herhjemme for den rette Værdsættelse af Fødselstangen, og i og for sig lod saadant sig vel heller ikke vente, før han en halv Snes Aar senere havde gjort Obstetrikken til sit Specialfag, og navnlig da han havde overtaget Ledelsen af vor første obstetriciske Klinik. Men der er en Del, der tyder paa, at han næppe heller i denne Stilling blev den, der paa iøjnefaldende Maade hos os gav Stødet til Fødselstangens Indførelse i Lægernes Praksis, thi en særlig Paavirkning fra Smellie eller Levret lader sig for Tanglærens Vedkommende ikke paavise hos Berger.

Hvad denne selv har efterladt os til Indblik i sine Regler for Tangen, er ret sparsomt; jeg har andetsteds¹⁸⁾ tidligere gjort nærmere Rede herfor og senest i min Udgave af Bergers »Spørsmåle« med vedføjede Responsa¹⁹⁾ gengivet de to korte Kapitler, i hvilke han behandler Tangen. Nærmere Beskrivelse af sit Instrument giver han slet ikke, men Omraadet for samme, det dybt i Bækkenhulheden eller i Bækkenudgangen staaende Hoved, og Kontraindikationen, naar Størsteparten af Hovedet befinder sig over Bækkenindgangen, bekræfter tilstrækkelig, at det har været en Tang efter Smellies første Model, altsaa uden Bækkenkrumning, thi Berger kendte, besynderligt nok, ikke en Tang, der kan fatte det højstaaende Hoved. Hermed stemmer ogsaa Saxtorphs

*) I den 4de Udg. af Kirurgien (1743) taler Heister iøvrigt uforbeholdent nok om mislykkede Forsøg med Palfyns Tang.

Udsagn²⁰): »Før min Tid var Levrets Tang ikke i Brug i Danmark«. Vanskeligt er det efter de nævnte Responsa at udrede, om Berger kun lagde Tangen an i Siderne af Bækkenet, ligegyldigt hvordan Hovedet staar — den senere gyldne Regel hos hans Elev Saxtorph — det synes nærmest saa (ogsaa efter et Par nedenfor ref. Tilfælde at dømme), thi han taler om, at Kompression af Fosterhovedet efter Omstændighederne maa ske fra Forhoved til Baghoved, eller fra Tinding til Tinding; ved det over øverste Bækkenaabning staaende Hoved ser han ikke Mulighed for at lægge Tangen an, saa der kan komprimeres i den ønskede Retning, og under alle Omstændigheder tier han ganske om Tangens Brug som roterende, stillingsforændrende Instrument.

Det for Dagen komne Journalmateriale fra Bergers Tid giver nu yderligere visse Bidrag til Belysning af den Brug, der blev gjort af Tangen i de Elevers Hænder, der gjorde Tjeneste under ham i Fødselsstiftelsen. Det maa i saa Henseende først vække Forbavselse, at der for hele Tidsrummet, Marts 1763 til Februar 1770 kun 3 Gange i Protokollerne er noteret, at Fødslen blev afsluttet ved Tang, og det tilmed i et og samme Aar, 1765. Det første Tilfælde forefaldt 29. Januar i Aaskows Funktionstid ($\frac{1}{12}$ 1764— $\frac{28}{2}$ 1765) og fortjener vel som den første Tangforløsning, hvorom herhjemme foreligger Beretning, at citeres efter Aaskows Referat:

Indkom 27de Jan. 1765. Fødslen skred langsom frem, den 29de om Morgenen var Modermunden næsten ganske udvidet, Veerne svage, Barnets Hoved syntes dybere nedgleden. Kl. 11 blev hun ført paa Stolen, da hun havde et Par gode Veer, som førte Hovedet ned i det underste Bækken ganske transverselt, men med et standsede Hovedet, Veerne hørte op, Pulsen blev liden og geschwind, hun blev igjen taget af Stolen og ført til Sengs, da Veerne bestandig holdt op. Pulsen jog stærkt og Blodet steg til Hovedet. Kl. 2 $\frac{1}{2}$ blev hun igjen bragt paa Stolen, da Barnets Hoved stod endnu ligesom før. Jeg bragte altsaa det ene Blad ind over Forhovedet (Smellies), bragte ligeledes det andet Blad over Nakken til venstre Side, den Fødende klagede sig mest ved at bringe Fingrene op i Moderskeden. Derpaa sluttede jeg Tangen og comprimerede Hovedet og trak ned mod Perinæum. Da Hovedet var gledet lidt, fik den Fødende en god Ve, som holdt ved alt som jeg trak. saaledes kom det frem gennem den underste Apertura pelvis, jeg trak altsaa opad og forløste saaledes. Barnet kom levende saa mand kunde neppe se Tegn hvor Tangen havde fattet. (Barnet vejede 6 \mathfrak{G}).

De to andre Tangforløsninger blev udførte af selve Bergers Amanuensis Chr. Hempel, hvis Funktionstid faldt fra $\frac{1}{10}$ 1765— $\frac{31}{12}$ 1765 (efter at han nylig var hjemvendt fra den Baderejse, paa hvilken han efter Bergers Anmodning havde ledsaget Grevinde Moltke²¹). Om den ene (Dec. 1765) hedder det blot:

»Indkom og stille alle ting sig naturlig, til Hovedet var kommet i Hulheden af Bækkenet, hvorpaa Veerne hørte op, og toges det med Tangen, Barnet levede«.

For den anden af Hempel udførte Tangforløsning synes Indikationen vanskeligere at forstaa:

»Barnets Hoved blev stille staaende i Bækkenet med Panden i den venstre, Nakken i den høire Side, jeg indbragte Tangen over Nakken og Panden, da jeg begyndte at hjælpe Hovedet fort, gik Hinden og kom meget Vand, jeg bragte Barnet levende«.

Der blev altsaa — vel sagtens uden at det stod klart for Akkouchouren — lagt Tang an ved staaende Vand.

At der for hele det øvrige Tidsrum, der dog omfatter henved 1300 Fødsler, ikke findes omtalt nogen Tangforløsning, er som sagt ret overraskende; det synes næppe at kunne forklares ved mangelfulde Optegnelser fra de, som Regel jo hver 3die Maaned skiftende, journalførende Elever, thi overalt ellers er Fødselns Afslutning, om ved Naturen eller ved Kunsten (Vending, Nedledning af Fod, Fremtrækning), nøje noteret, og det maa vel altsaa forstaaes som et Udtryk for den overordentlig sparsomme Brug af Tang, som Berger lod være raadende for sine Elever. Et Vink herom kunde maaske ogsaa ses i et af Matth. Saxtorphs Notater fra Trimestret Juni—August 1763, vedrørende en Fødsel 15. Juli:

»Hovedet stod alt i det underste Bækken og stod skjævt, saaledes at den bageste Fontenelle tilligemed Sut. lamdoidea vendte meer bagtil henimod os sacrum end som det burde, stod tillige høiere oppe end Forhovedet, Navlestrængen, pulserende, laae for Hovedet. Vendingens Foretagelse var for sildig, siden Hovedet stod dybt, jeg søgte derfor at føre Navlestrængen op forbi Hovedet ved den høire Side, og tillige ved Hjælp af Veerne med Fingrene at trykke Baghovedet ned efter den rette Styrelse og Leye, som det i det underste Bækken burde have. Dette Arbeide varede en Time, da hun endeligen blev forløst. Barnet blev født levende. Hun hafde iforveyn forsynet sig vel med Brændevin, hvorudover Pulsen var meget fuld og geswind og hun selv mere utaalmodig og uregierlig hafde deraf usædvanlig Rystelse«.

Skøndt Hovedet, samtidig med en Fosteret truende Komplikation, stod dybt, tænktes der dog altsaa ikke paa Tang, men der valgtes et langsomt manuelt Arbejde med at faa Hovedet ned i heldigere Stilling, efter at Navlesnoren var reponeret. Dette sidste vækker Opmærksomhed, thi Berger yndede ikke Reposition ved Navlesnorsfremfald, ansaa den for frugtesløs og foretrak Vending, en Regel, som Saxtorph senere i sin egen Virksomhed ogsaa ses at have fulgt, afstaaende fra videre, hvis Vending ikke lod sig gennemføre. —

Om sin Erfaring og Belæring med Hensyn til Fødselstangen i Studietiden hos Berger tier Saxtorph da ogsaa, intetsteds i sin specielle Omtale af Tangens Indikationer og Brug indfletter han dennes Navn, kun lader han os i en flygtig Bemærkning i det ofte cit. Foredrag (1781) i Videnskabernes Selskab forstaa, at Berger introducerede Smellies Tang hos os og brugte den med Dygtighed. Men forholdt Saxtorph sig saaledes tavs med Hensyn til, hvad han skyldte Berger paa Tangoperationens Omraade, lægger han desto tydeligere for Dagen, at det er Smellie og Levret, der her var hans Læremestre, dels gennem det trykte Ord, dels, for den sidstes Vedkommende, gennem mundtlig Undervisning. I mit tidligere Arbejde over Fødselstangen har jeg tegnet Hovedtrækkene i disse to Kapaciteters Lære om Tangen, hvad dens Konstruktion og Regler for dens Brug angaar, og vil derfor her kun strejfvist berøre enkelte Sider af den Indsats i Tanglæren, der skyldes disse to, i Uddannelse, social Stilling og Karakter, saa forskellige Mænd, som hver paa sin Vis her brød nye Veje.

* * *

I de første 13 Aar af sin Virksomhed som Landlæge i Lanark, før 1733 altsaa, kendte *William Smellie*, som han selv fortæller det²²), ikke Tangen, han hjalp sig med Slingen (dels Mauriceaus, dels sin egen Fiskebensslynge) lagt over forreste og bagerste Del af Hovedet, og hvor den, hvad ikke sjældent hændte, glippede, maatte han ty til de skarpe Hager; i sin Bekendelse²³) af Savnet af en uskadelig Tang minder han om de la Motte. — Første Gang han fik Nys om en saadan, var gennem Alex. Butters Referat 1735 i »Edinb. med. essays a. obs.« om Dussés franske krydsede Tang, han lod sig gøre en saadan og fortæller²⁴) om sit første Forsøg (1737), der ikke faldt heldigt ud, Tangen var for lang og plump; skøndt Hovedet stod dybt, maatte han, »der var uvant med slig Metode«, opgive det, prøvede saa med Slingen, men det gik heller ikke, saa perforeredes. Trangen til paa nærmere Hold at lære Tangen at kende paa Steder, hvor den alt en Tid havde været i Brug, førte ham da til London, hvor Giffard og Chapman havde introduceret den, og til Paris (hos Gregoire), men han følte sig skuffet ved hvad han saa og begyndte, da han havde nedsat sig i London, at gaa sine egne Veje.

En af Smellies Samtidige, Will. Dease i Dublin, har kaldt ham et mekanisk Geni men manglende »medical education«²⁵); det sidste maa staa for Vedkommendes Regning, det første var

sikkert fuldt begrundet. Beskrivelsen af Smellies Fantom og Dukke bekræfter det, og ikke mindst den væsentlige Forbedring, han gav Tangen ved den ny Junktur, den »engelske Laas«, der siden har staaet sin Prøve, og som efter et (af Glaister meddelt) Brev (fra Smellie) til John Gordon i Glasgow, den ældste Ven, »af hvem han havde lært den stumpe Hage at kende«²⁶), var bragt frem allerede 1744. De Ejendommeligheder, der yderligere karakteriserer Smellies Tang i dens første Skikkelse, Træhaandtagene, den diminutive Størrelse, særligt Skafternes, og Manglen paa

Fig. 32. William Smellie.

Bækkenkrumning, hang ogsaa sammen med hans »mekaniske« Syn paa Forløsningskunsten, men tillige var de dikterede af særlige Forhold i hans Stilling som Begynder og Lærer i Fødselshjælp i London.

Hvad det første angaar, var det rimeligt, at Smellie, der havde en væsentlig Andel i den rigtige Forstaaelse af Fosterhovedets Passage gennem Bækkenet, dets Drejninger, lempede efter Rumforholdene i dette, tog Hensyn hertil, hvor Kunsten skulde styre Hovedet denne Vej; dette maatte ske efter samme Love, som dem

Naturen fulgte, og derved førtes han til sine Forskrifter for Tangens Brug som roterende Instrument og til den ensidige Lære om dennes Anlæggelse omkring Siderne af Hovedet, over Ørerne. Det var først efter nogle Aars Praksis i London, han fik Øje for dette, belært ved et Fødselstilfælde 1745²⁷), hvor Panden stod fortil tilvenstre og ikke ved Tangen lod sig bringe ned under Arcus. Han fik nu den Idé at løfte Hovedet op og søge at dreje Forhovedet til Siden og derefter bagtil, »dette Haandgreb, der lykkedes, glædede mig hjerteligt og gav mig det første Vink, der førte mig fra den sædvanlige Metode at trække med Vold og paa maa og faa lægge Tangen om Hovedet«. Senere Erfaring viste nu rigtignok Smellie, at Opgaven kunde løses uden slige

Drejninger, thi 1749 var han med sine Lærlinge »hos en af vore Kvinder i Drury Lane«²⁸⁾, hvor Tangen var anlagt i Siderne af Bækkenet, og hvor han blev meget forbavset, da i Stedet for Baghovedet noget glat og skaldet kom frem under Arcus, han følte Næserod og Øjenbryn her, indsaa sin Fejltagelse, men mente det rigtigst at fortsætte, og Hovedet kom frem i den Stilling. Men ikke mindst af Hensyn til Perinæum holdt han dog paa, at det var bedst at følge den ovennævnte Metode. At han ogsaa ansaa den nødvendig, hvor Hovedet stod i Tværstilling i Bækkenet, altsaa Drejning af Ansigtet bagtil med den i Bækkenets Længdevidde anlagte Tang, ny Anlæggelse i Siderne af dette og Ekstraktion, var en Selvfølge, og ikke mindre indlysende, at han til disse Indgreb maatte vælge en kort, ikke krummet Tang.

Ogsaa andre Hensyn bidrog nu til, at hans Tangmodel blev af denne Type. Da Smellie 1741 begyndte sin Lærervirksomhed i London, som jo, hvad den praktiske Uddannelse af Eleverne angik, var anlagt poliklinisk blandt Proletariatets Kvinder, maatte han være forberedt paa Modstand fra forskellige Kanter, som heller ikke udeblev. Indtil faa Aar forud havde Jordemødrene i London haft ubetinget Supremati paa Fødselshjælpens Omraade, til liden Baade for denne, da deres Uvidenhed var stor, hvorfor ogsaa John Douglas, Broder til James D., den bekendte Anatom og Ven af Hunter, i en Piece 1736 havde slaaet til Lyd for Oprettelsen af et Hospital for fattige Barselkvinder, tjenligt tillige til Uddannelse af Jordemødre. I det Spor kom Udviklingen nu imidlertid ikke til at gaa i London, man greb Sagen an fra en anden Side og søgte snarere at fravryste Jordemødrene deres saa slet røgtede Eneret til Fødselshjælp og bringe denne over paa mandlige Hænder. Med det Maal for Øje havde allerede John Maubray forud for Smellie begyndt en Undervisning i Obstetrik for Læger, og lidt senere Richard Manningham, denne tilmed klinisk i en lille Afdeling i St. James Westminster Infirmery, men Fart i Tingene kom der først, da Smellie tog fat, han blev Foregangsmanden for den mandlige Fødselshjælp, idet Søgningen til hans Undervisning var meget stor.

Det har ikke været Veltalenhed, der skaffede ham Ry, thi den manglede han ifølge Samtidens Dom*), men han »forstod at demonstrere«, og det er maaske ikke vanskeligt at forstaa, at han,

*. Giles Watts Reflections on slow a painfull labour, Lond. 1755, p. 41: »a Man who is not possessed of the most happy Talent of expressing him self.«

Autodidakten, den tidligere Landlæge, kendt med det praktiske Livs Vanskeligheder og udstyret med mekanisk Anlæg, har slaaet an med en Undervisning, bygget paa fortræffelige Fantomøvelser og poliklinisk Fødselshjælp, overfor Lærlinge, der næppe mødte med synderlige Forudsætninger og ikke mindst vel var interesserede i at lære Brugen af den store Nyhed, Fødselstangen, at kende. Men Frygten for, at der nok kunde ligge en Fare for overdreven Operationsiver hos den Skare Fødselshjælpere, der udgik fra hans Skole — 900 (!) i Løbet af 10 Aar — kom ikke blot til Orde hos Smellies Modstandere blandt Lægerne, men den skinner igennem flere Steder i hans egne Paamindelser til Eleverne. I Anledning af et Brev fra en Kollega, der overilet havde brugt skarp Hage, svarer Smellie med Henvisning til, hvad han altid havde doceret for de Unge, der er tilbøjelige til at gribe for tidlig ind, at der hører mere Dygtighed til at forebygge en Operation end til at udføre den²⁹⁾.

Fig. 33. Mrs Nihell.

I et Tilfælde³⁰⁾, hvor en ung Mand, i »Dress« som Akkoucher, vilde gøre Vending og bad Smellie være tilstede, gav han Vedkommende »a frienly advice in private«, hvorefter Fødslen gik ved Naturen, og i Anledning

af en Forløsning, 1742, den første hvor det tillodes Eleverne at være tilstede, en besværlig Vending ved Skraaleje med fremfalden Arm, bemærker han: »Jeg frygtede for en uheldig Udgang, hvorved jeg vilde udsætte mig for at optræde som Lærer for andre og ikke selv kunne hjælpe anderledes end ved stykkevis Lemlæstelse af Barnet«³¹⁾.

Til den Opposition mod Smellie, der i mere urban Form kom til Orde fra Kolleger, der med Uvillie saa paa, at Læger gav sig af med Fødselshjælp, eller frygtede for den vidtdrevne Brug af Instrumenter, hørte Fr. Nicholls berømte »Petition of the unborn Babes« (1752) og vel ogsaa, skøndt staaende paa Grænsen af det Tilladelige, John Burtons »Letter to W. Smellie« (1753), der nærmest var dikteret af saaret Forfatterforfængelighed; men det manglede ikke paa personlige Overfald af ret gemen

Art, blandt hvilke Smædeskriveren Will. Douglas' aabne Brev (1748) til Smellie bar Prisen; og synderligt tilbage i saa Henseende stod heller ikke Jordemødrenes Angreb paa ham, anførte af Miss Elisabeth Nihell. Denne bidske Dame, der paa Trods af sin protestantiske Religion, gennem Hertugen af Orléans Protektion, havde faaet Uddannelse som Jordemoder i Hôtel-Dieu og her været Vidne til Lægernes inferiøre Rolle overfor Jordemødrene, udspyede i et Værk paa nær 500 Sider sit giftige Vid mod Smellie, hvis Fantomøvelser, instrumentelle Opfindelser og ikke mindst hans — for Satiren vistnok lidt udsatte — Anvisning paa en passende Akkoucheurhabit hun revsede i en Stil, der, ikke blottet for Humor, viste hendes umiskendelige Anlæg for Smædeskriveriet; Angreb, der alle forblev ubesvarede fra Smellies Side, men blev imødegaaede af Elever som Giles Watts og Vennen Tobias Smollet.

Det var naturligt, at denne vaagne Kritik overfor Smellies ny Foretagende maatte paabyde ham en vis Varsomhed med Hensyn til, hvad han lærte og viste sine Elever, og til hvad der passerede i deres fælles Akkouchementspraksis, for ikke yderligere at svække den saa ilde sete mandlige Fødselshjælps Renommé. Hvad det sidste angaar, lægges der ikke Skjul paa, at han ved uheldige Tildragelser fulgte og lærte en næppe rigtig, men af Hensyn til Tiden og Forholdene forsigtig Politik. Saaledes siger han i Anledning af et Tilfælde af Ruptura uteri med ulykkelig Udgang³²): »in order to avoid reflections this accident was kept secret«, og en Elev, der beretter³³) ham om en lignende Hændelse, tilføjer: »according to your prudent advice I spoke nothing of the matter«. Men netop disse Forsigtighedshensyn, som han i sin Egenskab af Lærer maatte tage overfor de Unge, fik Indflydelse paa den Tangmodel, han valgte, Opgaven blev at gøre den saa lille, uskadelig og ubemærket under Brugen som muligt, derfor først og fremmest den ringe Længde, særligt Haandtagenes, for at umuliggøre større Kraftanvendelse, de korte lige Skeer, der forbød Anlæggelse paa et højtstaaende Hoved og, for at skjule disse og forhindre al Klirren af Instrumentet, den højst uheldige Beklædning af Tangbladene med Læderstrimler, der med Rette ikke undgik hverken Burtons eller Levrets strænge Kritik, af hvilke den sidste fremhævede baade Griseriet og Faren for »Smitte«. Den næppe heldige Ide at gøre hele Tangen af Træ — i samme Øjemed: et under Brugen lydlost Instrument — har vistnok heller ikke tilfredsstillet ham selv, han brugte kun 3

Gange sin Trætang, og den blev Hovedhjørnестenen i Will. Douglas' Angreb.

For Smellie blev det derfor en Selvfølge kun at lære Tangforløsning paa det tilstrækkelig dybt staaende Hoved; hvad han forstod herved, har han angivet³⁴⁾ i en god praktisk Regel, netop dikteret af Hensyn til uøvede Begyndere. Disse, siger han, fejler ofte og tror Hovedet staaende dybere end virkeligt, fordi de føler fortil, hvor Bækkenvæggen er saa kort, medens bagtil ikke ret meget af Hovedet er at naa, først naar dette her er rykket ned til underste Del af Os sacrum, er Halvdelen af det nede, og »saa kan vi altid stole paa et godt Udfald af Tangen«.

At han nu imidlertid ikke under alle Eventualiteter kunde blive staaende ved denne diminutive Tangmodel, viste sig snart, thi allerede 1743 taler han³⁵⁾ om Brug af den »lange krumme Tang« til Ekstraktion af det sidstkommande Hoved, og andetsteds³⁶⁾ indrømmes det, at naar Hovedet ved snævert Bækken staar over Bækkenet, kan en lang Tang bringe det frem, idet Krumningen af Tangen gør det muligt, at sænke Haandtagene tilstrækkeligt til at faa Hold paa Hovedet, naar dette er lille, men han fremhæver Faren ved den høje Tangforløsning og har derfor ikke turdet give de Unge Anvisning paa sligt og af Hensyn til dem altid foretrukket en Tang med korte Haandtag. At han, hvor dette Hensyn ikke behøvede at tages, var af anden Mening og foretrak den lange Tang, kunde en Bemærkning af Denman³⁷⁾ tyde paa, der havde sin Underretning fra Smellies Assistent Dr. Mackenzie.

Denne Smellies Brug af en lang, krummet Tang, som han tilmed giver os en Afbildning af i sine anatomiske Tavler (Tab. XVII og XXXV), berører Spørgsmaalet om Prioriteten med Hensyn til Bækkenkrumningen, der jo i Almindelighed ret uomtvistet har været tillagt Levret. Smellie taler et Sted³⁸⁾ om denne »for nogle Aar siden« (Obs. er fra 1753) »saavel af mig som af andre Fødselshjælpere opfundne« Tangtype men nævner ikke Levret. Denne foreslog sin Tang med »la nouvelle courbure« 2. Jan. 1747 i Acad. roy. de Chirurgie, men Smellie kendte og brugte altsaa slig Tang 1743 (s. o.), og en anden engelsk Læge, Benj. Pugh i Essex, siger i Fortalen til sit 1754 udgivne Værk³⁹⁾: »The curved forceps I invented upwards of fourteen years ago«, hvad der jo fører Opfindelsen længst tilbage i Tiden og gør Prioritetsspørgsmaalet ret dunkelt. Allerede Matth. Saxtorph⁴⁰⁾ var opmærksom paa, at Tvivlen her kunde staa mellem Levret og Smellie og pro-

testerede mod Crantz, der ubefinget holdt paa den første. Senest har Spørgsmaalet været drøftet af Mc Clintock⁴¹), der mener, at begge samtidig har faaet Ideen, medens Glaister anser det for umuligt at give en enkelt af dem Prioriteten. Naar Budin⁴²), afvisende Pughs Ytring som en Frase, man ikke kan tillægge Betydning, kategorisk erklærer Levret for Opfinderen, klinger det lidt vel chauvinistisk.

Om nu end Smellie ved sin Autoritet i høj Grad kom til at præge den engelske Fødselshjælp, idet Brugen af den korte lige Tang og Reglerne for dens Anvendelse blev raadende her, var det dog umiskendeligt, at den ham fra saa mange Kanter mødende Opposition gav sig Udslag i en ret reserveret Brug af Tangen blandt hans Kolleger, navnlig i de nærmeste Decennier efter at han havde forladt London (1759) og trukket sig tilbage til sin Landejendom i Lanark. — Hertil bidrog sikkert i høj Grad Will. Hunters højst kølige Bedømmelse af Tangen, uvist nu om dette hang sammen med en personlig Antipati mod dens ivrige Talsmand. Direkte Udslag af Jalousi eller spændt Forhold mellem de

Fig. 34. William Hunter.

de to Skotter kender vi ikke, siger Glaister, at de mødtes i Konsultation*), viser Smellies »cases«⁴³), men ellers havde de næppe synderligt Samkvem. I Begyndelsen af 40erne, da Hunter boede hos James Douglas, som Lærer for dennes Søn, og vel dels her dels hos Smellie fik Impulsen til at blive Akkoucheur, var den skotske Koloni, efter det nylig kuede Oprør i deres Hjemland (Slaget ved Culloden) ikke velset i London og derfor mere sluttet sammen, men snart skiltes deres Veje. Da de kort forud mest

*) Smellie assisterede 1752 et Par Kolleger ved Ekstraktion med den krumme skarpe Hage af et afrevet Hoved. »Dr. Hunter was present and assisted at this operation«. (Tab. XXXVI i Atlasset er tegnet i den Anledning).

renommerede londonske Fødselshjælpere, James Douglas, Manningham og Sandys var gaaet bort, rykkede Hunter op som den i de fine Kredse mest estimerede Akkouchour, hvortil hans personlige Egenskaber fortrinligt kvalificerede ham i Modsætning til Smellie, hvis Væsen var kantet, og yderligere sikredes Hunters Position, da han 1762 blev konsuleret i Anledning af Dronningens Graviditet og 2 Aar efter blev hendes Physician extraordinary. Uden Tvivl har han tidligt faaet et skævt Øje til den af Smellie inaugurerede ny Æra, den instrumentelle Fødselshjælp, og ikke mindst da til Tangen. En særlig kras og ofte citeret Replik indflettede han saaledes i nogle Betragtninger over Symfyσιotomi⁴⁴), der oplæstes i College of physicians, og hvor han efter at have udtalt sig meget skeptisk om den nævnte Operation fortsætter saa: »Denne min Opfattelse kan ikke undre dem, der kender min Mening om Tangen. Indrømmet dens Nytte nu og da — jeg har nogle Gange brugt den med Fordel — tror jeg, den over en Bank vil gøre mere Skade end Gavn«. Dette var 1778, men den Bedømmelse, der kom til Orde i hans en Del Aar forud holdte Forelæsninger⁴⁵), faldt næppe synderlig gunstigere ud: »On some occasion however it may be necessary and right to use the forceps but taking all the cases together wherein they have been used, my opinion is that 19 out of 20 they had better been let alone. For my own Practice I have not taken a pair of Forceps with me for 10 years past nor any thing of that kind. Such a thing as once in twelve months or now and then in 2 years, I have had a case, where I thought it right to use the Forceps«.

I det cit. Manuskript nævner Hunter ikke Vectis, om han altsaa brugte eller anbefalede dette Surrogat for Tangen, maa staa hen. Bemærkningen i ovenstaaende Citat »nor anything of that kind« tyder maaske paa det modsatte, men det fremgaar af hvad Denman⁴⁶) fortæller, at de bekendteste Akkouchourer i London, paa hvis Hænder den meste Fødselspraksis var efter Smellies Tid — der nævnes en hel Række, deriblandt Folk, som havde staaet denne nær, Nisbeth til Eks. — alle foretrak Vectis for Tangen, ikke mindst saaledes John Ford, der overtog Hunters Praksis⁴⁷). Fortrængt fra Bristol af de mange unge i London uddannede Fødselshjælpere, gik han hertil, blev den første Læge ved den 1757 oprettede Organisation for Forplejning af fattige Fødende i eget Hjem, »Royal maternity charity«, og gjorde sig under udstrakt Brug af Vectis til Talsmand for Tangens Undværlighed, hvilket Eksempel fulgtes af hans Assistenters og Efter-

følgere i den nævnte Stilling, saa at, som Denman bemærker, alle Læger paa daværende Tidspunkt vilde føle sig ilde stillet, hvis de ikke var fortrolige med Brugen af Vectis. Og hvad Denman selv angik, var han, om han end udtalte sig som en ret uhildet Dommer i Spørgsmaalet Vectis eller Tang, ikke nogen ubetinget Tilhænger af den sidste. —

Den Reaktion mod Fødselstangen, der saaledes kom til Orde og satte sine Mærker paa den engelske Fødselshjælp netop i det Tidsrum, hvor Matth. Saxtorph virkede som Lærer og Praktiker, fik imidlertid ingen Indflydelse paa hans Bedømmelse af Tangen, end mindre vakte den Tvivl hos ham, hvorvidt denne under Omstændigheder burde vige Pladsen for Vectis; engelsk Fødselshjælp havde han vistnok ikke selv været Øjenvidne til, men hvad han i Wien havde set med Hensyn til Brugen af Vectis, havde tilstrækkelig belært ham i saa Henseende⁴⁸). Og hos den Mand, der jo i særlig Grad, gennem personlig Undervisning, blev hans Lærer netop paa dette Omraade, André Levret, skulde der ikke møde ham noget Slags Dissens med Hensyn til Tangens ubetingede Supremati, thi den Reaktion, der alt paa Levrets Tid kom frem fra forskellig Side i Frankrig mod Tangen, fik ligesaa lidt nogen Betydning for Saxtorph. —

Naar vi gennem Mc Clintocks⁴⁹) og særligt Glaisters⁵⁰) fortrinlige Biografier nu har en længe savnet Skildring af Smellie og hans Samtidige, der stiller Personen, hans Liv og Virken som Lærer og Praktiker, i klar Belysning, føles Savnet af noget tilsvarende den Dag idag for Levrets Vedkommende, Ingen har skrevet dennes Biografi, og Hvervet vil, som Tarnier har bemærket⁵¹), være vanskeligt. I April 1780, faa Maaneder efter Levrets Død, holdt Louis i Acad. royale's Møde Mindetalen over ham*), men den blev ikke trykt og menes forsvundet under Revolutionen. I den cit. »Conference« har Tarnier tegnet det hidtil fyldigste Billede af sin berømte Landsmand, dog aabenbart uden at kende et vigtigt Indlæg til Bedømmelsen af ham som Lærer, tilmed fra et Øjenvidne, den alt nævnte engelske Fødselshjælper A. Tolver,

*) »M. Louis a terminé la séance par l'éloge historique de M. Levret, célèbre accoucheur de cette ville et qui a eu l'honneur de l'être de feu Madame la Dauphine et S. A. R. Madame la comtesse d'Artois. (Journ. de Méd., T. 53, 1780, p. 561).

der omkring 1769—70 opholdt sig i Paris, hvor han fulgte Levrets og Peans Forelæsninger. Ikke blot Hensynet til den Betydning, Levret overhovedet fik for Fødselshjælpens Udvikling i det 18de Aarh., men ogsaa den Indflydelse, han øvede paa Matth. Saxtorph, der med usvækket Veneration saa op til sin gamle Lærer, maa berettigede en kort Digression til Karakteristik af denne Mand, der i mer end én Henseende var en Kontrast til Smellie.

Medens denne efter 20 Aars trang Virksomhed som Landlæge i Nordengland som 42aarig Mand begyndte paa bar Grund i London, havde Lykken været *André Levret* mere huld, thi allerede i 30 Aars Alderen blev han økonomisk uafhængig efter at have haft det Held som Læge i over 2 Aar at pleje den rige Financier Samuel Bernard, der led af Hydrops, og han gjorde det med saa stor Iver, at denne testamenterede ham 100,000 Francs. Hans første Lærer, J. L. Petit, hos hvem han som 17aarig Yngling boede som »clerc«, betænkte ham ydermere i sit Testamente med en anselig Sum. Den første kirurgiske Uddannelse fik han i Hôtel-Dieu under Thibault og i Charitéen under Gérard, og sin Forkærlighed for anatomiske Studier, dem han senere i høj Grad benyttede i sin Undervisning, fandt han rig Lejlighed til at pleje hos Louis i la Salpêtrière. Det synes mærkeligt nok, at det var det anatomiske Grundlag, der befæstede ham i hans Fremstilling af Fosterhovedets forskellige Stillinger i Bækkenet, thi hvor han i sine »Observations« beskriver disse, tilføjes: »toutes les positions que je viens d'exposer sont prises sur des sujets bien conformés et de grandeur naturelle, et j'ai trouvé pour ce travail anatomique toutes les facilités nécessaires à l'hôpital de la Salpêtrière où M. Louis a bien voulu seconder mon zèle«⁵²). Overfor samme Louis udtaler han ogsaa⁵³) sin Taknemmelighed for den Liberalitet, hvormed der i la Salpêtrière stilledes Kadavere til Raadighed for at prøve hans højst kunstfærdige »Tire-tête à trois branches«, om hvis Brugbarhed til Fremhjælpning af det afrevne (eller sidstkommande) Hoved han oprindelig nærrede store Forventninger, der sikkert nok senere slog fejl.

Medens Levrets Signatur paa de første Gang 1747 udgivne »Observations« var »chirurgien ordinaire du roi en son artillerie«, kunde han paa Udgaverne efter 1760 ombytte den med »accoucheur de Madame la Dauphine«*), til hvilken Stilling han avan-

*) Marie Josephe af Sachsen, Louis XV's Svigerdatter, gift med Dauphinen Louis, der døde 1765.

cerede gennem Anbefaling af Livkirurgen Hevin, efter at den gamle Jard, der havde afløst Clement som Akkoucheur ved Hoffet og assisteret ved Louis XVI's Fødsel, havde trukket sig tilbage. Krybende Hofmand synes Levret dog ikke at have været, hvad det ham af Louis XV givne Epiteton »ce dindon« vel heller ikke vidner om; Tarnier gør opmærksom paa, at man i hans Stil mærker den sig nærmende Revolution, aldrig møder Kongens eller la Dauphines Navn, derimod overalt Ord som »patrie«, »citoyen«, »nation« etc., og paa Dauphinens Lykønskning til Pladsen ved Hove, »der vilde skaffe ham Reputation«, skal hans kølige Svar have lydt: »Si ma reputation n'étais pas faiete, je ne serais pas ici«⁵⁴).

Indtil Midten af 18. Aarh. var der, som tidligere bemærket, ingen officielle Akkouchementskursus i Paris; det var Lapeyronnie, Præsæs for Acad. roy. de chir., der gav Stødet til, at der 1743 oprettedes et for Jordemødre og et for Studenter, og Fakultetet fulgte straks Eks-emptlet med to Lærestole, men kun for Jordemødre. Betydningfuldt kunde det synes, at Levret, der, som Privatlærer altsaa, naaede et Ry, der førte Elever fra alle Lande til ham, ikke kom i Betragtning ved Besættelsen af de officielle kirurgiske Plad-

Fig. 35. André Levret.

ser, der overtoges af Puzos og Gervais, men Grunden har vel været den, at han da først nylig var blevet »Maître en chirurgie«, han havde ikke den officielle Titel, var, som Tarnier siger, kun »un simple professeur particulier«. Levret var jo ikke som andre af det foregaaende Aarh.s Celebriteter udelukkende Akkoucheur, men tillige Kirurg, Gynækolog og Pædiatriker, talrige Afhandlinger i »Journ. de Méd. Chir. & Pharm.« paa de to sidste Felter vidner noksom derom, men i sin Undervisning lagde han kun an paa Fødselshjælpen, og Motivet til, at han her forbigik Kvinde- og Børnesygdomme, var, som Tolver oplyser, at hans Tilhørere, der oftest var Udlændinge, maaske næppe i deres Hjemstavn, under

vidt forskellige klimatiske Forhold, vilde finde Anvendelse for, hvad der passede i Paris, og derfor henviste han paa de Omraader til de mest ansete Forfattere.

I hvilket Aar Levret begyndte med sine 6 Ugers Kursus, kan ikke sikkert oplyses, sandsynlig vel i Slutningen af 40erne. Om Roederer nød hans Undervisning, da han 1747 var i Paris, er maaske tvivlsomt, Rohlf⁵⁵⁾ nævner Gregoire, Siebold derimod Levret som hans Lærer, men blandt dennes (sparsomme) Kasuistik vedrørende de første Forsøg med »le nouveau Forceps courbe« findes to Tilfælde fra 1749⁵⁶⁾, hvor Elevers Nærværelse omtales, i det ene »pour porter le forceps«, i det andet »pour m'aider dans l'opération«, og 1750 var under alle Omstændigheder Crantz fra Wien hans begejstrede Elev. — I »le Journal de Roux« meddeler et Avertissement $\frac{3}{4}$ 1771, at Mons. Levret vil begynde sit 2det cours d'accouchements i sin Bopæl rue des Fossés Montmartre à côté du Notaire, hvortil Tarnier bemærker, at det da var Paris' rigeste Kvarter, og markerer Forskellen fra Mauriceaus Adresse 100 Aar tilbage i Tiden, fra Titlen til 1ste Udgave af »Traité« . . .«, Barberskiltet »à l'enseigne du bon médecin«. At Levret i en lang Aarrække havde givet Undervisning, viser et Avertissement, »Lettre de M. Levret touchant ses cours sur les accouchements«, Aaret forud (1770), i nævnte Journal:

»Oserais-je vous prier, Monsieur, de vouloir bien insérer dans votre Journal le plan que je me propose de suivre dorénavant pour les cours particuliers sur les accouchemens que je suis dans l'usage de faire chez moi depuis un grand nombre d'années. — Plusieurs étrangers et des personnes qui habitent les provinces, m'ont prié d'en fixer les époques, afin qu'ils puissent, en consequence, déterminer le temps de leur voyage à Paris: j'avertis donc que, suivant mon usage, j'en ferai quatre par an, que je les commencerai déterminément dans les quinze premiers jours des mois de Janvier, Avril, Juillet et Octobre, et qu'on s'assemblera chez moi, rue des Fossés Montmartre, le lundi, 2 Avril prochain, depuis neuf jusqu'à dix heures du matin, à dessein de convenir du jour et de l'heure pour ouvrir le second de cette année, et dans lequel je me propose d'y rendre public nombre de nouvelles observations sur la pratique et sur la perfection d'instruments, à laquelle des faits particuliers m'ont conduit«.

Til sin Død synes Levret ikke at have holdt ud med Undervisning, thi i Juli 1777 averterer⁵⁷⁾ hans Svigersøn Destremeau:

»M. Destremeau maître en chirurgie de Paris et accoucheur continue le cours theoretique & pratique des accouchemens, qu'il a ouvert le 5. Mai dernier. Il remplace, pour cet objet, un habile praticien dans cet art, M. Levret (Accoucheur de la Madame la comtesse d'Artois) dont il est le gendre et qui a lui remis tout ce qu'il avait du pièces nécessaires pour les demonstrations«.

Samme Destremeau ses at have udvidet Rammen for Undervisningen, tagende med alle de Felter, som Levret særlig havde gjort til sine, idet han i et senere Avertissement⁵⁸) (Okt. 79), hvor han undertegner sig »gendre et coadjutant de M. Levret« tilføjer:

Ce cours (qu'il commencera dans sa maison rue neuve St. Eustache vis-à-vis le café du roi Clovis) sera terminé par des leçons sur les moyens de remedier aux accidens qui peuvent survenir aux femmes enceintes et accouchées, sur les maladies des enfans. sur la dernière méthode de faire la ligature des polypes de la Matrice. par M. Levret, et enfin sur la maniere de placer, suivant la varieté des cas, les differens pessaires de l'invention de ce célèbre accoucheur«.

Levrets Undervisning var udover Fantomøvelser og anatomiske Demonstrationer rent teoretisk, der var for Ensemblet af hans Elever sikkert kun ringe Adgang til Eksplorationsøvelser og ligesaa sjældent til polikliniske Fødsler. Selv omtaler Levret, som alt berørt, kun ganske sporadisk Elevers Nærværelse ved saadanne; Noter, som Coutouly har nedskrevet ved hans Forelæsninger (hvorom s.), viser, at han yndede i sit Foredrag at indstrø Referater af Fødselskasus fra Literaturen og en sjælden Gang fra egen Praksis, hvad den sidste angaar, hedder det saaledes i Anledning af en poliklinisk Fødsel, April 1751, en Vending hos en Pt. med et Hernia lineæ albæ*): »j'y fus avec Mr. Crantz, Lachaux le fils et une grande partie de ceux qui suivoient mon cours«. Det eneste Eksempel, jeg i anden Literatur har fundet, hvor han møder med »en Discipel«, og hvor Referatet om Forløsningen skyldes denne, skal senere omtales.

Grundlaget for Undervisningen var hans 1753 udg. L'art des accouchem., der af ham selv betegnes som et Kompendium, »un corps

*) Levrets kuriøse Forklaring af Herniets Oprindelse maa berettigede en Gen-givelse af Coutoulys Referat: »M. Levret dit qu'étant appelé le 1er avril 1751 pour une femme . . . il reconnut que la ligne blanche étoit déchirée. Cette femme lui dit que lors d'un accouchement laborieux qu'elle avoit la sage femme l'avoit fait lever et tenir debout, et qu'elle lui avoit dit qu'elle alloit la faire accoucher tout de suite, et que tandis qu'elle y songoit le moins l'accoucheuse avoit passé derrière en lui placant les mains sur les epaules et lui avoit donné un grand coup de genoux dans les fesses, qu'elle étoit tombé en syncope et qu'en quart d'heure après qu'elle eut retrouvé la connoissance elle étoit accouchée à la grande satisfaction de tous ceux qui étoient presents, que tout le monde en rioit, mais qu'elle seule n'en avoit point envie. Et elle dit, qu'il lui avoit semblé avoir quelque chose déchirée dans le ventre. . . . Ce cas n'est point seul de cet espece, plusieurs sages femmes ont eu recours à cette cruelle methode dont le succès ne doit etre attribué qu'à la syncope par laquelle l'orifice de la matrice est relaché.«

d'Aphorismes«, der suppleredes ved hans »Leçons particulières«, hvilke i Forbindelse med Øvelse under hans Tilsyn paa de af ham konstruerede Fantomer vilde gøre det muligt for hans Elever med Sikkerhed at betræde »la pénible carrière de la Pratique«. Om nu disse alle følte sig overbeviste om det samme, er maaske tvivlsomt, Saxtorph, der som nævnt, idetmindste inden han blev Overlæge, nærede Mistillid til Fantomet — »ikke uden Skade for Menneskeslægten har man opfundet og anbefalet det«, siger han et Sted i Disputatsen⁵⁹⁾ — taler andetsteds⁶⁰⁾, specielt hvad Levrets Fantom angaar, om den »Uoverensstemmelse han fandt mellem dette og den levende Natur«, og i sin skarpe Kritik af Levrets Undervisning erklærer Tolver hans Fantomer for tarvelige, staaende under de engelske. Maaske denne Brittes Dom om Levret er ensidig, men da det er den eneste virkelig indgaaende Kritik, vi har af et Øjenvidne, er den ikke uden Interesse. Den faldt iøvrigt ganske sammen med Alph. Leroys, hvad der vel ikke tør lægges for stor Vægt paa, da denne syntes at have sat sig til Opgave at bagvaske Levret. Tolver fortæller om, hvad der lærtes paa Fantomet, det ret begrænsede Antal Fosterstillinger, der præsenteredes her, da Levret ansaa en mere specificeret Undervisning for overflødig; særlig Vægt lagdes paa Demonstration af Instrumenter og anatomiske Præparater, af de sidste havde han en stor Samling, ikke mindst vel det berømte balsamerede Kvindelig »Margot«, der havde tjent til Undervisning for Generationer af Læger og havnede i England. Han fordrede Kendskab til Anatomi og Fysik hos sine Tilhørere samt et vist Maal af geometrisk og mekanisk Viden, men om Formen for hans Foredrag bruges ret stærke Udtryk: docerende med matematisk Præcision og demonstrerende med formel Prunk var han partisk i sin Dom, respekterede ikke Andres Meninger og saa skævt til ethvert Udslag af Genialitet, der ikke kastede Glans over hans egne Teorier, affekterende at være original blandede han ofte Fordomme og Indfald med grundig Besked o. s. v.; alt i alt blev Konklusionen af Tolvers Kritik, at disse Kursus kun passede for Viderekomne ikke for Begyndere, netop paa Grund af Manglen paa praktiske Øvelser.

Det Supplement til de korte Paragraffer i Kompendiet, som Levret gav i de nævnte »Leçons part.«, af hvilke hint, som han siger, var et Ekstrakt, har man nuomstunder ikke kendt syndeligt til; Baudelocque berører dem et enkelt Sted⁶¹⁾ i sin Omtale af Tangen, og nærmere Besked om, hvad han paa Operationsomraadet i dem docerede vedrørende enkelte specielle Regler for

Tangen, faar vi Vink om allerede hos Tolver og senere hos Stein og Saxtorph, men uden at nogen af disse sidste specielt nævner Kilden. At der har eksisteret skrevne Optegnelser fra Eleverne ved disse Levrets »Leçons«, ligger nært at formode, og et Eksempel herpaa er da ogsaa det i vor Fødselsstiftelse beroende, i sin Tid M. Saxtorph tilhørende Manuskript, »Discours de l'Accouchement de Mr. Levret«, hvilket værdifulde Supplement til Levrets trykte Lære jeg saavel her som i en tidligere Afhandling⁶²⁾ har gjort Brug af og ogsaa i denne Fremstilling senere vil komme tilbage til. Et Pendant til dette Manuskript har jeg yderligere haft i Hænde fra Bibl. de l'acad. de méd. i Paris, nemlig et Eksempel af Levrets L'art des accouch., Udg. 1766, interfolieret og udstyret med talrige Noter af Coutouly⁶³⁾. Paa flere Punkter er disse Coutoulys Optegnelser fyldigere end i vort Manuskript, navnlig rigere paa Kasuistik fra Literaturen og — dog kun ganske undtagelsesvis — fra Levrets egen Virksomhed, til Belysning af dette eller hint Spørgsmaal. Har Levret saaledes muligt nok i sine »Leçons« efter et lidt friere Skøn varieret Foredraget over de tørre Paragraffer i Haandbogen, synes derimod hans Fantomøvelser og de Forskrifter, her doceredes, saa temmelig at have været skaarne over én Læst. At de ved disse Øvelser sikkert med pedantisk Præcision foreskrevne og derpaa indøvede Skoleregler ogsaa blev nedskrevne af Eleverne og vel derfor tidligere jævnlig har været i Cirkulation mellem disse, antydes allerede af en Bemærkning, Tode gør i sin Antikritik af den anonyme Recensents skarpe Dom om Saxtorphs Disputats, idet han til Forsvar for, at Saxtorph har opfattet visse af Levrets Tangregler rigtigt, bemærker: »es findet sich in der zehenden Lection des Herren Levret, da wird der Recensent es finden können, wofern er nicht diese Lection ver-säumt, oder der Franzose seine Ordnung seit der Zeit nicht ge-ändert hat«.

Nu for Tiden maa vistnok disse efter Levrets Diktat nedskrevne »Manuels« være sjældne, jeg tyder dette af en Ytring hos Tarnier i hans før nævnte Skitse af Levret, hvor til Slut bemærkes, at Eleverne med Omhu samlede dennes »Leçons«, og at »Pajot havde den Lykke at eje et af disse cours manuscripts«. Mine mange og længe forgæves Forsøg paa at opspore dettes mulige Eksistens, for at kunne sammenligne det med det hos os beroende, lykkedes omsider, forsaavidt jeg kunde konstatere samme, men den nuværende »lykkelige« Besidder, en Læges Enke i Paris, hvis Mand havde arvet Pajots Bogsamling, vilde kun udlåne det for en

meget høj Pris. Skuffelsen ved ikke at kunne faa dette Ønske opfyldt mildnedes dog noget derved, at jeg ved velvillig Bistand af Bibliotekaren ved Acad. de Méd. i Paris, Dr. E. Wickersheimer, fik fra Akademiets Bibliotek et Haandskrift til Gennemsyn, der maa formodes at være Pendant til det af Tarnier omtalte, men af lidt senere Datum (1774), idet hint (efter Mme V.'s Udtalelse) skrev sig fra 1764. Manuskriptet⁶⁴), der stammer fra Coulouly og er skrevet af ham, omfatter to Afsnit, det ene er signeret: »Cours par Levret écrit par Coutouly« og gengiver Levrets Forklaringer af de 13 Fosterstillinger, der afhandles i ligesaa mange Séancer, det andet »Manuel pour les accouchemens dicté par M. Levret a ses cours particuliers (receuilli et écrit par Coutouly)« beskriver nærmere Teknikken, som den indøvedes paa Fantomet. Jeg har i Betragtning af det Lidet, der ellers kendes til Levrets private Kursus og til Sjældenheden nuomstunder af skriftlige Optegnelser fra disse taget en Kopi af sidstnævnte »Manuel« og indlemmet samme i Fødselsstiftelsens Bibl. som Adneks til det ovennævnte dér fra tidligere Tid bevarede Levretske Manuskript; Pladshensyn forbød at optage det her.

Sikkert nok giver dette Manuskript, der et enkelt Sted (8 séance) bærer Datoen 8. Aug. 1774, et ret klart Indblik i Planen for de Levret'ske Fantomkursus, og det stemmer i det Hele med Tolvers Skildring af, hvad han nogle Aar iforvejen havde set hos denne, kun paa et enkelt Punkt (hvorom s.) har han her modificeret sine Regler. Ydermere synes disse Coutouly's Optegnelser at bekræfte Tolvers Dom over Levrets Undervisning som ret stereotyp og teoretiserende, og naar det erindres, at disse i en Aarrække tilbagevendende Kursus kun støttede sig til Fantomøvelser, uden at Eleverne i næneværdig Udstrækning havde Adgang til polikliniske Fødsler, bliver det vel vanskeligt, naar der ses hen til Maalet, Uddannelse af praktiske Fødselshjælpere, at faa en Sammenligning mellem Undervisningen hos Smellie og hos Levret til at falde ud til Fordel for den sidste. Deres hele saa forskellige Naturel og Udvikling maatte naturligt betinge en stor Forskel mellem dem, sete som praktiske Fødselshjælpere. Michaelis har sikkert truffet det Rette, naar han⁶⁵) betegner Levret som spirituel, systematiserende, lærd, Smellie som praktisk, logisk, skarp Iagttager, den førstes Retning som spekulativ, den sidstes som empirisk. Det samme forskellige Grundsyn kommer ogsaa til Orde hos Saxtorph, hvor han (Efterladte Papirer«) i Udkastet til en Forelæsning (holdt omtr. 1776) fremhæver Undersøgelsens

Betydning og i den Anledning siger: »Ingen Ting er vigtigere end Undersøgningens Udøvelse, og heller Intet er sværere end at blive vel øvet i den. Vi se de mest glimrende Fødselshjælpere i vores Tid af Mangel paa rigtig Undersøgning at tage aabenbar Feyl i Henseende til den ordentlige og almindelige Fødsels Beskaffenhed. Hvor ulige er ikke Meningen for Ex. mellem en Smellie og Levret, disse vores Videnskabs store Reformatorer, og kand denne Forskjel reyse sig af andet end en urigtig Undersøgning, en Mangel paa Undersøgning i den ordentlige Fødsel som Levret hafde, der blev allene kaldt til Hjælp i de vanskeligste Fødsler og en Færdighed, som Smellie hafde i de ordentlige Fødslers Undersøgning, hvis Beskaffenhed han fremfor den anden bedst kiendte«. —

I Modsætning til Smellie, der i sine Hundreder af Fødselskursus viser sig for os som Praktikeren i de forskellige Situationer, er det vanskeligt at faa samme Blik paa Levret, hvis Kasuistik, vedrørende egen personlig Ledelse af Fødsler, i de trykte Værker (»Observations etc.« og »Suite des obs.«) er overmaade sparsom, den indskrænker sig væsentlig til de to Kasus, hvor han 1746 prøver sin *Tire-tête à trois branches* og 1748 sin *Crochet à gaine*, samt 7 Forsøg (1748—50) med le *Forceps courbe*. I anden Literatur har jeg, som tidligere bemærket, kun en enkelt Gang truffet Beretning om en (poliklinisk) Fødsel, hvor Levret er tilstede med en Lærling, og hvor Referatet skyldes denne sidste. Grundlaget for en lille Strassburger Dissertation fra 1775⁶⁶), (der skal vise Instrumenters Uundværlighed i Fødselshjælpen), var et Fødselstilfælde, meddelt Forfatteren, J. Gisi, af Levrets Elev Ostertag*). Dels Sjældenheden af slig andenhaands Beretning om Levret som *Akkoucheur*, dels den Anledning, som Tilfældet netop giver til at drage Sammenligning med Smellie i lignende Situation, maa berettige dets Gengivelse:

Fødslen foregik i Paris 1772 ($\frac{8}{11}$), da Levret altsaa var en Mand nær de 70 Aar. Hos den rakitiske 40aar. Primipara holdt Hovedet sig højt efter Vandets Afgang, hvorfor Jordemoderen hentede en Kirurg. Han forsøgte først Forløsning med Levrets Tang, men forgæves, skød saa Hovedet op og tog Fødderne, men det sidstkommande Hoved modstod saavel hans som Jordemoderens forenede Anstrængelser, saa afskar han med en Kniv Hovedet mellem sidste Hals- og første Ryghvirvel (!), hvorpaa sendtes Bud til Levret, der hurtig kom til Stede med en Discipel. Som klog General undersøgte han først Genitalia og opdagede en Perforation i bagerste Vaginalvæg, en Fingersbredde over Introitus, hvorigen-

*) Ostertag var 1ster Hebammenmeister ved Strassburger Skolen 1780—1805. Siebold kalder ham en af Levrets sidste Elever.

nem Pegefingern kom ind i Rektum og atter ud i Vagina gennem en Aabning lidt højere oppe; han demonstrerede dette for de tilstedeværende, at ikke Skylden skulde tillægges ham, og gav Disciplen den Advarsel aldrig at undlade slig Inspektion for at konstatere mulige Læsioner, voldte af Jordemoderen eller andre Fødselshjælpere, og vise de Omværende samme. Kirurgen havde her med Kniven læderet Vagina, da han skar Halsen over. Saa gik Levret i Gang med Forløsningen. Først søgte han at lægge Tangen an mellem de svulne Labia colli uteri og Halsstumpen, men alle Forsøg glippede; saa begyndte et brydsomt Arbejde med at afrive Vertebræ colli med en tandet Tang; da han havde arbejdet sig træt, lod han Disciplen tage fat, der sled en halv Time, badet i Sved. Det var nu sen Aften, og man blev enige om at pavsere og unde Konen Hvile. Næste Morgen tidlig mødtes man atter; der var da føtidt Udflod og begyndende putrid Dekomposition af Retenta, og efter et møjsommeligt Arbejde med Tang og Hager var til Slut Hals-hvirvlerne fjærnedede og kun Hovedet tilbage. Ved Forsøg paa at trække i Munden gav Maxilla inf. efter, derpaa prøvedes den krumme Tang, saa Tire-lête à bascule gennem Foram magn., saa Perforatoriet Perce-crâne, men det kunde ikke naa op. Tilbage stod nu at bryde Hovedet i Stumper og Stykker, men udmattet maalte han overlade Disciplen dette. Denne begyndte med at fjærne Maxil. inf., derpaa det højre Øje, og en skarp Hage fikseredes i Os zygomat., der efterhaanden brækkedes løs. Turen kom derpaa til Os sphenoid. og parietale, Hjernen og Meninges fjærnedes, og Resten ekstraheredes af den saa udmattede Mand, at han i nogle Dage hverken kunde røre Arme eller Ben. — Puerperiet var betænkeligt, men hun kom sig, og Rektovaginalfistlen lukkedes.

I Smellies »Collections« savnes ikke Eksempler paa Ekstraktion af det afrevne Hoved. Fra Virksomheden i Lanark refereres 3 Tilfælde i Tiden 1724—29, hvor han hjalp sig enten med den skarpe Hage og samtidigt digitalt Træk paa Underkæben, eller drejede Hovedet med Issen nedad, perforerede og ekstraherede med Hage i Munden og Finger i Perforationsaabningen, og endelig meddeles et Tilfælde fra Slutningen af hans Londoner Praksis, 1752, der ganske ligner Levrets ovennævnte. To Fødselshjælpere havde efter Vending ikke kunnet faa Hovedet ud med Haand eller Hage, skar da Halsen over mellem 6—7de Halshvirvel, men kunde Intet udrette med Hagen, og vende Hovedet om lykkedes ejheller, saa hentedes Smellie. Bækkenet var forsnævret. Han drejede med Finger i Munden Forhovedet hen i Siden af Bækkenet, lagde, mens en Assistent ved udvendigt Tryk fikserede Uterus, Hagen an, trak i den og i Munden, hvorpaa det begyndte at glide, saa drejedes Forhovedet hen i Hulheden af Os sacrum, og Hovedet gled ud under Arcus. Overskæringen af Halsen dømmes af Smellie som en stor Fejl. Det var ved denne Forløsning, der er illustreret i de anatom. Tavler (Tab. 36), Hunter var tilstede (se P. 255).

Det Indtryk, Peter Camper har efterladt os, om hvad han saa ved sine Besøg 1749 hos Levret og Smellie, hvem han begge stod

nær og havde fortrolig Omgang med, peger ogsaa snarest hen paa, at han i Smellie saa Manden, der paa det praktiske Omraade altid var Situationen voksen.

Paa ét Omraade, hvad mekanisk Færdighed og Snille angaar, var Levret og Smellie vistnok Ligemænd, thi sine Evner i saa Henseende havde den første nok saa meget lagt for Dagen gennem de forskellige sindrigt konstruerede Instrumenter, hvormed han forøgede det obstetriciske Armamentarium, hvad jeg tidligere i mit Arbejde om Fødselstangen nærmere har omtalt og derfor her ikke skal komme tilbage til; hans egen Beundring for sin »Tire-tête à trois branches« var maaske til en Tid større end for den Modifikation af Tangen, hvortil hans Navn — uvist om med fuld Ret — siden har været knyttet, men senere ses han altsaa at have skiftet Mening. I det ovennævnte af Ostertag ref. Tilfælde afstod han jo nemlig ganske fra at prøve det, og efter det os gennem Coutouly bevarede »Manuel« udtalte han i 13de séance, hvor »la tête restée dans la matrice« afhandlede, at det er bedre at opgive »tous les tire-têtes qui ont chacun leurs inconvenients« og hellere, efter at have fikseret Hovedet med Haanden, gribe og ekstrahere dette med den bækkenkrummede Tang. Denne blev da ogsaa hans Universalinstrument, der var brugbart i alle Tilfælde af Tangforløsning, der var for ham ikke, som for Smellie, Tale om Valg mellem to Typer, men hans Regler for Instrumentets Brug, baade med Hensyn til Anlæggelse og Trækket, var i flere Henseender ejendommelige, hvad nærmere skal berøres under Omtale af Matth. Saxtorphs Tanglære, hvor de i forskellige Retninger underkastes en forstandig og korrekt Kritik.

Heller ikke Levrets Autoritet formaade dog straks at skaffe Tangen ubetinget Anerkendelse i Frankrig, tværtimod, en ikke helt ringe Opposition synes her at have gjort sig gældende, ogsaa før Alph. Leroy mod Slutningen af Levrets Tid rettede sine voldsomme Angreb paa ham og i sin blinde Begejstring for Symfysiotomien forkastede Tang og al anden instrumentel Fødselshjælp. I Roux' gamle »Journal de Méd.« ses i Slutningen af 60erne at være ført en livlig Korrespondance for og imod Tangen. Den indleddes af Piet, »maître en chir., accoucheur à Paris«, der senere gjorde sig bemærket som Afslører af Sigaults Adfærd overfor Mme Souhot. Anledningen for Piet til at tage Tangen i Forsvar var en Artikel i den første Udgave af Dictionnaire de chirurgie fra 1767, hvor Tangen (i Artiklen »Forceps«) skildres som et farligt Instrument, og hvor denne Fordømmelse ses at støtte sig til Peaus

Autoritet*). Dennes Virksomhed som Lærer, samtidig med Levret, og Leder af obstetriciske Kursus er tidligere blevet berørt saavel som Tolvers nedsættende Dom om de sidste. Det synes dog, at Pean, hvis Opfindelse af et Slags Surrogat for Fødselstangen, »Porte-fronde«, senere skal omtales, ikke fastholdt sin Misbilligelse af hin. Til det Lidet, der vides om ham og hans Virksomhed som Lærer, hører ogsaa en kort Notits af Jan de Bree, Fødselshjælper i Amsterdam, der i Aarene 1765—66 havde lært hos Mackenzie i London, Smellies tidligere Assistent, og senere 1770—71 hos Levret og Pean i Paris. I en Afhandling⁶⁷⁾ om Roonhuysens Vectis, til hvis Indehavere de Bree hørte, fortælles om Undervisningen hos Pean: »I Aarene 70—71, da jeg var i Paris, lærte jeg den teoretiske Fødselshjælp hos Levret, den praktiske hos Pean. Vi blev kaldede til en Fødsel med indkilet Hoved; Pean anlagde i vort Paa-syn Levrets Tang, men da han vilde lukke, gled den af, hvorfor han maatte sammenbinde den med et stærkt Baand og bragte med Møje et dødt Barn frem, men med Læsion af Moderens Bløddel og Brud paa det ene Isseben, . . . man behøver ikke at være særlig kyndig i Akkouchement for at forstaa, at en Roonhuysensk Vectis vilde have været heldigere«. — Tilmed synes Pean at have givet Levrets Tang den Ændring, der vandt Baudelocques Bifald og derfor nærmest knyttede dennes Navn til samme, en Forlængelse paa 2 Tommer, idet der i 2den Udgave (1789) af Baudelocques Hovedværk⁶⁸⁾ bemærkes: »L'addition en longueur n'est pas de notre invention, on la doit à M. Pean«**).

I sin Ripost⁶⁹⁾ til Forsvar for Tangen ironiserer Piet over Pean, der, skøndt han havde hørt Petits Forelæsninger, kunde banlyse et Instrument, »auquel depuis peu une famille illustre doit un prince«, og vilde substituere den med Hænderne »pour repousser la tête et prendre les pieds«, det maatte jo kræve særlige Hænder og særlige Vaginae! — Kort efter fandt et Par Kirurger udenfor Hovedstaden Anledning til at berette om deres

*) »Il est bon de remarquer que l'usage de cet instrument a paru plus de mise qu'il ne l'est en effet. M. Pean excellent accoucheur à Paris a fait voir dans un Mémoire à ce sujet, présenté à son Academie, que l'on ne doit presque jamais recourir au forceps, qu'il s'en suit toujours quelque endommagement aux parties de la mere, et qu'il est tres aisé de lui substituer l'adresse des mains, instrumens toujours plus aisés à guider, plus surs, parce qu'ils sont sensibles et intelligens et constamment moins meurtriers«.

***) At Baudelocque mulig ogsaa havde Ideen til sin »compas d'épaisseur« fra Pean, er tidligere berørt, s. P. 190.

heldige Forsøg med Levrets Tang, saaledes Saucerotte⁷⁰⁾, »chir. ord. du feu roi de Pologne«^{*)}, og Charpentier⁷¹⁾ i Saint Malo, hvilke Artikler virkelig synes at repræsentere den eneste Kasuistik indtil da om Tangens Brug i almindelige franske Praktikers Hænder; og om Sjældenheden af saadant Brug vidner ogsaa en Artikel af Dolignon⁷²⁾, Crécy sur Seine, hvor i Anledning af en Tangforløsning 1769 bemærkes, at andre maaske vilde have brugt le crochet, »der er saa almindelig i Landpraktikers Eje, som le forceps er sjælden«, og end skarpere lød Crantz' Dom⁷³⁾ en Del Aar tidligere, at »Levret undtagen brugte alle Fødselshjælpere i Frankrig Hagen«. Sidstnævnte tog af disse Meddelelser Anledning til selv⁷⁴⁾ at udtale sin Tilfredshed over, at hans tidligere Elever hævdede Tangens Nytte og Værd, og vise, hvor uretfærdige Angrebene paa den var. De døde dog ikke hen efter Levrets Tid men fortsattes endnu en Stund, thi ogsaa Baudelocque maatte jo høre ilde for sit formentlige Misbrug af Tangen.

Ejendommeligt nok fik Levret, allerede mens han levede, en mild Bebrejdelse fra en Landsmands Side i ganske modsat Retning, nemlig for ikke at have udvidet Omraadet for sin ny Modifikation af Tangen. At han, i hvert Fald fra første Færd⁷⁵⁾, ikke satte den bækkenkrummede Tangs Evne til at ekstrahere et højtstaaende Hoved i første Linie, men saa Fordelene ved samme i Perinæums bedre Beskyttelse og i Tilfælde, hvor Panden vendte fortil (»la face en dessus«), er sikkert nok; naar han dertil føjede Muligheden for med den krumme Tang at ekstrahere et sidstkomende eller et afrevet Hoved, viser dette dog, at han ogsaa vurderede dens Evne til i saa Tilfælde at bringe Fosterhovedet gennem øverste Bækkenaabning. At Levret derimod ikke tænkte paa at bringe det forliggende, over øverste Apertur staaende Hoved frem med sin Tang, faar man en interessant Bekræftelse paa gennem en »Mémoire«, som Coutouly 1777 oplæste i Académie de chir., og som jeg gaar lidt nærmere ind paa, fordi den kaster et vist Lys over de tidligste Forsøg paa høj Tangforløsning i strængeste Forstand. Mémoires^{**)}, der er underskrevet Oktob. 1777, blev ikke trykt, men Udkastet til den findes i Manuskript i Bibl. de

*) Den eksilerede polske Konge, Stanislaus I, Louis XV's Svigerfader († 1765), der holdt Hof i Luneville.

***) »Mémoire ou l'on prouve qu'il est possible et avantageux d'aller chercher avec le forceps au dessus du detroit supérieur d'un bassin vicié, la tête mobile d'un enfant et de l'amener vivant lorsque la matrice ne peut l'expulser«.

l'Acad. de Méd., hvorfra jeg har haft den i Hænde, og Indledningen er denne:

»Il est ordinaire a ceux qui inventent des instruments ou des procedés operatoires d'exagerer les avantages. M. Levret nous fournit un exemple peut etre unique du contraire. Malgré les corrections utiles et ingenieuses qu'il a fait au forceps il a été un des derniers a se convaincre que les avantages de cet instrument puissent etre ainsi etendues, que le pensoient plusieurs de ses contemporains. Mais s'il a tant differé, c'est sans doute de crainte d'authoriser un procedé difficile avant que l'experience lui en eut assez prouvé l'efficacité. Admirons la sage retenue du restaurateur de l'art des accouchements. Rendons aussi à M. Deleurie des eloges qu'il a merités pour avoir jugé un des premiers de la possibilité d'aller saisir au dessus du detroit superieur d'un bassin vicié la tete d'un enfant et pour l'avoir mis en pratique avec succes.

Ce n'est pas qu'il n'ait été devancé dans cette meme operation mais le travail de M. Deleurie étoit fait avant qu'il en fut instruit et ce n'est qu'en faisant part de l'objet de son memoire a M. Perylhe qu'il apprit de lui que Roederer avoit fait du forceps le meme employé.

Efter Deleuryes Eksempel forsøgte Coutouly altsaa Tang ved højtstaaende Hoved og støtter sin Anbefaling for dette udvidede Omraade navnlig til et Fødselskasus, hvor han overfor selve Levret kunde demonstrere det heldige Resultat. Det drejede sig om en rakitisk Pt. med fladt Bækken, hvis tidligere 4 Fødsler besværligt var gennemført af forskellige Pariserakkoucheurer (Delpech, Vermont, Thevenot) dels ved Hager dels ved Vending paa Fod, stedse med dødt Barn. Ved den 5te Fødsel, 1773, gjorde Coutouly ogsaa Vending med lignende Resultat. Aaret efter blev hun atter gravid, Kejsersnit var paatænkt og approberet af Ægtefolkene, der à tout prix ønskede et levende Barn, men man underrettedes for sent om Fødselens Indtræden, og nu prøvede Coutouly Tang ved højtstaaende, bevægeligt Hoved, hvorved det lykkedes at ekstrahere Barnet levende. Den 10. Maj 1776 kaldtes han til hende ved den 7de Fødsel, der havde varet et Døgn, han assisteredes af Destremeau, Levrets Svigersøn, og Forløsningen refereres saaledes:

»La tete de l'enfant n'avoit fait aucun progres, elle étoit toujours au dessus du detroit superieur et ne s'y étoit nullement engagée. Nous la soulevames avec le doigt, et en le retirant nous sentimes qu'elle reprenoit sa meme place. D'apres tout ce qui étoit arrivé dans les precedents accouchements nous resolumes de ne rien entreprendre sans l'avis de M. Levret qui voulut bien se transporter chez la malade. Je jugea que l'orifice n'étoit pas assez dilaté et qu'il formoit encore un bourlet trop considerable pour pouvoir terminer l'accouchement par aucun moyen, qu'il falloit encore temporiser et cependant faire une ample saignée pour d'étendre et relacher l'orifice ainsi que toutes les

parties voisines. Elle fut faite sur le champ et nous convinmes de nous retrouver chez la malade a Midi.

Messieurs Levret, Destremeau, Lamerandole (clerc du M. Levret) accoucheur hollandois et moi nous trouvames a cette heure le travail plus avancé. L'orifice beaucoup plus souple et assez dilaté permit a M. Levret non seulement de s'assurer de la conformation vicieuse du bassin, mais meme de la position constante de la tete de l'enfant au dessus du detroit superieur. Alors M. Levret pensa que puisque dans le precedent accouchement j'avois pu avec le forceps saisir la tete au dessus du detroit superieur et amener un enfant vivant, il falloit dans cette meme circonstance tenter le meme procedé. Je l'executai en presence des consultans avec tout le succes possible et nous eusmes un enfant vivant a la grande satisfaction de M. Levret qui jusqu'a la avoit doulé de la possibilité d'employer efficacement le forceps dans un cas de cette nature. Il ne survint aucun accident a cette femme et elle sortit de la chambre le douzieme jour^{*)}.

Naar Deleurye gjorde sin Meddelelse i Akademiet, kan ikke oplyses, den er ikke trykt, og i Deleuryes Værk fra 1770 nævnes Tidspunktet ikke, men overfor den Indvending fra fransk Side — og, som Coutoulys Mémoire viser, skulde den skyldes Peyrilhe — at Roederer var kommet Deleurye i Forkøbet her, kunde det synes overraskende, at end ikke Fasbender yder sin Landsmand den Tribut, men uforbeholdent giver Deleurye Prioriteten: »Niemand vor ihm habe die Zange an den über den Beckeneingang stehenden Kopf angelegt⁷⁶⁾. Vistnok er nu ogsaa Roederers Initiativ her noget tvivlsomt, forsaavidt den ham tilskrevne høje Tangforløsning kun figurerer i en Göttinger Dissertation fra 1753, forsvaret af H. D. Wineker under Roederers Præsidium⁷⁷⁾, og muligt derfor Baudelocque har Ret, naar han siger⁷⁸⁾: »Le fait rapporté par Roederer ne peut en outre lui être attribué; on voit clairement dans l'observation qu'il n'en est que l'auteur«. Men selv om Roederer var Operatøren, viser rigtignok den nærmere Analyse af Tilfældet, at Indikationen for den høje Tang var saare tarveligt begrundet, og at der saavidt er liden Grund til at nævne Roederer her som Foregangsmand ligeoverfor de franske Akkoucheurer. Det drejede sig om en 24aarig Primipara, hvor Hovedet stod højt, og hvor det siges, at man kunde have overladt det til Naturen at

*) Mange Aar senere, i sin »Mém. sur le forceps brisé« (Journ. gén. de Méd. de Chir. et de Pharm. T. XXXII, 1808, p. 45), berører Coutouly i en Note denne Tangdemonstration for Levret: »ce célèbre praticien, avant de mourir, eut le plaisir de voir réussir son instrument ainsi corrigé, dans un cas, où il auroit certainement échoué sans cette correction il declara qu'il avoit vu l'opération réussir contre son attente, qu'il ignoroit que son instrument put jouir d'un tel avantage, mais que pour des cas semblables, il seroit dangereux entre les mains peu habiles«.

drive Hovedet ned i Bækkenets Hulhed, »nisi inquieta mater quovis modo oneri liberari desiderasset«, og i Epikrisen indrømmes, at det Hele kunde være overladt til Naturen, men »der vandtes jo en betydelig Besparelse af Kvindens Kræfter« (!).

Idet Baudelocque, vel sagtens sigtende til Peyrilhe (s. o.), siger: »celui d'entre nous qui fait honneur à Roederer de l'idée d'aller saisir, avec le forceps courbe, une tête libre au dessus de l'entrée du bassin, n'avoit sans doute pas lu les ouvrages de Smellie, qui sont antérieurs à ce que cet auteur Allemand nous a transmis sur l'art d'accoucher«, da har han mulig Ret i at give Smellie Æren for først at have brugt høj Tang ved forliggende Hoved, i hvert Fald udenfor sine Elevers Kreds, men næppe i den Paastand, at dette var Smellies Motiv til at konstruere en bækkenkrummet Tang, det var, som tidligere berørt, sikkert fra først af Hensynet til Ekstraktion af det sidstkommende Hoved. Og idet Baudelocque endelig, hvad hans egne Landsmænd angaar, stiller sig lidt skeptisk overfor Deleuryes Prioritet paa dette Omraade, henviser han til Solayrès de Renhac, der i den Tid han praktiserede i Paris, fra 1769—72, flere Gange demonstrerede høj Tang for sine Elever; selv havde Baudelocque sin Belæring paa det Punkt fra denne Kant, og han formodede, det samme galdt Coutouly: »nous avons l'un et l'autre suivi les leçons de M. Solayrès«⁷⁹). —

Naar Smellie med Hensyn til Tangens Brug ved højstaaende Hoved kun lagde sin Reservation for Dagen, hvor han optraadte som Læreren for de Unge, ses Levret altsaa under alle Forhold at have indtaget dette Standpunkt, til han blev en gammel Mand.

*

*

*

Fraregnet et Par korte Specialafhandlinger i det medicinske Selskabs Skrifter, som vi kommer tilbage til, var det hovedsagelig i Disputatsen, Saxtorph fremsatte sin Lære om Tangen, paa et tidligt Tidspunkt altsaa i hans obstetriciske Karriere, forinden Virksomheden som Overakkoucheur, og skøndt det ogsaa fra den Side set virker lidt overraskende her at høre ham tale om sin rige Erfaring, der dikterede ham at gaa egne Veje, var han dog allerede den Gang saa befæstet i sine Anskuelser, at han ikke senere fandt Anledning til synderligt at ændre disse hverken i sine Forelæsninger eller andetsteds.

Som det fremgaar af, hvad før er bemærket, brugte Saxtorph i de første Aar af sin Akkouchementsvirksomhed, mens Berger var den ledende, en kort lige Tang efter Smellies Model, og at

han efter Hjemkomsten fra Rejsen endnu nærede Mistro til den lange, bækkenkrummede Tang, som han havde lært at kende hos Levret, bevidner han i den i Videnskabs Selskabet (1781) op-læste Afhandling men tilføjer her, at Erfaringen snart havde lært ham at kende dens Nytte, og at han med lige Fortrolighed brugte den eller Smellies Tang, eftersom Forholdene krævede det. I Dis-sertationen, før 1771 altsaa, har han ikke taget Parti for den ene eller den anden af disse Tangtyper, men naar han i en lidt senere Afhandling (1774)⁸⁰⁾ i sin Kritik af begges Mangler og Fordele holdt paa, at det afgørende ikke var Tangens Bygning, men Operatørens Færdighed og Valget af det rette Tidspunkt for dens Anvendelse, er det dog umiskendeligt, at det blev Levrets Tang, der, trods den vanskeligere An-læggelse, i hans Øjne havde de fleste Fordele, som han da ogsaa i det nævnte Foredrag ud-talte, at han til største Nytte havde bragt Levrets Tang i almindeligt Brug herhjemme.

Det blev da ogsaa dennes Særkende, Bæk-kenkrumningen, der i Forbindelse med den engelske Laas karakteriserede den til Saxtorphs Navn knyttede Tangmodel, der jo ganske vist skyldtes Fried jun. i Strassburg⁸¹⁾, og som han første Gang gjorde Bekendtskab med paa Rejsen hos Gebhard i Freiburg, idet Saxtorphs Modifikation kun bestod i den ejendommelige Mekanisme, et Led paa Branchen (Fig. 36), saa at Tangen lod sig folde sammen for at være let transportabel og kunne puttes i Lommen⁸²⁾. Om det er denne Tang, Denman⁸¹⁾ hentyder til, naar han dadlende taler om Tænger med sligt Hængsel eller Led mellem Haandtag og Tangblad, hvormed Hensigten skulde være at skjule Instrumentet og lettere hemmeligholde dets Brug, maa staa hen, det Motiv laa

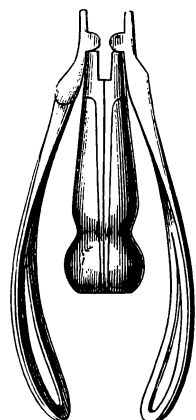

Fig. 36.

⁸⁰⁾ Fenger fortæller i sine Forelæsninger (1831), at Motivet for Fried til at vælge Smellies Junktur var dette, at han en Gang efter Applikation af Levrets Tang ikke kunde faa Brancherne fra hinanden, men maatte lade hente en Smed, som filede Tangen over (!). Beviset for denne Forklaring's Holdbarhed har jeg ikke kunnet finde hos Fried selv.

⁸²⁾ »Quo in marsupio et contineri et sine molestia portari possit« (Acta reg. soc. m. H., vol. II, 1791, p. 344).

i hvert Fald Matth. Saxtorph ret fjærnt*). Tangen beskrev han første Gang i den nedenfor cit. Afhandling fra 1791, om han har brugt den tidligere og da fra hvilket Tidspunkt, giver han ingen Oplysning om; i Forelæsningsmanuskripterne, selv det sidste fra 1792, taler han kun om Smellies, Levrets og Frieds Tang.

Bækkenkrumningens Betydning saa Saxtorph dels i den større Sikkerhed for Perinæum, dels i Tangbladenes større Kongruens med Bækkenets Akse; den derved vundne Mulighed for Ekstraktion af et højt i Bækkenet staaende Hoved gaar han derimod uden om, ja vilde, efter Standpunktet 1771 (Disputatsen), som jo sikkert nok var dikteret af, hvad han havde set og hørt hos Levret, aldeles ikke indrømme den. Her erklæres rent ud, at Teori og Erfaring taler mod, at Levrets Tang kan hjælpe et i Bækkenindgangen eller over Randen af samme staaende Hoved frem. Dog var det jo klart, at han her talte mere som Teoretikeren end som den ved Praksis belærte Mand; muligt han som Lærer blev staaende ved denne Doktrin, i sine Forelæsninger ses han ikke at have skiftet Standpunkt som Modstander af høj Tangforløsning, men hans Journaler viser dog Eksempler paa saadanne, hvad alt er berørt under Omtalen af det snævre Bækken, og en lignende Observation var følgende:

No. 21, $\frac{6}{2}$ 1780. Indk. d. 5. Febr. om Aftenen. Ved Undersøgelsen fandtes Modermunden aaben, stor som en Rigsort, tyk og slap. Vandet stillede sig. Hovedets Leye kunde ikke bestemmes. Ihi det stod ind over Isbenet, ved Undersøgelsen kunde tydeligen erfares, at Korsbenets Forhøyle var meget mere indstaaende end sædvanlig. Veeerne vare korte uordentlige, Smerterne ey i Forhold til Virkningen, bestandig ledsagede med Kramper, Brækning, Hikke og en stor Døsighed hos Patienten, hun fik Klyster, blev aareladt, henad Morgenen gik Vandet, Hovedet kom nu at staa paatværs over den øverste Aabning af Bækkenet, den bageste Fontenelle kunde erfares i den høire Side af Bækkenet; imellem fik hun nogle Trængsler, som udvidede Modermunden mere, da Aabningen var noget større end en Crone, var der alligevel en stor Hævelse paa Hovedet. Brækningen hørte op, der var længe mellem Veeerne, den 6te om Eftm. fik hun Convulsioner, hun blev igjen aareladt, fik 15 Dr. Laudanum, Veeerne holdt nu ganske op i tvende Timer, hun sov, da hun vaagnede fik hun igjen nogle trængende Veeer, som udvidede Moder-

*) Hans Søn (Forelæsn. Manusk. 1838) saa en anden Fordel ved Foldningen, der ikke nævnes af Opfinderen, den nemlig, at Skeerne, hvor de af Pladhensyn maa lægges i de udhulede Bækkenhjørner, lettere, naar Tangen foldes, herfra kan føres hen i Siden af Bækkenet; Fenger (Forelæsn. Manusk. 1831) mener — med Rette vel — at for Akkoucheurer, »der ikke bekymre sig om Tangens Bequemmelighed til at føre med sig«, er den ubøjelige Tang den bedste, da den er mindre kostbar og ikke saa let kommer i Uorden. — Den vanskeligere Desinfektion spillede jo ingen Rolle den Gang.

munden ganske. Det var aleene af den tillagende, haarde Hævelse, som var paa Hovedet, thi Hovedet kunde ey indpræsses i den øverste Aabning af Bækkenet; nu hørte Vecrne op igjen og Convulsionerne blev stærkere, blev igjen aareladt, laa uden Sands og Følelse, hun blev imellem Kl. 11—12 bragt paa Fødselsleyet og forløst med Levrets Tang, som skeede med stor Besværlighed . . . Hr. Alberts gjorde Forretningen NB. med Hr. Prof. Saxtorphs Hjælp og Bistand«.

At hans Elever nu og da, ogsaa paa egen Haand, fulgte samme Vej, fremgaar af Kasuistiken i den ovennævnte Timtschenkos Dissertation (1780), der nævner flere Tilfælde af Forløsning ved højtstaaende Hoved, endog med Smellies Tang, hvis Evne til at løse denne Opgave netop hævdes overfor den modsatte Paastand fra en anden af Saxtorphs Elever, den før nævnte Gerson. Det samme blev gjort gældende i en af Disputatserne (²¹/₁₀ 1778) i det københavnske kir. Selskab under Todes Præsidium⁸²), hvor den hos Saxtorph nævnte Elev, Johan Petersen (fra Holsten, s. her P. 196), blandt Fordelene ved Levrets Tang fremhævede, at den kunde anlægges paa det i øverste Bækkenaabning staaende Hoved og illustrerer det ved en Forløsning fra 1777, som han var sendt ud til af Saxtorph. Men at denne som den konservative Mand, han var, dog vistnok har været meget varsom i sin Anvendelse af høj Tang og fraraadede sine Elever saadan, kunde ogsaa formodes efter en Ytring af hans tidligere Reservelæge og yndede Medarbejder, Paul Scheel, der i en Note i en Afhandling⁸³) om nogle af ham forbedrede obstetriciske Instrumenter med Hensyn til det i øverste Bækkenaabning indkilede Hoved gør følgende Bemærkning, der tilmed viser hans klare Forstaaelse af, hvad der volder Vanskeligheden ved høj Tang: »Kan muligt en øvet Fødselshjælper bringe et levende Barn frem ved Tang fra øverste Bækkenaabning, er dette dog saa vanskeligt, fordi man selv med de bedste Haandgreb for at trække efter Bækkenets Axe aldrig kan naa denne Hensigt saa fuldkommen, at ikke Hovedet mer eller mindre stemmes mod Skambenet og hindrer Udrækningen«.

Det var nu som sagt hovedsagelig i Dissertationen, at Saxtorph har gjort Rede for sin instrumentelle Fødselslære og specielt da for Tangen. Han opstiller her først 4 Kategorier for Issens forskellige Indstilling i Bækkenet, og for hver af disse beskriver han Tekniken ved Forløsningen med Levrets eller Smellies Tang og knytter dertil sine korrigerende Anmærkninger, der i mer end én Henseende viser hans sunde Jugement. Hvad saaledes den første Position, det i Bækkenet »retstaaende« Hoved, angaar, berører han den ejendommelige Levret'ske Forskrift, hvor der

ved stærk Indkiling af Hovedet er kneben Plads for Anlæggelsen af Tangen, at begynde i den Side af Bækkenet, der giver bedst Plads, og, hvis dette er i højre Side, da at indføre venstre Tangarm (den mandlige) her, men med Konveksiteten fortil mod Skambenet, og derpaa under en savende Bevægelse føre den rundt om til modsatte Side af Bækkenet, hvor Pladsen var mest kneben. Med Rette advarer Saxtorph mod dette »Haandgreb«, der udsætter Modermundslæberne for Læsion og ikke passer til Bækkenets Form, men tilføjer den interessante Bemærkning: »en Metode, som Levret i sin nyere Fremstilling*) har forbigaaet«. Hvad mener han hermed? Vel sagtens den Lære, der gaves i Levrets Privatkursus, thi Reglen, der fremsattes første Gang i Udgaven 1751 af »Suite des observ.«, blev ikke forandret senere i Levrets trykte Værker, men med Saxtorphs Ytring stemmer, at Metoden ikke nævnes i de Coutouly'ske Noter fra Levrets Kursus (1774).

Hans Betragtninger vedrørende den næste Position, Pilsømmen staaende i Bækkenets Tværvidde, frembyder nok saa megen Interesse, da her for første Gang opstilles den Hovedregel, der med Rette har givet Saxtorphs Navn en fremskudt Plads i Tangens Historie, dens Anlæggelse i Siderne af Bækkenet uanset Hovedets Stilling i dette. Da, som han andetsteds⁸⁴) siger, de fleste Forfattere holder paa, at Tangen skal anlægges om Ørerne, og dette vanskeligt lader sig gøre med Levrets Tang, har denne »foreslaaet nye Regler« og indpræntet sine Elever disse. Levrets Forskrift ved det tværstillede Hoved var (som baade Tolver og Coutouly refererer den) at lægge Tangskeen, med Bækkenkrumningens Konveksitet vendt fortil, om Baghovedet, derpaa dreje dette hen i Hulheden af Krydsbenet og efter ny Anlæggelse af begge Skeer om Siderne af Hovedet hjælpe dette frem med Ansigtet under Skambuen. Saxtorphs Referat er imidlertid her ikke korrekt, han taler blot om at lægge den ene eller anden Tangske »paa sædvanlig Maade« om Baghovedet for at rotere dette bagtil i Bækkenet; her rammede den anonyme tyske Recensents Kritik ham med Rette, hvad selv Tode maatte indrømme. Metoden forkaster Saxtorph nu imidlertid absolut, karakteriserer den som kun passende for Fantom og giver da hellere Smellies Fremgangsmaade sit Bifald: Tangens Anlæggelse for og bag i Bækkenet, Rotation af Ansigtet bagtil og derpaa ny Anlæggelse i Siderne af Bækkenet, men — tilføjer han — den er trods Smellies Eksempler

*) In hodiernis demonstrationibus.

paa, at den kan lykkes, meget vanskelig og volder let Læsioner saavel i Fødselsvejen som af Fosterhovedet, og allerede her (i Disputatsen) er det da han tager sine ikke faa Erfaringer til Indtægt for den Hovedregel — der jo ogsaa var Levrets*) — altid at lægge Tangen i Siderne af Bækkenet men — i Modsætning til Levret — bestemt fraraader dens Brug som stillingsforandrende Instrument; kun Kompression og Ekstraktion maa være dens Virkning. Men i sit sikre Postulat om denne Regels Gyldighed skyder han vistnok over Maalet, naar han yderligere vil begrunde den med, at Tangens Bygning viser, at den er bedst skikket til at anlægges om Pande og Baghoved, bedre end over Tindingerne, hvor der er saamange Kar (!); Frygten for Læsion af Øjnene mener han ganske overflødig, da Spidsen af Tangskeerne kun naar Panden, naar Baghovedet er sænket.

I en senere Afhandling⁸⁵), 1774, vedkender han sig det samme Standpunkt og betoner paany Farerne ved de vanskelige Forsøg paa at løse Fordringen: Anlæggelse om Ørerne, hvad han har opgivet at følge, saa lidt som han fremdeles kan anbefale Drejninger af Hovedet ved Hjælp af Tangen. Til Illustration anføres en Kasuistik fra hans Elev Gersons Virksomhed her i Fødselsstiftelsens Poliklinik, tre Tilfælde, der viste den Lethed, hvormed Tangen, lagt i Siderne af Bækkenet over Pande og Baghoved, løste sin Opgave. Gerson har i sin før nævnte Dissertation (1776) optaget det samme Emne, støttet til de nævnte Fødselskasus.

At Saxtorph imidlertid var en uhildet Mand, der, naar Omstændighederne krævede det, kunde fravige en Regel, viste han i et en Del Aar senere meddelt Tilfælde af Ansigtspødsel⁸⁶), hvor Hagen vendte til Siden i Bækkenet, og Baghovedet laa op over højre Bækkenrand. Det var en poliklinisk Fødsel i Prinsensgade, hvor Lic. med. Thomas**) først mødte op og forgæves havde prøvet Vending og derpaa Tang lagt i Siden af Bækkenet. Saxtorph hentedes og brugte en Metode, »hvis Mulighed de fleste maaske vilde betvivle«, idet han, fravigende sin Hovedregel, lagde Tangen

*) Skarpt præciseret hed det netop efter Coutoulys Notat fra Levrets Cours ved dixième séance: La tete enclavée la face située lateralement: »Il faut toujours regarder comme un precepte infaillible qu'on ne doit point introduire les branches d'un forceps par d'autres parties du Bassin que les laterales«, men samtidigt tilføjedes da: »il ne faut encore ne perdre de vue qu'on ne doit jamais porter les branches du forceps sur la face«.

**) F. 1768 i Vestindien, kom til København 84, med. Eks. 88, Dr. med. 89, prakt. paa Barbados.

i en Skraavidde af Bækkenet og under Ekstraktionen drejede Hagen fortil under Skambuen. Han gik altsaa heller ikke her af Vejen for en høj Tangforløsning (s. o.). — Det samme Kunstgreb ses han iøvrigt at have benyttet ved en anden poliklinisk Fødsel (en Pandestilling, s. P. 181), hvortil Journalen er skrevet af Brodersønnen Frederik Saxtorph*), der 24. Februar 1789 med Onklen kaldtes til Borgergade. Ved lille Modermund var Vandet afgaaet, Bækkenet normalt, »occiput infantis dextro ossi ilei institit, frons pelvi impressa erat«. Om Aftenen var Panden mere nedtrængt; næste Morgen Kl. 5 havde Veeerne i et Par Timer været aftagende, og Hovedet rykkede ikke længere ned:

»Operationem igitur forcipe Fridiano sequenti modo peregit Prof. Saxtorph. Primum brachium mas dictum introduxit ad curvaturam ossis sacri in angulum aperturæ superioris pelvis dextrum, deinde alterum brachium ad os pubis introduxit et ambobus junctis convexitas forcipis dextrum latus puerperæ et occiput infantis spectabat, tunc ad sinistrum latus trahendo occiput a margine pelvis dimovit et manubrium superius movendo faciem ad arcum infrapubem admovit, forceps nunc elapsa ad latera pelvis applicavit et caput per aperturam inferiorem facie arcum infrapubem spectante, eduxit«.

Blev Saxtorph saaledes i sin Fremstilling og Kritik af de paa hans Tid gældende Regler for Tangforløsning ved det i Bækkenet tværstillede Hoved Autoriteten, der til Held for hans egen og andre Skoler fastholdt den gyldne og simple Hovedregel for Tangens Anlæggelse, der siden har staaet urokket, knytter der sig, fra anden Side set, ikke ringe Interesse til hans Forklaring af Tangens Brug ved de to sidste blandt de af ham opstillede Positioner af Issen, skøndt han her sikkert nok taler ud fra et rent teoretisk, ikke med egen praktisk Erfaring underbygget Standpunkt. Det er da de hypotetiske, ikke mindst vel paa Levrets Autoritet begrundede Stillinger af Issen med Pilsømmen i Bækkenets Conj. vera, hvilke Saxtorph jo, som alt nævnt, ikke har kunnet tage Afstand fra. Først altsaa Issen stillet med Længdevidden mellem Symph. pubis og Os sacrum, Ansigtet fortil vendt, men Baghovedet sænket mod Perinæum**), der jo for ham, der ikke havde faaet

*) Søn af Rektor S. i Roskilde. f. 1766, Stud. 82, Regimentskirurg i København, † 1808.

**) »Caput praevio sincipite, maxima sua diametro inter pubim et os sacrum haerens, facie anteriora matris spectante, occipite versus perinæum declive« (Dissert. § XXXIII). — Ganske rammer Saxtorph nu ikke hermed Levrets Fremstilling. I sit »Manuel pour les accouchemens« karakteriserer denne (efter Coutouly altsaa) Stillingen saaledes: »Lorsque son occipital est appuyé contre le pubis son menton contre sa poitrine qu'il presente a l'orifice le chignon, la

Øje for Nakkens Rotation fortil ved 2den Issestilling, blev en »umulig« Fødsel, naar ikke Kunsten bragte det fortil vendte Ansigt ned under forreste Bækkenvæg. Det er i sin Beskrivelse af den »skarpindige« Maade, hvorpaa Levret lærte at løse denne Opgave, at han giver os et Indblik i de første Tilløb til Nutidens »Aksetræk«.

Fremgangsmaaden, som jeg (efter Saxtorphs Fremstilling) har omtalt 1887 i mit Arbejde om Fødselstangen, hvorfra Fasbender⁸⁷) kort gør opmærksom paa den, var jo ved Hjælp af et før Anlæggelsen gennem hver Tangarms Fenestra lagt Baand at lade en sammensat Trækkraft virke paa Hovedet. Naar Tangen (Levrets) i den her nævnte Position af Hovedet paa sædvanlig Vis var lagt om Siderne af dette, knyttedes Enderne af Baandet; gennem dette øvedes da med venstre Haand et nedadgaaende Træk, lodret mod Jorden (se Fig. 37), medens højre Haand under et roterende løftende Træk i Haandtagene bragte Panden, der følger Diagonalen af de to Kræfter, idet Baghovedet er Hypomokleon, ned under Arcus pubis⁸⁸). — Metoden har ubetinget Saxtorphs

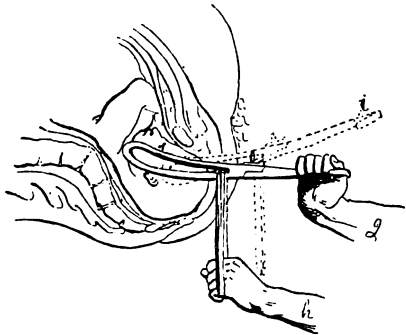

Fig. 37.

Bifald i Sammenligning med Smellies, der beskrives saaledes: i Sideleje lægges Tangen for og bag i Bækkenet, ved Træk bagtil bringes Hagen fra Brystet, saa at Panden kommer under Arcus,

nuque du col«. Og i »Cours par Levret« hedder det: »dans ce cas le menton de l'enfant est plus appuyé, que dans tout autre, contre sa poitrine, parce qu'alors la tete trouve un obstacle a vaincre de la part du pubis; c'est ordinairement le milieu de la suture sagittale qui est appuyé sur l'un ou l'autre des os pubis de la simphise«, en vel ikke mindre hypotetisk Indikation for en særlig modificeret Tangoperation end den Situation, hvormed Levret sidestiller den, naar han sidstnævnte Sted tilføjer: »c'est le cas que Deventer a confondu avec celui qu'il pretend pouvoir exister et qu'il exprime par le fond de la Matrice devié en arriere dans la femme bien conformée«.

*) At Saxtorph her er i Overensstemmelse med Levret, viser dennes Ord i »Manuel«: »Par les deux mouvements combinés la tete sortira suivant cette loi par laquelle tout corps mis en action par deux puissances egales dont l'une agit horizontalement et l'autre perpendiculairement, est obligé de parcourir une diagonale«.

derpaa ny Anlæggelse om Siderne af Hovedet, men Faren for Læsion af Perinæum og Os coccygis er stor, hvad ganske undgaas ved Levrets Metode.

I Tilslutning hertil, førend jeg nærmere omtaler dette Tilløb til et »Aksetræk« og Saxtorphs Stilling dertil, skal straks nævnes Levrets nok saa besynderlige Forskrift, saaledes som den beskrives af Saxtorph (og Tolver) ved den 4de Position, hvor Issen staar med Længdevidden som i forrige Tilfælde, men med Panden mod Os sacrum og dybest *). Her skal Tangskeerne, forsynede med Baandet, lægges med Konveksiteten af Bækkenkrumningen vendt fortil mod Skambenet, idet den mandlige Arm lægges først, og i

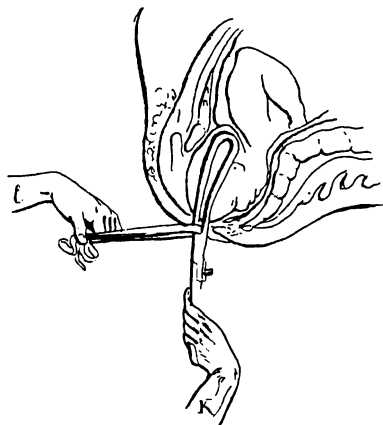

Fig. 38.

højre Side af Bækkenet; efter Anlæggelsen skal Haandtagene vende lodret ned mod Jorden (se Fig. 38). Idet der nu trækkes horisontalt i Baandet, men nedad, bagtil mod Sædet, i Haandtagene, skal Baghovedet følge Diagonalen af Kræfternes Parallelogram og komme frem under Skambuen. Kritik eller Sammenligning med nogen Regel efter Smellie unnlader Saxtorph helt ved denne Position, men den samme Metode foreskrives — efter Levret — for Ansigtsstilling

med Hagen rettet mod Os coccygis.

At det er Fordringen at trække efter Bækkenindgangens Akse, der søgtes løst ved disse kombinerede Traktioner, kommer ganske vist ikke til Orde hos Saxtorph, men de peger jo stærkt i Retning af Nutidens Aksetræk, og ret naturligt opstaar da det Spørgsmaal, om disse mærkelige Regler kun galdt et Paradenummer paa Levrets Fantom, eller om denne virkelig selv fulgte dem i Praksis. Paa det sidste kunde maaske tyde, at han efter Stein⁸⁸⁾ i sin sidste Modifikation af Tangen gjorde Fenestræ større, naaende længere ned mod Junkturen, netop af Hensyn til Applikation af Baandet, men selv har han ikke beskrevet disse Regler nogetsteds i sine Værker, de doceredes kun i hans Privatkursus ved Fantomøvel-

*) »Caput praevio sincipite, maxima sua diametro inter pubim et os sacrum inclavatum. fronte decliviore os sacrum spectante« (Dissert. § XXXIV).

serne, om hans eget Brug af dem i det praktiske Liv foreligger der intet Vidnesbyrd. Dog ogsaa i sine »Leçons part.« synes han senere at have afholdt sig fra at beskrive og demonstrere Baandtrækket ved den sidstnævnte, besynderlige, »forkerte« Anlæggelse af Tangen, thi i Coutoulys »Manuel« fra 1774 er der Intet noteret herom. Desværre realiseredes som sagt ikke mit Ønske at faa det af Tarnier (s. o.) omtalte, tidligere Pajot tilhørende Manuskript (fra 1764) i Hænde; skulde begge disse Levrets Regler have været omtalt i dette, hvad der er al Grund til at formode, vilde det vel have været af end større Interesse for Tarnier, hvis Navn senere fik saa stor Betydning i Aksetrækkets Historie, men der er Intet, der tyder paa, at han har lært dem at kende herfra.

De synes jo overhovedet kun at være blevet bevarede for Efterverdenen gennem Referater fra nogle ganske faa af Levrets Elever, thi frasat en kort (misbilligende) Bemærkning hos Baudelocque⁸⁹), der iøvrigt synes at rumme Misforstaaelse — idet der, uden at Baandet nævnes, kun tales om forkert (»à contre-sens«) Anlæggelse af Tangen ved Stillingen »la face en dessus« — har blandt Tidens fremragende Lærere foruden Saxtorph kun G. W. Stein⁹⁰) i Kassel berørt dem. Stein besøgte Levret omkring 1765 og hørte jo til de ivrigste Beundrere af dennes Tang, men mærkeligt nok er hans korte Bemærkning om det sammensatte Træk, der skal lede Hovedet efter Diagonalen, hvilken for Stein er ensbetydende med »Bækkenaksen«, heller ikke i Overensstemmelse med Saxtorphs Referat, hvad Retningen for Trækket i Baand og Haandtag angaar. Det samme gælder en kort Ytring i en Strassburger Dissertation fra 1771⁹¹), altsaa samtidig med Saxtorphs, hvor Hensigten med Baandtrækket, »som Levret viste sine Disciple«, blot skulde være ved fortil vendt Ansigt at løfte Baghovedet over Perinæum for bedre at beskytte dette; og Hollænderen Mulder, der i sit fortrinlige Værk (1794) om de obstetriciske Instrumenter gengiver disse Levret'ske Tangregler efter Saxtorph, misforstaar ham ogsaa, som om disse galdt en Ansigtstilling med for- eller bagtilvendt Hage. — Naar Baudelocque i sin Bemærkning om denne ejendommelige »fra Levrets Leçons part. stammende Metode« taler om, at en Akkoucheur, »qui s'estime heureux d'avoir suivi ces mêmes leçons a depuis peu publié cette méthode comme le fruit de son travail et de ses réflexions«, kan det vel næppe være Saxtorph, der sigtes til, om til Stein, maa være usagt. Paafaldende nok synes det kun at være gennem den sidste, at

Mme Lachapelle kender noget til »Baandet«; ved Omtale af Tang paa Ansigtet bemærker hun⁹²⁾: »Stein joint un lacs au forceps pour agir plus sûrement«, hvorfra Stein har Ideen, synes hun heller ikke at kende. Heller ikke Fr. B. Osiander, der 1781 lærte hos Stein i Kassel, berører den nærmere, men nævner blot, at ved Ansigtsfødsel »behøves ikke nogen Slynge for at bringe Panden ned fra Skambenet«⁹³⁾.

Den før nævnte anonyme Anmelder af Saxtorphs Disputats lader i sin skarpe Kritik af denne endog skinne igennem, at han ganske skulde have misforstaaet Levrets »Manuels«, benægter, at denne ved den 3die Position bar sig ad som af Saxtorph beskrevet og end mindre nogensinde havde tænkt paa at lægge Tangen »forkert« i Bækkenet. Men Anmelderen taler ikke om, at han kan støtte denne Paastand til, hvad han selv havde set hos Levret, og til Held for Troværdigheden af Saxtorphs Referat kan anføres det andet, ofte nævnte, Øjenvidne, Englænderen Tolver, hvis Beskrivelse af Levrets Baandtræk ganske falder sammen med Saxtorphs. Tolvers interessante Skildring af, hvad der gives i Levrets Privatlektioner synes at være undgaaet de fleste Medicinalhistorikeres (Osiander*), Siebold, Fasbender) Opmærksomhed. Som det var at vente, kender Glaister sin Landsmands Piece, men har her misforstaaet ham, som om Levret altid brugte »Baandet«, og udbryder i den Anledning: »Her er utvivlsomt Forbilledet for Tarniers og hans Skoles Instrument«. Og som et yderligere Vidnesbyrd om, at Saxtorphs Referat i Hovedsagen er korrekt, kunde vel en Udtalelse af Tode tages til Indtægt. I sit før cit. Forsvar af Saxtorph mod den skrappe Recensent, navnlig hvad Misforstaaelsen af Levrets »Manuels« angaar, bemærker Tode om det kombinerede Træk ved fortil vendt Pande: »dies ist eine des fameusen Parisers schönsten Operationen, wenigstens hat er sie so seinen Zuhörern 1769 gezeigt und von denselben nachmachen lassen«, til Vidner herpaa, føjes der til, »waren zu gleicher Zeit zween Landsmänner und Arzneybeflissene zugegen«. Hvem der sigtes til, kan vel kun formodes. Ganske vist kunde Todes yderligere Tilføjelse (s. P. 263): »es findet sich in der zehenten Lection des Herren Levret, da wird der Ref. es finden können«, tyde enten paa hans egen Deltagelse i de nævnte Kursus eller idetmindste paa, at han havde haft et herfra stammende Manuskript i Hænde, men

*) Osiander citerer Tolver, men har ikke set eller læst hans Skrift.

Todes Ophold i Paris faldt 1767, derimod var vistnok Callisen og mulig ogsaa J. E. Behrens i Paris samtidigt med Saxtorph. —

At Reminiscenser af dennes Gengivelse af disse franske Tangregler ogsaa kan spores hos saadanne skandinaviske Lærere, der havde faaet Uddannelse hos ham eller frekventeret hans Fødselsstiftelse, kan ikke undre. I den Henseende kan først nævnes Gistrén, Adjunkt (1793—1805) ved Almänna Barnbördshuset i Stockholm, der omkring 1792 havde været i København. I sin tidligere nævnte Afhandling om Ansigtsstilling (1796) nævner han Levrets kombinerede Træk med Baand og den »omvendt« lagte Tang, ved bagtil vendt Hage altsaa, men anser det — med Føje vel — for umuligt at faa Nakken, der som en »capuchon« ligger mellem Skuldrene, til at skilles fra disse og gaa ned under Arcus. — At Thulstrup, den første Lærer i Obstetrik ved Kristiania Universitet, docerede disse Levret'ske Regler, som det fremgaar af et Manuskript til hans Forelæsninger (fra 1820)*), har jeg allerede tidligere efter velvillig Meddelelse fra Prof. Schönberg omtalt i mit Skrift om Fødselstangen. Thulstrup var i 1796 et halvt Aar paa Fødselsstiftelsen, samtidig med at han som Reservekirurg ved kirurgisk Akademi docerede Kirurgi og Fødselsvidenskab her. —

Men ikke mindre end for Levrets falder det vel for Saxtorphs Vedkommende naturligt at spørge, om denne nogensinde i det praktiske Liv tog disse Regler til Følge. Der er ikke noget, der bestemt tyder derpaa; naar undtages den 1773 udg. 2den Del af »Plan til Forelæsninger«, nævnes de aldrig senere af ham i andre trykte Arbejder; i de Forelæsningsmanuskripter, der har staaet til min Raadighed, kun i det tidligste af disse fra 1776, senere ikke og ej heller i »Notesamlingen«. Om han demonstrerede dem paa Fantom, maa være usagt. En Tangforløsning fra 1784, ved Ansigtsstilling med bagtil vendt Hage, som de Meza har beskrevet⁹⁴) — altsaa et af de Tilfælde, hvor Saxtorph (i de to Skrifter fra 1771 og 73) lærte horisontalt Træk i Baandet og nedadgaaende Træk med den omvendt lagte Tang — tyder ikke paa, at hans Elever fulgte Anvisningen. De Meza brugte Smellies Tang, skøndt han indrømmer, at Levrets havde været bedre, sænkede den meget stærkt, og ved Træk nedad bragte han Panden fri af Symfyfen, saa at Forhovedet kom ned, derpaa hævedes Tangen, og Ekstraktionen fuldendtes. Om det forefaldt, da de Meza var knyttet til Saxtorph og Fødselsstiftelsen, eller i Helsingør, hvortil han i det

*) Det lykkedes ikke nu at faa det opsporet i Kristiania.

Aar flyttede, nævnes ej. Barnet, der havde Trykspor paa Panden, levede, men dets Størrelse omtales ikke*). I det af Saxtorph stiftede, vistnok kortvarige Societ. disputator. medic. forsvarede hans forhen nævnte Amanuensis, V. H. Kerstens, Dec. 1785 en Afhandling**), der specielt tog Sigte paa de Saxtorph'ske Tangregler, men i samme høres ikke noget om Baandtrækket.

Den Maade, hvorpaa Traditionen om disse specielle Tangregler bevarede hos Matth. Saxtorphs Efterfølgere i den obstetriciske Lærerstilling ved Universitetet og kirurgisk Akademi, tyder heller ikke paa, at de har faaet nogen Betydning for den praktiske Fødselshjælp herhjemme — hvad de jo næppe heller fortjente. I et Manuskript til Joh. Sylv. Saxtorphs Forelæsninger 1837 er Metoden med Baandet ganske kort berørt, men forkert opfattet (naturligvis en Afskriverfejl), der tilføjes blot: »Denne Metode er i Praksis ubrugelig, da man næsten altid trækker med en af Delene og mest med Tangen«, og i et andet fra Forelæsninger 1838—39, der ikke er mere detailleret eller tydeligere i Forklaringen, hedder det blot: »Methoden opfylder ei sin Hensigt«. I Chr. Fengers Forelæsninger (1833) beskrives derimod Levrets kombinerede Træk nøjagtigt og i fuld Overensstemmelse med M. Saxtorphs Fremstilling, men vel kun af Veneration for denne, thi ved Stillingen med Ansigtet fortil bemærkes: »I Stedet for Baandet bruger Prof. Fenger den venstre Haand over Junkturen, idet Armen er bøjet med en Vinkel mod Albuen i Vejret, saa at Haanden alene virker trykkende ned paa Tangen, og bruger hertil helst Frieds Tang, da Junkturen paa Levrets er mere til Hinder«. Det er altsaa Osianders Haandgreb, og ved bagtil rettet Ansigt tilføjes efter Beskrivelsen af det kombinerede Træk med den »forkert« anlagte Tang: »Denne Stilling holder Fenger ikke af, men lægger Tangen godt om Occiput og dygtigt perpendikulært nedad«. I et andet Manuskript til Fengers Forelæsninger fra 1831 (ualm. smukt udført ved Chr. V. Norgaard) er Fremstillingen den samme;

*) I Smellies Kasuistik (Coll. vol. II, 1754, Coll. XXX, C. v.) er et lignende (1752), hvor han med Tang hjalp Ansigtet frem med Hagen bagtil, heller ikke her nævnes Størrelsen af Barnet, der var dødt, medens han ved en spontan Ansigtsfødsel (1748) med Hage bagtil (ibid. Coll. XVI, N. IV, C. III) bemærker, at Barnet var meget lille, og Bækkenet rummeligt. Forgæves Tangforsøg ved Ansigtsstilling med bagtilvendt Hage, hvor til Slut maatte bruges mutilerende Instrument, omtaler Smellie i to Eksempler (1746 og 47, ibid. vol. III, 1764, Coll. XXXI, C. XI og XII).

**) Tentam. med. de directione Forcipsis in partu applicandae.

ved den sidste Stilling bemærkes: »I Stedet for denne Maade at anlægge Levrets Tang forkert, som vel almindelig ei bruges af øvede Practici, kan man anlægge Frieds Tang paa sædvanlig Maade, kun at Manubria tilstrækkelig trækkes nedad mod Jorden«.

Under alle Omstændigheder bliver det da indlysende, at disse Anvisninger til med Tangens Hjælp at bevæge Hovedet efter Diagonalen af to forskellige Trækretninger ikke fik praktisk Betydning for M. Saxtorph selv eller for hans Skole, de figurerer kun paa Papiret i hans første videnskabelige Arbejde som Reminiscenser af hvad han havde hørt og set hos Levret, men paafaldende maa det ganske vist synes at de, stammende fra en Autoritet som denne, er gaaet saa upaaagtet hen ikke mindst i Aksetrækkets tidligste Historie. Grunden kunde tænkes at være, at de eneste Steder, hvor de, og omtrent samtidigt, har været lidt detailleret omtalt, er i Saxtorphs Disputats og Tølvers lille Piece, Arbejder, der let kunde unddrage sig den almindelige Opmærksomhed, skøndt det første rigtignok gennem Scheels tyske Oversættelse i hans Udgave af de samlede Skrifter (1803) blev let tilgængeligt, som det jo overhovedet væsentlig er efter nævnte Reproduktion af Saxtorphs videnskabelige Arbejder, at denne citeres hos fremmede Forfattere, og ikke efter Originalafhandlingerne. —

For Saxtorph, der, som Lærer i alt Fald, ivrede mod høj Tangforløsning, kunde »Aksetrækket« i saa Henseende ikke faa nogen Betydning; i de hypotetiske Stillinger af Issen, hvor det efter Levret anbefaledes, hjalp han sig vel paa anden Maade, Vending ved den bagtil rettede, dybest liggende Pande, som det ogsaa var hans Udvej ved Ansigtsstilling med Hagen bagtil, og ved fortil vendt Pande (Forisestilling) paa sædvanlig Vis med Tang, hvad Levret efter sit trykte Ord ogsaa gjorde, kun med den Restriktion, at Panden ikke maatte glide ud, før Occiput var degageret. I Nutidens Aksetræks tidligste Historie kom Levrets Navn saaledes ikke til at spille nogen Rolle, hvad det vel egentlig havde fortjent, naar man nu sammenligner hans »Baandtræk« med Leipziger Professoren Sängers fra 1881, og naar Oslanders ejendommelige Haandgreb blev et af de tidligste Forsøg paa at løse Aksetrækket ved at gøre Tangen til en enarmet Vægtstang, var det vel ogsaa til Dels det samme, Levret gjorde, naar han med venstre Haand paa Junkturen øvede et stærkt Tryk nedad, og med højre løftede Manubria op mod den Fødendes Underliv, som Saxtorph beskriver det ved sin første Position, det »retstaaende« Hoved, tilføjende, at ved denne dobbelte Kraft bringes Hovedet

ned »efter Bækkenets Akse«, men vel at mærke det i Bækkenhulheden nedtraadte Hoved, thi det i eller over øverste Bækkenaabning staaende nævner han netop umiddelbart efter som Kontraindikation for Tangen. —

Endnu kunde i denne Sammenhæng være Anledning til at nævne en anden Pariserakkoucheurs »Baandtræk«, som Saxtorph ogsaa berører i et af sine Skrifter⁹⁵⁾, og som ligeledes maa være en Reminiscens af, hvad han har set eller hørt om i Paris. Paa det anførte Sted tales om Udvejene, naar »Hovedet stiller sig uordentlig frem mod den øverste Aabning af Bækkenet . . . og Vending er forsømt eller umulig«; efter at have nævnt »Hævestangen« (ø: Vectis) følger:

»Med Baandtangen vises 1) hvorledes Baandet smøres indføres i Tangens Aabninger, og dets tvende Ender nedlægges mod Skaflet, medens de andre to Ender oplægges paa Underlivet, 2) hvorledes den ene Skee af Baandtangen tilligemed Baandet først indføres under Isbenet indtil Halsen, 3) hvorledes den anden Skee siden paa samme Maade indføres, 4) hvorledes begge Skeerne, hver paa sin Side, føres i en halv Cirkelbue ovenfra nedad og efterlade Baandet om Fosterets Hals, 5) hvorledes de underste Baand omsnoes og Tangen udføres, 6) hvorledes de paa Underlivet oplagte Baand føres ned til de forrige, 7) og endelig hvorledes Udtrækningen med alle 4 Baand skeer til alle Sider.«

I sin Anmeldelse af dette Saxtorphs Skrift henfalder Tode⁹⁶⁾ i Beundring særlig over denne »for Eleverne saa udmærket klare Fremstilling«, som det uden Forudsætninger vel er vanskeligt nok at forstaa, thi dette »Baandtræk«, som Saxtorph aldrig senere i Tryk eller i sine Forelæsninger ses at være kommet tilbage til, var noget ganske andet end det, som Levret demonstrerede for sine Elever. »Baandtangen« er en Opfindelse af Pean, der, som ovennævnt, hørte til den Lejr af Pariserkirurger, der en Tid nærede afgjort Mistro til Fødselstangen; selv har Pean ikke publiceret noget om sit Instrument, det blev gjort af J. J. Perret, »maistre coutelier de Paris«, der (1772) udgav et stort kirurgisk Atlas med forklarende Tekst⁹⁷⁾, hvor ogsaa Peans Vectis og hans »Porte-fronde« beskrives og afbildes; at den sidste svarer til Saxtorphs »Baandtang«, kan ikke betvivles. Om Apparatet, der bestod af to slanke, fenestrede, med et langt Baand armerede Staalblade (Fig 39), bemærker Perret:

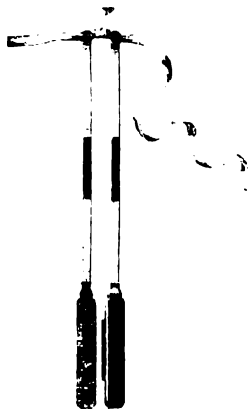

Fig. 39.
Peans »Porte-fronde«.

»M. Pean voulant faciliter les accouchements, même les naturels, en supposant que les eaux soient éculées et que la mère soit fatiguée par des douleurs lentes, a imaginé un instrument appellé Porte-fronde, pour porter des rubans derriere la tête de l'enfant, en environner le col, et par là accoucher la mere . . . cet instrument n'est pas encore publié par l'Auteur: je donne, comme on le voit, une courte explication de son usage, en attendant que M. Pean veuille nous en decrire toutes les circonstances«.

Tangens Anvendelse ved det sidstkommande Hoved berøres ikke i Disputatsen og kun løseligt i Forelæsningerne; i »Notesamlingen« er bemærket: »I de Tilfælde, hvor Tangen bør anvendes til at udtrække Hovedet efter Vendingen, bliver altid Levrets Tang den bedste, endskjøndt ogsaa Smellies kan bruges«, Kroppen løftes op, og Tangen sænkes godt. — Ved det afrevne Hoved nævner han kun dens Brug et enkelt Sted i Forelæsninger 1777, efter at Hovedet er fikseret ved Levrets Tire-tête à bascule, et sikkert kun paa Spekulation bygget Forslag, for hvilket vel udvendig manuel Fiksation af Hovedet gennem Bugvæggen havde været at foretrække; men hans væsentlige Anvisning for denne Eventualitet, der vel ikke var saa sjælden i de Tider, hvor Vending endnu spillede saa stor en Rolle, var Perforation gennem Issen, efter at denne, om nødvendigt, var bragt i passende Stilling og derpaa overlade Udstødningen af Hovedet til Veerne, henvisende (i Disputatsen) til Bergers Erfaring, der ofte havde set det gaa paa den Maade; hvis ikke, maatte Ekstraktionen ske med de skarpe Hager. Støttet til et Tilfælde fra egen Observation, der gøres til Genstand for en speciel Meddelelse⁶⁸), raader han til altid at overlade Udstødningen af et afrevet Hoved til Naturen, hvis Barnet er ufuldbaarent. I det nævnte Eksempel havde Jorde- moderen ved Ekstraktionen af det 7 Maaneders Foster overrevet Halsen og gjort mange forgæves Forsøg paa manuelt at faa Hovedet ud, hvad heller ikke lykkedes for Saxtorph, idet Hovedet laa oppe tilhøjre i Livmoderen i en lille separat Kavitet (vel ovenover Kontraktionsringen i en skævtliggende Uterus), gennem hvis snævre Aabning kun nogle Halshvirvelrester kunde føles. Konen vilde ikke taale flere Forsøg, han gav en stor Aareladning og Laudanum, hvilke Midler Erfaringen havde vist ham »sub debitis conditionibus vera esse in partu Ecbolica«; efter et Par Timer kom der Veer, og Hovedet udstødtes. Støttet herpaa opstiller han altsaa som den sikreste Udvej i slige Tilfælde at instituere den nævnte krampestillende Behandling og ekspektare, et Forslag der ikke faldt i Traad med hans Samtidige, den svenske

Livkirurg Herman Schützercrantz' Mening, der i sine »Mærkværdige Hændelser« etc. har givet en interessant Vurdering af Datidens Stilling til dette Spørgsmaal og deri udtalte: »at overlade et afrevet Hoved til Naturens Hjælp vilde være farligt, uforvarsomt og enfoldig tænkt« (!).

I Disputatsen taler Saxtorph ikke om Sædestilling som en Indikation for Tangens Anvendelse, men derimod i Forelæseringerne, dels som stillingsforandrende, dels som ekstraherende Instrument. Det første findes der Indikation for ved det i Bækkenindgangens mindste Vidde indkilede Sæde, idet den bagtil vendende Hofte med en enkelt Levrets Tangarm drejes hen i Siden, saa anlægges den anden. Ved det dybt i Bækkenet staaende Sæde skal Levrets Tang bruges, hvad enten Bugfladen vender for eller bag, er den derimod sidevendt, kan, da Tangen skal anlægges om Hoften, kun Smellies Tang komme i Betragtning, da den krumme Tang ikke kan lægges for og bag i Bækkenet. Men om Saxtorph har gjort synderlig Brug af disse Regler i Praksis, er vel ret tvivlsomt, hans Hovedbehandling ved Underkropstilling var jo at faa Fødderne snarest ned og gøre Fremtrækning ved disse. — Smellies stumpe Hage til Fremhjælpning af Sædet er han ikke Ynder af, og om Ekstraktion ved Slynge taler han ikke. Allerede Peu (1695) havde jo foreslaaet en saadan, lagt om Lysken ved Hjælp af en fenestreret Hage, og Smellie*) taler ogsaa om Brug af Slynge, uden at det dog, efter hans Kasuistik at dømme, synes, at han praktisk har forsøgt det. Naar Baudelocque, der ganske forkaster Tang ved Sædefødsel, saa det bedste Ekstraktionsmiddel i Slyngen, men foretrak den stumpe Hage, fordi Anlæggelse af den første syntes ham lettere sagt end gjort⁹⁹), en Udtalelse, Lachapelle tiltraadte, fortjener et Eksempel paa Snarraadighed til at finde paa Udvej ved en besværlig Sædefødsel i denne Sammenhæng at nævnes. Det er hentet fra Schützercrantz' før nævnte Kasuistik (Nr. 8 i samme). Fødslen, der foregik 1751, havde udtømt Moderens Kræfter, Sædet stod fast, men Lyskebøjningerne kunde ikke naaes med Fingeren. Schützercrantz tilkaldte da Schenbom,

*) Den stumpe Hage havde Smellie jo efter eget Udsagn (se P. 250) lært at kende af Gordon i Glasgow; ved en besværlig Fremhjælpning af dybtstaaende Sæde 1746 (Coll. . . . vol. III, 1764, Coll. XXXV, C. II, p. 286) ses Smellie først at have prøvet Anlæggelse af de krogede Tanghaandtag (»de var da endnu ikke forandrede fra Kroge til Træhaandtag, som jeg nu har dem«) men maatte opgive det og lede Fødderne ned.

»Regimentsfältskår vid kungl. Adels-Fahnan«, en Kollega, hvis Hjælp han ofte ses at have søgt. Denne fik den Idé at tage et Fiskeben, lavede en Knop i den ene Ende, et Øje i den anden, gennem det sidste stak han et 2 Alen langt Baand, førte Fiskebenet hen over begge Lysker, og Baandet fulgte med; ved Træk i dette under Veerne kom Sædet ned. Ideen har jo sikkert nok været Schenboms egen, thi næppe har denne vel kendt »Fiskebensslyngens« Brug i den japanske Fødselshjælp, hvor den spillede en Rolle, før Tangen var kendt⁽¹⁰⁰⁾. Naar Schützercrantz tilføjer: »hvorvidt Metoden kan blive et ljenligt Instrument, maa Eftertiden dømmе om, senere har jeg ikke haft Lejlighed til at prøve den«, havde Forslaget sikkert nok fortjent Efterligning.

De Oplysninger, Saxtorph i trykt Skrift har efterladt os til Vurdering af sit Standpunkt paa andre Omraader i den operative Fødselshjælp — her tænkes særlig paa Perforation og Kejsersnit — er meget sparsomme, og da de kun kommer til Orde i Disputatsen, er dermed givet, at han, ikke mindst overfor disse specielle Indgreb, kun kan støtte sig til en meget ringe personlig Erfaring. Det sidste indrømmes ogsaa aabent for Kejsersnittets Vedkommende, som han dengang aldrig havde set udført paa Levende — det hændte ham nu heller ikke senere — hvorfor han ikke tør indlade sig paa en Kritik, men henviser Læseren til v. Swietens Kommentarer, § 1316⁽¹⁰¹⁾. I »Notesamlingen« behandler han Kejsersnittet ret udførligt, holder paa Længdeincision og mener det bedst heller ikke at suturere Bugsaaret men blot bandagere dette. —

Med Hensyn til Brug af Perforatorium og skarpe Hager, hvorpaa der i Journalmaterialet kun er ét Eksempel, det ovennævnte Tilfælde af Forsnævring ved nedsunket Fibrom, fremhæver Saxtorph, hvor ofte i Forhold til, hvad han havde set af patologiske Fødsler herhjemme og i Udlandet, han sidstnævnte Sted overværede disse Indgreb og udtaler sin Forbavelse over, at man her saa hyppigt perforerede og undlod at bruge Tang, saaledes ved tværstillet Hoved, fordi man mente, at Tangen ikke kunde bringe de i Bækkenets sagittale Linie, mellem Kryds- og Isbenet, staaende Skuldre frem, hvad han ganske afviser. Perforation er da for ham indiceret, hvor ved dødt Barn Hovedet ikke paa anden Maade kan bringes gennem Bækkenet, hvori altsaa ligger, at der er Kontraindikation, hvis et til det yderste drevet Tangforsøg kan føre det ud. Tanken om at lette Forløsningen for

Moderen ved en tidlig Perforation af det døde Barn uden at prøve Tang, eller efter et skaansomt Forsøg med denne, synes altsaa her at ligge ham fjærn. Om han i sin senere Virksomhed er blevet staaende paa det Standpunkt, er vel tvivlsomt; maaske er det til- ladt at se en Antydning af det modsatte i en Udtalelse af Paul Scheel, der i en tidligere cit. Afhandling (s. P. 275) hævder Perforationens Nødvendighed nu og da, og at Tang ikke altid kan remplacere denne, en Paastand, som han navnlig retter mod Osiander, og hvor han ved sig i Overensstemmelse med Saxtorph, thi hvad Forskel er der, siger han, mellem kun at have Udsigt til at faa et dødt Barn frem efter det voldsomste Arbejde med Tangen og i Tide at perforere, en stilliende Indrømmelse af, at det nu og da er forsvarligt at perforere, hvor Fosteret er levende, eller dets Død dog tvivlsom.

Fig. 40.

Medens Saxtorph blandt Armamentariet til Perforation i Disputatsen kun nævner Walbaums Saks og Frieds Perforatorium, er det i Forelæsningerne Smellies og Levrets saksformede Perforatorier, der anbefales; til Ekstraktion af det perforerede Hoved foretrækker han Smellies skarpe Hage, specielt den dobbelte Hage med Junktur som Fødselstangen. Han modificerede Instrumentet, idet han gjorde Spidsen paa Hagerne bevægelig, saa at den kunde klappes ind og ved en elastisk Stræng bringes til at springe frem, naar Hagen skulde fæstes paa Kraniet (Fig. 40). Selv har han ikke beskrevet denne sin anden instrumentelle Opfindelse, det skete først i Sønnens Disputats (1795) men ganske kort og uden Afbildning, hvorfor senere Scheel¹⁰²⁾ gav en saadan med fyldigere

Forklaring, ligesom han selv fandt Anledning til yderligere Forbedring af Instrumentet ved at give Hagen Bækkenkrumning og bevæge Spidsen ved en Tarmstræng. Hverken den ene eller den anden af disse ret sindrige instrumentelle Konstruktioner synes at have vundet Anerkendelse herhjemme, de var — som Fenger fremhævede — dyre, vanskelige at holde i Orden og at rense, saa at Instrumentet ikke rustede.

I Tilslutning til dette Resumé af Saxtorphs instrumentelle Fødselslære skal endnu blot nævnes hans Stilling til F o d v e n-

dingen. — Naar han for Fødselstangens Vedkommende slog ind paa en mere selvstændig Vej og ikke blev nogen Tilhænger af de ret kunstlede Forskrifter for dennes Anlæggelse og Brug som stillingsforændrende Instrument, der anbefalede af Smellie og Levret, da viste han ogsaa i sine Regler for Vendingen et lignende fornuftigt Maadehold. Det træder saaledes frem i hans Protest mod den paa hans Tid fra flere Sider, fornemmelig gennem Levret, anbefalede »Præparatio«, som han kalder det i Disputatsen, hvor han første Gang udførligere behandler Vendingens Teknik¹⁰³), vel at mærke ved forliggende Fosterhoved. Her skulde Indgrebet — efter Saxtorphs korte Antydning — gaa ud paa at bringe Hovedet op mod Fundus uteri, idet Skuldrene og Kroppen under samtidig Rotation løftedes, saa at Underekstremiteterne kunde synke ned, og Fødderne blive lettere at naa. Han indrømmer med Rette, at naar det skal lykkes, maa Fosteret være bevægeligt, allsaa Uterus ikke stærkt sammentrukket, men i saa Tilfælde bliver det overflødig; er der derimod fast Kontraktion af Livmoderen, er Indgrebet yderst farligt, da det kan volde Livmoderbristning, og han anfører netop fra sin egen Erfaringskreds tre saadanne Eksempler. I denne sin Advarsel imod Levrets »préparation« fik han senere en kraftig Tilslutning fra Boërs Side, der betegnede denne »Vorbereitung« som »ein fürchterliches Handthieren«, der snarere forberedte Moderen til Døden end Barnet til Vending! Derimod nærer Saxtorph ikke Betænkelighed ved, naar Foden er bragt ned, men Vendingen ikke vil gaa, at anvende »det dobbelte Haandgreb« med Træk i Slynge paa Foden og samtidig Løften op af Hovedet, thi nu er der, som han siger, Plads opadtil i Uterus, saa Hovedet kan rykke op her. — Der maa dog til Saxtorphs Kritik her af Levret bemærkes, at denne i sine »cours particuliers« — idelmindste efter Coutoullys Referat at dømme — ikke taler om »préparation« ved forliggende Isse, hans minutiøse Forskrift i saa Henseende galdt Tværlejet med forliggende Ryg eller Bug, og Faren for Ruptura uteri lod Levret her heller ikke uberørt. Men dette Omraade for »Præparatio« ses Saxtorph selv senere at anerkende og giver endog sine Jordemødre Anvisning paa Metoden, thi ved Tværleje med forliggende Ryg eller Underliv taler han i Lærebogen¹⁰⁴) om som et Alternativ, i Stedet for simpelthen at tage Fødderne og vende, at forandre Barnets Leje ved at fatte Hovedet og føre det op i Modergrunden, hvorpaa »den indvendige Haand ligesom i Krebsgang trækkes tilbage, saaledes

at Haandleddet bestandig støtter imod Hovedet og Kroppen, imedens Fingerspidserne efterhaanden rykkes tilbage . . . at Hovedet ej lige saa hastig skal falde tilbage igjen i sit forrige Sted«, en Fremstilling, der tydelig nok peger tilbage til Levrets »Leçons« (». . . mais en marchand pour ainsi dire a réculons avec mes doigts . . .«). Og her anbefales, som det eneste Sted, hvor man hos Saxtorph finder bimanuel Arbejden omtalt, samtidigt med den udvendige Haand at støtte Underlivet og holde imod, »at Moderen ved Fosterets Omvæltning ikke skal spændes eller udvides for meget«. Thi heller ikke ved de almindelige Regler for Vendingens Udførelse nævner han et understøttende Modtryk paa Underlivet fra Operatørens eller en Medhjælperes Side, i paafaldende Modsætning til Levrets Ord¹⁰⁵): »Quand'il aura dessein de proceder à l'Opération, il fera maintenir le ventre de la Malade par des mains intelligentes, pendant tout le tems qu'il travaillera à retourner l'Enfant«.

Blandt Vanskelighederne ved at opsøge Fødderne og bringe dem ned er Saxtorph ikke ubekendt med, at de kan ligge ligesom i et separat Aflukke af Livmoderen, fremkaldt ved uregelmæssig Kontraktion af denne. Det er særlig i den før nævnte lille Afhandling om det afrevne Hoved, der laa inkarcereret i slig Poche, »in peculiari uteri concameratione«, at han gør opmærksom paa, at man ikke sjældent ved Vending finder Fødderne i en lignende. Dette Vink om, at man ogsaa tidligere kendte til en Striktur (ved Kontraktionsringen) allerede inden Forløsningen og hindrende denne, »Dystocice par l'anneau de Bandl«, som Prof. L. Meyer nylig har beskrevet det i en interessant Artikel¹⁰⁶), var, som jeg før¹⁰⁷) har gjort opmærksom paa, ikke mindre tydeligt lagt for Dagen i et Par af Joh. v. Hoorns Observationer, hvor han i den ene, en Vending ved Issestilling, følte »som en Krave om Barnets Hals«, i den anden (et protraheret Skraaleje) et »Baand« omkring Kroppen, men, mistydende det, troede, at det var den ydre Modermund, der havde trukket sig saa højt op. — Baudelocque¹⁰⁸), der under besværlige Vendinger ved Issestilling havde iagttaget det samme, havde en fuldstændig klar Forstaaelse af, at det var det Parti af Uterus, der ligger om Barnets Hals, der, naar Vandet er gaaet, trækker sig mest sammen, saa at Uterus faar Form af et tykt tobuget Græskar (»la forme d'une grosse courge ou calebasse à deux ventres«), det samme, der saa ofte iagttages i Efterbyrdsperioden ved Inkarceration af Placenta ovenover Striktur-

stedet, hvilket Parti, føjer han (i senere Udg.)*) til, har saameget mere Tendens til Kontraktion, som det svarer til Orif. internum uteri.

At denne under protraheret Fødsel ejendommelige Konfiguration af Uterus heller ikke var undgaaet Levrets Opmærksomhed, viser sig i Referatet¹⁰⁹) af den Forløsning (1746), hvor han med Held brugte sin »Tire-tête à trois branches« til Ekstraktion af det forliggende Hoved. Efter med et blødt Kateter (der under de Omstændigheder særlig anbefales) at have tømt den fyldte Vesika undersøgte han paany Underlivet: »il formoit deux tumeurs très distinctes et très grosses qui occupoient presque toute l'étendue de l'abdomen«, men Aarsagen hertil var Levret ikke klar over, han formodede Tilstedeværelsen af to Føstre, hvor det ene hindrede Passagen for det andet. — Endelig har nu Matth. Saxtorph selv i en af sine Fødselsjournaler lagt for Dagen, at ogsaa han under selve Forløsningen har mødt dette Fænomen, ganske vist, ligesom sin fordums Læremester, uden Forstaaelse af Sammenhængen:

»Indkom $\frac{9}{4}$ 1777. Veå Undersøgelsen kunde ingen Deel af Fosteret erfares; da Modermundten var fuldstændig aabnet og Vandet nedpræsset i de yderste Dele, bragte jeg min Haand op og gjorde Bristning, men fandt endnu ingen Dele, jeg havde fuldkommen min hele Haand ovenfor Bækkenets øverste Aabning udstrakt, førend jeg med Fingrene fandt noget smaat haardt op i et snævert Rum, som var Moderlegemet, der saa stærkt var sammentrukket og havde indsluttet Fosteret i Modergrunden som en boldt, og dette smaa haarde jeg fandt var Fødderne Hænderne og Ansigtet. Moderhalsen strækkede sig overmaade stærkt sammen om min Arm, jeg trækkede Fødderne ned men dog med en Slags Langsomhed formedelst der havde været en stor Mængde Vand i Moderen, efter Fosterets Fremkomst indfandt sig en heftig Blodstyrting, holdt ved i en overmaade høi Grad uagtet ald fliid blev anvendt til at hævne den og varende vist en halv Time«.

Hvad Enkeltheder i Fremtrækningens Teknik angaar, fulgte Saxtorph vel omtrent de nu gældende Regler. Han foretrak at nedlede begge Fødder, men var ingen Modstander af Fremtrækning paa én Fod; hans Forskrift, naar Hofterne var fattede, at lægge Tommelfingrene op langs Lænderne og under Fremtrækningen at falte Kroppen højere og højere op mod Brystet, vil jo ikke kunne billiges i Nutiden. Armløsning holdt han altid paa og saa i den frygtede Konstriktion af Orificium om Halsen ingen

*) Ed. 1789, p. 437: »puisque c'est celui qui constitue l'orifice interne dans l'état habituel«.

Indikation for at lade en eller begge Arme blive oppe. For selve Løsningen fulgte han den nuværende Teknik, idet han opponerede mod Levret, der vilde bringe Armene ned uden at flektare i Albu-leddet. Heller ikke sluttede han sig til Levret i Brugen af »Mundgrebet«, der bestemt fraraadedes, idet han fulgte Berger (og til Dels Smellie) i Reglen for Ekstraktion af det sidstkommende Hoved, der flekteredes ved Tryk med Pege- og Mellemfingeren paa Maxilla sup. til Siderne for Næsen, medens den anden Haand, der gaffelformigt fatter om Nakken, yderligere bidrager til at stille Hovedet ved at løfte Occiput op; ligger Hovedet ikke med sin Længdevidde i Skraavidden, bringes det forinden Ekstraktion-
nen i denne Stilling.

Der er i Saxtorphs Lære om Vending og Fremtrækning ingen Antydning af, at han skiller disse to Indgreb strængt fra hinanden, og det er kun med betydelig Reservation, man kan underskrive den Ros, der af Siebold¹¹⁰⁾ og Winckel¹¹¹⁾ til Dels ydes ham som Talsmand for slig Distinktion*). Kun under særlige Forhold, hvor »Moderens uordentlige Sammentrækninger, eller Fosterets udviklede Leje, eller Vandets for tidlige Udløb forhindrer Vendingen at foretages efter almindelige Regler«¹¹²⁾, indprentes det bl. a. »naar Fødderne er opsøgte langsomt at udtrække Kroppen igjennem Fødselsvejene, at Moderen imidlertid kan trække sig vel sammen, og virke paa Barnet«, men naar i samme Aandedræt tilføjes: »naar Navlestrængen af et levende Barn kommer i Klemme, eller en heftig Blodstyrning medfølger, da maatte Udtrækningen fuldendes saa hastig mueligt er«, da glipper jo paa det Omraade — Placenta praevia — hvor Sondringen mellem Vending og Ekstraktion var mest paatrængende, Saxtorphs Forstaaelse, og all i hans egen Tid ramte der ham, som tidligere omtalt, en mild Bebrejdelse herfor fra den svenske Kollega Kraak.

*) (Siebold): »Die der Wendung nachfolgende Extraction darf nicht zu eilfertig geschehen«. — (Winckel): »Er warnte vor zu rascher Extraction des Kindes nach der Wendung«.

NIENDE AFSNIT.

Nye obstetriciske Problemer. — Partus præmat. artific. — Symfysiotomi. — Jean Louis Baudelocque. — Hans Forhold til Lachapelle og andre Kolleger. — Sacombe. — Sigault. — De første Symfysiotomier. — Alph. Leroy. — Luc. Joh. Boër. — Wienskolen under Boër og Zeller. — Boër og Fr. B. Osiander. — Vor hjemlige Skole upaavirket af Kontroverserne mellem disse. — Saxtorphs Passivitet i Debatten om Part. præm. artif. og Symfysiotomi. — Paul Scheels og Herholdts Forslag vedrørende Asphyxia neonatorum. — Mindre Afhandlinger af Saxtorph paa Retsmedicinens, Teratologiens, Gynækologiens og Pædiatriens Omraader. — Barselsengsbehandling.

Det er tidligere bemærket, at et Blik paa den kronologiske Følge af Saxtorphs videnskabelige Publikationer viser, at langt Størsteparten af disse kom frem i det Tidsrum, han virkede som Overlæge ved Stiftelsen i Fredr. Hospital; efter Installationen i den ny Bygning tog hans Virksomhed som Forfatter kendeligt af.

Fra én Side set kunde dette synes overraskende, forsaavidt der jo nemlig allerede inden det andet Decennium, hvor han fungerede som Overlæge, var kommet nye Spørgsmaal frem i Obstetriken, der blev Genstand for den ivrigste Debat og en overstrømmende literær Produktion, til hvilken det kunde have ligget nær at vente Bidrag fra hans Side i Betragtning af den Stilling, han indtog som Forstander for en stor ny Fødselsstiftelse. Der tænkes jo her paa Partus præmatur. artif. og fornemmelig paa Symfysiotomien. Naar det var Smellies og Levrets Navne, der særlig prægede Fødselshjælpens Historie i Tiden omkring Midten af det 18. Aarh. og derfor ogsaa fik afgørende Betydning for Saxtorphs Udvikling som Fødselshjælper, traadte der i dettes sidste 2—3 Decennier andre Autoriteter frem paa Skuepladsen, der hver paa sin Vis fik en betydelig Indflydelse paa de Retninger i Fødselshjælpen, der, til Dels under skarpe Kontroverser, blev raadende ved de forskellige Skoler.

Men de Navne, der her blev de førende, Baudelocque, Boër og F. B. Osiander, satte ikke mærkbare Spor i Fødselshjælpens Udvikling hos os. Saxtorph stod, efter alt at dømmes, som den ret passive Tilskuere overfor de forskellige Spørgsmaal og ny Synspunkter i Fødselslæren, der blev sat under Debat gennem

disse Koryphæer, uden selv at give Bidrag til denne eller tage sit Parti i den ene eller anden Henseende. Overfor de reformatoriske Anskuelser, der paa mange Felter i Fødselslæren kom til Orde fra Wienerskolen under Boërs Ægide, kunde denne Passivitet fra Saxtorphs Side vel finde en Forklaring dels i den Omstændighed, at han aldrig senere, i modnere Alder, besøgte fremmede Kliniker og modtog ny Indtryk her, hvad beklageligt nok ikke syntes at være Sæd og Skik den Gang for Anstaltlederne, dels deri, at Boërs literære Fremtræden og de skarpe Sammenstød mellem ham og Osiander, som Repræsentanter hver for sin diametralt modsatte Opfattelse af Fødselshjælpen, først fik Udslag henimod Slutningen af Saxtorphs Funktionstid som Overlæge, i det sidste Tiaar, hvor hans egen literære Produktion næsten ganske var ophørt, et Tegn vel paa den sig nærmende Alderdom.

Men ikke saaledes, hvad Baudelocque angaar. Han indtog i hele den Periode, Saxtorph styrede Fødselsstiftelsen, en saa afgjort Førerstilling, at derved sattes Mærker gennem lange Tider ikke mindst for hans eget Lands Vedkommende, men ogsaa udenfor dette fik hans Navn Betydning til den Dag idag. Det spores dog meget lidt i Saxtorphs Arbejder, forgæves vil man næsten i dem søge Baudelocque citeret, og i det haandskrevne Materiale til hans Forelæsninger, jeg har kunnet benytte, er det saare sparsomt, man støder paa dette Navn. At det næppe burde have været Tilfældet for saadanne Afsnits Vedkommende i Fødselslæren, hvor Baudelocque absolut blev Foregangsmand, Bækkenmaalingen i Særdeleshed, er allerede bemærket i det foregaaende, paa andre Omraader derimod, saaledes Fremstillingen af Issefødslen, Reglerne for Tangens Brug, var der ganske vist mindre Grund til at beklage, at Saxtorph ikke tog Baudelocque til Eksempel. Men navnlig overfor de ovennævnte, nye obstetriciske Indgreb, der kom frem paa hin Tid, den ved Kunst før Tiden indledede Fødsel og Symfysiotomien, fik Baudelocque en saa stor Betydning for Værdsættelsen af disse, at det maa undre, at Saxtorph slet ikke tog disse Opgaver op til Drøftelse. Diskussionen om den sidstnævnte Operation, Symfysiotomien, kom til at spille en saa stor Rolle i Saxtorphs Tid, at det til Belysning af den maa være tilladt at strejfe lidt ind paa hin mærkelige Episode i Fødselshjælpen Historie og kort skitsere de Mænd, der her førte an, blandt dem da ikke mindst Baudelocque selv.

*

*

*

Jean Louis Baudelocque var en ung Mand, da Solayrès de Renhacs tidlige Død, April 1772, gav det første Stød til hans Karriere. Kun 3 Aar havde Solayrès virket som Privatlærer og i det Tidsrum udgivet det klassiske Skrift¹⁾ om den naturlige Fødsel (1771), der for Frankrig betød det samme som Bergers Disputats hos os. Hans afbrudte Førelæsninger blev fortsatte af Baudelocque endnu inden dennes Optagelse i Collège de chirurgie, og yderligere havde han modtaget Solayrès' efterladte Papirer til Gennemsyn og Udgivelse, hvad dog ikke blev realiseret ganske efter Planen, men de kom til at danne Grundlaget for vigtige Afsnit i Baudelocques senere Hovedværker. Han mindedes med

Beundring sin Lærer, »med Stolt-
hed kalder jeg mig hans Discipel«,
hedder det i Magisterafhandlingen²⁾,
det første Indlæg mod Symfyssi-
otomien, og i Indledningen til hans
store Lærebog om Fødselshjælpen
indrømmes det, at hele Afsnittet om
den naturlige Fødsel er givet efter
Solayrès' Fremstilling. Del var ved
sine Lærebøger, ikke mindst den
allerede 1775 udgivne Jordemoder-
bog³⁾, at Baudelocque først vandt sin
Berømmelse ikke blot i Frankrig
men videnom. Han ser med en vis
og vel berettiget Stolthed paa denne
Lærebogs Succés, hvis oprindelige

Fig. 41. Jean Louis Baudelocque.

Udkast, som det i Forordet antydes, egentlig kun var bestemt for én Person, »la sage-femme dont l'instruction m'étoit confiée par un illustre personnage de ce temps, étant destinée pour la commune où je suis né«, og 6 Aar efter kunde 2den Udgave træde frem i 6000 Eksemplarer »par ordre et sous les auspices du gouvernement! Samme Aar var hans andet Hovedværk »L'art des accouchemens« udkommet, der mødte ikke mindre Anerkendelse. hvad nye Oplag og Oversættelser noksom viser; det blev, som J. F. Osiander siger, for lange Tider »Obstetrikens Codex«.

Spørger man nu, paa hvilket Grundlag Baudelocque byggede sit i visse Henseender ny System i Fødselslæren, da falder det i Øje, at han i denne Periode af sin Virksomhed ikke kunde støtte sig til Erfaringer hentede fra en stor Klinik, han var i saa Henseende stillet som sine andre Fagfæller i Paris paa den Tid, det

private Klientel, og hvad der for Undervisningens Skyld kunde skaffes til Veje af Materiale i de lejede »Amphithéatres«, var den praktiske Mark, hvorfra Erfaringerne skulde hentes. Til Bedømmelse af, i hvilket Omfang dette fandt Sted i Aarene, inden han var knyttet til Maternitéen, giver han os selv et lille Indblik, i hvert Fald hvad hans operative Fødselspraksis angik. I Udgaven 1789 af *L'art des accouch.* bemærker han, værgende sig mod Beskyldningen for at overdrive Tangens Brug: »Ingen kan dog benytte Tang sjældnere end jeg, skøndt Ingen her i Paris har saa stor Akkouchementspraksis som jeg, men dog bruger jeg den kun c. 3 Gange om Aaret og Vectis vel én Gang; i 19—20 Aar har jeg kun 3—4 Gange brugt skarpe Hager og lignende Instrumenter, jeg docerer deres Brug, men bestræber mig for mere at vække Uvillie mod dem end Tiltro«. Under Revolutionen og i Tiden efter denne synes hans Praksis at være aftaget, idetmindste efter et Brev at dømme, som J. S. Saxtorph fra sit Parisophold 1797 sendte til Osiander i Göttingen⁴⁾, hvori om Baudelocque bemærkes, at man ikke hørte noget om ham, »da hans Praksis er ringe, efter at Adelen er emigreret«. Dette har vel nok taget en anden Vending senere, under Kejserdømmet, idetmindste forløste han Dronningen af Holland (Hortense Beauharnais, Louis Napoleons Gemalinde), Storhertuginde af Bergh (Caroline Bonaparte) den senere Dronning af Neapel, og var udset til at betjene Kejserinde Marie Louise, men Døden forhindrede det, og Antoine Dubois blev den lykkelige, hvem Kongen af Roms Fødsel betroedes; trods Sædestillingen — nervøs som det synes ved Kejserens Nærværelse, brugte Dubois Tangen til det sidstkommende Hoved⁵⁾ — blev Udfaldet jo godt, og Barontitlen med et Gratiale paa 100,000 Francs Akkoucheurens Belønning. Revolutionen bragte imidlertid afgørende Forandring i Baudelocques ydre Livsforhold*), thi da Fakultetet og Kirurgkollegiet 1793 var smeltede sammen til den ny »École de santé«, blev

*) Han mistede ved samme sin Stilling ved Acad. de chir. og sit aristokratiske Klientel og skal under Rædselsregimentet ikke have undgaaet Mistanke for at nære kontrarevolutionære Anskuelser. Den gamle Krønike fra Jul. Clements Tid om Akkoucheuren, der med tilbundne Øjne bortføres til en Fødende — efter Tarnier verserede den iøvrigt ogsaa om Levret — dukker igen op i Baudelocques Tid. Han vækkes om Natten af en Bande Sans-culottes og føres, bunden for Øjnene, i Vogn til en Fødende. betjente Damen, modtog ved Afskeden en Pakke Papispenge og erfarede, at det var den offentlige Anklagers (Fouquier-Tinville) Hustru, han havde forløst (P. Delaunay, »La Maternité de Paris«, 1909, p. 209).

han sammen med Leroy Lærer i Obstetrik ved samme, og da Nationalforsamlingen omtrent samtidigt (1795) havde dekretet, at Børne- og Fødeafdelingen i Hôtel-Dieu skulde forlade de elendige Forhold her og flyttes hen til ny Lokaler, grundlagdes Maternitéen, idet Børnene med Ammer anbragtes i det gamle Kloster Port-Royal, de Fødende i l'Institution de l'Oratoire (hvor de forblev til 1814, da Lokaliteterne ombyttedes), og 1802 blev Baudelocque ansat som chirurgien accoucheur ved Maternitéen.

Naar der saaledes tilsyneladende var aabnet Baudelocque Adgang til et stort klinisk Materiale, fik dette dog næppe den Betydning for ham, som en stærkt besøgt Fødeklínik jo ellers med Rette maatte antages at bringe sin Leder. Men en saadans var nu heller ikke hans Stilling ved Maternitéen. Da Marie Dugès, den sidste Overjordemoder ved det gamle Hôtel-Dieu, havde faaet Datteren Marie Louise, den senere Mme

Fig. 42. »L'Oratoire« *).

Lachapelle, knyttet til Stillingen, blev det denne, der ledede Raadslagningerne med Indenrigsministeren Grev Chaptal om Flytningen af Fødselsstiftelsen og fik en afgørende Stemme i alt, hvad der vedrørte dens Organisation. Øjemedet med den ny Anstalt var nu ikke blot at skaffe de Fødende men ogsaa Jordemoderundervisningen bedre Betingelser. Antallet af Jordemoderelever i Hôtel-Dieu havde været stærkt begrænset, Uddannelsestiden kort; Undervisningen hos de dels af Collège de chir. dels af Fakultetet ansatte Lærere var rent teoretisk, og enkelte af disse Lærere højst uskikkede til det Hverv, saaledes ikke mindst den fra 1745—66 af Fakultetet ansatte Astruc — mere bekendt vel som Syfilidolog og en af Bibelkritikens første

*) Efter Litografi fra Bibl. nation. (Cabinet des Estampes).

Pionérer — der indledede sin Lærebog med de Ord: »J'annonce dès le frontespice de cet ouvrage que je n'ai jamais accouché et j'entreprends cependant de donner des leçons sur l'art d'accoucher«. En officiel Jordemoderlærer maatte altsaa knyttes til Maternitéen, og som saadan fandt Baudelocque Naade for Styrelsen, hvem det derimod var meget lidt magtpaaliggende at skaffe en Klinik for mandlige Studerende. Det havde jo, som Paul Bar har fremhævet det i sin »Leçon inaugur.« (1908), ligget nær at vente, at den ny École de santé (1794) havde krævet klinisk Undervisning i Obstetrik henvist til den ny Maternité, men Rivaliteten mellem Kirurger og Læger hindrede en fælles Optræden, og Baudelocque selv var næppe ivrig for den Plan. Allerede 1789 havde Leroy, der hørte til Fakultetets Parti, indgivet Forslag til Nationalforsamlingen om en klinisk obstetricisk Undervisning, henvisende til Eksemplet i Tyskland, og som Stedet for denne anvist la Salpetrière; det blev overvejet men ikke realiseret. At Planens Iværksættelse i Maternitéen ogsaa strandede, var let at forstaa; Lachapelle ønskede ikke en klinisk Professor ved sin Side, og Baudelocque var allerede tidligere kommet paa spændt Fod med Leroy i Anledning af dennes mislige Omgang med de Solayrre'ske Manuskrifter, der var laant ham til Gennemsyn; sandsynligvis vilde han være blevet ham en farlig Konkurrent til Pladsen i Maternitéen, enten distanceret ham eller Lærerstillingen var blevet delt, derfor tav Baudelocque. Ogsaa overfor senere (1812) Forsøg fra Fakultetets Side paa at faa oprettet en Klinik for yngre Læger i Maternitéen holdt Lachapelle Stand, idet hun lod sin Protest diktere af Sømmelighedshensyn, henvisende til det farlige Samkvem mellem Læredøtre og unge Folk »arrivées à l'âge où elles peuvent facilement tomber dans le piège de la séduction«. Ved Skolens Oprettelse havde Baudelocque insisteret paa, at Læredøtrene fra Maternitéen ogsaa skulde følge hans teoretiske Kursus for de Studerende, det skete, men maatte snart opgives, Skandaler, Stævnemøder etc. blev Følgen. Lachapelle satte sin Villie igennem, Maternitéen blev udelukkende Jordemødrenes Domæne under hende som Enehersker, og der hengik jo adskillige Aar efter hendes Død (1821), før en obstetricisk Universitetsklinik blev oprettet i Paris, dog ikke i Maternitéen men i det ny Hôpital des Cliniques efter Paul Dubois' Sejr i den store Konkurrence i Maj 1834. —

Sammen med denne myndige Kvinde var det Baudelocque fungerede som Jordemoderlærer til sin Død 1810, da Ant. Dubois afløste ham, men hans Virksomhed var ganske overvejende teo-

retfisk; han læste 2—3 Gange om Ugen med Eleverne, fortalte om Fødselskasus og øvede paa Fantom. Lachapelle gav daglig en »Leçon«, og hver kunstig Forløsning, som hun jo selv gjorde, forklaredes bagefter paa Fantom, hvortil altid brugtes Læderdukke, ikke Børnelig, Baudelocque indrømmede, at disse var bedre, men de faldt ikke i Smag. — Der var c. 130 Læredøtre, hvis Uddannelse varede et Aar, men omtrent Fjerdeparten blev der i to Aar, og hver af disse rykkede i det andet Aar op til »ancienne«, ø: Fører for en Division af de ny Elever, med hvem de repeterede Professorens Forelæsning, en »enseignement mutuel«, der blev lagt stor Vægt paa. Den yngre Osiander⁶⁾ var 1809—10 i Paris, hvor han ved Baudelocques Velvillie fik Adgang til Maternitéen og overværede Undervisningen; han imponeredes ved de saa vel trænede Læredøtres rappe Svar paa alle de detaillerede Spørgsmaal angaaende de mange Positioner af Fosteret, de mange Haandgreb og Manøvrer til Korrektion af disse, men hans Indtryk af den hele Menage, at det var Lachapelle, der var Overjordemoder, Overlæge og Direktør, har vel nok svaret til Virkeligheden. Alt det daglige praktiske Arbejde var jo nemlig overladt hende, deriblandt alle almindelige Fødselsoperationer thi naar hun forklarer, at Baudelocque, der ikke boede i Maternitéen, kun kaldtes til ved Perforation, Kejsersnit og Symfysiotomi, og det erindres, at han var en Modstander af den sidstnævnte Operation, kun et Par Gange i sit Liv udførte den næstsidste og, som alt ovenfor antydet, havde stor Aversion for Perforation, vil det forstaas, hvor underordnet hans Stilling som aktiv Fødsels-hjælper vel egentlig har været i den Anstalt, han var knyttet til.

Endnu en Læge virkede her foruden Baudelocque, idet Sygeafdelingen, »l'Infirmierie«, bestyredes af *Franc. Chaussier*, der ved Reorganisationen af *École de santé* 1794 var kaldet fra Dijon til Paris som Professor i Anatomi og Fysiologi; 1804 ansattes han som Læge ved Maternitéen, hvor han lagde Grunden til sine talrige teratologiske og mediko-legale Arbejder. Ogsaa i hans Afdeling

Fig. 43. Mme Lachapelle.

mødte Læredøtrene, fik her Undervisning i Barselsengssygdommene (og i Vaccination), ligesom de overværede Sektioner og var meget ivrige, naar Lejlighed til at dissekere et Bækken bødes dem. Ved Restaurationen mistede Chaussier sin Fakultetsplads, men som affældig, hemplegisk Olding præsiderede han fremdeles ved den aarlige Eksamen og Præmieuddeling i Maternitéen til sin Død 1828. Det var ved en slig Solennitet, 1806, han første Gang demonstrerede sin Larynxstube til Luftindblæsning ved Asfyksi hos Nyfødte. Ved en lignende senere, 1812, afgav han en smigrende Rapport om sin fordums Elev, Mme Boivins Værk »Mémorial de l'art des accouchem.«, der havde dets Udgivelse og Optagelse blandt de i Maternitéen legaliserede Lærebøger til Følge, hvilket vakte Lachapelles Skinsyge og Uvenskab, og hvortil vistnok hverken Tekst eller de vedføjede 145

Fig. 44. F. Chaussier.

horrible Tegninger skulde synes at berettiget det. Disse var Boivins eget Værk fra den Tid, hun var »surveillante en chef« i Maternitéen; i en Note i første Udg. fortæller hun, at Chaussier, denne franske Hippokrates, »si mal connu, si mal jugé pendant sa vie«, bad laane Manuskript og Tegninger en Stund, og et Aar efter overrakte han hende Træsnittene med Kvittering fra Gravøren.

Baudelocque var som Lærer i Maternitéen højt skattet af Eleverne, han forivrede sig aldrig overfor dem, og Forholdet mellem ham og Lachapelle var i det Hele godt, han vurderede hende højt og yndede at se hende operere. Om personlige Rivninger mellem dem hørtes der Intet, den stive, værdige, sortklædte Mand, der — som Osiander har skildret ham — altid bar sin neapolitanske Orden, vidste at holde paa Formen, en Kontrast i ydre Optræden til Chaussier, fra hvis pludskindede Ansigt, »enluminée de vieux Bourguignon«, et sarkastisk Smil mødte enhver, han ikke skøttede om. —

Jeg har lidt udførligere dvælet ved Baudelocques Stilling i Maternitéen, fordi den synes mig at kaste et vist Lys over hans obstetriciske Forfatterskab, der vel egentlig var det, der stillede ham paa den fremragende Plads i Fødselshjælpens Historie og navnlig da gennem hans to store Lærebøger. De bærer begge Præget af den lidt pedantiske Forfatter, der opbygger sit System

mere fra et teoretiserende end fra et gennem praktisk Livserfaring vundet Standpunkt, hvad ikke mindst lægger sig for Dagen i den overordentlige Vidtløftighed. Saaledes den vidtdrevne Specificering af Fosterstillingerne, hvis Tal han gennem Afdelinger og Underafdelinger faar op til 94, med detaillerede Regler for hver enkelt, hvad eventuel manuel eller instrumentel Behandling angaar. Ikke uden Grund kalder M. Saxtorph⁷⁾ ham et Sted »den største Systematiker, jeg kjender«, og ret betegnende i saa Henseende var ogsaa hans Medarbejderske Lachapelles Opfattelse, saaledes som praktisk Erfaring havde dikteret hende den, og som den kommer til Orde i de »Observat. particul.«, der er knyttede til samtlige »Mémoires«, i hvilke hendes Værk⁸⁾ er delt. »Skal jeg,« bemærker Lachapelle, »sige min Mening, tror jeg, Baudelocque har bibeholdt Stillingen »occiput sur l'angle sacro-vertébrale«, og den modsatte, for Solayrès' Skyld, jeg har aldrig følt denne longitudinelle Direktion i øverste Aabning, den er ganske imaginær«. Det samme gør hun gældende for Øre- og Halsstillingen og mange andre, idet hun, støttet til sin 30aarige Praksis, af Baudelocques brogede Skema kun vil anerkende 22 Stillinger som virkelig forekommende. — Ikke mindre paafaldende viser han sin Fastholden ved det en Gang vedtagne i Opfattelsen af Ansigtsstillingen; ved Slutningen af sin Karriere er han i Forstaaelsen af denne ikke naaet videre, end at det naturlige Forløb her var ham en Undtagelse fra Reglen, og at det heldigste var at redressere Stillingen eller gøre Vending. Ogsaa her træder Modsætningen mellem hans Doktrinarisme og Lachapelles praktiske Blik klart frem. Overfor disse Forskrifter i Baudelocques Bøger bemærker hun i Erindring om den Tid, da hun var hildet i lignende Fordomme med Hensyn til Ansigtsfødsdens naturlige Forløb: »Que de fois, n'ai je perdu ma peine à de semblables tentatives . . . ce procédé je l'ai mis en usage pour la dernière fois il y a cinq ans. Depuis ce temps la nature a tout fait dans les mêmes circonstances où je m'évertuais jadis à la combattre et je le regarde donc comme effacé de mes règles de pratique«, og hun anfører⁹⁾ et Eksempel paa, at Baudelocque, »malgré sa prévention«, var nødt til at handle ligesaa. Efter forgæves Forsøg paa at tvinge Baghovedet ned, derpaa at hindre Hagens Nedgliden, skete det sidste, og »M. B. demeura tout surpris de la facilité de son expulsion«.

Paa lignende Maade reagerede Lachapelle mod Baudelocques Regler for Tangforløsning, ogsaa her maa hun i visse Henseender lade hans Autoritet vige Pladsen for, hvad praktisk Erfaring

havde lært hende. Baudelocques Tanglære var ret indviklet. Ud fra den Hovedregel, at Anlæggelsen skulde ske om Siderne af Hovedet, efter den biparietale Diameter, blev der efter Omstændighederne Tale om at lægge Tangen skraat i Bækkenet eller for og bag i dette, om gentagen Anlæggelse og om dens Brug som stillingsforandrende Instrument, og de minutiøst udpenslede Regler, fremsatte til mindste Detailler for hver af de mange Variationer af Hovedets Stilling i og over Bækkenet, giver et ikke let overskueligt Totalbillede, men stemmende med hans systematiserende Tilbøjelighed. Vanskelighederne ved at følge Reglen stedse at lægge Tangen om Siderne af Hovedet blev snart

Fig. 45. Port Royal
(hvor Lachapelles Bolig i Maternitéen laa)*).

Lachapelle indlysende, og hun lærte i Overensstemmelse med »simplex veri sigillum« at hugge Knuden over: »au lieu de vous tourmenter à une manœuvre aussi difficile et aussi infractueuse, placez tout simplement le forceps sur les côtés du bassin . . . La théorie semble même indiquer que la tête ainsi prise, pourra en descendant, se redresser entre les cuillers du forceps«. Hun taler desværre ikke om, at Matth. Saxtorph her var hendes Læremester, men øjnede altsaa, bedre end han, yderligere Muligheden for Hovedets egen Rotation i Tangen, naar denne, anlagt i Siderne af Bækkenet, fattede det over Pande og Nakke.

Ogsaa her ved Tangoperationen røber hun, at Baudelocque, stillet overfor den praktiske Gennemførelse af sine Skoleregler, nu og da nødtes til at opgive disse. Ved en Lejlighed, hvor han tilkaldtes, vilde han selv gøre Operationen, og da Hovedet stod

*) Efter Fotografi tilhørende Overakkoucheur Hauch.

paa tværs med Panden til højre, altsaa anlægge Tangen om Siderne af dette, men det lykkedes ikke: »de quelque manière qu'il s'y prit, il ne put jamais faire avancer une branche ni derrière le pubis, ni devant l'angle sacro-vertébral«, han bestemte sig da til at lægge den i Siden af Bækkenet, men Hovedet fulgte ikke, saa gjordes Vending. I den Anledning bemærker Lachapelle som det interessanteste ved Affæren: »que ce fut M. Baudelocque lui-même qui se vit forcé de contrevvenir aux règles sur lesquelles il insiste tant dans son ouvrage. M. Baudelocque était excellent praticien tout en donnant des règles fondées sur la théorie, il n'ignorait pas qu'elles ne sont pas sans exception, et que la pratique force souvent à s'en dispenser, mais il craignait de les infirmer en y mettant trop de restrictions«. Hun øjner dog en Fare ved saa stærkt at underkaste sig Teoriens Fordringer: enten holder Eleverne paa dem trods alt, eller de slipper dem ved første givne Lejlighed. —

Det store kliniske Materiale i »Hospice de la Maternité« fik altsaa næppe den Betydning for Baudelocques Jordemoderundervisning eller for ham selv, som vel havde været at ønske; fra den anden Gren af hans Lærervirksomhed, ved École de santé, kunde han sikkert ikke høste synderligt Udbytte i den Retning; her havde han, hvad Undervisningen i praktisk Fødselshjælp angik, som sine Fagfæller intet andet at byde paa end de tarvelige private Fødelokaler, i Almindelighed lejede hos en Jordemoder. Det synes heller ikke at have været en Virksomhed, der af Baudelocque omfattedes med særlig Interesse. Joh. Sylv. Saxtorph og den tyske Læge Wardenberg, der 1796—97 studerede i Paris, omtaler i Brev herfra, at Baudelocque da kun holdt Forelæsninger for Jordemødre, og i J. F. Osianders Skildring af sit Pariserophold 1809—10 bemærkes, at han i flere Aar ikke havde læst for Studerende, overfor Behøjdelse, at der ikke kunde læres praktisk Fødselshjælp hos ham, undskyldte han sig med sit slette Helbred. Chr. R. Wiedemann, den senere Professor i Kiel, der 1801 var i Paris, karakteriserer ham som en trættende Lærer, hvis Foredrag, navnlig i Sammenligning med Ant. Dubois', ikke var mønsterværdigt¹⁰⁾. Paafaldende lidt høres der da ogsaa om personlig Paavirkning fra Baudelocque som Lærer overfor senere Celebriteter i Obstetrikken, her møder snarere andre Navne blandt hans samtidige Medarbejdere paa dette Felt. Saaledes foruden Leroy, der beklædte den anden officielle Lærerpøst i Obstetrik ved Skolen, navnlig Dubois og Desormeaux (hvis Søn

ved Konkurrencen efter Baudeloques Død fik Fakultetspladsen), endvidere, blandt Samtidige af mere tvivlsom Bonitet, Italieneren Toralli og Sacombe, begge Typer paa den Slags udannede Parvenus, som kun en Revolutionstid kunde fostre. J. S. Saxtorph omtaler Desormeaux som den bedste Privatlærer og mest søgte Akkoucheur paa den Tid, han og Wardenberg besøgte Paris, de tog begge Kursus hos ham, da han havde større Materiale end Dubois, selv om dennes Forelæsninger var langt mere formfuld-

Fig. 46. Desormeaux' Klinik (1793).

fer, men — hans Auditorium var fuldt.

Forholdet til enkelte af disse og andre Kolleger skaffede Baudeloque mange Kvaler. Dubois, der vel var en af de mest sympatiske Skikkelser blandt hans Samtidige, synes at have været den, der stod ham nærmest, at dømme efter deres Samvirken i to celebre Fødselstilfælde, hvor de gensidig søgte hinandens Hjælp, men med et Udfald, der ikke blev til Held for

*) Om Desormeaux' Klinik var den samme, da J. S. Saxtorph besøgte den, som 3—4 Aar forud, er maaske tvivlsomt; i sin daværende Skikkelse er den foreviget ved et Billede (Fig. 46), da den blev Scenen for en kurios Affære under Revolutionen. Natten d. 22. Jan. 1793 trængte en Patrouille, tilkaldt ved en mistænkelig Lyd, ind i Huset og befandt sig uventet i en Forsamling Elever af begge Køn, der overværede en Fødsel. En forbitret Læredatter trakterede Anføreren med en kraftig Ørefigen, og Patrouillen trak sig tilbage.

nogen af Parterne og gav Sacombe en velkommen Lejlighed til at overfalde dem, hvorom nærmere nedenfor. Dubois kom ifølge Orfilas Mindeord¹¹⁾ ved hans Grav (1837) som 20aarig ungt Menneske til Paris med 2½ Sous i Lommen, maatte ernære sig ved Afskrivning, men Dessault opdagede ham og tog sig af ham. Han blev Kirurg og 1794 ansat ved École de santé, som Militærkirurg var han 1798 med Napoleon i Ægypten. Han afløste altsaa (1810) Baudelocque i Maternitéen og stod, om ikke i fuldt Maal som denne, dog i taaleligt godt Forhold til Lachapelle. Klog og affabel som han var, har han ladet hende beholde den suveræne Position i Fødesalen; i en Note til et Fødselskasus 1815 (Tang og Perforation) bemærkes af Lachapelle: »M. le prof. Dubois qui est consulté dans tous les cas difficiles, m'a confié dans presque tous ceux-ci la terminaison de l'accouchement«. — Sønnen Paul fulgte i den Henseende ikke Faderens Eksempel, hans Forhold til Lachapelles Efterfølgerske var alt andet end godt.

Baade som Forfatter og som Praktiker mødte der Baudelocque Ubehageligheder. De Solayrès'ske Papirer, som han havde laant andre, blev uredeligt benyttede af Leroy og en anden Person, Dufot, der havde faaet dem i Hænde fra denne og af Udkastet

Fig. 47. Ant. Dubois.

lavet en tarvelig Jordemoderkatekismus. — En Pseudonym, »Dr. Kentisch neveu de Smellie«, fandt Anledning til i Brevform at rette et ironiserende, ret uforskammet Angreb¹²⁾ paa Baudelocques Lærebøger, navnlig hvad Forholdet til Solayrès angik. Forfatteren var den før nævnte Piet, der jo i de sidste Aar (1790—93) før Oprettelsen af École de santé havde været Jordemodertilæreren og tidligere gjort sig bemærket som en af de første, der belyste Sigaults Forhold til Mme Souchot (s. n.). — En gammel Pariser Praktiker, Millot, der i det 66de Aar optraadte som Forfatter (1804) med et »Supplement« til alt, hvad der var skrevet om Fødsels-hjælpen, fandt sig heller ikke tilfreds med Baudelocques literære Værker, en Dom, denne vel ikke har tillagt stor Værd, da Millots eget Forfatterskab i andre Retninger ikke stillede ham i det heldigste Lys. Med sin »l'Art de procréer les sexes à volonté« havde han vundet en enorm Succes; i Dedikationen »Aux Dames« er

hans Signatur »Accoucheur des ci-devant Princesses du sang« med Angivelse af Bopæl; han havde været Akkoucheur for Hertuginde af Orléans, den senere Louis Philippes Gemalinde. — I Leroy fandt Baudelocque endelig en skarp Modstander, der dog vilde hævde, at han altid havde benyttet en urban Tone i sin Kritik, til Dels maaske sandt, naar man ser hen til hans Angreb paa andre af sine Landsmænd. Leroy havde 1776 udgivet Førstedelen af et historisk obstetricisk Værk, hvis Fortsættelse udeblev, i hvilket alle Spidserne i hans eget Land, fra Paré, Guillemeau, Mauriceau til Levret, rakked ned, den sidste er for ham kun en Ignorant, Roederer som Elev af Levret, ikke mindre, hans Beundring skænkes derimod Deventer og Smellie. Den røde Traad i hans Syn paa Fødselshjælpen var hans Afsky for Instrumenter, specielt Tangen: »le Forceps est un moyen terrible qu'on propose comme un ancre de salut«¹³⁾. Det var navnlig fra den Side, han opponerede mod Baudelocque som Repræsentanten for den instrumentelle Fødselshjælp, en Beskyldning der vel var meget ugrundet, idet han jo efter sammen med Sigault at have opdaget Symfysiotomien heri saa Udvejen for alle Vanskeligheder ved Fødslen. En Fanatiker, en i Selvros næsten sygelig Kværlant, der uden virkelig Gehalt jagede efter Aandrigheder, saaledes var det Indtryk J. S. Saxtorph fik af Leroy ved nogle Gange at overvære hans Forelæsninger. Som gammel glemt Mand kom hans Navn atter paa Alles Læber, han blev 1816 snigmyrdet af en Tjener, hvem han havde jaget af Tjenesten. —

Men i en Kollega af langt mere tvivlsom Bonitet, *Jean Francois Sacombe*, en af disse Figurer, der, som gamle Siebold sagde, kun kunde drive sit Spil i Tider, hvor alle Fornuftens Baand var løste, mødte Baudelocque sin værste Fjende, der sikkert nok forbitrede ham hans sidste Tid og lammede hans Kraft.

Hvem var Sacombe? »Un assez triste Sire, mediocre accoucheur, pire rimeur«, lyder Witkowskis¹⁴⁾ vel træffende Signalement. — I Fortalen til et af sine Værker¹⁵⁾ fortæller Sacombe om sin obstetriciske Udvikling. Den begyndte, da han som 14aarig Dreng ved en Fætters Dødsleje stjal dennes Eksemplar af Mauriceaus Værk, som han ivrigt studerede og derved lagde Grunden til sin Forkærlighed for Fødselshjælpen. I Montpellier var han Elev hos Jean Serres, en anset Kirurg og Akkoucheur, hvem Solayrès ogsaa havde staaet nær, besøgte som Rejselæge for en engelsk Dame London og kom her i Berøring med Hunter, White og Osborn. Derefter dukker han op i Paris, hvor han som Mentor for et ungt Menneske i Collège de Navarre samtidig etablerede

en mærkelig Smugforretning for at perfektionere sig i Akkouchement, idet han ved Bestikkelse fik Svangre anbragt i et Privathjem, hvorfra han ved Fløjtesignal averteredes om Fødselens Indtræden. Til 1789 havde han haft 471 af den Slags Forretninger, da Politiet satte en Stopper derfor. Kort efter begyndte hans Optræden som Lærer og obstetricisk Forfatter. Hvad det første angaar, da blev vel Sacombes Skole et nok saa mærkeligt Fænomen, et af de mest berygtede blandt de lidet heldige Instituter af den Art, som det i de Tider ikke skortede paa i Paris. Efter et Brev til Osiander i Göttingen fra (den tyske Læge) Dr. Grapengieser¹⁶), der Juni 1790 besøgte Paris, var Sacombes Auditorium henlagt til et Danselokale for offentlige Fruentimmer; paa Gådehjørner saas overalt Plakater med de 12 Theses, Sacombes Opdagelser, der dannede Undervisningens Fundament, hvoriblandt navnlig figurerede Tangens og Kejsersnittets Fordømmelse, ledsaget af en »*Defi aux Césariens*«, der anmodedes om at sende ham en Kvinde med størst mulig Bækkenfejl, som han — forudsat hun ikke var aareladt(!) i Svangerskabet — vilde forløse uden Instrumenter, thi »*la main est le seul moyen mécanique dont on se permette dans notre cercle*«.

Fig. 48. Sacombe.

Som Stifter af »*l'École anti-césarienne*« sendte han Aar VII et aabent Brev til »*citoyen Minister de l'Interieur*«, hvori Skolens Principer fremstilledes, hvis rette Værdsættelse vilde overflødig-gøre al operativ Fødselshjælp; Skolens Stiftelsesdag annonceredes og fejredes højtideligt ved offentlige Disputationer, for hvilke første Præmien var en Sølvmedaille forestillende Herkules, der slaar den Lernæiske Hydra til Jorden, med Overskriften »*plus d'opération césarienne*«, Accessit belønnedes med en Omfavnelse af Mme Sacombe*). For videre Kredse blev »Skolens« Læresætninger

*) I sine »Erinnerungen an Paris« (1799, P. 156) har Dr. G. K. Behm som Øjenvidne skildret en saadan Scene.

tilgængelige gennem Sacombes Forfatterskab, først »le Médecin Accoucheur«, der udkom 1791, dediceret Nationalforsamlingen, et Par Aar efter hans »Observations«, i hvilke sidste hævdes, at lang Erfaring havde lært ham, at ingen Kvinde dør i Fødslen uden ved Lægens eller Jordemoderens Fejl (!), men hans Resumé lyder — bortset fra Maaden, paa hvilken han vilde gennemføre det — meget smukt: »Fødselshjælperen skal have mere Tillid til Naturen, aldrig foregribe denne, jeg skal ikke blive træt af at gentage det«. Det er sikkert Paavirkningen fra England, der her skinner igennem, maaske særligt hvad han havde hørt hos Ch .White, thi et andet mindre Skrift »Avis aux sages-femmes« (1792) er dediceret denne.

At Sacombe netop ved at gøre Kejsersnittet til Skive for sine Angreb valgte en ret klog Position, der kunde skaffe ham Øre ikke blot hos Folk, hvem kun Nysgerrighed lokkede til hans Forelæsninger, viser den sobre Kritik af disse, som Demangeon¹⁷⁾ har givet. Thi han indleder den med at vedgaa, at han paa Forhaand var stemt for Sacombe paa Grund af dennes Mod til at fordømme en Operation, som Demangeon ansaa for dræbende og »deshonorante pour la chirurgie« og derfor besluttede sig til at høre ham, men han opdagede snart hans Særhed, der syntes ham mer end suspekt. Og til Kritiken af Sacombe var det da Demangeon knyttede sin interessante Beskrivelse af vor Fødselstiftelse under Saxtorphs Ledelse, som han lærte den at kende ved sit Besøg i København og halve Aars Ophold her.

Men Sacombes Forfattervirksomhed indskrænkede sig nu ikke til denne mere faglige Literatur, den maatte for at vække tilstrækkelig Opsigt give sig Udslag i Pamfletter og Skandaleskrifter, reltede mod Kolleger. Uskyldigst var maaske i den Henseende hans »Luciniade, poème en dix chants sur l'art des accouchem.«, der fra 1792—1815 udkom i 4 Oplag, og hvori Obstetrikenes Celebriteter fra Hippokrates op til Daliden passerer Revue og faar deres Skudsmaal, men Lejligheden til mere direkte personlige Angreb greb han med Begærlighed, ikke mindst da den bødes ham ved et mindre heldigt Kejsersnit, som Dubois udførte sammen med Baudelocque.

I Republikens 4de Aar (1796) udsendte han »Encore une victime de l'opération césarienne ou le cri de l'humanité« til Belysning af de to Herrers Færd. Bogtrykkeren Vasseurs Hustru var af Dubois 1792 blevet forløst ved Tang med stort dødfødt Barn, Aaret efter skete det samme i hans Fraværelse ved en af

hans yngre Elever, Barnet levede nogle Timer. Ved 3die Fødsel hentedes Dubois atter, men overtalte Konen til at lade sig flytte til Hospice de l'école de santé, efter at han først havde sprængt Hinderne. Her demonstreredes hun for en stor Forsamling Elever, Baudelocque kaldtes til, konfererede med Dubois, og denne gjorde da, trods Konens Protest, Kejsersnit, assisteret af Kollegaen. Hun døde 3die Dag, uden at der blev gjort Sektion. I de tilknyttede »Pièces justificatives« attesterer Manden og andre denne Sagernes Gang, en tilstedeværende Elev ligeledes, med Tilføjende, at han vilde have ladet sig overbevise om Operationens Nødvendighed, hvis Bækkenet var blevet ham demonstreret.

Dubois valgte, modsat senere Baudelocque, den Udvej ikke at forfølge Anklagerne, han fik Manden til at tilbagekalde Sagen fra Domstolene; Barnet, der fik Navnet »Césarine«, tog han sig senere af, stemmende med hans Temperament siger Witkowski, som det lyser ud af hans Devise »bene agere ac lætari«; maaske ogsaa han har følt, at Kritik, selv Sacombes, her ikke var helt uberettiget. Men i »Skolen« celebreredes der Sørgefest for Mme Vasseur, hvortil Sacombe havde komponeret en Skamsøjle for Dubois, Baudelocque og andre »Césariens«, der er gengivet i et af hans Flyveskrifter.

Skøndt Sacombe Aaret efter selv havde en Affære, der burde have dæmpet hans Galde, blev den dog kun en ny Anledning for ham til at kaste sit Had paa Baudelocque. Hans Pral at kunne forløse enhver Fødende uden Instrumenter fik nemlig et stærkt Knæk ved et andet i de Tider berømt Fødselstilfælde, Mme Marvilles. Sacombe blev her tilkaldt af en anden Læge, erklærede, sine Principer tro, at al kunstig Hjælp var unødvendig, og blev for at støtte sit Udsagn i 5 Døgn hos hende, da Manden krævede andres Tilkaldelse, og et helt Konsilium af Obstetrikere blev afholdt, hvoriblandt Boyer, Sue, Leclerc og Baudelocque. Man fandt en ekstrem Bækkenforsnævring, en Conj. vera paa $2\frac{1}{2}$ " og erklærede øjeblikkelig Embryotomi for nødvendig. Sacombe maatte give Køb og indrømme, at her var Hjælp nødvendig; hans Udsagn, at sligt aldrig behøvedes, belingedes ved hans tidligere Praksis, hvor aldrig saadant Tilfælde var mødt ham. Dog forløste han hende først Dagen efter, og hun døde paa 5te Dag. Der blev i Acad. de Méd. ved Baudelocque affattet en Beretning om Sagen, trykt og omsendt til Administrationen, og Sacombe stemplet som Charlatan, men han lod sig ikke forknytte, forlangte frækt en ny Prøve og overfaldt Baudelocque,

der ikke vilde indlade sig mere med ham. Et ret beklageligt Tilfælde, der et Par Aar efter mødte denne, gav ham en velkommen Lejlighed til Hævn.

Den berømte Kobberstikker Tardieus Hustru havde 3 Gange tidligere født besværligt, kun det første, for tidlig fødte Barn levede. Ved den 4de Fødsel tilkaldtes Baudelocque, der først nu, skøndt han to Gange havde set hende i Svangerskabet, erkendte, at der var en stærk Forsnævring af Bækkenet, Conj. vera kun 3". Kl. 3 om Natten, 6 Timer efter Vandets Afgang, indtraadte, under en pludselig stærk Bevægelse af den urolige Dame, Ruptur af Uterus, og Hovedet følte ikke mere. Der sendtes Bud til Dubois med Anmodning om at tage det nødvendige med til Gastrotomi, men han var paa Landet, Pelletan undskyldte sig med Sygdom, saa kom Boyer. Der laa nu Tarme frem fra Vagina; Baudelocque søgte Fødderne, trak frem, men Hovedet afreves. Forgæves sendtes Bud til forskellige efter et Perforatorium; imedens havde Boyer foreslaaet en Brødkniv, med hvilken Baudelocque forsøgte at perforere, men kunde ikke. Ved 9 Tiden om Morgenen gik begge, og Baudelocque konfererede med Dubois, der først kunde møde 3 Eftm.; nu aabnede han Kraniet med Smellies Perforatorium, men blev træt, og Dubois afsluttede Ekstraktionen med Hage. 11 Aften døde hun; Sektionen viste en Conj. vera paa $2\frac{3}{4}$ ". Den hele Affære stillede vel ikke Baudelocques Perfektibilitet som Akkoucheur i noget heldigt Lys, med Studsen maatte jo spørges, hvorfor han ikke tidligere havde erkendt Bækkenforsnævringen, og hvorfor han ikke havde det nødvendige Armentarium ved Haanden.

Sacombes Angreb blev selvfølgelig af værste Art: i sine Smædeskrifter stemplede han Baudelocque som Snigmorder, Forbryder, Blodhund etc., denne anklagede ham for Domstolene, og en ceheber Retssag fulgte, hvor Baudelocques Defensor, den bekendte Advokat Delamalle, i et Indlæg paa c. 300 store Kvart-sider¹⁸⁾ efter Evne rensede sin Klient for alle Sacombes Beskyldninger, stillende denne frem som den Bagvasker han var, og med Held, forsaavidt Sacombe blev idømt en stor Bøde til Maternitéen.

Efter Samtidens Dom bidrog den pinlige Affære i høj Grad til at forbitre Baudelocques sidste Tid og nedbryde hans Arbejdslyst, for hans Modstander betød Domfældelsen Afslutningen paa hans obstetriciske Karriere, han maatte forlade Frankrig og flakkede andre Steder om for først efter Restaurationen at vende tilbage til Paris. Som et nyt Felt til at slaa sig op paa, men

uden Held, valgte han nu Syphilis, eksploiterende et ufejlbarligt Arkanum mod samme, der ogsaa blev gjort til Genstand for hans digteriske Behandling, idet han fra Lucina vendte sig til Venus og udgav (1814) »la Venusalgiade«, der, som Witkowski bemærker, havde det Fortrin for Luciniaden ikke som denne at være paa 3000 Vers (!). — Glemte og ubemærkede døde han i Fattigdom 1822.

Selv om Sacombe ikke havde skudt saa langt over Maalet i sin Protest mod al instrumentel Fødselshjælp og indskrænket sig til at lade denne gælde Kejsersnittet alene, var man dog allerede paa den Tid, han traadte op, i Frankrig kommet paa det Rene med, at de Forhaabninger, der fra saa mange Sider var blevet vakt ved Sigaults Oplagelse, Symfysiotomien, maatte opgives, forsaavidt man deri havde villet finde den Udvej, der gjorde Kejsersnittet overflødig. Det blev jo netop en af Baudelocques Fortjenester at dæmpe den Begejstring og de Vildfarelser, hvortil den første Symfysiotomi gav Stødet, og selv om Ophavsmanden, Sigault, som Obstetriker vel egentlig var en ren Parvenu, og hans Iscenesættelse og Introduktion af den ny Operation havde noget ret misligt ved sig, blev han dog en Modstander, som det ikke maatte falde Baudelocque vanskeligt at tale til Rette, hvad derimod mindre galdt Kompagnonen, Alph. Leroy.

Hvis det, som gerne berettes, var Studiet af Pineaus Skrift fra 1597 om Bækkenknoglernes Løsning under Fødslens, der gav Sigault Impulsen til *Symfysiotomi*, var Ideen i første Instans vel egentlig Galens, thi hvor Pineau taler om Ossa pubis som de ydre Dele, der maa tjene de ædlere indre, tilføjes: »non tantum dilatari sed etiam secari tuto possunt, ut Galenus ait«. Naar Retzius i sin Konkurrenceafhandling (1848)¹⁶⁾ bemærker, at det ikke lykkedes ham at finde dette Citat hos Galen, (som han anfører efter Hyrtl's Anatomi), maa jeg bekende det samme, derimod er, som jeg tidligere har gjort opmærksom paa²⁰⁾, Operationen omtalt i Salernoskolens »Regim. sanitatis«.

Jean René Sigault var født 1737 i Dijon og havde først været Militærkirurg; 1768 bragte han sit Forslag frem for Acad. roy. de chir. at substituere Kejsersnit med Symfysiotomi og tilbød at gøre Operationen paa en dødsdømt Delikvent. Det blev køligt modtaget, men Pieter Camper i Holland fik Interesse for Sagen

og udtalte sig efter sine Forsøg paa Svin til Gunst for Sigault, medens Baudelocque i sin Magisterafhandling (1776) bestemt tog Afstand fra ham. Forinden havde imidlertid Sigault slaaet sig paa Medicinen, ladet sig indskrive ved Fakultetet i Angers og efter bestaaet Eksamen blev han 1776 kreeret til Doktor ved Pariser Fakultetet. Aaret før havde han assisteret Mme Souchot, en Soldaterkone, ved hendes 4de Fødsel (s. n.), to Aar efter blev hun paa ny gravid; Natten til d. 1. Oktob. 1777 foretog han sammen med Alph. Leroy Symfysiotomi paa hende og begav sig den følgende Dag til Fakultetets første Maanedsmøde²¹) for at aflægge Beretning om det passerede. Han anmodede om Ned-

Fig. 49. J. R. Sigault.

sættelse af en Kommission for at bedømme Tilfældet og Patienten, hvilket skete; den bestod af Descemet og Grandclas som Akkoucheurer, samt Desessartz som Anatom. I Mødet den 3. December s. A. blev Mme Souchot præsenteret, hun kunde staa oprejst alene, var, støttet til sin Mand, gaaet op ad Trappen, angav at være rask, kun var der, naar hun stod op, involuntær Afgang af Urin men aftagende; Barnet var raskt. Derpaa oplæste Sigault en Memoire, Kommissionen sin Rapport om, hvad den daglige

Visitation havde vist, og henstillede at lade Sigaults Memoire trykke paa Latin og Fransk i Fakultetets Navn og at gøre noget for Mme Souchot og hendes Operatører. Tre Dage efter tog Fakultetet Henstillingen til Følge; en Sølvmynt med Inskription prægedes, Sigault fik 100, Leroy 50 Eksemplarer, Mme Souchot anbefalede for sit Mod til Monarken, Ministrene, Borgerne for at erholde en Pension eller Understøttelse.

Sigaults Navn kom paa alles Læber, i »Moniteuren« vrimlede det af Artikler om Sagen fra Læger og Lægfolk, en Grevinde skrev Lovtaler over ham og opfordrede Folket til at rejse ham en Statue eller give ham en Borgerkrone, og Farcen fik maaske sit artigste Efterspil, da Hr. Souchot ogsaa optraadte i Avisen og i et mod Kirurgerne rettet uforskammet Brev, som han havde sat Navn uden at kunne læse Indholdet, beklagede sig over,

at disse og andre blot af Nysgerrighed besøgte hans Kone uden at give Dusør. Den 22de Decemb. drog Desessartz, Descemet, Leroy og Sigault til Versailles, blev af Livlægen Lieutaud præ-senterede for Kongen, hvem Memoiren overrakte, Sigault komplimenteredes, og tilstodes en aarlig Pension paa 600 Lires.

Set fra den mere nøgterne Kritiks Side blev Reversen af Medaillen dog nu mindre heldig for Sigault. Beretningen om Operationen paa Souchot i hans egen Memoire er i flere Henseender mystisk. Han kaldes om Natten til hende, af kyndige Vidner er kun Leroy tilstede, som Assistent en gammel affældig Kone, der rystende holdt Lysen, af Instrumenter havdes kun en spids Bistouri, hvormed han læderede Uretra; da Symfyen var gennemskaaret, sprængtes Hinderne, Barnet laa i Sædestilling, og Leroy gjorde Ekstraktionen, det Hele var endt i 4—5 Minutter! Det var Mme Souchots 5te Fødsel, om de 4 tidligere berettes, at de tre havde været besværlige og endte med Mutilation af Føsteret. Ved den 4de Fødsel, 1775, blev en hel Forsamling tilkaldt, hvoriblandt Coutouly og Levret, denne undersøgte først og fandt Conj. vera at være $2\frac{1}{2}$ "; Sigault foreslog Symfysiotomi, der forkastedes af alle, Levret mente, Barnet var lille, og at det kunde passere levende; der gjordes Ekstraktion paa Fødderne, men med stort Besvær, idet 5—6 af de tilstedeværende maatte afløse hinanden. Nu indrømmede Levret, at kun Sect. cæsarea kunde hjælpe, og støttet til den Erfaring gjorde altsaa Sigault næste Gang Symfysiotomi.

Paalideligheden af dette Referat svækkes dog i høj Grad ved Piets Korrektur af samme. I en Piece fra 1778²²⁾ — han kalder det en Protest i Sandhedens og Humanitetens Navn — meddeles, at Sigault har glemt at berette, at han ved den første Fødsel kaldte Piet til, og at et stort Barn ekstraheredes efter Vending, dødt ganske vist, men ikke mutileret. De næste to Fødsler faar man ikke noget at vide om, der hviler et Slør over dem, og ved den 4de blev der altsaa heller ikke gjort Embryotomi. Dernæst kritiseres skarpt den hele Iscenesættelse af Operationen, som man skulde tro, ikke kunde komme Sigault uventet, Hemmeligholdelsen og navnlig den falske Beretning om hendes Tilstand. Hvor mislig denne egentlig var, fik man nu ogsaa klar Besked om gennem J. Hunczowsky²³⁾, den senere Overlæge ved Josefinum i Wien, der netop besøgte Paris, da Sindene var mest optagne af Sigault, og saa Mme Souchot 10 Maaneder efter Operationen; hun var ret ynkelig, kunde med Nød gaa op ad en Trappe, havde

Urinfistel og Inkontinens, og i ikke mindre elendig Tilstand fandt Boër hende, da han 1786 var i Paris, altsaa 9 Aar efter Operationen.

Der er næppe Tvivl om, at det skyldtes visse ejendommelige Omstændigheder, at der saa hæsbælende, uden tilbørlig Kritik, blev gjort det store Nummer af Sigaults Optræden, og at P. Sue²⁴) havde Ret, naar han betegnede Fakultetets Dom 6. Dec. 1777 som ganske overilet. Sigaults tilsyneladende Succes var et Udslag af Fakultetets Iver for at tage sig af et af dets Medlemmer og stille sig i Opposition til Kirurgerne, der jo efter Sigaults Fremstilling skulde have afvist ham, skøndt saadant egentlig ikke var Tilfældet, man havde stillet sig reserveret og krævet nøjere Prøvelse af Sagen. Men her var nu en Lejlighed til at vise, at Medicinerne, hvis Rolle som Banebrydere ogsaa paa Obstetrikens Omraade jo hidtil havde været højst tarvelig, kunde præstere noget, der langt fordunklede Kirurgernes Meriter. Allerede i sin Ripost i Avisfejderne antydede Sigault, at kun Skin-syge fra Kirurgernes Side mod et Ikke-Medlem havde dikteret disses Uvillie imod ham, en Beskyldning, der bestemt blev tilbagevist af Pelletan, ligesom Louis ved Mødet 30. April 1778 i Acad. de chir., iagttagende alle Høflighedens Former, udtalte sig om Sigault og hans Operation, men dog ikke nægtede sig den lille Malice at tilgive ham og andre Medicinere, der vovede sig ind paa Kirurgernes Enemærker, at de manglede disses Koldblodighed og operative Færdighed. Og denne Rivalitet mellem Fakultet og Kirurger vedblev at gøre sig gældende i Bedømmelsen af Symfysiotomien i de første Aar af dens Historie, som den og gav sig praktiske Udslag ved Sigaults 2det Tilfælde af Symfysiotomi hos Mlle Vespres i Novemb. 1778. —

Men allerede inden dette Tidspunkt havde den Maade, hvorpaa Affæren Souhot var bleven sat i Scene, gjort sin Virkning, og mindst 7 Symfysiotomier var blevet udført dels i Frankrig dels i Tyskland og Holland, deriblandt nogle ret lærerige. Saaledes var Nr. 3 i Rækken ($1\frac{1}{2}$ 1778) Bonnards Tilfælde, hvor Brusken ikke kunde gennemskæres, og han maatte gøre Kejsersnit, der kostede Moderen Livet, og Nr. 2 ($\frac{1}{2}$ 1778) var Fru Markard fra Pfersdorf i Franken, hvor Sieboldernes Stamfader, Carl Caspar v. Siebold i Würzburg, heller ikke kunde komme igennem med Kniven, men maatte ty til Sav; hun bragte 3 Aar efter en kraftig Dreng lykkeligt til Verden, »bistaæet af en Kirurg«, mere siges desværre ikke. Ret uhyggelige Eksempler paa Ope-

rationens Misbrug med letal Udgang for Moder og Barn manglede da heller ikke blandt disse tidligste Forsøg, saaledes et Tilfælde i Arras (Retz), hvor Bækkenet, der var jugeret at være stærkt forsnævret, viste sig normalt, og endelig Guerards Tilfældre fra Düsseldorf, der blev et rent obstetricisk Slagteri og i høj Grad bragte Operationen i Miskredit i Tyskland, ikke mindst efter Boërs Kritik (1780) af samme.

Da Sigault som sagt i November 1778 stod overfor sit 2det Tilfælde af Symfysiotomi, manglede der ham ikke paa Raadgivere. Mlle Vespres var en stakkels rakitisk Krøbling af Højde som et 3 Aars Barn, der var blevet gravid, trods det at »la bénédiction nuptiale« var blevet hende nægtet paa Grund af hendes Vanførehed²⁵). Sigault havde set hende 10 Dage forinden Fødslen, og ved denne var foruden ham tilstede Kirurgerne Coutouly, Lauverjat, Pelletan, Peyrilhe, af Fakultetet Dekanen Desessartz, hvis Billede prydede Sigaultmedaillens ene Side, Thouret, Grandclas og Descemet, de to Herrer, der havde været i Kommissionen til Bedømmelse af Mme Souchot. Kirurgerne holdt paa Kejsersnit, Fakultetet paa Symfysiotomi, og det satte sin Mening igennem. Sigault udførte den, efterfulgt af en yderst besværlig Vending; Barnet levede $\frac{1}{2}$ Time, Moderen 4 Dage. Sektionen viste Suppuration i Symph. sacro-iliac. med Pussænkning op mod Nyrrerne, Gangræn i den bløde Fødselsvej; Conj. vera var knap 2".

Vel udførte Sigault endnu et Par Gange Operationen med lidt bedre Held, forsaavidt Mødrene slap fra det med Livet, og den ene iøvrigt Aaret efter fødte let under en Jordemoders Assistance (hvorover Lachapelle ikke nægter sig en spøgefuld Bemærkning), men det synes, som om han, uden at han dog fik Lejlighed til officielt at udtale det, efterhaanden var kommet til en lidt anden Erkendelse om Operationens Værd, navnlig overfor de ekstreme Grader af Bækkenforsnævring. Det er Baudelocque, som antyder dette²⁶), idet han henviser til et af sine Kejsersnit, 19. Juli 1785, hvor han blev kaldet af Sigault og en af dennes Venner, og hvor den første ærligt udtalte, at Symfysiotomi her — Conj. vera var knap 2" — var ligesaa lidt indiceret som hos Mlle Vespres. Der foreligger iøvrigt et lidt nærmere Referat om dette Baudelocques Kejsersnit ogsaa fra anden Haand, idet den svenske Læge Dr. Rung overværede det og har omtalt det i et Brev til Livmedikus Salomon i Stockholm²⁷). Pt. var Dværg, og Conj. vera maalttes til knap 2"; Lauverjat skulde have udført Operationen, i hans Paasyn havde Rung og flere Udlændinge

undersøgt hende, men han blev uenig med Familien, og Fattiglægen Baigner, som man henvendte sig til, anmodede Sigault og Baudelocque om at tage Affære. Begge disse kom tilstede, og da Symfysiotomi skønnedes umulig, gjorde Baudelocque Kejsersnit, assisteret af Dessault. Hun døde paa 4de Dag.

Tog Sigault saaledes lidt Afstand fra sit oprindelige Syn paa Symfysiotomien og maaske — som Baudelocque antyder — yderligere vilde have gjort det, hvis han ikke var død tidlig (1788), vedblev derimod hans Medhjælper ved den første Operation i 1777, *Alphons Leroy*, til det sidste at være den fanatiske Tilhænger af Symfysiotomi som det Middel, der skulde erstatte al anden Kunsthjælp ved Fødslen; i Fortalen til hans »*Essay*« (1787)²⁸⁾ hedder det: »L'Europe entière a l'oeil attentif sur ce nouveau

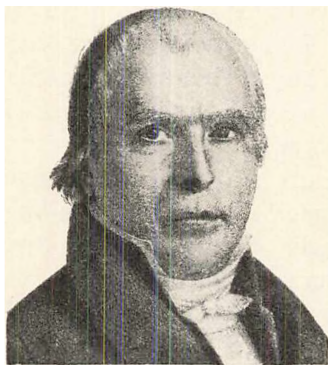

Fig. 50. Alph. Leroy.

moyen de donner le jour à l'espèce humaine«. — Det venskabelige Forhold til Sigault havde allerede inden Slutningen af dennes Bane begyndt at lide Skibbrud, da Leroy med stor Fripostighed søgte at til egne sig hele Æren for den ny Opdagelse, og medens Sigault, som ovenfor berørt, uden Animositet kunde mødes i Konsultation med Baudelocque og i givet Tilfælde bøje af for dennes Autoritet i Spørgsmaalet Symfysiotomi eller Kejsersnit, viser et

opbevaret Dokument Leroy fra den modsatte Side. I de før nævnte Coutouly'ske^{*)} Manuskripter²⁹⁾ findes Referat af et Fød-

*) Coutouly (Pierre Victor) omtales hos Siebold og Fasbender kun ganske forbigaende i Anledning af forskellige instrumentelle Opfindelser, en Bækkenmaaler, en »Forceps brisé à dents«, et Slags Forbillede for Kefalotriben, en »Uterostomat« til blodig Dilatation af Modermunden ved Eklampsi. Gurlt og Hirsch (Lexik. hervorrag. Aerzte) nævner som hans Fødeaar 1765, kopierende Dechambre (Dict. encycl. des sc. méd. 1879), men Coutoulys Meddelelse om Bækkenmaaleren blev fremlagt 1779 i Acad. de Chir., og han blev maître en chir. 1766. Han synes at have hørt til de meget beskæftigede Pariserakkoucheurer blandt Baudelocques Samtidige: »honoré de l'amitié et de la confiance d'un grand nombre de mes confrères j'ai souvent été appelé par eux dans des cas d'accouchemens laborieux« (i Art. om »Forceps brisé«; Sedillots Journ. gén. de med. etc. T. 32, p. 49). Han døde i Begyndelsen af 19. Aarh.; de i Journal-litteraturen spredte Arbejder er samlede i »Mém. sur div. sujets relat. à l'art. des acc., Paris 1807.

selstiltfælde fra Baudelocques Praksis (Aaret besynderligt nok ikke noteret), et Slags Certifikat, nedskrevet paa Stedet, som det synes for alle Eventualiteters Skyld. Beretningen, der ikke er uden Interesse til Belysning af Pariserakkoucheurernes indbyrdes Forhold paa den Tid, kan fra den Side set fortjene at gengives *):

»Consultation sur un cas de retrecissement du bassin, opposition d'Alph. Leroy.

Nous soussignés maîtres en chirurgie et accoucheurs appelés le jourdhuy 26 mars a 9 heures de soir par M. Nichez docteur en medecine et en chirurgie en l'université de Padouc pensionné de son altesse Royale l'archeduc Ferdinand d'Autriche, pour secourir une femme âgée de 17 ans en travail pour accoucher depuis le samedy soir 23 mars les eaux s'étant écoulées a cette epoche, avons observé ce qui suit: 1) que cette femme conservoit quelques marques exterieures du rachitis, dont elle avoit été atteinte dans sa premiere année. 2) que son bassin jouit au delroit inferieur de sa largeur naturelle, mais reserré au superieur selon son diametre de devant en arriere que nous avons trouvé de deux pouces cinq lignes et demi, meme six mesuré avec le compas de M. Coutouly. 3) que la tete de l'enfant se presentoit dans la position diagonale la plus ordinaire, l'occiput vers le coté gauche et le front vers le droit. 4) que le cuir chevelu étoit tumefié, mais que cette tumefaction conservoit l'elasticité qui de l'aveu de tous les accoucheurs denote que l'enfant est vivant. Ce qui joint a la nature des fluides qui destiloient du vagin et qui étoient sans autre odeur que celle qui emane de ces memes parties dans l'accouchement ordinaire nous portat a croire que cet enfant pouvoit étre vivant. La difficulté d'en obtenir la certitude par des signes moins equivoques nous fit mettre en parallele la section cesarienne avec la perforation du crane n'ayant a opter qu'entre ces deux moyens pour delivrer la mere. M. Nichez parut desirer que M. Alphonse Leroy vit cette femme et de notre consentement ce medecin fut appelé. Apres avoir examiné la malade il declara formellement que l'enfant étoit mort, qu'il falloit inciser la tumeur du cuir chevelu, passer les doigts par dessous les levres de la division pour accrocher la tete et l'entraîner, procedé dit il a M. Nichez et Loiset etudiant en chirurgie, qui lui est particulier, et qui ne peut nuire a l'enfant lorsqu'il est vivant.

Rejettant la section cesarienne proposé par nous conditionnellement et seulement dans le cas où avant d'y proceder nous acquererions la certitude de la vie de l'enfant, M. Leroy dit avec la meme assurance que la section du pubis auroit eu tout le succes possible si on l'eut pratiqué au commencement du travail que l'operation cesarienne auroit été dangereuse meme dans le premier moment, expression qui nous ont été rendus par M. Nichez et Loiset ci dessus nommés, ils attestent de meme que ce medecin a dit que quand il auroit été appelé plutot, il n'auroit point fait la section du pubis, qu'il a refusé de consulter avec nous sans en donner d'autres raisons que la promesse qu'il s'étoit faite de ne jamais consulter avec M. Baudelocque qui s'est déclaré ouvertement contre cette operation. Sur les instances que lui a faites M. Nichez d'entrer dans la chambre où nous étions pour deliberer sur le

*) Manuskriptets Ortografi er bibeholdt.

parti le plus convenable pour terminer l'accouchement et sur le refus constant de ce medecin, nous avons cru devoir en prendre acte.

Remontés aupres de la malade ayant reconnu par de nouvelles recherches que l'enfant etoit mort et que l'elasticité de la tumeur du cuir chevelu tenoit a l'epanchement du sang dans cette espeece de poche nous l'ondoyames en cas de vie et essayames d'amener la tete comme l'avoit voulu faire M. Leroy, mais ce fut en vain. Nous avons vuider le crane et il falloit encore un travail fort penible pour parvenir au but que nous nous proponons. L'operation a commencé a minuit et demi et n'a fini qu'a deux heures moins un quart. La mere ne paroît fatiguée de cette longue operation.

a Paris le 26 mars a deux heures du matin.

Nichez	Baudelocque L'aine	Coutouly
Loiset étud. en chir.	Baudelocque le jeune*).	

Leroy udførte Operationen, ligesom Sigault, en 5—6 Gange og med lidt bedre Held end denne, hvad Børnemortaliteten angik, men i sine Indlæg i Debatten viste han sig fra sin sædvanlige Side, udslyngende Uforskammetheder mod Modstanderne og stillende sig selv frem som den for Had lagte Uskyldighed. Ret enstemmig karakteriseres han af Udlændinge, der i Aarh.s sidste Decennium besøgte Paris, saaledes J. S. Saxtorph, Wardenberg og Wiedemann, som en slet og ret Charlatan, den sidste afslørede hans markskrigeriske Optræden netop paa Symfysiologiens Omraade. I »Moniteuren«, Maj 1801, berettes om den nogle Dage forud af Leroy gjorte Symfysiotomi hos Mme Rougeot og det glimrende Resultat, der var opnaaet; Wiedemann opsøgte og fandt hende i Hôtel-Dieu, og senere i Hjemmet, i en ynkelig Forfatning med løs suppurende Symfyse. J. F. Osiander³⁰⁾, der var i Paris 1809—10, overværede en Forelæsning hos Leroy over Symfysiotomi med Demonstration paa Kadaver, det var Pral og Fiasko, siges der, og selv betegnes han som »et mærkeligt Fænomen paa en berømt Lærestol« (**).

Det var vel nok fra alle Sider set to tvivlsomme Garanter, der introducerede den ny Operation, og naar deres Eksempel saa blindt og kritikløst blev fulgt baade her og der, var Grunden dertil

*) Jean Baptiste Baudelocque (Broder til J. L. B.), maitre en chirurg. 1784, hvis Søn var Louis August B., Kefalotribens Opfinder.

**) Andetsteds (Nachr. v. Wien über Gegenst. d. Med., Chir. u. Gebh., Tübingen 1817) fortæller Osiander Anekdoten om Leroy, der tilbød Kejser Josef ved dennes Besøg i Paris at gøre Symfysiotomi paa en Kone fra Hôtel-Dieu, der vilde regne det for en Ære at lade sig skære i Kejserens Paasyn!

vel udelukkende den overilede Maade, hvorpaa Fakultetet tog Parti for de to og sagde god for dem. Udfaldet blev jo ogsaa derefter. Baudelocque opgjorde Resultaterne af Symfysiotomierne indtil 1787 saaledes, at i 34 Tilfælde var 11 Mødre døde og kun 13 Børn levende; efter den Tid stillede det af, og man hørte kun lidt til Sagen. Hertil bidrog selvfølgelig i høj Grad Baudelocques Autoritet og den reservede Stilling, han indtog til Operationen, idet han fornemmelig betonedede, at der ingen Tale kunde være om at erstatte Kejsersnit med Symfysiotomi; hvor den ene var indiceret, var den anden udelukket. Som Omraadet for den sidste kunde han kun indrømme Bækkener med Conj. vera paa c. $2\frac{3}{4}$ ", saa at denne ved Symfysiotomi kunde forøges til 3", thi ved forceret Dislokation af Ossa pubis fandt han altid Ruptur af Lig. sacro-iliaca, og som et Omraade tænkte han sig — efter teoretisk Ræsonnement, thi han udførte den aldrig selv — saadanne Bækkener, hvor der var Indkiling af Hovedet, saa at intet Instrument kunde bringes op mellem dette og Bækkenet, Tilfælde, i hvilke Roederer foreslog Kejsersnit.

I Baudelocques sidste Leveaar kom der dog i Frankrig en kortvarig Svingning til Gunst for Operationen, der blev udført af Gardien og Dubois; Osiander mener, at Baudelocque begyndte at vakle i sin Dom, Dubois' Symfysiotomi forefaldt nemlig i Maternitéen ($\frac{9}{7}$ 1808) med Baudelocque som Vidne, Barnet var dødt, men Aaret efter gentoges Operationen paa samme Kone i Dubois' Privatklinik, og efter Osiander, der overværede den, gik alt godt. Dubois skrev aldrig noget selv, men Sønnen, Paul, opstillede ved sin Doktordisputats 1818 flere af Faderens Doktriner som Theses. Hvad Symfysiotomien angik, sluttede han sig til Baudelocque, at den aldrig kunde remplacere Kejsersnit, Omraadet maatte blive Bækkener med Conj. vera paa 3", hvor eventuelt Tang kunde afslutte Forløsningen.

I sin Opposition, navnlig mod det Omraade, man fra først af havde givet Symfysiotomien, fandt Baudelocque nu Tilslutning hos en Samtidig, hvis Navn i ikke mindre Grad kom til at præge Obstetrikens Historie i dette Tidsrum, *Lucas Johann Boër*, selv om Anerkendelsen først sent blev ydet ham. Personlig blev de to bekendte under Boërs Ophold i Paris, som han gjorde til den første længere Station paa den 3aarige Rejse, han Efteraaret 1785 tiltraadte, og som han skyldte Kejser Josef II's Bevaagenhed.

Tilfældige Omstændigheder bestemte Boërs som saa mangen andens Karriere. Som ungt Menneske havde han ved en Jagt været attacheret Casp. v. Siebold, den kirurgiske Professor fra Würzburg, der var en ivrig Nimrod; han fandt Behag i den unge Mand, raadede ham fra at blive Jurist eller katolsk Præst, hvad Forældrene ønskede, men hellere studere Kirurgi i Würzburg, hvortil han vilde yde ham sin Støtte. Raadet blev fulgt, og da der under en Hungertyfus i Würzburgs Omegn var Mangel paa Læger, tyede man til de unge Kirurger, deriblandt ogsaa Boër; hans Konduite og Held med sin Behandling, der mere var diætisk end medikamentel, vakte hans høje Foresattes Opmærksomhed, og Belønningen blev et Stipendium til Opfyldelsen af hans

Fig. 51. Lucas Johann Boër *).

Ønske at drage til Wien for at høre de Haen. Her blev han (1778) Magister chirurg. og havde alt forinden under Rechbergers Vejledning begyndt sin obstetriciske Bane i det gamle Hospital St. Marx, hvor han var »zweiter Bindgesell« ved Siden af Zeller som »erster«; men det var den senere Ansættelse som Læge ved Vajsenhuset, hvor Kejseren var en jævnlig Gæst, der bragte ham i per-

sonlig Berøring med denne, som fik Interesse for ham og skænkede ham Rejsestipendium for at studere Fødselshjælp. Hans Hovedophold blev i Paris og England, det første Sted lærte han, som han siger, hvad Kunsten, det sidste, hvad Naturen formaar under Fødslen, og den Paavirkning, han fik i London, hvor han var »house-pupil« hos Leake i Westminster Lying-in Hospital, og i Edinburgh hos Hamilton, fik afgørende Betydning for hans senere Udvikling i Obstetrikken. Efter Hjemkomsten 1788 blev han kejserlig Livlæge og næste Aar Professor art. obstetr., hvormed fulgte Overlægestillingen ved Gratistafdelingen i den ny Fødselsstiftelse i Allgem. Krankenhaus, hvis betalende Afdelinger styredes

*) Efter Stik (sign. Kniehuber 1830) fra Chrobaks Afd. i »Allg. Krankenhaus«. Fotografiet velvill. overladt mig af Prof. Brandt, Kristiania.

af Zeller, hvem Boër havde skaffet denne Plads. I Tiltrædelses-talen ved sin første Forelæsning, Sept. 1789, hvor han gav et kort Exposé af sin obstetriciske Uddannelse, lader han skinne igennem, hvor tarvelig han havde fundet den kliniske Undervisning ved de private Amfiteatre i Paris; Navnet »accoucheur« var ham en Vederstyggelighed, han saa med Foragt paa, at videnskabeligt uddannede Fødselshjælpere øvede Jordemodertjeneste, og kaldte slige, Baudelocque medregnet, »sages femmes en culotte«.

Havde den kejserlige Gunst saaledes hidtil paa bedste Maade banet Vejen for Boër, blev den ikke destomindre Anledningen til den sørgelige Katastrofe i hans Liv, der kastede Skygge over dette til hans sidste Dage, Erkehertuginde Elisabeths*) Død kort efter Forløsningen, 17. Febr. 1790, der efter Kejserens Ønske var betruet Boër. Hun synes at have haft Nephritis gravidarum, var af Livlægen Störck for Hydroper blevet behandlet med Diuretika og Diaforese og fik 5 Timer efter en let Tangforløsning, der udførtes af Boër i Störcks og Lebmachers Nærværelse, et Krampeanfald og udaandede i Boërs Arme. Den opsigtsvækkende Begivenhed blev ikke blot i Lægernes men i Publikums Øjne tilskrevet en ung uøvet Mands Forsømmelighed og bedømt paa det haardeste, som Korrespondancer³¹⁾ fra Wien viser. Fischer³²⁾ har offentliggjort et Aktstykke fra det kejserlige Husarkiv, hvori Begivenheden skildres, og der sluttes med en tendentiøs Forklaring af Kejserens Valg af Boër: »S. Majesté s'est entêté à lui donner un accoucheur de 24 ans recommandé par Meyer son valet de chambre qui n'a encore accouché personne et pour lequel Elle avait la plus grande repugnance«. I sit nylig udgivne »Archiv« lod Stark³³⁾ (Jena) indrykke en ikke mindre desavouerende Korrespondance, for at Boër og de to andre Herrer kunde retfærdiggøre sig, men Boër tav, hvorimod hans Kollega Colland, en af de da mest søgte Akkoucheurer i Wien, rettede et hæsligt Angreb³⁴⁾ paa ham, beskyldende ham for, sin Lære tro, at have overladt Placentas Fødsel til Naturen og begravet den med Prinsessen! I Beretningen fra Hofarkivet hed det, at Kejseren nægtede Sektion, i den Fremstilling af Begivenheden, som H. F. Naegele³⁵⁾ har givet efter Optegnelser fra Boërs egen Mund, forlyder det samme, derimod beretter Hussian³⁶⁾, Boërs fordums Elev og Læge under den sidste Sygdom, at der ved Sektionen fandtes Vand i begge

*) Den senere Kejser Franz' Gemalinde.

Pleuræ, og at Uterinvæggen, navnlig Placentarstedet, i flere Liniers Dybde var forandret til en brunsort ildelugtende Masse, altsaa »putresceret«. Herved sigtes vel til det ejendommelige Sygdomsbillede, »Putrescens af den gravide Uterus«, en specifik Lidelse af Decidua, som Boër mente først at have opdaget, og som han har beskrevet i en af sine Afhandlinger³⁷⁾, og naar her siges: »Jeg saa Svangre og Nyforløste dø af Konvulsioner og fandt mod al Forventning Uterus putresceret«, er det mulig Prinsessen, han sigter til. Der er vel ingen Grund til at tvivle om, at hvad Boër som 82aarig Olding betroede Nægele, var Sandheden, og derved udelukkes al Tale om post partum Blødning som Aarsag til Ulykken, hvad denne jo Mand og Mand imellem tilskreves. Boërs sidste Ord til Nægele om Sagen lød saa, at hvis han havde haft

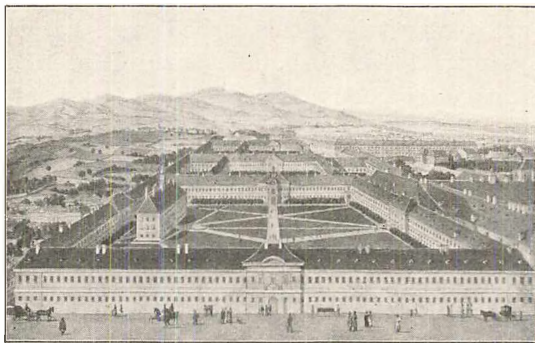

Fig. 52. »Allg. Krankenhaus« paa Boërs Tid
(i Baggrunden til højre »der Schwangernhof«).

noget at bebrejde sig, vilde han ufejlbarlig have kastet sig ud fra Vinduet i 4de Stokværk i »Burg«, hvor man havde anvist ham et Værelse.

Dobbelt føleligt blev Slaget for ham, da han ved Kejserens faa Dage efter indtraadte Død mistede den høje Velynder og dermed

Stillingen ved Hoffet, han levede nu kun for Kliniken, men en Række forskellige Momenter, den offentlige Animositet, der var kommet saa stærkt til Orde mod ham i Anledning af Prinsessens Død, de ejendommelige Anskuelser, han forfægtede som obstetricisk Lærer, vistnok ogsaa en højst stridbar, stejl Karakter, gjorde ham efter alt at dømme til en isoleret Mand.

Vi har, foruden Hussians, fra Lægehaand to forskellige Skildringer af Boër som Lærer, den ene af d'Outrepont³⁸⁾, den senere Professor i Würzburg, der 1798—99 besøgte Wien og hørte til Boërs kæreste Elever, den anden fra Osiander jun.³⁹⁾, Sønnen af hans bitreste Modstander, Fr. Benj. Osiander, der var i Wien 1814—15, den førstnævntes Syn paa Boër præget af Sympati, den sidstes saavist ikke; de bør vel derfor sammenholdes for at træffe Sandheden. Allerede da d'Outrepont besøgte Wien,

havde Boër frasagt sig al Praksis og overladt den til Assistenten Loeser, boede i en Afkrog og kaldtes ikke af andre Læger, men talrige Elever, navnlig fra Italien, søgte ham. Mest yndede han, i sin Wienerdialekt, at passiare med dem paa Spadsereturene fra og til sit Hjem, thi i Forelæsningerne holdt han sig fjærnt fra en systematisk Fremstilling af Fødselslæren, det var rapsodiske Foredrag, byggede paa hans rige Erfaring fra Kliniken, til den henviste han Eleverne, som han udtrykte det til sin Ven og Biograf Hussian, der ønskede at høre hans Forelæsninger: »da lernen Sie nichts, in das Gebärhaus müssen Sie gehen, da werde ich mit der Hebamme reden, von der können Sie was profitieren«. Lærebog skrev han jo heller aldrig, der vilde komme mer end nok af dem, mente han, og forbød sine Elever at benytte Kollegaen Steideles.

Medens J. S. Saxtorph i nogle Rejsebreve fra Göttingen og Paris har skildret sine Indtryk af Studietiden her, har han desværre ikke meddelt noget om sit 5 Maaneders Ophold i Wien 1796, som altsaa faldt paa en Tid, hvor Boër endnu var i Vigueur, hvorvidt han har hørt til dennes Elever, maa være usagt, en Paavirkning fra den Kant spores i hvert Fald ikke senere i hans Virksomhed som Lærer. Derimod besøgte Boørs Klinik adskillige Aar senere, 1814—15, af C. Fenger som Livkirurg og Professor; han var der samtidig med J. F. Osiander og hørte efter dennes Udsagn til Boørs Beundrere. Osiander slutter sin lidet sympatiske Skildring af Boër med Fengers Ord: »man könne bei B. wenigstens sehen was die Natur vermöge«. Osiander tegner ham som sagt som den ensomme, bitre Mand, der ingen Elever havde og intet gjorde, Wienerne, siges der, forstod ikke, hvad Udlændinge beundrede hos Boër. Om dennes Forelæsninger og Behandlingen i Kliniken fældes en skarp Dom, og at den sidste ikke kunde falde i Smag hos en Fødselshjælper, der var opdraget i Göttingerskolens Principer, kan næppe undre, men selv om man efter det spændte Forhold, der bestod mellem Boër og Osiander sen., næppe tør tage Sønnens Kritik som ganske uhildet, var der vel nok paa det Tidspunkt mislige Sider ved Boørs Virksomhed som Lærer, den ulmende Misfornøjelse med ham, der fra de Overordnedes Side i saa Henseende viste sig paa forskellig Maade, kunde tyde derpaa.

Kollegaen Steidele havde afgivet den praktiske Undervisning til Boër, da denne 1789 overtog sin Afdeling i det ny Hospital, men da Lebmacher, der udelukkende var teoretisk Lærer, døde

1797, ønskede Boër hans Plads, hvormed fulgte Eksaminatorvirksomhed og deraf flydende Emolumenter, men blev forbigaaet af den 60aarige Steidele, der beklædte Pladsen til 1816. Først nu overtog Boër Posten, efter at Kejser Franz dog havde gjort Indvendinger, da det ansaas for tvivlsomt, om han, hvis Helbred ikke længer var godt, kunde besørges begge Dele. Tilfredsstillende har han vel næppe gjort det, thi 5 Aar efter indlededes en Disciplinærundersøgelse mod ham, idet Klagerne lød paa Undervisningens Forsømmelse; der holdtes ingen Øvelser paa Kadaver, knapt nok paa Fantom, han mødte uforberedt til Forelæsningerne, hvortil ikke benyttedes nogen Lærebog men hans »Afhandlinger«, der ansaas for ubrugbare hertil, han var i Lommen paa Overjordemoderen o. s. v. Følgen blev, at Boër gik af og levede sine sidste 13 Aar i største Tilbagetrukkenhed*).

Med de nærmeste Fagfæller, Steidele og Zeller, stod han ikke paa god Fod. — *Steidele*, der først (fra 1774) havde været Kirurg ved det forenede spanske og Trefoldighedshospital, hvor han havde 6 Senge for Fødende, ledede efter det store Hospitals Opførelse den praktiske Undervisning i Fødselshjælp her, men havde kun 4 Senge i Fødselsstiftelsen »der Schwangernhof«, som jo ellers styredes af Zeller; Hovedsagen var Øvelse i manuelle og instrumentelle Operationer paa Fantom og Kadaver. I en anonym Beskrivelse⁴⁰⁾ af Wienerstiftelsen fra 1788 gives en drastisk Skildring af disse sidste Øvelser; de gjordes med Børnelig, der blev lagt i de eksviscererede Kvindekadavere, der syedes sammen, det kaldtes »Exploratio in natura«. Efter Osiander gik Øvelserne hos Steidele i 1814 for sig paa lignende Maade, et modbydeligt Svineri, føjes der til, men det generede ikke i Wien, hvor man for en ringe Mønt kunde faa et Dusin Grenadérhoveder til Øjenoperationer (!). Steidele, set som Foredragsholder i Auditoriet, har Osiander skildret som en mærkelig Fremtoning, klædt efter gammel Mode, med Paryk og talende Tyrolerdialekt, det til Forelæsningerne medbragte Apparat var et Kvindebækken, en Læderdukke og en rød Pose, der forestillede Uterus. Det Hele var yderst populært, kun passende for Læredøtre. Hvor Lejlighed gaves, raillerede Boër over Steidele, og denne, der tidligere havde hørt

*) Han var i de Aar en stadig Gæst i Josephstadt Theatret, dramatisk Kunst og Musik havde altid haft hans Attraktion; i de første Studieaar i Wien, da Pengene var sluppet op, skrev han et Teaterstykke: »Die Post oder die Frau als Kourier«.

til de mest beskæftigede Akkoucheurer i Wien, riposterede mod Køllegaens vidtdrevne Passivitet overfor Fødslerne.

Sammen med Crantz stod Steidele paa Grænsen mellem den gamle Tid med sin Forkærlighed for instrumentel Hjælp og den ny Æra ved Wienerskolen, som Zeller og Boër blev Repræsentanter for. Ligesom Crantz var han en blind Beundrer af Levrets Tang og gav den Fortrinet for alle Instrumenter, hvad Titelvignetten i hans første Arbejde fra 1774⁴¹) bærer Vidne om, hvor en Engel fra Himlen bringer Lucina, der bistaar en Fødende, en Levrets Tang; selv forøgede han Fødselsarmamentariet med sin Sædetang, hvis vanskelige Anlæggelse og Fare for Barnet han iøvrigt var den første til selv at indrømme. Steidele var en frugtbar Forfatter, hans Lærebog blev, trods Boërs Modstand, i lang Tid den til Undervisningen benyttede; en populær medicinsk Raadgiver for Svangre og Fødende i By og paa Land⁴²) var den første i sin Art i Østerrig. —

Simon Zeller eller Zeller v. Zellersberg, som han hed efter 1801 at være adlet, var Boërs sideordnede Kollega i Fødselsstiftelsen. Han blev dennes Leder 1784 til Dels ved Boërs Medvirkning, der bragte ham i Forslag hos Kejseren; fra 1789 delte han altsaa Virksomheden her med Boër. Begge havde været Assistenten sammen i St. Marx under Rechberger, og navnlig Zeller arvet dennes Forkærlighed for Vectis. Naar Zeller blev den første Repræsentant for Wienerskolens ekspektative Fødselshjælp, ikke mindst saaledes hvad Ansigtsstillingen angik, idet han allerede 1789, 4 Aar tidligere end Boër (1793), havde udtalt lignende Anskuelse om Ansigtsstillingen som denne, da har man villet afkræfte Betydningen af dette Forspring dermed, at Zeller her havde sin Viden fra Boër, der efter eget Udsagn til H. F. Naegele⁴³) havde haft væsentlig Andel i Zellers literære Produktion. Det skulde saaledes have været Tilfældet allerede med dennes første Arbejde, »Grundzätze d. Geburtshülfe« (1781), efter den Tydning, man har givet Boërs Ord fra 1806: »Wäre ich wieder um 25 Jahre jünger, ich würde aus Freundschaft niemand wieder ein Buch zum Druck verfassen«. Og naar Zeller 1789 udtalte⁴⁴), at han efter »Resultatet af sine Overvejelser« havde opgivet den gamle Lære om indgribende Behandling ved Ansigtspødslen, da mener Fischer ligeledes, at Zellers »Overvejelser« skyldtes Boër. Det forekommer mig dog, at det bliver noget tvivlsomt, om Zeller her virkelig kun var et Ekko af Boër, naar der ses hen til en Skildring af hans Behandling af Pødslen i den ny Klinik i dennes aller-

første Aar, da Boër endnu var paa sin Rejse og ikke havde tiltraadt sin Stilling som Overlæge i Wien. I den før nævnte (anonyme) Beretning fra 1788 om Wienerstiftelsen hedder det om Zeller: »Er ist ein sehr geschickter und solider Mann, der der Natur sein Recht wiederfahren lasst, ja derselben manchmal zu viel vertraut«; og der henvises i saa Henseende til Ansigtstillingen, hvor han paa det bestemteste ivrede mod Vending, og ved Underkropstillingen gjorde han de samme Anskuelser gældende. I samme Beretning hentydes ogsaa til Zellers Forkærlighed for Vectis, modsat Steideles Begejstring for Levrets Tang, men han

Fig. 53. Simon Zeller *).

var meget tilbageholdende med den instrumentelle Hjælp, en Praktikant maatte anse det for en Lykke, naar han i et Trimester saa en Vectisoperation, skønt der i det Tidsrum forefaldt ca. 200 Fødsler; »saalænge den ny Fødselsstiftelse har eksisteret«, hedder det, »er Tang endnu ikke brugt der, skøndt den Levret'ske ligger i Beredskab«. Zeller havde i Anledning af den ny Stiftelses Oprettelse rejst sammen med Livlægen Quarin, der var Hospitalets Direktør, besøgt Holland, Frankrig og England, muligt han sidste Sted er blevet bestyret i sin Tro paa Vectis, som han jo alt tidligere var blevet fortrolig med hos Rechberger i St. Marx.

Havde Zeller staaet i Taknemmelighedsgæld til Boër, lønnede han ham i hvert Fald slet, han sluttede sig til dennes Bagvaskere i Anledning af Erkehertuginde's ulykkelige Forløsning, og den gensidige Antipati fik ogsaa senere Udtryk i deres dissenterende Udtæelser om forskellige Punkter i Fødselslæren, navnlig paa Barselbeberens Omraade. De havde hver sit grundforskellige Syn paa denne, for Zeller var den slet og ret en Tarmbetændelse (»Darmentzündung«), hans Behandling var Afføringsmidler og Aareladning, for Boër en Sygdom sui generis, og allerede tidligt,

*) Efter Maleri, tilhørende en Descendent, H. Ritter v. Zellenberg, i Wien.

under sin Virksomhed som Overlæge, havde han gjort den mærkelige Opdagelse, det engelske Arkanum, om hvilket han oplyste, at det var et Antimonsalt, hvori han troede at have fundet det sikre Panacé mod Sygdommen. Malerisk skildrer han⁴⁶⁾ sit første Forsøg med Midlet overfor en stærkt angrebet Puerpera, som han ved næste Formiddagsbesøg ventede at finde død, men traf fornøjet, siddende op i Sengen ved Morgenkaffen, men naar han, efter fortsatte heldige Prøver, 1792 udtalte de stolte Ord: »von jener Zeit wird bey uns kein Puerperalfieber tötlich, dauert und kommt sogar keines zu einer Gefährlichkeit, indem das Medikament eben so gewiss die Krankheit vorbeugt als es sie heilt, wenn sie bereits ausgebrochen ist«, da maatte han jo desværre senere i høj Grad modificere disse Forhaabninger, som Modstanderne ikke lod dø i Synden. Efter Samtidig Beskrivelser var der langt renligere i Boërs Afdeling end i Zellers, og naar denne stillede sine Resultater, hvad Mortaliteten angik, i et glimrende Lys, reducerede Boër Betydningen heraf ved at vise, at Zeller sendte sine Syge »anderswo hin« for at dø, hvad ikke fandt Sted paa hans Afdeling.

Som det var at vente ifølge Boërs Anlæg og hele Syn paa Fødselshjælpen, blev han ikke Forfatter i stor Stil, Lærebøger skrev han, som alt nævnt, aldrig. Inden Rejsen og hans Tiltrædelse i den ny Fødselsstiftelse havde han forfattet et Par Smaaskrifter under det oprindelige Familienavn Boogers, hvilket han senere, da han drog udenlands, ombyttede ifølge Keiserens bestemte Anmodning, da denne mente, at ingen Franskmand vilde kunne udtale hint. Allerede mens han var Assistent i St. Marx, havde han, med de første Publikationer over Symfysiotomi for Øje, gjort Bækkenundersøgelser paa Lig og rettede i det første lille Skrift fra 1780 sin Kritik mod Guerards ulykkelige Tilfælde fra Düsseldorf (s. o.), hvor man efter 3 Timers Arbejde med at faa en Fod ned pavserede i 5 Timer, saa gjorde nyt forgæves Vendingsforsøg, derpaa Symfysiotomi, hvorefter Vendingen heller ikke lykkedes; den nedledte Ekstremitet blev afskaaret, Hovedet perforeret, og Kraniets Knogler løsnede, men Ekstraktionen glippede fremdeles; nogle Timer senere drev Veerne Hovedet ud under ringe Medvirkning af en Saarlæge, hvem Operatøren havde overladt Tilsynet med Offeret, der døde nogle Dage efter. Et andet mindre, mod Symfysiotomien rettet Arbejde (1781) var en Oversættelse af Cambons franske Skrift, stilet til Kirurgen Brambilla, senere første Lærer ved det kejserlige Militærlæge Aka-

dem i Josefinum, om den allerede i Marts 1778 udførte Symfysiotomi i Mons. Sin Mistro til Operationen, som han vel yderligere var blevet bestyrket i under Opholdet i England, hvor den ved Hunters Autoritet havde fundet en meget kølig Modtagelse, lagde Boër yderligere senere (1791) for Dagen i sine »Aphorismen über die Symphysiotomie«, der indleder Hovedværket »Abhandlungen und Versuche geburtshülfl. Inhalts«. Disse udkom i Smaaskrifter fra 1791 til 1807, i alt to Bind, i ny Udgave 1811 og 1817 og i latinsk Oversættelse 1812, de berømte »Libri septem«, hvis tyske Oversættelse 1834, Aaret før hans Død, blev det literære Mindesmærke, hvortil Efterslægten vel navnlig har knyttet Boërs Navn. Han synes selv at have forudset det, naar han i Fortalen til Slutningsheftet af »Abhandlungen«, 1807, udtalte: »Für die Gegenwart war diese Arbeit wohl zur Unzeit unternommen, aber kam je etwas Ungewohntes zur Zeit?«

Ganske ulig en sædvanlig systematisk Fremstilling af Fødselslæren blev disse tvangsløse Essays fra Boërs Haand en mærkelig og interessant Lektüre, præget baade ved hans paa saa mange Omraader ny Syn og ved den ejendommelige Stil, der, hvor Lejlighed gaves, ganske vist var af saare polemiserende Natur. Naar han som Devise paa Bogen satte: »Notatio naturæ artem peperit«, var dette jo den røde Traad, der gik gennem hans Betragtninger og Strøtanker om den Række obstetriciske Spørgsmaal, han lod passere Revue i disse korte Exposés, i hvilke han yndede at indflette Citater af Virgil, Horats, Juvenal og andre Klassikere. Fra tidligst Ungdom i Jesuiterskolen i Würzburg var han godt øvet i Latinen, og under Studieaarene i Wien havde han i trange Tider søgt Bierhverv som Korrekturlæser paa latinske Arbejder.

Naturens Ret ved Fødslen blev altsaa hans Løsen og det ledende Princip for Behandlingen i Kliniken, ifølge hvilket Sæde-, Fod- og Ansigtstilling under almindelige Forhold intet Indgreb krævede, saalidt som ved den almindelige Issestilling Kroppens Fødsel, naar Hovedet var fremme; alle Slags Redressements ved skævt Leje af Livmoderen eller Fosterhovedet, kunstig Udblokning af Modermunden, Medikamenter under Fødslen o. s. v. var ham en Uting, saavel som kunstige Fødelejer, specielt Fødestolen. Sikkert nok paavirket af Opholdet i England blev han til det sidste yderst konservativ, hvad den instrumentelle Fødselshjælp angik; ikke læggende Skjul paa, at han satte Moderens Liv som Nr. 1, stillede han sig meget kølig overfor Kejsersnittet og hældede efter engelsk Tankegang mere til Perforation, uden dog i mindste

Maade at gaa til Yderligheder i Anvendelsen af denne. Det instrumentelle Armamentarium søgte han at gøre saa simpelt og faatalligt som muligt. Han vurderede Fødselstangen højt som et nu og da nødvendigt Instrument, brugte selv en lille, kun svagt bækkenkrummet Tang, men lagde ikke stor Vægt paa denne eller hin Konstruktion af Instrumentet, idet han raillerede over, at saa mange kun troede paa deres egen Tang: »Lieber Gott! wie war es denn als seine Zange und Er noch nicht auf der Welt war!«

En Understrøm, der jævnlig kommer til Orde i Boërs Fremstilling af de forskellige obstetriciske Emner, han behandler, og ikke lidt bidrager til at give dem en ejendommelig Kolorit, er som sagt hans Udfald mod de anderledes tænkende, Tilhængerne af den aktive Fødselshjælp, fornemmelig da som disse repræsenteredes af hans bitre Fjende og Modstander, F. Benj. Osiander, i Göttingen. At de begge skød over Maalet med det grove Skyts, hvormed de trakterede hinanden, lader sig næppe nægte, Boër var vel nok den, der gik videst, som naar han et Sted kalder Osiander »ein litterarischer Kothwerfer«, med hvis Navn han ikke vil besudle sine Skrifter. Unægtelig var Osiander en Modstander, der i særlig Grad maatte ægge Boër til Kamp og Protest, thi begges Syn paa Fødselshjælpen var jo saa grundforskelligt, at Sammenstød mellem dem maatte blive uundgaeligt, ikke mindst da Osiander var en myndig og kamplysten Natur, en Repræsentant for sin Specialitet, der kom til at øve betydelig Indflydelse og i afgørende Grad satte Præg paa Fødselshjælpens Historie i dette Tidsrum.

Da *Osiander* 1792 tiltraadte Ledelsen af den kort forinden udvidede og nyindrettede Fødselsstiftelse i Göttingen, havde han i Tiaaret forud virket som Læge i den lille Würtembergske Flække Kirchheim og her øvet en vidtstrakt Fødselspraksis. Den specielle Uddannelse i Obstetrik havde han først faaet i Strassburg hos J. M. Roederer (der 1773 havde afløst Fried. jun. som Adjunkt ved Jordemoderskolen), som det synes efter fransk Mønster, idet denne gav Kursus hos en af de celebre Jordemødre, i hvis Hus Svangre undersøgte, der senere forløstes i eget Hjem, en Trafik, hvorom iøvrigt oplyses, at den var forbudt af Politiet. Efter at han 1779 havde nedsat sig i Kirchheim, fik han senere ved en Vens Understøttelse Lejlighed til yderligere at perfektionere sig i Fødselshjælp og besøgte i 5 Maaneder Fødselsstiftelsen i Cassel

under G. W. Stein, den ivrige Beundrer af Levret, og her var det, han fik Øje for Tangens Nytte i en øvet Haand. Disse biografiske Oplysninger har Osiander selv⁴⁶⁾ givet os, og yderligere fortæller han, at til hans første obstetriciske Lektüre hørte Mauriceaus og de la Mottes Observationer, der fyldte ham med Afsky for de mutilerende Operationer, og han lovede sig selv saavidt mulig aldrig at komme ind derpaa. Efter Evne gennemførte han det i sin Virksomhed som Landlæge, kun én Gang — et Skraaleje med fremfalden Arm, som blev afskaaret — brød han det, men fortrod det bittert, og i sin urokkelige Tro paa Tangens

Fig. 54. Fr. Benj. Osiander.

Supremati præsterede han, som der siges, Forløsninger med denne, som næppe nogen anden Læge i Tyskland vilde have endt uden med Perforatorium og Hage.

Lidt betænkelige Principer var det vel nok hos en 33aarig Mand, hvem man betroede Ledelsen af en Fødselsstiftelse, der fornemmelig var anlagt paa Undervisning og Uddannelse af Læger. I den Henseende var Göttingerstiftelsen strængt taget den første i Tyskland, da Strassburg laa paa fransk Grund, og den i Berliner Charitéen 1751, samtidig med Göttingens, oprettede Fødselsstiftelse fra først af kun var bestemt for Jordemødre. Anstaltens tidligste fra først af kun var bestemt for Jordemødre. Anstaltens tidligste Historie skylder vi ogsaa Osiander⁴⁷⁾. Det var Albr. v. Haller, der med Strassburg Skolen for Øje lagde Planen til en lignende i Göttingen og 1751 kaldte Joh. Georg Roederer hertil. Begyndelsen var beskeden, et Værelse i det gamle Kreuzhospital og ved Siden et Par Kamre for Svangre og »die Wärterinn«. Der lovedes Dusør for at skaffe Svangre, og de tidlige Regnskaber viser Udgift til Kvindfolk og »Scharwachter« (Politibetjent), der besørgede sligt. Efterhaanden begyndte de dog at komme af egen Drift, men hvor sparsomt Materialet var, i Betragtning af at det skulde tjene til Undervisning for Læger og Jordemødre, viser Tallene i Roederers

Tid: 230 Fødsler fra Dec. 1751—1762 (R. døde i April 1763). 1785 blev Grundstenen lagt til en ny Fødselstiftelse og 6 Aar efter toges den i Brug*). En Forandring ved Osianders Tiltræden, der efter hans Forklaring bidrog til en lidt større Tilgang, var Ændringen af »Kirkeboden«, som de Svangre fik Lov at aflægge for den Præst, der døbte Børnene i Anstalten.

Der var 20—30 Tilhørere ved Osianders Forelæsninger, delte i 2—3 Hold overværede de de praktiske Øvelser, men alle tilkaldtes ved patologiske Fødsler, og da hans Opgave var at gøre sine Elever til dygtige Fødselshjælpere og ikke til »uvirksomme Raadgivere, der vente paa Naturens Hjælp«, saa forstaar man den Udnyttelse af Materialet, der laa i hans dristige Ord: »Die ins Haus aufgenommenen Schwangeren und Kreissenden werden gleichsam als lebendige Fantome angesehen, bey denen alles das vorgenommen wird, was zum Nutzen der Studierenden und Hebammen und zur Erleichterung der Geburt vorgenommen werden kann«. De aftvang Boër den berettigede Protest: »Möchte man doch einmahl aufhören Gebärende und Kinder für Phantome und Uteruse für lederne Säcke anzusehen«. Hvad der da tjente til »Lettelse af Fødselsarbejdet«, var jo først og fremmest Tangen, efter 12 Aars Erfaring vidste han, som mangen anden, »hvis da ikke affektet Anglomanen havde ladet ham glemme det«, at en dygtig Tanganlæggelse er det bedste Middel i alle svære Fødsler, derfor gik Alt ud paa at gøre Eleverne fortrolige med og øvede i den Levretske Tangs Brug. Selv antyder han iøvrigt, at mange trak paa Skuldrene af denne Operationsiver, man frygtede mindre Søgen til Anstalten, da Rygtet lød, at mange Dødsfald skyldtes disse Kunstforløsninger**), men han lod sig ikke skræmme, og

*) En højst mærkværdig Bygning, siges der i Max Runges Erindringsord (Arch. f. Gynaek., Bd. 41, P. 86) i Anledning af 100 Aars Jubilæet 1891, forsaavidt den imponerende Front lod formode rigelig Plads i Rummet indenfor, men mere end Halvdelen af dette indtoges af en mægtig Forhal gennem hele Bygningens Højde (Fig. 56) og brede Korridorer, saa at Værelserne var meget beskedne i Størrelse og Tal.

**) Det synes, at Osianders Ry i saa Henseende var naaet forud for hans Komme til Göttingen. En trykt Annonce om hans Forelæsninger i Sommerhalvvaaret 1793 (»Dr. Fr. B. Osianders Anzeige seiner Vorlesungen im Sommerhalbjahre 1793. Das neueste aus meiner Göttingischen Praxis«) indledede han med et Forord om sin 5 Maaneders Praksis i Göttingen »blandt sine ny Medborgere« og de til denne Praksis knyttede »lehrreiche Erfahrungen durch die mannigfaltigen ungünstigen Gerüchte welche die tausendstimmige Fama über mich ausbreitete«. Det drejede sig om et Dødsfald efter en Tangforløsning,

Frygten drev over; Tangoperationernes Frekvens blev da ogsaa omkring 40 ‰, den var samtidig i Wienerstiftelsen hos Boër knap $\frac{1}{2}$ ‰!

Intet Under, at denne harmedes: »Ein Mensch der bey fünf und zwanzig Geburten unter sieben und vierzig, wie sie nach einander kommen, die Kinder mit der Zange hinweg nimmt, verdient nicht sowohl den Namen eines Geburtshelfers als eines Kopfziehers«⁴⁸⁾, men Osiander forandrede ingensinde sit Standpunkt. Kunsten, sagde han, det er Ordet, at forstaa den er

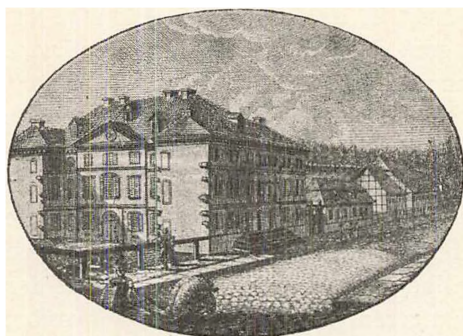

Fig. 55. Fødselsstiftelsen i Göttingen 1794.

Sagen, »während die armseeligen Eiferer gegen Entbindungskunst bey der lieben Natur betteln gehen und diese um Hülfe ansprechen müssen, da sie sich selbst zu arm an Kunst und Geschick fühlen«. Hvorledes han øvede Kunsten med den af ham senere modificerede Tang, og hans særlige Haandgreb ved de høje Tangforløsninger, skal jeg her ikke gaa nærmere ind paa; hans Metode ved bevægeligt, over Bækkenindgangen staaende Hoved at føre dette ned med Haanden og eventuelt anlægge Tang, eller, som han ogsaa antyder⁴⁹⁾ det, med Haanden rotere det i Bækkenindgangen tværstaaende Hoved med Nakken fortil og, mens Haanden fikserer Hovedet, anlægge Tang, er jo til Dels kommet op i Nutiden under andet Navn (»Muus' Haandgreb«).

De ret forskellige Forhold, hvorunder Osiander og Boër virkede, har jo, som allerede antydte af den sidste, haft Indflydelse paa deres forskellige Syn paa Indikationerne for Tangforløsning, den ene docerende i en lille Provinsbys Stiftelse, hvis Materiale

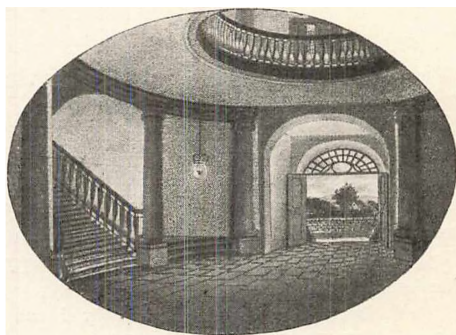

Fig. 56. Vestibulen i Göttingens Fødselsstiftelse.

som blev lagt ham til Last, og hvor han Punkt for Punkt gendrev Klagen, berørende andre om ham udsprede skændige »Lügen«. (Den lille Piece har jeg ikke før set omtalt, den kom mig i Hænde i et Bind Disputatser og Smaaafhdl. fra Kiels Universitetsbibliotek).

han, med Undervisningen for Øje, til Dels kunde udvælge, den anden i en Storstad, hvor Alverdens Folk søgte til Stiftelsen. Overfor Osianders Formodning, at Wienerindernes Bækken ikke nødvendiggjorde saa svære Forløsninger som hos ham, indvender Boër, at Halvdelen af hans Klientel var Udlændinge, og en dilaterende Virkning af Wienerklimaet paa Bækkenknoglerne havde han endnu ikke hørt om: »manchen Magen oder anderes Viscus, vergrössert es zwar öfter, aber in Hinsicht auf das Becken hat man doch nichts dergleichen gehört«.

Det synes jo virkelig, at det lykkedes Osiander ved Tangens Hjælp at undgaa den ham saa forhadte Perforation; efter det Udtog, Siebold⁵⁰) har gjort af Göttingerstiftelsens Protokoller, blev den ikke udført her i Tiden 1792—1822, og den var udelukket i Osianders Undervisning. Han har i en Række Theses⁵¹) givet sit obstetriciske Testamente, og naar han her indprentede selv ved utvivlsomme Tegn paa Fosterets Død at undgaa blot Skin af Mord (!) og for »Kunstens Anseelses Skyld« at holde ud med Tangen, forstaar man hans utilbørlige Ensidighed i dette Punkt. For Mødrene var, efter Osianders egen Angivelse, Udfaldet af disse forcerede Tangforløsninger ikke helt ugunstigt, Børnene gik det vel mere ud over; Göttingersamlingen er fra hin Tid rig paa Barnekranier med Frakturer og Impressioner, der, efter hvad M. Runge bemærker, som »afskrækkende Eksempler øver en velgørende Virkning i Nutidens Undervisning«.

Det var udelukkende ved Tangens Hjælp, Osiander undgik Perforation, Kejsersnittet blev ham ikke en Udvej i saa Henseende, thi han anerkendte ikke nogen Kollision mellem dette og Perforation; kun to Gange overhovedet foretog han Kejsersnit, hvor forgæves Vendingsforsøg var gaaet forud og med letal Udgang for begge Parter. I og for sig havde det været rimeligt, om Symfysiotomi havde fundet lidt Naade for Osianders Øjne, som en yderligere Udvej til at undgaa Embryotomi, men hans Skøn om de hidtil meddelte Tilfælde var dette, at enten havde Kejsersnit været indiceret eller, hvor det ikke var Tilfældet, vilde Tang kunne have klaret Sagen. Kun i et Par sjældne Situationer — de lyder begge lige besynderlige — kunde han finde Indikation for Symfysiotomi: naar ved indkilet Hoved og stærke Veer Fosterets Spark lod befrygte en Ruptura uteri, og man ikke havde en Tang ved Haanden, maaske kun stod med en ubrugelig(!), eller hvis ulykkeligvis, hvad han kendte Eksempler paa, et indbragt Tangblad var brækket og laa bag Hovedet (!). Hvad den første Indikation angaar, skulde man vel næsten synes, at Crantz' For-

skrift (s. o.), Kejsersnit som Profylaktikum overfor en truende Ruptura uteri, var at foretrække for Osianders. —

* * *

Disse skarpe Brydninger mellem saa modsatte Anskuelser om Fødselshjælpens Grundsætninger kom jo ganske vist først frem i Matth. Saxtorphs sidste Tiaar, og det forklarer, at der ikke fra hans Haand fremkom Meddelelser af nogen Art, der viste hans Stilling til de forskellige Stridspunkter, men efter Saxtorphs hele Udvikling og Syn paa Fødselshjælpen er der vel ingen Tvivl om, at han stod Boërs Anskuelser nærmest. Personlig var han jo ikke kommet i Berøring med denne eller med Osiander og havde saaledes ikke haft Lejlighed til paa nært Hold at iagttage og vurdere Modsætningen mellem dem, hvad derimod var Tilfældet med to af hans Elever, Paul Scheel og Sønnen, Johan Sylvester. Medens den sidste ikke har berettet noget om sit Ophold i Wien, som han forlod i September 1796 efter at have opholdt sig der i 5 Maaneder, har vi derimod et kort Rejsebrev⁵²⁾ fra ham, hvor han beskriver den kliniske Undervisning hos Osiander, hvad jo desværre ingensinde drev ham til at efterligne Eksemplet*). Her fortælles om de i to Hold delte Studenter, der kaldtes til, straks Fødslen begyndte, og blev, til den var afsluttet, hvorfor der i Akkouchementssalen var et Bibliotek; Osiander var tilstede ved hver Fødsel og forrettede selv de kunstige Forløsninger, over Hålvdelen af de 8—10 Fødsler Saxtorph overværede, fuldendtes ved Tang, men nærmere Karakteristik af Osiander eller hans Virksomhed giver han ikke. Paul Scheel, der besøgte Göttingen 1798, lader derimod, som tidligere nævnt, i et Par spredte Bemærkninger⁵³⁾ skinne igennem, at han ikke billigede Osianders voldsomme Tangforløsninger, end mindre dennes fuldstændige Benægten af Perforationens Tilladelighed, idet han »i Overensstemmelse med sin Lærer Saxtorph«, som der siges, skarpt kritiserer den berømte tyske Fødselshjælper, der lod sine Elever give Haandslag paa aldrig at ville bruge mutilerende Instrumenter.

Ikke mindre passivt stillede Matth. Saxtorph sig nu, som alt berørt, til Diskussionen om *Symphysiometri*, der vel netop

*) Selv deltog J. S. Saxtorph forøvrigt ikke i Osianders Undervisning, hvad han oplyser i det tidligere nævnte Indlæg (1804) mod Sundhedskollegiets Protest overfor de fremmede Lægers Optagelse i vor Fødselstiftelse. »Ved mit Ophold der i Vinteren 1795—96 blev det tilladt mig Saxtorph at ligge der, hvilket jeg frabad mig, og nuværende Livkirurg i Stuttgart Klein fik Pladsen«.

kulminerede i de Aar, da han var i fuld Vigeur og mest produktiv som Forfatter; der fremkom ikke fra hans Haand noget Slags Indlæg, der viste, at han havde taget dette Emne op til selvstændig Undersøgelse. I vor hjemlige Literatur synes kun Tode at have ladet sig det være magtpaaliggende at vække Interesse for Spørgsmaalet, idet han allerede 1779 i sit »Med. chir. Bibl.«⁵⁴) gav et Resumé af samtlige i Frankrig 1778 udkomne Piecer og Artikler angaaende Symfysiotomi. De faa spredte Bemærkninger, Saxtorph ofrer denne i sine Forelæsninger og Noter — i trykte Arbejder omtalte han den ikke — lægger klart nok hans Mistillid for Dagen. Han deler Hunters og Baudelocques Anskuelse, at der aldrig vilde kunne blive Tale om at lade Symfysiotomi konkurrere med Kejsersnit; her ved man, siger han, naar Indgrebet er indiceret, nemlig ved Bækkener med Conj. vera under $2\frac{1}{2}$ "", og udført paa rette Maade er det ikke saa farligt (!). Som Omraade for Symfysiotomi kunde han tænke sig Bækkener med Conj. vera mellem $2\frac{1}{2}$ "— 3 "", det Omraade, han ellers anviser Embryotomien, men Uvisheden med Hensyn til, hvad der kan vindes i Rumforøgelse, gør ham meget skeptisk, thi idet han ogsaa her lægger Vægten paa »Ovalerne« som det afgørende, mener han, at en ved Symfysiotomi vundet ringe Forøgelse af Diametrene dog ikke vil influere saameget paa »Ovalen«, hvor denne er for lille, at det bliver til Gavn for Barnet. Den Udvej, han hælder til og aabenbart ogsaa fulgte i Praksis ved Bækkenforsnævring af denne Grad, var Forsøg med Tang og eventuelt Ekstraktion med Hage efter Perforation, thi selv om han som Regel satte Grænsen for Tangens Tilladelighed ved en Conj. vera paa 3 "", gik han dog nu og da, navnlig ved lille Fosterhoved, under den Grænse, helt ned til $2\frac{1}{2}$ "", og det viste sig, at hans Søn senere fulgte samme Vej.

Ligesaa lidt har Saxtorph indladt sig paa nærmere Drøftelse af det andet Indgreb, der som endnu en Udvej til at indskrænke Perforationens Hyppighed ogsaa var et Stridsemne paa hans Tid, *Partus praematurus artificialis*; det berøres heller ikke i hans Værker, og de efterladte Manuskripter giver ingen Vejledning til at bedømme hans Standpunkt her. Der er vist næppe Tvivl om, som Glaister har bemærket, at Smellie var tilstede i den Forsamling af Læger, der, efter Kellys Referat (en Del Aar senere) til Denman, mødtes i London 1756 for at diskutere Spørgsmaalet om Tilladeligheden af at indlede Fødsel før Tiden, thi Kelly og navnlig Macaulay, der som de første kort efter foretog Ind-

grebet, hørte til Smellies Venner, med hvem han mødtes i Praksis, men Smellie taler intetsteds om Sagen, sandsynlig har han ikke villet indlade sig derpaa, han virkede jo ikke i et Hospital som Macaulay, der var Læge ved British Lying-in-Hospital. Maaske vilde Smellies Autoritet bedre have banet Vej for Operationen ogsaa udenfor England og mulig gjort Saxtorph, der i saa meget stod ham nær, mere interesseret derfor; Denmans Meddelelser om de gunstige Resultater i England kom først frem (1793) i Saxtorphs sidste Aar, og paa Kontinentet havde den jo i hans Tid kun mødt Modstand og gennem Baudelocques og Osianders Fordømmelse hverken vundet Indpas i Frankrig eller Tyskland. Førstnævnte Sted havde ganske vist Petit, med hvem Saxtorph dog, som tidligere bemærket, næppe var kommet i Berøring under sit Pariserophold, taget til Orde for Operationen og skal endog selv have udført den⁵⁵⁾, hvad dog ikke fik nogen Indflydelse paa dens Fremgang her, og Saxtorph synes i hvert Fald ikke at have ladet sig paavirke af, hvad han mulig i Paris kan have erfaret derom.

Nu traf det sig jo, hvad dette Indgreb angaar, netop saa, at den, der herhjemme først slog til Lyd for det formentlig Berettigede i ved visse Grader af Bækkenforsnævring at afbryde Svangerskabet før Tiden, var Saxtorphs Reservelæge *Paul Scheel*, der i sin Doktorafhandling om Fostervandet (1798) hentydede til Nyttens af under visse Omstændigheder inden Svangerskabets Slutning at udlømme Fostervandet og derved indlede Fødslen. At Scheel skulde skylde sin Lærer denne Tanke, er der næppe Grund til at antage, selv antyder han da heller ikke sligt. Der er, som jeg andetsteds⁵⁶⁾ har vist, overhovedet ikke Grund til at stille Scheel paa en særlig fremskudt Plads som Banebryder for Part. præm. artif. hos os; man har ganske med Urette tillagt ham Prioriteten med Hensyn til Operationens Udførelse herhjemme, og heller ikke er der Grund til, som sket fra flere Sider, at opkalde nogen Metode for dette Indgreb efter ham, specielt da Æghindestikket, thi han taler slet ikke om Metoder eller om et særligt Instrument til at sprænge Hinderne. Det er hovedsagelig Abortus provocatus, han har for Øje i slige Tilfælde, hvor kun Kejsersnit eller Embryotomi er indiceret, men hvor Moderen nægter sit Samtykke til disse Indgreb, altsaa en Afbrydelse af Svangerskabet, før Fosteret er levedygtigt, thi Partus præmat. artif. efter vor Terminologi berører han kun flygtigt ved disse Ord: »Pelvi tam ampla ut foetum adhuc transire sinat, ubi jam vitalis esse incipit, abortus

ad eum usque terminum deferendus est«, hvor »vitalis« vel maa forstaas som »levedygtigt«.

Som det Hele fra Scheels Side kun var et teoretisk Ræsonnement, satte hans Forslag da heller ikke Spor i Fødselsstiftelsens Praksis hverken i Math. Saxtorphs eller Sønnens Tid, det skete først langt senere ved Levy og udenfor Stiftelsen, i Lægers Praksis, ved Schow paa Lolland (1823).

Men naar Talen er om Paul Scheel, kunde der være Grund til at berøre et andet, snævrere Omraade indenfor Fødselshjælpen, hvor han maaske med større Berettigelse burde betragtes som Foregangsmand, og hvor hans Forslag havde fortjent mere Opmærksomhed, end Tilfældet blev. I det til Dissertationen knyttede »Appendix« kommer Scheel nemlig ind paa Behandlingen af *Asphyxia neonatorum*, og under Omtalen af de forskellige Midler til at rense Mund, Svælg, Trakea er det, han proponerer et elastisk Kateter sat i Forbindelse med en Sprøjte for derved først at opsuge Slim og Fostervand og derefter foretage Luftindblæsning. Han bragte Sagen frem i det kgl. med. Selskab, men Apparatet har han aldrig publiceret eller afbildet, hvad han stillede i Udsigt; det beskrives i hans efterladte Papirer (men uden Afbildn.), som findes i det kgl. Bibliotek⁵⁷). Original er jo Tanken baade med Hensyn til Kateterets Beskaffenhed og den dobbelte Opgave for dette, først at opsuge, derpaa indblæse, thi hvad det første angaar, kom elastisk Kateter jo ikke i almindeligt Brug, før Hüter 1863 indførte det her. Indblæsning af Luft i Barnets Mund gennem Sølvør var allerede foreslaet af Smellie og gennem Larynx af Chaussier i Pariser Maternitéen, hvor det efter Mme Boivin fandt hyppig Anvendelse; J. F. Osiander omtaler saadant fra sit Besøg her i 1809—10.

Saa vel i Jordemoderbøgerne som i Forelæsningerne taler M. Saxtorph blandt Oplivningsmidler hos skindøde Børn kun om Luftindblæsning fra Mund til Mund, men det kunde se ud, som om han i sine allersidste Aar, mulig ved Scheels Initiativ, i Fødselsstiftelsen benyttede et Rør til Indblæsning. I den interessante Beskrivelse, Demangeon har givet af Forholdene ved Fødselsstiftelsen, som han fandt dem ved sit Besøg her i 1798, nævner han blandt Tilbehøret ved Fødslen »un petit tuyau recourbé par le bout, applicable au larynx pour aider, s'il le falloit, à établir la respiration de l'enfant, en lui soufflant de l'air dans les poumons«, hvad maaske kan tyde paa, at man delvis har taget Scheels Anvisning til Følge. Det var jo nu iøvrigt ikke blot P. Scheel, der

paa hin Tid særlig bragte Spørgsmaalet Behandlingen af Skindød (derunder ogsaa Nyfødtes) frem, hans Samtidige *J. D. Herholdt* havde i særdeles Grad ofret dette sin Opmærksomhed og i forskellige Afhandlinger saavel som i sin Dissertation laget Sigte paa *Asphyxia neonatorum*. Der foreligger ikke noget direkte Vidnesbyrd om Herholdts specielle Uddannelse i Fødselsstiftelsen under *M. Saxtorph*, men efter Doktorafhandlingen (1802) kunde det formodes, at han en Tid havde haft en ret betydelig Fødselspraksis*), hvis gode Resultater han netop tilskrev sin Behandling af Nyfødtes Asfyksi ved Hjælp af et lige, konisk Elfenbensrør, som førtes til Introitus laryngis, men kun tjente til Indblæsning af Luft, uden forudgaaende Opsugning som med Scheels Kateter. Herholdt selv ansaa Røret som et for enhver Jordemoder nødvendigt Instrument, og Tode fandt Anledning til i »Nyeste Sundheds Tidende« i en Artikel: »Trøst for den som bliver Moder« at give det sin varmeste anbefaling. Hvorvidt disse Fremskridt i Behandlingen af Nyfødtes Skindød fik Betydning i den almindelige Praksis, vides ikke, og er vel tvivlsomt nok, i Fødselsstiftelsen vandt de næppe Indpas, thi i *Joh. Sylv. Saxtorphs* Tid benyttedes og doceredes kun Indblæsning fra Mund til Mund.

Blandt de Afhandlinger, *M. Saxtorph* publicerede i det medicinske Selskab eller bragte frem i Videnskabernes, maa endnu nævnes nogle, der strejfede ind paa Obstetrikens Nabogebeter, Retsmedicinen og Teratologien. Til de første maa vel nærmest

*) Herpaa kan maaske ogsaa tyde, at Herholdt fandt sig foranlediget til at forbedre Fødselstangens Konstruktion. Han har ikke selv efterladt nogen Beskrivelse af sin Tang, men vi faar Oplysning om den gennem et amerikansk Tidsskrift (*Philad. med. a. phys. Journal* 1805, Bd. 1, p. 144—47) til hvis Udgiver *Dr. F. D. Meyer* har sendt en Meddelelse (og Afb.). Forbedringen, der roses overordentlig, bestaar i en Hage paa hver Side af Haandtagene til Støtte for Pege- og Mellemfinger og dernæst en 4" lang 9 tandet *Cremaillère*, der laa skjult i en Rende paa Udsiden af venstre Tangarms underste Del og efter Anlæggelsen af Tangen kunde fikseres paa tilsvarende Sted paa højre Tanghaandtag, tjenende altsaa til at holde disse sammen i Stedet for at sammenbinde dem med et Klæde. — I »Lærde Efterretninger« (1806, Nr. 16) er Artiklen i det amerikanske Blad omtalt og i en Note bemærket, at formentlig har *Dr. Meier* under sit Besøg i København set Tangen hos Instrumentmageren. Den har jo næppe gjort Lykke i andres Hænder, thi den omtales intetsteds ellers i dansk Faglitteratur, ligesom Herholdt iøvrigt i sine talrige videnskabelige Afhandlinger ikke beskæftigede sig med den praktiske Fødselshjælp, men kun med den fysiologiske og anatomiske Side af Obstetrikken, navnlig hvad Embryologi og Misfosterdannelse angik. (Nævnte »*Dr. Meier*« er den P. 156 omtalte første Reservelæge ved Plejestiftelsen).

regnes den lille Afhandling om Navlesnorskninger, der aabnede det første Bd. af »Coll. soc. med. Hafn.«, 1774. Et Par Observationer, den ene allerede fra hans tidligste Ophold i Stiftelsen (1762), den anden noget senere, fra hans Privatpraksis, gav ham Anledning til at behandle Emnet. I begge fødtes Barnet levende trods en sand Knude paa Navlesnoren; i det ene indsprøjtede han smeltet Voks gennem Navlevenen, der let passerede Knuden, i det andet en Blanding af Terpentolinolie og Zinnober, der vanskeligt gik igennem, hvori han ser Kriteriet for den Fare, Barnet var udsat for under Svangerskabet og Fødslen. Hans Referat af det sidste Tilfælde har en vis Interesse. Det angik en fornem Dame, der 6 Uger før Tiden paa Vej fra Kirken til sit Hjem blev udsat for en heftig Forskrækkelse, hvorefter Vandet gik, men Fødslen indtraadte først 6 Uger senere. En guddommelig Styrelse, siger Saxtorph, der reddede Barnet fra den visse Død, thi ved Vandets Afgang blev Uterus mindre, Modergrunden sænkede sig, og derved blev Knuden løsere og undgik paa Grund af Fødsels mindre hastige Forløb yderligere Stramning under denne. Han betoner særlig Betydningen af at stille den differentielle Diagnose mellem sande og artificielle Knuder. Til de sidste regner han saadanne, som frække Kvinder selv slaar paa Navlesnoren for at skjule et Barnemord, endvidere nævnes som en velbekendt Sag, at forfængelige Narre af Fødselshjælperne gør noget lignende for at demonstrere Fødsels Farer og deres egen Dygtighed (!). Disse kunstige Knuder kendes dog let fra de sande, thi her er Navlesnorsenden opsvulmet, varikøs, men i selve Knuden er Væggen applaneret, hvad aldrig er Tilfældet med de artificielle. Han minder Fødselshjælperne om, naar ved Ekstraktion paa Underkroppen Barnet rider paa Navlesnoren, at tænke paa en mulig tilstedeværende Knude og øve Trækket i den op mod Ryggen løbende Del af Strængen forsigtigt for ikke at kompromittere Barnets Liv ved for stærk Stramning af Knuden. —

Som endnu et retsmedicinsk Emne beretter han, paa anden Haand, i Videnskabernes Selskab⁵⁸) (1791) om en Hermafrodit, en 18aarig Person fra en sjællandsk Landsby, der hidtil havde gaaet i Fruentimmerklæder, men om hvis Køn der var opstaaet Tvivl, og efter Præsts og Biskops Indstilling til Kancelliet i Anledning af Vedkommendes forestaaende Konfirmation var Jens Bang i Sorø og Fysikus Holtermann i Næstved beordrede til en Undersøgelse for at fastslaa Kønnen. Resultatet af denne, der konstaterede Extrophia vesicae og Hankøn, oplæste Saxtorph i Selskabet

med samtidig Demonstration af den Tegning, Bang havde gjort, som ogsaa gengives i den trykte Meddelelse. Et ganske analogt Tilfælde, publiceret 1782 af Bonn i Amsterdam, var nogle Aar forud fremvist i det kgl. med. Selskab, hvor Vedkommende, der rejste om, lod sig præsentere. —

Hvad iøvrigt *Misdannelserne* angaar, da synes det at have været et Emne, der paa Saxtorps Tid omfattedes med en vis Interesse, saaledes havde Jens Bang⁵⁹⁾ og Tode⁶⁰⁾ beskæftiget sig dermed, og selv bragte han det frem i forskellige Meddelelser. I den første⁶¹⁾ af disse beskrives et Par Tilfælde af føtale Sakral-svulster, der i det ene havde vanskeliggjort Forløsningen; han fremhævede Diagnosens Vanskelighed ved Underkropfødsel og Muligheden for Forveksling med Hydrocephalus. Et Par mindre Afhandlinger drejer sig om Hernia funiculi umbilical.⁶²⁾, deriblandt Eksempler med betydelig Defekt af Bugvæggen, hvad der giver ham Anledning til at bekæmpe den almindelige Tro paa Indbildningskraften som Aarsag til slige Misdannelser, idet han fremhæver det ganske uforstaaelige, at pludselige Indtryk skulde kunne bewirke saa betydelige Omdannelser. Til denne Teori hældede baade J. Bang og Tode, men Saxtorph kommer paany ind paa Emnet i en større Afhandling⁶³⁾ om Anencefali og afviser det paa det bestemteste. Han ser Aarsagen i en Forstyrrelse i de dannende Kræfter, der opbygger og nedriver de organiserede Dele efter bestemte, endnu ubekendte Love, og udtaler en Formodning om, at Sædfimene paa den snævre Vej hen til Æggestokkene mulig underkastes et Tryk, og Grunden derved lægges til Misdannelsen. Den materielle Imagination kunde kun tænkes at virke gennem Nerverne, men, føjer han til, Placenta har ingen Nerver; Karrene fører ganske vist saadanne med sig, men Moderens Kar og Fosterets har intet direkte Sammenhæng. Idet han saaledes hævdede, at Moder og Foster hver fører sit selvstændige Liv, skød han ikke lidt over Maalet, naar han paastod, at Sygdom hos Moderen ikke overførtes til Fosteret. Med Hensyn til Anencefalien bestred han Hunters Paastand, at Binyrerne her mangler, hvori der skulde ligge et Bevis for et Sammenhæng mellem disse Organer og Centralnervesystemet; hans egne Undersøgelser havde vist det modsatte.

Skøndt Saxtorph, som tidligere bemærket, fremhævede, hvor vigtigt det var for Læger at have Kendskab til Svangerskabets patologiske Tilstande for at bedømme kvindelige Sygdomme ogsaa

udenfor dette, har han kun efterladt meget faa literære Bidrag paa Gynækologiens Omraader. Kun et Par mindre Afhandlinger hører herhen, af hvilke den ene⁶⁴) drejer sig om en dermoid Æggestoksvulst, der gennem et Par Aar havde givet Urinbesværigheder, som Saxtorph havde hjulpet paa ved nogle Gange manuelt at løfte den svulne, nedsunkne Livmoder op, hvis Tryk paa Vesika han antog for Aarsag til Urinretentionen, uden at det synes, at Ovariesvulsten fra først af var erkendt (se Gistrens Tilf. P. 214). Senere voksede den, gav Ødem af Femur, der skarrificeredes, hvorpaa fulgte Gangræn og Mors. Sektionen viste den barnehovedstore, Bækkenet fyldende Svulst, der havde disloceret Uterus.

Det andet Tilfælde, meddelt af Saxtorph i det kgl. med. Selskab 1785⁶⁵), angik en Aponia hysterica. Patienten, en 22aarig Kvinde, hørte til Saxtorphs Klientel i Almind. Hospital, hvor hun var indlagt i en letargisk Tilstand, af hvilken hun lidt efter lidt vaagnede men med Tab af Stemmen, hvilket forblev uforandret trods antihysterisk Behandling. Der optraadte nu ogsaa Synkebesvær, og da Stuekonen formodede at hun havde slugt en Synaal, der ikke lod sig paavise i Svælget, indførte Kirurgen Jacobsen en Detrusor, hvad hun trods stor Skræk for Indgrebet tillod; straks den udtoges, udbød hun: »det hjalp«. Hun synes vel at have haft lidt Anlæg til at blive en Rachel Hertz. Hvad iøvrigt Hysterien angaar, fandt Saxtorph Anledning til at publicere⁶⁶) de gode Resultater, Jacobsen i Alm. Hospital havde iagttaget ved Behandlingen af hysteriske Kramper med Blysuksker; en Kasuistik paa 3—4 Tilfælde gengives, og han mente at Midlet burde tiltrække sig Opmærksomhed og prøves af Lægerne. —

Det spæde Barns Pleje gjorde Saxtorph ikke til Genstand for Omtale i sine Jordemoderbøger, kun i nogle spredte Bemærkninger i Foredraget i Vidensk.s Selskab om Fødselsstiftelsen antydede han enkelte af de i saa Henseende fulgte Principer. Man undgik at svøbe Barnet stramt som en stiv Mumie, det klædtes ikke for varmt og saaledes, at Lemmerne frit kunde bevæges; ved moderat Stuetemperatur og hyppig Badning søgte man at hærde det, og Vuggen var afskaffet. Noget specielt literært Bidrag vedrørende Pædiatrien iøvrigt har han ikke efterladt, medmindre hertil tør henregnes en lille Meddelelse, han kort berørte i det nævnte Foredrag og senere (²⁷/₁₁ 1783) bragte frem i samme Selskab⁶⁷) om »en saakaldet Børnevogter«. De, som det synes, paa Saxtorphs Tid hyppige Ulykkestilfælde, hvor spæde Børn blev kvalt under Lejet i Ammens Seng, havde allerede tidligere givet Anledning til Konstruktion af forskellige Apparater til Forebyggelse

heraf; der henvises til en Beskrivelse 1740 i det kgl. svenske Vidensk.s Selskab af et saadant fra Florents, en Trækasse til Leje for Barnet, men da det ikke udelukkede, at Ammen kunde tage Barnet ud af Kassen, blev det hos os forbedret i den Henseende, at det kunde aflaaes. Det var en Fabrikant i Odense, der bragte dette Apparat frem herhjemme, det blev beskrevet i Kjøbenh.s Adresse Cont.s Efterretninger 1777 (Nr. 153) og i »Den Viborgske Samler« 1777 (Nr. 55). Det bemærkes her, at Frimurerselskabet i Fyen og Jylland havde ladet besørge Modeller til Eftersyn i forskellige Byer, men det gjorde dog ikke Lykke, var plumpt og lignede en Ligkiste, hvorfor Saxtorph ændrede det til en Slags Vugge med Laag, det hele af Kurvefletning med Aabninger, hvorigennem Barnet kunde vendes og pusles og Ammen række det Brystet, uden at det blev taget ud (Fig. 57). Hvorvidt det slog an blandt Publikum og fandt Udbredelse, maa være usagt. —

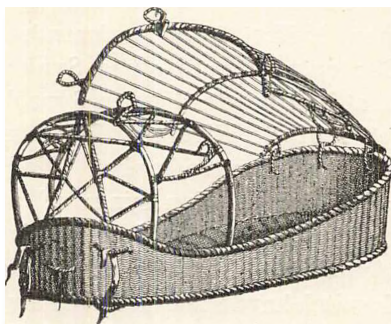

Fig. 57. »Børnevogteren«.

Ikke mindre kortfattet end Saxtorphs Omtale i Læreboøgerne af det spæde Barns Pleje er hans Vejledning, hvad Barselsengen angaar, saavel under normale som under patologiske Forhold. Ligesom der i Jordemoderboøgerne, paa nær de islandske Oversættelser, ikke gives nogen Fremstilling af Barselsengen, synes det, at han heller ikke i sin mundtlige Undervisning har indladt sig synderligt herpaa men overladt det til Overjordemoderen; derpaa kunde vel den Passus tyde, som Kommissionen for den ny Stiftelse fik indsat i Punkt IV i sin Indstilling 5. Marts 1787 til Kongen: »Det skulle blive til dobbelt Nytte for Læredøttrene, om den dygtigste eller meest skikkede af de Lærende een eller to Gange om Ugen igjentog for dem det som Professoren forud havde foredraget paa sit Kollegium i Henseende til Undersøgningen og Øvelse paa Qvinde-Billedet, som og det, der angaaer Barsel Konernes Pleje og Tilsyn før og efter Fødsel, hvilket sidste Stiftelsens Jordemoder især maatte gjøre«. Ikke desto mindre antyder han dog i Foredraget 1781 i Vidensk.s Selskab, hvor han lader de Reformere passere Revue, som Fødselsstiftelsens Oprettelse havde givet Stødet til, at han i et vigtigt Punkt havde slaaet til Lyd for en Ændring i den tidligere gængse Barselsengsbehandling, der, som han her

heraf; der henvises til en Beskrivelse 1740 i det kgl. svenske Vidensk.s Selskab af et saadant fra Florents, en Trækasse til Leje for Barnet, men da det ikke udelukkede, at Ammen kunde tage Barnet ud af Kassen, blev det hos os forbedret i den Henseende, at det kunde aflaaes. Det var en Fabrikant i Odense, der bragte dette Apparat frem herhjemme, det blev beskrevet i Kjøbenh.s Adresse Cont.s Efterretninger 1777 (Nr. 153) og i »Den Viborgske Samler« 1777 (Nr. 55). Det bemærkes her, at Frimurerselskabet i Fyen og Jylland havde ladet besørge Modeller til Eftersyn i forskellige Byer, men det gjorde dog ikke Lykke, var plumpt og lignede en Ligkiste, hvorfor Saxtorph ændrede det til en Slags Vugge med Laag, det hele af Kurvefletning med Aabninger, hvorigennem Barnet kunde vendes og pusles og Ammen række det Brystet, uden at det blev taget ud (Fig. 57). Hvorvidt det slog an blandt Publikum og fandt Udbredelse, maa være usagt. —

udtrykker det, blev ledet efter »den hidsige Metode«. Det betød, at man af Frygt for Forkølelse lod Barselkonen ligge en Uge eller to under svære Dyner, spærret for al frisk Luftadgang, ikke skiftede Linned eller Underlag, men holdt hende i permanent Sved, understøttet ved varme og spirituøse Drikke, som Rhinskvin med Safran o. l. Han slog ind paa ganske den modsatte Vej og foreskrev et køligt Regimen; paa 2den—3die Dag, hvis Konens Tilstand tillod det, flyttedes hun i en anden Seng, Underlag skiftedes hyppigt, saasnart hun kunde sidde op i Sengen, fik hun rent Linned, og Stuetemperaturen holdtes moderat.

Om Saxtorph her fortsatte en Tradition alt fra Bergers Tid, skal være usagt, da denne ikke nærmere har gjort Rede for sin Barselsengsbehandling, maaske kunde man se en Antydning af, at de samme Principer allerede fulgtes i Bergers Tid, deri, at Mangor, der var en Elev af denne, i sin »Korte Underretning om Frugtsommeliges og Barselkoners Levemaade og Pleje« (1779) ligeledes stærkt ivrede mod al varm Tildækning: »Tag den stærkeste Karl og lad ham ligge i en varm blød Seng, uden at komme op i 9 Dage, og giv ham imidlertid megen varm Drikke, Hyllethe og deslige urimelige Ting, jeg vædder, han skal den Tiende Dag knap kunne staa paa sine Been, hvormeget mindre en Barselkone?« — Naar Anmelderen⁶⁸) af Mangors Bog lod ham høre ilde, fordi han med en vis Arrogance troede sig den første, der havde taget til Orde mod den »hidsige Behandling« af Barselsengen, sigtes maaske til Indlæg fra andres Haand herhjemme, jeg kender dog ikke saadanne, men derimod var Spørgsmaalet om en ændret Kurs i Barselsengsbehandlingen fra særlig vægtig Side tidligere blevet bragt frem i Sverrig. Mulig Impulser herfra ogsaa har givet sig Udslag hos os. Det kgl. svenske Videnskabs Akademi havde 1769 udsat en Prisopgave: »Hvorledes al Slags Frisel saavel hos Barselkoner som hos andre Syge forebygges og helbredes«. Blandt de 5 indkomne Besvarelser vandt David Schulz, den senere Grundlægger af Stockholms Fødselsstiftelse og første Overlæge ved denne, Prisen, men da han var Medlem af Akademiet, modtog han ikke Medaillen, hvorfor Selskabet lod Afhandlingen trykke, og kort efter udkom den saavel paa Tysk som paa Fransk.

Eruption af Miliaria, Sudamina, de saakaldte »Frisler«, spillede jo en stor Rolle i de Tider, og det var altsaa disses Forekomst hos Barselkvinder som Følge af den varme Indpakning og hermetiske Indespærring, Schulzenheim tog til Orde mod. Som det synes, var han fra først af ene om at kæmpe mod Tidens For-

domme, thi 10 Aar efter bragte hans fordums Elev Trendelenburg, da Adjunkt ved Fødselsstiftelsen, en Afhandling⁸⁰⁾ frem om samme Emne, hvor han bemærker, at Schulz' Forskrifter mødte megen Modstand, men nu lidt efter lidt begyndte at trænge igennem ogsaa udenfor Fødselsstiftelsen.

Hvorvidt nu disse første Forsøg fra svensk Side paa en Reform af Fortidens uheldige Behandling af Barselkvinder havde haft Indflydelse paa lignende Bestræbelser hos os, eller om de uafhængigt af hinanden, omtrent samtidigt, kom til Orde begge Steder, maa som sagt staa hen. Men da det ogsaa fra anden Side set kunde ligge nær at formode en Vekselvirkning paa andre Felter i Fødselslæren mellem to nærstaaende og sprogbeslægtede Nabolande, der længere tilbage i Tiden havde givet sig saa stærkt et Udslag, forsaavidt den første danske Jordemoderbog, B. J. de Buchwalds »Ny Jordemoderskole«, 1725, var en Kopi af Joh. v. Hoorns »Siphra och Pua«, turde deri maaske søges en Anledning til her kort at skitsere Obstetrikens Udvikling i Sverrig efter J. v. Hoorns Tid og de Mænd, der, som Matth. Saxtorphs Samtidige, førte an i saa Henseende.

TIENDE AFSNIT.

Obstetrikens Repræsentanter i Sverrig i M. Saxtorphs Tid. — Elff. — Schulzenheim. — Kraak. — Trendelenburg. — Alm. — Carlander. — Gistrén. — Herm. Schützercrantz. — Saxtorph og Barselseberen. — Børnedødelighed. — Tilbageblik.

Det var sikkert nok ikke blot hos os, at *Johan v. Hoorn*, hvis ejendommelige og fremragende Skikkelse i Fødselshjælpens Historie jeg andetsteds¹⁾ udførligere har skildret, gennem sine Lærebøger satte saa mærkbare Spor; der er i det Foregaaende antydnet, hvorledes hans Anskuelser ogsaa andre Steder udenfor Sverrig gjorde sig gældende, hvor højt han skattedes af Fried i Strassburg, der delvis lagde hans lille Jordemoderbog til Grund for sin Undervisning. Og da Frieds Skole jo i det paagældende Aarhundredes første Halvdel fik den største Betydning for Obstetrikens Udvikling gennem de mange Elever, der havde studeret der, kom sikkert nok J. v. Hoorn, trods sin efter Tidens Forhold fjærne og isolerede Virkekreds, ogsaa ad denne mere indirekte Vej til

at øve en ikke ringe Virkning paa Fødselshjælpen videnom. Der er i saa Henseende ovenfor ogsaa hentydet til Reminiscenser af hans Læresætninger hos Roederer og Heister, og yderligere kunde anføres en Bemærkning hos en iøvrigt ellers ikke i Medicinalhistorien hidtil nævnt Forfatter, D. G. Prange, der i Forordet til en lille, vel ret obskur, Jordemoderbog²⁾, fra 1769, der er et Uddrag efter Roederer, skriver: »Es ist mir zwar bekannt wie des Hoorns Wehemutter fast aller Orten zum Unterricht der Hebammen gebraucht werde, und keiner ist in Abrede, dass es nicht ein sehr gutes und nützliches Buch sey«. —

J. v. Hoorns Jordemoderundervisning, der ikke kom til at støtte sig til nogen klinisk Skole, blev efter hans Død 1724, skønndt, som Hjelt³⁾ siger, »Ingen egentlig havde lagt sig derefter«, fortsat af *Jacob Christoffer Nordenheim*, hvis borgerlige Navn, før han 1719 blev adlet, var Heyn. Allerede i ung Alder havde han som Kirurg fulgt Arméen paa Togterne (1700—02, 1706—07) til Sjælland og Rusland (Narva) og her vundet Carl XII's Yndest, der skænkede ham et 5aarigt Rejsestipendium. Efter at være promoveret i Upsala drog han, maaske følgende v. Hoorns Eksempel, til Ulandet og studerede i Leiden og Amsterdam. Senere praktiserede han i Stockholm, var Medlem af Colleg. med. og ledede

Fig. 58. Eric Elff.

altsaa Jordemoderundervisningen til sin Død 1740. Han afløstes af *Carl Alstrin*, der ligesom Forgængeren havde studeret i Upsala og senere uddannet sig i Obstetrik i Holland og Paris. — Efterfølgeren *Eric Elff* (1750—61) havde omkring 1746—48 været Elev i Strassburg og forsvarede efter Hjemkomsten en af Beundring for hans Lærer Fried gennemstrømmet Dissertation⁴⁾ om Uterinblødninger under Svangerskabet, hvor han lejlighedsvis optræder som skarp Kritiker af Levrets store Afhandling om Uterin- og Næsepolyper, der, som han mener, kunde reduceres til et Par Sider, naar overflødige Citater af Levrets og andre franske Skribenters Værker udelodes, »sed quid non facit amor sui suorumque et furor scribendi?« I Paris, hvor Elff ogsaa havde studeret, havde han, som Breve fra ham (Juli 1749) til en Ven viser⁵⁾, med Hensyn til Belæring i Fødselshjælp indrettet sig som v. Hoorn: »Her udi Paris har jag engagerat mig med 3de barnmorskor, fast

det koster något och ei annat får opereras än naturliga, saa hjælper det ei, jag vinnar doch för hvar gang mera hardiesse«. Under Elff lagdes den første Grund til en klinisk obstetricisk Undervisning i Stockholm, idet i der i Serafimerlazarettet indrettedes to Senge for Fødende, og der arbejdedes paa, at Læredøtre maatte blive sendte fra Provinsen gennem Landshøvdingernes Medvirkning. Elff søgte Afsked 1761.

I dette Aar oprettedes et Professorat i Obstetrik i Stockholm, hvis første Indehaver var *David Schulz*, der Aaret efter, da han adledes, føjede *v. Schulzenheim* til Navnet. Han tiltraadte altsaa denne Post samtidig med Berger; der var i andre Retninger visse Lighedspunkter mellem deres Karriere, forsaavidt begge paa et vist Tidspunkt i denne kastede sig ind paa Opgaver, der laa Fødselsvidenskaben fjærnt, Schulzenheim ganske vist under mere besindige Former end hans ulykkelige Kaldsfælle. Det var Colleg. med., som satte hans Valg igennem, thi i Kraft af den i Sverrig som andre Steder ulmende Skinsyge og Strid mellem Kirurger og Læger havde Kirurgsocietyet i Stockholm modsat sig dette Valg og ønsket Pladsen besat med et af sine Medlemmer, Magnus Hedin, begrundende det med, at Obstetrik hørte til Kirurgien, og at Hedin vilde kunne faa Bistand fra flere Kirurger, der var i Stand til sligt, foruden Schützer, »hvilken säkert er den störste accoucheur som nu finnas i Sverige«. Men Colleg. med. sejrede, hvad næppe var at beklage, thi Schulzenheim var en fremragende Mand og blev efter *v. Hoorn* sit Lands fornemste obstetriciske Repræsentant i det 18de Aarh. En virksom Deltager og Leder i Kirurgernes Intriger mod Schulzenheim var hans nævnte Rival Herman Schützercrantz, en mærkelig Personlighed, der som Kirurgernes Præsæs maa have mindet om vor Simon Crüger; han spillede ogsaa, hvad vi kommer nærmere tilbage til, en vis Rolle i Obstetrikens Historie i dette Tidsrum.

Schulzenheim havde faaet sin første medicinske Uddannelse i Königsberg, men afsluttede den i Upsala, hvor han tog Doktorgraden. Samme Aar, 1754, rejste han paa offentlig Bekostning til London for at studere Koppeindpodning, der endnu ikke var brugt i Sverrig, skøndt der allerede adskillige Aar forinden var naaet en Meddelelse til Stockholm om den i Orienten fra gammel Tid benyttede kunstige Overførelse af Kopper for at sikre Immunitet mod Sygdommen. Den kom fra Carl XII's Livlæge Skragge, der efter Slaget ved Pultava fulgte sin Herre til Tyrkiet og her havde hørt om Metoden, men den Beretning han 1713 sendte hjem, bortkom,

og Sagen var dermed glemt; den blev som bekendt først optaget i England, hvor Kongehuset gik i Spidsen. Det blev nu Schulzenheim, der bragte den frem i Sverrig, hans Skrift »Berättelse om Koppars ympande«, 1756, blev oversat paa Tysk og Engelsk, en Indpodningsanstalt senere oprettet med ham som Styrer, og 1769 indpodede han de kgl. Højheder Gustaf (III) og Carl (XIII) med heldigt Udfald, samme Aar som Livmedikus J. J. v. Berger hos os paa Fredensborg inokulerede Arveprins Frederik.

Men ogsaa paa andre Omraader, og specielt da paa Obstetriken, havde Schulzenheim under Opholdet i England søgt sine Kundskaber og Erfaringer udvidede, idet han havde studeret i London hos Smellie. Efter Hjelt skulde han endog have boet i Smellies Hus, hvad jo kunde tyde paa et ret intimt Forhold, men naar der tilføjes, at han ogsaa besøgte Smellies private Fødeasyl og General Lyngin-Hospital, da kendes der ikke noget til det første, og det nævnte Hospital blev først oprettet 1765, men der var jo, fra 1749 at regne, tre andre Fødselsstiftelser i London, hvor han kunde søge Belæring. Herfra drog han til Paris og tog Undervisning hos Levret, over Tyskland, Holland og Danmark kom han hjem 1756.

Da Schulzenheim 1761 overtog Jordemoderundervisningen, der bestod i et 3 Maaneders teoretisk Kursus med Fantomøvelser 2 Gange om Aaret, paahvilede der ham nu som Professor i Obstetrik ogsaa Forelæsninger for medicinske og kirurgiske Studerende. Som alt nævnt var der nogle Aar forud (1755) i Serafimerlazarettet gjort den første beskedne Begyndelse til en klinisk obstetricisk Undervisning, men det ringe Materiale, og vel ogsaa Indtrykket fra de ny oprettede Fødselsstiftelser i London, lod ham fatte Planen om Anlægget af en lignende Anstalt i Stockholm. Mod-

Fig. 59. David Schulzenheim.

stand fra forskellig Side, særlig Kirurgernes, manglede ikke, men det synes, at det Forspring, disse vandt, ansporede Colleg. med. til at tage sig af Sagen. Et af det kirurgiske Societets fremragende

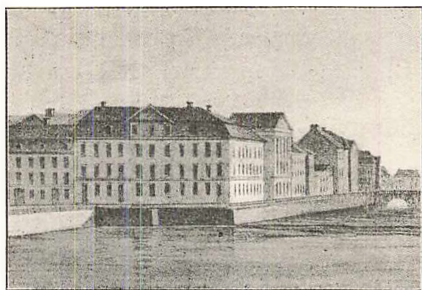

Fig. 60. Almänna Barnbördshuset.
(Huset længst til venstre).

Medlemmer, C. L. Ramström, der havde studeret Obstetrik i Paris og var en anset Fødselshjælper i Stockholm, oprettede nemlig 1774 i Forbindelse med velsindede Medborgere en privat Fødselsstiftelse, det endnu eksisterende »Pro Patria«, der ved ny Dotationer senere udvidedes. Nu satte Kollegiet Schulzenheims Plan igennem, og Aaret efter, 1775, aabnedes »Almänna Barnbördshuset«*), fra først beregnet for 10 fattige Barselkvinder og 4—5 betalende, ved hvis Indretning Adjunkten i Obstetrik, C. Ribe, havde ydet virksom Bistand.

Denne vigtige Post, hvorfra senere Fødselsstiftelsens Overlæger rekruteredes, var oprettet 1767, og Ribe var dens første Indehaver fra 1769, da han kom hjem fra en 4aarig Udenlandsrejse, paa hvilken han først havde opholdt sig i Paris, derpaa studeret i Strassburg i Fried sen.s sidste Leveaar og endelig i Wien. Hans Besøg ved de nævnte Kliniker faldt saaledes omtrent sammen med Matth. Saxtorphs, men de mødtes næppe, idet deres Rejseplan jo netop var den omvendte. Den af Ribe, eller v. Ribben, som han hed efter 1770 at være adlet, reviderede ny Udgave af v. Hoorns »Siphra och Pua«, 1777, bærer i de talrige tilføjede Noter Vidne om, at Udgiveren var en Mand, der absolut stod paa Højden i sin Videnskab. Af Veneration mod v. Hoorn havde han undgaaet Ændringer paa mange Steder, hvor saadanne ellers havde været ønskelige, navnlig i den instrumentelle Fødselslære, men, som det antydes i Fortalen, hans Plan var selv at skrive en fuldstændig Lærebog, som var paabegyndt.

Fig. 61. C. Ribben.

*) Først i Schulzenheims eget Hus paa Riddarholmen, fra 1776 i det saakaldte Lövenhjelmske Hus, det nuværende Fredsgatan Nr. 19 (Fig. 60).

Det blev imidlertid af andre Hensyn, som senere skal berøres, opgivet, og Ribbens Udgave af v. Hoorn var da i en Del Aar den til Undervisningen benyttede Lærebog.

Schulzenheims Virksomhed som Leder af den ny Fødselsstiftelse blev af meget kort Varighed. Efter 3 Aars Forløb, 1778, opgav han Stillingen og søgte sin Afsked, kun 54 Aar gl. Om Grunden til dette overraskende Skridt er der forskellige Forklaringer. Efter en anonym (af Pontin forfattet) Nekrolog fra 1824⁴⁾ nævnes hans vaklende Helbred og Utilfredshed med Tidens nye Anskuelser. Det første har vel ikke haft meget paa sig at sige; som Præsæs i Videnskabernes Akademi havde han en Del Aar forud til Emne for en Tale valgt »Om den rätte Alderdommens ernående«*), hvoraf han som 88aarig Mand lod trykke et nyt Oplag, og han naaede de 91 Aar. Det ligger vel nærmere (med Hjelt) at søge Aarsagen til hans Fratræden i personlig Krænkelser og Tilsidesættelse fra Hoffets Side, hvor Gustaf III's Livmedikus Dalberg og den gamle, ogsaa i Hofkredse formaaende Herman Schützercrantz med Held havde gjort deres Indflydelse gældende og modvirket Schulzenheims Tilkaldelse ved Gustav IV Adolfs Fødsel, der blev lagt i Ramströms Hænder. I Oktober 1778 meldte denne i Colleg. med., at han i nærmeste Tid var forhindret i at give Møde, da han skulde betjene Dronningen (Sophie Magdalene af Danmark). 14 Dage efter indgav Schulzenheim sin Ansøgning om Afsked fra Professoratet, og Kollegiet ledsagede Ansøgningen, der var begrundet i »hans usikre Helbred«, med Ønsket om en Naadesbevisning, hvad dog udeblev.

Schulzenheim trak sig tilbage til sit Gods paa Landet, men kastede sig nu med Iver ind paa andre Baner, Nationaløkonomi, Rigsdagsanliggender, agrariske Opgaver og udfoldede en stor literær Virksomhed af ikke ringe Værd paa disse Omraader; i sin Portrætsamling af svenske Læger sammenligner Sven Hedin⁷⁾ ham som Lærd og Statsmand med Albr. v. Haller. En ualmindelig Livskraft lagde han for Dagen ved atter som 77aarig Mand at indtræde i Embedsbanen, idet han 1809 ved Carl XIII's Tronbestigelse overtog Præsidiets i Colleg. med. og udnævntes til 1ste Arkiater, 1813 blev han Medlem og Ordfører i det ny oprettede Sundhedskollegium og paatog sig en Mængde Hverv. Realisationen af Trafvenfelts Forslag om Oprettelsen (1810) af det med. kirurg.

*) Udkom ogsaa paa Tysk: Abh. v. wahren Mitteln ein hohes Alter zu erlangen, 1783.

Institut (Karolinska Institutet) havde Schulzenheim væsentlig Andel i. I 90 Aars Alderen søgte han sin Afsked og døde kort efter.

Den Betydning, Schulzenheim fik for Fødselshjælpens Udvikling i Sverrig, gav sig ikke til Kende i nogen omfattende literær Produktion, tværtimod, hvad han her præsterede, var af ganske beskeden Art. Vi har berørt hans Besvarelse 1769 af Videnskabsakademiets Prisopgave om Frisler, nogle Aar forud havde han i samme Selskab refereret et ham paa anden Haand meddelt Tilfælde af Ekstrauterigraviditet*) med kronisk Forløb, hvor efter 10 Aars hektisk sygelig Tilstand Fosterknogler fjærnedes fra Uterus. Han tog deraf Anledning til at fremhæve, at man af slige Tilfælde ikke kan drage Slutninger om Partus serotinus med levende Barn, idet han opponerede mod de nu og da fra Læger fremkomne Meddelelser om slige Fødsler, hvor Svangerskabet skulde have været et Aar eller længere. Muligt han her sigtede til Kollegaen, Schützercrantz, der hældede til den Anskuelse*). Praktisk fik Schulzenheim Lejlighed til at hævde denne Opfattelse i en Retssag, hvor han i sin ²/₁₂ 1766 til Colleg. med. indgivne Betænkning⁹) benægtede Legaliteten af et 12 Maaneder efter Mandens Død født Barn.

Der foreligger saaledes ikke fra Schulzenheims egen Haand direkte Holdepunkter til at bedømme hans Standpunkt overfor den egentlige praktiske Fødselshjælp, derimod henviser Kraak, som tidligere berørt i sin Disputats fra 1777¹⁰) paa flere Steder til denne sin Lærers Erfaringer fra en stor Fødselspraksis og søger derfra sin Hjemmel for enkelte vigtige Sætninger i Afhandlingen, ikke mindst saaledes, som alt nævnt, Advarslen mod det hastige Akkouchement ved Plac. praevia. Den Betydning, Schulzenheim fik for Udviklingen af Fødselshjælpen i Sverrig, laa deri, at han som den myndige energiske Person skaffede de nødvendige Betingelser til Veje for en klinisk Undervisning ved Oprettelsen af en Fødselsstiftelse. Den Retning, han fulgte i sin Virksomhed som Lærer og Fødselshjælper, bestemtes vistnok for en ikke ringe Del derved, at han var en Elev af Smellie; et Indtryk deraf faar man vel ogsaa gennem den af ham benyttede Lærebog, idet Ribben som Formaalet for sin ny Udgave af v. Hoorn netop betonede Nødvendigheden af at modvirke mange gamle Fordomme ved at ind-

*) Schützercrantz fandt Anledning til at oversætte de Indlæg, Ant. Petit havde givet i en berømt Retssag, der fra 1765—69 satte Sindene stærkt i Bevægelse i Paris, og hvor Petit forsvarede Legaliteten af et 317 Dage efter den 76 aarige, dekreperede Mands Død født Barn.

prente Tillid til Naturens Kræfter, der »i Mangel af Kendskab til Bækkenet og de øvrige i Fødslen interesserede Dele saalænge har været savnet«. Det samme Synspunkt ligger vel i nogle Ord, som Schulzenheims yngre Ven og Biograf, Livmedikus Pontin, i Videnskabs Akademiet (1824) citerede efter Schulzenheims egne Optegnelser: »Min bedste Satisfaktion var under en mangeaarig Tjeneste ved en og samme Syssel at have oplært et stort Antal Elever af begge Køn i Fødselshjælp og at have bibragt dem et simplere og sundere Grundlag for deres Handlen, saa at skarpe Instrumenter paa det nærmeste kan banlyses«. —

Det sidste Aar Schulzenheim styrede Stiftelsen, havde han som Adjunkt *Johan Kraak*, der afløste Ribben 1777, samme Aar han i Lund under Rosenblads Præsidium havde forsvaret sin Doktorafhandling om Vending og Ekstraktion paa Fødderne, hvis forskellige Henvisninger til Erfaringer fra Schulzenheims Praksis vi tidligere har berørt. Efter et Aar at have fungeret som Adjunkt gled Kraak, der i Modsætning til saa mange af sine Samtidige ikke havde søgt Uddannelse i Udlandet, ind i Overlægestillingen ved Schulzenheims Fratræden, men ogsaa hans Virksomhed som saadan blev meget kort, 3 Aar, som Forgængeren, thi 1781 søgte han Afsked. Hjelt angiver som Aarsag en Strid med Colleg. med. angaaende et medikolegalt Skøn, efter Sacklén var det paa Grund af svageligt Helbred. Han rejste til Karlsbad og blev 5 Aar i Tyskland, hvorefter han boede i Söderhamm til 1806, da han vendte tilbage til Stockholm med Tanken om atter at praktisere her, men opgav det og drog til Skaane, hvor han døde 1810.

Særlig mærkbare Spor i Fødselshjælpens Udvikling i Sverrig fik Kraak i sin korte Funktionstid ikke Anledning til at sætte; som Elev af Schulzenheim og Ribben havde han, som han selv siger, lært at være en passiv Tilskuer ved Fødslen. I en Afhandling fra 1781¹¹⁾ har han givet en Skildring af »Allmänna Barnbördshuset« fra dets første Oprettelse og af de der raadende Principer for Fødselns Behandling, hvor han navnlig bryder Staven over Fødestolen, denne »Plagerens Trone«, som Jordemødrene mente absolut nødvendig at medbringe for ret at føle sig i Embeds Medfør. Det første Par Aar brugtes den i Fødselsstiftelsen af en Slags tvungen Nødvendighed, men lidt efter lidt blev den lagt til Side, og efterhaanden begyndte man ogsaa at slippe den ude i Byen.

Paa Jordemoderundervisningen kom Kraak dog til i ret lang Tid at øve en vis Indflydelse, idet den af ham 1782 paa kgl. Colleg.

med.s Befaling udgivne »Handbok för Barnmorskar« hovedsagelig blev benyttet som Lærebog til 1814, da hans Efterfølger J. Alm udgav en ny. En Brevveksel¹²⁾ mellem Kraak og Ribben giver et Indblik i Bogens Tilbliven. Sidstnævnte havde, som før bemærket, paatænkt at udgive en selvstændig Lærebog, men opgav det, da Kraak var villig til at efterkomme Kollegiets Anmodning at forfatte en saadan og alt tidligere havde planlagt Arbejdet, men tabt Lysten paa Grund af det siden 1779 saa stærkt aftagne Antal Læredøtre, hvortil Aarsagen, som han ogsaa andetsteds*) før har berørt det, var ham ubekendt. Først efter Kraaks Afsked blev Bogen altsaa færdig, hvis Udgivelse han maatte overlade til Kollegiet, da han forlod Stockholm. Men i Svaret til Ribben opfordrede han denne til at fuldende sit eget paatænkte Arbejde og ledsage det med oplysende Kasus, en saadan Fremstilling mente han, netop tiltrængtes; selv havde han foruden Ribbens »Siphra« benyttet Saxtorphs »Korte Udtog af Jordemodervidenskaben«; hvad han i Afvigelse fra begge havde fejlet eller forbedret, overlod han andre at bedømme. —

Kraaks Lærebog er i det hele kortfattet og Fremstillingen følger paa flere Omraader samme Spor som Saxtorphs (1776), men er paa enkelte Punkter, som tidligere berørt, forud for denne, saaledes hvad bimanuel Undersøgelse til Diagnosen af det tidlige Svangerskab angaar, ligesom bimanuelle Haandgreb ved Efterbyrdsbehandlingen ogsaa nærmere omtales. Men hans udprægede Tilbøjelighed til Passivitet under Fødslen gav sig netop Udslag paa dette sidste Omraade; man hjælper Efterbyrden frem, siger han, ved Træk i Navlestrængen og samtidig Gnidning af Modergrunden mere for at synes hjælpsom mod den Fødende end i den Tanke, at det skulde være skadeligt at unnlade saadant! Og paa lignende Maade overfor Underkropfødsel. Vel hører denne for Kraak til de »unaturlige« Fødsler, og han emanciperer sig ikke fra Tidens Regel at gøre Ekstraktion paa Fødderne, men det tilføjes, at alle de beskrevne Haandgreb ikke altid er nødvendige, thi Fødslen kan ske ved Værne, saa at Jordemoderen ikke behøver stort andet end at holde Kroppen og modtage Barnet. Hans Omtale af Ansigtspfødslen er ganske kursorisk, og Behandlingen er Vending, der ogsaa anses nødvendig, hvor Øret eller Nakkegruben er forliggende, men ved andre uregelmæssige Stillinger af Hovedet kan man »vove at lade Naturen raade«, hvad

*) I den tidligere nævnte Beskrivelse (1781) af Fødselsstiftelsen.

vel vil sige, at han lod Forisestilling og den ikke roterede 2den Issestilling gaa sin Gang. Ogsaa et Felt, hvor Kraaks Forskrifter er nok saa tiltalende som Saxtorphs, er, som før nævnt, Behandlingen af Plac. praevia. Ved den partielt forliggende Moderkage overlades Fødslen til Naturen, hvis Kræfterne tillader det, ellers er Vending eneste Redningsmiddel, men det betones altsaa, at Ekstraktionen skal ske langsomt, mens en Assistent samtidig komprimerer Underlivet, alt som Fosteret hjælpes frem.

I Kraaks Lærebog er den instrumentelle Fødselshjælp ganske udeladt. Det var ikke Tilfældet med Ribbens Udgave af v. Hoorns »Siphra«, skøndt han, da Instrumenters Brug den Gang var Jordemødrene forbudt, helst havde forbigaaet alt, hvad v. Hoorn skrev om Instrumenter, men det forekom ham at lemlæste en andens Arbejde, derfor tilføjede han blot i sine Noter, »at der nu var mere uskadelige Instrumenter, der dog helst maatte undværes«. — Joh. v. Hoorn havde forstaaet sine Jordemødres vanskelige Stilling. Vel vidende at de maatte træffe Tilfælde, hvor Barnet ikke kunde hjælpes frem med blotte Hænder, tilføjede han, hvorledes dødt Barn med Instrumenter kunde bringes frem. Men Ulykken var jo, at ingen andre Instrumenter var at nævne end de skarpe Hager, og direkte vilde han ikke give dem Lov til Brug af disse, derfor valgte han (Lærebogen 1697) den Udvej at tale til dem ligesom i tredje Person, nemlig hvorledes en Kirurg bør forholde sig, saa at de kunde forstaa at bruge dem, hvor en saadan ikke var at faa fat i. Han vilde ikke beskyldes for at give dem en Frihed, som andre paa den Tid forbød, men vilde heller ej, at de skulde staa ganske raadville og hjælpeløse. Under de Forhold udkom 1711 det første svenske Jordemoderreglement, der foreskrev Eksamen for Colleg. med. efter mindst 2 Aars Uddannelse hos en ældre Jordemoder. Efter Reglementet havde hun Lov til, naar Lægehjælp ikke var at faa, »frit at hjælpe det bedste hun kunde«, ø: at bruge skarpe Instrumenter. I »Siphra« 1715 taler v. Hoorn derfor direkte til Jordemødrene om Instrumenters Brug, ogsaa overfor levende Barn, og beskrev Sakse, Knive og krogede Spyd. Dette var skæbnesvangert og aabnede Vejen for mange Misbrug og Ulykker. Efter 66 Aar kom da, 1777, det ny Reglement. I Stedet for den tidligere lavsmæssige Uddannelse skulde Jordemødrene nu lære ved og opdrages i det nylig oprettede Allmänna Barnbördshus, og nu forbødes dem aldeles Brug af Instrumenter, idet de henvistes til Læger, »som der ikke var Mangel paa«. For at forebygge Misbrug — som P. G. Cederschöld,

efter hvem¹³⁾ disse Data anføres, siger — forbød man Brug. I Lære-bøgerne (Kraaks og senere, 1813, Trendelenburgs) undlod man altsaa ganske at tale om eller beskrive Instrumenter, hvis Undværlighed man ogsaa haabede vilde blive mere følelig ved det voksende Tal af eksaminerede Jordemødre. Tallet af disse steg ogsaa straks efter 1777 betydeligt, men Visen fik snart en anden Lyd, da Bønderne paa Rigsdagen 1778 krævede Forandring i Reglementets § 9, der forbød andre end eksaminerede Jordemødre at øve Fødselshjælp uden i yderste Nød. Trods Colleg. med.s Protest kom der en kgl. Resolution April 1780, der strøg Paragraffen helt og mente det Uret mod Almuen at straffe dem, der ikke søgte eksaminerede Jordemødre. Straks sank Tallet paa disse, Ulykker var der nok af, og Sognene var træge til at sende Læredøtre ind*).

Fig. 62. Casp. Trendelenburg.

Den bratte Standsning efter 1779 i Tilgangen af Læredøtre var det altsaa, der en Stund, som ovennævnt, betog Kraak Lysten til at slutte sin Lærebog; at Grunden til Nedgangen i Elevernes Tal skulde have været ham ubekendt, synes paafaldende. Blandt hans mindre Afhandlinger er tidligere blevet nævnt hans Meddelelse om Retroflexio uteri gravidi; sammesteds¹⁴⁾ berører han, i Anledning af et ham af Ribben meddelt Tilfælde, sin Tilslutning til Behandlingen af putride Abortrester med Kulsyre («Luftsyra») og roser den af Ribben valgte Metode. Røret fra en Klystersprøjte blev bragt i Forbindelse med Kridtflasken, hvor Kulsyren udvikledes, denne opsamledes i en Okseblære, der ligeredes fornedet, derpaa førtes Røret op i Vagina, og efter Løsning af Traaden udløstes Kulsyren lidt efter lidt. —

Til Aajunkt havde Kraak *Caspar Trendelenburg*, en Skaaning, der 1776 havde studeret ved Fredr. Hosp. og i Fødselsstiftelsen i København, han nævnes af M. Saxtorph blandt de fremmede

*) Ved Reglementets sidste Ordning 1819 sattes § 9 ind igen, men § 14 fastholdt Forbudet mod Instrumenter, dog udelodes Paragraffens Bemærkning om, at der var Læger nok at finde, man fandt den vel for tvivlsom! Da P. G. Cederschiöld 1822 blev Professor, rettede han straks sine Bestræbelser paa, at enkelte habile og særlig uddannede Jordemødre kunde faa Ret til instrumentel Fødselshjælp, det lykkedes ham dog først ved kgl. Resolution af 1829 at faa det sat igennem.

Elever^{*)}. Efter at have taget Doktorgraden (1777) i Lund drog han til Stockholm, studerede under Schulzenheim og blev 1778, ved Kraaks Tiltræden som Overlæge, Adjunkt til 1781, da han afløstes af Alm. Senere fik Trendelenburg sin Virksomhed i Hjemprovinzen Skaane. Ikke længe efter Fødselsstiftelsens Oprettelse i Stockholm blev der nemlig tænkt paa ogsaa at sørge for Jordemoderundervisningen i Landets sydligste Del, idet Distriktslægen i Kristianstad Stobæus, der havde været Elev hos Fried sen. og Roederer i Göttingen, 1778 udnævntes til Jordemoderlærer. Han overtog 5 Aar senere det første obstetriciske Professorat i Lund, og Trendelenburg blev da, 1787, Jordemoderlærer med Bopæl i Malmö. Efter Stobæus' Død 1792 var Professoratet ubesat til 1810, da Liljewalch, der 1793—94 ogsaa havde studeret i København, udnævntes, og efter Trendelenburgs Død 1820 overtog han tillige Jordemoderundervisningen.

Ligesom Kraak fik Trendelenburg Tidens Fordomme mod kyndig Fødselshjælp at føle. I en Indberetning¹⁵⁾, dat. Malmö Dec. 1795, til Colleg. med. beklager han sig over Almuens Utilbøjelighed til at bruge eksaminerede Jordemødre og over det ringe Antal Læredøtre, der sendtes fra Sognene. Ogsaa i sin ny Virksomhed ivrede han, som Elev af Schulzenheim og Kraak, for den af dem fulgte Barselsengsbehandling, udgav 1781 en kort for Læger i saa Henseende beregnet Anvisning¹⁶⁾ og senere en poulær Vejledning¹⁷⁾ i Plejen af Barselkoner og spæde Børn, vel den første af den Art i Sverrig. Det var jo det kølige Regimen i Barselsengen, med hyppig Skiften af Underlag og Linned, i Modsætning til Fortidens Svedekur i hermetisk Indpakning, der kæmpedes for, fremdeles for snarlig Iværksættelse af Diegivning, Afføringsmidler givne i god Tid, medens der advaredes mod Aareladning af Barselkoner og mod alle Slags Midler til at befordre Lokkierne eller mindske disse, hvis de var for rigelige. De samme Anskuelse maa Trendelenburg jo være blevet befæstet i ved sit Ophold i Fødselsstiftelsen hos Saxtorph, og det er vel ogsaa Reminiscenser af dennes Paavirkning, der gjorde ham til den ivrige Tilhænger af Aareladning ved langtrukne Fødsler.

Han har efterladt lidt Kasuistik, hvorefter man imidlertid ikke faar Anledning til at værdsætte hans Jugement som Akkoucheur, bl. a. saaledes overfor et protraheret Fødselstilfælde hos en 30aarig Professorfrue i Lund¹⁸⁾ hvor Orificium ikke vilde ud-

*) Hvorfor Saxtorph angiver hans Hjemsted som Lübeck, er uklart.

vides, og hvor Veeerne var saa smertefulde, at Sect. cæsarea (!) paa-tænkte, men alt gik godt, og hans Resumé blev, at uden Skade kan en Fødende ligge mange Dage i Veer, naar blot Venæsectio og Opiater anvendes, men fremfor alt ikke drivende Midler, Vin med Safran, Aloe, hede Drikke o. l.

For sine Jordemødre fandt Trendelenburg senere (1813) Anledning til at skrive en Lærebog »Handbok för Barnmorskar i Frågar och Svar«, kortfattet ligesom Kraaks og næppe med synderlige Fortrin fremfor denne; hvad Ansigtsfødslen angaar, er han, trods Gistrén og Carlander (s. o.), ikke naaet videre, end at Fødsel ved Naturen kan indrømmes, naar Hagen ligger under Skambuen. Tiltalende er derimod hans Opfattelse af den for korte Navlesnor som Fødselshindring, hvad han simpelthen betegner som en Myte, først naar Hovedet er fremme, kan Navlestrængens Korthed gøre sig gældende. At Hovedet viger tilbage under Vepavsen, skyldes ikke den for korte Navlesnor men Veens Ophør og Bækkenbundens Elasticitet, en Anskuelse, Baudelocque alt 1789 havde gjort gældende, og som Zeller ogsaa var kommet til¹⁹⁾ efter 8 Aar tidligere, i sit første Værk (1781), som alle andre — deriblandt Saxtorph, følgende Bergers Eksempel — at have doceret anderledes. —

Fig. 63. Jacob Alm.

I Modsætning til de to første Overlægers saare korte Funktionstid ved Almännas Barnbördshuset virkede den tredje i Rækken, *Jacob Alm*, i henved 40 Aar som saadan. Han havde, uden at være draget udenlands, faaet sin obstetriciske Uddannelse i Stockholm, blev Adjunkt 1781 og overtog allerede Aaret efter Professoratet og Direktørstillingen ved Stiftelsen. Trods den lange Virksomhed var hans Produktion som Forfatter meget beskedet og ikke af fremragende Art. Hans Meddelelse om et af de første i Sverrig med Held behandlede Tilfælde af Retroflexio uteri gravidi er tidligere berørt, det forefaldt i hans Adjunktetid, og fra samme stammer ogsaa en ret uklar Beskrivelse²⁰⁾ af et sammen med Kraak iagttaget Tilfælde af Hæmatom i Vulva, opstaaet 3 Timer efter Fødslen hos en 18aarig Primipara; det betegnes som Prolapsus vaginae med Koldbrand, og man forsøgte

først forgæves Reposition (!), det endte med Suppuration, Nekrose og stort Substansstab.

(Sikkert nok forelaa der, da Alm og Kraak gjorde denne Observation meget lidt i Literaturen om Hæmatomet i Vulva og Vagina under Fødsel. Man studser ved at finde det omtalt i et af de tidligste obstetriciske Specialskrifter nemlig i Jac. Rueffs »Trosthuchle« fra 1554, i hvis 3die Bogs Slutning (Pag. XLVI) der tales om »ein fluss von gestocktem blut im vorderen lyb in beyden Lefzen der scham oder an einen ort allein«, og hvor Raadet til Jordemoderen lyder at aabne Svulsten med Kniv eller Saks, trykke Blodet ud og efter endt Fødsel indlægge en lang Charpimèche i Saaret. Naar dertil føjes, at Paduaprofessoren, Tyskeren Vesling i et af sine Breve (^{8/10} 1647) til Volckamer i Nürnberg²¹) hentyder til denne Fødselskomplikation: »alias jam bis observassem ab effuso intra tunicas vaginae sanguine in partu difficili pudendi labium ingenti tumore distensum fuisse . . .«, forelaa der næppe nogen nærmere Beskrivelse af Hæmatomet før langt hen i det 18de Aarh. — Rimeligt nok var det vel, at Rueffs og Veslings Bemærkninger ikke tiltrak sig synderlig Opmærksomhed, det synes heller ikke at have været Tilfældet med Deleurye — »den beskedne, for lidt paaagtede Forfatter«, som H. F. Naegele kalder ham — der i sine Forelæsninger 1770 kort berørte Sagen. David Macbride, en i Midten af 18de Aarh. kendt Akkoucheur i Dublin, der vistnok aabner Rækken af kasuistiske Meddelelser²²) om Hæmatomet in partu, mente det saaledes aldrig tilforn beskrevet. I begge Macbrides Observationer (resp. 1761 og 71) kom der spontan Bristning af Hæmatomet, Suppuration og langtrukket Forløb, i det næste, af Zeller (1789) beskrevne Tilfælde, afgav Hæmatomet Fødselshindring, han inciderede og hjalp Hovedet frem med Vectis. Senere har Boër — der trods Kilians Paastand om det modsatte — godt nok kendte det sædvanlige Hæmatom, beskrevet den sjældnere Udgang af dette, spontan Bristning oppe i Vagina og stærk Blødning straks efter Fødslen: i de to Tilfælde han beretter om²³) kom der Suppuration i den store Kavitet og Hektik, der førte til letal Udgang)*).

*) Disse tidligste Beretninger om Hæmatoma vulvæ synes længe at være undgaaet Opmærksomheden hos os, thi den, saavidt ses, første kasuistiske Meddelelse herhjemme om slig Fødselskomplikation røber klart nok, at det da selv for Folk af Faget var noget hidtil uset og ukendt. I Februar 1833 gav nemlig Prof. J. L. Drejer en Meddelelse i det kgl. med. Selskab om »Tvende Tilfælde af stor Blodsvulst i Pudenda muliebria« (Journ. for Med. og Chirurgie, 2. Bd. 1833). af hvilke det første mødte ham 1826. Jordemoderen, »en erfaren gammel Kone«, der ikke anede, hvad den et Par Timer efter Fødslen under voldsomme Smerter optrædende Svulst i v. Labium betød, lod Drejer hente, der forgæves prøvede Reposition og forskellige Brakerier, men da Svulsten efter en halv Snes Timer havde naaet Størrelsen af et Barnehoved, tilkaldte han, »der aldrig havde set eller læst om sligt Tilfælde«, Etatsraad Fenger, »for hvilken erfarne Læge det imidlertid var lige saa ubekjendt«, hvorfor han foreslog at kalde Etatsraad Saxtorph. »Men heller ikke denne i Faget saa udmærkede og erfarne Mand havde seet dette Tilfælde før.« Man var dog til Slut enig om, at Skamlæbens Udspænding skyldtes Blod; der anvendtes altsaa Resolventia, hvorunder Svulsten i Løbet af en Uge holdt sig in statu quo, hindrende Lokkial-

Efter 32 Aars Virksomhed som Overlæge udgav Alm (1813) »på kgl. Maj:ts nådigste befallning« en Lærebog for Jordemødre, som han dedicerede Schulzenheim. Den synes i ingen Henseende at have haft noget Fortrin for Kraaks, og hans Efterfølger P. G. Cederschiöld lod den da ogsaa straks ved sin Tiltræden som Overlæge, 1822, afløse af den fortræffelige Haandbog, der i sine forskellige Udgaver gennem et langt Tidsrum blev Undervisningens Ledetraad i Sverrig.

Blandt den Række Adjunkter, der samvirkede med Alm i hans lange Funktionstid, skal blot nævnes et Par fra den Periode, der endnu faldt i Matth. Saxtorphs Tid, nemlig Carlander og Gistrén, hvis Navne tidligere har været berørte i Anledning af Saxtorphs Opfattelse af Ansigtsfødslen. — *Christoffer Carlander*

Fig. 64. Christoff. Carlander.

var kun et Par Aar knyttet til Fødselsstiftelsen, indtil 1793, da han blev Stadsfysikus i Göteborg, hvor han virkede i en Aarrække til 1814, da han flyttede til Stockholm. Her gav han sig ikke synderligt af med Praksis, men som Assessor i Sundhedskollegiet og overtagende andre offentlige Hverv nød han stor Anseelse blandt Kollegerne. Han var en finttænkende, kundskabsrig Person, hvis Karakter smukt er tegnet i en Nekrolog²⁴), der har optegnet adskillige Træk til Belysning af hans Originalitet, ikke

mindst saaledes hans egen kostelige Anordning af sin Begravelse. Literært efterlod Carlander kun lidt paa Obstetrikens Omraader. Det var hans interessante Observation af spontan Fødsel ved en Ansigtsstilling med bagtil rettet Hage, der gav Gistrén Anledning til at publicere sin fortræffelige, desværre altfor længe upaaagtede, Artikel i det danske Tidsskrift (s. o.).

Jonas Henrik Gistrén havde først en Tid (1789—90) fungeret som Vikar i Adjunktstillingen, medens Carlander var ved Arméen i Finland, som fast ansat tiltraadte han Pladsen 1793 og varetog den i 12 Aar til 1805, da Praksis nødte ham til at opgive den.

afløb og Urinering, indtil der 8de Dag kom spontan Bristning med Udtømmelse af en Mængde stinkende Koagler, hvorefter hurtig Restitution. — Det andet Tilfælde saa Drejer 1833 og var nu — ikke mindst belært ved Deneux' Monografi fra 1830 om Emnet — klar paa Tingen; den i Forening med Saxtorph paa-tænkte Incision af Svulsten blev atter opgivet, og spontan Resorbition fulgte.

Inden han blev Adjunkt, var han promoveret i Lund og havde besøgt København og Fødselsstiftelsen her. I en lang Aarrække var han en af de mest søgte Akkoucheurer i Stockholm, betjente saaledes Hertuginde Hedvig Elisabeth og blev derefter (1798) titulær Professor, senere forløste han Dronningen Dorothea Vilhelmine (Gustav IV Adolfs Gemalinde). Han døde i høj Alder 1847, Aaret før Vennen Carlander. Kort forinden han besøgte Fødselsstiftelsen i København, havde netop en Barselbepidemi hersket her, det samme indtraf paa »Allmänna Barnbördshuset« straks ved hans Tiltræden som Adjunkt. I en Beskrivelse²⁵⁾ af Epidemien, der var heftig, idet 21 af 51 angrebne døde, tager han Erfaringerne fra København til Indtægt for sin Konklusion, at Sygdommen har sin Causa prædisponens i en »Constitutio aëris«, thi trods Flytning af Syge, aarlig Hvidtning af Stuerne og andre lignende Forholdsregler »formaaede den berømte Leder af Københavns Fødselsstiftelse ikke at forhindre Sygdommen«. I Epidemien paa Stiftelsen i Stockholm brugtes Ipecacuanha og sveddrivende Midler; Resultatet maa have tilfredsstillet Gistrén, thi i det Haab at hjælpe »til en eller anden dansk lidende Moders Redning« sendte han Vennen Rafn i København en Artikel om Kuren, der optoges i »Physikalsk økon. med. chir. Bibl.«²⁶⁾.

Fig. 65. Jonas Gistrén.

Ogsaa i det af Pfaff (sammen med Scheel og Rudolphi i Greifswalde) i København udgivne »Nord. Arch. f. Natur- u. Arznkd.« findes en kasuistisk Meddelelse²⁷⁾ ved Gistrén, der illustrerer Tidens saavel diagnostiske som terapeutiske Hjælpeløshed overfor en Fødselskomplikation af alvorligste Art, trods det at Forløsningen in casu synes at have været lagt i kyndigst mulige Hænder. Hos en Secundipara, der forud havde aborteret i 3die Maaned, var Orificium paa 3die Dag efter Fødselens Indtræden saa aabent, at en forliggende Aksil og Arm føltes. En »Læge, der tillige var Fødselshjælper, nær de 70 Aar« (Schulzenheim?), forsøgte Vendning, men forgæves, hvad han tilskrev sine svigtende Kræfter. For Gistrén, der tilkaldtes, var det heller ikke muligt at naa op, saa lidt som for Alm, der ogsaa hentedes. Man formodede nu Spasme, aarelod og gav Opiater. Næste Morgen samledes man igen, men Pt. vilde ikke vide af flere Forsøg, forlangte at dø, og

man saa ingen Udvej! Der kom Feber, Udspænding og efter andre 24 Timer Mors. Sektionen viste en kankrøs Ovariesvulst, der fyldte højre Side af Bækkenet, her sammenvokset med den fortykkede Uterusvæg, der til modsat Side var fortyndet, nær Bristning, thi skævt hen over Uterus, fra Spina il. ant. sup. dextr. ned mod v. Ingven saas »eine Spalte oder Eindruck wie von einer stark angezogenen Stricke«. I Epikrisen blev Konklusionen, at Kejsersnit havde været paa sin Plads!

Men jævnsides disse mere officielle Repræsentanter for den svenske Fødselshjælp i Aarhundredets sidste Halvdel maa endnu nævnes nogle fra den modsatte Lejr, Kirurgselskabet, hvis Navne som praktiske Akkoucheurer havde en ret stor Betydning i dette Tidsrum.

En Mand, der saaledes dels gennem sin indflydelsesrige Stilling ved Hoffet, der lod hans Intriger mod Rivalerne faa saa meget større Vægt, dels ogsaa ved en forholdsvis ikke ringe Forfattervirksomhed til en vis Grad satte Præg paa Obstetrikens Historie i Sverrig paa den Tid, var *Herman Schützer* eller *Schützercrantz*. Han var en fuldblods Type for det 18de Aarh.s selvbevidste, praktisk anlagte Kirurger, altid parat til Opposition mod Colleg. med. og mod Lægernes formentlige Overgreb. Efter at have begyndt Studierne i Upsala drog han 1738 ud paa en 4aarig Udenlandsrejse, til Berlin, hvor han gjorde Tjeneste i Charitéen, var et Aar (1739) i Strassburg hos Fried, hvem han særlig synes at have betragtet som sin Læremester; i en Tale (30. Juli 1777) ved Præsidiets Nedlæggelse i kgl. Vetenskaps Akademien²⁸) siger han: »For min egen Part ved jeg, hvad jeg skylder den lærde og store Akkoucheur Fried, og jeg ved, at han selv udtalte Højagtelse for vor v. Hoorn«. Over Paris, Leiden, København kom han hjem 1742, tog Mesterfältskäreksamen og ansattes ved Livgarden. At Virksomheden som Fødselshjælper særlig var hans Maal, derpaa kunde tyde, at Faderen, Stabskirurg Salomon Schützer, der 1711 med Stenbocks Armé havde været med i Krigen mod Danmark, hos Kongen havde søgt Privilegium for Sønnen paa at betjene fattige Fødende i Staden, hvad Colleg. med. fik forpurret. Men Vejen for ham som Akkoucheur banedes paa nok saa ærefuld Maade. Med Held havde han behandlet en Benskade hos Kongen (Fred. I), der 1743 gjorde ham til sin Livkirurg, Aaret efter fik han samme Stilling hos Kronprinsen (Adolf Frederik), bistod dennes Gemalinde Lovisa Ulrica 1746 ved Prins Gustafs (III) Fødsel, men det store Slag, der bragte ham i Ry,

vandt han ved Prins Carls (XIII) Fødsel 1748, hvor han med Held bragte Kronprinsessen gennem den vanskelige Forløsning. Der tales i en af Biografierne²¹⁾ om Konvulsioner under Fødslen, en virkelig Eklampsi har det næppe været, thi det er aabenbart denne Forløsning, Schützercrants selv sigter til i sine »Märkvärdige Händelser i den pract. Förlossn. Vetensk. med Anmärkningar« (1785), der i Casus XXX beretter om en Forløsning 1748 hos »en Dame af högsta börd och värde«, hvor han er forsamlet med flere Læger i et Sidegemak og i Anledning af Jordemoderens konfuse Besked tilstedtes Adgang til Gemakket, hvor Damen sad i Fødestolen, omgivet af talrig Betjening. Der var i Fødsdens sidste Fase kommet Smaatrækninger i Lemmerne, han lagde hende om paa Siden, trykkede Baghovedet fra Isbenet bagtil, og straks fødtes Hovedet; Barn og Moder gik det vel »til alla trogna undersåtares största glädje och fröjd«. Det berettes, at Kong Frederik var saa tilfreds med Udfaldet, at Akkoucheuren indbødes til det kongelige Taffel i Sygeværelset, en Ære, der skal have smigret Schützercrantz mere end alle senere Naadesbevisninger.

Fig 66. Herman Schützercrantz.

I Hedins »Portrætsamling af svenske Læger«³⁰⁾ hedder det i den Anledning: »Historien vil ikke glemme, at uden Videnskabens Mellekomst ved Arkiater Schützercrantz havde Sverrig ikke ejet den Prins, der blev dets Pryd«. Hos Hedin tales ogsaa om hans Bistand som Akkoucheur hos Dronning Sophie Magdalene, om det var ved Gustaf IV Adolfs Fødsel ($\frac{1}{4}$ 1778), maa være usagt, hos Schützercrantz selv findes ikke Hentydning til denne Forløsning, men efter Sacklén skulde de tre ægte Perler i hans Vaabenskjold sigte til de tre kongelige Børn, ved hvis Fødsel han havde bistaaet.

Hans Stilling ved Hoffet befæstedes mere og mere, han afslog gentagne Tilbud om Livlægestillingen hos Kongens Broder Land-

grevnen af Hessen, hvem han under dennes Besøg i Sverrig havde behandlet for en Febersygdøm; 1753 udnævntes han af Adolf Frederik til Arkiater, hidtil uhørt for en Fältskär, i hvilken Anledning Linné skrev til en Ven: »Gud förlåta den som förledt vår nådigste öfverhet att göra en chirurgus till archiater«³¹⁾, og 1758 blev han Overdirektör for Kirurgien. Hans Bistand ved de kgl. Børns Koppeindpodning 1768 skaffede ham Adelskabet med deraf følgende Navneforandring, men, som han i Fortalen til et af sine Værker forklarer, træt af Rivningerne med Colleg. med. og de mange deraf flydende Uvenskaber tog han efter 16 Aars »besværlig, velment og lønløs« Ledelse af Direktörposten sin Afsked og levede de sidste Aar i Stilhed, optaget af literære Sysler. Han døde 1803, 89 Aar gl.

En af de Opgaver, Schützererantz særlig stillede sig, da han blev Overdirektör, var, som han siger, at afhjælpe Savnet for de unge Kirurger af gode Lærebøger, der i det fattige Land, hvor Forlæggere vanskelig var at finde, længe havde været føleligt. Naar han samtidigt hentydede til, at Colleg. med. nu ogsaa tog Sagen op, forklarer det maaske baade Ribbens Plan til en Lærebog i Fødselshjælp og Udgivelsen af Kraaks 1782. Den sidste kom her Schützererantz i Forkøbet, thi dennes Værk »Förlossnings Vetenskapsens theoretiska Del i systematisk Ordning till Uplysning för unga studiosi chirurgiæ« udkom først 1786, om end han i Forordet bemærker, at Arbejdet var færdigt, da Kraak udgav sit, men da dette mere var anlagt for Jordemødre opgav han ikke at lade sit komme frem. I en meget skarp Kritik³²⁾ af Bogen aftrykkes Citater, der viser ordret Overensstemmelse mellem Forfatteren og Kraak, men den anonyme Recensent*) holder sig til Forsikringen om, at Bogen var færdig til Tryk, da Kraaks udkom, og taler derfor ikke om Plagiat, men om hvor mærkværdig analogt to Forfattere kan skrive om samme Emne (!). Dommen faldt imidlertid meget ugunstig ud, »aldeles utjenlig til Oplysning for unge studiosi chirurgiæ« blev Konklusionen, og nægtes kan det vel næppe, at Fremstillingen er overraskende konfus, saare langt fra en »systematisk Ordning« af Grundsætningerne i en Lærebog for Begyndere, en Opgave, der aabenbart meget lidt har passet for Schützererantz' hele Udvikling og Anlæg.

*) Mærket » . . . c . . . s« kunde vel tyde paa Eric Odhelius, fra 1785—87 Adjunkt ved Fødselstiftelsen.

Langt fornøjeligere er da ogsaa hans andet, et Aar tidligere udgivne og oftere her cit. Værk »Mærkværdige Hændelser« etc., hvor han, støttet til en righoldig Kasuistik med tilføjede »Anmærkninger«, behandler den praktiske Del af Fødselslæren og giver et interessant Billede af Tidens Forløsningskunst, saaledes som han og hans kirurgiske Fagfæller repræsenterede denne. Med disse mødtes han ofte i vanskelige Fødselstilfælde, enten tilkaldt af dem eller selv søgende deres Assistance, navnlig ses han — hvad tidligere er berørt — i de første Aar hyppigt at have arbejdet sammen med Regimentsfältskären Schenbom, endvidere træffes som Deltagere i hans Fødselsaffærer Chr. L. Ramtrøm, Stifteren af »Pro Patria«, Oluf Acrel, Overkirurg ved Serafimerlazarettet, der ogsaa var en søgt Akkoucheur, Wedenberg, der fra 1779 i en lang Aarrække var Forstander for Pro Patria, og hvem Schützercrantz betegner som »vor dygtige Akkoucheur«. Naar han, som det hændte, ved Fødsler var sammen med Medici, benytter han helst Lejligheden til at lægge sin Mistillid til disse for Dagen og stiller deres Evner som Fødselshjælpere i tvivlsomt Lys ligeoverfor saadanne Kirurger, der gennem en lang Praksis havde vundet Erfaring.

I denne brogede Samling Fødselskasus, der begynder med Aaret 1743 og — saavidt det kan skønnes — slutter omkring 1783 men iøvrigt hverken er ordnet efter Stof eller Tidsfølge, viser Schützercrantz sig da dels som den ensidige, i Fordomme hildede Akkoucheur, dels som den praktiske Kirurg, der i vanskelige Tilfælde ved at finde paa originale Udveje og ikke viger for de vanskeligste Forløsninger, der under stor fysisk Kraftanvendelse gennemføres med et ret mangelfuldt Armamentarium og i meget minder om J. v. Hoorns ligeartede Præstationer. Vi har, hvad de førstnævnte Egenskaber angaar, tidligere nævnt hans, trods Anledning til bedre Forstaaelse, vrang Opfattelse af Ansigt-fødslen og ligeledes hans (og Schenboms) snilde Gennemførelse af Ekstraktion paa Sædet med Slynge, men med Hensyn til det sidste Punkt, den instrumentelle Fødselshjælp, da lagde han et mærkeligt Standpunkt for Dagen overfor Fødselstangen. Om han paa Rejsen har set dens Brug, er maaske tvivlsomt nok, næppe — efter hvad ovenfor er anført — ved Besøget hos Fried 1739, og Levrels Tang var ikke kommet frem, da Schützercrantz var i Paris, men med Gregoires kunde han jo have gjort Bekendtskab.

Naar Tangen første Gang blev brugt i Sverrig, maa jeg lade usagt, men Smellies var først kendt og i Brug. I 1747 kaldtes

Schützercrantz (casus XXI) til en Fødsel af Schenbom, der for-gæves havde prøvet at anlægge Smellies Tang, om han selv gjorde noget Forsøg, nævnes ikke. Han mente Barnet dødt og raadede straks til Perforation, hvilket skete. I det eneste Eksempel (Nr. 64) i hans Kasuistik (Aaret er ikke anført) paa egenhændig An-læggelse af Tang — Hovedet stod dybt, Blæren var fyldt, og Kateter kunde ikke indføres — forsøgte han Smellies, »thi Lev-rets var endnu ikke hos os bekendt«, men maatte opgive det, »hun formaaede ei at taale Anlæggelsen«, og han perforerede. Under lignende Omstændigheder (Nr. 58) tilkaldtes han af Elff, der uden Held først havde forsøgt Roonhuysens Vectis og Smellies Tang. Han bad nu Schützercrantz gøre Vending, en Fod bragtes ned, men videre kom man ikke, heller ikke efter at Acrel var kommet tilstede. Saa anlagdes Crochetten, og alle tre maatte trække, hver i sin Hage, før Hovedet kom ud. Det var vist gaaet bedre, bemærker Schützercrantz til Slut, hvis Levrets Tang paa den Tid havde været opfundet (!). Afslutning af en Forløsning med denne sidste var han dog Vidne til i et Tilfælde af Eklampsi (Nr. 36, 1767), hvor han tilkaldte Ramström, der havde fortalt ham, at han nu og da havde frelst et Barneliv med Levrets Tang; han forløste med denne, men Barnet var dødt. Ikke destomindre ses dog Schützercrantz at have fastholdt det besynderlige Stand-punkt aldrig at bruge Tang. I et af de tidligste Tilfælde i Sam-lingen (Nr. 12, 1749) hjælper han et i Bækkenet tværstillet Hoved manuelt frem ved afvekslende Tryk nedad mod Anus og opad mod Isbenet. Efter en halv Times Arbejde (!) kunde han faa to Fingre ind i Munden mod Ganen, den anden Haand paa Bag-hovedet og fik under Veeerne Hovedet ud. Udmattet maatte han lade Schenbom afslutte Ekstraktionen. I »Anmärkningen« til-føjer han, at man vel nu i vor oplyste Tid i sligt Tilfælde vilde benytte den ene Arm af Levrets Tang og bringe den fortil mod Isbenet staaende Skulder fri af samme, men han bekender aabent, at han ved levende Foster aldrig havde benyttet Tang, uagtet han indsaar dens store Nytte i visse Tilfælde, en mærkelig Ytring af en beskæftiget Akkoucheur, der hørte til Levrets og Smellies Samtidige.

Sikkert nok har vel denne Undervurdering af Tangen givet Schützercrantz' Fødselshjælp mere af Fortidens Præg end ønske-ligt var, som det da ogsaa træder frem i hans hyppige og hurtige Tilflugt til Perforation og skarpe Hager, og det ligger vel nær at formode, at Schulzenheims Bestræbelser for at indføre en mere

skaansom Fødselshjælp og indskrænke de mutilerende Operationer for en Del har været dikteret af hans Fordømmelse af den stærkt aktive Forløsningskunst, for hvilken Schützercrantz og vel de andre Kirurger var Repræsentanter. Det sidste gav sig ogsaa Udslag i den hyppige Brug af Vending, hvormed vel ogsaa hænger sammen, at der i Schützercrantz' Kasuistik saa udførlig gøres Rede for Komplikationen det afrevne Hoved, de forskellige Udveje til at hjælpe dette frem drøftes, og særlig dvæler han ved det ejendommelige, om Basiotriben mindende Instrument, som Fried havde opfundet og demonstrerede for sine Elever (P. 238), uden dog nogensinde praktisk at have prøvet det*).

Naar det i Biografierne over Schützercrantz bemærkes, at han paa Kirurgiens Omraader var Foregangsmand, forsaavidt han efter mer end et halvt Aarhundredes Forløb var den første, der i Sverrig opererede for Sten og Katarakt, da blev han ogsaa i et enkelt Punkt indenfor Obstetrien Banebryder i sit Land, idet han udførte det første Kejsersnit her. 1758 kaldtes Assessor Elff til en 30aarig Dværg med ekstrem Forsnævring af Bækkenet, idet to Fingre næppe kunde indføres i dette. Schützercrantz blev hentet, senere kom Arel og flere andre til, den første udførte Kejsersnit med skraa Incision; Barnet levede, om det videre Forløb meddeles blot, at Moderen stod op 4de Dag for at skifte Linned, paa 9de Dag døde hun. Sektionen omtaler ikke nærmere Bækkenmaalene. Han tilføjer beskedent, at han ikke ved, om det var det første Kejsersnit i Sverrig, idet han ikke ganske tør omstøde Myten om Upsalaprofessoren Oluf Rudbecks Kejsersnit 1669**) paa sin egen Hustru, men han udtaler Tvivl om, at det mulig var et Kejsers-

*) I Omtalen af de forskellige Capitrahæ i Form af Net, Baand og Slynger til Ekstraktion af det afrevne Hoved bemærker han ogsaa, at »Walgraf, der oversatte v. Hoorns Jordemoderbog paa Dansk«, forbedrede dennes Slynge. I den før (P. 238) omtalte Strassburger Dissertation (1740) af Deisch nævnes, saavidt ses, første Gang »Waldgrave« og hans Slynge, i Voigts Afhandling (1743) »de capite abrupto« (se P. 238) kaldes han »Doctor og Professor i København«. Levret (Observ. . . . 1750, P. 10) nævner ham ligeledes, idet han citerer efter Voigt. At der ikke har eksisteret nogen dansk Oversættelse af v. Hoorn, turde være sikkert nok, men hvem overhovedet »Professor Waldgrave« er, har det ikke været mig muligt at opklare, skønt der vist næppe kan tvivles om, at denne Landsmand er historisk, thi J. S. Saxtorph nævner i sin Doktordisputats om det obstetriciske Armamentarium (1795) i Listen over Opfindere af Extractores foetus molles flexiles: »Inter Danos Walgrave, Doctor Medicinæ«, -henvisende til Voigts Afhandling.

**) Berettet første Gang i Tenzels »Monatliche Unterredungen« 1689, P. 1035, og derefter gentaget hos senere Forf.

snit post mortem, da Fru Rudbeck tidligere havde født levende Barn via ordinaria, en Formodning, som senere er blevet tilstrækkelig bekræftet.

Tilfældet blev først meddelt i »Kgl. Vetensk. Acad. Handlingar«³³), hvor han ligeledes (1767)³⁴) har berettet om et Par Fødsler med Konglutination af Modermunden, der debrideredes med Katerer, og Fødslen gik glat, men han indrømmer, at han i det ene antog det fortyndede nedre Uterinsegment for den spændte Hindeblære, indtil han omsider opdagede den lille Grube, der antydede Orificiums Plads. Han mener, ingen tidligere har beskrevet slige Unika, hvis Oprindelse er ham gaadefuld, medens cikatricielle Sammenvoksninger efter forudgaaet svær Forløsning jo var en kendt Ting, hvorpaa han tidligere³⁵) havde meddelt et Eksempel, Hæmatometra af to Aars Varighed, der aabnedes med Trokart og behandlede med Injektioner gennem indlagt Kanyle.

Et gynækologisk Emne, han ofrede stor Opmærksomhed, var Pessariers Indlæggelse og deres Fabrikation. Det sidste havde han lært hos Fried, der til Materiale brugte Kork, som beklædtes med en Blanding af Voks og Gibs. Fremgangsmaaden hermed forklares omhyggeligt, idet han overfor en fremmed Autor, der har villet vindicere sig Æren for Opfindelsen, hævdede at den tilkom Fried; muligt hentydede han til Levret, der i en større Afhandling³⁶) har behandlet samme Spørgsmaal.

*

*

*

Blandt de ikke faa Fremmede, der besøgte Københavns Fødselsstiftelse i Matth. Saxtorphs Tid, var saaledes ogsaa en Del af de her nævnte svenske Læger, der senere vandt Navn i Obstetrikens Historie, og til de Indtryk, som enkelte af dem medbragte fra deres Ophold her, og hvorom de senere udtalte sig, hørte nu, jævnsides Højagtelse for Stiftelsens Leder, ogsaa Erindringen om en af Skyggesiderne i samme, de ikke helt sjældne Epidemier af *Barsel-feber*. Saameget naturligere blev disse Genstand for Omtale fra svensk Side, som den samme Kalamitet, hvad jo var at vente, ramte Almänna Barnbördshuset et Par Aar efter dets Oprettelse, men paafaldende nok har Saxtorph ikke efterladt os noget egenhændigt literært Dokument til mere indgaaende Belysning af denne Side af Fødselsstiftelsens Virksomhed eller af hans egen Opfattelse af Sygdommen. At han ogsaa lod denne ganske uomtalt i sine Jordemoderbøger, hang vel sammen med, at han nærmest synes at have betragtet den som et Onde, der skyldtes

Sammenhobning af Barselpatienter og derfor særlig hjemsøgte Fødselsstiftelser, men nærmere Rede for dens Optræden i Stiftelsen har han som sagt ikke gjort. Vistnok gav han, som forhen nævnt, i Foredraget i Videnskabs Selskabet (1781) en statistisk Oversigt for de første 10 Aar af sin Overlægevirksomhed, 1771—80, hvorefter Mortaliteten var c. 1,5 ‰ (69 Døde blandt 4552 Indkomne), men Dødsarsagerne er ikke nærmere specificerede, ej heller faar man at vide, om deri er indbefattet Dødeligheden blandt de til Fredr. Hosp. evakuerede. For Slutningsaarene (1781—1787) i Hospitalet synes der ikke at foreligge nogen officiel Opgørelse af Fødselsstiftelsens puerperale Mortalitet*), denne skulde derimod efter Indflytningen i den ny Bygning for Aarene 1788—99 ifølge Callisens Angivelse³⁷⁾ have været 2,5 ‰ (225 Døde blandt 10,154 Indk.). Naar Hirsch i sit bekendte epidemiologiske Værk³⁸⁾ angiver Barselfeberepidemierne i København og Stiftelsen, fra dennes Oprettelse til Aarh.s Udgang, til 5 i Tallet, rummer dette saavist næppe Sandheden, men er kun et ikke helt korrekt Udtryk for de i den daværende Literatur mer eller mindre sparsomme Beretninger om slige Epidemier.

Hvad de to første af disse angaar, Epidemierne i Stiftelsen 1765 og 1778, har Hirsch kun Matth. Saxtorphs korte Notits³⁹⁾ om samme at støtte sig til; den næste Epidemi (i Byen) var den af Tode 1782 omtalte (s. P. 92), med Hensyn til de to sidste (i Stiftelsen) ref. Hirsch for den i 1786 til F. L. Bangs og M. Salomonsens Omtale af samme (P. 95 Note) og for Epidemien 1791—92 til Boyesens Dissertation. Om den af Saxtorph (kun) til Direktionen berettede Epidemi 1781 har Hirsch jo ingen Oplysning, heller ikke om Aarene 1793—97—99, hvor efter Kaysers (o: Callisen) Angivelser Fødselsstiftelsens puerperale Mortalitet skulde have præsenteret sig saaledes:

	Fødende	Døde i Stift.	Døde i Fredr. Hosp.
1793	875	42	7
1797	874	22	4
1799	994	23	5

hvad vel tydeligt nok peger paa fortsatte epidemiske Udbrud af Sygdommen.

*) Efter de to bevarede Protokoller fra 1781 og 82 skulde Forholdet blive dette: I 1781: Indkomne 582, hvoraf 25 døde af Barselfeber, og 13 flyttedes til Fredr. Hosp.; i 1782: Indkomne 550, 4 Døde, 4 Evakuerede.

Vi har i den tidligere Fremstilling af, hvorledes Saxtorph i sine Henvendelser til Fredr. Hosp.s Direktion søgte at væрге sig mod denne Svøbe, set, at det var Overfyldningen i Stiftelsen, de sammenhobede Barselpatienter, der umuliggjorde Rensning af Rum og Inventar, hvori han saa Aarsagen til Ondet, og at han søgte at bøde derpaa dels ved Evakuation til Fredr. Hospital dels ved Reserveværelser i Stiftelsen. Den svenske Læge S. Hedin bemærker i et Rejsebrev $\frac{1}{2}$ 1782 fra København⁴⁰), hvor Barselfeberen i Stiftelsen (1781) omtales, at Saxtorph troede, at denne blot paa store Stiftelser kendte Feber hidrørte fra Luften og fra de med Barselflod inficerede Klæder og ikke kunde hindres, uden at disse Anstødssten faldt bort, »vi mangler,« føjes der til, »Rede paa denne Sygdom, det er at haabe, at Saxtorph snart vil give os saadan«. I Anledning af denne Hedins Udtalelse bemærker Kraak⁴¹), at han ogsaa med Længsel imødesaa en Afhandling om Barselfeber fra den Kant, »af en Saxtorphs Haand venter jeg en tilforladelig Oplysning, gifve Gud ogsaa något medel«! Saxtorph opfyldte nu ikke dette Haab. Om sin Opfattelse af Sygdommens Natur eller om dens specielt medikamentelle Behandling har han som sagt ikke meddelt noget, i saa Henseende faar man kun Vink gennem Andenhaands Beretninger fra Elever, der vel imidlertid nok tør antages at falde sammen med Lærerens. Saaledes kan nævnes Boyesens Dissertation, hvor de formentlige Aarsager klassificeres i to Grupper: den slette Konstitution hos det Klientel, der søgte Stiftelsen, fattige, daarligt ernærede Individuer, udsatte for mange animi pathemata, paa hvilket sidste Moment der lægges særlig Vægt, som ogsaa specielt oplysende Eksempel herpaa anføres; dernæst Hospitalsluften, idet der til Støtte for dennes eminente Betydning som Sygdomsaarsag henvises til, at Sygdommens Mortalitet var langt ringere ude i Byen, og at den eneste Udvej, man i Stiftelsen faldt tilbage til, var snarest mulig at flytte de syge. Hvad specielt den medikamentelle Behandling angik, en Side af Sagen, hvor, som ovenfor bemærket (P. 93), enkelte af Hospitals Direktionens Medlemmer stillede sig lidt skeptisk overfor Saxtorphs Evne til her at gribe ind i rette Øjeblik, da nævner Boyesen, at man en Tid særligt tyede til store Docer Ol. Ricini, »si forte materia acris in intestinis haereret«, men forgæves.

Det var jo Epidemien 1791—92, Boyesens Bemærkninger drejede sig om; et andet Øjensvidnes Beretning om samme, den før nævnte tyske Læge Chr. Rink⁴²), opruller et ikke mindre

haabløst Billede af de forskellige terapeutiske Forsøg med Opium, Kamfer, Klysmata; kun Moskus mente man at se lidt Virkning af, medens Ipecacuanha forværrede Tilstanden. Sidstnævnte Middele var efter Doulcets derom indgivne Rapport ($\frac{1}{9}$, 1782) til det kgl. med. Selskab i Paris⁴³) kommet en vogue og havde efter de første tilsyneladende glimrende Resultater paa Fødeafdelingen i Hôtel-Dieu vakt ikke mindre højt stemte Forventninger end dem, Boër nogle Aar senere knyttede til sit engelske Arkanum, men ret snart, ligesom dette, bragte sørgelige Skuffelser. De af Doulcet foreslaaede store Doser Ipecacuanha blev herhjemme, under Epidemien i Stiftelsen 1786, først prøvet af F. L. Bang hos de til Fredr. Hospital evakuerede Barselpatienter og i Stiftelsen selv altsaa (efter Rink) under Epidemien 1791—92.

Som forhen (P. 99 Note) nævnt er vi gaaet glip af en Beskrivelse ved Saxtorphs Amanuensis W. H. Kerstens af Barsel-feberens Optræden i Fødselsstiftelsen 1784 og 86, idet den Afhandling herom, paa hvilken han 1787 blev kreeret til Doktor ved Kieler Universitetet, ikke blev publiceret. Fra en anden Elev af Saxtorph, Jens Peter Ørsleff, der ifølge Promotionsprogrammet ved hans Disputats 14. Juni 1791*) i et Trimester 1790 besøgte Stiftelsen (i hvilket Aar, som Listen P. 135 viser, den heftige Opblussen af Barsel-feberen begyndte) foreligger derimod en lille Afhandling⁴⁴), der mærkelig nok, skøndt den ikke er anført i »Bibl. Danica« og savnes i vore Biblioteker (saavel som de svenske), har nydt den Ære at blive nævnt i Winckels nyeste »Handbuch«^{**}). Afhandlingen (som jeg fik i Hænde fra Kiel) er en lille 8 Siders Piece, der bragtes frem »commilitonum examini« i »Sodalitium philiatricum«^{***}) og væsentlig drøfter Barsel-feberens Patogenese og Terapi. At det er Lærerens Anskuelse, Forf. her gør sig til Tolk for, tør vel næsten formodes. Idet han da stiller sig skeptisk overfor Suppression af Lokkier, Inflammation af Intestina og Oment, samt Mælke metastase som supponeret Aarsag, tror han i saa Henseende ligesaa lidt paa Metritis eller Betændelse af Peritonæum, skøndt hans Sektionsfund som Regel viste Abdomen fyldt med føtidt Pus. Han ser sig da om efter

*) »De docimasia pulmonum« (en af de tidligste retsmedieinske Disputatser herhjemme). — Efter Promotionen drog Ørsleff til Rusland, hvor han praktiserede i Narva til 1825.

***) 2. Bd., 1. Th., P. 56.

****) Hvilket Selskab Forf. sigter til med denne Betegnelse, har det ikke været mig muligt at udrede.

en anden Aarsag, og idet Symptomerne snarere synes ham at maatte tilskrives Spasme end Inflammation, mener han at finde causa i en ubekendt »constitutio acris«, der gennem direkte Virkning paa Nerverne udløser Smerter, derved betinges Eksudatdannelse, de stagnerende humores avler Putrescens og derved korroderes Organerne! En Støtte for denne Teori, der saavist ikke udmærker sig ved større Klarhed end de af Forf. forkastede, finder han navnlig i Juvantia, forsaavidt Opium syntes ham det eneste virksomme Middel. Hvad nemlig Terapien angaar, gøres der ret nøje Rede for den, der paa daværende Tidspunkt fulgtes i Stiftelsen. I Sygdommens Begyndelse institueredes Venæsectio, undertiden gentaget hver 3die Time, naar Pulsen tillod det, Abdomen indgnedes med Liniment. volatile, Vesikatorier lagdes paa Lægge eller Abdomen. Indvendig gaves Mixt. camphor. acid. Pharm. nos. Fr., afvekslende med Ol. Ricini, sammen med Syr. Diacod. og Kermes min., 1 Spkf. bihor. Som sidste Tilflugt forsøgte Laudan. liqv. Sydenh., hvoraf som sagt saas god Virkning, men en Aareladning gik altid forud. Et Specifikum tør han dog ikke kalde Opium, hvad vel ogsaa stærkt nok modsagdes af Prognosen, der betegnes som pessima, sjældent saa han en eller to slippe fra det.

At Saxtorph maa være blevet rokket i sin Tro paa, at Barsel-feberen var en Sygdom, der, avlet indenfor en Fødselsstiftelses Mure, kun fik særlig Betydning her, kan der vel ikke være Tvivl om, naar der ses hen til Todes Beskrivelse (P. 92) af den Epidemi, der hjemsøgte Byen 1782, og til Kølpins og navnlig Aaskows Advarsler (P. 94) med Hensyn til den Fare, der fra Stiftelsen »gennem den saa farlige ja formodentlig smitsomme Sygdom« truede Byens andre Fødende, en Fare sidstnævnte jo bestemt mente at have konstateret. Sygdommens »Smitte« betonedes Saxtorph vistnok selv ofte nok i sine Skrivelser til Direktionen, og Smittekilden saa han kun i den med »urene Uddunstninger besvangrede Luft, der blev en ødelæggende Gift for Huset« (P. 91), thi den bemærkelsesværdige Iagttagelse, han i sin Skrivelse ⁴/₁₀ 1781 slog paa overfor Direktionen, at han endnu aldrig havde set nogen af de betalende Patienter dø af den grasserende Sygdom, aabnede beklageligt nok ikke hans Øje for Muligheden af Sygdommens Transport gennem andre Medier. Det nævnte Faktum forklarede han simpelthen ved den lettere gennemførte Rensning og Udluftning af de forholdsvis sparsomt belagte Enkeltkamre; at disse var spærrede for Eleverne, og deres Indehavere unddragne Under-

søgelse fra den Kant, kom jo som forklarende Moment den Gang ikke til at veje i Vægtskaalen. Det kunde vel i denne Sammenhæng fortjene at bemærkes, at der i Fødselsstiftelsen alt i Matth. Saxtorphs Tid var gjort en Iagttagelse af lignende Art, som den, der gav Stødet til, at Semmelweis fik Øje for Barselheberens Natur, idet den ovennævnte Dr. Rink i sin Beskrivelse af Epidemien 1792, hvor han taler om Sektionsfundet, der næsten altid viste purulent Peritonit, i en Note bemærker, at en Kirurg ved Sektion af et Barsellig skar sig i Fingeren, hvorpaa fulgte »ein wahres Faulfieber«, der bortrev den unge Mand. Paa nok saa prægnant Maade var en Snes Aar senere den daværende Underakkoucheur ved Stiftelsen, Ole Bang, inde paa det samme Spor, naar han i sin Beskrivelse⁴⁵⁾ af en Række Barselbertilfælde fra Stiftelsen og egen Praksis i Anledning af Spørgsmaalet om Smitte ved Kontagium tilføjer: »Plures medicinae studiosi signa exhibuere infectionis a dissectis cadaveribus puerperali feбри defunctorum, imo unus morbo huic simillimo affectus est«. Beklageligt, at det ikke blev vor hjemlige Skole, der drog de videre Konklusioner fra slige Iagttagelser! At et Kontagium kunde udvikles, hvor Sygdommen længe havde hersket epidemisk, ansaa Bang for sandsynligt, dets Overførelse ved Kontakt gennem Personer mente han vistnok tvivlsom, men anfører dog, at 3 af hans Tilfælde faldt i en og samme Jordemoders Praksis, og nævner lignende Erfaring fra London, uagtet der ikke var Epidemi paa den Tid dér.

Saavidt jeg ser, var Bang den første, der hos os bragte dette Spørgsmaal frem, der dog allerede adskilligt tidligere, endnu i Matth. Saxtorphs Tid, paa højst interessant Maade var kommet til Orde gennem Alex. Gordon i Aberdeen. Som Fattiglæge her havde denne under en Epidemi fra 1789—92 haft rig Lejlighed til at iagttage Sygdommen og Maaden, hvorpaa den bredte sig. At Aarsagen ikke skyldtes nogen »constitution of the air«, blev ham snart ligesaa indlysende, som at Sygdommen var af infektiøs Natur, og at Smitstoffet bragtes ved Læger, Jordemødre og Plejersker fra syge til andre Barselkvinder, hvad der demonstreres ved Eksempler saa evident som muligt, ogsaa for hans eget Vedkommende som Smittebærer. Smitstoffets Natur tør han ikke udtale sig om, ansaa det nærmest for et luftformigt, men i sine Raad med Hensyn til Profylaksen var Gordon paa ikke mindre overraskende Maade forud for sin Tid: de Syges Sengklæder, og hvad der af den Art er benyttet af dem i Barselsengen, maa brændes eller grundigt vaskes, Læger,

Jordemødre og Plejersker, der have haft med Barselfebersyge at gøre, maa paa det omhyggeligste vaske sig, og deres Tøj og Utensilier røges. Da Gordon havde gjort sin Opdagelse, indsaa han »the danger of disclosing the fatal secret«, men bestemte sig dog altsaa til det 3 Aar senere gennem sin Afhandling »On the epidemic Puerperal Fever of Aberdeen« (Lond. 1795), der jo desværre gik glip af den særdeles Opmærksomhed, den havde fortjent, idet Gordons Observationer, som han selv siger, var »of the utmost importance to society«*). Piecen**) er dediceret Th. Denman, og der er vel næppe Tvivl om, at denne har taget sig disse Vink ad notam. Thi i sin første Afhandling om Puerperalfeber (1768, 3. Udg. 1785) kender Denman ikke noget til Sygdommens Overførelse ad slig Vej, saalidt som i 1794—95 Udg. af hans »Introduction etc.«; om det kommer til Orde i de næste Udg. (1801 og 1805) af denne, maa være usagt, da de ikke har været mig tilgængelige, men i Udg. 1816 (5te) er Denman fuldt paa det rene med Barselfeberens Kontagiositet og dens Udbredelse ved den af Gordon viste Vej, et Faktum, hvorpaa han selv havde set flere Eksempler, og om hvilket han nu mente det »criminal to be silent«***).

I den lille Afhandling udtalte Gordon sig saaledes: »Ved Iagttagelse opdagede jeg Vejen for Sygdommens Udbredelse og naaede saa vidt, at jeg kunde forudsige hvilken Kvinde, der vilde blive angrebet, naar jeg hørte, hvilken Jordemoder eller Plejerske der havde betjent Vedkommende, og næsten altid slog min Spaadom til«, Ord, hvis Betydning og Rækkevidde — som Sinclair bemærker i sit Værk (1909) om Semmelweis — man først fik Øje for gennem Oliver Wendell Holmes' Citat af samme i hans »Contagiousness of puerperal fever«, 1843, et Skrift, der senere (»Janus«, 1903) bragte Prioritetsspørgsmaalet mellem Holmes og Semmelweis til livlig Debat fra amerikansk (Baruch) og ungarsk

*) Samfundet skønnede dog aabenbart ikke saa, thi i den korte Recension af Skriftet i Hartenkeils »Med. chir. Zeit.«, 1796, berøres blot ganske flygtigt Forf.s Anskuelse, at Sygdommen kan overføres ved et Contagium, og 1844 noterer Litzmann (»Das Kindbettfeber«. Halle) kort det samme.

**) Som Separatskrift findes den ikke hos os, men den er — hvad jeg skylder Overlæge Lützhofts Meddelelse — som Appendiks føjet til Will. Campbells »Treat. on the epid. puerp. fever«. Edinb. 1822.

***) Hos Fasbender (l. c. P. 815) faar Denman derfor et Slags Prioritet som den, der først skulde have paavist dette Forhold, med Tilføjende dog, at det ikke var lykkedes F. at finde det paagældende Sted i Denmans Skrifter. Gordons Opdagelse lader F. uomtalt.

(Györy) Side. Fra sit upartiske Standpunkt mener Sinclair, at det mere var Æstetikeren, Forfatteren af den berømte »the Autocrat«, end Lægen Holmes, hvis Ord om Kontagiositet vakte Opmærksomhed, og at Semmelweis, hvis han havde haft Holmes' Pen, med sin »Ætiologie« vilde have vundet Europa i 12 Maaneder!

Men disse i Betragtning af Tidspunktet saa mærkelige Udtalelser fra engelsk Side om Barselfeberens Overførelse ved Smitte bragt gennem Personer, gik jo den Gang upaaagtede hen saavel andre Steder udenfor England, som ikke mindst hos os.

Som et Udtryk for den Opfattelse, man her havde af Barselfeberen ude i Landbefolkningen, skal i denne Sammenhæng endnu anføres Mangors Udtalelse i hans før cit. »Korte Underretning«, hvor det i første Udgave (fra 1779) hedder: »Alle Barselkoner have en lille vedholdende Feber i de første Dage af deres Barselseng, som man kalder Barselfeber«, hvad senere (Udg. 1794) er saaledes omskrevet: »Alle Barselkoner er at betragte som saarede, der have en lille vedholdende Vundfeber i de første Dage. Der er to Slags, den betændelige, som kommer af Rensningens Standsning, og den galdeagtige, der er meget sjælden paa Landet, men optræder i store Byer og Hospitaler«. Udenfor sidstnævnte Steder anser han ikke Sygdommen i og for sig farlig, naar kun ikke den gængse, ulykkebringende, varme Tildækning blev brugt, mod den var det, han først og sidst ivrede, som det i nævnte Skriffs Fortale lyder: «Af en besynderlig Skæbne har jeg nu boet og øvet Lægekonsten i 3 af Tvillingrigets Provinser og derved maaske meer end nogen anden af Landets Læger havt den bedrøvelige Erfarenhed, at det gaaer allevegne lige galt til i Barselstuen«.

Set med vore Øjne var Tabet ved »Død paa Barselseng« blandt Fødselsstiftelsens Klientel i M. Saxtorphs Tid jo afskrækkende nok, hvor meget det end blegnede i Sammenligning med, hvad kommende Tider under Sønnens Styrelse skulde opvise, og et flygtigt Blik paa Mortaliteten blandt Børnene i samme Tidsrum giver vel heller ikke noget lyst Billede. Til Bedømmelse af dette Punkt kan henvises til den P. 135 anførte Liste, der for Tidsrummet 1788—1800 viste, at over 11% af Børnene døde under Opholdet i Fødselsstiftelsen. Hvad de i Pleje udsatte Børn angik, faar man et ret talende Indblik i disses senere Skæbne gennem en Fortegnelse, der ogsaa hørte til de Dokumenter, Kommissionen 1804 afgav til Kancelliet i Anledning af den under Overvejelse værende ny Forordning for Fødsels- og Plejestiftelsen, og som jeg ikke undlader endnu at tilføje:

»Fortegnelse over de Børn, som ere afgivne til offentlig Omsorg og udsatte paa Landet.«

Aar	De paa Fødselsstiftelsen efterlacte og til Plejefstiftelsen afgivne	Deraf		Heraf paa Landet					Ved Aarets Udgang 1803 ei komne paa Landet men opholdte	
		Siden udt. fra den off. Omsorg samt døde paa Plejest. og under interimis Udsættelse i Byen	Komne paa Landet	Døde		Udtagne fra den offentlige Omsorg af Mødrene el. andre	Oplevet 6 Aar og dermed udgaaet fra Stiftelsens Omsorg	Endnu som underholdes paa Landet	i Byen	paa Plejefstift.
				Inden de blev 1 Aar	Inden deres 1. og 6. Aar					
1788	542	206	336	173	25	13	125			
1789	545	255	290	172	18	5	95			
1790	650	202	448	292	28	9	119			
91	623	341	282	167	13	11	91			
92	701	379	322	190	18	13	101			
93	694	426	268	155	17	14	82			
94	677	440	237	116	15	15	91			
95	646	371	275	159	15	13	88			
96	601	431	170	91	12	12	55			
97	661	490	171	79	21	14	57			
98	708	524	184	80	16	13	79	75		
99	716	522	194	80	18	16	79	80		
1800	754	566	188	80	20	10	79	78		
1	710	476	234	97	20	14	79	103		
2	763	421	342	150	29	10	79	153		
3	784	368	261	85	3	4	79	169	84	71
	10775	6418	4202	2166	288	186	1378	658	84	71

(»De for de sidste 6 Aar anførte Børn, som have oplevet 6 Aars Alder og derved udgaaet fra Stiftelsens Omsorg, er efter et Middel Tal af de foregaaende Aaringer, da det virkelige Tal ei endnu kan vides«).

Hertil knyttede J. S. Saxtorph følgende Bemærkning: »Af de i Pleie i anførte Tidsrum udsatte Børn skulde efter Süßmilchs Beregning for Berlin ved 6 Aars Alderen have levet 2968, men der levede kun 1378«!

Om »Død paa Barselseng« udenfor Fødselsstiftelsen savnes, fraset den før nævnte Opgørelse fra Viborg Stift ved Rogert, alle Oplysninger i Saxtorphs Tidsalder, det synes i saa Henseende snarere at have været det store Antal dødfødte og kort efter Fødslen døde Børn, som da tiltrak sig Myndighedernes Opmærksomhed. Interessen for Skindødes Behandling var i Aarhundredets sidste Decennier i høj Grad oppe ogsaa hos os, ikke mindst gennem

Altonaerlægen Henslers Skrifter, og gav sig, hvad de Nyfødtes Asfyksi angaar, Udslag i Paul Scheels og Herholdts ovennævnte Arbejder. Som første Skridt til at skaffe Oplysninger om Forholdene i sidstnævnte Henseende udgik $\frac{8}{11}$ 1797 fra det kgl. Landøkonomi og Kommercekollegium en Skrivelse⁴⁶⁾, hvori forlangtes Fortegnelse over de Dødfødtes Antal i vedkommende Stift for de sidste 10 Aar, og Cirkulæret begrundedes med, »at Læge Konsten nu giver Haab om ved betimelig omhyggeligere og med Indsigt anbragt Hjælp at kunne bringe til Live et betydeligt Antal af Børn, hvilke hidindtil anseete for livløse ere begravne som dødfødte«. Aaret efter ($\frac{5}{3}$ 1798) sendte Kancelliet et Promemoria ligeledes til Gejstligheden, hvori man udbad sig dens Tanker om de Foranstaltninger, hvorved gennem aarlige Indberetninger paa lidelige Oplysninger om de efter 7de Maaned dødfødte eller kort efter Fødslen døde Børn kunde erholdes. Efter Modtagelse af Biskoppernes Udtalelser, der alle pegede paa Stifternes tarvelige Forsyning med oplærte Jordemødre, udgik $\frac{14}{6}$ 1800 et Cirkulære, hvori man, støttet til Biskop Balles Forslag, bestemte, at der til de ved Kancelliets Skrivelse af $\frac{8}{5}$ 1775 anordnede aarlige Tabeller over Kopulerede, Fødte og Døde, skulde føjes 2 Rubriker for Dødfødte (Dreng- og Pigebørn) over 7de Maaned. Samtidig — for ved Siden af de indhentede Oplysninger at kunne raade Bod paa det store Antal dødfødte og kort efter Fødslen døde Børn — indhentede man Colleg. med.s Betænkning om Sagen. Om Matth. Saxtorph har deltaget i denne Debat, maa være usagt. Betænkningen, der forelagdes $\frac{13}{8}$ 1800 i Kancelliet — undertegnet af Gulbrand, Tode, F. L. Bang og Saxtorph jun. — gik ud paa, at Jordemødrene skulde anmelde for Præsten ethvert Barn, som var dødfødt eller døde 24 Timer efter Fødslen, de nærmere Omstændigheder ved denne, om hun havde brugt Haandgreb for at faa det til Live og hvilke, eller ikke og hvorfor ikke, og Præsten skulde oplæse Beretningen for Moderen, Faderen eller andre Tilstedeværende for at erfare, om noget var fortiet. Endvidere anbefaledes flere Jordemødres Ansættelse, »Kollegiet var ganske uvidende om, hvormange der var ansat i begge Riger«⁴⁷⁾; Jordemødrene burde gratis have en kort og fyldig Anvisning til Skinddødes Behandling, i hvilken Henseende Mangors »Underretning«⁴⁸⁾ anbefaledes, »ved Undervisningen i Skolen gaaes denne Materie og nøye igjennem«. Endelig foresloges Præmier for de Jordemødre, under hvis Behandling de fleste Børn kom uskadte til Verden. I Kancelliet sluttede man sig til det første Par Punkter i Kollegiets Forslag,

de sidstnævnte kom derimod ikke frem i det ²⁴/₁₂ 1802 udstedte Promemoria. Den betingede Ret til Praksis, der i dette indrømmes de ueksaminerede Fødselshjælpersker, forsaavidt saadanne maatte benyttes, hvor Tiden var for kort til at hente anden Hjælp, blev en stadig Kilde til Misfornøjelse for de legaliserede Jordemødre og lod fremdeles Fuskerne faa Overtaget; i Sundhedskollegiets første Aar bragte Jens Bang, der som Landlæge havde lært Elendigheden at kende — i Lighed med hvad M. Saxtorph gjorde 1796 — atter Spørgsmaalet frem om Ansættelse af anslændig lønnede Distriktsjordemødre, og Kollegiets Forslag⁴⁹) i saa Henseende indgik ¹²/₇ 1806 til Kancelliet, men den ønskede Ordning blev jo først realiseret 4 Aar senere ved Fordn. ²¹/₁₁ 1810.

Tilbage staar vel ved Afslutningen af denne Fremstilling af Matth. Saxtorphs Historie kort at resumere den Betydning, han fik for Fødselshjælpens Udvikling og Fremvækst i vort Land, for derved at begrunde den Plads, der tilkommer hans Navn blandt Obstetrikens Repræsentanter i det 18de Aarhundrede.

Gennem den Vurdering, der i det foregaaende er ydet ham og hans Værk, tør jeg vistnok føle mig sikret mod enhver Beskyldning for at have ladet chauvinistiske Synspunkter spille for meget ind i min Kritik, snarere kunde jeg maaske frygte for Indvendinger, der vilde gøre gældende, at jeg paa visse Punkter har stillet mig noget for skeptisk overfor Anerkendelsen af den fremskudte Førerstilling, der i Efterslægtens Dom vel næsten unanimo concensu er blevet tillagt ham. For at væрге mig i saa Henseende vilde jeg da fremhæve, at Saxtorphs Betydning som Obstetrikens Repræsentant herhjemme maa ses under to Synspunkter, der hver for sig berettiger til en noget forskellig Bedømmelse af ham og hans Gerning, men som efter mit Skøn maa sammenholdes for at give et sanddru Totalbillede. Gennem det lange Tidsrum i hvilket M. Saxtorph repræsenterede Fødselsvidenskabens hos os, og særligt da gennem hans Stilling som det første Overhoved i den udvidede og efter Tidens Fordringer ret storartede Fødselsstiftelse, hvori det blev forundt ham at virke, og i hvis Grundlæggelse han havde væsentlig Del, blev der stillet vægtige Krav til ham, dels som den, der videnskabelig set skulde virke til sit Specialfags Fremme, dels som den, hvem Opdragelse af duelige Fødselshjælpere og Jordemødre paahvilede.

Den Dom, der hidtil har foreligget over Saxtorph, ikke mindst fra fremmed, medicinalhistorisk Haand, har vistnok udelukkende taget Sigte paa den førstnævnte Side af hans Virksomhed, og den har her i sin Ros, efter mit Skøn, paa nogle Punkter skudt over Maalet. Særligt turde dette gælde den Andel, der er blevet tillagt ham i Læren om Fosterhovedets Passage gennem Bækkenet ved den regelmæssige Issestilling, hvor han jo, ogsaa efter eget gentaget Vidnesbyrd, kun gengav, hvad han skyldte sin Lærer Berger, hvis Fortjeneste paa det Omraade ikke destomindre saa længe har maattet træde i Skygge. Og hvad Issefødselsens øvrige Forløb angik, supplerede Saxtorph ikke Bergers Lære med en klar Beskrivelse af Skuldrenes Passage gennem Bækkenet, men overlod dette til Jens Bang, uden dog tilsyneladende at skænke dennes Fremstilling synderlig Opmærksomhed, og ligesaa lidt som sin Lærer bidrog han til en bedre Forstaaelse af Fødselsmekanismen ved 2den Issestilling eller ved Ansigtsstillingen. Ikke blot hvad de sidstnævnte Punkter angaar, men ogsaa i andre Henseender falder det vanskeligt at frikende Saxtorph for en lovlige doktrinær Fastholden ved det videnskabelige Stade, han var naaet til, da han var blevet Fødselsstiftelsens Overlæge. Hans Trang til at bygge videre paa det en Gang tagne Standpunkt gennem andres eller egne nye Erfaringer synes ikke at have gjort sig stærkt gældende, Initiativ til gennem egne Forsøg at værdsætte de nye obstetriciske Spørgsmaal, der andetsteds optog Sindene saa stærkt i hans Tid, eller til blot at deltage i Diskussionen om disse, har ikke ligget ham i Blodet. Der kunde vel som Udslag af disse konservative Tendenser henvises til hans Undervurdering af Bækkenmaalingens Værd, ligesom han heller ikke, trods den ham gennem det store Materiale givne rige Lejlighed til at lære de snævre Bækkener at kende, gav noget nævneværdigt Bidrag til Forstaaelsen af Fødselsens Forløb ved disse; endvidere til hans paa flere Felter, baade i diagnostisk og terapeutisk Henseende, paafaldende Til-sidesættelse af de bimanuelle Haandgreb i Fødselshjælpen, hans overfor Blødningerne i og efter Efterbyrdsperioden iøjnefaldende Forbigaaelse af de udvendige Friktioner af Livmoderen som Hæmostatikum saavel som den, trods Advarsel fra nært Hold, betænkelige Lære om hurtigst mulig Ekstraktion efter Vending ved Placenta praevia o. a. l.

Som de Felter i Fødselsvidenskaben, til hvilke Medicinalhistorikerne i første Linie har knyttet Saxtorphs Navn, maa vel ubetinget nævnes Læren om Issefødslen og om Fødselstangen.

Var Berettigelsen til just at tilkende ham en fremskudt Plads paa det første Omraade mer end tvivlsom, er hans Fortjeneste, hvad det andet angaar, ubestridelig. At Saxtorph maatte faa en afgørende Indflydelse paa Fødselstangens Introduktion hos os, og at hans Skøn i saa Henseende maatte blive afgørende for dens Brug og Værdsættelse i Fødselshjælpen herhjemme, laa i Sagens Natur. Han var den første, der bragte en bækkenkrummet Tang frem hos os, et forholdsvis stort Materiale gav ham Lejlighed til at prøve og øve sig saavel med denne som med Smellies Tang, og de derved høstede Erfaringer lod ham blive staaende ved en Tang, der forenede begge disse Typers Fordele, og som ret uforandret gennem lange Tider hævdede sin Plads i vore Fødselshjælperes Praksis. Men ved Siden af den i teknisk Henseende ulastelige Tang, han gav sine Elever i Hænde, var hans Forskrifter for dens Brug ikke mindre betydningsfulde, den simple Regel altsaa, at Tangen skal lægges i Siderne af Bækkenet, uanset Hovedets Stilling i dette. Det originale i Saxtorphs Lære her ligger ikke i Fordringen om altid at applicere Tangen i Bækkenets Sider, dette var sikkert nok blevet ham skarpt indprentet fra Levrets »Leçons« som »un précepte infaillible« (s. P. 277), men hans Fortjeneste blev den, at han emanciperede sig fra Levrets anden Fordring, at Tangen, naar den var anlagt, skulde svare til Siderne af Hovedet, og at dette derfor, naar det stod paatværs i Bækkenet, først ved Hjælp af den ene Tangarm maatte roteres med Nakken bagtil. I det Saxtorph forbød al Stillingsforandring af Hovedet ved Hjælp af Tangen, naaede han videre end Levret og Smellie og gav sine Elever en Regel, der ikke mindst paa heldig Maade stod i Kontrast til Baudelocques indviklede, for den almindelige Praktiker vanskelige Tanglære.

Naar der endelig skulde nævnes andre Felter, hvor Saxtorph lagde en vis Originalitet for Dagen, maatte det vel blive hans abdominelle Kompressionsmetode ved Blødninger post partum, der — uden at han jo iøvrigt betonede det — vist maa kaldes det første Forsøg paa gennem Kompression af Aorta at bringe en Hæmostase til Veje; stor Betydning fik hans Anvisning her saavist ikke, og det havde vel været mere ønskeligt, om det var blevet Dussés Forslag, de udvendige Friktioner af Fundus uteri, han havde optaget og givet dem deres fortjente Plads i Behandlingen af de atoniske Uterinblødninger.

Det Held, der begunstigede ham, da han paa et ret tidligt Standpunkt i sin obstetriciske Uddannelse gennem et Sektionsfund

fik Rede paa det den Gang lidet kendte eller rettere ganske miskendte Sygdomsbillede ved Retroflexio uteri gravidi, lod hans Meddelelse derom blive af stor Betydning for Forstaaelsen herhjemme af denne sjældne Komplikation og gav ogsaa Stødet til, at Opmærksomheden for samme blev vakt og retledet andetsteds udenfor Landets Grænser. Fra den Side set blev vel nok hans lille Afhandling herom, skøndt hørende til hans tidligste, den vægtigste blandt de Specialemler, han bragte frem i det medicinske Selskabs Skrifter.

Kan det saaledes næppe med Rette gøres gældende, at Saxtorph i sin Førerstilling som Fødselsvidenskabens Repræsentant ved Universitetet aabnede nye Veje i denne eller gennem sin Autoritet satte nye Spørgsmaal under Debat, kom han derimod fra anden Side set, i sin Egenskab af Lærer for Generationer af Læger, først og fremmest fra hans eget men ogsaa fra fremmed Land, til at øve en overordentlig og sikkert saare heldbringende Virksomhed. Alle Vidnesbyrd stemmer jo overens i, at han var en udmærket Lærer, og de ydre Betingelser, der muliggjorde, at han blev dette, var nu vistnok ogsaa særlig gunstige, ikke mindst efter Indflytningen i Juliane Maries Bygning. Den store Tilgang her af fritliggende Fødende, som han uhindret kunde benytte i Undervisningens Tjeneste, gjorde hans Fødselsstiftelse til noget ret enestaaende paa den Tid, sammenlignet med Forholdene andre Steder. Jeg har i det foregaaende ofte nok hentydet til den for Læger højst tarvelige Adgang til klinisk obstetricisk Belæring i Paris; de ret talrige Fødeasyler i London aabnede jo ogsaa kun højst sparsom Mulighed for den Art af Undervisning, og blandt Kontinentets andre Fødselsstiftelser kom en Sammenligning vel kun til at dreje sig om Göttingens og Wiens. Trods Osianders saare energiske Udnyttelse af sit Materiale netop i Klinikens Tjeneste maatte vel det rent diminutive Omfang af hint stille betydelige Hindringer for et større Antal Elevers frugtbringende Udbytte ved Besøg i Göttingen, og medens Wiener Stiftelsen allerede den Gang indtog en enestaaende Stilling ved sit kolossale Materiale, kom dette næppe i tilsvarende Maalestok Elever eller fremmede Besøgende til Gode, dels paa Grund af Boërs mindre heldige Egenskaber som Lærer, dels fordi han, som sine Efterfølgere siden, ikke boede i eller ved Stiftelsen men kun viste sig her ved Morgenvisiten og derfor næppe uden ganske sporadisk direkte kunde øve sin Indflydelse paa sine Elevers praktiske Undervisning. Selv om M. Saxtorph heller ikke boede i Fødselsstiftelsen, var hans nære Domicil ved denne dog

omtrent ensbetydende dermed, og hans Journaler og Protokoller bærer da ogsaa tydelig nok Vidnesbyrd om hans Nærværelse ved Kunstforløsninger til alle Tider i Døgnet, som ogsaa ved polikliniske Forretninger ude i Byen. De desværre sparsomme Journaler giver ogsaa i andre Henseender Vink om hans sikkert punktligt Nøjagtighed ved alt, hvad der angik hans Lærlinges Uddannelse; saaledes er ved de operative Forløsninger gerne foruden Akkouchereus ogsaa noteret Navnene paa de andre ved samme tilstedeværende eller eksplorerende.

Af tidligere cit. Skrivelser mellem Saxtorph og Direktionen fremgik klart nok, at han søgte at gøre Adgangen for de Studerende til Stiftelsen saa frugtbringende som mulig og værgede sig med al Magt mod de overordnedes Forsøg paa at indskrænke Tallet af de mandlige Elever; den Liberalitet, han viste overfor Fremmede, der søgte Uddannelse hos ham, hvori han saa en Ære for Landet, maatte han jo høre ilde for, men han har næppe misbrugt sin Myndighed ved at aabne Stiftelsen ogsaa for disse, under alle Omstændigheder kan det vel ikke nægtes, at det for en ikke ringe Del var gennem disse Elever fra alle Verdens Kanter, at hans Skoles Ry trængte videnom, og derved med Rette kastedes Glans over vor Fødselsstiftelse og dens energiske Leder. Som Lærer for de unge har Matth. Saxtorph ikke mindst indskrevet sit Navn i Fødselsstiftelsens Historie, og det samme Navn blev endnu en Gang med Hæder knyttet til denne, forsaavidt Sønsønnen, saa nær et Hundrebaar efter Bedstefaderens Tiltræden som Overlæge, gennem Indførelse af Antiseptiken paa sin kirurgiske Service i Frederiks Hospital gav Stødet til, at Eksemplet fulgtes i Fødselsstiftelsen som en af de første, der slog ind paa den Vej og derved gjorde det muligt for denne, som for andre lignende Anstalter, at opfylde sin Mission: ved Siden af Uddannelsen af Fødselshjælpere og Jordemødre at være et trygt Værn for de Fødende, der søgte indenfor dens Mure.

Matth. Saxtorphs literære Arbejder
(ved egen og andres Haand) kronologisk ordnede*).

1759.

Disquisitio mechanico medica de situ hominum convenientissimo. Tam in eundo quam jacendo methodo qua fieri potuit mathematica proposita.

In audit. Coll. Elers. Ex Typogr. Regiæ Majest. privil. 16 S. (K. U.).

1761.

Dissertatio sistens quaestionem anatomica criticam cui bono?

In audit. Coll. Elers. Havniæ, Typis Möllerianis. 20 S. (K. U.).

1762.

Tentamen medicum de doloribus parturientium signum partus felicitis præbentibus.

In audit. Coll. Elers. Typis Godichianis. 32 S. (K. U. F.).

1764.

Erfaringer samlede paa det kongelige Fri-Jordemoder-Huus, angaaende den fuldsændige Fødsel; samt dens theoretiske Lærdom. Sorøe. Trykt hos Jonas Lundgreen, det Ridderlige Akademies Bogtrykker. 110 S. (K. U. F.).

1766.

Erfahrungen die vollständige Geburt betreffend: so auf dem königlichen freyen Geburtshause in Kopenhagen angestellt sind. Zugleich mit der theoretischen Lehre derselben. Kopenhagen. (Findes ikke i Kbhvn.).

1771.

Dissertatio de diverso partu ob diversam capitis ad pelvim relationem mutuam quam . . . præside . . . Christ. Joh. Berger publ. examini submittit . . . Hafn. Typis Viduaæ. A. H. Godiche.

S. R. M. Univ. Typograph. 207 S. (K. U. F.).

1772.

Theoria de diverso partu ob diversam capitis ad pelvim relationem mutuam experientia fundata et figuris æneis illustrata. Hafniæ et Lipsiæ, apud Frid. Christ. Pelt, Bibliopol. Reg. Univers. Havniens. 207 S. (U.).

Plan til Forelæsninger over Jordemoder Videnskaben, med Kobbere. Første Deel. Kjøbenhavn. Trykt i det kongelige Universitets Bogtrykkeri hos A. H. Godiches Efterleverske ved F. C. Godiche. 108 S. (K. U. F.).

* De vedføjede Bogstaver (K. U. F.) angiver de Biblioteker (Kgl. Bibl., Universitetets, Fødselsstiftelsens), hvor vedkommende. Skrift findes.

1773.

Plan til Forelæsninger over Jordemoder Videnskaben. Anden Deel. Kjøbenhavn (samme Tryksted). 136 S. (K. U. F.).

1774.

De funiculis umbilicalibus infantum vivorum nodose complicatis, Collectan. soc. med. Havn. vol. I, P. 7—20.

De usu forcipis, ejusque in situ faciei laterali applicando modo, *ibid.* P. 287—303.

De placenta in orificio uteri irradicata, *ibid.* P. 310—329.

1775.

De tumoribus insolitis in duobus foetibus observatis, quorum unus partum impedivit, alter vero nullum partus obstaculum fecit, *ibid.*, vol. II. P. 22—27.

Animadversiones de correctione uteri et foetus in partu, *ibid.* P. 127—145.

De variis sub partu occurrentibus impedimentis, quae suturas cranii ejusque fontanelas tangi prohibent, *ibid.* P. 270—282.

De ischuria ex utero retroflexo, *ibid.* P. 299—308.

1776.

Kort Udtog af Jordemoder Videnskaben. Udgivet af Matthias Saxtorph offentlig Lærer i Jordemoder Videnskab ved det kongelige Universitet i Kjøbenhavn. Kjøbenhavn. Trykt hos Bogtrykker Lauritz Simmelkiær boende paa Adresse-Contoiret. 168 S. (K. U. F.).

1777.

De lethali uteri haemorrhagia, Acta soc. med. Havn. vol. I, P. 93—98.

De graviditate molari, *ibid.* P. 159—163.

1779.

Oratio in Memoriam juvenis nobilissimi J. G. de Berger habita in soc. exercitat. med. a M. Saxtorph, Calendis Maji. Typis N. Mølleri, Aulae regiæ Typograhp. 32 S. (K. U. F.).

De haemorrhagiis partum insequentibus injectione frigidorum in utero sistendis; Acta soc. med. Havn. Vol. II, P. 127—139.

De singulari uteri strictura, *ibid.* P. 197—200.

De morbo et morte a tumore ovarii pilosi pendente, *ibid.* P. 259—265.

1782.

Om den Tilvekt, Forbedring og Nytte som Fødsels-Videnskaben har vundet i Danmark ved Fødsels-Hospitalets Stiftelse i Kjøbenhavn.

(Særtryk efter Vidensk.s Selsk.s Skr., Ny Saml., 2. D.). 82 S. (K. U.).

1783.

Umriss der Entbindungswissenschaft für Wehmütter mit Genehmigung und vielen Vermehrungen des Verfassers übersetzt von Karl Franz Schröder. Kopenhagen u. Leipzig bei Faber und Nitschke. 200 S. (K. U. F.).

Observatio de foetu aperto abdomine visceribusque abdominalibus solo peritoneao tectis nato, Acta reg. soc. med. Hafn. vol. I. P. 191—195.

Meditationes de utero sub graviditate rupto, aegrota per 6 hebdomades superstite, ibid. P. 398—406.

1788.

Om en saakaldet Børnevogter. Vidensk. Selsk.s Skr. Ny Saml. 3. D. P. 255—63, medd. $\frac{2}{11}$ 1783.

1789.

Stutt Agrip of Yfirsetu-qvenna frædum, Snuit á Islenzku, og nockru univeikindi sængurqvenna og stólpípur, samt Registri vídbætt af Jóni Sveinssyni. Kaupmannahöfn. 234 S. (Kort Udtog af Jordemoder Læren. Oversat paa Islandsk med et Tillæg omhandlende Barsel Kvinders Sygdomme og Anvendelse af Klyster, samt Register). (K. F.).

1790.

Nyeste Udtog af Fødsels-Videnskaben til Brug for Jordemødrene, med Kobber. Kjøbhv. Sælges i F. C. Pelts Boghandel paa Børsen. Nr. 22, 23, 24. 256 S. + 68 S. (Anatom. Tavler for Jordemødre). (K. U. F.).

Anatomiske Tavler for Jordemødre. Kjøbhv. F. C. Pelt (lille Oktav med Paptavler). 68 S. (F.).

1791.

Observatio de loquela in foemina hysterica singulari modo restituta, Acta reg. soc. med. Hafn. vol. II, P. 245—249.

De usu forcipis Levretianæ in extrahendo capite oblique ad marginem lateralem pelvis sito, ibid. P. 339—345.

1792.

Umriss der Entbindungs-Wissenschaft für Wehmütter aus d. Dänischen zuerst übersetzt von K. F. Schröder, jetzt nach der neuesten Originalausgabe durchaus umgearbeitet von J. C. Tode, Kopenh. u. Leipzig, bei Faber u. Nitschke. 246 S. (uden Tavler). (F.).

Auszug der Entbindungskunst zum Gebrauch f. Hebammen, mit Kupfern. Aus d. Dänisch. übers. v. J. C. Kerstens, Student der Arzneywissenschaft. Leipzig u. Kopenhagen. Bei F. C. Pelt. 352 S. (K. F.).

Kort Indhold af det nyeste Udtog af Fødsels-Videnskaben til Brug for Jordemødre. Kjøbhvn. Trykt hos Chr. F. Holm. (Findes ikke i Kbhv., Stockh. eller Kristiania).

Observatio de usu interno sachari saturni. Acta reg. soc. med. Hafn. vol. III, P. 88—98.

De diversis uteri inversi speciebus, *ibid.* P. 396—409.

1793.

Om nogle Sjeldenheder og Vanskabninger iblant Menneskene. Vidensk. Selsk.s Skr., Ny Saml. IV D. P. 423—34.

1797.

Beskrivelse over tvende Børn paa hvilke Underlivsbedækningerne manglede, Vidensk. Selsk.s Skr., Ny Saml., V. D. P. 105—15.

1800.

Osteologien til Brug ved Forelæsninger. Første Deel. Om Hovedet. Kjøbenhavn. Trykt hos Directeur F. Schultz, kong. Universitets Bogtrykker. (K. U. F.).

1801.

Umriss der Entbindungswissensch. f. Wehmütter. Aus dem Dänischen zuerst übersetzt von K. F. Schröder. Darauf nach der neuesten Original-Ausgabe umgearbeitet, und jetzt wieder, nach einer neuen Durchsicht von dem Sohne des Verfassers Herrn Professor S. Saxtorph, herausgegeben von Dr. J. C. Tode. Kopenhagen u. Leipzig, bey Johann Heinrich Schubothé. 260 S. (K. U. F.).

1802.

Anatomische Tafeln f. die Hebammen. Ein Anhang zu Matthias Saxtorphs Umriss der Entbindungswissenschaft, aus dem Dänischen übersetzt von Dr. J. C. Tode. Kopenhagen u. Leipzig bey J. H. Schubothé. 86 S. + 6 Tavler. (K. U. F.).

Kort Indhold af det nyeste Udtog af Fødsels-Videnskaben til Brug for Jordemødre. Paa nye igjennemseet og udgivet af J. S. Saxtorph. Kjøbenhavn. Trykt paa Hegelunds Forlag hos Directeur J. F. Schultz. 86 S. (K. U.).

1803.

Matthias Saxtorphs gesammelte Schriften geburtshülffichen, praktischen und physiologischen Inhalts. Herausgegeben und mit dessen Biographie begleitet von Dr. Paul Scheel. Mit Kupfern. Kopenhagen bey Friedrich Brummer. 487 S. (F.).

1804.

Idem liber herausgegeb. von Joh. Sylv. Saxtorph, Dr. med. Professor der Geburtshülfe an der Universität zu Kopenhagen u. s. w. und Paul Scheel, Hofmedikus und Stadtphysikus in Kopenhagen, Kopenhagen bey Fried. Brummer. (Heri Portræt af M. Saxtorph, Kølberstik ved Lips). 487 S. (K. U. F.).

Nyeste Udtog af Fødsels Videnskaben til Brug for Jordemødrene. Med Kobber. 2det Opl. Kjøbenhavn. Sælges i Hegelunds Boghandling paa Børsen Nr. 22, 23, 24. Trykt hos Direktør Johan Frederik Schultz, kongelig og Universitets Bogtrykker. 328 S. (K. U.).

1811.

Umriss der Entbindungswissenschaft für Wehmütter. Nach der neuesten verbesserten Dänischen Original Ausgabe des Herrn Professor Joh. Sylv. Saxtorph's übersetzt und umgearbeitet von Dr. J. Cl. Tode. Vierte Auflage. Kopenhagen, bey Johann Heinrich Schubothe. 260 S. (K.).

1813.

Kort Indhold af det nyeste Udtog af Fødsels Videnskaben til Brug for Gjordemodre. Paa nye igjennemseet og udgivet af J. S. Saxtorph. Kjøbenhavn. Trykt paa Hegelunds Forlag hos P. H. Hoeckes Enke. 78 S. (K.).

1828.

Nyeste Udtog af Fødsels Videnskaben til Brug for Jordemødrene. Med 7 Kobber. Tredie Oplag. Kjøbenhavn. Paa Hofboghandler J. H. Schubothes Forlag. Trykt hos S. Hempel i Odense. 288 S. (K. U.).

Stutt Agrip of Yfirsetu qvenna frædum. Ny óumbreytt Utgáfa eptir konungligri skipan rádstöfud af hinu konungliga Heilbrygdis-Ráði. Prentad i Kaupmannahöfn, hjá H. F. Popp. 208 S. (Ny uforandr. Udg. efter kgl. Ordre foranstaltet ved det kgl. Sundhedskollegium). (K. F.).

Citater og Henvisninger i Teksten.

Første Afsnit.

- 1) Rigsarkivet, Suppliquer 1740 Nr. 484 og 1741 Nr. 1042.
- 2) Rigsarkivet, Sjæll. Missiver 1743 Nr. 281, Indlæg.
- 3) Kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 429^b. Fol.
- 4) Rigsarkivet, Kancelliets Breve 1749, Nr. 226 (den første vedrørende Sagen, der kan findes).
- 5) Rigsarkivet, Obersecretarens Brevbog, Nr. 274, 1749.
- 6) Vajsenhusets Arkiv, Sag ³²/₁₇₄₀.
- 7) Magistratens Kopibog 1743 A (Raadhus Arkivet).
- 8) Skifteprotokol 1754—61, P. 673 og Københavns Magistrats Skiftekommissions originale Skiftebrev Nr. 52, 1760 (Landsarkivet).
- 9) Københ.s Brandassur. Vurderingsforretn. 1750, Police Nr. 2972 (Landsarkivet).
- 10) Hovedassur. Bog, Lit. F., Police Nr. 2907 (Landsarkivet).
- 11) Fødselsstiftelsens Arkiv, Pakken Dokument Extract vedrørende Fødselsstiftelsen 1787—1803.
- 12) Ibid. Extract Protok. 1803—11, P. 26.
- 13) Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Breve 1756—75, P. 34.
- 14) Ibid. Indk. Sager 1757—64, ⁴/₄ 1757.
- 15) Det kgl. Frederiks Hospital 1757—1907, Københ. 1907, P. 17.
- 16) Frederiks Hospitals Arkiv, Delib. Protok. 1757—80, P. 80.
- 17) Københ. Adresse Contours Efterr., 4. Juni 1766.
- 18) Rigsarkivet, Sjæll. Tegnelser 1761, Nr. 285, Indlæg.
- 19) Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Sager 1757—64, ¹⁰/₁ 1760.
- 20) Ibid., Delib. Protok. 1757—80, P. 118.
- 21) De placenta uterina mortis et morborum causa.
- 22) Universitets Program 1856.
- 23) Historisk Tidsskrift, 6. Række, III (1891).
- 24) Rigsarkivet, Sjæll. Tegnelser 1760, Nr. 554, Indlæg.
- 25) Colleg. med.s Forhandlings Protokol.
- 26) Rigsarkivet, Sjæll. Tegnelser, 1761, Nr. 285, Indlæg.
- 27) Sjæll. Tegnelser, l. c.
- 28) Ibid.
- 29) Om den Tilvext, Forbedring og Nytte, som Fødsels Videnskaben har vundet i Danmark ved Fødsels Hospitalets Stiftelse i København. Københ. 1782 (og Videnskabernes Selskabs Skrifter, Ny Samling, 2. Del, 1783, P. 133).
- 30) Matth. Saxtorphs »Efterladte Papirer« (Fødselsstiftelsens Bibl.).
- 31) Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Sager 1783—86, Lit. E, Nr. 31 a.
- 32) »Om den Tilvext« etc., P. 81 Note.
- 33) Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Sager 1773—78, ⁸/₈ 1776.
- 34) Stadfeldt, Københavns Fødselsstiftelse som Humanitets- og Undervisnings-Anstalt 1787—1887. Universitets Program 1887, P. 3.

- ³⁵⁾ Rigsarkivet, Rentekammerets Relat. og Resolut. Protokol pro Anno 1755, Nr. 247 Indlæg.
- ³⁶⁾ Ibid., Jydske Missiv. 1757, Nr. 76 Indlæg.
- ³⁷⁾ Ibid., Rentekammerets Relat. og Resolut. Protokol 1759, Nr. 216 Indlæg.
- ³⁸⁾ Rigsarkivet, Sjæll. aabne Breve 1770, Nr. 596 Indlæg.
- ³⁹⁾ Konsistor.s Arkiv, Pakke Nr. 239.
- ⁴⁰⁾ Acta des königl. Staats-Archivs zu Schlesvig 1745—65 & 1761—65, Acta A. XVIII aus Nr. 907.
- ⁴¹⁾ R. Nyerup, Historisk statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider, 3. Bd., 2. Halvp., Kjøbenh. 1805, P. 377.
- ⁴²⁾ Rigsarkivet, 1ste Departements aabne Breve 1772, Nr. 329.
- ⁴³⁾ Ibid., Sjæll. Tegnelser 1771, Nr. 101.
- ⁴⁴⁾ Acta consistor. 1748—72, P. 783 (Universitets Bibliotek).
- ⁴⁵⁾ Forhørsprotokollen i Struensee Processen, se Jul. Petersen, historisk Tidsskrift, 6. R., III.
- ⁴⁶⁾ Historisk Tidsskrift, 8. R., II, 1909.
- ⁴⁷⁾ Chr. VII's Regjerings Aarbog 1833, P. 179.
- ⁴⁸⁾ A. Friis, A. P. Bernstorff og O. H. Guldberg, Disp., Københ. 1899, P. 144.

Andet Afsnit.

- 1) Chir. Acad.s Historie 1896, P. 49.
- 2) Biograph. Nachricht. v. Matth. Saxtorph, Nord. Arch. f. Natur- u. Arzneykunde 2.—3. Bd. og M. Saxtorph, Gesamm. Schr. herausg. v. P. Scheel, Kopenh. 1803.
- 3) Kjøbenhavns Nye Tidende om lærde Sager, 1765, Nr. 6.
- 4) De morbillis, Hafn. 1772.
- 5) Bemerk. über einige Gegenst. aus der pract. Entbk., 1789, P. XXI.
- 6) Samling af fortjente danske Mænds Portræter, 1. Del, 1798.
- 7) Dissertationen, § 38, P. 197.
- 8) Ibid., § 30, P. 165.
- 9) Baldinger, Neues Mag. f. Aerzte, 6. Bind 1784, P. 452: Nachr. v. d. jetz. öffentl. Accouchieranst. zu Strassburg.
- 10) Dissertat., § 7, P. 18.
- 11) De usu forcip. in partu, Argent. 1771.
- 12) Dissertat., § 18, P. 51.
- 13) Phys. økon. med. chir. Bibliothek, Bd. II, 1797, P. 195.
- 14) L'art des accouch. 1781, T. II, P. 46.
- 15) The present state of midwifery in Paris etc. Lond. 1770.
- 16) La prat. des accouch. etc., 1776.
- 17) Catalogue des manuser. de l'Acad. de Méd. par A. Boinet, 1908.
- 18) Syst. nouv. et compl. de l'art des accouch., Paris 1775, T. II, Avertissement P. XI.
- 19) Om den Tilvext etc., P. 69.
- 20) Götting. Anzeig. f. gelehr. Sachen, 1771, P. 341 og 1772, P. 161. — Commentar. de rebus in scient. nat. et medicin. gestis, Lips. 1775, vol. XXI, P. 442. — Hartenkeils med. chir. Zeitschr., 3. Bd. 1803, P. 225 (Recens. af »Gesamm. Schriften«).
- 21) 23. Bd.. 1. St., P. 225 (1774).

- ²²⁾ 2. Bd., 1. St., P. 172 (1775).
²³⁾ Med. chir. Bibliothek, 2. Bd., 1. St., P. 146.
²⁴⁾ Rigsarkivet, 1ste Departements aabne Breve 1773, Nr. 72, Indlæg.
²⁵⁾ Frederiks Hospitals Arkiv, Delib. Protokol, 9. Juni 1775.

Tredje Afsnit.

- ¹⁾ Collect. soc. med. Hafn., vol. I, 1774, P. 358.
²⁾ Descript. de l'hospice et de l'école prat. d'accouch. de Copenhague, Paris an VII (1799).
³⁾ Om den Tilvext etc., P. 81.
⁴⁾ Ibid.
⁵⁾ Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Breve 1776—89, P. 59.
⁶⁾ Ibid., Kopibog 1776—89, P. 53.
⁷⁾ Ibid., Indk. Breve 1776—89, P. 175.
⁸⁾ Ibid., Indk. Sager, 1779—82, $\frac{4}{12}$ 1781.
⁹⁾ Ibid., Delib. Protokol 1780—1817, P. 32.
¹⁰⁾ I, 1782, P. 98: »Om de nye Sygdomme«.
¹¹⁾ Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Sager 1783—86, Littr. E Nr. 47.
¹²⁾ Med. chir. Bibliothek, 3. Bd., 1761, 1. St., P. 164.
¹³⁾ R. Nyerup, Kjøbenhavns Universitets Annaler, Kjøbenh. 1805, P. 400.
¹⁴⁾ Gesch. u. Versuche einer chirurg. Privatgesellsch. zu Kopenhagen, 1774.
¹⁵⁾ Danmarks Læger etc. II, 1873, P. 517.
¹⁶⁾ Hospitals Tidende 1892, P. 71.
¹⁷⁾ Arzneyk. Annal. 1. H. 1787, P. 50: Nachr. v. d. Saxtorph. Disputiergesellschaft.
¹⁸⁾ E. Ingerslev, Frøgm. af Fødselshj.s Historie I, 1906, P. 24.
¹⁹⁾ Fødselsstiftelsens Arkiv, Dokumenter vedrørende Fødselsst. (1759—87).
²⁰⁾ J. P. Süßmilch, Die göttl. Ordn. in d. Veränd. d. menschl. Geschl. aus d. Geburt, d. Tode u. d. Fortpflantz. desselb., Berlin 1776, 3. Th., P. 91.
²¹⁾ Tode, Nye Sundheds Tidende 1782, Nr. 16.
²²⁾ Idem., Med. chir. Bibliothek, 1. Bd., 1775, 2. St. P. 53.
²³⁾ Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Breve 1776—89, P. 186 (Kopi).
²⁴⁾ Ibid., Kopibog 1776—89, P. 219.
²⁵⁾ Ibid., P. 220.
²⁶⁾ Ibid., Indk. Breve 1776—89, P. 403.
²⁷⁾ Ibid., Kopibog 1776—89, P. 478.
²⁸⁾ Ibid., P. 439.
²⁹⁾ Rigsarkivet, Sjæll. Missiv. 1782, Nr. 214, Indlæg.
³⁰⁾ Kjøbenhavns Brandassur. Vurderings Forretninger 1757, Police Nr. 3227 (Landsarkivet).
³¹⁾ Fødselsstiftelsens Arkiv, Papirer vedrørende Bygningerne (1782—1802).
³²⁾ Ibid., »Extr. af endeel Rescr. og Papirer fra 1750 til Dato (o: 1803) i Anledning af Fødsels- og Plejestiftelsen« (Forfattet i Anledning af den $\frac{18}{6}$ 1804 udnævnte nye Direktion for Fødselsstiftelsen).
³³⁾ Rigsarkivet, Sjæll. Missiv. 1783, Nr. 214, Indlæg.
³⁴⁾ Fødselsstiftelsens Arkiv, Dokumenter vedrørende Fødselsst. (1759—87).
³⁵⁾ Ibid., Papirer vedrørende Bygningerne (1782—1802).

Fjerde Afsnit.

- 1) Universitets Program 1887.
- 2) Fødselsstiftelsens Arkiv, Direktionens Forhandlings og Erklærings Protokol, 1787—1803.
- 3) *Ibid.*, P. 90.
- 4) Callisen, l. c., P. 480.
- 5) Starks Archiv, 4. Bd., 4. St., P. 780 (1794).
- 6) *Ibid.*, 6. Bd., 1. St., P. 67.
- 7) *Ibid.*, 4. Bd., 1. St., P. 167.
- 8) Fødselsstiftelsens Arkiv, Kopibog 1788—1803, P. 5.
- 9) *Ibid.*, P. 29.
- 10) *Ibid.*, Extr. Protocol 1788—1803.
- 11) *Ibid.*, Kopibog 1788—1803, P. 187.
- 12) *Observat. in nosocom. obst. reg. collect. part. prim. de Febre puerp. maligna defend.* B. Boyesen, Lic. med. in auditor. coll. Medicei, 1792.
- 13) 2. Bd. 1793, 1. St., P. 53.
- 14) Gosch, Udsigt over Danmarks zool. Lit. Anden Afd., 2. H., P. 558.
- 15) Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, IV, 1900, P. 125.
- 16) Frederiks Hospitals Arkiv, Kopibog 1776—88, P. 161.
- 17) Om den Tilvekt etc., P. 47.
- 18) Fødselsstiftelsens Arkiv, Kopibog 1788—1803, P. 51
- 19) Rigsarkivet, Danske Cancellies Breve 1792, Nr. 38.
- 20) *Ibid.*, Sjæll. aabne Breve 1792, Pag. 928, Indlæg.
- 21) Fødselsstiftelsens Arkiv, Kopibog 1788—1803, P. 153.
- 22) Frederiks Hospitals Arkiv, Indk. Breve 1790—1808, P. 189.
- 23) *Med. Journ.*, 2. Bd., 3. H., P. 91.
- 24) Rigsarkivet, Patronats Forestillinger til Kongen for 1794—1805, F. Nr. 7.
- 25) Fødselsstiftelsens Arkiv, Extr. Protokol 1787—1803, P. 100.
- 26) *Ibid.*, Forh. Protokol, Litr. A, 1803—11, P. 130.
- 27) Nyeste Sundheds Tidende 1800, Nr. 40, Juli.
- 28) C. Friis, Assistentskirkegaarden paa Nørrebro, 1868.
- 29) G. L. Lahde, Mindesmærker fra Assistents Kirkegaard. Teksten af Forskellige, 1—4. H., s. l. e. a.

Femte Afsnit.

- 1) Bibliotek for Læger, 8. R., IX, 1908: Læren om Issefødselen og den danske Skoles Andel i samme.
- 2) *L'art des accouchem.* 1753, P. 25.
- 3) 1732, T. IV, *Traité du bas-ventre*, P. 58.
- 4) *L'art des accouchem.*, P. 20
- 5) *Icones anatom.* Götting, 1743, P. 54.
- 6) *De explorat. obstetr.* Hafn, 1764.
- 7) Om den Tilvekt etc., P. 48, Note f.
- 8) *Coll. of cas.*, vol. II, 1754, P. 217, Coll. XIII, Numb. 2, c. 1.
- 9) *Ibid.*, P. 218, Coll. XIII, Numb. 2, c. 3.
- 10) *L'art des accouchem.*, 1753, P. 74.

- 11) *Traité des accouchem.*, 1759, P. 55.
- 12) *Gesch. d. Gebh.*, 1906, P. 557.
- 13) *Bibliotek f. Læger*, 8. R., IX (1908).
- 14) *La prat. d. accouch.*, 1776.
- 15) *Icon. uteri humani*, Götting. 1759, Tab. V, P. 21.
- 16) *Collectan. soc. med. Hafn.*, vol. II, 1775, P. 270: De variis sub partu occurrent. impediment. quae suturas cranii ejusq. fontanellas tangi prohibent.
- 17) *Die Lehre v. Mechanism, d. Geb.*, Mainz 1838, P. 102.
- 18) § 14, P. 41.
- 19) *Treat. on the manag. of pregn. and lying-in women.*
- 20) *Kort Undervisning om Frugtsommeliges og Barselkoners Levemaade og Pleie*, Viborg 1779.
- 21) *Princip. sur l'art d. accouch.*, 3. édit., P. 215.
- 22) *Coll. of cas.*, 1754, Vol. II, P. 265: XVI Coll., N. I, c. 2.
- 23) *Princip. sur l'art d. accouch.*, 3 édit., P. 174.
- 24) *L'art d. accouch.*, 1781, T. I, p. 381.
- 25) *Kort Udtog af Jordem. Vidensk.*, 1776, P. 126. — *Nyeste Udtog etc.*, 1790, P. 153.
- 26) *Forelæsn. Manusk. 1777.*
- 27) *L. c. § 27*, P. 108.
- 28) *Bergers Fødselsprotokol*, Marts 1763—Oktober 1765.
- 29) *Acta soc. med. Havn. 1777*, vol. I, P. 144: de insolito partus modo.
- 30) *Om Skulderleiets Behandling*, 1875, P. 142.

Sjette Afsnit.

- 1) *Gesch. d. Gebh.*, 1845, II, P. 569.
- 2) *Das enge Becken*, Kiel 1851, P. 41.
- 3) *Die Geburt b. engem Becken*, Leipzig 1884, P. 190.
- 4) *Specim. de vitiis conformat. in sup. apert. pelvis, quae dystociam producere valent.*
- 5) *L'art d. accouch.*, 1753, § 57 og § 655.
- 6) *L. c. P. 669.*
- 7) *Vol. II, 1754.*
- 8) *L. c. P. 367*, coll. XXI, N. 1, c. 4.
- 9) *L. c. P. 500*, coll. XXIX, c. 8.
- 10) *L. c. vol. II*, coll. XVI, N. 2, c. 5.
- 11) *A new syst. of midwif.*, London 1769, P. 288.
- 12) § 18, 19 og 21.
- 13) *Kort Udtog . . . 1776*, P. 141; *Nyeste Udtog . . . 1790*, P. 180.
- 14) *Dissertationen § 29.*
- 15) *L. c. § XXIII*, P. 30.
- 16) *L. c. P. 732.*
- 17) *Abhandl. u. Versuche gebh. Inh.*, 1. Th., 1791, P. 61.
- 18) *Introd. on the Pract. of Midw.*, 1816 (firth Ed.), P. 373.
- 19) *Observat. on the rupt. of the gravid uterus with the sequels to Mrs. Manings case*, Lond. 1789.
- 20) *Coll. of cas.*, vol. III, 1764, P. 429. coll. XL, N. 1, c. VII.
- 21) *Ibid.*, c. VIII.

- 22) *Collectan. soc. med. H.*, vol. II, 1775, P. 283: De spontanea uteri sub partu ruptura og P. 326: De disruptione colli uteri et vaginae lethali.
- 23) De partu laborioso, Götting. 1776.
- 24) Bemerk. v. einer Zerreiss. d. Gebärmutter.
- 25) *L'art d. acc.* 1753, § 593.
- 26) *Journ. de Méd.*, 1768, T. 18, P. 444.
- 27) *Acta reg. soc. med. H.*, vol. I, 1783, P. 398: Meditationes de utero in gravid. rupto, aegrota per 6 hebdom. superstite, hvorfra Afhandlingen er gengivet i *Journ. f. Geburtshelfer, Franckf. u. Leipz.* 1787, det første tyske obstetr. Tidsskrift, der allerede standsede med 2. Bd. 1788.
- 28) *Abhandl. etc.*, 1807, 2. Bd., 4. Th., P. 64.
- 29) *L. c. P. 737*, Note 2.
- 30) *Suite des observ.*, 1751, Art. II, § 5.
- 31) *L'art d. acc.*, 1753, § 630.
- 32) *Collectan. soc. med. H.*, vol. II, 1775, P. 127: Animadversiones de correctione uteri et foetus in partu.
- 33) *Abhandl. etc.*, 2. Th., 1792, P. 29: Ueber das Unwahre d. gemein. Begriffs v. d. Schiefstell. d. Gebärmutter.
- 34) *Treatise . . . P. 358.*
- 35) *Collectan. soc. med. H.*, vol. II, 1775, P. 299: De ischuria ex utero retroflexo.
- 36) *Aëtii med. graeci . . . tetrabilos*, Basil. 1542, Sermo IV, Cap. 77: »De reclinatione aversione ac recursu uteri. Aspasiae«.
- 37) Ludov. Mercati de mulier. affect. libri quatuor, Matrit 1594, lib. II, Cap. XII, P. 246 (første Udg. Venet. 1587).
- 38) De universa mulier. medicina, Hamb. 1603, Pars II, Lib. II, Cap. 17 (de uteri ascensu, recursu ad varias partes).
- 39) *Diss. med. de uteri delapsu, suppressionis urinae et subsequent. mortis causa*, Gedani. 1732.
- 40) T. IV (1742): *Gravidarum urinae suppressio, non remediis internis sed cathet. adplicat. nnice curata.*
- 41) *Treatise . . . 1752*, P. 144 og 159.
- 42) *Coll. of cas.*, vol. II, 1754, P. 123, coll. X, N. II, c. 1.
- 43) *Ibid. . . , c. II.*
- 44) *Ibid.*, P. 189, coll. XII, N. II, c. XI.
- 45) *Disput. chir. select.*, III Bd., Nr. 87, Lausanne 1755.
- 46) *Synops. praxis med.-obstetr.*, Mosquae 1810, Cap. V.
- 47) *Sermo academ. de errorib. Medicor. sua utilitate non carentibus*, Groening. 1762.
- 48) Gualth. v. Doeveren, *Specimen observ. acad. ad monstror. histor.*, Anatomem, Physiolog. et Artem obstetr. praecip. spectant., Groening. et Lugd. 1765, Cap. VI.
- 49) *Med. observ. a. inquiries*, 1772 (sec. edit.), vol. VI: The history of a fatal inversion of the uterus and rupt. of the bladder, communic. by J. Lynn with an appendix by W. Hunter.
- 50) Vol. V, P. 388.
- 51) Éloge de M. G. Hunter, *Hist. de la soc. de Méd.* 1785, P. 183, lu 2 mars 1784.
- 52) § 18, P. 46.
- 53) *Collect. soc. med. H.*. De ischuria ex utero retrofl.

- 54) L. c. P. 636.
 55) Sur les déplacements de la matrice et sur les moyens d'y rémédier, Journ. de Méd. Chir. Pharm. etc. (Roux), Aug., Sept., Oct. 1773, T. XL.
 56) L. c. T. 59, P. 32.
 57) Acta soc. med. H. vol. II, 1779, P. 254: De retroversione uteri observatio.
 58) Syllog. observ. varii argumenti, Hafn. 1782.
 59) Weckoskr. för Läkare och Naturforskare, 1782, Bd. 3, P. 69 o. f.
 60) Läkaren och Naturforskaren, 1787, Bd. 8. P. 321.
 61) In uteri retrovers. animadversiones.
 62) Commentat. de retrovers. uteri, Hafn. 1826—28.

Syvende Afsnit.

- 1) Vol. II, 1754, P. 339, coll. XXIII, c. 10.
 2) Vol. II, 1877 (Sydenh. edit.), P. 252. Disse Ord findes ikke i Udg. 1754, vol. II, P. 355, coll. XX, N. 1, c. 7.
 3) Hunters Manuskript.
 4) An introduction . . . vol. II, 1795, P. 367.
 5) L'art d. acc. 1753 og Mém. de l'acad. roy. de chir., T. III, 1757, P. 216: Mém. sur la methode de delivrer les femmes après l'accouchement.
 6) Nyeste Udtog . . . 1790, P. 74.
 7) Coll. of cas., vol. II, 1754, coll. XXII, c. 4.
 8) Ibid. e. 3.
 9) Mém. de l'acad. de chir., l. c.
 10) Hist. anat. rar. cent. V, P 39.
 11) E. Ingerslev, Fragm. af Fødselshjælpens Historie, II, 1907, P. 95 og 162.
 12) Observ. in midwif., Dublin 1783, P. 32.
 13) Transact. of the assoc. of fellows a. licentiat. of the kings a. queens colleg. of physic. in Ireland. vol. I, 1817, P. 267: Abstr. of a registry . . . in the lying-in-hosp. of Dublin.
 14) Pract. directions show. a. meth. of preserving the perineum in childbirth a. deliv. the placenta without violence. (Skriftet og dets Forfatter er nu nævnt af Winckel i 1. Bd. af Handbuch d. Gebh. 1904).
 15) Verhandl. d. Gesellsch. f. Gebh. in Berlin, Jahrg. 2, P. 61—123 (1847).
 16) Monatsschr. f. Gebh. u. Frauenkrankh., Bd. 17, 1861, P. 274.
 17) Coll. of cas., vol. III, 1764, P. 400, c. 1.
 18) Ibid. . . . coll. XXXVII, c. 9, P. 394.
 19) Nr. 39 i Sydenh. edit. 1877; ikke omtalt i Udg. 1754 og 1764.
 20) Sydenh. edit., T. I, P. 5.
 21) A new syst. of midw., 1769, P. 200.
 22) Acta soc. med. H., vol. I, 1777, P. 159: De graviditate molari.
 23) Suite d. observ. 1751, Art. XII, P. 281.
 24) Treatise . . . P. 402.
 25) Coll. o. cas., vol. III, 1764, coll. XXIII, N. II, c. 4, P. 149.
 26) Suite des obs., 1751. P. 266.
 27) Traité compl. d. accouch. etc., Paris 1722, Livre V, P. 754.
 28) Traité . . . 1721, P. 388.
 29) Observ. sur les pertes du sang, Dijon 1776, P. 181.
 30) Traité . . . 1759, Chap. XVI, P. 171.

- 31) *Traité d. acc.*; tysk Oversættelse ved Flemming, P. 320.
- 32) *Traité . . . 1799*, P. 139.
- 33) *Principes . . . 1781*, P. 235.
- 34) *Introduct. etc.*, vol. II, 1795, P. 396.
- 35) *Abhandl. etc.*, 2. Bd., 4. Th. (1807), P. 43: Vom Blutflusse aus d. beschwang. Gebärmutter.
- 36) *Nyeste Udtog . . . P. 92.*
- 37) *Collectan. soc. med. H.*, vol. I, 1774, P. 310: De placenta in orificio uteri irradicata.
- 38) *Tractatio de quibusdam notabil. objectis ad art. obstetr. spectant.* Hafn. 1783, P. 69.
- 39) *Phys. økon. og med. chir. Bibl.*, 1794, 3. Bd.: Om Aarsagen til de efter Fødslen indtræffende Blodstyrtinger og deres Hjælpemidler.
- 40) *Loders Journ. f. Chir., Gebh. u. gerichtl. Arzneykd.*, Bd. I, P. 493.
- 41) *Abhandl. etc.*, 2. Bd., 4. Th., 1807, P. 45.
- 42) *Prat. des acc.*, T. II, 1825, P. 403.
- 43) *Friedreich u. Hasselbach, Beitr. z. Natur- und Heilkd.*, Bd. I, P. 261.
- 44) *Acta soc. med. H.*, vol. II, 1779, P. 127: De haemorrhag. partum insequent. inject. frigidorum In utero sistendis.
- 45) *Treatise . . . P. 404.*
- 46) *L. c.*, P. 770.
- 47) *L. c.*, P. 245.
- 48) *Nyeste Udtog . . . P. 87.*
- 49) *Abhandl. . . . 2. Bd.. 4. Th.*, 1807, P. 51.
- 50) *Coll. of cas.*, vol. II, 1754, P. 176, coll. XII, N. 2, c. 2.
- 51) *Ibid.*, vol. III, 1764, P. 165, coll. XXII, c. 9.
- 52) *Ibid. . . . coll. XXXII, N. 2, c. 1.*
- 53) *Op. omnia*, vol. II, Genevae 1748, P. 228.
- 54) *Phys. økon. med. chir. Bibl.*, 1794, 3. Bd., P. 446.
- 55) *Collectan. soc. med. H.*, vol. I 1774, P. 310: De placenta in orificio uteri irradicata.
- 56) *Acta soc. med. H.*, vol. I, 1777, P. 93: De lethali uteri haemorrhagia.
- 57) *De foetus per pedes extractione*, Lond. Gothor. 1777.
- 58) *Treatise . . . P. 335.*
- 59) *L. c.*, P. 99.
- 60) *Aphorism. on the applicat. a. use of the forceps, on preternat. labours a. on labours attend. with hemorrh.*, Lond. 1783.
- 61) *Introd. . . . vol. II, 1795, Chap. XIV, Sect. III*, P. 352.
- 62) *L. c.*, T. II, 1825, P. 369.
- 63) *Observat. medico obstetr.*, Kiel 1780.
- 64) *Acta reg. soc. med. H.*, 1792, vol. III, P. 396: De diversis uteri inversi speciebus.

Ottende Afsnit.

- 1) *Commerc. litterar. ad res. med. et scient. natur. increm. institut.* Norimb. 1731, P. 131. Ex litteris D. D. Fried ad D. D. Widmannum, 13. Juli 1731.
- 2) *De situ uteri obliquo in gravidis et ex hoc. sequent. part. difficili* Argent. 1731.
- 3) *Diss. med. chir. sistens secundin. salutif. aequae ac nocivas*, Argent. 1736.

- 4) De necessar. in part. præternat. instrumentor. applicatione. Argent 1740.
- 5) De capit. inf. abrupto, Giessen, 1743.
- 6) De convuls. parturient., Argent. 1757.
- 7) Märkvärd. Händelser i Förlossn.-Vetenskapen, 1785, Nr. 34.
- 8) Remarques sur les accouch. labor. par l'enclavem. de la tête et sur l'usage du levier de Roonhuysen dans ce cas; Mém. de l'Acad. de chir., T. V, 1774, P. 729.
- 9) Beobacht. über einige Gegenst. a. d. Gebh., Leipz. 1779.
- 10) C. Nyrop, Den danske Bogh.s Hist., 1870, 2. D., P. 47.
- 11) Weittemeyer, Særtryk af dansk Bogh. Tid., 1908.
- 12) Gesch. d. Med., II, 1880.
- 13) Nachr. v. d. vornehmst. Lebensumst. u. Schr. jetztleb. berühm. Aerzte, 3. Bd., 1753, P. 136.
- 14) Abhandl. v. d. Gebh., Berlin 1760.
- 15) Das enge Becken, 1851, P. 22.
- 16) Tabellar. Verzeichniss . . . Götting. 1795.
- 17) Wahrnehm. etc., II Bd., Rostock 1770, Obs. 481.
- 18) Fødselstangen, en obstetr. Studie, Københ. 1887.
- 19) Fragen über d. Geburt d. Mensch. u. d. Gebh., Kopenh. u. Leipz. 1910.
- 20) Om den Tilvekt etc., P. 69.
- 21) Johnsson, En dansk adelig Dames Badereise til Aachen og Spa 1765; Dansk Klinik, 24. Febr. 1910.
- 22) Coll. of cas., vol. II, 1754, P. 320, coll. XXXV, c. XI.
- 23) Ibid., coll. XX, N. 1, c. VII, P. 352.
- 24) Ibid., coll. XXXI, c. VII, P. 14.
- 25) L. c. Introduction.
- 26) Collect., Sydenh. edit., vol. II, P. 252.
- 27) Coll. of cas., 1754, P. 473, coll. XXVIII, c. II.
- 28) Ibid. . . . c. III.
- 29) Ibid., vol. III, 1764, P. 41, c. XV.
- 30) Ibid., vol. II, 1754, P. 257, coll. XV, N. III, c. 3.
- 31) Ibid., vol. III, P. 242, coll. XXXIV, N. II, c. 3.
- 32) Ibid. . . . P. 436, coll. XI, N. 1, c. 7.
- 33) Ibid., P. 437, c. 9.
- 34) Treatise . . . P. 283.
- 35) Coll. of cas., vol. III, P. 120, coll. XXXIII, N. 1, c. 2.
- 36) Treatise . . . P. 260.
- 37) Introduct. . . . P. 387.
- 38) Coll. of cas., vol. III, P. 206, N. 1, c. VII.
- 39) A. treat. of midw. chiefly with regard to the operat., Lond. 1754.
- 40) Dissert., § 30, P. 164.
- 41) Dubl. med. Journ., Juni 1876 og Obstr. Journ. 1876.
- 42) Progrès méd., 1876, P. 779.
- 43) Coll. of cas., vol. III, P. 374, coll. XXXVI, c. IV.
- 44) Som Appendix til Vaughams: Cases a. observ. on the Hydrophob. Lond. 1778.
- 45) Fødselsst.s Hunter Manuskript.
- 46) L. c., P. 401.
- 47) C. E. Fischer, Bemerk. über die engl. Gebh., Götting. 1797, P. 66.
- 48) Dissertat. 1771, P. 197.

- ⁴⁹⁾ Memoir of Smellie i Sydenh. edit. of Smellie, 1876.
- ⁵⁰⁾ W. Smellie a. his contemporaries, Glasgow, 1894.
- ⁵¹⁾ Conferences hist. fait. pend. l'année 1865. Fac. de Méd. de Paris, 1866.
- ⁵²⁾ Observat. . . . 1750, P. 130.
- ⁵³⁾ L. c., P. 39.
- ⁵⁴⁾ Witkowski, Accoucheurs et sages-femmes célèbres, 1891, P. 146.
- ⁵⁵⁾ Gesch. d. deut. Med., II Th., 1880.
- ⁵⁶⁾ Suite des obs., 1751, P. 169 og 177.
- ⁵⁷⁾ Journ. de Méd., T. 48, P. 95.
- ⁵⁸⁾ L. c., T. 52, Oct. 1779.
- ⁵⁹⁾ § XII, P. 31.
- ⁶⁰⁾ Om den Tilvext . . . P. 69.
- ⁶¹⁾ L'art. d. acc., 1781, Art. II, Sect. II.
- ⁶²⁾ Bibl. f. Læger, 8. R., IX, 1908.
- ⁶³⁾ Catalogue d. Manusc. de Bibl. de l'Acad. de Méd. par A. Boinet, Paris 1908, No. 80: L'art d. accouch. . . . par André Levret, 3 Ed., Paris 1766. Exempl. annoté et interfolié par Coutouly jusque à la page 192.
- ⁶⁴⁾ Ibid., Nr. 76—78: Manusc. du Dr. Coutouly sur l'Obstétrique.
- ⁶⁵⁾ Das enge Becken, 1881, P. 31.
- ⁶⁶⁾ De necessar. instrumentor. in art. obstetr. usu, Argent. 1775.
- ⁶⁷⁾ Verhand. van het genootschap ter bevord. der neekunde te Amsterdam, II Deel, Amsterdam 1793, P. 1—15.
- ⁶⁸⁾ L'art d. acc., 1789, § 1599, Note.
- ⁶⁹⁾ Journ. de Méd, Avril 1767, P. 350.
- ⁷⁰⁾ Ibid., Sept. 1767, P. 273.
- ⁷¹⁾ Ibid., Juli 1768, P. 72.
- ⁷²⁾ Ibid., 1770, Suppl. Hefte.
- ⁷³⁾ De re instrum. in arte obstetr., Norimb. 1757.
- ⁷⁴⁾ Journ. de Méd., Aug. 1770.
- ⁷⁵⁾ Observations . . . 1750, P. 98—99.
- ⁷⁶⁾ L. c., P. 316.
- ⁷⁷⁾ Diss. med. inaug. de non damnando usu perforatorii in paragonphosi ob capit. molem. Obs. I: Forcepe caput ex sup. pelv. apert. solutum, Trykt i Roederers Opusc. med., Gött. 1763.
- ⁷⁸⁾ L. c., P. 46.
- ⁷⁹⁾ L. c., P. 47, Note.
- ⁸⁰⁾ Collectan. soc. med. H., vol. I, 1774, P. 287: De usu forcip. ejusq. in situ faciei laterali applicando modo.
- ⁸¹⁾ Introduct. . . . P. 386 (Udg. 1816).
- ⁸²⁾ Bestätigter Nutzen der Levret'schen Zange. Eine Streitschrift.
- ⁸³⁾ Nord. Archiv für Natur- und Arzneykd., 1799, 1. Bd., 1. Stk., P. 75: Beschr. einer neuen Hakenzange und ein. Perforator. mit einer Scheide.
- ⁸⁴⁾ Collect. soc. med. H., vol. I, 1774, l. c.
- ⁸⁵⁾ Ibid.
- ⁸⁶⁾ Acta reg. soc. med. H., vol. I, 1791, P. 339: De usu forcip. Levret. in extrah. capite oblique ad marg. lateral. pelv. sito.
- ⁸⁷⁾ L. c., P. 939.
- ⁸⁸⁾ Programma de mechanismo et praestant. forcip. Levret. Cassel 1767, P. 8.
- ⁸⁹⁾ L'art d. acc., 1781, T. II, P. 85.
- ⁹⁰⁾ Pract. Anleit. z. Gebh., 1772, § 684.

- ⁹¹⁾ Em. Friis, de usu forcip. in partu.
⁹²⁾ L. c., T. II, P. 138.
⁹⁸⁾ Neue Denkwürdik. f. Aerzte u. Geburtshelf., 1779, 1. Bd., P. 132.
⁹⁴⁾ Acta reg. soc. med. H., vol. II, 1791, P. 379: Partus e. facie praevia in cavit. pelv. inclav. forcip. Smelliano soluta.
⁹⁵⁾ Plan til Forelæsn. over Jordem.-Vidensk., II Del, 1773, P. 127.
⁹⁰⁾ Med chir. Bibl., 1775, 1. Bd., 2. St., P. 57.
⁹⁷⁾ L'art du coutelier expert en instrum. de chirurgie, Paris 1772.
⁹⁸⁾ Acta soc. med. H., vol. II, 1779, P. 197: De singulari uteri strictura qua avulsum caput embryonis insolito modo in partu retinebatur.
⁹⁹⁾ L'art d. acc., 1789, P. 575.
¹⁰⁰⁾ Wedder, Amer. Journ. of med. sc., Jan. 1869.
¹⁰¹⁾ Commentar. in H. Boerhaavii aphorism., T. IV, Lugd. 1764, P. 513.
¹⁰²⁾ Gesamm. Schriften . . . P. 441.
¹⁰⁸⁾ § 29.
¹⁰⁴⁾ Nyeste Udt. . . . P. 240.
¹⁰⁵⁾ L'art d. acc., 1753, § 763.
¹⁰⁶⁾ Arbejder fra den kgl. Fødselsstiftelse i Kjøbenhavn, 1910, P. 116.
¹⁰⁷⁾ Fragmenter af Fødselshjælpens Historie, 1907, II, P. 316.
¹⁰⁸⁾ L'art d. acc., 1781, T. I, P. 332.
¹⁰⁹⁾ Observat. . . . 1750, P. 103.
¹¹⁰⁾ L. c., 2. Th., P. 571.
¹¹¹⁾ Handb. d. Gebh., 1904, 1. Bd., 1. Th., P. 55.
¹¹²⁾ Nyeste Udtog . . . P. 253 og 255.

Niende Afsnit.

- ¹⁾ De partu virib. matern. absoluto.
²⁾ An in partu propt. angust. pelv. impossibili symph. oss. pub. secanda?
³⁾ Princip. sur l'art des accouch. par demandes et reponses en faveur des sages-femmes de la campagne.
⁴⁾ Neue Denkwürdigk. f. Aerzte u. Gebh., 1799, 1. Bd., P. 298.
⁵⁾ A. Dupic, Antoine Dubois, Thèse, Paris, 1903.
⁶⁾ Bemerk. über d. französ. Gebh. nebst ein. ausführl. Beschr. der Maternité in Paris. Hannover 1813.
⁷⁾ Om den Tilvext . . . P. 53.
⁸⁾ Prat. d. accouch. ou memoir. et observ. choisis sur les points les plus importants de l'art, T. I—III, Paris 1821—25.
⁹⁾ L. c., T. III, P. 409.
¹⁰⁾ Ueber Pariser Gebäranstalten u. Gebh. etc., Braunschw. 1803.
¹¹⁾ Arch. gén. de Méd., 1837, T. 53, P. 395.
¹²⁾ Lettre du Will. Kentisch, neveu de Smellie, au citoyen Baudelocque, sur quelques passages de son traité d'accouch., Paris an VIII.
¹⁸⁾ Essays sur l'art de la grossesse et de l'accouch., Genève, 1787, P. 69.
¹⁴⁾ L. c., P. 176.
¹⁵⁾ Obs. méd. chir. sur la grossesse etc., 1793.
¹⁶⁾ N. Denkvürdigk., 1799, l. c.
¹⁷⁾ Exam. crit. de la doctrine et des procédés du C^{em} Sacombe dans l'art des accouch. ou Sacombe en contradiction avec les autres accoucheurs, avec la

- Physique, avec la Géométrie, et avec lui même; Ouvrage terminé par une description de l'Hospice et de l'école prat. d'accouch. de Copenhague. Paris an VII.
- ¹⁸⁾ Playdoyers pour le sieur Baudelocque, Paris an XII (1804).
- ¹⁹⁾ Om Bäckenförträngning.
- ²⁰⁾ Fragmenter af Fødselshjælpens Historie, I, 1906, P. 124.
- ²¹⁾ Journ. de méd. chir. pharm., T. 49, Jan. 1778, P. 127: Recit de ce qui s'est passé à la faculté de méd. de Paris au sujet de la section de la symph. des os pubis pratiquée sur la femme Suchot. — Endvidere: Commentaires de la Faculté de Méd. de Paris 1777 à 86, Pinard, Varnier, Vidal, Hartmann, Steinhell, Paris 1903, T. II, P. 26 sqq; Res gestæ in saluberr. Fac. med. Parisiens. de symph. oss. pub. sectione per Alph. Leroy et Sigault.
- ²²⁾ Réflexions sur la section de la symph. du Pubis; à la Haye.
- ²³⁾ Med. chir. Beobacht. auf seinen Reisen, Wien 1783. Einl. P. XVI.
- ²⁴⁾ Essays historiques, 1779.
- ²⁵⁾ Procès-verbal de l'opérat. de la symph. du pub. faite sur la femme Vespres le 15 Nov. 1778, Gazette salut. 28 Jan. 1779.
- ²⁶⁾ Recherch. sur l'opér. césar.; opl. i Soc. de Méd., an IV (Recueil périod. de la soc. de Méd. de Paris, T. V, P. 1).
- ²⁷⁾ Wecko Skrift f. Läkare och Naturforsk., 1786, Bd. 7, P. 343.
- ²⁸⁾ Essai sur l'hist. natur. de la grossesse et de l'accouch., Genève 1787.
- ²⁹⁾ Bibl. de l'Acad. de méd. de Paris, Manusc. No. 76—78.
- ³⁰⁾ Bemerk. über französ. Gebh. etc., Hannover 1813.
- ³¹⁾ N. deut. Museum, 1790, 4. St.
- ³²⁾ Gesch. d. Gebh. in Wien, 1910. Bilag: Der Tod der Erzherzoginn Elisabeth.
- ³³⁾ Arch. f. d. Gebh. etc., Bd. III, St. II, P. 389.
- ³⁴⁾ Ibid., 4. Bd., 4. St., P. 622 (1793).
- ³⁵⁾ Die Lehre v. Mechanism. d. Gebh., Mainz 1838, P. 182.
- ³⁶⁾ Luc. Joh. Boërs Leben u. Wirken, Wien 1838.
- ³⁷⁾ Abhandl. . . . 3. Th., 1793, P. 71.
- ³⁸⁾ N. Zeitschr. f. Gebkd., Bd. XII, 1842: Erinnerung. aus d. Studienzeiten, Worte d. Pietät, Worte d. Wahrheit, Worte d. Dankes.
- ³⁹⁾ Ibid., Bd. X, 1841: Luc. Joh. Boër, Reiseerinnerungen.
- ⁴⁰⁾ Beschr. d. Accouchir Anst. in Wien, Journ. f. Geburtshelfer, Franckf. u. Leipz., II, 1788, P. 16.
- ⁴¹⁾ Abh. v. d. unvermeidl. Gebr. d. Instrum. in d. Gebh.
- ⁴²⁾ Verhaltungsregeln f. Schwang., Gebår. u. Kindbetterinn. in d. Stadt u. auf d. Lande, 1787.
- ⁴³⁾ L. c., P. 181.
- ⁴⁴⁾ Bemerk. über einig. Gegenst. aus d. pract. Entbk., 1789, P. 44.
- ⁴⁵⁾ Abhandl. . . . 2. Th., 1792.
- ⁴⁶⁾ Darstell. meiner Entbindungskunst mit vorausgeh. Schild. d. Zust. d. Entbk. in Teutschland; N. Denkvürdigk. f. Aerzt. u. Naturf. 1799, 1. B., 2. Bogenz.
- ⁴⁷⁾ Denkvürdigk. f. d. Heilkd. u. Gebh., 1. Bd., 1. St., 1794 (Einleit.).
- ⁴⁸⁾ Aphorismen vermisch. prakt. Inhalts; Abh. u. Versuch., 1802, 2. Bd., 1. Th., P. 65.
- ⁴⁹⁾ Handb. d. Entbindk., 1825, 3. Bd., (ed. J. F. Os.), P. 172.
- ⁵⁰⁾ Gesch. d. Gebh., II, P. 604.
- ⁵¹⁾ N. Denkw. f. Aerzt. u. Naturf., 1799, 1. Bd.
- ⁵²⁾ Phys. økon. med. chir. Bibl., 1795, 6. Bd., P. 207.

- 53) Nord. Arch. f. Natur- u. Arznkd., 1799, 1. Bd., P. 75.
 54) 7. Bd., P. 431 o. f.
 55) Efter Sue, Essays etc., I, P. 281.
 56) Paul Scheel, særl. i obstetricisk Henseende. Festskrift for Jul. Petersen, 1910.
 57) Ny kgl. Saml., 84 fol.
 58) N. Saml., IV, P. 423 (1793).
 59) Collect. soc. med. H., vol. I, 1774, P. 92: De monstro Hafniae 1767 nato.
 60) Ibid., P. 95: Obs. herpeticus ex contagio et naevi ex imaginatione.
 61) Ibid., vol II, 1775, P. 22: De tumorib. insolit. in duob. foetub. observatis.
 62) Acta reg. soc. med. H., vol. I, 1783, P. 191; Obs. de foeto aperto abdom. visceribusque solo periton. tectis nato; og Vidensk. Selsk. Skr., N. Saml. V, 105—15.
 63) Vid. Selsk. Skr., N. Saml. IV (1793), P. 423: Om nogle Sjeldenheder og Vanskabninger iblandt Menneskene.
 64) Acta soc. med. H., vol. II, 1779, P. 259: De morbo et morte a tumore ovarii pilosi pendente.
 65) Acta reg. soc. med. H., vol. II, 1791, P. 245: Observ. de loquela in foemina hysterica singulari modo restituta.
 66) Ibid., vol. III, 1793, P. 88: De usu intern. sach. saturni.
 67) Ny Saml., 3. D., 1788, P. 255: Om Børnevogterens Nytte og Forbedring.
 68) Nyeste kjøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager, 1783, Nr. 9.
 69) Weckoskr. f. Läk. och Naturf., 1780, Bd. 1, P. 289: Om nuvarande sätt at sköta Barnsengshustrur. Som Separatskr., Stockh. 1787.

Tiende Afsnit.

- 1) Fragmenter af Fødselshjælpens Historie, II, P. 294—319.
 2) Die wohl unterricht. Wehe-Mutter durch Frage u. Antw. ausgearbeitet, Hamb. 1709.
 3) Svenska och Finska Medicinalverkets Historie, 1663—1812, Stockholm 1892, T. II.
 4) Diss. de Hæmorrhag. uteri sub statu graviditat., sub præsid. Linnæi, Ups. 1749.
 5) Hjelt, l. c., II, P. 480.
 6) Kgl. Vetensk.s Handl., 1824.
 7) Vetensk. Handl. f. Läk. o. Fältskärör, 1795, T. III.
 8) Kgl. Vetensk. Handl., 1767, T. XV, P. 259.
 9) Nyt och Gammelt, 1767, Nr. 52: Betänkande om Anna Månsdatter etc.
 10) De foetus per pedes extractione.
 11) Weckoskr. f. Läk. o. Naturf., 1781, 2. Bd., P. 356.
 12) Ibid., 1782, 3. Bd., P. 231.
 13) Udkast til Handbok i den instrum. Barnförlossn.-Konsten, Stockh. 1830.
 14) Weckoskr. f. Läk. o. Naturf., 1782, Bd. 3.
 15) Läkar. o. Naturf., 1797, Bd. 12.
 16) Om nuvar. sätt at sköta Barnsengshustrur, Stockh., (tidl. publ. i Weckoskr. f. Läk. o. Naturf., Bd. I, 1780).
 17) Underrättelser och prakt. Råd för Allmänheten. Lund 1803.

- ¹⁸⁾ Läk. o. Naturf., 1797, Bd. 12.
- ¹⁹⁾ Bemerkung etc., P. 104.
- ²⁰⁾ Weckoskr. f. Läk. o. Naturf., 1781, Bd. II, P. 345.
- ²¹⁾ Obs. anat. et epist. med. select. a Th. Barthol., Hafn. 1664.
- ²²⁾ Med. obs. a. inquir., Lond. 1776, vol. V, P. 89: An account on two extraord. cases after delivery, commun. by Dr. Hunter.
- ²³⁾ Abhandl. . . . 1802, 2. Bd., 1. Th., P. 35.
- ²⁴⁾ Kgl. Vetensk. Handl., 1848, P. 491.
- ²⁵⁾ Läk. o. Naturf., 1794, Bd. II, P. 261.
- ²⁶⁾ 1797, 10. Bd.: Strøede Bemærkn. om Cuurmethoden af Barselseber fra Stift. i Stockh., optegn. i Aarene 1793—94. Oversat efter den utrykte Original af C. G. Rafn.
- ²⁷⁾ 2. Bd., 3. St., P. 658: Bemerk. über eine mit scirrhus ovarii verbund. Schwangerschaft.
- ²⁸⁾ Om den Tilväxt och de hinder som Barnförlossn.-Vetensk. haft i flere aldrår til närvar. Tid. Stockh. 1777.
- ²⁹⁾ Biogr. Lexik. öfver namnkund. Män, 1847.
- ³⁰⁾ Vetensk. Handl. f. Läk. och Fältskär, III, 1795.
- ³¹⁾ Karol. med. kirurg. Instit. Historie, 1. D., Stockh. 1910. P. 71.
- ³²⁾ Läk. o. Naturf., 1787, Bd. 8, P. 27.
- ³³⁾ 1768. P. 229 og 1769, P. 42.
- ³⁴⁾ Ibid., T. XV, P. 301: Om tvenne märkv. Händels. vid Förlossn. hvarvid Moderen varit ihopväxt.
- ³⁵⁾ Ibid., 1747, vol. VIII, P. 70: Berätt. om en Hustru, som mente sig bara et tuår. Foster.
- ³⁶⁾ Journ. de Méd. Chir. Pharm., 1770, T. 34, P. 428.
- ³⁷⁾ Phys. med. Betragt. o. Kjøbenh., 1809, 2. D., P. 480.
- ³⁸⁾ Handb. d. histor. geograph. Pathol., 3. Udg., 1881, II, P. 292.
- ³⁹⁾ Om den Tilvæxt etc., P. 81.
- ⁴⁰⁾ Weckoskr. f. Läk. o. Naturf., 1782, 3. Bd., P. 7,
- ⁴¹⁾ Ibid., P. 220.
- ⁴²⁾ Starcks Arch., Bd. 6, 1794, P. 67.
- ⁴³⁾ Hist. de la soc. roy. de Méd., Paris 1785 (années 1781—82), P. 254: Rapport fait par un ordre de gouvernem. sur un mémoire cont. la méth. empl. par feu M. Doucet dans le traitem. d'une maladie que l'on connaît sous le nom de fièvre puerperal.
- ⁴⁴⁾ Specimen de febre puerperali, præsertim ea, quae a. 1790 nosocomium puerperarum infestavit, quod in Sodalitio philiatrici d. 24 Nov. 1790 commilitonum examini submitte J. Örslev. Havniae s. a.
- ⁴⁵⁾ Acta reg. soc. med. H., 1821, vol. VI: Observ. medic. de febr. puerperar. decas.
- ⁴⁶⁾ Rigsarkivet, Land Oekonomi og Kommercekoll.s Kopibog, 1797, Nr. 152.
- ⁴⁷⁾ Ibid., Danske Kancellis 1. Dep., Breve 1800, Nr. 668, Indl.
- ⁴⁸⁾ Underretning om de bedste Redningsmidler for Skindøde, Kjøbenh. 1797.
- ⁴⁹⁾ Sundhedskollegiets Kopibog, 1806.

BILAG.

I.

Beskrivelse ^{12/11} 1750 af Inger Pedersens Hus, Gothersgade 117 (Kjøbenh.s Brandassur. Vurderingsforretn. 1750 Police Nr. 2972, Landsarkivet).

Huset til Gaden $9\frac{3}{4}$ Alen breed, $13\frac{1}{4}$ Alen dyb 3de Etager høy. inddelt i 4 Fag. Grund Muur til 3de Sider og den ene Gavlfælles Væg. — Indgang fra Gaden af en Forstugang, afdeelt med et Breddes Skillerum, bare Væg, under Loftet gibset, Gulvet bredder, derved en Stue med en Bilægger paa Træefødder, bare Væg, under Loftet gibset. Et Sovekammer med en Bilægger paa Træefødder, bare Væg, under Loftet gibset, Gulvet bredder. Et Kiøkken med en aaben Skorsteen med Retterbænk med Skab under, bare Væg, paa Væggen Hyller og Reoler, Gulvet Muursteen. Under Kiøkkenet og Kammeret en Kjeller udi Et, Gulvet Brosten. Nødgang fra Gaarden til Kielleren. — Udi 2den Etage en Sahl til Gaden med en Bilægger Ovn paa Træefødder, paa Væggen og under Loftet gibset, et Sovekammer, i Skorsteens Vangen en Jernplade paa Væggen og under Loftet gibset, Gulvene bredder, et Kiøkken med en aaben Skorsteen, en Retterbænk med Skab under, paa Væggen Hyller og Reoler, under Loftet gibset, Gulvet Muursten, en Forstugang paa Væggen og under Loftet gibset, Gulvet bredder. Udi 3de Etage ligeledes indrettet som den 2den Etage foruden Kakkellovn, derover Loftet afdeelt udi 2de parter ved bredder, Loft overalt paa Hanebjelker, udi Sparværket et Tagvindue. — I Gaarden et Trappehuus af Muur og Bindingsværk, 8 Alen breed, $4\frac{1}{2}$ Alen dyb, 3 Etager høj, inddelt i 4 Fag half Tag, derudi en italiensk durchgaende Trappe, derover Loftet udi et. Et lidet Gaardsrum brolagt, i Gaarden et logum teilhængt.

(»Sahlen« paa 4 Fag er der endnu 1800; 1843 er den delt i to 2 Fags Stuer).

II.

Instruction hvorefter den ved de Fattiges Væsen i Kjøbenhavn antagne Chirurgus Johan Christian Berger sig indtil videre haver at rette og forholde (Raadstue Arkivet).

Skal efterskrevne Hospitaler og Fattiges Huuse være under bemeldte Chirurgo Joh. Chr. Bergers Op og Tilsyn nemlig 1) Helligaands eller saakaldet Wartou Hospital i Farvergaden 2) Sjæle Boderne eller Hospitalet i Brøndstræde 3) Børne og Tugthuset paa Christianshavn 4) Fru Abel Cathrines Hospital 5) Pesthuset kaldet St. Hans Hospital uden Vester Port 6) de classificerede Almisse Lemmer ved Couventhuset, hvilke og skal have et Beviis fra deres Quartermester for Chirurgo at fremvise saa ofte de have nødig at søge redning for deres Svagthed 7)

de saakaldede Hitebørn som efter hands Maj.s allernaad. Anordning $\frac{13}{3}$ 1750 antages og opfostres ved det fattiges Væsen; efter at de af den Privilegerede Jordemoder ere blevne henbragte i og enpresenterte paa Conventhuset, hvilke Lemmer saavel i som uden Hospitalerne værende hand med Medicamenter indvortes og udvortes til deres Helbreds erlangelse paa beste Maade haver at gaae til Haande, saavel som Jordemoderen ved det fattiges Væsen i alle paakommende Tilfælde, hvor hands Raad og Assistance maatte forlanges og behøves. Item de fattiges fogder ved Conventhuset i svagelige Tilfælde af hannem betjenes.

22. Juni 1752.

Berckenlin. J. F. Friis. N. D. Bang.

III.

Beskrivelse af den søndre Amaliegade Pavillon (Fødselsstiftelsen) ved Assurance Vurderingsforretning $\frac{14}{n}$ 1768 (Landsarkivet).

Mod Amaliegaden til Sønder en til alle Sider grundmuret Bygning, 51 Alen lang og 21 Alen dyb, inddelt udi 9 store Fag, fortil 2 Etager høj med en fronte Spitze ved de 3de midterste Fag, som formeerer et Forlæg, Kjælder Fundamentet og de 4 Piller i Forlægget beklædte med Sandsteen og fronte Spitzten med et Vaaben. Bagsiden 3 Etager høj, Indfatningen omkring alle Vinduerne af Sandsteen, Hovedskillerummene af Grundmuur, gebrokkent Tag belagt med blaa glaserede Steen, dernæst 8 Fag Vinduer; paa Længden under den halve Deel af Bygningen fortil er Kjælderens afdeelt i 6 Deele til Stuer, Kammere og Kjøkken, udi Stuerne 2de Kakkellovne og udi Kjøkkenet indretning af Retterbænk, Tindrække og Spisekamre, samt ved den ene Skorsteen en indmuret Kobber Kjælle. Derover mod 1ste Etage fra den nordlige Ende er en Trappe fra Kjælderens opført til en Forstue, dernæst paa 3 Fag 2de Kammere, udi det ene er en enkelt Vindovn, atter paa 4 Fag 2de Stuer, udi hver en enkelt Vindovn og endelig paa et Fag en Forstue hvor Trappen til 2den Etage er opført. Mod Gaarden i 1ste Etage er 5 Afdelinger, den største Deel deraf er indrettet til Vaskerhuus, ved Skorstenen 2 indmurede Kobber Kjælder, Resten til Rulle Stryge og Folkekammer med en Bilægger Ovn. Derbag ved Hovedmuren en Gang paa Bygningens Længde, ved Hovedskillerummet en Indgang til 4 Kamre, hvor der findes en Deel faste Klædeskabe og Kasser samt en Vindovn. — I 2den Etage mod Gaden (som er i lige Linie med den 3die Etage til Gaarden) foruden Forstuen, hvor Trappen continuerer til Loftet, 2 Sahle, den ene paa 3 den anden paa 4 Fag, samt et Kammer paa 1 Fag, derudi 3 Vindovne, mod Gaarden over Misannin Etagen 7 Kamre, hvorpaa er 5 Vindovne, deraf er de to dobbelte, samt en Forstue hvor den anden Trappe gaaer op til Loftet, mellem disse Kamre og forbeholdte Sahle er en lang Gang, alle Lofterne gibside og Brystpaneel paa Væggene. Derover under Taget er Loftrummet paa Længden afdeelt, den forreste Deel til Brændekammer og den bageste som atter er afdeelt i 2 Dele, til Tørre Lofter med en Deel Hækker og en Vindovn, tildels fast Loft paa Hanehjelkerne. — Gaardsrummet til denne Bygning er imod Forgaarden indhegnet med en Brandmuur 19 Alen lang, derpaa en Port, fra Gaardsrummet er med 11 Fag Stakitværk afdeelt en liden Blomster Hauge og til den sydlige Side et Brædeskur paa 4 Fag. —

IV.

Bergers Bestalling 25 Maj 1759 som Stadsakkoucheur. (Rigsarkivet, Sjæll. Regist. 1759 Nr. 295).

. . . at Vi allernaad. beskikke og forordne saa og herved beskikke og forordne Os elskelig Christian Berger Professor Anatomiae ved Vores Skilderi- Billedhugger og Bygnings Academie samt Medicinae et Chirurgiae Practicus i Vores Kong. Residenz Stad Kjøbenhavn og ved Stadens borgerlige Hospital til at være tillige med offentlig Accoucheur i bemeldte Kjøbenhavn: Thi skal han fremdeles være Os som sin absolute og souveraine Arvekonge og Herre huld og troe Vores og Vores Kong. Arve Huuses Gavn og Beste søge virke og ramme Skade og Fordærv af yderste Magt Evne og Formue hindre forekomme og afværge i Særdeleshed skal han samme Embede med største Fliid og Vindskebelighed betjene og forestaae samt til dend Ende ved forekommende haarde Fødsler, hvor hans Tjeneste begjæres komme Jordemødrene til Hjælp med gode Raad og i fornøden Tilfælde selv med Gjærning at være behjælpelig, saa og ikke for nogen aabenbare hvis samme hans Embeds Forretninger vedkommer og hemmelig bør at holdes men sig derudi saavel som udi alle andre Maader saaledes skikke og forholde som det en ærekjær Akkoucheur egner og vel anstaaer og han agter at ansvare efter den Eed som hans Os derpaa allerund. gjort og aflagt haver. For hvilken hans Tjeneste Vi allernaad. ville have bevilget han maa nyde saadan Løn som Vi allernaad. maatte finde for got nu eller herefter at lade tillægge.

V.

Rescript $\frac{1}{5}$ 1761 til det medicinske Fakultet og Notits til Direktionen for det Fattiges Væsen i Danmark angaaende at den i Friedrichs Hospital indrettede Stiftelse for svangre Fruentimmer maa være skienket det Medicinske Fakultet ved Universitetet i Kjøbenhavn for at tjene til en praktisk Skole in Obstetriciis og at Doctor Medicinae Chr. Berger er beskikket til Professor artis obstetr. samt at læse privatim over Theoriam artis obstetr. og give sine Tilhørere Leilighed til Øvelser i denne practiske Skole m. v. (Munks Love for Medicinalvæsenet i Kjøbhv. 1804).

VI.

Doctor Christian Bergers Bestalling at være tertius Professor Facult. Med. ved Kjøbenhavns Universitet saa og Professor artis obstetr. (Rigsarkivet, Sjæll. Regist. 1761, Nr. 268).

F 5tus Befale: at eftersom vi allernaad. haver funden for got at skjænke det Med. Facult. ved Universitetet i vores Kgl. Residentz Stad Kjøbenhavn den i Friedrichs Hospital indrettede Stiftelse for svangre Fruentimmer for at tjene til en practisk Skole in Obstetriciis; saa haver vi allernaad. beskikket og forordnet saa og hermed beskikke og forordne Os elskelig Doct. Med. Chr. Berger etc. til at være tertius Prof. Med. ved Kjøbenhavns Universitet saa og Prof. artis obst.; dog skal han ved Examine saavel som alle andre det Med. Facult. vedkommende Forret-

ninger og Samlinger rangere og tage sit Sæde efter de i bemeldte Facultet nu værende saavel virkelige som designerte Professores; og som Vi til fornævnte Profession in arte obstetr. af Vores Cassa en egen Fond til en aarlig Løn allernaad. haver taget, saa skal bemeldte Prof. Berger indtil Vi anderledes sigendes vorder, nyde samme Løn; ligeledes skal hand og efter sin Tour og Senium og efter de allerede designerede Professores nemlig Os elskelig Prof. Chr. Gottlieb Kratzenstein og Doct. Med. Prof. Chr. Friis Rottbøll ascendere in Fac. Med. Thi skal hand samme Embede med største Fliid og Vindskibeligbed betjene og forestaae samt rette sig efter Academiets Fundation, saa vit den Hannem kand vedkomme, saa og ikke for nogen aabenbare, hvis samme hans Embeds Forretninger vedkommer og hemmelig bør at holdes, men sig derudi saavel som i alle andre Maader saaledes skikke og forholde som det en ærekjær Professor egner og vel anstaaer og hand agter at ansvare og bekjendt være efter den Eed hand Os derpaa allerunderdan. gjort og aflagt haver.

Jægersborg Slot d. 15. Mai 1761.

Prof. Doctor Med. Chr. Berger, at hans Maj. har beskikket ham til tertius Prof. Fac. Med. og til Prof. art. obstetr., samt at han maa læse privatim over Theoriam art. obst. og have Opsigt over den indrettede Stiftelse for svangre Fruentimmer i Friedrichs Hospital. (Rigsarkivet, Sjæll. Tegn. 1761, Nr. 281).

Af Din til Vores Geheimeraad i Vores Geheime Conseil og Ober Secretair i Vores Danske Cancellie Os elskelig Johan Ludvig Holstein, Greve til Ledreborg, Ridder p. p. . . . under den 3. Aprilis sidstleden afladte Skrivelse, er Os allerund. blevet refereret, at den i Friedrichs Hospital indrettede Stiftelse for svangre Fruentimmer kunde have en meget større Nytte, naar den maatte tjene dem som skulle og ville bruges in Arte obstetr., til en practisk Skole, hvortil Du har gjort følgende Forslag: At denne Stiftelse maatte allernaad. skjænkes til det med. Fac. ved Universitetet i Vores kgl. Residentz Stad Kjøbenhavn for at tjene til en practisk Skole in Obstetriciis og at der, efter andre Academiets Exempel, maatte sættes en Prof. art. obstetr. med Designation at ascendere i det med. Facultet, hvortil Du haver indstilt, at Du allernaad. maatte udnævnes, da denne Professors Forretning skulle være at læse privatim over Theoriam art. obst., og at give sine Tilhørere Leilighed til Øvelse i den practiske Skole; til hvilken Ende Opsigten over denne Skole aleene maatte betroes Ham, med videre; Thi give vi Dig herved allernaad. tilkjende, at som Vi i Anledning af saadant Dit allerund. gjorde Forslag og Ansøgning under denne Dags Dato allernaad. haver beskikket Dig til at være tertius Prof. Fac. Med. ved Kjøbenh.s Universitet saa og Prof. art. obst., saa ville Vi og allernaad. have approberet, at denne Stiftelse i Fried. Hosp. maa skjænkes det med. Fac. ved Kjøbh.s Universitet for at tjene til en practisk Skole in Obstetriciis, hvorom Vi under denne Dags Dato have reskriberet Os elskelig Præses og Directeurer for det Fattiges Væsen i vort Rige Danmark saa og Professores udi det Med. Facultet; Iligemaade ville Vi og allernaad. have bevilget, at Du maa læse privatim over Theoriam. art. obst. og at Du maa give Dine Tilhørere Leylighed til Øvelse i forbemeldte practiske Skole, til hvilken Ende Opsigten i denne Skole quoad artem, obstetr. aleene skal

være Dig anbetroet og Du egentlig sørge for at hvis derom er anordnet, bliver efterlevet, dog saaledes at Fac. Med. og Jorde-Moder-Commissionen ikke maa betages det mindste af den tidligere hafde Myndighed og Direction in arte obstetr., men det skal være tilladt ifølge Vor allernaad. Rescr. af 2. Jan. a: c: at visse Studiosi Medicinae & Chirurgiae maa fremdeles have Adgang til forbem. Stiftelse for der at undervises og øves i Jordemoder Videnskaben; ligesom Os elskelig B. J. v. Buchwaldt etc. kand. continuere som hidindtil med Information for Jordemødre. Hvad for Resten den øvrige Indretning og muelige Forbedring af Jordemoder Væsenet her i Landet angaaer, da haver Du som Medlem af Collegium medicum og Jordemoder Commissionen tilligemed bemeldte Collegier at overlegge og undersøge de dertil best. tjenlige Midler; derefter Du Dig allerund. kunde vide at rette; Befalende etc.

Jægersborg Slot 15. Mai 1761.

VII.

Breve fra Berger (Rigsark., Schimmelmanske Papirer, Pakke 27—28).

Til Agent Gondolatsch.

Aalborg 10. Aug. 1772.

Wohlgeb. Hochgehrtest. Hr. Agent

Es wird mir ungemein angenehm seyn zu vernehmen dass Euer Wohlgeb. sich diesen Sommer sowohl befunden als ich wünschen und zu hoffen einige Ursache habe, denn diese Sommer Witterung ist Ihrer Leibes Beschaffenheit ungemein vortheilhaft. Ich schmeichle mir, dass Sie wenigstens mich nicht auch so gantz vergessen haben, wie meine übrigen Freunde und ältesten Bekannten. Wie lebt Seine Excell. der Herr Geheime Rath Schimmelmann mit der gantzen mir jederzeit so hochgeschätzten Familie, das ihm betroffene Unglück, in Ansehung seines Sohns*), ist so gross, dass ich mir die darüber gehabte Betrübniß leicht vorstellen kann, ich vermuthe dass es der 4te Baron ist. Hr. Agent Holck hat einige Gelder von mir in Händen, ich habe denselben zwar gebethen solche an Euer Wohlgeb. überliefern. weil ich aber leider fürchten muss, dass auch der Herr Geh. Rath v. Schimmelmann mit mir lieber gar keine Geschäfte zu haben verlange so sehe ich mich nöthigt auch Euer Wohlgeb. zu bitten . . . mein unglückliches Schicksal wird doch endlich einmahl müssen entschieden werden und alsden muss ich sehen, auf welche Art ich mir am besten werde helfen können

Euer Wohlgeb.
ergebenster und dienstschuldigster Diener
Berger.

*) En Søn, Carl Maximillian S., druknede i Floden ved Halle.

Aalborg 24. Aug. 1772.

Wohlgeb. Hochgehrtest. Hr. Agent

Euer Wohlgeb. Schreiben ist mir gantz besonders angenehm gewesen, ich bin so gar von allen Menschen verlassen und von meinen ältesten Freunden vergessen, dass auch nur das geringste Zeichen von einer freundschaftlichen Erinnerung in meinen jetzigen Umständen mich aufzumuntern im Stande ist Ich wohne diesen Sommer auf dem Lande zwey Meilen von Aalborg und habe sowohl die Baronie oder das Haus Lindembourg als auch den sogenannten ?gaard im Prospeckt, bin aber doch an keinen von beyden diesen Orten gewesen Die Banque Actien will ich wohl verkaufen, wenn Sie Gelegenheit dazu finden sollten Wenn ich Euer Wohlgeb. in Gesundheits Umständen einige Dienste zu leisten im Stande sey, so bitte ich mich davon zu benachrichtigen, da ich dieselbe genau kenne, so bin ich auch im Stande Ihnen abwesend nöthigen falls guten Rath zu ertheilen, an meiner Bereitwilligkeit zweifele Sie doch wohl nicht? Leben Sie vergnügt und wohl und versichert dass ich mit der grössten Hochschätzung jederzeit seyn werde.

Euer gantz gehorsamst, Diener
Berger.

Ich datiere meine Briefe immer von Aalborg ob ich gleich bis jetzt noch nur selten in dieser Stadt bin, aber diesen Winter gedenke ich mich daselbst beständig aufzuhalten.

Willestrup 4. Marts 1773.

Wohlgeb. Hochgeehrt. Hr. Agent

Die Noth zwinget mich freilich diese Actien zu verkaufen . . . der Agent Holck hat einen Theil meines ohne dem so geringen Vermögens in Händen, von welchem ich nicht einmahl weiss, wie viel es beträgt, er hat alle meine Papiere in Händen, und ich habe im Gegentheil nicht den geringsten Beweis von Ihm den gantzen vorigen Sommer öfters habe ich in vielen Wochen keine Antwort erhalten können. ich habe keinen Menschen in Kopenhagen, der sich dieser Sache annehmen könnte noch wollte, und ich sehe mich also genöthiget den Ausfall dieser vor mich so wichtigen Begebenheit mit Geduld zu erwarten. Mit voriger Post habe ich dessentwegen an Etats Rath Guldberg geschrieben und um die Erlaubniss gebethen nach Kopenhagen wenigstens auf einige Zeit kommen zu müssen, weil meine Gegenwart dieserwegen nöthig ist, Sie können also glauben, dass ich mit vieler Ungeduld nun auf Antwort warte.

Euer Wohlgeb. gantz ergeb. Diener
Berger.

Mariager Closter 17. Juny 1773.

Wohlgeb. Hochzuehr. Hr. Agent

Wie leben Sie liebster Freund, nun habe ich in langer, und wie mir dünckt, sehr langer Zeit nichts von Ihnen vernommen, vermuthlich in

beständiger und überhäufte Arbeit, und so wie Sie lange schon und beynahe immer gelebet haben, wie sind aber dabey Ihre Gesundheits Umstände, es wird mir zuversichtlich sehr angenehm zu vernehmen seyn, dass solche gegenwärtig erträglich und noch lieber gut sind. Wissen Sie mir noch nichts zuverlässiges zu sagen, wie es den endlich mit der Holckischen Massa stehet, ich höre kein Wort davon, auch Ryberg vergisst mich gantz, ob ich ihn gleich gebethen habe mein Interesse in dieser Sache bestens zu beobachten, so vergessen und vernachlässigen mich alle meine ältesten und besten Bekannten, vertraulicher Umgang, Dienste, Freundschaft, Versprechungen, alles ist vergessen. Wen die Abgestorbenen in der Elysæischen Feldern einige Nachricht von den Begebenheiten dieser Welt haben, so befinden sie sich ungefehr in meiner jetzigen Verfassung, in Absicht ihrer zurückgelassenen und im Getümmel der Welt noch lebenden Freunde und Bekannten, aber so wie jene vermutlich ruhig und zufrieden leben, so genieße ich auch gegenwärtig in dieser angenehmen Einsamkeit Ruhe und Zufriedenheit und die so allgemeine und unerwartete gänzliche Vernachlässigung meiner vormaligen Freunde ertrage ich mit Gelassenheit und wahren Mitleiden über die Schwäche der Menschen. Ich lebe nun hier auf dem Lande, in dem Schosse einer aufrichtigen und zärtlichen Verwandtschaft und werde wohl vors erste hier ruhig verbleiben, gute Bücher, Jagt und Promenade vertreiben mir die Zeit auf das angenehmste, niemals in meinem gantzen Leben habe ich ruhigere und bessere Tage gehabt als jetzt. Meine Einkünfte sind zwar mässig, aber hinreichend, weil meine notwendigen Ausgaben nur sehr gering sind, und da diese Einkünfte bestimmt und gewiss sind, so ist auch derselben Genuss und Anwendung ohne Sorge und Verdruß. Wenn also des barmherzige Regierer aller Dinge dieser Lebens Art Beständigkeit verleihen will, so habe mich ein gewaltiger und schröcklicher Sturm in einen sicheren Hafen geworfen, wo ich diejenige Einsamkeit und Ruhe in vollem Masse finde und mit Dankbarkeit genieße, nach welcher ich lange schon geseufzet habe, die ich aber durch mein bestes Bestreben sonst jemals zu erlangen kaum hoffen dürfte. Verzeihen Sie, liebster Freund, dass ich Sie so lange mit und von mir unterhalte, es ist mir sehr angenehm in Unterredung mit Ihnen zu seyn, das wissen Sie schon lange, und diesmal habe ich nicht dem Vergnügen widerstehen können Sie von meiner jetzigen Verfassung umständlich zu benachrichtigen, den ich weiss Sie nehmen doch noch einigen Antheil an derselben. Wen es seyn kan, so wollte ich bitten mein kleines Capital vors erste noch zu behalten Noch eine Bitte hatte ich bey dieser Gelegenheit, die Sie mir vielleicht gewähren können. Könnte Sie mir nicht einige frische Häringe aus Altona vors erste mit der fahrenden Post hierher geschickt besorgen . . . und wen dergleichen in Menge in Copenhagen zu haben sind, noch eine Viertel Tonne mit einer Schiffs Gelegenheit, entweder hierher nach Mariager directe, den hier gantz nahe liegt eine kleine Stadt dieses Namens, die Schifffahrt hat, oder nach Hobroe oder auch nach Randers Verzeihen Sie mir diese Bitte, ich habe niemand in Copenhagen, an welchen ich sie sonst machen wollte oder konnte.

Euer Wohlgeb. gantz gehors. Diener
Berger.

Mariager Closter 28. Juny 1773.

Wohlgeb. Hochzuehr. Hr. Agent

Euer Wohlgeb. Letztes habe ich mit voriger Post richtig und mit inniger Freude erhalten, Sie erinnern Sich eines alten Freundes noch mit billigen und rechtschaffenen Gesinnungen und diese verdienen meine grösste und beständige Erkentlichkeit, möchten doch Ihre Gesundheits Umstände so gut seyn als ich es aufrichtig und herzlich wünsche! aber freylich bey Ihrer mir bekannten Constitution sind Ihre überhäufften Winterbeschäftigungen denselben sehr nachtheilig. — Es ist ausser Zweifel, dass der Pyrmonter Brunnen Ihnen sehr gute Dienste thun kann, noch besser würde allerdings die Wirkung seyn, wenn Sie denselben an der Quelle trinken können, aber da solches bey gegenwärtigen Umständen nicht geschehen kann, so müssen Sie zu Hause mit aller Ernst und Vorsicht das hier benöthigte beobachten. Dieses ist vorzüglich folgendes

Wie haben Sie die Entschuldigungen wegen des Ankaufs des Hauses mit Ernst schreiben können. Es ist zuversichtlich die grösste Wahrscheinlichkeit vorhanden, dass ich dieses Haus niemals mehr bewohnen noch vielleicht sehen werde. Könnten Sie mir nur einen Käufer finden, die dahin gehörigen Documente hat mein Schwager Professor Egede Prediger in Wartou Hospital in Händen Ich danke Ihnen recht sehr wegen Ausrichtung der übertragenen Commission, so bald ich die ersten Häringe erhalte so werde ich die Ehre haben Sie davon zu benachrichtigen. Leben Sie nun so gesund und glücklich als ich es herzlich wünsche.

E. W.

gantz ergeb. Diener
Berger.

Mariager Closter 23. Juny 1774.

Hochwohlgeb. Hr. Agent

Besten und liebsten Freund

Nun ist wahrlich sehr lange, dass ich nicht von Euer Wohlgeb. gehört habe. Sie haben mich doch wohl nicht gantz vergessen? doch nein, dass können Sie gewiss nicht. Nun hat es den also das Aussehen dass meine gegenwärtige Stellung eine angenehmere Veränderung leiden dürfte, wenigstens habe ich einige nicht ungegründete Hoffnung dazu, die Sie vermuthlich kennen, ich bin gewiss, dass Sie an meiner Zufriedenheit keinen geringen Antheil nehmen, Gott gebe nun dass meine Hoffnung mich nur nicht täuschen möge und bald in Erfüllung gehen, geschah aber dieses so dürfte ich wohl genöthiget seyn ein paar hundert Reichsthaler zu meiner Reise hier aufzunehmen, meine Bitte wäre also mir gelegentlich nach Aalbourg eine Anweisung

Entschuldigen Sie mein jetziges Begehren mit der wahrscheinlichen Nothwendikeit und seyn versichert dass ich jederzeit zu gegenseitigen Diensten bereit bin.

E. W.

gantz ergeb. Diener
Berger.

Mariager Closter 25. July 1774.

Wohlgeb. Hr. Agent

Hochgeehrt. Hr. Freund

Endlich habe ich eine sehr gute freundschaftliche Nachricht von dem deutschen Kanzeley Collegio mit letzter Post erhalten, dass meine Ernennung nach Kiel wirklich . . . da ich vermuthete dass eine Bestallung für . . . Kanzeley muss gelöst werden, so muss . . . an den Hr. Conferentz Rath Carstens das zur Lösung dieser Bestallung benötigte Geld auf Anforderung und Quittung zu bezahlen. Sollte sich derselbe nicht darum melden so bleiben Sie ruhig . . .

E. Wohlg.

gantz erg. Diener und Freund

Berger.

Mariager Closter 8. August 1774.

Wohlgeb. Hr. Agent

Hochgeehrt. und bester Freund

Mit letzter Post habe ich meine Bestallung erhalten, der König hat die Gnade gehabt solche mir gratis ausfertigen zu lassen und mich von der Gage Steuer zu befreien, meine Bitte an Sie war also überflüssig . . . Morgen reise ich von hier fürs erste nach . . . meine alte kranke liebste Schwester zu besuchen und noch einmahl zu sprechen. Wan ich nach Kiel werde angekommen seyn und mich daselbst etwas werde umgesehen haben, so werde ich mich die Freyheit nehmen E. Wohlgeb. von meinem Zustand zu benachrichtigen und zugleich meine Resolution in Absicht der bey Ihnen noch stehenden Gelder zu melden, ich werde dieselben aber wohl alle zu meiner Einrichtung brauchen.

Der Herr Kammerherr Schimmelmann findet hier . . . beste Empfehlung, ich freue mich sehr zu der Hoffnung vielleicht noch diesen Herbst denselben und diese gantze mir so liebe Familie zu sehen. Ich bin mit der grössten Erkenntlichkeit und Hochachtung.

E. Wohlg.

gantz ergeb. Diener

Berger.

Kiel 7. Octob. 1774.

Hochwohlgeb. Hr. Agent

Nun habe ich endlich das Vergnügen wieder erlebt die alte mir so liebe Bekanntschaft in dem Hr. Oberhofmeister v. . . . (Schimmelmanns?) Hause wieder zu erneuern, angenehme Tage habe ich mit derselben auf Arensburg . . . im Hamburg . . . ich bin gantze drei Wochen bey Ihnen geblieben und habe endlich das zurück nach Kiel wieder denken müssen. Die Frau von Schimmelmann habe ich freylich bei weitem nicht so wohl vorgefunden als ich es herzlich wünschte aber doch auch nicht so schlecht als ich den Berichten nach noch fürchten musste . . . mein kleines bei Ihnen stehende Capital . . .

etwas davon brauche ich zu meiner Einrichtung gleich und vermutlich nach und nach den Rest auch zu meinem Unterhalt, den von der ausgeworfenen Gage werde ich hier kaum leben können, da in Kiel nichts weniger als wohlfeil zu leben ist. Erhalten Sie nur Ihre mir so werthvolle Freundschaft und seyn versichert dass ich seit Lebens nicht aufhören werde zu seyn.

E. W.
gantz ergeb. Diener
Berger.

Kiel 19. Febr. 1782.

Hochedelgeb. Hochgeehr. Hr. Agent

Von Euer Hochedelgeb. Güte und Freundschaft erbitte ich mir einige zuversichtliche Nachricht von dem jetzigen Gesundheits Zustande S. Excell. des Herr. Schatzmeisters Graf von Schimmelmann. Ich kenne die Unzuverlässigkeit und das Uebertreiben so vieler Gerüchte, die sich hier verbreiten und diese Erfahrung beruhiget mich auch einigermaßen, ich hoffe weil ich die Erhaltung und vollkommene Herstellung S. Excell. herzlich wünsche*), liebster alter Freund erheben Sie meine Hoffnung in zuverlässige Gewissheit, und geben Sie mir wo möglich eine gantz beruhigende Nachricht. Sie kennen die grosse Verbindlichkeit die ich demselben schuldig bin, Sie kennen mehr als jemand die Wichtigkeit seiner Erhaltung, wie könnte ich ruhig seyn? geben Sie mir auch noch dieses Merkmal Ihrer alten Güte und seyn Sie versichert dass ich mit unveränderlicher Hochachtung und Freundschaft jederzeit seyn werde.

E. Hochedelgeb.
gantz ergeb. Diener
Berger.

Breve til Heinrich Ernst Schimmelmann**).

Kiel 14. Novemb. 1775.

Monsieur le Baron

Je viens d'envoyer ma reponse sur une consultation, que m'avoit demandé Monsieur le comte de Rantzau a Gluckstad, sur la maladie de Madame la Comtesse son Epouse. Comme tout ce qui regarde cette famille ne peut que vous interesser beaucoup, je me hate, Monsieur, de vous donner un avis sur deux choses: premierement, que malgré les tres grands défauts de la description du cas, sur lequel on consultoit, il y avoit assé de dates pour faire voir, que l'etat present de santé de Madame la Comtesse ne peut etre qu'assé mauvois, peut etre meme dangereux: secon-

*) Grev Heinr. Carl Schimmelmann døde samme Aar.

**) Ortografien uforandret.

dement, qu'a juger par la tres mauvaise description de sa maladie je ne dois pas vous dissimuler, que ses Medecins me paroissent peu instruits et peu propres a lui donner tous les conseils utiles et necessaires: Vous feriez tel usage de ces avis que vous jugerais a propos de faire, mais ne seroit il pas convenable de suggerer par occasion d'appeler Hensler, Medecin de merite, qui peut facilement se transporter a Gluckstadt, voir la malade, examiner les circonstances, et prescrire une regle de conduite prudente et convenable.

A present, Monsieur, je vous conjure de m'informer au plus tot de l'etat present de santé de Madame votre Mere, a laquelle je vous prie de me recommander beaucoup, comment supporte elle les grandes fatigues de la cour et de sa maison?

Assurez Madame votre Epouse de ma plus grande consideration, et de mes respects, dans les termes les plus energiques, et soyez tres assuré, qu'a cet egard, il est impossible que vous puissiez jamais dire toute la verité: je souhaite que la Baronne puisse s'amuser beaucoup du peuple courtois, mais je ne l'espere pas: je recommande a sa protection toute particuliere mon cher cousin Mons. de Stampe.

Vous savez, Monsieur, que son Excellence Monsieur Votre Pere m'a donné promesse de s'interesser pour moi, pour m'obtenir mon congé comme Professeur ici, et la conversion de mes appointements actuels en pension viagere: il est dur pour moi, de me voir aujourd'hui, apres un tres long service publique a Copenhague, a la queue d'une faculté, ou par la situation meme, ou on m'a mis, et par tous les circonstances ou cette faculté de Medecine ne peut manquer de se trouver toujours, je ne serois jamais qu'un hors d'oeuvre, et a cet egard au moins, absolument d'aucune utilité ici. Vous sentez, Monsieur, que j'aurois beaucoup d'autres choses a dire, aux-quelles cependant je ne toucherai jamais, mais il me semble, que j'ai quelque raison d'attendre enfin quelque grace de la cour. Rendez mes tres humbles soumissions a Son Excellence votre Pere, et toutes les fois que l'occasion s'en presente, faites le souvenir de sa promesse, il est parfaitement en etat de s'en degager, et Vous, Monsieur, vous l'etez aussi d'y contribuer considerablement: faites le donc avec ardeur, et soyez assuré d'une reconnoissance eternelle

de votre tres humble et tres
obeissant serviteur

C. I. Berger.

Kiel, 5 Mars 1776.

Monsieur le Baron

Je vous suis tres obligé de la part que vous avez bien voulu prendre au grand delablement de ma santé, il étoit en verité tres considerable et ma maladie, qui a duré 42 jours, m'avoit mené au bord du tombeau, mes plus ardens desirs étoient d'y descendre dans une si bonne occasion, mais comme il a plu au Souverain maistre de toute la creation de me conserver encore sur ce singulier theatre, je lui rend graces de m'avoir redonné la santé, que j'espere obtenir peu a peu parfaite et meme meilleure que je ne l'ai eu les dernieres années. Vous aviez tort, Monsieur, d'avoir eu de si grands remords, et de vous avoir reproché votre

long silence, il étoit trop clair qu'il existeroient bien d'autres raisons tres graves et capables d'attaquer ma santé depuis long tems: une reponse de votre main n'étoit qu'une marque de votre bonté, mais pas un devoir, auquel j'avois un droit positif, et dont la privation pouvoit me chagriner jusqu'a me donner une maladie si longue et si grave: la declaration meme de son Excell. Mons. Votre Pere*), quoique assés chagrinante a plusieurs egards, ne sauroit plus m'emouvoir si fort, elle a fait au contraire un tout autre effet, j'ai pris la ferme resolution de ne plus lutter contre ma destinée, ne d'importuner mes Protecteurs et amis par aucune demande, je veux me tenir avec fermeté et sans aucune impatience sur la place ou mon sort m'a placé presentement, et y jouir de ma santé revenue et de la vie si bien que mes minces facultés me le permettront, j'ai meme pris la resolution de m'arranger un petit menage, petit et tres petit sans doute, mais qui me procurera cependant quelques commodités, qui me manquent entierement aujourd'hui, et qui cependant sont d'une necessité absolue pour jouir d'une vie paisible et commode; en consequence je vous prie de rendre mes tres humbles respects a Son Exc. Mons. Votre Pere, et de le remercier de ses bonnes intentions, et de lui declarer mes resolutions pour l'avenir, afin qu'il ne se donne plus aucune peine pour ecarter des difficultés, qui paraissent insurmontables, mais qui ne peuvent probablement pas avoir aucune mauvaise influence sur ma resolution fermement prise, que j'ai eu l'honneur de vous expliquer. J'ai demandé a Son Excell. notre Curateur de me procurer une dispense de tous travaux academiques pour le semestre d'été prochain, afin d'avoir le tems de me retablir parfaitement, et d'user a ma commodité de quelques eaux minerales a la source, Son Excell. m'a promis de me l'obtenir de la grace du Roi sans aucune difficulté, mais mon bonheur seroit sans doute complet, si cette dispense pouvoit étre obtenue pour toujours et sans restriction pour un tems limité, car il est tres fâché pour moi de me voir placé le 5 et dernier membre dans une faculté ou il n'y a rien a faire, et dont les autres membres n'ont assurément pas le mento a l'égard des services rendus au Public Danois et de l'attachement pour ce pais auquel j'ai droit de pretendre: au surplus cette distinction et grace Royale me seroit tres precieuse dans la situation ou des circonstances tres singulieres m'ont placé: il me semble que je n'ai pas besoin de Vous expliquer ceci plus amplement, car il est trop clair qu'une telle faveur Royale seroit pris par tout le monde comme un signe certain du retour de la grace illimitée de la Cour, et je ne serois jamais tout a fait content sans une telle ou semblable marque publique.

Madame la Baronne de Schimmelmann Votre mere trouve ici mes tres humbles Respects, Vous ne pouvez douter que je ne fasse les vœux les plus sinceres pour le retablissement parfait de sa santé. Je me recommande aux graces de Mad. la Baronne votre Epouse et suis avec la plus grande consideration et une attachement inviolable

Mons. le Baron

Votre tres humble et tres
obeissant serviteur

Berger.

*) Om H. C. Schimmelmanns Tilbageholdenhed overfor Berger se »Tilføjelser« P. 440.

VIII.

ST. ANNÆ ØSTER QVARTEER

I den Kongelige Residentz Stadt Kjøbenhavn.

Efter kongelig allernaadigst ordre Forfærdiget 1757 af
Oberconductor Gedde.

(»Udført i to Exemplarer hvoraf det eene skal indleveres til hans Maj. og det andet forblive i Bevaring i Sladens Raadhusarkiv«; Magistrat.s Resol. Protokol 6. Juni 1757).

Efter Amalienborgs Brand 1689 laa Kvarteret hen, dels som Haver, dels som Mønstringsplads for Byens Garnison. I Anledn. af den Oldenborgske Kongestammes 300 Aars Jubilæum skænkede Fred. V. 1749 Terrænet til Københavns Kommune til Byggegrunde, og ved Plakat ^{19/1} 1750 fra Magistraten indbødes Lysthavende til at tegne sig. Grundene, der beholdtes frit og med andre Privilegier, skulde bebygges efter en af Kongen approberet Plan, selv forbeholdt han sig Midterparliet. Det var paa Grund af Havnens og Tømmerpladsernes Nærhed Tanken at skabe et Forretningskvarter, men Resultatet blev det modsatte, en »finere« Bydel. Terrænet, der var lavt og fugtigt, afgrænsedes fra St. Annæplads og Bredgade ved en Kanal, til Opfyldning af denne og Grundene, der maatte piloteres, benyttedes Dagrenovation. Paa den Kongen forbeholdte store Grund overdroges det Grev Moltke, Konferentsraad Løvenskjold, Geheimeraad Levetzau og Brockdorff efter den af Eigtved udkastede Plan at opføre de 4 Palæer. Grundenes Ejere var efter den Kortet vedføjede Fortegnelse følgende:

Amaliegades østlige Side fra St. Annæplads regnet:

- 307 Viceadmiral Grev Laurvig.
- 323 Joh. Just Bradt. (Ubebygget).
- 322 Peter Casse. (Ubebygget).
- 321 Peter Gøe. (Ubebygget).
- 320 Kammerjunker Rehder.
- 319 Kammerherre Baron Wedel.
- 318 Oberst Grev Ilsenburg.
- 317 Joh. Andr. Pfitzner.
- 316 Svend Jegind. (Ubebygget).
- 297 Grev Schacks Hotel (inden Fuldendelsen solgte Løvenskjold det 1754 til Enkegrevinde Schack, Aaret efter brændte det og blev opført paany).
- 324 Geheimeraad Brockdorffs Hotel (købtes 1767 af Kongen og blev Landkadetakademi, senere Søkadetakademi).
- 336 Niels Aagesen (Tømmerhandler).
- 337 Niels Aagesen. (Ubebygget).
- 338 Cancelliraad Bruun. (Ubebygget). Fra 1768 laa Alm. Hospital her.
- 339 Niels Aagesen. (Ubebygget).
- 340 Capt. Jan van Osten.
- 341 Agent Bjørns Enkefrue. (Ubebygget).
- 342 Den uli 2de Deele best. botaniske Hauge.

Amaliegades vestlige Side:

- 306 Geheimeraad van Ostens Hotel.
- 308 Admiral v. Suhm.
- 309 Ole Christensen Høild.
- 310 Justitsraad Helzen.
- 311 Peter Svendsen (fra 1769 Bergers Gaard s. P. 59 Note).
- 312 Jan Jansen.
- 313 Studiosus Lund.
- 314 Procurator Buss.
- 315 Joh. Peter Pfeiffer.
- 296 Grev Moltkes Hotel (Chr. VII.s Palæ, en Tid Lokale for Udenrigsminist. og Højesteret).
- 325 Grevinde Lewetzaus Hotel (senere Enkedronningens).
- 335 Taxateur Teger.
- 334 Morten Niels Farum.
- 333 Johan Johannsen (tilhørte fra 1803 Fødselsstiftelsen s. P. 126).
- 332 Matthias Bræslau. (Ubebygget, fra 1789 Plejestiftelsen s. P. 125).
- 328 Generalmajor Thurah (fra 1787 Fødselsstiftelsen).
- 329 Det kgl. Hospital.
- 331 Niels Borup. (Ubebygget).
- 342 Den udi 2de Deele best. botaniske Hauge.
- 70 Ole Jensen Møller. (Ubebygget paa Møllen nær; dennes ene Vinge skimtes længst tilhøjre i Fig. 3, P. 13).

Norgesgades østlige Side:

- 303 Justitsraad v. Lindencrone (o: Justitsraad Lintrup s. P. 11 Note, nu det engelske Gesandtskabshotel; denne og følgende Grund var de første i Kvarteret bebyggede).
- 302 Grev Berckentins Hotel (senere Schimmelmans, nu Koncertpalæet).
- 301 Commerceraad Schumacher.
- 300 Commerceraad Olrok.
- 299 Etatsraaderne Dau og von Hürck som Direkteurer for det allernaad. overladte Silke Fabrique.
- 298 Gehejmeraad v. Bernstorffs Hotel (nu Kong Georgs Palæ).
- 326 Gehejmeraad Baron v. Dehns Hotel.
- 327 Niels Tilkén (Urtekræmmernes Oldermænd).
- 329 Det kgl. Hospital.
- 330 Taxateur Löwe.

Norgesgades vestlige Side:

- 208 Geheimeraad v. Desmercières Hotel.
- 209 Grev Laurvigs Hotel.
- 210 Den nye Frederiks Kirkes Plads.
- 226 Porcellainsfabriken.
- 225 Cadet Academie.
- 218 Paul Christensen.

Den ubenævnte Gade, der fra 336 i Amaliegade løber op til St. Kongsgade, er den senere Blanco- nu Fredericiagade).

IX.

Instrux for Doct. med. M. Saxtorph som Accoucheur i Kjøbenhavn af 6. Marts 1771. (Sjæll. Register 1771, Nr. 11, Indlæg).

§ 1. Han har at forklare Accoucheur-Videnskaben for alle unge Medici, Chirurgi og især for unge Jordemødre saa og at øve dem i den practiske Skole efter de til det medicinske Facultet ved Kjøbenhavns Universitet den 2. Jan. og 15. Maj 1761 udgaaede kgl. Befalinger, paa det at de derved til vore Undersaatters Gavn og Tjeneste maatte vorde dannede til duelige, erfarne og paalidelige Jordemødre og være de Fødende til sand Hjælp.

§ 2. Under bestandig Opsyn og Direktion af Livmedicus Professor Chr. Berger skal han paatage sig Opsigt og Tilsyn over den for frugt-sommelige Fruentimmer i Friedr. Hosp. indrettede Stiftelse, som ved bem. kgl. Befaling af 15. Maj 1761 er skænket det medicinske Facultet til en practisk Skole in obstetriciis, og være ham behjælpelig i alt hvad dertil henhører, men i Særdeleshed og hvad Udleveringen af nyfødte Børn til Bønderkoner efter den af os d. 7. Decemb. 1770 oprettede Opfostrings Stiftelse angaar. For at Tilsynet kan blive paalideligt, skal Saxtorph til næste Paaske Flyttetid have de af Finantsraad Oeder i Friedrichs Hospital beboede Værelser.

§ 3. Iøvrigt skal Dr. Saxtorph alle Tider være tilstede i den Kgl. Jordemoderkommission som Membrum ordinarium og Secretarius og i Et og Alt rette og forholde sig efter de Kgl. Anordninger og Befalinger Medicinalforfatningen angaaende.

Christiansb. 6. Marts 1771.

X.

Uddrag af Familien Saxtorphs Stamtavle

(ved Hundrup 1859),

Lægerne i samme vedrørende.

Ole Christensen Saxtorph, f. 1694, † 1745 som Præst i Meirup ved Holstebro.

7 Børn (deraf 5 Sønner).

Blandt Sønnerne og disses Efterkommere vare:

- A. 1. Hans Christian Saxtorph, f. 1726, † 1787 som Rektor i Roskilde.
 - b. 1. Frederik Saxtorph, f. 1766, Regimentskirurg i Kbhv. 1792, Livlæge hos Prins Christian (Chr. VIII), † 1805.
 - c. 1. Johan Christian Saxtorph, f. 1797, † 1829 som Distriktslæge i Nibe.
 - b. 2. Jacob Saxtorph, f. 1768, † 1850 som Rektor i Odense.
 - c. 1. Hans Christian Saxtorph, f. 1813, Underakkoucheur 1844—50, † som Etatsraad 1875. (Svigersøn af Joh. Sylv. Saxtorph).

- A. 2. Matthias Saxtorph, f. 1740, † 1800.
- b. 1. Johan Sylvester Saxtorph, f. 1772, † 1840 som Konferentsraad, Overakkoucheur og Universitetsprofessor.
 - c. 1. Mathias Hieronymus Saxtorph, f. 1822, Overkirurg ved Frederiks Hosp., † 1900.
 - c. 2. Vilhelm Saxtorph, f. 1826, Jægermester, † 1889.
 - d. 1. Sylvester Saxtorph, f. 1851, Overkirurg ved Kommunehospitalet 1899—1911.
 - b. 2. Christian Berger Saxtorph, døbt 1775, † ?
 - b. 3. Christine Amalie Saxtorph, døbt 1778, † ?

XI.

Saxtorph'ske Elever i Fødselsstiftelsen nævnte (1786) i de utrykte Papirer (se P. 98)*).

- Weinbrenner, Christoph Fredr., døbt 1751 i Købh., Kompagnifeltskær, kir. Tentam. 73, kir. Eksam. 74, Reservekirurg ved Amfiteatret, med. Eksam. 79, Regimentskirurg i Slesvig 79, † 1790.
- Piccardi, f. c. 1753 i Kbhvn., kir. Eksam. 76, Reservekirurg i Flaaden, med. Eksam. 80, Underkirurg ved Søkvæsthuset, Regimentskirurg 81, † 1787.
- Jacobsen, Wolf Nikolai, f. 1754 i Rendsborg, Kompagnifeltskær i Slesvig til 1776, derefter i Købhv., kir. Eksam. 79, med. Eksamen 80, Kirurg ved Alm. Hosp. 79, Overlæge 1800. † 1808.
- Petersen, Johan, f. 1748 i Garding, kir. Eksam., med. Eksam. 81, Kirurg ved St. Hans Hosp. til 84, Regimentskirurg 84, † 1789.
- Neumann, Henr. Christopher, f. 1747 i Eckernforde, kir. Eksam., med. Eksam. 81, Stadskirurg i Kallundborg 86, Distriktskirurg 88, † 1800.
- Albers, Frederik Bernhard, f. 1743 i Hamborg, Kompagnifeltskær 62 i Reval, 67 i Rendsborg, kir. Eksam. 75, med. Eksam. 81, † 1821 i Wandsbeck.
- Reinhardt, Chr. Adam, f. 1753 i Kbhv., Kompagnikirurg 78, kir. Eksam. 81, med. Eksam. 81, Kirurg ved St. Hans Hosp. 84, † 1792.
- Ziegenhorn, Peter Chr., f. 1756 i Glückstadt, til Købhv. 73, Kompagnikirurg 74, Overmester i Asiat. Komp. 80, kir. Eksam. 83, med. Tentam. 83, Distriktskirurg og Regimentsfeltskær i Tromsø 91, † 1802.
- Beaufin, Chr., døbt 1722 i Aarhus, kir. Eksam. 54, Stadskirurg i Helsingør 54, Regimentskirurg 62, † 1791.
- Krämer, Chr. Johannes, f. 1749 i Würtemberg, Kompagnifeltskær i Rendsborg 70, kir. Eksam. 80, Stadskirurg i Viborg 82, med. Tentam. 85, Distriktskirurg i Viborg 87, i Kolding 88, † 1808.
- Holtermann, Asmund Richard, f. c. 1756 i Norge, kir. Eksam. 80, med. Eksam. 85, Dr. med. 86, Landfysikus i Romsdals Amt 86, Provinzialmedikus i Næstved 86, tillige for Møen 1805, † 1824.

*) Efter Carøe: Den danske Lægestand, Kbhvn. 1906 og 1909.

- Koch, Fredr. Vilh., f. 1759 i Rendsborg, stud. Medicin i Kiel, til Købhv. 1779, kir. Eksam. 82, med. Eksam. 85, Dr. med. 86, Fysikus i Glückstadt 86, † 1833.
- Baumgarten, Berendt, f. 1761 i Købhv., kir. Kand. ved Fredr. Hosp. 84—85, med. Eksam. 86, Dr. med. 86, Amtsfysikus i Akershus 92, boede i Kristiania, Stadsfysikus dér 1811, til Kbhv. 1814, nedsatte sig i Aarhus kort efter, † 1821 i Flensborg.
- Brummerstädt, Joh. Conr., f. 1755 i Holsten, Regimentskirurg i Købhv. 74, kir. Eksam. ved Amfiteatret 79, kir. Kand. ved Fredr. Hosp. 80—81, kir. Eksam. ved Akademiet 86, Distriktskirurg i Esbønderup 86, Regimentskirurg i Glückstadt 88, † 1816.
- Rode, Joh. Gotfred, f. 1751 i Itzehoe, i preussisk Krigstjeneste 78, i hollandsk som Overskibskirurg, kir. Eksam. 84, med. Eksam. 86, Fysikus paa Ærø 86, Stiftslæge paa Vallø 87, † 1816.
- Bull, Ole Bornemann, f. 1747 i Norge, Skibskirurg i den hollandske Flaade til 75, Apoteker i Kristianssund, til Købhvn. 82, kir. Eksam. 85, kir. Eksam. ved Akademiet 86, Regimentsfeltskær i Bergen 86, Apoteker i Bergen 96, † 1810.
- Møller = Müller, Fred. Aug., f. 1746 i Hamburg, til Købhv. 67, Undermester i Flaaden 71, kir. Eksam. ved Akad. 86, Underkirurg i norske Hær 72—1802, † 1803.
- Kerstens, s. P. 99.

XII.

Beskrivelse af Thurahs Gaard i Amaliegade (den senere Fødselsstiftelse) 11. Maj 1757 (Københ.s Brandassur. Vurder. Forretn., Police Nr. 3227, Landsarkivet).

Gaarden bestaaer ud til Gaden av $28\frac{3}{4}$ Alens Længde og $21\frac{1}{2}$ dyb. Inddeelt ud til Gaden i 1ste Etage 5 store Fag, 3 Etager høi med Ballustrate over 3 Fag, Facaden ud til Gaden er tvende Gange forlagt udi Mitten og overalt av massiv Sandsteen beklædt samt omkring Vinduerne og Porten indfattet med polerit Marmor; paa Ballustrater er zirlige Vaser og Tropheer av Bildhugger Arbeide opsat. Under bemeldte Bygning som alle er grund Muur ere gevelfte Kieldere som bruges til Huuses Brug. Fra Gaden er Indkiørsel av en Port som under Loftet er forskallet, som er gevelft, hvorpaa er gibset. Fra Porten gaer man av een stor Dør, som omkring er indfattet med polerit Marmor, op av en Trappe til en Vestibule i 1ste Etage, paa Væggene med Bryst Paneel og Indfatnings Lister hvorudi findes Malerjer paa Lærit som atter er indfattet med de saakaldede pouserede Hollandske Fliser, under Loftet gibset. Derfra gaer man ind til en stor Stue som er med Bryst Paneel og forgyldte indfatnings Lister samt trykt Lærrit paa Væggen, for Vinduerne ere fordekte Vindues Skuder og under Loftet gibset. En ordinair Vind Ovn med tvende Trumler staaer paa Marmor Fliser, Kakkel Ovns pladsen med blaa og hvide glaserede Hollandske Fliser besat. Dernæst 1 Cabinet paa 1 Fag, paa Væggene med Bryst Paneel og grønt malet Lærrit indfattet med behørig indfatnings Lister, for Vinduet en for-

deglig Vindves Skude og under Loftet gibset. I Væggen en Nidske hvorudi staaer en ordinair Vind Ovn med Trumle paa Marmor Fliser. Nest Nidsken er et lidet avdeelt apartement, dernæst ud til Gaden er atter et Logemente paa Væggene med Bryst Paneel og Perlefarvet Lerrit med gehörig indfatnings Lister, under Loftet gibset. I samme Stue er tvende nagelfaste Skabe, en Vind Ovn med Trumle staaer paa Marmor fliser. Over alle Døre findes Dør Malerjer og alle Laasene at være indstukkene med jern Knopper og Skiller; bagved samme Logemente er et Hjørne Kammer med Bryst Paneel og næsten bare Vægge. gibs under Loftet. — Udi 2den Etage er til den vestre Side av Bygningen et Logemente med udkælet Bryst Paneel og indfatnings Lister samt paa Væggene betrokken med gul skildret Lerrit og 2de Dør Malerjer, under Loftet er en malet Plafon indfattet med Stuccatur Arbeide, een stor af de nye modige brændte glaserede Steen Ovne staaende paa Marmor Fliser, samme Ovn gaaer med Halvdelen ind i nest ved liggende store Sahl, Paneleerne og Døren perlefarve Couleur laquerede og overalt med forgyldte Lister, Gulvet med fyre Planker. Mit Øvrebygningen er en igjennemgaaende Sahl over heele Bygningens Dybde med Bryst og Vindves Paneel alt av poleret og verniseret reen Egge Vognskud*) og Valnødtræ i sine naturlige Farver, alle Lister av Bildhugger Arbeide av reen skier Lindetræ i sin naturlige Couleur. Paa de fire store Piller fire store fremcant (?) og i hver 2den Speilglas nagelfast, Rammerne av fiin Lindetræ med skøn Bildhugger Verk udsiret, de 4re Døre ligesaa. Bryst og Vindves Paneleerne av reen Eeg og Valnødtræ, Listerne av Lindetræ, over hver Dør et Malerje, een Glas Dør ud til Forstue Trappen, indrettet som et av de andre Vindver. Sahlen med Ruderne av polieret Speil Glas, Gulvet inddeelt i fyllinger av skier fyrretræ og alle Rabalterne av reen Eeg Vognskud, Vindver og Døre beslagne indvendig med polerit Messing. Een brent glaseret Steen Ovn ligesom forbemelt staaende paa Marmorfliser, hvilken Ovn ligesom forrige tillige giver Varme i nestliggende Gallerie, under Loftet er rigt Stuccatur Arbeide og i Mitten en stor Rosette. Dernest til den østere Ende av Bygningen findes et Gallerie som ogsaa gaaer over heele Bygningens Dybte, som paa Væggene er med udkælet Bryst Paneel og indfatnings Lister samt betrokken med malet Lerrit med grøn Farve, alle Paneler Døre og tapet Rammer hviit laquerede med forgyldte Lister over Alt. Under Loftet findes 3de Plafons av den berømte Krog**) indfattet med gibs Stuccatur Arbeide som overalt er forgyldt, over 2de Døre findes 2de Stykker Dør Malerjer, alle Dørene ere med indstukne Laase og Messing Skiller og Knopper, Gulvet ligesom forbemelte Sahl, een brent nye modig glaseret Ovn, hvorav Halvparten, som før sagt er, træder ind i den nyelig omtalte store Sahl. — Udi den 3die Etage ere 5 Logementer, alle gibside under Lofterne ellers bare Vægge overalt, Foedbredder og Vindves Paneel med perleoljefarve Anstrøgning. Udi denne Bygning ere alle Vindverne ud til Gaden med engels Glas beglasset, i mellemste Etage til Gaarden ligeledes, men i underste og tredje Etage med fransk Glas. Oven over er Loftet.

*) o: fejlrit Egetræ.

**) Hendrik Krock, bekendt som Dekorationsmaler, særlig af Loftsbilleder i Slotte, Kirker og Privathuse.

2. Til den westere Side i Gaarden staaer et Side Huus af Grund Muur til alle Sider, 53 Alen lang og $12\frac{1}{2}$ Alen dyb, 3 Etager høi og sex Kieldere under det heele Huus, hvoraf de trende ere med gevelfte de andre Kieldere ere gibsede under Loftet. I den ene Part som er gevelft er en aaben Vaske Skorsteen og tvende indmurede Kiedler og i en anden Part staaer en bilegger Kakkell Ovn, ellers er alle Gulvene lagt med Mursteen paa Kanten og Avløbsrender heele Bygningen igjennem. Udi den syndere Ende af samme Bygning og nest Gade Huuset ligger en stor italiensk Hovedtrappe som giver Opgang igiennem alle 3de Etager til Gade og Side Huuset, samme Trappe er beklæd med udskaaen og udstukken Slynge Verk samt paa Væggene med malet Lerrit betrokken fra øverst til nederst, Underløb og Reposer panelet, fra den underste Vestibule gaaer man ind i Side Huuset i 1ste Etage til en stor Stue, paa Væggene med Bryst Paneel og skildret Lerrit samt indfatnings Lister, 2de Dør Malerjer og Loftet gibset, for Vinduerne ere fordekke Vindves Skudder. I samme Stue er en Nidske med een kakkell Ovn paa 2de Etager og 2de Tromler, dernæst er en Stue som er med Bryst Paneel og indfatnings Lister samt trykt Lerrit, en Vind Ovn med tvende Trumler, paa kakkell Ovnpladsen besat med de saakaldte Hollandske pousserede fliser, under Loftet er gibset og over tvende Døre er Dør Malerjer samt fordækte Vindves Skudder. Atter derved en stor Stue paa Væggen med Bryst Paneel og Vogsdug, under Loftet gibset og over tvende Døre er Dør Malerjer. Dernæst er en Forstue med gullanske Fliser belagt, herudi ligger en italiensk Trappe som giver Adgang igjennem alle 3 Etager til Loftet, samme Trappe er beklæd med udskaaen og udstokken Slynge Verk og under Løbene med Paneel, bagved bemelte Logemente samt Trappen er en Gang, udi denne er adskillige Skabe, fra bemelte Forstue gaaer man ind i et stort Køkken, hvorudi findes en stor aaben Skorsteen som hviler paa tvende jern Piller samt Comfort Bænk med Kappe Ovne og 6 jern Comfort Huller, behørig Retter Benk og Reoler. Gulvet er belagt med Fliser. — Udi den 2den Etage i den nordre Ende af Side Bygningen er et Logemente paa 2 Fag med Bryst Paneel samt betrokken med saffarve Tapeter, Panelerne perlefarve med forgyldte Lister, over Døren et Malerje, under Loftet gibset, en Vind Ovn med dobbelt Trumle, som gaaer med den ene Ende ind udi Skillerummet, derved er nok et Logemente paa Væggen med Bryst Paneel samt betrokken med Carmoisin rød Damask, under Loftet gibset, alle Paneler og Døre med grøn Farve laquered og overall med forsøvede Lister, over de trende Døre tre skildrede Malerjer. Der bagved er en liden mørk Avdeling til adskilligt, dernest ind til Gaarden er en Gang panelet og malet med Perlefarve Couleur, under Loftet gibset, der bagved ligger den nest forrige bemelte Trappe som continuerer til Loftet, ved Siden av samme Trappe er et lidet mørk Kammer med Bryst Paneel og hvide Vægge, under Loftet gibset. Atter derved er en Sahl med udkælet Bryst Paneel og indfatnings Lister, paa Væggene med guul skildret Taft, Panelér og Døre hvidt laquered og med forgyldte Lister, over Dørene tre skildrede Malerjer, under Loftet gibset med een forgyldt Rosette udi Mitten. Een dobbelt Vind Ovn med tvende Trumler, kakkell Ovnpladsen besat med pousserede smaae hvide Fliser. Gulvet ligesom Sahlen i Hovedbygningen. Atter derved er en stor Sahl paa Væggen med udkælet Bryst Paneel og indfatnings Lister, alt hvidt laquered og med forgyldte Lister, over Dørene tre skildrede Malerjer, Væggene

betrokken med saffarve Tapeter, en Nidske med een kakkel Ovn av 2de Etager og to Trumler, under Loftet er en stor Plafon av den berømte Caffre*), som er indfattet med Stuccatur Arbeide, Gulvet ligesom i forrige Værelse. Dernæst er en Vestibule hvorudi den allerførst bemelte Hovedtrappe ligger anlagt hvorav man gaer op til 3die Etage, og findes den at være indrettet til 5 store Logementer som alle ere med Foed og Vindves Paneel og betrokken med Vogsdug, alle Lofterne ere gibside. Foruden disse bemeldte Logementer findes 3de Avdelinger, som alle ere gibside under Loftet og bare Vægge. Oven over er Loftet; for denne Side Bygning i Gaarden er en Marmor Steen Trappe med zirlig udarbeidet Jern Verk. —

3. Tværs for den forreste Gaard staaer en grundmuret Bygning 16 Alen lang og 10 Alen dyb, Grund Muur til alle Sider, indeelt i tvende Etager og Taget belagt med Blik. I den underste Etage er en igjennemgaaende Port og dernæst en Vogn Remise, derved igjen et Opvasknings Huus med Vaske Stue, der ovenover er 3de Kammere der saavel som den første Etage alle er gibset under Loftet.

4. Nok i Baggaarden staaer et sterk Bindingsværks Huus paa 7 store Fag, Heeltag, er dyb 10 Alen, een Etage høj, derunder er indrettet til en Stue med en Vind Ovn, bare Vægge, under Loftet gibset, derved et Kammer, ligeledes bare Vægge, Loftet gibset, dernest en igjennemgaaende Port, oven over er Loft, udi samme Baggaard findes en portion fersk Pompe Vand med Opstander og jern Pompe Redskab samt tre beslagne Cummer. Saa findes og en liden Bindingsværks Bygning paa 3 Fag, 1 Etage høj, som er indrettet til Locumer hvorunder er en grund Muur Skarn Kiste i Jorden.

5. Endnu et Side Huus er lang 53 Alen og dyb 10 Alen, indeelt i 21 store Fag, heel Tag af Muur og stærk Bindings Værk, een Etage høj, derunder er indrettet Stald for 12 Heste med zirlige Spiltauer og jern Hakker samt tvende Kuske eller Staldkammere, bare Vægge, nok 3de Remisser, alle Lofterne er saavel i Stalden som Kamrene og Remisserne gibside, Gulvet i Stalden belagt med Muursteen paa Kanten. Ovenover er Foer loft. — Den bageste Gaard mod Haven er indhegnet med Muur, 16 Alen lang og 6 Alen høj, begge Gaardene til den østere Side og ind til Hospitalet er indhegnet med en Mur, 62 Alen lang og 6 Alen høj.

6. Haven ud til Norges Gade er indhegnet med en Muur 27 Alen lang og 8 Alen høj, paa hvis Mitte staaer en zirlig Skilt med Bildhugger Arbeide udi Steen, bagved samme Muur i Haven er et Lyst Huus 16 Alen lang, 6 Alen dyb, 1 Etage høj av Grund Muur til alle Sider. Mellem Muuren og Lyst Huuset staaer en portion fersk Vand. Udi Haven findes 21 Fag Buegange og 2de Pavilloner med Tag over, saa findes og i samme Have 133 fag Spallier.

11. Mai 1757.

Jacob Schönning. Muurmester. Peter Hasling. Tømmermester.

*) Benoit Coffre, ligeledes bekendt ved sine Loftsmalerier.

XIII.

Beskrivelse af Fødselsstiftelsens Gaard 1801 (Vurder. Forr. $12\frac{1}{5}$ 1801).

En til alle Sider grundmured Hovedbygning $28\frac{3}{4}$ Alen lang, indeelt i 5 store Fag, $21\frac{1}{4}$ Alen dyb 3 Etager høj, gebrokket heel Walmtag*), der til Gaden er behængt med sorte glaserede Steen, hvori er anbragt 3 halvrunde Tagvinduer, tækkede med Blik, Taget til Gaarden behængt med røde Steen, hvori ligeledes er anbragt et halvrundt Tagvindue dækket med Blik. Kjelder under 4 Fag. Under Bygningen til Gaden og Gaarden ere Sokler af Bornholmer Steen. I Forsiden, som heelt igjennem er beklædt med Sandsteen, ere de 3 midterste Fag i et Forlæg, som i 1ste Etage er ziret med Qvader. Over 1ste Etage Gordongesims af Sandsteen. Under Vinduerne i 1ste Etage er Solbænke og Gelænder af Sandsteen. Om de midterste 3 Fag af 2den Etages Vinduer ere Gevændere, derover runde Frontonger ziret med Billedhugger Arbeide alt af Sandsteen. Om Endepartierne i samme Etage ere Gevænder derover Styrtts (?) alt af do. Steen. Den 3die Etages Vinduer ere ligeledes Gevændere og Solbænke af do. Steen, under Taget en Bornholmer Steenrennis og derover en Pallustrade.

I 1ste Etage, hvis Høide er $5\frac{1}{2}$ Alen, i 1 Fag en Gjennemfart, derfor til Gaden dobbelt beklædte Porte med behørig Beslag. Loftet gevelfet, hvide Vægge, Gulvet belagt med Brosteen. Dernæst til Gaden en Stue 2 Fag hvortil af 2de dobbelte Døre er Indgang. Loftet gibset, Væggene foruden Bryst og Pille Paneel betrukne med Papirstapeter, hvorunder er Lærred, indfattede i Friser, derom forgyldte Lister, over Dørene a parte perspectivisk malede Dørstykker, en 3 Etages Vind Ovn med Rør, for Vinduerne indvendige Skaader. — I 1 Fag en ditto Stue, Loftet gibset, Væggene foruden Bryst og Pille Paneel betrukne med Lærred, i Løvværk malet, derom malede Lister, en 2 Etages Vind Ovn med Tromle og Rør, derunder Fliser. Derbag et mørk Kammer, hvori Væggene, hvorom er Fodpaneel, ere betrukne med Papirstapeter, hvorunder er Lærred. — I et Fag 1 ditto Stue, hvortil af 3 dobbelte Døre er Indgang, Loftet gibset, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med ferniseret Papir, hvorunder er Lærred, derom malede Lister, om Papiret Blomsterborder og over Dørene a parte Papir Dørstykker. Derhos et mørk Kammer, hvorfra er Nedgang til Kielderen og derom en Beklædning, hvori 2 Skabe ere anbragte. Loftet gibset, hvide Vægge, under Vinduet 2 enkelte Skabe og i Væggen et aparte Skab, i samme Værelse, hvortil af dobbelte Glasdøre er Indgang, et fast Skab, derunder en Slagbænk. I Resten en Gang, hvortil af 1 Bornholmer Stentrin er Opgang, for Indgangen, hvorom er Marmorgevændere, dobbelt beklædte Døre, i samme er en liden Trappe af 9 Trin anlagt og opført, Loftet gibset, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med Lærred i Løvværk malet, indfattede i Friser, der ere besatte med Hollandske Steen, derom malede Lister.

2den Etage, hvis Høide er $7\frac{1}{4}$ Alen, til Gaden 1 Værelse 1 Fag, Loftet gibset og ziret med Stuccatur Arbeide, i Midten en Blafon, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med malet Lærred. ind-

*) Walm [Tysk Walm]. En skraa Tagflade over en Bygnings Gavle. Heel eller fuld Walm o: som gaar lige saa langt ned, som Tagfladen over Facaden, modsat halv Walm (heraf Walmtag). Vidensk.s Selsk. Dansk Ordbog 1905.

fattet i Friser, derom malede Lister, en 2 Etages Vind Ovn med Tromle og Rør, derunder Fliser. Til dette Værelse er af en dobbelt Dør Indgang. — Dernæst en Sahl, 3 Fag, hvortil af 4 dobbelte Døre er Indgang, Loftet gibset og ziret med Stuccatur Arbeide. Gulvet indlagt, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med Lærred som perspectivisk er malet, indfattede i Friser, derom malede Lister, i den Sahl er 2 Nitsker. — I 1 Fag et Værelse, Loftet gibset og ziret med Stuccatur Arbeide, Gulvet indlagt, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med Lærred som perspectivisk er malet, indfattet i Friser, derom malede Lister, en 2 Etages Vind Ovn med Tromle og Rør, derunder Fliser. — Derbag 1 Værelse 1 Fag, Loftet gibset, Gulvet indlagt, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med Lærred, som perspectivisk er malet, indfattet i Friser, derom forgyldte Lister, over Dørene a parte Dørstykker, hvorom ligeledes ere forgyldte Lister, en 2 Etages Vind Ovn med Tromle og Rør og udenfor samme paa Gulvet en Blikplade. — I 2 Fag 1 ditto Værelse, Loftet gibset, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med malet Lærred, indfattet i Friser, derom malede Lister, i dette Værelse, hvortil af 2 dobbelte Døre er Indgang, er Gulvet indlagt, samt 2 faste Skabe anbragt. I 1 Fag en Gang, Loftet gibset, Væggene panelede og malede, i samme 4 dobbelte Skabe. I Resten, som tillige gaaer 1 Fag ind i Sidehuset, continuerer Trappen, Loftet gibset, Underløbene panelede og malede, Væggen foruden Bryst og Pillepaneel betrukken med malet Lærred, indfattet i Friser, derom malede Lister, under Vinduet et dobbelt Skab.

3die Etage, hvis Højde er $4\frac{1}{2}$ Alen, til Gaden et Værelse 1 Fag, Loftet gibset, under Vinduet Brystpaneel, Væggene, hvorom er Fodpaneel, ere betrukne med malet Lærred, i Vindueskarmen Jernstænger. — I 1 Fag 1 ditto Værelse (som forrige). — I 2 Fag 1 ditto Værelse, hvide Vægge. — I 1 Fag 1 ditto Værelse (som næstforrige). — Der bag en Gang som tillige gaaer 1 Fag ind i Sidehuset, i samme, hvor der om Trappen er et Gelænderværk, er Loftet gibset, Væggene hvorom er Fodpaneel, betrukne med malet Lærred. Fra samme Gang er en beklædt Trappe Opgang til Loftet. — Dernæst 1 Værelse 1 Fag, Loftet gibset, Væggene hvorom er Fodpaneel, ere betrukne med malet Lærred. — I Resten 3 Værelser, hver 1 Fag, Lofterne gibside, under Vinduerne Brystpaneel, Væggene, hvorom er Fodpaneel, ere betrukne med malet Lærred. —

2. Til venstre Side i Gaarden er et grundmuur Sidehus $5\frac{3}{4}$ Alen lang, inddelt til Gaarden i 10 Fag, Resten gaaer bag den herefter beskrevne Tværbygning, $12\frac{1}{2}$ Alen dyb, 3 Etager høj, med en opstaaende Spids over 2 Fag, heel Tag, deri to halvrunde Tagvinduer dækkede med Blik og 3 simple ditto dækkede med Steen. Kjelder under hele Huset, under Bygningen Sokkel af Bornholm Steen. — 1ste Etage, hvis Høide er $5\frac{1}{2}$ Alen, i 1 Fag nærmest Hovedtrappen er en Trappe af 2 Løb med udskaaen Gelænder og udkjelede Haandgreb anlagt og opført, Loftet og Underløbene gibside og hvide Vægge. Dernæst 1 Værelse 3 Fag, Loftet gibset, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med Lærred i Løvværk, indfattede i Friser, derom malede Lister, i en Nitske en 2 Etages Vind Ovn og udenfor samme paa Gulvet en Blikplade, i Væggen to Garderobekamre. — I 2 Fag 1 ditto Værelse, hvortil af 2 dobbelte Døre er Indgang, Loftet gibset, Væggene som forrige. — Derhos 1 Værelse, Loftet gibset, hvide Vægge, derom Fodpaneel. — I 1 Fag en Forstue, hvortil fra Gaarden af 8 Bornholmer Steentrin samt en

stor Reposie, hvorom er Jerngelænderværk, er Opgang, samt for Indgangen dobbelt beklædte Døre, Loftet gibset, hvide Vægge, Gulvet lagt med Fliser. — I 3 Fag, hvortil af 2 dobbelte Døre er Indgang, et Kjøkken med aaben Skorsteen, hvorunder er Jernanker i Fyrstedet, som er udlagt med Jernplade, 4 Confurer, derved 2de indmurede Kobberkiedler, den ene paa 18 den anden paa 5 Spande Vand. Retterbænk, Trævask, Hylder og Rækker, hvide Vægge, Gulvet belagt med Fliser. — 2den Etage, hvis Høide er $7\frac{1}{4}$ Alen, det ene Fag er som meldt tillagt Hovedbygningen. — Dernæst et Værelse 1 Fag, Loftet gibset, Væggene betrukne med malet Lærred, indfattede i Friser derom forgyldte Lister. — I 2 Fag 1 ditto Værelse Loftet gibsed, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med Hordeliscs Tapeteter, indfattede i Friser, derom forgyldte Lister, om Dørene aparte Dørstykker. — I 1 Fag 1 ditto Værelse. Væggene betrukne med ferniseret Papir, hvorunder er Lærred, indf. i Friser, derom forgyldte Lister. — I 1 Fag 1 ditto Værelse, hvortil af 2 dobbelte Døre er Indgang, Loftet gibsed, Væggene som forrige. Bag dette Værelse en Gang og et Garderobekammer. — I 1 Fag 1 ditto Værelse, Væggene som forrige. Bag dette ligeledes en liden Gang og 1 Garderobekammer. — I 2 Fag 1 ditto Værelse, Væggene som forrige. — I 1 Fag 1 ditto Værelse, Væggene panelede og malede. — I 1 Fag én Gang, hvortil af 1 dobbelt Dør er Indgang, Loftet gibsed, Væggene, hvorom er Fodpanel, er betrukne med malet Lærred. — I Resten et Værelse, 2 Fag, Loftet gibsed, Væggene foruden Bryst og Pillepaneel betrukne med Lærred i Bander (?) malet. — Bag disse beskrevne Værelser en Gang, hvide Vægge, derom Fodpaneel, i Væggen 6 dobbelte Skabe. —

3 Etage, hvis Høide er $4\frac{1}{2}$ Alen, det ene Fag er som meldt tillagt Hovedtrappen. Dernæst 1 Værelse 1 Fag, hvide Vægge. — I 2 Fag 1 ditto Værelse, under Vinduerne Brystpaneel, Væggene hvorom er Fodpaneel, er betrukne med malet Lærred. — I 2 Fag 1 ditto Værelse som forrige. — Der bag en Gang, hvor af en Trappe med Haandgelænder er Nedgang til 2den Etage, hvide Vægge, derom Fodpaneel. — I 2 Fag 1 ditto Værelse, Loftet gibset, under Vinduet Brystpaneel, Væggene, hvorom er Fodpaneel, er betrukne med malet Lærred. — I 1 Fag 1 ditto Værelse, Væggene som forrige. — Dernæst 2 Værelser, hver 1 Fag, som forrige. Bag disse Værelser en Gang. — I Resten 1 Værelse 2 Fag, Væggene, hvorom er Fodpaneel, er afpuksede og marmorerede. —

3. En til alle Sider grundmuret Tværbygning, 16 Alen lang, 10 Alen dyb, inddelt i 4 Fag, 4 Etager høi. — 1ste Etage, hvis Høide er $5\frac{3}{4}$ Alen, i 1 Fag en Gjennemfart, derfra til Bagporten en Stakitport med behørig Beslag, Loftet gibset, hvide Vægge, Gulvet belagt med Brosteen. — I 1 Fag til Baggaarden 1 Værelse, Loftet gibset, hvide Vægge, derom Fodpaneel. — I 1 Fag et ditto Værelse. Derbag en Gang, hvortil ad dobbelt beklædte Døre er Indgang, i samme en Trappe af 2 Løb med udskaaen Gelænder og udkjelede Haandgreb anlagt og opført, under Trappen et Kammer. — 2den Etage, hvis Høide er $4\frac{1}{2}$ Alen, et 3 faget Værelse, hvide Vægge med Fodpaneel og paa Væggen Reoler. — I 1 Fag en Forstue, hvor Trappen continuerer, Vægge som forrige. — I 3die Etage, et 3 faget Værelse som forrige og Forstue. — 4de Etage ligesaa.

4. I Mellemgaaarden til venstre Side nærmest den beskrevne Tværbygning et grundmuret Sidehuus, $5\frac{3}{4}$ Alen lang, inddelt i 2 Fag, 1 Etage høi. Kjelder under Etagen, hvis Høide er $3\frac{3}{4}$ Alen, er i et, Loftet

gibset, hvide Vægge, derpaa Reoler, fra samme er en simpel Trappe Opgang til Loftet, som er i et.

5. Til samme Side er et do. Sidehuus af Grundmur, $51\frac{1}{2}$ Alen lang, der viser sig til Mellemgaaarden i 5 Fag og til Baggaarden i 6 Fag, Resten gaaer bag den herefter beskrevne Tværbygning, 10 Alen dyb, 1 Etage høi, Qvist over 1 Fag, helt Tag, deri 17 Fag Fabrikvindver. Etagen, hvis Høide er $5\frac{1}{2}$ Alen, i 2 Fag 1 Værelse, Loftet gibset, hvide Vægge, derpaa Reoler, bag samme en Gang. — I 3 Fag et do. Værelse som forrige, Gulvet belagt med Muursteen. — I to Fag et Vaskerhuus. — I 4 Fag et do. Vaskerhuus. I Resten en Tørrestue.

6. I bemeldte Gaard en Tværbygning af Muur og Bindingsværk, 18 Alen lang, inddelt i 7 Fag, 1 Etage høi, Qvist over 1 Fag, heelt Tag, deri 5 Fag Fabrikvinduer. — Etagen, hvis Høide er $5\frac{3}{4}$ Alen, i 1 Fag en Gjennemfart, Loftet gibset, hvide Vægge. — I 2 Fag 1 Stue, hvide Vægge, Gulvet belagt med Fliser. I Resten et Værelse med Bræddegulv. Loftet i et. —

7. Forgaarden er fra Hospitalet adskilt ved en Brandmuur, $43\frac{1}{2}$ Alen lang, $6\frac{1}{2}$ Alen høi. — I Mellemgaaarden, der ligeledes er indhegnet med en Brandmuur 24 Alen lang $5\frac{1}{2}$ Alen høi, en Portion Vand med Opstander og Jernpomperedskab. — I Baggaarden, som fra Haugen er adskilt ved en Brandmuur $17\frac{1}{2}$ Alen lang $5\frac{1}{2}$ Alen høi og deri en Laage, et Muur og Bindingsværks teglhængt Locum af 4 Sæder med muret Kasse i Jorden, derover et Høsehøi, en Portion Vand med Opstander og Pomperedskab.

8. I Haugen en til alle Sider ny grundmuret Bygning $20\frac{1}{4}$ Alen lang, inddelt i 5 Fag, 1 Etage høi, heelt Valmtag, deri to halvrunde Tagvinduer dækkede med Blik. Under Bygningen Sokkel af Bornholmer Steen. Kjelder under 3 Fag paa Husets halve Side. Etagen, hvis Høide er $6\frac{3}{4}$ Alen, i 2 Fag en Stue hvor der tillige paa Gavlen er anbragt 1 Fag Vindue. Derhos 1 Værelse. I 1 Fag en Forstue, hvortil fra Haugen af 3 Bornholmer Steentrin er Opgang, i samme er en Trappe af 2 Løb med Gelænder og udkjelede Haandgreb. — Derbag 1 Værelse 1 Fag. I Resten en Stue 2 Fag.

I bemeldte Hauge, som er indhægned med 11 Fag Plankeværk, 54 Alen lang 5 Alen høi og 25 Fag fælles Plankeværk 118 Alen lang 5 Alen høi, er et teglhængt Skur af Tømmer.

(Ved Assurancen 1830 var Hovedbygningen uforandret, ogsaa Sidebygningen, hvad 1ste og 2den Etage angaar, men i 3die ses de med Lærred betrukne Vægge tildels at være afløst af pudsede, kalkfarvede Vægge. — Ved Stiftelsens totale Ombygning 1844—48 med Anlæg af de brede og lange Korridorer med Enkeltværelser blev jo alt forandret).

XIV.

Rud. Buchhaves Ansøgning $\frac{1}{11}$ 1785 til Kongen om at erholde Solitudegaarden til Dyrkning af Nellikeroden (Fødselsst.s Arkiv, Papirer vedrør. Bygningerne 1782—1802, Landsarkivet).

Udi Aaret 1767 havde Deres Kongelige Majestæt den Naade for mig at ansætte mig som Medicus ved Sorøe Ridderlige Academie med en

aarlig Gage af 300 Rd. Jeg havde ikke saasart modtaget Posten, føren jeg strax blev consuleret og brugt saavel af Sorøe Byes Indvaanere, som omkring paa Landet, saa at min Praxis inden en føye Tid saa anseelig tiltog, at jeg kan regne, at jeg der havde et Levebrød det ene Aar om det andet paa 1000 Rd. Men som det stedse har været min yderste Attraae at gjøre mig saa nyttig for det Almindelige, som mine Kræfter nogensinde tillod, gjorde jeg strax adskillige Forsøg paa iblandt vore indenlandske Urter at finde et Febermiddel, der kunde sættes ved Siden af China Barken, for hvilken saa store Pænge Summer udgaae af Landet, eller i det mindste gjøres mere undværlig, og da jeg af de gjorte Forsøg havde Haab at reussere herudi, og mig var betagen Lejlighed til der paa Stædet at fuldføre mine begyndte Forsøg, resolverede jeg, i Hensigt til min daværende økonomiske Forfatning, i Aaret 1776, uden at nyde ringeste Gotgjørelse af min Eftermand, eller andenstæds at vorde ansat, at opgive dette Levebrød. —

At jeg i et saadant Febermiddels Opfindelse, ved at opdage og angive Nellikerodens Egenskaber og Kræfter, har været lykkelig, maa tjene til Bevis, at det siden, ej allene her i Rigerne, men endog udenlands er blevet erkjendt for et Febermiddel, men endog at det kong. Land-Huusholdnings Selskab har paa Grund af mine fremlagde Bevisligheder, og den derhos lagde Attest af 4 Medici, paaskjønnet samme, ved at tillægge mig Selskabets liden Guldmedaille og at udsætte Belønninger for Rodens Dyrkning og Samling. — Min patriotiske Iver og uegennyttige Tænkemaade tillod mig og ikke deraf at gjøre nogen Hemmelighed, for derved, som maaskee mange andre vilde have gjort, at tilvende mig store Fordeele. Jeg har udi Trykken bekjendtgjort denne Opdagelse baade for mine Medborgere og alle andre Nationer.

Endnu i afvigte Vinter opfandt jeg at helbrede Kighosten med Belladonna Roden og udgav derom en Afhandling for Almuen.

Det maatte mig ikke unaadig optages i denne Anledning her at anføre, hvor rigeligen Opfindelser af langt mindre Værdie udi andre Lande ere blevne belønnede. — Saaledes afkjøbte, som bekjendt, Ludvig den 14de i Frankerig for en stor Pænge Summa en Mand Talbot, den af ham hemmeligholdte Kinabark, hvis Brug han dog ikke havde udfundet; det samme skeete med Helvetio i Henseende til hans Arcanum i Blodgang, som var Ipecacuanha Roden. — For omtrent 60 Aar siden lod Parlamentet i Engeland udbetale 25000 Rd. til Johanna Stephens for sit Middel mod Steen, som dog ikkuns var et Sæbe-Middel af liden Virksomhed; — og nu værende Konge af Frankerig, Ludvig den 15de, lod for en Snees Aar siden til Haandlægen Brossard udbetale en Penge-Summa for Opfindelsen af et Blodstillende Middel, som var den almindelige Ege-Svamp. — Det er og ikke for mange Aar siden, at Regjeringen i Frankrig kjøbte det Noufferske Ormepulver af Wundlægen Ponteau i Lion. — Saaledes ere disse og mange flere Opfindelser komne for Dagen, der ellers ventelig vare blevne skjulte.

Jeg derimod, der, for at kunne være paa denne Maade almeennyttig, har opoffret et Levebrød, der kunde ernæret mig og mine, — anvendt saamegen Fliid, Møye og Pænge paa de Tid efter anden gjorte Forsøg — og omsider ved at bekjendtgjøre de derved gjorte Opdagelser, har gaaet saa uegennyttig frem, har deraf indtil denne Dag ej høstet ringeste Fordeel. Jeg sidder i dets Stæd her med en tallrig Familie betydelig

tilbagesat i mine oeconomiske Omstændigheder, og uden noget vidst Levebrød, hvorom mig dog allerede for 5 Aar siden var givet Løfte.

Den Opmærksomhed Deres kong. Majest. stædse værddiger slige til almindelig Nytte gjorte Opdagelser, og den Naade, hvormed samme hidindtil ere bleven anseete, giver mig den Dristighed til Deres Maj. allerh. Viidende her allerund. at forebringe de Opdagelser. jeg har gjort, og i saadan Henseende at tilbede mig samme Høj Kong. Naade som andre er vederfaret. — Ved denne Lejlighed vil Deres Maj. allernaad. tillade mig følgende at andrage.

Man er endnu uvidende, om Landet i Fremtiden vil kunde forsyne Apothekerne med den Mængde af Nellikeroden, som en større Brug deraf kan udfordre, i hvilket fald man kom til at forskrive den udenlands fra, hvilket nu allerede skeer af Mangel paa Samlere. — Man har og den visse Overbevisning, at denne Rod ved at dyrkes i Haverne kan opnaae en større Fuldkommenhed end den, der voxer vildt. For altsaa at have Roden i Overflodighed og af den bedste Beskaffenhed, hvormed da vilde forekommes, at en Deel Pænge derfor gaaer ud af Landet, har det kongelige Landhuusholdnings Selskab som oventil er berørt, i Aar udsat Belønninger baade for Nellikerodens Samling og for dens Dyrkning, hvilket sidste jeg, som den, der først har bekendtgjort Roden, og ført den i Brug, meget ønsker at antage mig, for endnu nøjere at kunne bestemme Fordeelene af slige Plantninger. — Jeg har og nylig ansøgt Commissionen for det oprettede nye Fødsels Huus om Tilladelse at anlægge en liden Plantage af Nellikeroden i den ved det forhen værende Koppe-Indpodnings Huus udenfor Nørre Port beliggende Have, hvilket ogsaa er blevet mig tilstædet. — Men da jeg efter denne Tilladelse ikkuns kan anlægge et lidet Stykke, og er desuden i Uvished, om jeg kan beholde Frihed til at udføre disse Forsøg i det store, der vilde medtage endeel Aar, da Stædet imidlertid enten kan vorde solgt, eller bestemt til et andet Brug, og all min Umage og Bekostning derved spildt, saa gaaer min allerunderdan. Begjæring derhen, at da bemældte Huus og Have paa nærværende Tid, og i en Deel Aar forhen har henlagt uden allermindste Nytte for Staten, Deres kong. Maj. allernaad. ville skjænke, og til fuld Ejendom forunde mig dette Huus med tilhørende Have, da jeg i saadant Fald med Sikkerhed kan foretage baade de benævnte Forsøg, saa og udføre dem til en fuldkommen Overbeviisning om denne Dyrknings Nytte, samt anstille Dyrkningen af andre flere og udenlandske Urter og Rødder, hvis Lægedoms Kraft enten allerede er bekendt eller ved nøjere Forsøg kunde efterforskes.

Denne Høj Kong. Naade vil jeg ansee for den fuldkomneste Belønning for alle mine Bestræbelser, og mine dermed gjorte Opdagelser, samt derved paa det kraftigste opmuntres til at fortfare fremdeles med flere slige Forsøg til Lægevidenskabens Fremme, og til sand Nytte for det Almindlige.

Rudolph Buchhave, Doctor Medicinae
her af Staden.

XV.

I. M. Thiele, Thorvaldsens Ungdomshistorie, 1. D. Kjøbh. 1851, p. 16:

»I de Aar han besøgte denne Skole (Akademiets) gjorde han Bekjendtskab med en Jevnaldrende, som stadig var hans Sidekammerat og som senere i en anden Retning erhvervede sig et udmærket Navn i Danmarks Lægestat, det var Drengen Mathias (sic!) Saxtorph, som, svag og lille af Legemsbygning kastede sig under den stærkere Bertel Thorvaldsens Beskyttelse, naar de om Aftenen mellem vilde Kammerater forlod Charlottenborg. Denne gode Tjeneste af den venlige fattige Dreng blev snart bekjendt i den gamle Saxtorphs Huus og paaskjønnes ved at han blev indbudet til at komme der tilbords et Par Gange om Ugen. Dette Bekjendtskab vedvarede endnu i nogle Aar, indtil de to Drenges forskjellige Veie førte dem fra hinanden. — Men Thorvaldsen skiltes ikke fra dette Hus uden at vise sin Taknemmelighed. Da han havde erhvervet nogen Øvelse i at modellere, udførte han en Portrait Medaillon af den gamle Professor Etatsraad Saxtorph, hvilken han bragte Familien som en Foræring efter at have faaet Rahbek til at forsyne den med et Vers. Af denne Medaillon, som saaledes maa formodes at være et af vor Kunstners første Arbejder*), forefindes endnu adskillige Afstøbninger«.

Ibid. p. 166: »En anden Bestilling modtog han (1800) fra Kjøbenhavn. Den allerede nævnte Dr. Scheel**), som var kommet tilbage til Fædrelandet, skrev nu til sin Ven i Rom, at man foranlediget af den afdøde Prof. Saxtorphs Fortjenester havde i Sinde at sætte ham et Mindesmærke i Fødselsstiftelsens Vestibule. En Subskription vilde blive aabnet, men før at paaskynde Sagen havde Dr. Scheel og den Afdødes Søn udredet den først fornødne Sum, og Thorvaldsen anmodedes om at udføre dennes Buste i Marmor. Men til Veiledning for Kunstneren havde man kun et maadeligt Kobberstik at tilbyde ham, eftersom det eneste Exemplar af den omtalte Medaillon var ved Indpakningen gaaet i Stykker. Efter de Følelser at dømme, som Thorvaldsen tidligere havde røbet mod denne Familie, maatte man nu antage, at han med Glæde vilde opfylde dette Ønske, men, at gjøre en Buste efter et maadeligt Kobberstik, var ham en oprørende Tanke. Imidlertid kunde han ikke undslaae sig for Bestillingen, og da han senere stadigt paamindedes, kom han ogsaa saavidt, at han fik en Gibsmodel i Stand.

Da vi ikke senere kommer tilbage til denne Genstand, maa vi allerede paa dette Sted meddele, hvad vi have erfaret om denne Bustes senere Skæbne.

Thorvaldsen lod Gibsmodellen henstaae saalænge, at man i Kjøbenhavn omsider tabte Taalmodigheden og afbestille Arbejdet i Aaret 1806, men til vor Kunstners Uheld havde Fru Frederikke Brun engang set Modellen i hans Studier, og da hun nu i et Selskab havde yttret dette, og man saaledes fik at vide, at Modellen stod færdig, blev Af-

*) Samme Aar (1793) har Thorvaldsen modelleret to andre, i Arbejdet meget beslegtede Medailloner af Skuespillerparret Rosing (efter velvillig Meddelelse af Musæumsinspektør P. Hauberg).

**) Scheel havde hørt til Thorvaldsens Omgangskreds i Rom.

bestillingen tilbagekaldt, og Thorvaldsen paany opfordret til dog saa snart som muligt at udføre den i Marmor. Men hertil synes han ikke at have kunne beqvemme sig. Han overdrog derfor dette Arbeide til en Anden. I et Brev til Abildgaard røber han senere denne Hemmelighed. »»Mellem os sagt,«« skriver han, »»har jeg ikke selv gjort den.««

Den samme Ulyst han, under de givne Betingelser, havde følt mod at paatage sig dette Arbeide, følte han nu mod at aflevere det, og Busten blev saaledes henstillet og skjult, indtil den i Kunstnerens sidste Levetid med hans øvrige Sager blev bragt til Kjøbenhavn. Imellem de paa Charlottenborg sammendyndede fuldførte og ufuldførte Værker tildrog den sig en Dag tilfældigvis Opmærksomhed, og da det nu blev røbet, at det var Saxtorphs Buste, blev han nolens volens nødt til øjeblikkelig at udlevere den til den Saxtorphske Familie, hvor den nu opbevares.«

NAVNEREGISTER.

(I dette Register er optaget de i Tekst og Noter forekommende Navne, dog er Matth. Saxtorphs udeladt.)

- A**
Aagaard 56.
Aasheim 103.
Aaskow 33, 64, 66, 90, 94, 97, 102, 110,
113, 115, 116, 142, 148, 196, 247, 372.
Abildgaard 31, 33, 97, 102, 112.
Acrel 365, 367.
Aëtios 204, 205.
Ahlefeldt 13, 15.
Albers 98, 275.
Albinus 240.
Alm 214, 346, 358—61.
Almer 125, 148.
Alstrin 347.
Ancher, Kofod 58.
Anchersen 45, 46, 66.
Arwedsen 7.
Aspasia 204, 205.
Astruc 71, 299.
Auenbrugger 67.
- B**
Baden, G. L. 59.
Baigner 318.
Ballantyne 178.
Balle 377.
Bandl 235.
Bang, F. L. 31—33, 82, 92, 102, 138,
149—52, 369, 371, 377.
Bang, Jens 31, 57, 74, 86, 96, 97, 162,
172—74, 215, 341, 342, 378.
Bang, Jørgen 7.
Bang, O. 373.
Bar, Paul 300.
Barbaut 71, 72.
Barfod, P. J. 33, 36—38, 41.
Bartholin, Th. 219.
Baruch 374.
Baudelocque, A. C. 229.
Baudelocque, J. B. 320.
Baudelocque, J. L. 72, 131, 139, 164,
166, 175—77, 183, 189, 190, 193, 198,
212, 219, 262, 268, 269, 272, 281, 288,
292, 295—97, 299, 300—08, 310—14,
317—20, 321, 323, 337, 338, 358, 380.
Baudelocque, L. A. 320.
Baumgarten 98.
Beauffin 98.
Beck 7.
Bec, Jan de 268.
Behm 309.
Bendz 119, 125—27.
Benzon 48.
Berckentin 7.
Berg 125.
Berger, C. J. 2, 3, 12, 17—22, 24, 27—31,
36—44, 47, 48, 50, 55, 57, 62, 64, 65,
74, 76, 78—80, 86—88, 98—100, 102,
104, 111, 114, 120, 139, 160, 162, 163,
165, 169—72, 175, 181, 183, 193,
201—03, 209, 215—17, 219, 223, 224,
226, 234—36, 238, 239, 241, 242,
246—49, 287, 297, 345, 379, 381.
Berger, J. J. v. 54, 66, 77, 78, 349.
Bernard 258.
Bernstorff, A. P. 60, 61, 130, 140.
Bernstorff, J. H. E. 49—52, 66, 67.
Bertin 71.

- Bertram 240.
 Bing, Jens 2—6, 19, 236, 239, 240.
 Bobé 141.
 Bodendick 35.
 Boehmer 238, 239.
 Boër 178, 179, 182, 194, 198, 201, 203,
 226, 228, 230, 291, 295, 296, 316, 317,
 321—31, 333—36, 359, 371.
 Boerhaave 68, 69.
 Boivin 302, 339.
 Bonn 342.
 Bonnard 316.
 Boogen, van d. 31.
 Bourgeois, Louise 219.
 Boye, van d. 97.
 Boyer 311, 312.
 Boyesen, Boe 136, 369, 370.
 Brambilla 329.
 Brandt 144.
 Brandt, K. 168, 322.
 Braxton Hicks 233.
 Brieghel 35.
 Brueneck 143.
 Brummerstädt 98.
 Brun 46.
 Bräslau, Matth. 125.
 Buchhave, Rud. 33, 97, 104—06, 112,
 121, 122, 147, 148, 150, 151, 216.
 Buchwald, Balth. Joh. 1, 2, 5, 17,
 19—24, 27—29, 42, 43, 48, 63, 104,
 201, 202, 215, 218, 239—41, 346.
 Buchwald, Fred. 202.
 Buchwald, Joh. 2.
 Budin 255.
 Bülow, Joh. 141.
 Bugge, C. M. 31, 33, 37.
 Bugge, Th. 63.
 Bull 98.
 Burns 184.
 Burton 73, 252, 253.
 Busch 229.
 Butter 225, 249.
 Böhme, Th. 122, 124.
 Börner 242.
 Bössel, G. D. 49—52, 65, 67, 110, 170.
Callisen, H. 31—33, 37, 38, 59, 66, 67,
 80, 90, 97, 102, 103, 113, 131—35,
 141, 143, 186, 196, 214, 283, 369.
 Cambon 329.
 Campbell, W. 374.
 Camper, P. 239, 266, 313.
 Carlander 179, 180, 346, 358, 360, 361.
 Carøe 48.
 Castro, Roderigo a 204, 205.
 Cederschiöld, P. G. 185, 355, 356, 360.
 Chamberlen 240.
 Chapman 240, 241, 249.
 Chaptal 72, 299.
 Chardin 193.
 Charpentier 269.
 Chaussier 301, 302, 339.
 Chereau 212, 225.
 Chopart 211.
 Chrobak 322.
 Cilano, Maternus de 51.
 Clarke Jos. 221.
 Clausen, Ditl. 239.
 Clausen, J. 141.
 Clement, J. 259, 298.
 Clintock, Mc 222, 255, 257.
 Colland 323.
 Collin 67.
 Collin, J. 59.
 Coudray, le Boursier du 72.
 Coutouly 261, 263, 264, 267, 269—72,
 276, 277, 281, 291, 315, 317, 318.
 Cramer 27.
 Crantz 68, 69, 185, 193, 194, 217, 255,
 261, 269, 327, 335.
 Credé 221.
 Cron 33, 38.
 Crüger, Simon 4, 9, 41, 48, 242, 348.
 Cuitte, Antoine de 130.
 Cullen 217.
Dalberg 351.
 Dassé 225.
 Dease 220, 249.
 Dechambre 318.
 Deisch 238, 367.
 Delamalle 312.
 Delaunay 298.
 Deleurye 71, 164, 166, 179, 182, 211,
 220, 226, 270, 272, 359.
 Delpech 270.
 Demangeon 87, 130, 131, 134, 156, 310, 339.
 Deneux 360.
 Denman 184, 185, 194, 198, 217, 226,
 233, 254, 256, 257, 273, 337, 338, 374.

- Desbois, Thibault 198.
 Descemet 314, 317.
 Desessartz 314, 315, 317.
 Desgranges 212.
 Desormeaux 305, 306.
 Dessault 307.
 Destremeau 260, 261, 270, 271.
 Deurs, von 6.
 Deventer 168, 186, 201, 202, 215, 240,
 243, 279, 308.
 Doeveren, van 206, 207, 210, 211.
 Dolignon 269.
 Douglas, Andrew 183, 194, 195, 198.
 Douglas, James 251, 256.
 Douglas, John 251.
 Douglas, Will. 253.
 Doulcet 371.
 Drejer, Joach. 214, 359, 360.
 Dubois, A. 298, 300, 305—07, 310—12,
 321.
 Dubois, P. 300, 321.
 Dugès, Marie 299.
 Duncan, Math. 178.
 Dusé 225.
 Dussé 215, 224, 225, 226, 249, 380.
- E**
 Edinger 7.
 Elff 347, 348, 366, 367.
- F**
 Faber 138.
 Fabricius, Fr. V. P. 33, 183.
 Fabricius, J. C. 40, 41, 66, 82.
 Faraboef 168.
 Fasbender 69, 167, 168, 194, 201, 205,
 211, 229, 271, 282, 318, 374.
 Faye 185.
 Fenger, C. 155, 162, 273, 274, 284.
 Fischer, C. E. 177.
 Fischer, J. 323.
 Flensborg, H. 33.
 Ford, J. 256.
 Friborg 33.
 Fridsch 33, 66, 67, 70, 97, 283.
 Fried, G. A. 70, 71, 273, 274, 285, 331.
 Fried, J. J. 70, 71, 172, 202, 205, 206,
 215, 219, 235—39, 243, 244, 290, 346,
 347, 350, 365, 368.
 Friis 7.
 Friis, Aage 60, 61.
 Friis, C. 158.
- Friis, Em. 70.
 Friis, Lodberg 17, 22, 48, 63.
- G**
 Galen 313.
 Gardien 321.
 Gartshore 208.
 Gebhard 70, 273.
 Gerard 258.
 Gerson 98, 196, 223, 275, 277.
 Gert 98.
 Gervais 259.
 Giffard 249.
 Giles Watts 251, 253.
 Gisi 265.
 Gistrén 179, 180, 214, 283, 343, 346,
 356, 360, 361.
 Glaister 195, 221, 250, 255, 257, 282,
 327.
 Gondolatsch 58, 60, 61.
 Gordon, A. 373, 374.
 Gordon, J. 250, 288.
 Gordong 234.
 Gram 44—47.
 Grandelas 314, 317.
 Grapengieser 309.
 Gredsted 16.
 Gregoire 49, 212, 236, 238, 249, 260,
 365.
 Günz 236.
 Guerard 317, 329.
 Guillemeau 219, 308.
 Gulbrand 31, 34, 90, 95, 97, 110, 113,
 115, 116, 124, 143, 148, 377.
 Guldberg 59, 60, 120, 121.
 Guldencrone 48.
 Gunnerus 97.
 Gurlt 318.
 Györy 374.
- H**
 Haderup 103.
 Haen, de 67, 68, 322.
 Haller 77, 164, 206, 332, 351.
 Hamilton 322.
 Hansen, Villads 124.
 Hartenkeil 75, 172, 374.
 Hartvig 33, 35.
 Harvie, John 215, 221, 222.
 Hauch 109.
 Hauch, E. 304.
 Hedin, M. 348.

- Hedin, S. 351, 363, 370.
 Heinrichs 126.
 Heister 235, 237, 242—47.
 Helm 195.
 Helmcke 33, 35, 38, 40, 80.
 Hempel 88.
 Hempel, Chr. 33, 36, 38, 97, 142, 248, 249.
 Henckel 243.
 Hengeston 206.
 Hennings 35, 40, 90, 143.
 Hensler 377.
 Herholdt 154, 155, 340, 377.
 Heuermann 183.
 Hevin 259.
 Heyn 347.
 Hildanus 77.
 Hippokrates 310.
 Hirsch 318, 369.
 Hjelmstjerne 58.
 Hjelt 347, 351.
 Hofer 138.
 Hoffmann 230.
 Holm, Edv. 11, 60.
 Holm, Th. 124, 125, 130.
 Holmes, O. W. 374, 375.
 Holmskjold 110, 116, 121, 125, 130.
 Holstein, G. F. 45.
 Holstein, J. L. 5, 6, 17, 18, 21—24, 28.
 Holtermann 98, 341.
 Homburg 67.
 Hooper, James 208.
 Hooper, Jos. 208.
 Hoorn, Joh. v. 165—68, 179, 201, 216, 220, 236, 243—45, 292, 346, 347, 350—52, 355, 365, 367.
 Horrebow, M. 154.
 Hortmann 117.
 Hubers, J. 164.
 Hüter 339.
 Hunczowsky 315.
 Hundrup 81.
 Hunter, W. 177, 178, 182, 195, 198, 207, 208, 211—14, 216, 217, 222, 235, 251, 255, 256, 266, 308, 330, 337.
 Hussian 323—25.
 Högh, J. 33, 38, 66.
- J**acobsen, Nic. 80, 343.
 Janck 236.
- Jaquin 68.
 Jard 259.
 Jensenius 1, 14, 17, 20.
 Ingerslev, V. 59, 103.
 Ingwersen 66.
 Johannsen, Joh. 126.
 Johnson 190, 222.
 Juliane Marie 86, 116.
 Junge 102.
- K**all, M. Wöldike 186.
 Karsten, G. 27.
 Kayser 134, 135, 369.
 Kelly 337.
 Kelp 238.
 Kerstens, J. C. 99.
 Kerstens, J. Chr. 99, 138.
 Kerstens, V. H. 99, 284, 371.
 Kilian 177, 359.
 Kjær, Joh. 39, 90.
 Klein 336.
 Kleinwächter 225.
 Kniehuber 322.
 Koch 98.
 Kölpin 35, 89, 94, 104, 372.
 Kraak 167, 213, 214, 220, 232, 233, 294, 346, 352—99, 364, 370.
 Kratzenstein 24, 54, 63, 80, 147.
 Kreuzt 95, 142.
 Kræmer 98.
 Kulm 205.
- L**achapalle 72, 176, 228, 233, 282, 288, 299, 300—05, 317.
 Lachaux 261.
 Lahde 63, 95, 103, 158.
 Lamerandole 271.
 Lamotte 77, 226, 249, 332.
 Lange, Louise 143.
 Lapeyronnie 71, 259.
 Lauerjæt 317.
 Leake 322.
 Lebmacher 67, 182, 194, 220, 323, 325.
 Leclerc 311.
 Leroux 226, 229, 230, 233.
 Leroy 73, 169, 262, 267, 295, 299, 300, 306—08, 313—15, 318—20.
 Levret 69, 71—74, 77, 161, 163, 164, 166, 168, 169, 176, 182, 186, 189, 191—93, 198, 203, 211, 217—19,

- 223—26, 233, 235, 242, 247, 249, 253,
254, 257, 315, 327, 328, 347, 348,
365—68, 380.
- Levy 19, 339.
- Lieutaud 315.
- Liliewalch 358.
- Lindblad 214.
- Linné 364.
- Lintrup 11.
- Lips 95.
- Litzmann 186, 241.
- Lobstein 70, 193.
- Loiset 319, 320.
- Louis 257, 258, 316.
- Lüders 35.
- Lützhöft 374.
- Lühe, van d. 13, 15, 78.
- Lund, Barbara 124, 126.
- Lunding, d. y. 120, 125.
- Lunding, d. æ. 120.
- Luxdorf 56.
- Lynn, John 208.
- M**acaulay 337, 338.
- Macbride 359.
- Mackenzie 254, 268.
- Malling 125.
- Mangor 31, 32, 36, 97, 103, 108, 375,
377.
- Manning, Mrs. 194, 198.
- Manningham 77, 238, 239, 251, 256.
- Manthey 145, 146.
- Marcard 141.
- Marche, de la 219.
- Marville 334.
- Maternus, de Cilano 51.
- Maubray 251.
- Mauriceau 1, 77, 163, 166, 219, 226,
260, 308, 332.
- Mercado 205.
- Merriman 177, 182.
- Mesnard 2, 240, 241.
- Meyer, Fr. D. 156, 340.
- Meyer, L. 292.
- Meza, de 227, 228, 230, 283.
- Michaelis 169, 186, 243, 246, 264.
- Millot 307.
- Mohr 50.
- Moine, le 73.
- Molinari 68.
- Moltke, A. G. 13, 15, 18.
- Momburg 228.
- Monturo 130.
- Morgagni 77.
- Müller, G. G. 237.
- Münster, C. J. G. 40, 79.
- Münster, O. H. 150, 152.
- Mulder 281.
- Mumme 240, 241.
- Muus 334.
- Möller 98.
- Möller, H. 97.
- N**aegele, C. F. 168, 178.
- Naegele, H. F., 172, 323, 324, 327, 359.
- Nessler 9, 12, 51, 52.
- Neumann 98.
- Nichez 319, 320.
- Nicholls 252.
- Niemann 99.
- Nihell, Elisab. 252, 253.
- Nisbeth 216, 256.
- Nissen, V. A. 53.
- Nitschke 138.
- Nordenheim 347.
- Norgaard 125.
- Norgaard, C. V. 284.
- Norrie 9, 54, 63, 118.
- O**dhelius 211, 364.
- Oeder 56, 57, 77—79.
- Osborn 194, 308.
- Osiander, F. B. 177, 244, 282, 285, 295,
296, 298, 309, 324, 325, 331—36, 338,
381.
- Osiander, J. F. 301, 302, 305, 320,
324—27, 339.
- Ostertag 265, 267.
- Ould, Fielding 168.
- d'Outrepoint 324.
- P**aetsch 223.
- Pajot 263.
- Palfyn 2, 237—40, 245, 246.
- Paré 1, 308.
- Peau 71—73, 182, 190, 258, 267, 268,
272, 286.
- Peber, Else 18.
- Pedersen, Inger 7—10, 242.
- Pelletan 312, 316, 317.

- Pelt 138.
 Perret 286, 287.
 Petersen, Joh. 98, 196, 275.
 Petersen, Jul. 19, 58, 59.
 Petit, A. 71—73, 182, 226, 239, 338, 352.
 Petit, J. L. 258.
 Peu 288.
 Peyrilhe 270, 272, 317.
 Pfaff 361.
 Piccardi 98.
 Piet 71, 267, 307, 315.
 Pineau 313.
 Piper 54.
 Plenk 65, 09, 164, 182, 220.
 Plew 33, 34.
 Plouquet 228.
 Pontin 351, 352.
 Pontoppidan 39.
 Portal 1, 308.
 Prange 347.
 Pugh 254, 255.
 Puzos 69, 71, 166, 193, 226, 233, 259.
- Q**ualen 51, 52.
 Quarin 67, 328.
- R**afn 179, 361.
 Rahbek 158.
 Ramström 350, 351, 365, 366.
 Ranøe 153.
 Rechberger 69, 328.
 Reinhardt 98.
 Reinick 205, 206, 210.
 Renhac, Solayrès de 72, 173, 176, 177, 182, 190, 272, 297, 307, 308.
 Resevitz 80.
 Retz 317.
 Retzius 313.
 Reventlow 60.
 Ribe 350.
 Ribben 166, 213, 220, 350—54, 356, 367.
 Richter 206.
 Riedel 221.
 Rink 131, 370, 371, 373.
 Rist 141.
 Roderigo 204, 205.
 Roederer, J. G. 170, 186, 193, 217, 242, 244, 271, 272, 308, 332, 347.
- Roederer, J. M. 331.
 Rogert 86—88, 106, 108, 110, 132, 184, 195, 196, 213, 231, 376.
 Rohlfs 242, 260.
 Roonhuysen 70.
 Rosenblad 353.
 Rothe 98.
 Rottbøll 54, 63, 74, 80.
 Rougeot 320.
 Rudbeck 367.
 Rudolphi 361.
 Rüdiger 228.
 Rueff 359.
 Rung 317.
 Runge 333, 335.
 Ruysch 216.
- S**acombe 295, 306—13.
 Sānger 285.
 Salomon 317.
 Salomonsen, M. 92, 95, 369.
 Sames 78.
 Sandys 217, 256.
 Saxtorph, Chr. Berger 81.
 Saxtorph, Christine 81.
 Saxtorph, Fred. 278.
 Saxtorph, Joh. Chr. 62.
 Saxtorph, Joh. Sylv. 38, 75, 81, 125—27, 131, 139, 143—45, 147, 153—56, 185, 284, 298, 305, 306, 308, 320, 325, 336, 359, 367, 376, 377.
 Saucerotte 269.
 Scheel, Paul 63, 66, 67, 69, 71, 75, 125, 126, 140, 141, 145, 154, 157—59, 275, 285, 289, 295, 336, 338—40, 361, 377.
 Schenbom 288, 289, 365.
 Schetelig 131.
 Schimmelman, Charlotte 141.
 Schimmelman, H. C. 61.
 Schimmelman, H. E. 58, 60, 61.
 Schjøtt 35.
 Schow, Chresten 116, 117, 125, 133, 148.
 Schow, T. 339.
 Schröder, K. 222.
 Schröder, K. F. 112.
 Schubothé 241.
 Schützer, H. 348.
 Schützer, S. 362.

- Schützererantz' H. 180, 220, 238, 239, 288, 289, 346, 348, 351, 352, 362—67.
- Schulz, D. 345, 346, 348.
- Schulzenheim, D. v. 167, 214, 232, 233, 348—53, 357, 360, 361, 366.
- Schumacher 145.
- Schönheyder, J. F. G. 184, 239.
- Schönheyder, J. H. 80, 97, 102, 181.
- Schönberg 184, 185, 243, 283.
- Sedillot 318.
- Sehestedt 132.
- Seip 213.
- Semmelweis 374, 375.
- Serres 308.
- Siebold, C. C. 316, 322.
- Siebold, E. C. J. 175, 177, 186, 198, 212, 219, 225, 260, 265, 282, 291, 318.
- Sigault 295, 307, 308, 313—18.
- Sinclair 374.
- Skjelderup 154.
- Skrage 348.
- Smellie 73—75, 137, 161, 164, 166, 168—170, 176, 177, 187, 189, 190, 195, 198, 204, 206, 216, 219, 221, 222, 224, 229, 230, 232, 233, 235, 239, 241, 242, 247, 249—56, 258, 264—68, 272—76, 279, 280, 283, 284, 287, 288, 290, 291, 294, 295, 308, 312, 337—39, 349, 352, 365, 366, 380.
- Smollet 253.
- Solayrès 72, 173, 176, 177, 182, 190, 272, 297, 307, 308.
- Soranos 204.
- Souchot 307, 314, 315.
- Soumain 223.
- Spierling 242.
- Stanislás 269.
- Stadfeldt 43.
- Stampe 120.
- Stark 131, 323.
- Steidele 325—28.
- Stein, G. W. 170, 190, 217, 280—82, 332.
- Steuers 46.
- Støbæus 357.
- Stollberg, Louise 141.
- Struensec 9, 14, 15, 97.
- Stuart 202, 219, 238.
- Störck 67, 68, 323.
- Sue 311, 316.
- Süsmilch 108, 376.
- Suhm 11.
- Swieten, von 67—70, 289.
- Sybrandt, Christine 81.
- T**ardieu, Mme 198, 312.
- Tarnier 257, 259, 263, 264, 282, 298.
- Timtschenko 100, 191, 234, 275.
- Tenzel 367.
- Tetens 109.
- Thestrup 60.
- Thevenot 270.
- Thibault 258.
- Thibault des Bois 198.
- Thiele 158, 159.
- Thomas 277.
- Thorvaldsen 158, 159.
- Thott 142.
- Thouret 317.
- Thulstrup 283.
- Thurah 117—119.
- Tillmanns 236.
- Tinville-, Fouquier 298.
- Tode 54, 74, 76, 80, 92, 96, 100—02, 108, 111, 131, 138, 139, 153, 158, 186, 196, 263, 275, 276, 282, 286, 337, 340, 342, 377.
- Tolver 73, 163, 169, 190, 257, 259, 262, 264, 268, 282, 285.
- Toralli 306.
- Torre, de la 228.
- Trendelenburg 346, 356—58.
- Trier, M. 229.
- Tychsen 147.
- U**lsamer 228, 229.
- V**arnier 168, 177.
- Vasseur 310.
- Vermont 212, 270.
- Vesling 359.
- Vespres 316, 317.
- Viborg 146.
- Voigt, C. D. 27.
- Voigt, J. C. 238, 367.
- Volckamer 359.
- W**ahl 146.
- Walbaum 290.
- Walgrave 367.

- Wall 207, 208, 212.
Wandeler 27, 43, 48, 54.
Wardenberg 305, 306, 320.
Wedenberg 365.
Weidenhaupt 97.
Weigen 172.
Weinbrenner 98.
Wendt 84.
Werlhoff 52.
Wernecke 17, 66.
White, Ch. 173, 175, 220, 308, 310.
White, Joris 17, 19.
Wichmand 106, 108.
Wickersheimer 264.
Widemann 236.
Widenmannin 244.
Wiedemann 53, 305, 306, 320.
Wieler 33, 35.
- Wigand 233.
Winckel 294, 371
Winckler 33, 35.
Wineker 271.
Winsløw, F. C. 35, 125, 138, 143, 196.
Winsløw, J. B. 163.
Witkowski 308, 313.
Wohlert 19, 48, 66, 239, 242.
- Z**eise 15.
Zeller 69, 179, 295, 322, 323, 326—29,
358.
Ziegenhorn 98.
Züber 117.
Zweifel 236.
- Ø**rsleff, J. J. 371.
Ørsløw, Karen 115, 130, 142, 143, 227.

RETTELSER OG TILFØJELSER.

- P. 38, 13. L. f. n. . . . 1838, læs: 1839.
- 52, 2. L. f. o. . . . et nøje Udkast . . .
Struensees Slutningsord i dette (⁶/₇ 1761) peger paa J. H. E. Bernstorffs Betydning for Sagens Rejsning: »Die Holsteinischen Unterthanen sind daher höchst glücklich zu schätzen, dass die höchstpriesterliche Vorsorge S. Excell. Baron v. Bernstorffs sich auch in diesem Stück anjetzo äussert«.
- 61, 7. L. f. n. . . . hans Fortid«.
Bernstorffs Antipati mod Berger faar et eklatant Udtryk i følgende Passus i Brev (²⁹/₁ 1776) til Reventlow: »La mort du petit Berger seroit un petit malheur, et je ne la plaindrois qu'en pensant à son immortalité et au sort futur d'une âme peutêtre fort pervertie«.
- 96, 3. L. f. n. . . . Konkurrent.
I en Afhandling »Kristiania Fødselsstiftelse 1818—1887« (Norsk Mag. f. L. 1887, Nr. 4), skriver Schönberg: »At Bang ikke blev Bergers Efterfølger kom vel dels af, at Saxtorph var kommet ham i Forkjøbet, dels ogsaa deraf, at Bangs Interesser meget tidlig blev knyttede til Matematik, Mechanik og Arkitektur«. Med Hensyn til det sidste gøres opmærksom paa det interessante Faktum, at det 1807 opførte Garnisonssygehus i Kristiania, det senere Rigshospital, hvortil Fødselsstiftelsen 1837 knyttedes, er opført efter Bangs Tegning, som Sundhedskollegiet approberede, og »har siden beholdt Ry som en ganske særdeles til Sygehus velskikket Bygning«. Bang anede sikkert ikke, siges der, at den Tegning, han leverede, en Gang i Tiden skulde blive til en Del af en Fødselsstiftelse.
- 102, 21. L. f. o. . . . to Bd. »Nova acta«, 1818 og 21*), læs: tre Bd. »Nova acta«, 1818, 21 og 29*).
- 103, 6. L. f. o. . . . 8. Marts 1780*).
- I Maj 1779 holdt M. Saxtorph i Soc. exercit. med. Mindetale (se P. 384, Literaturfortegnelse, 1779) over Joh. Vilh. v. Berger, Livlægen J. J. v. B.s Søn, en haabefuld ung Mand, der efter bestaaet med. Eksamen døde 29. Marts 1779 i 25 Aars Alderen.
- 103, 15. L. f. n. . . . Saxtorp hvirkede, læs: Saxtorph virkede.
- 106, 7. L. f. n. . . . ofte havet, læs: ofte havde.
- 109, 20. L. f. o. . . . uden Betaling, læs: uden Betaling«.
- 119, 13. L. f. o. . . . indlagte Gulve.
Den mecklenborgske Læge Nevermann siger i sin Omtale (1836) af Stiftelsen: ». . . ja manche Zimmer sind der Art splendide, dass fürstliche Personen sich in denselben ihre Niederkunft zu halten, nicht zu schämen brauchten«. (Siebolds Journal etc., Bd. 16, P. 463).
- 125, Noten, 9. L. f. n. . . . overdrages, læs: overdroges.
- 125, Noten, 10. L. f. n. . . . 1804, læs: 1805.
- 157, 3. L. f. n. . . . pludselig indtraadte Død.
Et af Saxtorphs sidste Lægebesøg gjaldt det bekendte Brun'ske Hus i Bredgade. Frederikke Brun fortæller (Wahrh. aus Morgenträumen, 1824, P. 208): » . . . der unsterbliche Frauenarzt Saxtorph erklærte, nur Flucht

in ein milderes Klima könne mich retten. Er hatte dies um die Mittagsstunde deinem Vater und meiner Mutter erklårt, und — am Nachmittage desselben Tages fand man den starken, noch lebensfrohen Mann vom Blitzstrahle eines Schlagflusses getödtet!«

P. 158, 15. L. f. n. . . . Børn, læs: Barn.

- 161, 15. L. f. n. og 169, 6. L. f. o. . . . particuliers, læs: particulières.

- 163, 18. L. f. n. . . . (1782), læs: (1732).

- 211, 8. L. f. o. . . . Lynnes, læs: Lynns.

- 216, 11. L. f. o. . . . første, originale, danske Jordemoderbog, læs: Jordemoderbog (efter Wichmands fra 1755).

- 220, 19. L. f. o. . . . Schützercrantz, læs: Schützercrantz.

- 224, 8. L. f. n. . . . raménant, læs: raménant.

- 252, 17. L. f. n. . . . frienly, læs: friendly.

- 259, 11. L. f. o. . . . faiete, læs: faite.

- 270, 14. L. f. o. . . . viciè, læs: vicié.

- 271, 5. L. f. o. . . . dileté, læs: dilaté.

- 320, 16. L. f. o. . . . L'aine, læs: L'ainé.

- 328, Note fornedn.

Billedet skylder jeg Dr. J. Fischer i Wien, hvis mange tidligere forgæves Forsøg paa at opspore et saadant først nylig lykkedes.

- 369, 13. L. f. o. . . . $2\frac{2}{3}\%$, læs: $2\frac{3}{10}\%$ (235 Døde blandt 10154 Indk.).

- 380, 13. L. f. n. . . . vanskelige Tanglære.

Fra tysk Side har man ikke generet sig for at ville annektere Saxtorphs Fortjenester paa dette Omraade: »Das deutsche Vaterland verdankt jedoch die Begründung der Lehre von den Zangenoperationen . . . vielleicht auch den Schriften M. Saxtorphs, die wir fast wie unter dem eigenen Dache entstandene, als heimische zu betrachten pflegen«. (Kilian, Die Geburtslehre etc., 2. Bd., 1840, P. 192).

- 413, 6. L. f. o. . . . »la declaration de votre Pere . . .«.

At den gamle Schimmelmänn — sikkert ikke uden Paavirkning af Bernstorff — nu havde indtaget en køligere Holdning overfor Berger, viser Følgende. I Brev 17. Maj 1776 skriver Bernstorff*) til Reventlow: »Je n'ai pas laissé partir Schimmelmänn sans m'expliquer avec lui au sujet de Berger. Il a convenu avec moi que ses prétentions étoient injustes, et qu'elles ne devoient pas estre écoutées . . . «; og senere (¹⁴/₁₀ 1776): »Berger de Kiel n'a encore jusques à présent aucune probabilité de reussir ici . . . Schimmelmänn même ne pourroit point l'emporter, je crois en estre très seur. Je doute même qu'il le tenteroit et qu'il voudroit agir si fort contre le sens de ses meilleurs amis qui ne se souviennent certainement pas d'une occurrence de cette nature par complaisance.«

*) De endnu ikke offentliggjorte Breve er mig velvillig overladte af Dr. phil. A. Friis.